

בשם י"י א-ל-עולם

לב טהור ברא לי א-להים ורוח נכון חדש בקרבי

ספר

חזקת טהרה

עניני טומאת קבר סתום ממסכת

אהלות

ומשאר סוגיות הש"ס באלו הענינים

בעזרת השי"ת ובחמלתו

יוסף קדיש בראנדסדארפער

בעל המחבר ספרי אורה ושמחה על הרמב"ם

בן אמו"ר עמוד ההוראה הגאון החסיד מוהר"ם זצלה"ה

בעל ה"קנה בושם"

מפעיה"ק ירושלם תובב"א

שנת תשע"ג

כל הזכויות שמורות להמחבר

printed in E. Israel

כתובת המחבר:

רח' רייכמן 7
ירושלים 95189
טל. 02-5373329

בארה"ב:

טל. 845-4261440
MONSEY N.Y.
U.S.A.

עימוד ועיצוב ע"י:
י. סאמעט 05731-48188

בעזרת השם יתברך

ספר

חזקת טהרה

עניני טומאת קבר סתום ממסכת

אהלות

ומשאר סוגיות הש"ס באלו הענינים

סובב הולך לחקור לברר ולבאר עניני טומאת קבר סתום יסודותיו ושרשיו והגדרותיו, מסוגיות הש"ס ומשיטות רבותינו הרמב"ם ז"ל ושאר מפרשיה הראשונים וגם לרבות מדברי רבותינו האחרונים ז"ל. גם יבואר כאן בעניני חזקת טהרה האמורות בש"ס ובראשונים בענין גנות מערות של קבורה הקדמונית שהיתה נהוגה בארץ ישראל בתקופת המשנה והש"ס. וגם יתבאר בתוכו שאלות המצויות בארץ ישראל (כגון דיני שדה שאבד בה קבר, דיני שכונת קברות וכו') לברר ולבאר תוקף חזקת טהרה שבארץ ישראל. גם יבואר כאן ענינים באופני עשיית כיפין להציל מטומאה. ובכללו הוא אוצר גדול ונכבד של חקרי הלכות והערות, משא ומתן, וחידושי דינים בהלכות הללו מדברי הראשונים והאחרונים ומדברי הפוסקים ז"ל.

בעזרת השי"ת ובחמלתו

יוסף קדיש בראנדסדארפער

בעל המחבר ספרי אורה ושמחה על הרמב"ם

בן אאמו"ר עמוד ההוראה הגאון החסיד מוהר"ם זצללה"ה

בעל ה"קנה בושם"

מפעי"ק ירושלם תובב"א

שנת תשע"ג

להודיע

שהספר הזה אינו לפסוק הלכה למעשה ואפילו מה שהובא בשם רבותינו הפוסקים ז"ל אין זה אלא הצעת דברים ואפילו מה שכתבתי לפיענ"ד, פשיטא שאינו אלא הצעת דעת נוטה, ויה"ר שיהיה הספר לתועלת לשמירת תורה"ק אכ"ר.

לזכר עולם יהיה צדיק

ברטט קדושה אעלה כאן זכרונו הטהור של כבוד אבא מרי
האי בוצינא קדישא, חסידא ופרישא, מאורן של ישראל,
אשר שפט את ישראל והלך לפני המחנה כעמודא דנהורא יותר מארבעים שנה,
העמיד תלמידים הרבה מורי הוראות ורבנים מופלגים בישראל

הגאון החסיד עמוד ההוראה

רבי **מאיר** זצוקלל"ה

בן החסיד המופלא צדיק יסוד עולם רבי **שלמה** זצוקלל"ה
שישב על כסא כבודו בעיה"ק ירושלם תובכ"א
ואורו זרח על כל קצוי תבל אשר עלה בסערה השמימה בשנת תשס"ט
"ובעשרים לחודש השני נעלה הענן מעל משכן העדות"

צדיקים דבריהן הן זכרונם הלא הן שאלות ותשובות קנה בושם ד' חלקים,
ושיעורי קנה בושם בהלכה, ד' חלקים ועוד המון תשובות ופסקים בכת"י.

מופלא היה דרך לימודו, שכל זך וישר יסודו, והאמת נר
לרגלו מעודו, וזהו זיוו והודו.

איש על העדה מסור ונאמן, לישראל אות ומופת וסימן,
מנהיג כאב רחמן. הפקר לכלל בכל עת ובכל זמן.

ידיו רב לו, ביזכוי העולם כולו, בטהרת ישראל בפרטו
ובכללו, מה טוב חלקו וגורלו.

רוח עצה ותושיה שפתותיו דובבות, כאורים ותומים לאלפי
לבבות, תל תלפיות לאלפים ולרבבות, בירושלים ובכל
הארצות מסביבות.

יה"ר שנזכה להדבק בדרכיו, וימליץ טוב בעדינו שנזכה להמשיך את דרך
האמת אשר מסר נפשו עליו, ואשר הנחילנו, לנו ולזרעינו עד עולם,
ולהושיע תשועת עולמים ע"י משיחנו הולך תמים בעגלא ובזמן קריב.

ת. נ. צ. ב. ה.

הוצאת הדפסת הספר הזה

נתנדב ע"י אחד החפץ בעילום שמו

לכבוד ולעילוי נשמת

אבא מרי הגאון החסיד זצלל"ה

בעל הקנה בושם

והנני להחזיק טיבותא

להנדיב הנכבד הרב מ. מ. בן פ. שליט"א

השיי"ת ישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו

וימלא כל משאלות לבו לטובה ושכרו כפול מן השמים.

עובדא זו חשובה בעיני במיוחד, כי ראיתי בו אות מן השמים כדברי הסכמה על ספר זה מכבוד אבא מרי, אחרי שעד כה בכל ספר שהדפסתי בחיי אאמו"ר זצלל"ה זכיתי לדברי הסכמה ממנו, וספר זה הוא הראשון שיצא לאחר עלותו בסערה השמימה ולא זכיתי עתה להסכמתו. אך המעשה הנ"ל שבאופן בלתי טבעי, ומן השמים נתגלגל הדבר הזה, שנתאפשר הוצאת הספר דייקא ואך רק בזכותו של אאמו"ר זצלל"ה, הרי זה לי לאות הסכמה מן השמים הימנו. מה כאן עמד ומשמש אף התם עומד ומשמש.

ברכת התורה

אעלה כאן ברכה מעומקא דליבאי
לכבוד ידידי העסקנים הדגולים המפורסמים אנשי שם,
העוסקים בצרכי ציבור באמונה לשם שמים,
מפארי היהדות החרדית, חסידים ואנשי מעשה,
גדולי תורה ויראה ה"ה

הרב הגאון ר' אברהם בערגמאן שליט"א

והרב הגאון ר' אברהם סלונים שליט"א

מראשי ועד שכונת בית ישראל המעטירה והוותיקה פעיה"ק ירושלם ת"ו
העושים לילות כימים ומשקיעים הרבה לרומם זיו קרן שכונתינו
הק' במסילות התורה והיראה, ולפאר להדר ולרומם את היכל ה'
שבשכונתינו בתי הכנסיות והבתי מדרשות המפורסמים לשם
ולתהילה לכבוד ולתפארת.

יהי נועם ה' עליהם ומעשה ידיהם יכונן ופועל ידם ירצם
להגדיל תורה ולהאדירה וישרה שכינה בכל מעשה ידיכם
למען הכלל והפרט מתוך ברכת השם
כמ"ש והריקותי לכם ברכה עד בלי די

כברכת המחבר

המשמש בקודש רב בשכונת בית ישראל
מטעם "ועד שכונת בית ישראל"

כתר תורה

אביע בזה רגשי תודה וברכה קדם מע"כ ידידי החשוב והיקר ירא
ושלם, איש חמודות, עושה ומעשה במסירות עילאה
למען החזקת כוללנו

כש"ת הרב ברוך צבי מרדכי טענזער שליט"א

מנהל רשת הכוללים המתנוססים לתפארה פעה"ק ירושת"ו

"חסדי דוד"

שהיא בית גדול שמגדלים בה תורה והוראה ותלמידי חכמים ורבנים
מופלגים ובין כותליה הנני חוסה מיום הווסדה ובתוך ד' אמותיה
נתחבר בס"ד רוב החיבור הזה

ויהי נועם ה' אלוקינו עליו ומעשי ידיו תכונן, לכונן עמודי התורה,
ולהרחיב גבוליה, ולהצליח בכל הענינים ברוחניות וגשמיות ברוב נחת
דקדושה ומתוך אושר ועושר עד ביאת ינון בב"א.

הסכמת הגאון"צ הבידי"צ שליט"א

בית דין צדק

לכל מקהלות האשכנזים
שע"י "העדה החרדית"
פניה"ק ירושלם תובב"א

הסכמת אחי הגדול הגאון שליט"א

שמואל בראנדסדארפער

מו"ץ בהעדה החרדית
וראש כולל אברכים לתורה "בני ירושלים" עדה"ת בית שמש
רח' הרב מברסק 24 בית שמש

בס"ד ה' לס' ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה תשע"ב
שוכט"ס א"כ אחי היקר הגאון הגדול
מוהר"ר יוסף קדיש שליט"א רב בשכונת
בית ישראל ומחבר ספרי אורה ושמחה על
הרמב"ם.

הן כל יקר ראתה עיני חיבורו הנפלא
אשר בשמו יקבנו חזקת טהרה והוא בירורי
הלכות חמורות בענינים הקשים במס'
אהלות מתוך סוגיות הגמ' המפורות בש"ס
ובדברי הראשונים והפוסקים. אשר מקום
הניחו לו מן השמים לבאר הרבה דברים
סתומים בענינים אלו.

ובאמת אינו צריך לא לדידי ולא
לדכותי אחרי אשר דפקיע שמי' בגאונותו
ובסברתו הישרה בחיבוריו הנפלאים אשר
שבחוהו וקלסוהו גדולי הדור נבג"מ
ולהבל"ח גאוני וצדיקי דורינו שליט"א.
וביחוד זכה להסכמות נלהבות מכבוד
אבינו עט"ר רועינו הגה"צ זצללה"ה
שמילא ידו על ספריו בדברי הילולים
בשבחו ובשבח דברי תורתו, ומה התם
עומד ומשמש אף כאן עומד ומשמש וזכרון
אחד עולה לכאן ולכאן.

והברכה אחת היא לך אחי שתזכה עוד
רבות בשנים לשבת באהלה של תורה מתוך
נחת והרחבת הדעת וסייעתא דשמיא.

ממני אחיק הדרוש שו"ט בלב ונ"ח כל הימים
שמואל

ותיכף לתלמיד חכם ברכה לברך בברכת התורה להרה"ג המחבר שליט"א שיזכה להגדיל
תורה ולהאדירה ולהשלים את המלאכה הגדולה שהחל בה על כל ספרי הרמב"ם, מתוך שמחה
ונחת ורב טובה וברכה לו ולכל הנלוים אליו, וזכות הראשונים יעמוד ויגן בעדו להתברך בכל
מילי דמיטב.

וע"ז באעה"ח לכבוד התורה ולכבוד הרב המחבר שליט"א
יום י"ד לחודש הנחמה תשע"ב לפ"ק

נאם יעקב מענדל יאראוויטש

נאם נפתלי ה' פרנקל

נאם משה שטרנבוך

לקט מדברי ההסכמות של מרנן ורבנן זצלה"ה על ספרי "אורה ושמה" שכבר נדפסו בס"עיתא דשמיא

מתוך דברי מרא דארעא דישראל
מרנן הגאון האדיר פוסק הדור בעל ה"מנחת יצחק" זצלה"ה
(על חלק הל' שבת)

ויהי יוסף איש מצליח, חפץ הד' בידו צלחה, ומתוך עמלה של תורה, העלה מרגליתא טבא, בספר היד החזקה, הוא משנה תורה, להנשר הגדול רבינו הרמב"ם וכו' איזן תיקן וחיקר להעלות על מזב"ח הדפוס חידושי היקרים שהעמיק הרחיב בדקדוק לשונו הזהב של הרמב"ם ז"ל, משובב נתיבות להעמיד דברי הפוסקים בהלכות גדולות אשר דלו מבאר מים חיים הנשר הגדול הרמב"ם ז"ל וכו' אשר נשא נפשו בעמלה של תורה בכל תג ותג בדבריו וכו'.

*

מתוך דברי מרא דארעא דישראל
מרנן הגה"ק הרמ"א פריינד זצלה"ה
(על חלק הל' שבת)

...חידושים וביאורים נפלאים וישרים בחריפות ובקיאיות וכבר איתמחי גברא ע"י כ"ק מרנן הגאב"ד בעל מנחת יצחק וצוק"ל שהעיד על טיב החיבור ותועלתו כי הוא דייק וגריס טובא וזה עד לעצמו על רוב עמלה של תורה שיגע המחבר שליט"א.

*

מתוך דברי מרא דארעא דישראל
מרנן הגה"ק מהרי"ם דושינסקיא זצלה"ה
(על חלק הלכות חמץ ומצה)

...אוצר נפלא של ביאורים וחידושים נחמדים, על דברי אדוננו הרמב"ם ז"ל מיוסדים ומצומדים, שזכה לצלול במים אדירים, והעלה מרגליות ופנינים יקרים וכבר עטרוהו גדולים, בדברי שבח והילולים.

*

מתוך הסכמות אבא מרי הגאון בעל הקנה בושם זצלה"ה
...אם חכם בני ישמח לבי גם אני ה"ה מע"כ בני יקירי חמדת לבי...דבריו נאמרים בטוב טעם ודעת מיוסדים על אדני השכל והעיון.
...בני יקירי חמדת לבי האברך המצויין שקדן עצום מופלא ומופלג בתורה ויראת שמים ויראתו קודמת לו לחכמתו חריף ובקי טובא מורג חרוץ בעל פיפיות ה"ה מע"כ הרב הגאון... ירד לעומקה של הלכה לברר וללבן...ודבריו מיוסדים על אדני השכל והעיון.

מתוך דברי הגאון
מגדולי ההוראה מהר"ם חלברשטאם זצ"ל
בעל הדברי משה – חבר הבד"צ

זיכהו השי"ת לילך מחיל אל חיל... והנה כבר פקיע שמי' לתהלה בחלק הראשון שנתקבל בתשואות חן ובהנאה רבה אצל רבנן ותלמידיהון אשר פיהם מלא שירה והלל על הספר היקר, כי אמנם כן הוא אוצר בלום של בירורים יקרים ונחמדים אשר השכיל המחבר וכו' לצלול במים אדירים במעמקי דברי הש"ס ראשונים ואחרונים בבקיאות נפלאה ולהעלות פנינים יקרים בספרות ישראל בנויים על אדני השכל ברוב כשרון בתבונה ובטוב טעם ודעת... בבירור כל חמיר"א ובדברים הנוגעים לדינא.

*

מתוך דברי הגאון האדיר
רבי חיים פינחס שיינבערג זצ"ל
ראש ישיבת "תורה אור"

...ובאמת שהמחבר הגדול אי"צ להסכמתי שכבר הסכימו עליו גדולי דורינו שליט"א וגם לרבות רבני ירושלים זצ"ל, וגם כבר אתמחי גברי ואיתמחי קמעיי...

ואלו מדברי ההסכמות של מרנן ורבנן גדולי הדור שליט"א
על ספרי "אורה ושמחה" שכבר נדפסו בס"ע דשמיא

מתוך הסכמת הגאון האדיר
פוסק הדור מרן בעל שבט הלוי שליט"א
(על חלק הלכות חמץ ומצה)

ראה ראיתי חידושים וביאורים ס' אורה ושמחה אשר העלה ואשר חי' כבוד הרב הגאון מופלג מאד בנש"ק... והבן הגדול הולך בעקבי אבותיו להחזיק בעץ החיים של תורה לסלסל בה וללון בעמקה כי היא בית חיינו. וכל המביט בדבריו היקרים חי' וביאורים על הרמב"ם הלכות חמץ ומצה יראה מיד דהם פרי עטו של ת"ח מובהק ורב - אשר זוכה לברר וללבן להעיר ולהאיר וישמח לבי גם אני בראותי כן - יהי ה' אלקי אבותינו עמו - ויפוצו מעייני תורתו חוצה - ויזכה שיתאמרו לשם שמים - ולשבת באהלה של תורה כאות נפשו הטהורה.

מתוך הסכמות

כ"ק מרן אדמו"ר מתולדות אברהם יצחק שליט"א

(על חלק מאכלות אסורות)

אשר נודע בשערים המצוינים בהלכה בספריו "אורה ושמחה" חידושים וביאורים בדברי הרמב"ם על הל' שבת ועל הל' חמץ ומצה, ועתה הוסיף להניף ידו על הל' מאכלות אסורות, וכשהובא ספרו על הל' שבת לפני כ"ק אדמו"ר זצוק"ל השתעשע ועיין בו זמן רב והתפעל מאד מפרי עמלו, ואשרי חלקו שזיכהו השי"ת לכך.

*

מתוך הסכמת מרא דארעא דישראל

מרן מהרי"ט ווייס שליט"א

(על חלק שופר סוכה ולולב)

הראני כבוד הרב הגאון המופלג כש"ת מוה"ר את ספרו אורה ושמחה על הרמב"ם הלכות שופר סוכה ולולב ועוד והוא ביאור גדול ומפורט על ההלכות הנ"ל בפרטותיהן ודקדוקיהן וגם לרבות דברים הנוגעים לרבותינו הפוסקים חוץ מדברי הרמב"ם ז"ל כאשר יראה כל הלומד בספריו...

*

מתוך הסכמת הגאון האדיר הראב"ד

רבי משה שטרנבוך שליט"א בעל המועדים וזמנים

(על חלק מגילה וחנוכה)

ידידינו הגאון הגדול מיחדי סגולה נודע לתהלה מח"ס אורה ושמחה וכו'...דבריו הם נפלאים בהבנה ישרה ובעומק העיון, דן בכל נקודה ונקודה ברמב"ם וכל הרואה אומר ברקאי... ובעצם לא צריך הסכמה שדבריו מעידים על גדולתו בתורה.

*

מתוך הסכמות

הגאון הגדול רבי אברהם יצחק אולמאן שליט"א

חבר הבד"צ ורב דגבעת שאול פעיה"ק ירושלם תובכ"א

(על חלק הלכות שבת)

...חיבורו "אורה ושמחה" מסודר על הרמב"ם, דבר דבור על אפניו, להעמיק ולדלות מתוך לשונו הזהב, פנינים יקרים, ודיוקים נפלאים להלכות קבועות שבדברי גדולי הפוסקים, ומפלפל ומסלסל בדבריו ממקום למקום בבקאות רב בדברי הרמב"ם וידיעת התלמוד הקודמת לו וכו'.

בשם השם א-ל עולם

הקדמה

תחילת כל חיבור, וראשית כל דיבור, שיר ושבח בנעימים, לחי עולמים, על כל הטוב ועל חסדיו העצומים. ברוך אשר נתן חלקינו בין יושבי ביהמ"ד תהלה לא-ל, אשרינו, ומה טוב חלקינו, אשרינו - כמו שנאמר אשרי יושבי ביתך וגו', ומה טוב חלקינו - כמו שנאמר מה טובו אהליך יעקב וגו'. וחייבים להודות על זה כמו שאמר דוד המלך ע"ה במזמור לתודה ה'ריעו ל'ה' כ'ל ה'ארץ, ומרומז בראשי תיבותיו הלכ"ה, כלומר אלו העוסקים בדבר הלכה - הריעו לה' בשמחה, בואו לפניו ברננה, בואו שעריו בתודה חצרותיו בתהילה. וכתוב (שמואל ב' ו' י"ב) ודוד מכרכר בכל עוז לפני ה', ובשמחת התורה משתעי קרא. וגם אמר בתהילים בבית אלוקים נהלך ברגש, ואמר אדם [ריקודין ממש] עד בית אלוקים בקול רינה ותודה המון חוגג. כן יזכינו ברוב רחמיו וחסדיו עד זקנה ועד שיבה שיהיה שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו.

בגמ' פסחים (נ' ע"א) פירשו מאי דכתיב (זכרי' יד ו') אור יקרות וקפאון, ר' יוחנן אמר אלו נגעים ואהלות שיקרים הם בעוה"ז וקפואין הן לעולם הבא. כלומר נגעים ואהלות הלכות חמורות הן וכבדים וקשים הן להשיגם בעוה"ז, ולהכי נקראין 'אור יקרות', אבל לעוה"ב קפויין וקלים הן (עי' חי' מהרש"א שם) א.

ונראה עוד לפרש מילתא ד"יקרים" האמור כלפי נגעים ואהלות, היינו שתורת נגעים ואהלות חשובין ויקרים לפני השי"ת ביותר. ואע"פ שכל התורה כולה נקראת "יקרה" כמו שנאמר כי יקרה היא מפנינים וכל חפציה לא ישוו בה, מ"מ חיבה

א. הנה, עפ"י מימרא זו יתפרש יפה מה דאיתא במד"ר (חוקת פר' י"ט סי' ו'), עה"פ ו"כל יקר ראתה עינו", זה רבי עקיבא וחבריו. דבפשטות צ"ב מה ענין רבי עקיבא לוכל יקר ראתה עינו. אך לפי המבואר יתפרש "כל יקר" היינו תורת נגעים ואהלות הנקראות "אור יקרות", וע"ז נתכוין כל יקר ראתה עינו של ר' עקיבא וחבריו, כי רע"ק היה גדול ביחוד בתורת נגעים ואהלות, וכדמצינו בגמ' (חגיגה י"ד א' ובסנהדרין לח ב' סז ב'), שרבי אליעזר בן עזריה ע"ה קרא על רבי עקיבא, מה לך אצל הגדה כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות. נמצא ג' מימרות קשורים זה בזה, נגעים ואהלות נקראים בשם "אור יקרות", ולכן כל יקר ראתה עינו קאי על רבי עקיבא, והיינו כדאמר לי' ראבע"ז אמר מה לך ר' עקיבא באגדה לך לנגעים ואהלות, וק"ל.

יתירה נודעת לנגעים ואהלות, וכדמוכח ממדרש תהילים (א') גבי דוד המלך ע"ה שביקש והתפלל מהקב"ה על אותם הקורין והוגים בתהילים שנוטלים עליהם שכר כעוסק בנגעים ואהלות, משמע דשכר של הלכות נגעים ואהלות יתר משכר שאר חלקי התורה.

ואולי ב' הפירושים (היינו יקרות מלשון כבוד, ויקרות מלשון יקר וחשיבות) תליא הא בהא, דמפני שיקרים וכבדים הם להשיגם, מחמת הא גופא הם יקרים וחשובים יותר לפני הקב"ה, כי לפום צערא אגרא, וההשפעה הבאה מכח התורה תלוי במדת קושי השגתה².

ובכן נראה דהואיל וחלק התורה של נגעים ואהלות יקרים וחשובים הם ביותר, ממילא כל הסגולות והחמודות שזוכים ע"י התורה (עיין בברייתא דקנין תורה), נמצאין בחלק זה ביותר. ואפשר לפרש בזה מאחז"ל בחגיגה (י"ד א') "אהלות משנה מרובה ומקרא מועט", דרך הערה ורמז, דכח וסגולות התורה שבחלק סדר טהרות מרובה מאוד, ומזה יוצא שבלימוד דף אחד מאהלות נחשב כלימוד כמה דפים משאר מסכתות, וזהו הרמז, "אהלות משנה מרובה" באיכותה אע"פ ש"מקרא מועט", כלומר כשקרא מועט כגון רק דף אחד, אעפ"כ "משנה מרובה" נחשב כמי ששנה הרבה דפים, ויתכן להעמיס גם כוונה זו במה שאחז"ל על נגעים ואהלות שיקרים הם היינו בכח סגולתה.

וברוח זו נימא מילתא בהא דתנן סוף מסכת כלים, אמר ר' יוסי, "אשריך כלים שנכנסת בטומאה ויצאת בטהרה"³ יש לפרש דנתכוין התנא לרמוז גודל כח קדושת המסכת ומעלתה ופעולתה בנפש העמל בה, עד שגם מי שנכנס למסכת 'כלים' בעוד שבכניסתו ובראשית התחלת לימודו היה מלוכלך ואוחז באבות הטומאה רח"ל, מ"מ ביציאתו ממסכת זה, יצא בטהרה, כי אחר שזכה לעסוק בתורה זו, ללומדה ולסיימה, אז קדושת מסכת זו עשה פעולתה, ויצא בטהרה, כי פרח טומאתו מעליו וטהר גברא ופנים חדשות בא לכאן, דקדושת סדר טהרות ומעלתה גדול ביותר לבער הטומאה מהנפש ולהשיג הקדושה. וכמו שכתב הרמב"ם בהקדמתו

ב. עי' בספר חובת התלמידים (פי"ב) דכתב, דיותר מתענג הנפש על ה' אחר ענין קשה שבתורה כשזכה ביגיעתו להבינו, מאשר אחר לימוד ענין קל, ומבאר שם מילתא בטעמא, כי כיון שהענין יותר קשה, צריך לשעבד וליתן יותר כוחות הגוף והנפש להיות דבוק באב הנשמות ואדון הנפשות ממילא יותר תתענג, אבל דבר היותר קל ורק יגיעה מעטה יגעת בו, הרי כיון שרק חלק נפש יותר קטן הוצאת ודבקת בהתדבקות עילאה, ממילא גם עונג נפשיך יותר פחות הוא, עכ"ל.

ג. מסכת כלים נפתחת ב"אבות הטומאות" ומסיימת "האפרכס של זכוכית טהורה".

למס' כלים, וז"ל, וכך אמרו עוד בטומאות ובטהרות הן הן גופי תורה, ומדוע לא, והן הסולם לרוח הקדש כמו שאמרו טהרה מביאה לידי קדושה וכו'.

והנה, כאמור, הלימוד בהלכות טומאה וטהרה, הוא לימוד קשה ועמוק מאוד, עד ש"נגעים ואהלות" נעשה מטבע שהטביעו חכמים כדוגמא לדברים הקשים, דלכן נקרא סדר טהרות אור יקרות על כי יקרים הם וכבדים להשיגם, נוסף לזה איתא בגמ' חגיגה (כ"ד ע"ב) כי הוי מטי רב יהודא בעוקצין אמר הוית דרב ושמואל קא חזינן הכא, ופירש"י שם עומק גדול. ועיין עוד גמ' סנהדרין (ס"ז ע"ב) אמר לו רבי אלעזר בן עזריה [לר' עקיבא], עקיבא, מה לך אצל הגדה כלה מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות עיי"ש פירש"י. וע"ע בבבא מציעא (נ"ט ע"א) ובתוס' שם (ד"ה ולא עוד) שהן "הלכות חמורות". ורבינו הרמב"ם בהקדמתו לסדר טהרות כבר כתב בזה שחלק התורה הזאת אינה כשאר חלקי התורה, וז"ל: שלא תחשוב הדיבור באלו הענינים כמו הדיבור בסוכה או בלולב או בשבועת השומרים או בשבועת הדיינים וכו', עכ"ל.

ואתה דע, שנראה מן הגמ' (בכמה מקומות), דלא רק בזמן העלוב הזה, היינו אחר החורבן, נעשו הן הלכות חמורות^ד, אלא כן היה מאז ומעולם, כלומר, גם בזמן הבית כשהיה נוהג אז כל סדר טהרות להלכה ולמעשה, ג"כ היו הלכות הללו מסומנות ומצויינות כקשות במיוחד. ולפי"ז יש לתמוה, דכמדומה דאין לך הלכות שבתורה שיהיו ידיעותם מוכרח כל כך לכל העם מגדלם ועד קטנם כמו הלכות טומאה וטהרה, כי בזמן שהיו ההלכות הללו נוהג למעשה [ובעזהשי"ת כך יהיה כשיהיו ההלכות האלו חוזרות להלכה למעשה כימי קדם ב"ב], היה זה חוב על כל ישראל - כולל הנשים והקטנים, ועבדיהם ושפחותיהם - להיות בקיין היטב בכל פרטי הלכותיהן, כי כמעט שלא יתכן קיום הטהרה בארץ ישראל ובמקדש כולה, אלא א"כ הכלל כולו ידעו לשמור על הטהרה, כמו שיבין מעצמו כל המתבונן בזה. למשל התבואה והפירות מראשית קצירתם היו צריכים שימור לטהרה ע"י כל

ד. כי פשיטא דבזמנינו ודאי קשה שבקשה הן אותן ההלכות, מצד שאינו נוהג למעשה, דכל תורה שאינה נוהגת למעשה, קשה יותר להשיגה מפני ב' טעמים, חדא דבגלל שאין נוהג למעשה ממילא לומדיהן והוגיהן מועטים, וממילא מפרשיהן מועטים, כי נהירא דאורייתא נהיר לפי רוב העוסקים בה. ועוד שכל תורה שאין בה למעשה חסר גם בלמוד, דהמעשה היא בחינת שימושה של תורה, אשר עליה אחז"ל גדולה שימושה יותר מלימודה. ועוד דכיון שאין הדבר נוגע למעשה חסר הסייעתא דשמיא המיוחדת המתלווה בכל בירור הלכה הנוגע למעשה. [אגב אזכיר מענין זה הנהגת כבוד אאמו"ר זצלה"ה בהוראה, שהקפיד מאוד לא לענות הלכה למעשה אלא א"כ נשאל למעשה, אבל כשלא היה השואל שואל למעשה רק דרך לימודו לא רצה לפסוק למעשה, וטעמו ונימוקו עמו שבהוראה למעשה מופיע סייעתא דשמיא מיוחדת. ונראה דסייעתא דשמיא הוה, הוא הנקרא "רוח הקודש" ותורה "מן השמים", הנזכר בהשגות הראב"ד פ"ח ה"ה מהל' סוכה, עיי"ש].

המתעסקים בהם, מן השדה ועד שהגיע למקום שהגיע, והיו צריכים לשמור בטהרה כל הכלים שעוסקים בהם, וכל המון הידים העסקניות היו צריכים להזהר בטהרה. ולכן לא לחינם אמרו חז"ל (סנהדרין צד ע"ב) על דורו של חזקיהו דבדקו ולא מצאו תינוק ותינוקת איש ואשה שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה, כי שאר דיני התורה לא איכפת לן כ"כ מה שהעם והקטנים והנשים אינם יודעים אבל לא כן הלכות טומאה וטהרה היה מוכרח שידעו אותן כולם שאם אלו לא יהיו בקיאים בהן כמעט שלא שייך שיהיה בעולם דבר טהור.

א"כ לכאורה קמן דברים סותרים, דמצד אחד חזינן דהלכות טומאה וטהרה יקרים וכבדים וקשים הם, ומצד שני חזינן האיך שחיוב יש על "כולם" להיות בקיאים בהן ואפילו קטני הדעת.

אשר על כן יראה דלאמיתו של דבר אין זה סתירה כלל, ואפשר לקיים שתייהן, דקושי השגתם אינו סיבה שלא יהיו בקיאים בהן גם הנשים והקטנים. והענין מפורש בפסוק (איוב לב ז-ח) בדברי אליהו בן ברכאל הבווי, כי בתחילה אמר "ימים ידברו ורוב שנים יודיעו חכמה" ואח"כ נמלך ואמר "אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם"^ה כי בענין התורה כתיב ורוח אלוקים מרחפת על פני המים (אין מים אלא תורה), ורוח אלקית זו היא נשמת שדי, ושפע קודש מדעת עליון לכל הבא ליטרה במימי הדעת, ומשום הכי כתיב גבי תורה לא בשמים היא ולא מעבר לים היא אלא בפין ובלבבך לעשותו, וזהו הבטחה שיהיו דברי תורה קרובים לכל הרוצה להתקרב, ומצד נשמת ש-די שבו מוכן ומוכשר הוא לקלוט כל חלקי התורה כפי דרגתו.

ובגלל כן, לא מנעתי עצמי לעיין גם בהלכות האלו, ותמכנו על אלוקי הרוחות המוציא רוח קודש מאוצרותיו לכל מאן דבעי, וסמכנו על העוזר האמיתי המרחם והחונן מאוצרו הטוב במתנת חינוך.

חיבור זה, עוסק בבירורי הלכה בתורת קבר סתום. והנה, ענין טומאת קבר היא תורה שלימה עם ריבוי של פרטים ופרטי פרטים, ומתחלק למחלוקות רבות. ואינן מבוארים בפוסקים כל הצורך, כי בסדר טהרות וכיו"ב כמעט שאין זכרון לראשונים וגם לאחרונים, ורק מעט מזעיר. וגם אותן המעט, מפוזרים כקש בסבכי

ה. פירש"י החכמה, ולא ע"י ימים וזקנה אלא רוח המקום הוא. ובמצו"ד שם, אכן באמת אני רואה עתה כי רוח השכלי אשר היא באנוש היא המלמדת חכמה אם הנער יהיה או זקן, ונשמת, הנשמה הבאה מ-ש-די היא המבינה את כולם כנער כזקן, ע"כ.

היער, ועל פני כל הארץ נפוצו, וכל דורש ומבקש, נוע ינוע מִיָּם עד יָם ומצפון ועד מזרח לבקש את דבר השם. זאת ועוד, גם אלו הדברים האמורים, בספרים וחיבורים, צריך לביאורים, כי עפ"י רוב באו בקיצורים, במעט דיבורים.

הענינים העיקריים שבספר זה דן, בדיני המערות העתיקות המפוזרות ברחבי ארץ ישראל משנים קדמוניות מתקופת המשנה והתלמוד, לענין טומאתן, דהיינו בפרטי הדין של רוב ארונות יש להן טפח האמור בחז"ל על קברות של הימים ההם, ובפרטי דיני קבר סתום שיש בו חלל טפח. ודין המערות בכללות שהוא קרקע עולם. דין אהל סתום ע"ג קבר סתום. דיני קבר פתוח. דיני שכונת קברות. דיני שדה שאבד בה קבר. גם כתבנו כאן בדינים הקשורים לעשיית הכיפין הנהוג בזמנינו. כל המאמרים שבספר זה - גם אלו שנראין כהערות והארות בעלמא - יש להם שייכות לאלו הענינים, לפעמים במישרים ולפעמים בעקיפין. לא חפשתי להעבות את החיבור בשאר ענינים שאינו נוגע לענין שייחדנו לה.

ולצורך הענין הרחבנו הרבה בביאור השיטות בכלל בדיני קבר סתום ויסודותיהן, ועוד הרבה ענינים בהלכות קבר.

מטרת ספר זה לברר ענינים הנוגעים למעשה בזמנינו לענין כהנים. כי יש מקומות בארץ ישראל שיש שם "לכאורה" חששות שונות לכהנים מחמת שנמצא בסביבה פלונית מערות קבורה מזמן הקדמון. או אפילו לא מצאנו כלום מ"מ יש מקומות שהיה שם ישוב יהודי קדמון בזמן התלמוד וקודם לכן, והיה שם כמובן גם מערות קבורה שנאבדו באורך הגלויות. וממילא נצרך לן מתחילה לברר דיני מערות הקדמוניות לענין טומאת כהנים וכל מה שקשור למערות קבורות של ימיהם, שלא נתברר כלל בפוסקים כיון שלא היה שאלות הללו נודע כלל בחז"ל.

וזה לי יותר מעשר שנים (בשנת תשס"א) שכתבתי קונטרס "חזקת טהרה", באלו ענינים. אך כעת הרחבנו הדברים יותר בס"ד. ותחילת התעסקותי בענינים הללו זה כעשרים שנה שנמשך ללבי לעסוק בס"ד בתורה נעלמה זו [כמובן אין הכוונה עשרים שנה ברציפות, כי עסקתי בינתיים בהלכות אחרות, אלא דמ"מ אפילו כשלא הייתי שקוע בלימוד זה, מ"מ מעת לעת ומפקידה עיינתי עוד בענינים הללו]. עד שבמשך השנים נתקבץ לי הרבה בירורי הלכות בענינים הללו בס"ד. בסיון שנת תשנ"ג כתבתי בקובץ עדות (גליון י"ד) מאמר בענין קבר בקרקע עולם, ואח"כ במשך השנים נתחדש לי בסוגיות אלו עוד הרבה דברים, שכתבתי בקיצור בקונטרס חזקת טהרה הנ"ל, ומאז נתחדש לי בזה עוד הרבה דברים, כדרכה של תורה כדאמר בעירובין (נד ע"ע) למה נמשלו דברי תורה כתאנה, מה תאנה זו כל זמן שאדם ממשמש בה מוצא בה תאנים, אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהן מוצא בהן

טעם. ובהרבה דברים נתעוררתי מכמה לומדים מופלגים מה שהעירו והאירו [ויזכר לטובה בפרט ידידי ורעי הרב הגאון ר' נחום פרידמן שליט"א והרב הגאון ר' שמעון ליפשיץ שליט"א שהרבה דברים נתלבנו עמהם בדיבוק חברים]. בגלל נחיצות הענין שהיא בגדר הלכה עמומה שאין עליה דורשים, אמרתי להוציאו לאורה בס"ד.

והנה מילתא דפשיטא היא ואינו צריך להיאמר, דלא באנו כאן להכריע בשום דבר, לא בדבר גדול ולא בדבר קטן, כי כל תלמיד קטן יודע שלא שייך להכריע בשום מחלוקת במקום שרבותינו לא הכריעו, ובפרט בהלכות טומאה וטהרה שהסתום מרובה מן המפורש. ואין דרכינו בספר זה אלא לבאר דברי הראשונים והפוסקים. ובמקום שנהגו העם ונתפשט איזה הוראה כשיטה אחת אנו נוטים להעמיד טעם והסבר ההכרעה, וכל זאת רק ליישב המנהג, אבל חלילה וחלילה לא כמכריע חס מלהזכיר.

כתבתי כל הקונטרס הזה בדרך קטעים קטעים לפי סימנים (היינו סימן א' סימן ב' וכו'), ולא רציתי לעשות מעין פסקי הלכות או פירות הנושרים להלכה. בכוונה תחילה כי באמת לא שייך לעשות פסקים והכרעות קבועות באלו ענינים שלא דברו בהם הפוסקים, ואמנם תלמידי חכמים העסוקים בענינים הללו יהיו להם בס"ד הרבה תועלת מהחיבור וימצאו בהם נחת בס"ד, כי בהרבה דברים נפל חלקי בס"ד לבאר דברים שלא ראיתי אותם מבוארים.

ואם כי באמת אולי היה מקום לחוש שלא להדפיס ספר בענינים שאין רוב העולם בקיאין ביה, בגלל שמצוי אנשים רבים ואפילו תלמידי חכמים שמעיינים רק בקטעים מן הספר חצי סימן פה, ורבע סימן שם, וקטע כאן וקטע שם, חצי שורה למעלה וחצי תיבה למטה, וכך עושים תורתם קרעים קרעים, ומסיקים מסקנות ושופטים משפטים על פי ראיית ארעי בלי לעיין בכל הענין ההוא, ויש לחוש לתקלה. ומתוך הנסיון ראיתי שאפילו תלמידי חכמים מעתיקים לפעמים דברים מדברי מחבר, ותולים בוקי סריקי בדברים שלא אמרם המחבר ולא עלתה על לבו מעולם, והוציאו דברים מהקשרם, עד שחשדו את המחבר בדברים שכל חצי תלמיד חכם לא יעלה על לבו שגיונות כאלו. ולפעמים משיגים על דברי מחבר אע"פ שהדברים מפורשים בדברי הראשונים וכאילו שהמחבר חידש איזה דבר מפי עצמו. ומה שגרם להם כל זה כיון שהם מעיינים בדברי המחבר מקופיא, כי כבודם לא נותן להם להטריח עצמן להבין בדברי מחבר אחר.

אך מצאתי ראיתי בזה אגרת קודש של הרמב"ם, שכתב דאין למחבר ספר למנוע מלהדפיס מחמת אלו שיטעו בדברי המחבר, והוא באגרות הרמב"ם (ח"ב ל"ג הוצ' שילת) שהשיב על מה שטענו נגדו כי המעיינים טועים בדבריו, וכתב במתק

לשוננו "ואם מפני הלומדים שאמת שאינן יודעים [והם טועים בהבנת דברי המחבר] אין ביד כל מי שחיבר חיבור שיהיה הולך עמו ולא יניח לקרות אלא פלוני ופלוני, עכ"ל. כלומר שאי אפשר לחייב את המחבר שיהיה הולך עם ספרו ויהיה שוטר לשמור לא להניח לעיין בחיבורו למי שאינו בר הכי.

והנני מודה הודאה אחרי הודאה להשמיע במרום קול לצד עלאה קדישא, מתחיל בשבח והלל ושמחה ומברך על הטובה, גם אני אודך בכלי נבל אזמרה לך בכנור קדוש ישראל תרננה שפתי כי אזמרה לך, כי גבר עלינו חסדו ויביאנו עד הלום לחזות בנועם מעשה ידינו. ועיני לשמיא נטלית בעי ומתחנן, שיקיים בנו מה שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה, וקולי אל ה' אקרא קומה ה' הושיעני אלוך, אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, וכאשר זכינו לסדר אותו כן תזכינו עוד, ועד זקנה ושיבה אל תעזביני עד אגיד זרועך לדור, קיים בנו מה שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיו והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל, ונאמר כי ההרים ימוש והגבעות תמוטנה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ה', ולא ימוש התורה הזאת מפינו ומפי זרע זרענו מעתה ועד עולם, אכ"ר.

קראתי שם הספר "חזקת טהרה" על כי ספר זה משתעי בעניני ה"חזקת טהרה" שבארץ ישראל המבואר בש"ס ובפוסקים [וכעת ראה ראיתי גם ש"ספר חזקת טהרה" (עם י"א אותיותיו) בגימטריא יוסף קדיש בן רבי מאיר].

ובצאתי מן הקודש אעלה כאן בכבוד לברכה את מו"ר מרן כ"ק אדמו"ר מתולדות **אברהם יצחק שליט"א**, אשר בצלו חמדתי ופריו מתוק לחכי, והוא מדריך התלמידים בדרכי אלוקים חיים עפ"י הדרך הקודש דרך התורה היראה והחסידות, השי"ת יחזקהו ויאמצהו ויזכה להגדיל תורה ולהאדירה, לנהל קהל עדתו במסילה העולה בית א-ל בדרך התורה והחסידות כשאיפותיו הטהורות עד שנזכה במהרה לקבל פני מלכא משיחא בב"א.

ומנשים באהל תבורך אמי מורתי היקרה אשת חבר כחבר הרבנית הצדקנית הצוה"ח מרת **ברכה תליט"א**, אשר מנעורי גדלה וחינכה אותי לתורה וליראת שמים, תשא ברכה מאת ה' לחיים ארוכים טובים ומתוקים ברוב נחת דקדושה מכל יוצ"ח הע"י, ולקבל פני משיח צדקינו מרוב שמחה ומרוב טוב בב"א.

עוד אחזקו כאן לברכה ולשבח ולתהלה את כבוד מו"ח הרה"צ המפורסם חו"פ פאמ"ק שלהיו"ח כקש"ת מו"ה מנחם מענדל מוונדרר שליט"א אדמו"ר מקאסוב. עם זוג' הרבנית תליט"א. עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו לאורך ימים טובים בבריאות השלימות, עם רוב נחת מכל יוצ"ח, ויזכו לקבל פני משיח צדקינו באנפין נהירין, אכ"ר.

ויוחק בספר שמה הטובה של נוות ביתי עזרתי בקודש הצוה"ח בת קדושים הרבנית דבורה ריזל בלומא תליט"א [נכדת רבינו ישראל בעש"ט, דגל מחנה אפרים, רבי פנחס מקאריץ, רבי יעקב שמשון משפיטופקי, מאור עינים מטשערנוביל, אהבת שלום מקאסוב, תורת חיים מקאסוב, בעל ישמח משה, רבי נפתלי צבי מרופשיץ, רבי ישכר בער מזאסלאב, בעל דודאים בשדה, רבי בער מראדישיץ, בעל אריה דבי עילאה, רבי טוביה מבריגל, רבי מנחם מנדיל מבערמוהוט, מרן החיד"א, רבי נטע מוועליפולי זי"ע, ועוד] השי"ת יעזרינו לגדל כל יוצ"ח הע"י על דרך התורה והיראה ונזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות לשמה, ולראות נחת דקדושה מכולם, ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה. ויתברכו בנינו עם כלותינו, ובנותינו עם חתנינו עם כל יוצ"ח הע"י, בכל הברכות האמורות בתורה, ויהיה בתייהם בית מלא אורה, בית מלא שמחה ובית מלא ברכת השם כמ"ש והריקותי לכם ברכה עד בלי די. ובקרוב ממש נזכה כולנו יחד למה שנאמר (יחזקאל לו כה) וזרקתי אליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם וגו', וינחמנו בציון ויבנה ברחמי את ירושלים, יבנה ביתו כבתחלה ויכונן מקדשו על מכונו ויראנו בבנינו וישמחנו בתיקונו בביאת משיח צדקינו ב"ב, אכ"ר.

יום א' כ"ח תשרי תשע"ג שנת "רחש לבי דבר טוב" פעיה"ק ירושלם תובב"א

יוסף קדיש בראנדסדארפער

בעל מחבר ספרי אורה ושמחה על הרמב"ם

בן אאמו"ר החסיד הגדול רבי מאיר זצללה"ה בעל "קנה בושם"

תוכן הסימנים

סימן א	להרמב"ם גוף הקבר דינו כמת וטומאתו טומאה עצמית	א
סימן ב	להרמב"ם הגג עם הרפנות של קבר מטמא באהל	ב
סימן ג	שיטת הראב"ד בקבר	ג
סימן ד	שיטת הרמב"ם בחלל טפח על טפח אם צריך להיות חלל טפח פנוי	ד
סימן ה	שיטת הריב"ם בקבר	ה
סימן ו	שיטות שאר הראשונים בקבר	ו
סימן ז	שיטה חמישית בקבר	ז
סימן ח	קיצור כל השיטות בטומאת קבר	ח
סימן ט	בקיעת טומאה מן הצד בקבר	ט
סימן י	ביסוד דין קבר שאין בו חלל טפח (אם הא דבעינן ח"ט הוא מדין דבעינן בקבר דין סתום)	י
סימן יא	קבר ללא גג	יא
סימן יב	בענין הגוים אין להם טומאת קברות	יב
סימן יג	או בקבר זה קבר סתום (ביאור דעת הראשונים בדין סתום שבקבר)	יג
סימן יד	עוד בענין הג"ל	יד
סימן טו	עוד בענין הג"ל	טו
סימן טז	שיעור הפתח כדי להפקיע דין קבר סתום (שיטת הרמב"ם)	טז
סימן יז	עוד מענין שיעור הפתח להפקיע מדין קבר סתום (דעת הר"ש והרא"ש וכו')	יז
סימן יח	עוד מענין שיעור הפתח להפקיע מדין קבר סתום (דעת הרמב"ן והרשב"א ועוד ראשונים)	יח
סימן יט	ברברי הח' הגרשוני בענין שיעור הפתח להפקיע מדין קבר סתום	יט
סימן כ	הכרעת הפוסקים למעשה שצריך פתח של ד' טפחים	כ
סימן כא	דין אהל סתום ואין לו דין קבר אם חוצץ בפני הטומאה	כא
סימן כב	בהלכתא דאהל בתוך אהל	כב
סימן כג	דין אהל סתום ע"ג קבר (דעת הרלב"ח)	כג
סימן כד	דין אהל סתום ע"ג הקבר (דעת התשב"ץ והחינוך בית יהודה)	כד
סימן כה	עוד בנידון אהל סתום ע"ג קבר (דעת הגידולי טהרה)	כה

מַהֲרָה

תוכן הסימנים

חֻזְקָה

כב

סימן כו	עוד בנידון אהל סתום ע"ג קבר סתום (דעת התפארת ישראל)..... מח
סימן כז	ביאור שיטת הגידו"ט והתפארת ישראל (המשך לסי' כה-כו)..... מט
סימן כח	אהל סתום על קבר שיש בו חלל טפח (בשיטת הגידו"ט והתפא"י)..... נ
סימן כט	בדין טו"ר בתוך אהל סתום (בשיטת הראב"ד)..... נ
סימן ל	בדברי הראב"ד "בשיש לו פתח הוא בית בפני עצמו וחוצץ"..... נג
סימן לא	תמיה על התפא"י שחידש שכל אהל סתום נידון כאומם..... נד
סימן לב	תמיה על הגידו"ט מה שהביא ראיה מדין אהל תחת אהל שאהל סתום אינו עומד בפני טו"ר..... נה
סימן לג	ראיה לשיטת הרלב"ח מרבינו הר"ש..... נו
סימן לד	ראיה לחידושו של הרלב"ח מפירוש רבי' גרשום..... נו
סימן לה	עוד מדברי האחרונים כהרלב"ח..... נז
סימן לו	משמעות דברי הראשונים בסוגיא דמדלגין כהרלב"ח..... נח
סימן לז	אם יש גזירת טומאת ארונות על אהל מקיף על גבי קבר..... נט
סימן לח	בשו"ת מנחת יצחק נקט להלכה למעשה כהרלב"ח..... ס
סימן לט	בענין הכיפין הנהוג בזמנינו שאין עושים פתח של ד' מפחים..... סג
סימן מ	בכיפין בזמנינו לא נהוג לחוש לדעת הגידו"ט ועוד משום טו"ר וסומל"צ..... סה
סימן מא	עוד ראיה שנהגו הלכה למעשה כסברת הרלב"ח..... סז
סימן מב	בדין ארון סתום המונח בקבר ויש חלל טפח בין הארון לתקרת הקבר..... סט
סימן מג	משא ומתן בדברי השארית יהודה אודות התיקון שעשו בציון הבעל התניא וצ"ל..... עא
סימן מד	בענין טומאת הנפש..... עד
סימן מה	הערה בדעת החזו"א בענין הנ"ל..... עו
סימן מז	בענין נפש המתפשט מחוץ לקבר..... עז
סימן מז	ביאור דברי הראב"ד בדופן הקבר כקבר..... עח
סימן מח	דעת החזו"א להלכה בדין אהל סתום המקיף את הקבר..... עט
סימן מט	דין נפש הבנוי על גג קבר שהוא קרקע עולם..... פא
סימן נ	בדין מחובר לקבר שלא לשם קבר..... פב
סימן נא	עד היכן נחשב חיבור לקבר כקבר..... פג
סימן נב	מקור הרמב"ם שקבר צריך להיות בנוי..... פח
סימן נג	בדין מעמיד כלים או אבנים סביב הטומאה..... פט

חזקת	תוכן הסימנים	טהרה	כג
סימן נד	גדר "בנין" בקבר	פמ	
סימן נה	אם קרקע עולם נפקע מכלל "בנוי"	צ	
סימן נו	דעת שאר ראשונים בדיון קבר "בנוי"	צ	
סימן נז	דיון הקבר שאינו בנוי והקבר שאינו סתום אם יש בהם טומאה מדברי סופרים צא		
סימן נח	קבר שרובו בנוי ומיעוטו אינו בנוי	צב	
סימן נט	בדיון ארונות של עץ למה לא נחשב כגולל ודופק	צג	
סימן ס	בענין ארונות (ברמב"ם פ"ב ה"ו) אם יש חילוק בין של עץ או של אבן	צד	
סימן סא	הני ארונות שטיהרן הרמב"ם אי איירי גם בשחן ממונים בקרקע	צה	
סימן סב	בענין המחילה שבקברי בית דוד וחולדה	צח	
סימן סג	בדיון קבר קרקע עולם	ק	
סימן סד	בדברי הערוך השולחן בענין קרקע עולם	קב	
סימן סה	ביאור דברי הרמב"ם בפרק ו' הל' ח'	קד	
סימן סו	בדברי החזו"א מה דפשוט ל' שכל טומאת קבר אינה אלא טומאה עצמית ... קט		
סימן סז	ביאור דברי החזו"א בדיון קבר קרקע עולם	קי	
סימן סח	בטעם שאין טומאת קבר בקרקע עולם	קיא	
סימן סט	לכולי עלמא ליכא טומאה עצמית בקרקע עולם	קיג	
סימן ע	ביאורים בדברי החזו"א בעניני קבר קרקע עולם	קיד	
סימן עא	שיטת הגר"א בקבר קרקע עולם	קיו	
סימן עב	קיצור הלכה של קבר קרקע עולם	קכ	
סימן עג	דיון העפר שמחזירים בקבר אם נחשב קרקע עולם. ודיון בנה נפש על העפר קכא		
סימן עד	מנהג ישראל בארץ ישראל היה לעשות הקברות באופן שיהיה הקבר טהור .. קכג		
סימן עה	ראיה מן הגמ' שגוהרו בקבורה לצמצמם מאוד התפשטות הטומאה .. קכו		
סימן עו	בטעם למה הקפידו שלא יהיה טמא מעל המערות .. קכז		
סימן עז	צורות המערות ואופני הקבורה בזמן חז"ל .. קכח		
סימן עח	ביאור דברי הרמב"ם פ"ד מהל' אבל הל' ד' .. קל		
סימן עט	בענין קבורה בארון. ובענין שיעור גובה הכוך ז' טפחים .. קלג		
סימן פ	בענין חזקת טהרה ע"ג מערות (ביאור הסתירות בזה) .. קלז		
סימן פא	דיוק מלשון הרמב"ם שגזרו שתי גזרות בארונות .. קמא		
סימן פב	אם גזרו טומאה בארונות בצד הריקן .. קמג		

חזקת	תוכן הסימנים	מחרה	

כד

סימן פג	אם גזרו מידי בארון שאין שם חלל טפח
סימן פד	הארונות שהיו מדלגין עליהן אם היו פתוחים
סימן פה	ביאור עיקרי הדינים היוצאים מדין מדלגין ע"ג ארונות (שיטות הראשונים בזה)
סימן פו	ביאור בשיטת הרשב"ם מה שמטהר לגמרי מעל הכוכין
סימן פז	אם גזרו גזירת ארונות כשידוע בבירור שיש בו חלל טפח פנוי
סימן פח	אם גזירת ארונות נוהג בארונות פתוחים
סימן פט	דין טומאת ארונות שהן קרקע עולם או אינן מיוחדים למת
סימן צ	שיטת הח"ס בדעת הראב"ד דארון שאין בו טומאה דאורייתא כלל, לא גזרו ביה
סימן צא	ארונות לצורך מצוה אם עקרו הטומאה או רק התירו אותה
סימן צב	דין טומאה בפנים המערות
סימן צג	בענין כניסת כהנים לבית הקברות של ימיהם לצורך מצוה
סימן צד	חילוקי שיטות הראשונים באופני טהרת גנות המערות
סימן צה	האיך יצאו ידי חובת קבורה אם השאירו הכוכין פתוח
סימן צו	בדין פתח שסתמו ולא פרץ פצימיו (שיטת הרמב"ם)
סימן צז	בדין קבר שסתמו ולא פרץ פצימיו
סימן צח	עוד בענין הנ"ל
סימן צט	בדעת המהרש"ל והגר"א בדין קבר סתום שלא פרץ את פצימיו
סימן ק	דעת האחרונים בדין קבר סתום שלא פרץ פצימיו
סימן קא	בענין סוטל"צ בבית סתום שלא פרץ פצימיו
סימן קב	בענין כוך הפתוח למערה ופתח המערה סתומה ובענין מנהג בניית אהל על גבי קברי צדיקים [בהוספה]
סימן קג	אם יש טומאה דרכנן מעל הכוכין
סימן קד	בענין אם יש לחוש שמא נחמט החלל טפח
סימן קה	הערות על ספר טעם ודעת בענין קברים שבמערות
סימן קו	בענין טומאת ארונות לדבר מצוה בדבר תדיר
סימן קז	בענין מערת קבורה שאין אנו יודעים עד היכן נמשכת מתחת הקרקע
סימן קח	עוד בענין הנ"ל (המשך)
סימן קט	בענין שדה שנאבד בה קבר למה אינו במל ברוב קרקע

חזקת תוכן הסימנים מזהרה כה

סימן קי	ברין נכנס לשדה שאבד בה קבר למה לא נמחר אותו מדין ניזל בתר רובא .. רח
סימן קיא	מאהיל על כל השדה בשדה שאבד בה רמ
סימן קיב	שיטת הרמב"ם בטומאת שדה שאבד בה קבר וטומאת בית הפרס אם הטומאה מתורת ודאי או מספק רי
סימן קיג	בענין טומאת שדה שאבד בה קבר ובית הפרס ברה"ר ריב
סימן קיד	בענין ספק תמידית ברה"ר. ובדין ספק טומאה דלא איתחזק לן ריג
סימן קמו	בענין ספק טומאה ברה"י רמו
סימן קמז	בענין חשש שמא נידוש רמז
סימן קיז	בענין חשש נידוש בקבר שתחת סלע ריח
סימן קיח	בענין חשש נידוש בשדה שנאבד בה קבר שטהור מלמעלה ריח
סימן קיט	בענין חשש נידוש בבית הקברות ריט
סימן קכ	למה לא נחשב ארץ ישראל בזמן הגלות שדה שאבד בה קבר רכ
סימן קכא	בענין מיעוט המצוי של קברים בארץ ישראל רכז
סימן קכב	באיסור הליכת כהנים במקומות המקובל שהוא בית הקברות רכח
סימן קכג	בענין להחזיק טומאה עפ"י עד אחד או עפ"י שמועות שאינן ברורות רלא
סימן קכד	עוד מענין הנ"ל רלב
סימן קכה	ברין מצא מערת קבורה ואינו יודע אם יש שם ג' קברים מד' ועד ח' לענין שכונת קברות רלה
סימן קכו	ברין מצא מערה ואינו יודע מה טיבה רלו
סימן קכז	בענין לא ברק הקברים אם הם מושככים כדרכן רלז
סימן קכח	אין לחוש לשכונת קברות "בחששות" של מערות רלח
סימן קכט	בדיקת כ' אמה במצא שכונה אם היא מדין בדיקה שבכל התורה כולה רלמ
סימן קל	ביאור שיעור מד' ועד ח' רמב
סימן קלא	נמצא מערה שלימה שלא נהרסה אם יש בזה חיוב בדיקת כ' אמה רמה
סימן קלב	בענין מצא עשרה ואין ביניהם מד' ועד ח' רמח
סימן קלג	אם שכונת קברות הוה חזקה גמורה לטומאה או חששא בעלמא ודין שכונת קברות בזה"ז רמט
סימן קלד	ביאור הרמב"ם במשנה המוציא את העפר ממקום טומאה אוכל בדמעו רנא
סימן קלה	אם בזה"ז אנו בקיאין בבדיקה זו של עשרים אמה רנב
סימן קלו	ברין לא ברק כ' אמה מה דין אחר כ' אמה רנד

חזקת תוכן הסימנים מחרה

כו

סימן קלז	בענין קבר הידוע אם עושה שכונה ומהו גדר ידוע	רנה
סימן קלח	עוד בענין הנ"ל	רנו
סימן קלט	בענין מצא קבר יחידי שלא היה ידוע. ואם יש חילוק בין זמניהם לזה"ז	רנמ
סימן קמ	יסוד חיוב בדיקה באיסור שנתחזק ג"פ ובמיעוט המצוי	רסב
סימן קמא	באופן שג' קברים אינו מחזיק ריעותא אין חילוק בין ג' ליותר מג'	רסד
סימן קמב	בענין מקום שיש שם ריבוי קברים אם יש בו חיוב בדיקה משום מיעוט המצוי	רסח
סימן קמג	בענין קברי צדיקים אין מתממאים	רעג
סימן קמד	ביאור ענין מנהג ארץ ישראל הקדמון בהליכת כהנים על מערת הרשב"י	רעו
סימן קמה	כמה שאלות ותשובות הנוגע למירון ולציון הרשב"י	רחצ

ספר
חזקת
טהרה

אהלות

עניני שומאת קבר סתום

ספר חזקת מזהרה

סימן א

להרמב"ם גוף הקבר דינו כמת וטומאתו טומאה עצמית

לשון רבינו הרמב"ם (פ"ב מהל' טומאת מת הט"ו), הקבר כל זמן שהטומאה בתוכו מטמא במגע ובאהל כמת דין תורה שנאמר או כמת או בעצם אדם או בקבר, ואחד הנוגע בגוו של קבר או הנוגע בכותליו, והוא שיהיה בנוי וסתום ואח"כ יהיה כולו מטמא במגע ובאהל, ע"כ. חנה כבר האריך לבאר בחי' הגר"ח על הרמב"ם בכמה מקומות (פ"ז ה"ד ובפי"ב הל' א' ובפכ"ד ה"ח), בדעת הרמב"ם^(א), בגדר טומאת קבר, שגוף הקבר עצמו דינו כמת, ור"ל שגוו וכותליו

עצמן הן הן החפצא של טומאה כגופו של מת, [אפשר שהוא מדין טפילה למת דהוה ככסותו של מת עי' חולין קכה ע"ב וקריאות כא ע"ב בשימ"ק שם בדין כזית מת שחיפהו בבצק], כלומר שאין טומאתו של קבר מצד דין דרואין את המת כאילו הוא רצוץ בקבר, שבוקעת דרך הקבר ככל טומאה רצוצה, אלא טומאתו היא בעצמות הבנין הטיט והאבנים, והוא אב טומאה בפני עצמו דומה כטומאת חלל חרב או גולל ודופק שהן טומאה עצמית^(ב). דהנה כל דבר מן המת המטמא באהל אם היה

— הוספות —

(א) באמת נראה מדברי הגר"ח דאליבא דכו"ע קא מפרש כן (עי' בפ"ז שם ד"ה והנה התוס' בנזיר), אבל יתבאר לפנינו בס"ד שאין כן דעת רוב הראשונים, ומ"מ בדעת הרמב"ם מוכרח כן כמו שמתבאר לפנינו בס"ד.

(ב) מ"מ לא דמי קבר לטומאת חלל חרב ממש, שטומאת חלל חרב אין הנזיר מגלח עליו מפני שהיא טומאה הנפרשת מן המת, אבל קבר ס"ל להרמב"ם דאעפ"י שטומאתו טומאה עצמית

הקבר, שגזרה תורה שגגו וכותליו חשיבין כגוף טומאה וכגופו של מת ולא מחמת בקיעת הטומאה מן המת שבתוך הקבר הוא נטמא.

כל זה הוא שיטת הרמב"ם אבל הרבה ראשונים סבירא להו שטומאת קבר אינו טומאה עצמית אלא טומאה רצוצה, ומכוח פלוגתא זו מסתעף ויוצא כמה וכמה נפקותות לדינא, דהיינו אם כותלי קבר טמא או טהור, וכן נפקותא לענין אם שייך קבר בקרקע עולם, ועוד הרבה נפקותות כאשר יבואר להלן בס"ד. וע"ע חזו"א אהלות (ריש סי' ז') דעל דרך ויסוד

רצוצן שאין לו חלל טפח, הטומאה בוקעת ועולה עד לרקיע ובוקעת ויורדת עד התהום ואינה מטמאה מן הצדדין (רמב"ם פ"ז ה"ה), והיינו שאם היתה הטומאה רצוצה בקרקע ונגע או האהיל על האדמה כנגד הטומאה הרצוצה בה, אינו טמא מחמת הנגיעה באדמה, אלא טמא מחמת שמאהיל על טומאת המת הרצוצה שהיא עולה ובוקעת, והמת עצמו הוא זה שנטמא ולא גוף האדמה כי גוף האדמה אין בה שום טומאה^(א), משא"כ טומאת קבר היא דין טומאה עצמית בגופו של הגג וכותלים, בין טומאת אהל שבו ובין טומאת מגע הכל בא מצד גוף ועצם

— הוספות —

מ"מ אין זה נחשב כטומאה הנפרשת מן המת משום דכל טומאה עצמית שלו הוא דייקא כשהמת בתוכו דהויא כולא חדא טומאה עם המת (עפ"י החזו"א בגליונות הגר"ח ד"ה והנה לדעת יעו"ש), והגר"ח עצמו מפרש בדעת הר"מ שגם טומאת קבר אין הנזיר מגלח עליו, ומ"מ הכהן מוזהר עליו (ועי' להלן סו"ס ג').

(ג) כתב הרמב"ם בפ"ז (ה"ד), אין הקבר מטמא מכל סביביו עד שיהיה שם חלל טפח, היתה טומאה רצוצה ולא היה שם חלל טפח אין טמא אלא הנוגע כנגד הטומאה מלמעלה או המאהיל עליה, עכתו"ד עיי"ש, וצ"ע בלשונו שכתב שהנוגע למעלה כנגד הטומאה או המאהיל כנגד הטומאה הרצוצה טמא, מאי או דקאמר, הלא תמיד הנוגע כנגדה אינו טמא רק משום מאהיל, שהרי בטומאה רצוצה אין שם נגיעה בטומאה ולעולם הוא רק טמא משום מאהיל, וכבר העיר בזה בחי' הגר"ז נזיר (נג:), ונשאר בצ"ע. ויש ליישב, דלא נקט דין הנוגע "כנגד הטומאה" מלמעלה, אלא לומר שהנוגע למעלה שלא כנגד הטומאה טהור, והיינו דקמ"ל דאין שם באמת טומאה עצמית רק טומאת אהל, ולא היה יכול להשמיט הדין שהנוגע מן הצד טהור ולהסתפק רק במה שיאמר שהמאהיל כנגדה טמא, דהא מ"מ סד"א דיש גם טומאת מגע מן הצד. וראיתי בספר טעם ודעת בביאורי הלכה (שם), שרצה לחדש מחמת דקדוק זה דאכן כנגד הטומאה ממש יש גם טומאה עצמית כמו בקבר, וזה צ"ע דא"כ היה צריך להיות דהנוגע מן הצד במקום הרצוצה טמא, כגון עמוד שעומד כולו ע"ג טומאה רצוצה דהיינו שכל צדדי העמוד עומד על טומאה רצוצה ואין בו אפילו קליפת השום בלי רצוצה, וברמב"ם הלא מבואר דרך הנוגע למעלה כנגד הטומאה טמא, ואי אפשר שיהיה הטומאה רק למעלה אם יהיה הטומאה טומאה עצמית. ועוד דלשון הרמב"ם עצמו מדויק שבטור"ר אין שום טומאה עצמית, שהרי ברישא כשמדבר מטומאת קבר הרי הוא מדבר מטומאת גופו של קבר דקאמר אין הקבר מטמא וכו', אבל כשמשתעי בטור"ר, הרי הוא מדבר על הנוגע אם הוא טמא ולא על גוף מקום שהטומאה רוצצת משם אם הוא מטמא, דו"ק.

זה (שטומאת קבר אינו מדין טומאה רצוצה אלא טומאה עצמית בבנין) הולך ומבאר כל המשנה שבפ"ט (מט"ו) (ט).

טומאה בקבר אלא המת עצמו בלבד, כמו שלא יאמר אדם על הנוגע בטומאה רצוצה שבקרע, שהאדמה דינו כמת, וק"ל.

והנה ביאורו של הגר"ח ז"ל שהקבר הוא טומאה עצמית נראה מוכרח בדעת הרמב"ם מצד מה דחזינן דהרמב"ם ס"ל דגם הכתלים מטמא באהל ובמגע, דאי טומאת קבר הוא רק דין של טומאה רצוצה, לא שייך טומאה בכתלים כלל, שמשפט טומאה רצוצה היא להיות הטומאה בוקעת ועולה ולא מתפשט בצדדין (כאשר עוד יתברר בס"ד, ועי' להלן סי' ט). אבל באמת גם מדויק כן בלשון הרמב"ם גופא (פ"ב הט"ו) שכתב, "הקבר מטמא במגע ובאהל כמת" וכו', משמע דס"ל שהקבר עצמו (היינו עצם הבנין) נידון כמת, והטומאה בוקעת מן הבנין, ולא שטומאת המת שבתוך הקבר היא זו שבוקעת ומטמאת, דאל"כ לא הו"ל לומר הקבר מטמא כמת כיון שבאמת אין שום

והנה נתבאר מדברי הר"מ שהמאהיל ע"ג הקבר טמא מחמת הקבר, היינו שהקבר עצמו מטמא באהל כמת, ולכאורה צריכים לומר דדוקא אם האהיל ע"ג הקבר שלא כנגד הטומאה אז אינו טמא אלא מחמת הקבר אבל אם האהיל כנגד הטומאה טמא גם מצד טומאת המת עצמו, שהרי קיי"ל דדבר המקבל טומאה אינו חוצץ, והכא הרי כיון שהקבר עצם של טומאה הוא אינו יכול לחצוץ בעד הטומאה. אך באמת אי איתא דכנגד הטומאה טמא מחמת המת עצמו הכי נמי היה צריך להיות טמא גם נגד כל החלל מחמת המת ולא רק מחמת הקבר, דהקבר שהוא טמא נעשה דינו כדין כל המביא ואינו חוצץ שטמא גם כנגד התפשטות הטומאה שמתחתיו (עי' פ"ב ה"א כיצד לוח

— הוספות —

(ד) הנה החזו"א (בסי' ז' ס"ק א') נקט לדבר פשוט שיסוד טומאת קבר אינו מצד הבקיעה, אלא מצד עצמיות הקבר. וז"ל נראה הצעת המשנה כך [ר"ל ביאור המשנה פ"ט מט"ו דאהלות] דלעולם לא חשבינן כל החלל כמלא טומאה, אלא היכא דהכיסוי או הדפנות הם בנין הרי הן עצמן מטמאין באהל מדין קבר סתום, עכ"ל. הרי שהחזו"א נקט לדבר פשוט על הצד שביארנו בדעת הרמב"ם שטומאת קבר אינו נובע מצד דחזינן כל החלל כמליא טומאה, אלא מחמת שהן עצמן הגג והדפנות מטמאין באהל מדין קבר סתום. וצ"ע דהרי התוס' וסייעתם פירשו להדיא דחזינן כל החלל כמאן דמליא טומאה, והיינו שטומאת אהל שבגג הקבר היא מצד הבקיעה, וכ"מ דעת עוד מרבתינו הראשונים ז"ל כמו שית', [איברא דטומאת מגע של כתלים למאן דס"ל דאיכא טומאת מגע, כו"ע מודו דהיא טומאה עצמית כמו שיתבאר להלן, אבל טומאת אהל לכו"ע היא מצד רצוצה מלבד דעת הרמב"ם]. וי"ל דהחזו"א מפרש המשנה כפי מה שנראה לו מן המשנה, כלומר לולא דברי התוס' וכו'. [א"נ דהחזו"א יפרש כוונת התוס' כמו שהוא מפרש כוונת הר"ש שם, שגם הר"ש כתב נחזי' כמאן דמלי טומאה, וביאר החזו"א כוונתו, דר"ל דבוקעת עד התהום מדין קרקע אהל המת וכו' עיי"ש. אבל קשה לפרש כן בתוס' משום דמשמע מדבריהם דהם ס"ל דטומאת אהל שבקבר הוא רק מדין בקיעת המת לחוץ ומדין טומאה רצוצה ולא מחמת עצם הדפנות והגג וכמו דפירשנו, וצ"ע].

וכו', ופי"ז ה"ה). ומיהו עי' חידושי ר"ח הלוי (פ"ז ה"ד ד"ה והנה התוס' בנויר וד"ה והנה לדעת) שמבאר דעת הרמב"ם להדיא דהקבר חוצץ לגמרי ואין טומאת המת בוקעת כלל לא כנגד החלל ולא כנגד הטומאה, וכל טומאתו הוא רק מחמת דין קבר, וצ"ע באמת למה לא יהיה המאהיל על חלל הקבר טמא גם מחמת המת.

אבל עיין שיטת הראב"ד בהשגות (פ"ב ה"ו), לשיטתו אין הקבר נידון כגוף המת ממש ואם יש בו חלל טפח פנוי מעל הטומאה, חוצץ בפני הבקיעה ואינו מטמא באהל אע"פ שהקבר עצמו טמא במגע מדאורייתא מכל סביביו, הרי חזינן באמת דגם אם הקבר הוא דבר טמא ממש אעפ"כ חוצץ. והנה באמת כבר הקשו

הראשונים בברכות (יט ע"ב, וכן בתוס' שם), דאיך היו כהנים מדלגין על גבי ארונות נהי דאין להן דין קבר אבל מ"מ דין גולל עלייהו וכיון דהגולל מקב"ט אינו חוצץ טומאת המת, ותירצו הראשונים כמה תירוצים ע"ז [נשאנו שיך לתרץ זה לענין קבר]. והראב"ד בתשובה תירץ דהגולל חוצץ משום דאין זה נקרא מקב"ט דהלא אם הוסרה המת משם הכל טהור. א"כ אפשר לתרץ זה גם לענין קבר. אבל צ"ב בתירוץ זה, דהא מ"מ השתא דין טומאה עלי', ועי' רמב"ם (פס"ו ה"ה) דגוש בית הפרס אינו חוצץ דדבר טמא אינו חוצץ, אע"פ דגם עפר בית הפרס אם בדקו וטהרו טהור (כמבואר ברמב"ם פ"י ה"ב) משמע דלא תלוי אם הוא מקבל טומאה אלא במציאות אם הוא דבר המטמא, וצ"ב (ועי' להלן סי' פ"ה בהוספות אות א').

סימן ב

לחרמב"ם הגג עם הדפנות של קבר מטמא באהל

לשון הרמב"ם (פ"ב מהל' טומאת מת ה"ו), הקבר כל זמן שהטומאה בתוכו מטמא במגע ובאהל כמת דין תורה שנאמר או כמת או בעצם אדם או בקבר, ואחד הנוגע בגגו של קבר או הנוגע בכותליו, והוא שיהיה בנוי וסתום ואח"כ יהיה כולו מטמא במגע ובאהל, ע"כ.

לכא'ו היה מקום לדחוק לפרש מש"כ הר"מ "שהקבר מטמא במגע

ובאהל כמת", כוונתו שיש בו טומאת מגע וטומאת אהל, והיינו הגג באהל והכתלים במגע (כדעת הראב"ד, התוס', ועוד ראשונים שיבואר להלן). והיה אפשר גם להכריח כן ממה דכתב הרמב"ם ואחד "הנוגע" בגגו של קבר או "הנוגע" בכותליו, דלכא'ו צ"ב דהו"ל לומר סתם "ואחד גגו ואחד כותליו והוא שיהיה בנוי וסתום ואח"כ יהיה כולו מטמא במגע ובאהל" וכו', ולמה הדגיש ואמר אחד "הנוגע" וכו', דמשמע לכא'ו דדוקא לענין מגע שוה דין גג ודפנות אבל

לענין טומאת אהל יש הבדל [וכדעת הרבה ראשונים כדבעינן למימר לקמן]^(א).

אמנם יש דיוקא מסיפא, דלהרמב"ם איכא טומאת אהל גם בדפנות, ממה שכתב, והוא שיהיה בנוי וסתום ואח"כ יהיה "כולו" מטמא במגע ובאהל ע"כ, הרי דיין לומר "כולו" דהיינו בין הגג ובין הדפנות מטמאין במגע ובאהל. ולפיכך צריך לומר דזה שכתב הר"מ ואחד "הנוגע" בגגו או בכותליו, כתב כן לענין פירוש הפסוק שהביא לעיל מיני' או במת או בעצם אדם או בקבר, דרישא דקרא כתיב "וכל אשר יגע" וגו' או בקבר, ושיעור דבריו לפרש דזה שאמרה תורה וכל אשר יגע בקבר, אחד הנוגע בגגו ואחד הנוגע בכותלו, דכיון דהקרא משתעי בנוגע בקבר כתב ג"כ "הנוגע". ועיקר מה שבא בזה הוא לומר דגם הכותל יש עליו דין קבר, לאפוקי שלא תאמר שאין נקרא קבר אלא הגג שהוא הכיסוי המאהיל, ואינו

צריך לחוש שיטעו בדבריו דתפס נגיעה בדוקא ולאפוקי אהל, אחרי שכבר אמר ברישא שהקבר מטמא באהל, וכן מסיים ד"כולו" מטמא במגע ובאהל, וק"ל^(ב).

ובאמת גם הדין נותן שיהיו הכתלים מטמא באהל כמו הגג לדעת הרמב"ם, דכל מה שמצינו בראשונים חילוק בין גג וכותל, דאין מטמא באהל אלא גג הקבר ולא הדפנות, הוא זה מפני דסבירא להו דטומאת אהל שבקבר אינה מצד עצמית הקבר אלא מצד הבקיעה מן המת, וכיון שכן לא שייך טומאת אהל בכתלים, מפני שאין טו"ר בוקעת מן הצד אלא למעלה וכמו שנבאר זה להלן (סימן ט), אבל לדעת הרמב"ם דס"ל דכל טומאת אהל שבגג הוא מחמת גוף הבנין שהקבר עצמו דינו כמת והוא טומאה עצמית, א"כ לא שייך כלל לחלק בין גג וכותל, וכל טומאה דאיכא בגג איכא נמי בכותל (ויבואר עוד הדברים בהמשך אי"ה).

סימן ג

שיטת הראב"ד בקבר

נראה דיסוד שיטת הראב"ד בקבר (בהשגות פ"ז ה"ד ובעו"מ), הוא כיסוד הרמב"ם, דטומאת קבר היא טומאה עצמית ולא טומאה של בקיעה, והיינו שגוף כותלי וגגו של קבר נעשים חפצא של טומאה. אך בזה חולק הראב"ד על

— הוספות —

(א) ועד"ז צ"ע שכ"כ נמי בפ"ז (ה"א), וז"ל בית סתום שהמת בתוכו וכו' מטמא מכל סביביו והנוגע בו מאחוריו או מגגו טמא שבעה מפני שהוא כקבר סתום עכ"ל, גם התם הדין ואמר נגיעה, וצ"ב [נע"ע בכס"מ פ"ו ה"ז שכתב וכאשר תדקדק כן שבכל מקום שתופס נוגע לא שייך לומר האהיל].

(ב) וזה הטעם נמי יש לפרש בהא דכתב בפ"ז בבית סתום, ד"הנוגע בו" מאחוריו או מגגו טמא כקבר סתום, דלא הוצרך לפרט דה"ה המאהיל, אחרי שכבר ביאר במקומו שקבר סתום כולו

עם הטומאה (אע"פ שאין בו טפח פנוי מעל הטומאה), אז יש בצדדיו ולמעלה שלא כנגד הטומאה רק טומאת מגע מדין קבר, דס"ל כל שיש בו חלל טפח אפילו אינו פנוי מן הטומאה נידון כקבר, ואינו מטמא אלא במגע ולא באהל דכאמור להראב"ד לא נתחדש טומאה בקבר אלא טומאת מגע, אבל כנגד הטומאה יש טומאת אהל מדין טו"ר דעלמא. (ג) והיכא שיש בקבר חלל טפח פנוי מעל המת כה"ג ליכא טומאת אהל גם נגד הטומאה כדן כל טומאה שיש עליה אהל סתום החוצץ שאין הטומאה בוקעת, אבל טומאת מגע יש בגגו ובכותליו מצד גזירת הכתוב שהקבר טמא טומאת מגע.

ולדעת הראב"ד יתפרש הא דאמר בנזיר (נג:) גבי טומאת קבר "טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת", שטומאת אהל שבו אינו אלא כשיש בקיעה מן המת והטומאה רצוצה בקבר ורק כנגד הטומאה עצמה, משום דבאמת אין בגוף הקבר עצמו טומאת אהל, וכל טומאת אהל שבו הוא רק במקום דאיכא בקיעת טומאה רצוצה מן הקבר, וגם אז אין טמא טומאת אהל אלא כנגד הטומאה, [ועיי"ש בתוס' ד"ה דאמר מר].

וראיתי בתשו' חת"ס (חיו"ד סי' ש"מ ד"ה והראב"ד) דהבין בשיטת הראב"ד שאם יש בקבר חלל טפח עם המת

הרמב"ם דאיהו ס"ל דלא נתרבה טומאה עצמית של קבר שיהיה דינו כמת עצמו ממש לטמא גם באהל אלא לטומאת מגע, אבל אין בחפצא של בנין הקבר שום טומאת אהל (וכמבואר נמי בהשגות סוף פ"ז ה"ז בדין דופן הקבר). ומשום הכי ס"ל להראב"ד דליכא טומאת אהל בקבר אלא היכא דהטומאה רצוצה ממש בקבר, והיינו דליכא חלל טפח פנוי מעל הטומאה, כה"ג דייקא המאהיל על הקבר "כנגד הטומאה" טמא מדין טומאה רצוצה שבוקעת ועולה מן המת, וכדין כל טומאה רצוצה [אפילו אינו בקבר] שכשארין חלל טפח מעל המת דינו שהטומאה בוקעת ועולה, אבל שלא כנגד הטומאה דאין שם אלא טומאת קבר ליכא אלא טומאת מגע מדין קבר.

ועוד ס"ל להראב"ד דאם יש חלל טפח בקבר אעפ"י שאין שם חלל טפח פנוי מעל המת נידון עליו דין קבר לטמא טומאת מגע מכל צדדיו. וי"א דלהרמב"ם אם אין חלל טפח פנוי מעל המת אין שם טומאת קבר כלל ורק כנגד הטומאה טמא, ולהלן (סי' ד') יבואר בס"ד.

ומיסוד זה יוצא להראב"ד ג' חילוקי דינים בקבר. (א) אם ליכא בו חלל טפח כלל אז אין דינו כקבר לטמא מכל סביביו ואפילו טומאת מגע ליכא מפני שאינו קבר, ורק טו"ר יש בו כנגד הטומאה (ובדין זה כו"ע שו"ן ביה). (ב) ואם יש בו חלל טפח

— הוספות —

מטמא באהל שוב לא הוצרך ליכנס שם לפרטי פרטים, ובא להשמיענו התם עיקר הדין דבית סתום כקבר סתום לענין הגג והכתלים, וכיון דלענין אחורי הבית ראוי לדבר מהנוגע דלא שייך שם אהל כ"כ (אלא א"כ יאהיל ע"ג עובי הכתלים), נמשך לדבר גם בגגו בהנוגע, ולא חש לפרש דה"ה דמטמא באהל, וק"ל.

טפח יתכן שגם לדעת הראב"ד אכתי יש בו טומאת אהל משום גולל ודופק אעפ"י שיש שם חלל טפח.

ומ"מ לדעת הראב"ד אין הכהנים מוזהרים לא על טומאת קבר [זולת טומאה רצוצה שבקבר] ולא על טומאת גולל ודופק ע"י פ"י"ב (ה"ו). ואפשר דמדרבנן אסור לדעתו עיי"ש. אבל טומאת אהל שבקבר כשהוא מדין טומאה רצוצה (היינו בדליכא חלל טפח פנוי) גם הכהנים מוזהרים עליה וכמבואר בדבריו בפ"י"ב שם, ורק בטומאת מגע של קבר או גולל ודופק אינן מוזהרים, וטעם החילוק משום שהטומאה הרצוצה הוא טומאה מגוף המת משא"כ גולל ודופק או טומאת מגע של קבר הן טומאה עצמית ואינן מגופו של מת, והבן כל זה [ודעת הרמב"ם שטומאת קבר היא טומאה שהכהן מוזהר עליה, אע"פ שהקבר הוא טומאה עצמית, וכן טומאת גו"ד כמבואר פ"ג הי"ג מהל' אבל, אלא שלדעתו גו"ד הוא טומאה מד"ס^(ב), והדברים ארוכים, ע"י חידושי רח"ה פ"ז ה"ד, וגליונות חזו"א שם, ואכמ"ל].

שממעטו מטפח אינו רצוץ ולא אהל נ"ל שאינו אהל החוצץ] אלא קבר שמטמא כל סביביו עיי"ש, ולכאורה כוונתו שמטמא באהל כנגד כל סביביו. וצ"ע בדבריו הק' (של הח"ס), שהרי בדברי הראב"ד בהשגות פ"ז (ה"ז) מבואר להדיא שאין בקבר טומאת אהל כלל, אלא כנגד הטומאה הוא דטמא היכא דליכא חלל טפח פנוי מדין טו"ר וכמו שנתבאר^(א), גם צ"ב מש"כ דהיכא שיש חלל טפח עם המת שממעטו מטפח אינו רצוץ, דהרי בהדיא מפורש בראב"ד (פ"י"ב ה"א) שדין טומאה רצוצה עליה, וע"י עוד בראב"ד פ"י"ב (ה"ו), וצ"ב בדברי הח"ס.

ע"י להלן (סוף סי' ו') עוד בשיטת הראב"ד לענין טומאת כתלים של קבר.

ודע דגם להראב"ד דוקא קבר (אם יש בו חלל טפח פנוי) אינו מטמא באהל, אבל גולל ודופק מטמא באהל אפילו יש חלל טפח פנוי מעל המת (כמבואר בהשגות פ"ו ה"ח, ובסוף פ"ז, ובפ"י"ב ה"ו). ויש כמה שיטות בראשונים מה הוא גולל ודופק.

ולפיכך כל קברים גם אם יש בהם חלל

— הוספות —

(א) וע"י בחידושי הגרי"ז לנזיר (ג): שהזכיר כמה פעמים בתוך דבריו לדייק, להראב"ד, דכשהטומאה ממעטת את החלל הרי הטומאה אינה בוקעת אלא כנגד הטומאה בלבד ולא כנגד כל הריקן, וכמו שכתבנו. שו"ר כן גם במרכבת המשנה פ"ז (ה"ז). ואמנם לא אמנע מלהעיר, מדברי הראב"ד בפכ"ה (ה"ב), שהשיג על מש"כ הרמב"ם שעמוד שבתוך הבית ויש במקום הטומאה טע"ט על רום טפח הרי הוא כקבר סתום ומטמא מכל סביביו והבית כולו טמא שהרי האהיל על הקבר, וע"ז כתב הראב"ד זה אינו אלא בשאין שם חלל טפח פנוי אבל יש שם חלל טפח פנוי אינו מטמא באהל, ע"כ. וצ"ע דהרי להראב"ד הרי גם כשאין טפח פנוי אינו מטמא באהל מן הצד וליכא אלא דין טומאה רצוצה דעלמא, ואינו מטמא באהל רק נגד הבקיעה, וא"כ זהו דין הרישא שעמוד שיש בו טומאה רצוצה אינו מטמא את הבית עיי"ש, וצ"ע.

(ב) וגם הרמב"ם יש לו שיטה בפני עצמו מה הוא גולל ודופק, והוא המעמיד אבנים או כלים סביב הטומאה דהוה שלא כדרך בנין.

סימן ד

שיטת הרמב"ם בחלל טפח על טפח אם צריך להיות חלל טפח פנוי

בגליונות לחי' רח"ה (פ"ב ה"א ד"ה היינו משום דהתם) (א).

ומ"מ לענין טומאה רצוצה לכו"ע כל עוד דליכא חלל טפח פנוי מעל המת יש בזה טומאה רצוצה כמבואר בפ"ב (ה"ו) בדין ארונות של עץ. ולפי פ"י החזו"א נצטרך לומר בדעת הרמב"ם שאם היה בקבר רק חלל טפח על טפח ולא היה החלל טפח פנוי מעל המת אז המאהיל כנגד הטומאה יהיה טמא משני צדדים גם מצד הבקיעה מדין טו"ר וגם מצד הקבר עצמו [וע"ע לעיל סי' א' שבאמת יש צד לומר בדעת הרמב"ם דאפילו יש בו חלל טפח פנוי יהא טמא המאהיל כנגד החלל גם משום המת עצמו יעו"ש].

ודע דגם לדעת הכס"מ והגר"ח ז"ל אם לא קבע מקום הטומאה באהל, אלא הניחו בו ארעי, אז גם להרמב"ם אפילו לא היה פנוי טפח מעל הטומאה דין קבר עלה, כ"מ בפ"ב (ה"א) מדכתב שם כוית מן המת שבצדו כלים כגון מחטין וצינורות אם האהיל עליהן אהל שיש בו טפח על טפח והיה גבוה "מעל הארץ" טפח הרי זה מביא וחוצץ עיי"ש, משמע שאפילו הטומאה ממעטת את החלל נחשב אהל גמור לענין חציצה, לפי"ז ה"ה נמי

הרמב"ם פ"ז (ה"ד) כתב שאם יש חלל טפח על טפח על רום טפח אפילו הגביה הבנין על גבי חלל טפח עד לרקיע הכל טמא שהכל כקבר. ועי' כס"מ שם ובפ"ב (ה"א) שביאר בשיטת הר"מ דבעי שיהיה החלל טפח פנוי מעל הטומאה דאל"כ אינו קבר כלל אלא דין טו"ר עלי', וכ"נ להדיא בפיה"מ (פ"ז מ"א), וכ"כ בחי' רח"ה כמה פעמים בדעת הרמב"ם (עי' פ"ז ה"ד ובעו"מ שם). וכ"ה דעת הרבה ראשונים (כגון בתוס' ברכות יט: ובב"ב ק:). ועי' להלן (סי' י) מה שדייקנו "קצת" מדברי הרמב"ם דטומאה רצוצה סותרת דין קבר מפני שע"י הרצוצה נחשב כקבר פתוח. אבל דעת הראב"ד שכל שיש חלל טפח אע"פ שאין טפח פנוי מעל הטומאה דינו כקבר, כמו שנתבאר לעיל (סי' ג) [וכ"נ דעת הגר"א א"ר פ"ז משנה א' עי' להלן סי' ע"א בהוספות אות ד'].

אמנם ראיתי שבחזו"א (נזיר סי' קמ"ג סקט"ו) מפרש גם בדעת הרמב"ם שאי"צ שיהיה חלל טפח פנוי מעל המת לענין חלות טומאת קבר, אלא גם אם אין הטפח פנוי מעל הטומאה יש לו ג"כ דין קבר וכדעת הראב"ד, [ולא כמבואר בפיה"מ פ"ז מ"א דבעינן חלל טפח מעל הטומאה עיי"ש], וכ"כ עוד החזו"א

— הוספות —

(א) וצ"ע מגמ' חולין (קכ"ה ע"ב) דמוכח דכל שמבטל האהל למת וליכא שם חלל טפח פנוי נחשב האהל ככסותו של מת ואין בו תורת אהל, עיי"ש.

טפח פנוי, משא"כ בהאהיל על כזית ועל כלים איירי באהל ארעי.
או יש לומר החילוק דשאני ארונות שביטל האהל למת ומשום הכי אי לא דאיכא חלל טפח פנוי מיחשב ככסותו של מת ואין עליו דין אהל, משא"כ באהל שאינו מבטלו למת אין הטומאה ממעטת החלל, והבן. [כך מוכח בגמ' חולין קכה ע"ב דכל שביטל האהל למת ואין שם טפח חלל פנוי נחשב כסותו של מת ולא אהל, עיי"ש].

לענין טומאת קבר, דין קבר עלי, הואיל ואין כאן טו"ר כלל^(א). והראב"ד תמה ע"ז דהרי חלל טפח פנוי בעינן להביא את הטומאה ולחוץ בפני הטומאה עיי"ש. וגם הרמב"ם עצמו בפ"ב (ה"ו) כתב בארונות של עץ שמניחים בהן את המת, אינו חוצץ עד שיהיה חלל טפח מעל המת, ולא סגי במה שיש חלל טפח עם המת. וחילקו האחרונים דשאני ארונות של עץ דביטל הטומאה שם לעולם, לפיכך צריך חלל

סימן ה

שיטת הריב"ם בקבר

טפח מעל הטומאה אין כאן טומאה רצוצה וממילא אין כאן טומאת אהלה, אבל התוס' ס"ל דטומאה שבקבר שאני דבקבר גם בדאיכא חלל טפח יש טו"ר, משום דסבירא להו דנתחדש לן חידוש בקבר סתום דחזינן כל התפשטות הטומאה שבו כגוף וחפצא של טומאה, והיינו דהחשיבה תורה התפשטות הטומאה מן המת שבקבר כחומר של ממשות ועצם הטומאה, וממילא נעשה כל שטח ההתפשטות כדין טומאה רצוצה דעלמא, משום דכל החלל רואין ממולא בגוף טומאה ממש, וכאילו אין בו חלל טפח פנוי [שגם שטח הפנוי כגוש טומאה היא] וממילא הטומאה בוקעת מן הקבר למעלה כנגד כל החלל מדין טומאה רצוצה (ולא

דעת התוס' בבא בתרא (ק: ד"ה ורומן) בשם הריב"ם קרוב לדעת הראב"ד הנ"ל ביסודי הדברים של תורת קבר, דהיינו דס"ל דיש שני דינים בקבר, טומאה עצמית וטומאה רצוצה, וחלוק דינם, דטומאה עצמית שבו אינו אלא טומאת מגע ולא טומאת אהל, אבל טומאת אהל שבקבר אינו אלא מחמת דין טומאה רצוצה האמור בעלמא שהיא טומאה מגופו של המת הבוקעת ועולה ולא מעצמית הקבר, ומשוה"כ ס"ל להריב"ם דבכותלים לא שייך טומאת אהל כלל (אפילו מאהיל ע"ג עובי הכתלים מחוץ לחלל).

ואלא שבזה חולקים התוס' על הראב"ד, דהראב"ד הלא ס"ל דכל שיש חלל

— הוספות —

(ב) ולא ניכנס כאן לשאלה בדין קבר שלא ביטל המת שם אם יורד עליו דין קבר, ויש בזה מחלוקת ראשונים לכאור.

מדין טומאה עצמית). [ומלבד זאת נחלקו עוד עם הראב"ד דסבירא להו דאם ליכא טפח חלל פנוי אע"פ דאיכא עם הטומאה כמה טפחים, אינו קבר כלל, ואין שם אלא טומאה רצוצה כנגד הטומאה, ולא שום טומאה בסביבותיו אפי' טומאת מגע].

וז"ל התוס' בבבא בתרא (שם), ומפרש ריב"ם שהכווין שלהם אילו היו סתומין היתה בוקעת טומאה ועולה, ואדרבא יותר יש טומאה כשהוא פותח טפח [ר"ל שיש חלל טפח פנוי] כיון שהוא סתום, דאילו לא היה פותח טפח לא היתה טומאה בוקעת ועולה אלא כנגדה, והשתא כשהוא פותח טפח הרי "כאילו כל ארכו ורחבו מלא טומאה ובוקעת ועולה" אפילו שלא כנגד הטומאה עיי"ש. הנה להדיא מדבריהם דיסוד טומאת אהל שבקבר הוא משום דחזינן כל החלל כמליא טומאה דמיא וכאילו גוף המת נתפשט בכל החלל כולו, ולפיכך הטומאה בוקעת ועולה מדין טומאה רצוצה.

וחנה בהמשך דברי התוס' שם מבואר דגם הכתלים טמא "במגע" מן התורה, וזה צ"ב דהרי לפי מה שביארו התוס' שכל טומאת קבר הוא רק משום דחזינן הטומאה שבה כמאן דמליא דמי ובוקעת ועולה מדין טומאה רצוצה, הרי טעם זה לא סגי לטמא אלא מלמעלה כנגד חלל הטומאה כמשפט טו"ר שאינה מתפשטת לצדדין, אבל לא שייך כלל טומאת כתלים מדין בקיעה, דהרי בכל טומאה רצוצה אינו טמא אלא למעלה ולא בצדדין.

וצ"ל דס"ל כהראב"ד דמלבד טומאת אהל

שבקבר שהיא מדין טו"ר איכא נמי טומאה עצמית בקבר, וזו הטומאה העצמית אינה מצד הטעם דחזינן כל ארכו מלא טומאה, אלא מפני חידוש התורה או בקבר שהיא אב טומאה בפני עצמה, אבל לא נתרבה טומאה עצמית בקבר אלא טומאת מגע היינו כשנוגע בכותליו וגגו, וכדעת הראב"ד, וכמו שכתבו שם "מטמא כל סביביו ומטמא במגע מן התורה" וטומאה זו של מגע אינו משום דמליא טומאה אלא משום דחידשה תורה טומאת מגע בקבר עצמו מדין קבר, ורק טומאת אהל של הקבר אתינן לה מדין בקיעה וטומאה רצוצה דכל התורה כולה, ולטומאת אהלה דייקא היא דבעו לחידושא דהחלל כמאן דמליא טומאה.

וע"ע תוס' ב"ב (יב.ד"ה פרץ) ובשבת (קמו: ד"ה פרץ) נמי ס"ל דבכותלים ליכא אלא טומאת מגע (ונביא בסמוך דבריהם).

וזה שלא כדברי הרמב"ם דלידידה נתחדש שהקבר יש בו טומאה עצמית כדין מת עצמו, בין לטומאת מגע ובין לטומאת אהלה, ואין צריך לחדש שהטומאה שבו כמאן דמליא היא וכאילו הטומאה שבחללו ממשות של מת הוא, דגם בלא זה מטמא הוא באהל כמו שהוא מטמא במגע. משא"כ לפי דברי התוס' ליכא טומאת אהל בגופו של הבנין, דמשום הכי הצריכו לסברא דהטומאה כמאן דמליא דמי משום דבלא טעם זה לא שייך בקיעה של טומאה, וכל הטומאה של אהלה דאית ביה בקבר אינו אלא מדין טומאה רצוצה שבו (וע"ע להלן סי' ט"ו).

סימן ו

שיטות שאר הראשונים בקבר

נפש אטומה "הנוגע בה מן הצדדין טהור פי' בצד הריקן" מפני שטומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת, ואם היה מקום הטומאה טפח ע"ט על רום טפח הנוגע בה מכל מקום טמא מפני שהוא כקבר סתום אלמא בקבר סתום אינו מטמא כל סביביו אלא כשיש עליו טפח אבל בטומאה רצוצה אינו מטמא אלא כנגד הטומאה "ולא מצד הריקן" ובפרק המוכר פירות (ב"ב דף ק:) יש להאריך, עכ"ל. הנה מבואר מדבריהם דחידושא דקבר סתום כשיש בו חלל טפח פנוי הוא שמטמא גם במקום הריקן, ופירשו הא דתנן דקבר סתום מטמא "מכל סביביו" ר"ל סביב המת בחלל הריקן, וכן פירשו "ומן הצדדין" היינו מצדדי המת בחלל הריקן, ולא כהרמב"ם דמפרש "מכל סביביו" ו"מן הצדדין" אכתלים קאי, וטומאת כתלים לא נזכר כלל בדברי התוס' שם, והיינו משום דלשיטתם שטומאת קבר הוא רק משום דין טומאה רצוצה שרואין כל החלל כמאן דמליא טומאה, א"כ הכתלים טהורים כמשפט טו"ר שבכל התורה שהצדדין טהורין, כי לדבריהם לא נתחדש כלל טומאה עצמית בקבר.

וב"מ נמי דעת התוס' בנזיר (דף נג: ד"ה חרב), וז"ל, והכי איתא בספרי או בקבר זה קבר סתום שמטמא "כל צדדין

הנה נראה דמלבד ג' שיטות הנ"ל דהיינו שיטת הרמב"ם והראב"ד והתוס' (דהצד השוה שבהם שטומאת קבר יש בו טומאה עצמית), יש עוד שיטה רביעית, דס"ל דקבר אין בה שום טומאה עצמית כלל, וכל הטומאה שיש בקבר אינו אלא כנגד החלל דייקא, ומדין טומאה רצוצה שאינה בוקעת אלא כנגד חלל הקבר, ומן הצדדין טהור לגמרי [היינו דכל טומאתו של קבר הוא משום דחזינן כל החלל כמאן דמליא טומאה היא, והוה כטומאה רצוצה, וטו"ר טהור לגמרי מן הצדדין]. והכי משמע להדיא שיטת התוס' סוכה (כג. ד"ה ולא גולל), דמפורש בתוס' שם שכתלי הקבר טהור, ואין טמא אלא נגד "החלל", שהרי התוס' קשיא להו מאי חידושא דטומאת גולל תיפוק ליה משום קבר^(א), וקאמרו דהחידוש הוא לטומאת מגע מן הצד דליכא בקבר אלא בגולל, עיי"ש כמפורש להדיא דעת התוס' שטומאת קבר ליתא אלא נגד חלל הקבר ולא מן הצד בכתליו [וע"ע חזו"א סי' ז' ס"ק ז'].

וב"מ נמי דעת התוס' בברכות (דף יט:) וז"ל, רוב ארונות יש להן חלל טפח, וצ"ל שראש הארון פתוח שאם היה סתום אדרבה כי יש בו פותח טפח [פי' חלל טפח] מטמא ואפילו "בצד הריקן" שבו כדאמרינן במסכת אהלות בפ"ז (מ"א)

— הוספות —

(א) התוס' לא ס"ל כחילוק הרמב"ם שגולל הוא קבר שאינו בנוי, אלא כיסוי קבר הבנוי הוא הנקרא גולל.

אפילו ריקן שבו" ודוקא שיש פותח טפח בין המת לקבר שעליו אבל אין פותח טפח אינו מטמא כל צדדין אלא טומאה בוקעת ועולה כנגדו דהיינו כנגד המת דוקא, והביא רבינו שמשון נ"ע ראייה מפ"ז דאהלות (מ"א) נפש [אטומה] הנוגע בה מן הצדדין טהור מפני שהטומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת וכו' עכ"ל. הנה מפורש בדבריהם שהחידוש בקבר סתום הוא שכל "נגד החלל" טמא, והיינו בחלל הריקן, אבל לא הדפנות עצמן, ומשום הכי פירשו דברי הספרי שמטמא "כל הצדדין" היינו "אפילו ריקן שבו", ולא הכתלים קאמר^(ב) (ושלא כדברי הרמב"ם שטמא הדפנות באהל, ולא כדברי הראב"ד והריב"ם בתוס' ב"ב, שטמאין הדפנות במגע).

ובחידושי הר"ן בבא בתרא (ק:) ג"כ מבואר כשיטה זו (היינו שאין כותלי קבר טמא), דז"ל, דכל שיש בו חלל ואינו פתוח הטומאה מתפשטת מכל הצדדין וכיון שאין לה מקום לצאת "בוקעת ועולה כנגד כל החלל" וכי ליכא חלל טפח מתוך שאינה יכולה להתפשט אינה בוקעת ועולה אלא כנגדה. וכתב שם עוד: הרי למדנו מכאן שכל קבר שהוא סתום ואין בו חלל טפח אין הטומאה

בוקעת ועולה אלא כנגדה דהיינו רישא דהנוגע בה מן הצדדין טהור, אבל קבר סתום שיש בו חלל טפח "הטומאה מתפשטת בתוכו ובוקעת ועולה" "מכל הצדדין ואפילו שלא כנגד הטומאה" עכ"ל. הנה מפורש לדידי' שענין טומאת קבר הוא שהטומאה בוקעת ועולה כנגד כל החלל, והוא מפרש מטמא "מן הצדדין" היינו מצדדי המת "בחלל בצד הריקן", אבל בכותל ליכא טומאה כלל, דומיא דכל טומאה רצוצה שאין טומאה בכתלים, וכל חידוש דקבר הוא רק שהטומאה היא כרצוצה בכל החלל ואפילו בצד הריקן, אבל לא שנתרבה טומאה עצמית בקבר.

גם משמע כן דעת הרמב"ן, דז"ל בחידושיו מסכת בבא בתרא (דף ק:), ופירשו מקצת רבותינו שבצרפת ז"ל דהני מילי בקבר פתוח אבל בקבר סתום אע"פ שיש בו פותח טפח "לעולם בוקעת טומאתו ועולה" ואפילו שלא כנגד הטומאה, עכ"ל, מפורש דכל טומאת קבר שנתחדש הוא רק שטומאתו בוקעת ועולה אפילו שלא כנגד הטומאה, והיינו בכל החלל, ולא הזכיר כלל ענין טומאת הכתלים. גם הריטב"א שם לא הזכיר טומאת כתלים.

— הוספות —

(ב) בקונטרס טהרת כהן (כת"י מהגה"צ כקש"ת מוהר"ר ברוך כהנא שליט"א אדמו"ר מספינקא אנטווערפן), כתב לדייק מדברי התוס' הזה כדעת הרמב"ם דבקבר סתום הקבר עצמו מטמא ולא משום טומאה בוקעת ועולה, וכונתו משום שכתבו שם התוס' קבר סתום אין לומר דהיינו שאין בו פו"ט דהוא הוי טומאה רצוצה ולא מטמא אלא כנגד גופו של מת והכא אייריין דהקבר עצמו מטמא אפילו שלא כנגד המת וכו', ומוזה למד שכונתו לומר שגוף הבנין מטמא, ולכאור' קשה א"כ הי"ל לטמאות גם הכתלים, ולהדיא מבואר שכל טומאתו רק נגד החלל, ואולי י"ל דס"ל שגם אם הטומאה היא מצד עצמית הקבר אין זה אלא כנגד חלל הריקן, או י"ל מש"כ שהקבר עצמו וכו' ר"ל חלל הקבר עצמו, וצ"ב.

ועיין עוד טור יורה דעה (סימן שעב) וז"ל, אבל האידנא שכולו סתום אפילו יש בו אויר טפח "כל כנגדו טמא מן התורה" עכ"ל, הנה לא הזכיר כלל בטומאת קבר אלא טומאה כנגדו אבל לו בכותליו, ומסתמא דעתו כשאר רוב הראשונים הנ"ל דס"ל דליכא שום טומאה עצמית בקבר אלא טומאה רצוצה בלבד [וכדמוכח מדברי הב"י שאנו כבר מביאים שדעת הטור כהראשונים הנ"ל].

ובבית יוסף (שם) כתב על דברי הטור, וז"ל, כן כתבו התוספות שם (ד"ה רוב) וזה לשונם רוב ארונות יש בהם טפח וצריך לומר שראש הארון פתוח שאם היה סתום אדרבה כי יש בו פותח טפח מטמא "ואפילו בצד הריקן" שבו כדאמרין בפרק ז' דאהלות (מ"א) נפש אטומה הנוגע בה מן הצדדין טהור "פירוש בצד הריקן" מפני "שטומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת" ואם היה מקום הטומאה טפח על טפח ברום טפח הנוגע בה מכל מקום טמא מפני שהיא כקבר סתום. וכן כתב הרא"ש בתשובה כלל ל' (סי' א) והרמב"ן בתורת האדם (עמ' קלט) וכן כתבו עוד התוספות בפרק המוכר פירות (ב"ב ק: ד"ה וירומן). וזה לשון הרמב"ן (בחי' דושי' ב"ב דף קא) פירשו מקצת רבותינו שבצרפת דהני מילי בקבר פתוח אבל בקבר סתום אף על פי שיש בו פותח טפח "לעולם בוקעת טומאתו ועולה ואפילו שלא כנגד הטומאה" וכו' עכ"ל, הרי לא נזכר כלל בדברי אלו הראשונים אלא טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת כנגד כל החלל, ולא טומאת כתלים, משום דלדעתם כל טומאת קבר אינו אלא מתורת טומאה רצוצה

משום דרואין כל החלל כמאן דמליא טומאה ואין שם טומאה עצמית כלל [וכפשטות הסוגיא בנזיר הנ"ל], וכמו שנתבאר.

ובן נראה דעת הר"ש שבתוס' ב"ב (יב. ד"ה פרץ), דהנה בגמ' בבא בתרא (יב.) איתא "בית סתום ובתוכו מת פרץ את פצימיו מטמא כל סביביו", ובתוס' שם כתבו וז"ל, פרץ פצימיו מטמא כל סביביו פי' הקונטרס כל סביביו ד' אמות כקבר [ומדברבנן, הרחקה שמא יאהיל עליו, רש"י שם], ואין נראה לר' שמשון כיון דמסיימי מחיצות וליכא למיחש שמא יעלה על הבית ויאהיל עליו לית לן למימר שיטמא ד' אמות סביביו כדמוכח בפ' משוח מלחמה (סוטה דף מד.) גבי חצר הקבר העומד בתוכה טהור ה"מ חצר הקבר דמסיימי מחיצות אבל בעלמא תפיס, לכך נראה לו לפרש כגון שיש זיזין הרבה בולטין מן הבית מכל צד ויש בהן פותח טפח לכל אחד ובשלא פרץ פצימיו אף על פי שסתמו אינו מטמא תחת השאר זיזין שסתמו של מת עומד לצאת דרך פתח אבל אם פרץ פצימיו וחזר ובנאן כשאר כותל ואין כאן פתח כלל מטמא כל סביביו דכל זיז וזיז איכא לספוקי דשמא דרך תחת אותו זיז יצא מן הבית, ע"כ.

ומסקן התוס' שם דיש לישב פי' הקונטרס דבית נמי לא מסיימי מחיצתא דאע"ג דליכא למיחש שמא יעלה על הבית מ"מ איכא למיחש שמא יגע בכתליו דקבר מטמא במגע אפי' מן הצד כדמוכח בספרי בפרשת פרה אדומה בקבר זה קבר סתום או אינו אלא פתוח אמרת ק"ו ומה אהל

שהוא מקבל טומאה אינו מטמא מכל הצדדין כשהוא פתוח הקבר שאינו מקבל טומאה אינו דין שלא יטמא מכל הצדדין כשהוא פתוח משמע דכשהוא סתום מטמא אף בנוגע בו מן הצד עכ"ל. ועיין עוד בתוס' (שבת קמו: ד"ה פרץ) שהביאו ג"כ קושיית הר"ש, ומסקנו שם דיש ליישב פירוש רש"י שכתלי הקבר מטמאים במגע עיי"ש, ודבריהם שם כמו בבבא בתרא הנ"ל. ומשמע מזה דהר"ש עצמו לא ס"ל דיש טומאה בכתלים, ולפיכך אי אפשר לו לפרש שמטמא מכל סביביו אלא משום סוטל"צ, ורק התוס' הם שתירצו דיש טומאת מגע כתלים בקבר, דו"ק שם^(א).

וע"ע בהשגות הראב"ד פכ"ה (ה"ב) מפורש להדיא דלאו מילתא דפסיקא הוא דיש טומאה בכתלים של קבר, דז"ל שם, אם יש חלל טפח פנוי אינו מטמא באהל ויש לומר שמטמא כל סביביו [במגע] ויש דברים מסייעים לזה" מכל מקום בשיש שם טפח פנוי אינו מטמא באהל, עכ"ל, הרי מפורש שהוא מסתפק אם יש בכלל טומאת כתלים של מגע בקבר^(ב).

והנה החזו"א (אהלות סי' ז' סק"ז) תמה על דברי התוס' הנ"ל (סוכה כג ע"א ד"ה ולא) דמשמע מדבריהם שכותלי קבר טהור לגמרי, דצ"ע שהרי קבר סתום נמי מטמא כל כתליו באהל כדתנן רפ"ז דאהלות

הטומאה בכותל ומקומה טפח על טפח כל העליות שע"ג טמאות וכמו שפירשו המפרשים, וכן שנינו שם הנוגע בה מ"מ טמא מפני שהוא קבר סתום, הרי שהכתלים הם בדין קבר ומטמאין באהל ע"כ, [ועיי"ש שמכח קושיא זו נדחק בדבריהם], אך דברי החזו"א צ"ע דהא באמת הרי הראב"ד ודאי ס"ל שכותלי קבר אינו מטמא באהל וכ"נ דעת רוב הראשונים וכדחזינן בתשובות הרשב"א (ח"א סי' קל"ו וסי' תתכ"ב) שלא מצא מי שפירש שיש טומאת אהל בכותלים אלא לשיטה אחת בלבד, "יש מן המפרשים" שמטמא הכותל באהל, [וכאמור בדברינו לעיל סי' ב' שכ"ה דעת הרמב"ם שכותלי קבר טמא באהל], א"כ עכ"ח דלרוב הראשונים מאי דמטמאין כל העליות שע"ג הקבר לא תלוי כלל בדינא אם כותלי הקבר מטמא באהל, וא"כ לא קשה ממתני' מאי דמוכח בדעת התוס' ושאר שכותלי קבר אין להם אפי' טומאת מגע, דמאי דמפרש במשנה שכל העליות טמאים אליבא דמאן דס"ל דכותלי קבר אין בהם טומאת אהל רק טומאת מגע כך נפרש אליבא דמאן דס"ל דכותלי קבר טהור לגמרי, והרי באמת גם הראב"ד בפכ"ה (ה"ב) הזכיר שיטה זו שכותלי קבר טהור לגמרי ולא קשיא ליה מידי מהך מתני', וע"ע תשו' הרשב"א (סי' תקל"ו וסי' תתכ"ב)

— הוספות —

(ג) כן מתבאר מתשו' הרשב"א (ח"א סי' קל"ו וסי' שכ"ד וסי' תתכ"ב) ביאור פלוגתא, ועי' להלן בדברינו (סי' צ"ח) עוד בזה.

(ד) אבל צ"ע דבפ"ז (ה"ד וה"ז) נקט בפשיטות דיש טומאת מגע בכתלים, ויש ליישב, דאמנם שיטת עצמו של הראב"ד היא דאיכא טומאת מגע, אבל התם בפכ"ה לא קאי בהאי דינא והביא הפלוגתא בזה לא לכוונת לומר דעתו, וק"ל.

שג"כ מוכח דלאו מילתא דפסיקא היא קבר מטמא באהל, לא קשיא, דהם פירשו שכותלי קבר טמא. בה להדיא דהאי מכל מקום ר"ל בכל החלל כולו ואפילו שלא כנגד המת ולא על עובי הכתלים קאי כמו שנת', ותול"מ. גם מה שדייק החזו"א ממה ששנינו שם הנוגע בה מכל מקום טמא, דכותלי

סימן ז

שיטה חמישית בקבר

יש עוד שיטה חמישית, שהוא כעין שיטת הראב"ד, דלא שייך טומאת אהל בקבר אלא אם ליכא חלל טפח פנוי בין הטומאה להכיסוי [ואז טמא רק נגד הטומאה], אבל מוסיף דכה"ג דאיכא חלל טפח ליכא אפילו טומאת מגע (ולא כהראב"ד דס"ל דעכ"פ איכא נמי טומאת מגע בגג וכותל, אפילו בדאיכא חלל טפח פנוי) דס"ל כשיטת הראשונים דליכא

שום טומאה עצמית בקבר, אלא או טומאת אהל מצד טומאה רצוצה, או ולא כלום, ושיטה זו נראה שהיא שיטת המפרש בניזיר (נג:), עי' בספר פתח האהל (כלל ו' סי' א' ד"ה והנה שיטת רש"י) הביא מכמה מקומות בש"ס שכ"ה שיטת רש"י (וזה נמי שיטת הראב"ד הנזכר בפכ"ה ה"ב שמסתפק בזה כנזכר לעיל סוף סי' ו' בסמוך)^(א).

סימן ח

קיצור כל השיטות בטומאת קבר

נמצאנו למידים דמש"כ הרמב"ם (כפ"ב הט"ו) שהקבר עצמו טמא כמת וכולו מטמא גם באהל, אינו דבר מוסכם לכו"ע. ומסקנא דמילתא שמצינו כמה שיטות בטומאת קבר, ובסיס השיטות עומד על שתיים שהן שלשה מחלוקות. (א) מחלוקת א' אם הקבר עצמו (היינו גוף הבנין) דין טומאה עליה, או שהטומאה היא

— הוספות —

(א) עי' מהרש"ל (חכמת שלמה) פסחים (ט' ע"ב ד"ה רש"י) והמבואר שם בדעת רש"י שאם יש חלל טפח והוא סתום אין שם טומאה רצוצה, ולכאור' צ"ל דקאי בשיטת הראב"ד דקבר סתום שיש בו חלל טפח אין בו שום טור, אך קשה דעכ"פ הראב"ד מודה דאיכא טומאת מגע בקבר סתום וא"כ עדיין הכהן העומד על גבי החור יהיה טמא מדין קבר סתום. אך לפי מה שהעלינו להלן דבקרקע עולם לא שייך טומאת מגע כלל וכך משמע בראב"ד נוחא ולכאורה צ"ל דפירוש המהרש"ל הוא כשיטה החמישית שכתבנו. והשתא יש לקיים פירוש רש"י (לפי פי' המהרש"ל) גם על פי שיטת הרמב"ם דאע"פ דבעלמא ס"ל להרמב"ם דחלל טפח לא מציל מדין קבר סתום, היינו דוקא בקבר בנין אבל בקרקע עולם ליכא כלל דין קבר אם ליכא טומאה רצוצה, דהרי שיטת הרמב"ם הוא דקבר סתום הוא טומאה עצמית, ובקרקע עולם זה לא שייך, ודו"ק.

ושיטת הראב"ד במחלוקת א' שהקבר עצמו מטמא רק במגע ולא באהל, ובמחלוקת ב' ס"ל שהטומאה שבקבר נידון ככל טומאה שחלל טפח פנוי חוצץ, ומכאן נובע הג' מדות בקבר להראב"ד כנ"ל (ס"ג).

ושיטת התוס' בבבא בתרא ק' ע"ב נוגם לדעת התוס' ב"ב יב., במחלוקת א' כהראב"ד שהקבר עצמו יש בו רק טומאת מגע בגגו ובכותליו, אבל במחלוקת ב' ס"ל שהטומאה שבקבר דינו לעולם כטומאה רצוצה. ומכאן נובע שיטתם שהקבר מטמא לעולם באהל כנגד כל החלל, ומן הצד רק במגע.

ושיטת הרבה ראשונים (ע"י ס"ו ו') במחלוקת א' שהקבר עצמו אין לו שום טומאה, ובמחלוקת ב' שהטומאה שבקבר נחשב לעולם כרצוצה ומכאן נובע שיטתם שהקבר אין לו שום טומאה בכותליו וכל טומאתו הוא רק טומאת אהלה כנגד כל החלל.

ויש עוד שיטה חמישית (ס"ז ז') דס"ל במחלוקת א' שאין שום טומאה בגוף הקבר, ובמחלוקת ב' ס"ל שדין הטומאה שבקבר כדין טומאה שבשאר אהלים ומכאן נובע שיטתם שאם יש חלל טפח פנוי ליכא טומאה כלל בכל הקבר, לא אהל ולא מגע נולשיטתם צריך לומר שאם ליכא חלל טפח פנוי אינו טמא אלא כנגד הטומאה בלבד.

רק בקיעה מן המת שבחלל^(א). וגם באותה שיטה דס"ל שהקבר עצמו טמא ומטמא, יש מחלוקת אם טומאתו של הקבר גופא מטמא אפילו באהל או רק במגע. (ב) עוד נחלקו אם הטומאה הנמצאת בקבר ויש חלל טפח פנוי מעל הטומאה אם דינו ככל אהל שעל גבי טומאה ולא נחשב טומאה רצוצה, או שמא שאני טומאה בקבר סתום שלעולם נחשב הטומאה שבתוכו כאילו נתפשט בכולו וכאילו גוף הטומאה ממלא כל החלל והוא כאילו אין על גבה חלל טפח פנוי והוי דין טומאה רצוצה.

שיטת הרמב"ם במחלוקת א' שהקבר עצמו טמא באהל. ובמחלוקת ב' ס"ל שדין הטומאה שבקבר סתום כדין כל טומאה דעלמא שכל שיש חלל טפח פנוי אינה רצוצה, ומזה נובע שיטת הרמב"ם שטומאת קבר היא שחידשה תורה שהקבר עצמה הוא גוף טומאה ואב הטומאה בפני עצמו כדין מת וכולו מטמא גם באהל וגם במגע, ולא מחמת דין בקיעת המת, דהרי קיי"ל דכל אהל חוצץ בפני הטומאה וא"כ הרי אין כאן בקיעת טומאה מן המת גופא כלל, אלא שחידשה תורה שאהל המת כשיש בו תורת קבר אז עצמותו טמא ונידון כמת עצמו ולא מצד הבקיעה, ולפיכך מטמא כל צדדיו במגע ובאהל ואפילו כתליו כדין המת שמטמא מכל צדדיו.

— הוספות —

(א) יש להעיר דטומאת גולל ודופק לכו"ע הוא טומאה עצמית ולא טומאה מן הבקיעה, ומטמאין גם באהל, אשר לפי"ז למעשה יש לנהוג בכל כתלי הקברים שבימינו כודאי טומאה אף לאלו דס"ל דכתלי קבר אינו טמא, דמ"מ דופק מטמא, ויש כמה שיטות מה הוא גולל ודופק ואין הדבר ברור כ"ב.

ויש עוד מחלוקת בין הראשונים [שלא תלוי כ"כ ביסודות הנ"ל] אם חלל טפח על טפח ואין אור פנוי, אם יש לו דין קבר סתום או סתם דין טומאה רצוצה, ונחלקו בזה גם לדעת הרמב"ם [וכמו שנתבאר למעלה סי' ד'].^א

ודע דלכאורה לא מצינו ריע לשיטת הרמב"ם שכתלי הקבר מטמא באהל, והרמב"ם הוא כמעט יחידאה בשיטתו בטומאת אהל שבקבר, רק זאת מצאתי בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' קל"ו וסי' תתכ"ב)

שהזכיר שיטה זו בשם יש מן המפרשים, דהביא תחילה שהקבר מטמא מן הצד רק במגע [זולת דין טומאה הרצוצה שבו שדינו ככל טומאה רצוצה וכן"ל], אלא שכתב אח"כ דיש מפרשים שמטמא בכתלים ואפילו באהל, ולא הזכיר מי הם המפרשים, ויש להסתפק אם כוונתו להרמב"ם או שמא יש עוד ראשונים הסוברים כך.

כך נראה לענ"ד נכון ואמת בחישוב השיטות, ולא מצאתי עד כעת הדברים מפורשים, ומקום הניחו לי בס"ד וכו'.

סימן ט

בקיעת טומאה מן הצד בקבר

בספר אבי עזרי (פט"ו ה"א בד"ה ואשר יראה) כתב דהרמב"ם שסובר דאף ביש חלל פנוי טפח בהקבר ג"כ מטמא באהל [ואפילו מן הצד], והוא רק משום הטעם דטומאה של המת בוקע ועולה בוקעת ויורדת ואפילו לצדדין בוקעת וזהו חידושא בקבר וכמפורש בנוזר הנ"ל דאמר מר טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת, ועי' בחי' הרמב"ן ב"ב דף ק"א וכו' הרי מפורש שטומאתו של קבר סתום מה שמטמא באהל הוא דבוקעת ועולה ואפילו לצדדין בוקעת עכ"ל.

והדברים תמוהין עד למאוד, דאדרבא כמפורש הוא בכל הראשונים הנ"ל [אלו הסבורים דטומאת קבר הוא

משום בקיעת הטומאה] דמשום טומאה בוקעת ועולה אי אפשר לטמאות אלא למעלה כנגד הטומאה או כנגד החלל אבל לא מן הצד, ואלו שטמאו הכותלים מן הצד לא טמאו אלא מדין טומאה עצמית, ולפיכך לא טמאו אלא במגע. והרמב"ן שהביא, הרי מפרש להדיא דמה דאמרינן דקבר סתום מטמא מכל צדדיו, היינו למעלה מעל גבי החלל הריקן סביבי המת ולא אכתלים קאי. וכבר נתבאר בדברינו (לעיל סי' א') דהרמב"ם שמטמא כתלי הקבר באהל אינו אלא מפני שגוף הקבר נידון כמת עצמו ולא מצד הבקיעה, וכ"כ הגר"ח בחידושיו כמה פעמים, וצ"ע. ועי' שימ"ק כריתות (כ"א ע"ב) בדין מת שחיפהו בבצק דאי אפשר בקיעה מן הצד^(א).

— הוספות —

(א) אולם יש להעיר מדברי הראב"ד (פ"ז ה"ד) שכתב בטומאה הרצוצה שבכותל רואין לאיזה צד היא יותר קרובה "ובוקעת" לאותו צד, אמנם זהו מדין שדינן וכו', ופשוט. ועי' בס"מ פ"ח

סימן י

ביסוד דין קבר שאין בו חלל טפה

לשון הרמב"ם (פ"ב מהל' טומאת מת הט"ו), צריך לעיין בדבריו, דמאחר שהוא הולך הקבר כל זמן שהטומאה בתוכו ומבאר בהלכה זו, ההגדרות מטמא במגע ובאהל כמת דין תורה וכו' והתנאים של קבר, והוא שצריך שיהיה והוא שיהיה בנוי וסתום ואח"כ יהיה כולו בנוי וסתום, א"כ למה לא ביאר כאן עוד מטמא במגע ובאהל, ע"כ. הגדרה יסודית שיש בקבר מלבד התנאי

— הוספות —

הל' ד-ו (ד"ה שהוא עומד בתוך הפתח), גם שם פשוט. והנה באמת כבר עלה בדעתי זה מזמן דלכאורה היה מקום לומר בשיטת הרמב"ם (כדברי האבי עזרי) שלא כפי' הגר"ח, אלא דהוא גם ס"ל כשא"ר שטומאת קבר הוא מצד בקיעת הטומאה, וכדין טומאה רצוצה ולא מצד טומאה עצמית, אלא שבזה חולק הרמב"ם עליהם דס"ל שהבקיעה שבקבר הולך גם מן הצד ומשום הכי גם בדפנות איכא טומאת אהל, ודלא כהתוס' והר"ן ושא"ר אלו האומרים טעם טומאת הקבר משום בקיעת הטומאה למעלה ס"ל דאינו טמא באהל אלא כנגד החלל שאין טו"ר מן הצד.

ויש לי להוכיח קצת מדברי הגר"א (א"ר ריש פ"ז דאהלות) דגם מאן דס"ל דאיכא טומאת אהל בדפנות סובר שהוא מטעם בקיעת הטומאה לצד, ולא טומאה עצמית, מדכתב "וכל קרקע עולם אינו מטמא סביביו דאי לא תימא הכי אין לך מקום טהרה בעולם שהרי טמאה כל הארץ מקבר אחד שבה מפני שהוא קבר סתום ומטמא כל סביביו שכל הארץ סביביו ודופנו הוא אלא קרקע עולם אינו מטמא סביביו", עכ"ל. והנה לכאורה כל הוכחת הגר"א דקרקע עולם אינו מטמא מכל סביביו ממה דא"כ אין לך מקום טהרה בעולם וכו', אינו ראייה אלא א"כ נאמר דהטעם מה דצידי הקבר טמא הוא מטעם בקיעת הטומאה מן הצדדים, אבל אם נאמר דהוא טומאה עצמית ליכא להוכיח מידי, דשפיר נוכל לומר דגם קרקע עולם מטמא מן הצדדים, והא דכל העולם כלו טהור ואינו טמא מצד דופן הקבר הוא זה משום דלא דיינינן דין קבר אלא הסמוך לקבר כדי צרכו של קבר ולא כל עובי הדפנות, וכמו דאמרינן בגולל שאין נקרא גולל אלא כדי צרכו של קבר, משא"כ לטעם שהטומאה בוקעת מן הדפנות אין טעם לחלק בין דפנות דקות לדפנות עבות, וכדין כל בקיעה שדינה שבוקעת כל עוביו אפילו עד התהום.

והנה, אי נפרש בדעת הרמב"ם שטעם טומאת אהל בכותלי הקבר הוא משום בקיעת הטומאה מן הצד, יובן בפשיטות הא דאיתא בפרק כ"ה (ה"ב) שעמוד בתוך הבית ויש במקום הטומאה טע"ט על רום טפה הרי הוא כקבר סתום ומטמא מכל סביביו והבית כולו טמא שהרי האהיל על הקבר, דבפשטות איירי שהעמוד מגיע עד התקרה ממש, ונתקשו בזה הא התקרה אינו מאהיל כלל על הקבר. אך אי נפרש דיש בקיעת טומאה מן הצד, מובן, משום דאז דינו כמו בית סתום שלא פרץ את פצימיו שדרך הטומאה לצאת מן הפתחים והאהיל מעל הפתח, וק"ל. אמנם יש לומר, טעם אחר בעמוד משום דאי אפשר לעמוד או לכותל קבר שתלקט כרהיטני, ובודאי יש משהו בולט לאויר התקרה והיא מאהיל.

ומיהו כבר כתבנו דמלשונו של הרמב"ם בפ"ב (הט"ו) משמע להדיא שהקבר עצמו דין טומאה עלי' מצד עצמו והוא אב הטומאה בפני עצמו, ממה שכתב הקבר מטמא כמת ולא אמר המת

של בנוי וסתום, ועיקר גדול חסר מן הספר, והוא זה מה שביאר בפ"ז (ה"ד) שאין הקבר מטמא מכל סביביו עד שיהיה שם חלל טפח על טפח על רום טפח, הגם שיבאר זה להלן פ"ז אבל לכאורה היה ליה לבארו כאן עם שאר התנאים האמור בקבר. [ואולי נאמר שכיון שכבר אמר אחד הנוגע בגגו ובכותל, הרי מרומז בזה גם שקבר צריך שיהיה לו גג, דכל פחות מטפח לא מחשב גג כמבואר בהל' שבת (פכ"ב הכ"ט), אבל זה דוחק], וצ"ע.

ואולי יש לומר בזה (בדעת הרמב"ם), דהאי תנאי דצריך טע"ט אינו תנאי חדש, אלא הוא ענף מתנאי סתום, והוא דנאמר דזה מה שאם אין במקום הטומאה חלל טע"ט אינו קבר, הוא זה מפני דדינו כקבר פתוח, דמאחר דלא נחשב זה אהל מצד שהטומאה רצוצה והטומאה בוקעת ועולה כמו טומאה שבאוויר, אין לך פתוח יותר מזה, דעיקר דין סתום הוא למימר שתהיה

הטומאה במקום סתום שלא תצא, וזו שאין ע"ג אהל החוצץ והרי הטומאה בוקעת ועולה, אין זה סתום, ושפיר מה שלא כתב הרמב"ם כאן עוד תנאי של טע"ט, דזה כבר נכלל בתנאי של סתום, כך יש לומר בדעת הרמב"ם. [אבל דעת הראב"ד שנתבאר בסי' ג' אינו כן ולדידי' גם אם יש טומאה רצוצה בקבר עדיין נקרא קבר סתום, וכ"נ דעת הר"י בתוס' ב"ב ק: ד"ה ורומן].

ועי' ח'י' רבי' חיים הלוי (פ"ז ה"ד) שביאר בדעת הרמב"ם דהלכתא דטומאה רצוצה בוקעת סותרת לדין טומאת קבר, דאי אפשר שיהיה הטומאה רצוצה וגם יהיה לו דין קבר, ולא ביאר הסברא בזה. ולדברינו עפ"י דיוק מהרמב"ם נתבאר יפה, משום דכל טומאה רצוצה נחשב כקבר פתוח שהטומאה שבתוכו נחשב כמונח באוויר הוא (וע"ע לעיל סי' ד').

סימן יא

קבר ללא גג

ברמב"ם (פ"ב ה"טו) ואחד הנוגע בגגו של קבר או הנוגע בכותליו וכו'. וע"ע לשון הרמב"ם בפ"ז (ה"א) הנוגע בו מאחוריו או מ"גגו". יש לעיין אם יש תנאי בקבר שיהיה לו גג דייקא, או סגי בחלל טפח, ונ"מ לענין קבר שכותליו משפעים

ומתקצרים ואין בגגו טפח ולא בפחות מג' רוחב טפח, עיין פכ"ב מהל' שבת (הכ"ט) ופ"ה מהל' סוכה (הכ"ד), דלענין שבת וסוכה לא נחשב אהל. אך קשה לדייק כן דלהלן פ"ז (ה"ד) ועו"מ משמע דהכל תלוי בחלל טפח, וצ"ע.

— הוספות —

שבקבר עי' לעיל (סי' א'), ולפיכך עכ"ח צ"ל כביאור הגר"ח בחידושים על הרמב"ם בכמה מקומות בהל' טו"מ.

סימן יב

בענין הגוים אין להם טומאת קברות

והנה) שביאר מזה דכל דין טומאת קבר הוא בזה שיש בו דין אהל הבאת טומאה ובוזה שחייל עליו דין אהל זה גופא משוי ל' לקבר משא"כ אם לא הוי אהל המביא טומאה אינו שייך כלל להטומאה ולא הוי קבר כלל עיי"ש^(א).

ובאופן פשוט יראה לבאר, עפ"י מה שנתבאר בדברינו (לעיל סי' א' בדעת הרמב"ם) דגדר טומאת קבר הוא שהקבר נטפל למת ונעשה כמותו, ודין זה שיהיה שייך טפילה לטומאה להיותו כגוף הטומאה ממש, לא שייך אלא במת המטמא באהל, שטומאה זו שמטמא באהל יש לה חומר שטומאתו מתפשט מחוץ לגבולו עד שכל הנכנס באהל המת מתטמא, אבל טומאה שטומאתו אינו מתפשט מחוץ לגבולו לא שייך בו דין טפילה, ודינו כמו שאר הטומאות שבעולם שאין שם מציאות של התרחבות טומאתו יותר מעצם הטומאה.

כתב הרמב"ם (פ"ט ה"ד) הגוים אין להם טומאת קברות הואיל ואינן מטמאין באהל הרי הנוגע בקברן טהור עד שיגע בעצמה של טומאה או ישאנה, עכ"ל. וצ"ב דלפי מה שנתבאר (לעיל סי' א') ששיטת הרמב"ם היא שטומאת קבר הוא אב הטומאה בפני עצמו ואין זה טומאה של בקיעה מן המת, אלא מדין שהקבר נטפל למת, א"כ למה נפקעו קברי גוים מטומאת קבר, מאי שייטא זה שאין הגוי מטמא באהל להפקיע ממנו טומאת קבר אפילו מטומאת מגע, וכשם שטומאת חלל חרב איכא גם בחלל גוי כמפורש בקרא (במדבר לא), עי' רמב"ם (פ"ה ה"ג), אע"פ שאין להם טומאת אהל, ה"נ נימא גם לענין טומאת קבר דהאי דינא שקבר נחשב כמת שייך גם בגוים לענין שיהיה קברן כמגעון, הניחא מאן דאית ליה דטומאת קבר היא מצד בקיעת הטומאה ניחא, אבל להרמב"ם צ"ב.

וראיתי בזה בחי' הגר"ח (פ"ז ה"ז ד"ה

סימן יג

או בקבר זה קבר סתום (ביאור דעת הראשונים בדין סתום שבקבר)

איתא בספרי (במדבר פ' חוקת ד"ה או בקבר) זה קבר סתום או אינו אלא קבר פתוח או בקבר, זה קבר סתום אתה אומר אמרת קל וחומר הוא ומה אהל שהוא

— הוספות —

(א) ועי' שם עוד דכתב דהיה אפשר לפרש דהא דקברי נכרים אינם מטמאים במגע לאו משום דקבר בעי אהל, רק דטעמא דכיון דחזוין דליכא גביהו טומאת אהל והיינו משום דהגוה"כ הוא דבעינן שיגע בעצמו של מת, ממילא כמו כן לא שייך בהם טומאת קבר, וצ"ע דהרי אית בהו

עצמו ואינו נטפל למת, אבל סתום אין לו חשיבות לידון ביה דין בית בפני עצמו, ונטפל למת ולפיכך נעשה הקבר כגוף המת [נוע"ע להלן סי' יד נתבאר בארוכה גם דעת שא"ר בזה].

והנה בפ"ו (ה"ו) כתב הרמב"ם, שתי אבנים גדולות של ארבעה ארבעה טפחים שעשאן גולל וכו' נטלה אחת מהן המאהיל ע"ג שני' טהור מפני שיש לטומאה דרך שתצא בו, ע"כ. התם ר"ל מפני שיש דרך לגוף ועצמות הטומאה לצאת, היינו המת עצמו, דשיעור פתח להוצאת מת הוא ד' טפחים כמבואר ריש פ"ז, אבל כדי שתצא התפשטות הטומאה סגי אפילו טפח אחד. ואין כוונתו לבאר הטעם למה אם יש לו פתח טהור, אלא בא לבאר למה תלוי שיעור הפתח בד' טפחים וביאר מפני דבעינן פתח הראוי להוצאת גוף הטומאה, ועצם הטעם למה נפקע מדין גולל כשיש לו פתח לא ביאר, וצריכים לפרש הטעם כנ"ל, וק"ל.

ודע דמה שאמרו בספרי דקבר אינו מקבל טומאה, רצונם לומר שטומאת קבר אין בו תנאי שצריך שיהיה מדבר המקבל טומאה, אבל פשיטא שאם עשה קבר מדבר המקבל טומאה הוי קבר, וכ"מ להדיא מלשון הספרי עצמו שכתב "ומה אהל שהוא מקבל טומאה אין מטמא מכל צדדיו כשהוא פתוח" משמע הא אהל סתום שמקב"ט ודאי שמטמא מכל צדדיו כמו קבר, ופשוט.

מקבל טומאה אין מטמא מכל צדדיו כשהוא פתוח קבר שאין מקבל טומאה אינו דין שלא יטמא מכל צדדיו כשהוא פתוח, ע"כ.

ובתב בחידושי הר"ן (בבא בתרא ק:) בטעם הדין הזה שקבר פתוח אינו קבר, מפני שאם הקבר פתוח ויש חלל טפח פנוי מעל הטומאה לא אמרינן שטומאת המת בוקעת ועולה, מפני שיש מקום לטומאה להתפשט מחוץ למקום הקבר.

ונראה דטעם זה אי אפשר לפרש בדעת הרמב"ם, שהרי להרמב"ם אפילו בקבר סתום אין טומאתו מחמת בקיעת הטומאה, דליכא בקיעת טומאה היכא דאיכא חלל טפח, וכל טומאתו הוא רק מדין דהקבר נטפל למת ונעשה כמת (כדלעיל סי' א). וכן לדעת הראב"ד דס"ל שאם יש חלל טפח פנוי אפילו היה סתום ליכא בקיעה וכמו שנתבאר (סי' ג), גם לדידיה אי אפשר כטעם הר"ן (כל זה מתבאר יותר להלן סי' יד).

ונראה לבאר הטעם של "סתום" לפי שיטת הרמב"ם והראב"ד, עפ"י דברי הראב"ד בסוף פ"ז שכתב לענין סוכה המאהלת ע"ג טומאה רצוצה, שאם יש פתח לסוכה הכל טהור כל אהלה וכל מגעה "מפני שהיא בית בפני עצמה" וחוצץ, ואם אין לה פתח אותו המאהיל טמא וכו' ע"כ. על פי דבריו נימא דזהו נמי החילוק בין קבר פתוח לקבר סתום, דאם הוא פתוח חשוב הקבר כבית בפני

— הוספות —

טומאת חלל חרב אע"פ שאין זה נוגע בגוף המת. וי"ל דשאני חלל חרב דמפורש הוא בקרא, ומאי דמפורש מפורש ומאי דלא מפורש לא נימא ביה בעכו"ם.

סימן יד

עוד בענין הנ"ל

בהא דאם הוא פתוח אינו קבר, הוא מטעם הספרי דמפקיע קבר פתוח מדין קבר, הרי מבואר דגזירת כתוב הוא שקבר פתוח אינו נידון כקבר.

ולבן אמור מעתה, דזה שנמצא בלשון הר"ן ז"ל (הובא לעיל סי' י"ג) שביאר ענין החילוק בין פתוח לסתום משום דפתוח יש מקום לטומאה לצאת וסתום אין לה מקום לצאת ולפיקך בוקעת, לא נתכוון לומר דמחמת האי סברא נולד החילוק בין פתוח לסתום, אלא פשיטא דהכל גזירת הכתוב הוא וכמבואר בהראשונים הנ"ל להדיא, ולולא גזירת הכתוב של טומאת קבר אין לנו שום הכרח לחייב שקבר סתום כיון שאין לטומאה מקום לצאת בוקעת ועולה, וגם אין לנו שום הכרח לחייב שאם הקבר פתוח והטומאה יש לה מקום לצאת שלא תעלה ותבקע, אלא איפכא הכל גזירת מלך הוא, ולא נתכוון אלא לפרש לנו מה נאמר בגזירה זו, ורצונו לומר "שגזירת הכתוב הוא" שאם יש לקבר פתח הטומאה יוצאת ואינה בוקעת, ואם הקבר סתום היא עולה, וכל זה פשוט.

(ב) כאמור (בסעי' הקודם) שכל ענין טומאת קבר סתום וטהרת קבר פתוח הכל גזירת הכתוב הוא כמו דהבאנו דילפינן לה מן הכתוב. ויש בראשונים שני פירושים בגזירה זו, דלפום ריהטא משמע דהמה כשני נביאים מתנבאים בסגנון אחד,

(א) ברמב"ם (פ"ב מהל' טו"מ ה"טו), הקבר כל זמן שהטומאה בתוכו מטמא במגע ובאהל כמת דין תורה וכו' והוא שיהיה בנוי וסתום ע"כ. וכ"כ עוד בפ"ז שם (ה"א) וז"ל בית סתום שהמת בתוכו וכו' מטמא מכל סביביו והנוגע בו מאחוריו או מגגו טמא שבעה מפני שהוא כקבר סתום, עכ"ל.

והנה זה שטומאת קבר תלוי בזה שהוא סתום ולאפוקי קבר פתוח, נלמד מקרא וגזירת הכתוב הוא, ממה שנאמר "כל הבא אל האהל" דרך פתחו הוא מטמא ואינו מטמא מן הצדדין כשהוא פתוח, מכאן אתה דן לקבר מה אהל שהוא מקבל טומאה אינו מטמא מכל צדדין כשהוא פתוח קבר שאין מקבל טומאה אינו דין שלא יטמא מכל צדדין כשהוא פתוח, [ומקור הדברים הוא בספרי בפר' חוקת והובא בתוס' ב"ב יב. ד"ה פרץ, ובחידושי הראשונים בסוגיא דכוכין ב"ב ק' ע"ב ובעוד מקומות בש"ס, והזכרנו אותו לעיל סי' יג]. וכך הם דברי קדשו של הרשב"א בתשובות (ח"א סי' קל"ו) וז"ל "דגזירת הכתוב הוא בקבר סתום אבל לא בפתוח", והביאור בזה הוא דגזירת מלך הוא שקבר שיש לו פתח דינו כאהל שטמא רק דרך פתחו, וכמבואר ברמב"ם (ריש פ"ז) שאין טמא אלא כנגד הפתח.

ובן מבואר בחידושי הרמב"ן (ב"ב ק:;) ובתורת האדם והובא בבית יוסף (סי' שע"ב), וכ"ה בתשו' הרשב"א (סי' שכ"ד)

דז"ל התוס' (ב"ב ק: ד"ה ורומן) "כשהוא פותח טפח נר"ל כשיש חלל טפח מעל הטומאה] הוי כאילו כל ארכו ורחבו מלא טומאה ובוקעת ועולה אפילו שלא כנגד הטומאה, עכ"ל". ונראה דכוונתם למימר דרואין כאילו כל ארכו ורחבו של הקבר מלא בגוף המת עצמו, וכאילו המת עצמו נתפח וממלא את כל החלל, כלומר שיש חומר בטומאה המתפשטת בקבר סתום שיהיה נידון התפשטות הטומאה שבו כממשות הטומאה עצמה, וזהו מש"כ התוס' הוי "כאילו" כל ארכו ורחבו מלא טומאה, דכוונתם שרואין התפשטות הטומאה שבתוכו כעצמיות הטומאה, דאי למימר שיש התפשטות רגילה של טומאה בתוך הקבר כמו שיש בכל אהל הטומאה אין נופל כאן לשון "כאילו", דהא האמת כן הוא שבכל אהל דעלמא יש התפשטות טומאה, אלא כוונתם למימר דהטומאה שבתוך קבר סתום גזרה בה תורה שתהיה התפשטות הטומאה שבקבר נחשבת כגוף הטומאה ממש וכממשו של המת, וממילא הדר דין הטומאה שבקבר כטומאה רצוצה דעלמא שאין בו חלל טפח דהרי זה כאילו גוף המת ממלא כל החלל. והכי נמי מבואר בפירוש הרא"ש (נזיר נ"ג) כפירוש התוס'.

בקיצור, ביאור סוד בקיעת הטומאה מן המת שבקבר נאמר בתרי אנפין (למאן דס"ל דטומאת הקבר הוא מצד הבקיעה מן המת ולא טומאה בעצם בנין הקבר), אופן א', דרך הר"ן, דדרך טומאה הטמונה בקבר סתום לבקוע למעלה לחוץ, גם אם יש תורת אהל על הקבר, אע"פ שאין כאן טומאה רצוצה דהרי איכא חלל טפח בין

אבל באמת אינן בסגנון שוה, ונבאר הדברים בס"ד.

בחידושי הר"ן בבבא בתרא (ק:) כתב לבאר "דכל שיש בו חלל [טפח פנוי מעל המת] ואינו פתוח הטומאה מתפשטת מכל הצדדין וכיון שאין לה מקום לצאת בוקעת ועולה כנגד כל החלל, וכי ליכא חלל טפח [פנוי מעל המת] מתוך שאינה יכולה להתפשט אינה בוקעת ועולה אלא כנגדה" עכ"ל.

ויראה לכאורה כוונת דברי הר"ן, לבאר, שבגזירת כתוב זו של קבר סתום מתבאר שדרך טומאה לצאת מן הקבר וכיון שאין לה מקום לצאת בוקעת ועולה. ולפי טעם זה אין הבקיעה שבקבר מדין טומאה רצוצה דעלמא, דטומאה רצוצה דעלמא היא דייקא באופן שאין חלל טפח בין הטומאה להכיסוי, כלומר כשאין עליו אהל החוצץ, אבל קבר הרי יש חלל טפח חוצץ ויש מקום להתפשט בו הטומאה ואין הטומאה רצוצה כלל, אלא דין אחר היא שנתחדש בקבר דגם אי איכא חלל טפח ואהל סתום החוצץ, אמרינן שדרך הטומאה לצאת, וכשאין לה מקום לצאת בוקעת ועולה, כך נראה לכא' כוונת הר"ן.

אבל נראה מתוס' שהם מבארים ענין קבר סתום קצת באופן אחר, והיא שהבקיעה שבקבר היא ממש מדין טומאה רצוצה דעלמא, משום דנחשב הטומאה שבקבר כאילו אין שם טפח פנוי ע"ג הטומאה, משום דהתפשטות הטומאה שבקבר נידון כממשות הטומאה וכאילו גוף המת עצמו מתפשט בכל החלל והוי ל"י טומאה רצוצה ממש.

הטומאה לכיסוי. אופן ב' דרך התוס' והרא"ש, שהוא מדין טומאה רצוצה דחשבינן התפשטות הטומאה שבקבר כעצם הטומאה וכאילו כל הקבר מלא בגוף המת ממש, וממילא אין שם אהל פנוי כלל.

ושא"ר (חוץ מן התוס' ב"ב והרא"ש בנויר) לא גלו דעתם אם טומאת הבקיעה היא מצד דחזינן הטומאה כמאן דמליא, או כטעם הר"ן דלא תליא במליא טומאה אלא מפני שאין מקום לטומאה לצאת בוקעת ועולה אע"פ שאינה כטומאה רצוצה^(א).

ג) אמנם פירושם הללו שכתבו התוס' והר"ן, לאו ככו"ע אזלי. שכבר נתבאר למעלה (סימן ג') שיטת רבינו הראב"ד האומר, שאם יש חלל טפח פנוי מעל המת הטומאה אינה בוקעת למעלה, אפילו בקבר סתום, וחולק על התוס' וסייעתם האומרים שכל שהוא סתום הטומאה בוקעת ועולה כמו שנת'. וא"כ פשיטא שלדעת הראב"ד לא שי"ך כלל ליתן הטעם בהא דהצריכה תורה קבר "סתום" שהוא זה משום שכיון שאין מקום לטומאה לצאת הטומאה בוקעת למעלה, שהרי להראב"ד אף בסתום ואיכא חלל טפח אינה בוקעת, ואם אין חלל טפח אפילו פתוח בוקעת.

ויסוד שיטת הראב"ד היא (כמו שנתבאר בסי' ג) דבאמת טומאת קבר שחידשה

תורה, אינו אלא לטומאת מגע בכתליה או בגגה בין כנגד הטומאה ואף שלא כנגד הטומאה, אבל טומאת בקיעה שבקבר אינו שי"ך לחידושי' דקבר, שאין טומאת בקיעה בקבר אלא כשהטומאה היא רצוצה ממש, היינו בדליכא חלל טפח פנוי מעל הטומאה, ואז טומאתו היא מדין טומאה רצוצה ולא מדין קבר, ודין טומאה רצוצה לא קשור כלל לדיני קבר, שאפי' היה טומאה רצוצה ופתוח מן הצד נמי יש בקיעה, ולכן לפי שיטת הראב"ד לענין טומאת בקיעה שבקבר אין צריך לתנאים של בנוי וסתום, שאפילו קבר פתוח אם אין חלל טפח בין הטומאה לגגה הרי כנגד הטומאה טמא, ושוה לענין זה פתוח כסתום, דגם סתום ואיכא טומאה רצוצה ממש אין טמא אלא נגד הטומאה ממש. ולכן כל האי דינא שנתחדש דבעינן בקבר שיהיה סתום אינו שי"ך אלא לטומאת מגע שבקבר שיהיה טמא הקבר גם שלא כנגד הטומאה הרצוצה, או גם בדאיכא חלל טפח פנוי וליכא טו"ר. ולענין טומאת מגע פשיטא שאי אפשר לומר שהוא מטעם בקיעה, דא"כ היה צריך להיות מטמא גם באהל, ועוד שאין דרך בקיעה לבקוע אלא למעלה ולא מן הצדדין והרי טומאת מגע לדידה הוא גם בכל הכתלים. לפיכך פשיטא, להראב"ד הרי כל טומאת קבר סתום (במגע) אינו מטעם בקיעה אלא מטעם שגזרה תורה טומאה על גוף הדפנות וכדמוכח כל זה בהשגות בפ"ב

— הוספות —

(א) ועי' בחי' ר"ח הלוי ז"ל (פ"ז ה"ד ד"ה והנה התוס') שכתב וז"ל גבי קבר שפיר חייל דין רצוצה על כל תוכו אף שלא כנגד הטומאה משום דטומאת קבר חשיבא עצם הטומאה ולא טומאת הבאה, עכ"ל, ולפי דברינו זהו לדעת התוס', ולא כדעת הר"ן.

(ה"ו) דמשה"כ אין הכהן מוזהר עליו להראב"ד מפני שאינו טומאה של בקיעה, עיי"ש.

ולבן ביארנו (לעיל סי' יג) הטעם דהצריכה תורה סתום לפי שיטת הראב"ד, עפ"י דבריו בהשגות סוף פ"ז שכתב לענין סוכה המאהלת ע"ג טומאה רצוצה, שאם יש פתח לסוכה הכל טהור כל אהלה וכל מגעה "מפני שהיא בית בפני עצמה" וחוצץ, ואם אין לה פתח אותו המאהיל טמא שהרי הטומאה בוקעת ועולה, ע"כ. לפי דבריו נימא דזהו נמי החילוק בין קבר פתוח לקבר סתום, דאם הוא פתוח חשוב הקבר כבית בפני עצמו ואינו נטפל למת, אבל סתום אין לו חשיבות לידון ביה דין בית בפני עצמו, ונטפל למת, [ונאפשר להרכיב כאן מה שכתב הראב"ה (סי' תתקפ"ה) שאין דרך קבורה בפתוח יעו"ש. ויתפרש דכיון שאין דרך קבורה בקבר דאיכא פתחא, א"כ כל קבר פתוח נחשב כבית בפני עצמו ולא קבר].

וכבר כתבנו למעלה (סי' יג) דאותו הטעם שנתבאר בהא דקבר פתוח אינו קבר, לפי שיטת הראב"ד, כ"ה לכאורה גם לפי שיטת רבינו הרמב"ם, שהרי הרמב"ם נמי ס"ל דטומאת קבר יסודה טומאה

עצמית בגוף ועצם הבנין, ואב הטומאה בפני עצמו, דנטפל הוא למת ונעשה כגוף ועצם של המת, ואין טומאתו מצד טומאה מבקיעת המת שבתוך הקבר, (כמו שנתבאר לעיל בסי' א'), א"כ הרי עכ"ל לדידי' א"א לפרש טעם גזירת הכתוב של "סתום" דהוא זה מפני שהטומאה שבתוך קבר הסתום אין לה מקום לצאת ומתפשטת ובוקעת ועולה, לכן גם להרמב"ם צריך לומר כטעם הנ"ל דאמרינן להראב"ד.

א"נ י"ל גם בדעת הרמב"ם והראב"ד דטעמא דסתום הוא מפני שאין מקום לטומאה לצאת, אבל לא דמשום הכי בוקעת ועולה, אלא משום דאז מתבטל הקבר למת, כיון דהוא מקיפו מכל צד. ומיהו לפי מאי דס"ל להרמב"ם והראב"ד דשיעור פתוח לא תליא בשיעור טפח שבשיעור זה יש כבר מקום לטומאה לצאת, אלא תלוי במה שיש שיעור מקום להוצאת גוף ועצם המת שהוא שיעור פתח של ד' טפחים (כמו שיתבאר), יותר ניחא לן לפרש בדבריהם דבשם בית הדבר תלוי, דכל שיש לו פתח נחשב כבית בפני עצמו ואינו מתבטל למת, משא"כ כשאין לו פתח אין לו חשיבות בפני עצמו ומתבטל, וכנ"ל.

סימן טו

עוד בענין הנ"ל

(א) כתבו התוס' בבבא בתרא (ק: ד"ה ורומן) "ומפרש ריב"ם דאילו לא היה פותח טפח [ר"ל אם לא היה בקבר חלל טפח מעל הטומאה] לא היתה טומאה

בוקעת ועולה אלא כנגדה, והשתא כשהוא פותח טפח נשיש חלל טפח מעל הטומאה] הרי כאילו כל ארכו ורחבו מלא טומאה ובוקעת ועולה אפילו שלא כנגד הטומאה [כנגד כל החלל] עיי"ש. וכוונתם לומר שכיון שהוא קבר סתום החשיבה תורה כל החלל כמאן דמליא גוף טומאה ולפיכך הויא טו"ר והטומאה בוקעת כנזכר למעלה (סעי' ב).

ומבואר עוד שם בתוס' דהכתלים של הקבר מטמא "במגע" היכא דהקבר סתום. וצ"ב אמאי יהיה טומאה בכותלים והא אין שם בקיעה, שהבקיעה היא רק למעלה ולא מן הצד וכמו שכתבו שם התוס', ובכל טו"ר טהור מן הצדדין. וצ"ל דס"ל שגזרה תורה שתי גזרות בקבר חדא דיהיה נחשב כל החלל כמאן דמליא טומאה לענין שיהיה למעלה מן חלל הקבר בקיעה כדין טומאה רצוצה, וזה מטמא גם באהל כמו כל בקיעה. ועוד גזרה חוץ מזה שיהיה בגוף הקבר טומאה עצמית גם אם ליכא בקיעה, וטומאה זו אינה אלא במגע (וכדעת הראב"ד, וכבר נתבאר זה לעיל סי' ה')^(א).

והנה, הריב"ם לא פירש להדיא הביאור למה דוקא בקבר סתום חזינן דכמאן דמליא טומאה הוא ולא בפתוח. ונראה דאין מוכרחים לבאר דבריו כפי' הר"ן דהוא זה משום דאם הוא פתוח יש מקום לטומאה לצאת ואינו בוקעת למעלה אלא יוצאת מן הפתח, דהניחא הר"ן דתלה כל מילתא דטומאת קבר רק טומאה של בקיעה למעלה (עי' לעיל סי' ו'), ממילא תלה הטעם באין לו מקום לצאת ובוקעת ועולה, אבל הריב"ם הלא ס"ל שטומאת קבר לא תלוי רק בבקיעה שהרי גם הכתלים טמא במגע, וגם פירש הטעם של בקיעה דהוא זה דחזינן כל החלל כמאן דמליא טומאה הוא וכאילו ליכא כלל חלל פנוי ותו לא מיד, וא"כ לא יועיל לנו טעמו של הר"ן, דהרי גם אם הוא פתוח, עדיין יש לומר שהטומאה שבתוכה כמאן דמליא טומאה והוי טומאה רצוצה, דגם אהל פתוח כולה והיא מלא טומאה הרי הטומאה בוקעת כדין כל טומאה רצוצה. לפיכך לדידי' יש לבאר הטעם כביאור הראב"ד דכל שהוא פתוח נחשב כבית ואין עליו תורת קבר, וממילא כיון שאין זה קבר דינו ככל אהל החוצץ שאין רואים

— הוספות —

(א) אין להקשות, דאחרי שלדברי התוס' מוכרחים לומר דיש בטומאה של קבר גם טומאה עצמית שאינה מצד הבקיעה מן המת, א"כ הלא נוכל לפרש דגם טומאת אהל שבקבר הוא מצד טומאה עצמית של קבר ר"ל אב הטומאה בפני עצמו, ולא מצד טומאה רצוצה, ואמאי הצריכו לחדש דטומאת אהל של קבר בא מצד הבקיעה של המת. די"ל דאיה"נ ודאי היה אפשר לפרש כן, אלא פירשו הדברים לפי מה שמוכח להם מדברי חז"ל ביסוד הטומאה הזו מה הוא, ופירשו לפי מה שמוכח (לפי דבריהם) מסוגיא דנויר (ג): דטומאת אהל של קבר בא מכח הבקיעה. וסוף הדבר הוא שכל מה שכתבו בטומאת קבר דהטומאה כמאן דמליא דמי והטומאה שבו היא טומאה רצוצה לאו בסברות תליא מילתא, אלא פירשו הסברות בזה לפי מה שהוכיחו הדינים מחז"ל, וק"ל.

פתח לטומאה לצאת, הכוונה פתח שיוכל להוציא עצם וגוף הטומאה, ולאו על התפשטות הטומאה קאי, דבשם "פתח" הדבר תלוי וגזרה"כ היא (מדין כל הבא אל האהל כנ"ל), ובעינן מקום שיש לו דין "פתח" להוציא את גוף הטומאה ממנו.

אשר לפי"ז יראה דהר"ש והרא"ש לא ס"ל הטעם של קבר סתום כטעם הר"ן, שסיבת הבקיעה בקבר סתום היא מפני שאין מקום כדי שתצא התפשטות הטומאה, דאי משום הא, הא סגי בפתיחה כשיעור טפח, אלא כעין הטעם שביארנו עפ"י דברי הראב"ד, דכל פתוח חסר בתורת קבר, וקבר אמרה תורה ולא בית פתוח, וכל שיש פתח לגוף ועצם הטומאה לצאת הוה ליה בית בפני עצמו ולא מתבטל למת, וק"ל.

והנה לכשתדקדק בלשונות שאר ראשונים (דהיינו בתוס' ברכות יט: וב"ב ק: ונזיר גג: , והרמב"ן והריטב"א בבא בתרא שם ובטור ס' שע"ב ובפי' הרא"ש נזיר, ובעוד ראשונים) לא תמצא טעם בדבריהם למה גזרה תורה שטומאת קבר תלוי בסתום ולא בפתוח, ולא דברו כלל בביאור טעמא דמילתא, מלבד דברי הר"ן שמוכח מדבריו שנתן טעם לזה מפני שכיון שיש מקום לטומאה להתפשט חוץ למקומו, אין הטומאה בוקעת וכנ"ל. ואדרבא הבאנו (בס' י"ד) דברי הרשב"א והרמב"ן דפירשו סתמא הא דבעינן קבר סתום ולא פתוח הוא משום דכך כתוב בתורה דתורת קבר תלוי בסתום.

ולכן יראה דלכו"ע אפשר לפרש כדברי הרמב"ם והראב"ד דהגריעותא דקבר פתוח הוא משום דלא מתבטל למת

התפשטות הטומאה שבאהל כגוף הטומאה ממש, וגם לא אלים מחיצותיו להטפל למת לגזור עליהן טומאת מגע.

ובאמת לא מצינו להדיא שום הסבר וטעם בראשונים למה גזרה תורה דין קבר בסתום דייקא, מלבד דברי הר"ן מוכח שכתב טעם והסבר לזה וכן הראב"ה (ס' תתקפ"ה) עי' לעיל ס' י"ד. ומדברי הר"ש והרא"ש (פ"ג מ"ז באהלות) מוכח דסיבת הטומאה בקבר סתום ולא פתוח, אינו תלוי בהא דיש מקום שתתפשט הטומאה, ומסתמא יש לפרש בכולהו כמו שביארנו עפ"י דברי הראב"ד דכל פתוח נחשב כבית בפני עצמו ואין עליו תורת קבר, והתורה אמרה קבר ולא בית בפני עצמו.

דהנה תנן (פ"ג מ"ז באהלות) ביב שהוא קמור תחת הבית וטומאה בתוכו יש בו פותח טפח [ר"ל יציאה לצד חוץ] הבית טהור, אין בו פו"ט הבית טמא עיי"ש, ופירשו הר"ש והרא"ש שם, דהא דסגי בפו"ט להפקיע מדין ק"ס איירי בשהיה בו רק כזית מן המת, אבל למת שלם צריך ד' טפחים. ועוד פירשו הר"ש והרא"ש שם הטעם בהא דאם יש בו פו"ט הבית טהור "מפני שיש פתח לטומאה לצאת", וצ"ב א"כ אמאי במת שלם מטמאין אפילו פתוח יותר מטפח (דעד ד' טפחים כסתום מקרי לענין מת שלם), אע"פ שכבר יש מקום לטומאה לצאת בפתח של טפח, דהרי לכו"ע כשיעור פו"ט כבר יוצא טומאה כדאיתא להדיא במשנה (פ"ג מ"ו), והא אמרת (לכאור') שכל שיש מקום לטומאה לצאת אין הטומאה מתפשטת ובוקעת למעלה, וצ"ל דמה שאמרו דצריך

דחשוב כבית בפני עצמו או מפני דאין דרך קבורה בכך כדברי הראב"ה. והיינו דבין אלו הראשונים דסבירא להו דטומאת קבר הוא מצד הבקיעה, ובין אלו הראשונים דס"ל דטומאתו הוא טומאה עצמית בגוף הבנין, אלו ואלו יפרשו דהחילוק בין סתום ופתוח הוא משום גזירת הכתוב דאין תורת קבר אלא על בית סתום ולא על בית פתוח, אלא מר סבר דגזרה תורה דבקבר יהיה נחשב כל הטומאה שבקבר כעצם הטומאה ודינה כרצועה, אבל קבר פתוח אין לו דין קבר

א"כ חזר דינו כמו שאר אהלים דחוצצים בפני הטומאה, דלא חידשה תורה דחזינן כמאן דמליא טומאה רק בקבר ולא באהל שאינו קבר. ומר סבר (הרמב"ם והראב"ד) דגזרה תורה דקבר יש לו טומאה עצמית ואינו מדין טומאה רצועה. מ"מ כולם שוין בטעם החילוק בין סתום לפתוח, מפני דכל שיש לו פתח נידון כבית בפנ"ע, דלא נתחדש חומרא זו של טומאה עצמית אלא בקבר, ותורת קבר תלוי בסתום דייקא מפני שקבר פתוח אין נידון כקבר אלא כבית בפני עצמו, והבן.

סימן טז

שיעור הפתח כדי להפקיע דין קבר סתום (שיטת הרמב"ם)

מה נקרא קבר "סתום", כלומר מה הוא שיעור פתוח המפקיע מידי סתום. הנה, הרמב"ם בפ"ו (ה"ו) כתב, שתי אבנים גדולות של ארבעה ארבעה טפחים שעשאן גולל וכו' נטלה אחת מהן המאהיל ע"ג שני' טהור מפני שיש לטומאה דרך שתצא בו נר"ל מפני שיש דרך לגוף ועצם הטומאה שתצא היינו המת עצמו, דשיעור פתח להוצאת מת הוא ד' טפחים כמבואר ברמב"ם ריש פ"ז, דאי כדי שתצא התפשטות הטומאה הרי סגי אפילו טפח אחד, ופשוט]. וצ"ל דאיירי התם בשהיה מת שלם או יתר מכזית משה"כ בעי

שיעור ד' טפחים דאילו לכזית סגי אפילו פתח של טפח (א) (עי' ריש פ"ז).

והנה שיטת הרמב"ם היא (בפ"ב הט"ו) דחלוק דין הגולל מקבר, דקבר טומאתו הוא מדין תורה, וגולל אינו קבר אלא מדברי סופרים, קבר הוא בנין היינו שצריך שיהיה "בנוי וסתום", אבל גולל הוא קבר שאינו בנוי אלא מעמיד אבנים וכיו"ב בצדידי המת וכסה עליו מלמעלה בכלים ואבנים וכיו"ב. ויש לעיין בדברי הר"מ אם אותו התנאי האמור בקבר שהוא צריך שיהיה "סתום" אמור גם בגולל,

— הוספות —

(א) והנה, בספר גידולי טהרה (שו"ת סי' כ"א) דיקדק מלשון הרמב"ם (פ"ב הט"ו) דליכא גולל אלא למת שלם, ולפי דקדוק דבריו ניחא מה דסתם הר"מ גבי גולל דבעי ד' טפחים ולא חילק בין שלם לכזית.

אפילו סתמו אם לא פרץ פצימיו הנוגע בו מאחוריו ומגגו טהור ואין טמא אלא כנגד הפתח, וכמה יהיה שיעור הפתח, המת פתחו בד' טפחים, וכזית מן המת פתחו בטפח, וגדול מכזית הרי הוא כמת ופתחו בארבעה, עכ"ל. לכאור' היה אפשר לדחוק ולומר דלא אמר המת פתחו בד' טפחים אלא היכא דסתם הפתח ולא פרץ את פצימיו, משום דפתח סתום לא מחשב פתח (במת שלם) אלא א"כ היה ד' טפחים, אבל מפתח פתוח ממש לא איירי, ואפשר דאז סגי אפילו בטפח. אך פירוש זה דחוק, דמש"כ הר"מ "נפתח בו פתח אפילו סתמו", מבואר בפשטות דאיירי כאן גם בלא סתמו, ואפילו סתמו, ובשניהם מסיק דלא נקרא פתח אלא בד' טפחים. אלא דיש לדחוק דמדאורייתא בעינן סתום ממש, והתם מדרבנן קאמר דבעי ד' טפחים, אבל מי דוחק עלינו לזה.

אמנם עדיין יש מקום בראש לומר בדעת הרמב"ם, דלעולם דין קבר סתום מתפרש כפשוטו וכמשמעו דבעי שיהיה הקבר סתום לגמרי, ואפילו נקב קטן (ועכ"פ כשיעור טפח שהוא נקב חשוב המוציא טומאה) כבר מפקיע מדין סתום [וכמו שמוכח כן דעת כמה ראשונים כמו שיבואר], אבל זה מה שכתב בפ"ז (ה"א) דנפתח בו פתח בשיעור ד' טפחים מבטל תורת קבר סתום, דמשמע הא פתח פחות משיעור זה עדיין ק"ס הוא, התם איירי בשיעור פתח כדי לבטל ק"ס, ר"ל שכבר היה זה קבר ורוצה לבטל שם קבר ממנו אז צריך שיפתח בו פתח של ד' על ד', אבל לעולם כדי לאשווי חלות שם קבר סתום, צריך שיהיה סתום לגמרי. ועד"ז יתפרש נמי דין שתי

והיינו שאין גולל אלא א"כ הוא סתום, דלכאור' יש מקום לומר דבגולל כמו שאין צריך שיהיה בנוי ה"נ אין צריך שיהיה סתום ואפילו היה פתוח נמי טמא מדין גולל, והא דמטהר הגולל כשהיה פתוח ד' על ד' טפחים אינו מדין דבעי סתום אלא דין אחר הוא שפתח ד' על ד' מוציא גם מתורת גולל, ונימא דתרי דינים איכא, דין קבר סתום ששיעורו סתום לגמרי, ואפילו פתוח משהו או לכל הפחות טפח כבר מפקיע מתורת סתום ואינו צריך ד' טפחים שהוא שיעור פתח, דהיכא דמצריך סתום ממש י"ל שכל שפתוח אפילו טפח כבר מפקיע מדין סתום. אבל בגולל לא בעינן סתום, ולפיכך עד שלא נפתח ד' טפחים נמי דין גולל עלה, אלא דמ"מ צריך עכ"פ שלא יהיה פתוח שיעור ד' על ד'. ואם נחלק כן לא יהיה ראייה מדין גולל לענין קבר סתום, דאעפ"י דמצינו דשיעור פתח כדי להפקיע מדין גולל תלוי בשיעור ד' על ד', יש לחלק דהיינו משום דבגולל לא קפדינן על סתום לגמרי, אבל היכא דבעי סתום, בעי סתום ממש, ועכ"פ שלא יהיה פתוח טפח [ועי' פי' הרא"ש אהלות פ"ב מ"ד].

אלא דבריש פ"ז (ה"א) מבואר לענין בית סתום שהמת בתוכו, שכל עוד שלא נפתח בו פתח של ד' על ד' עדיין נחשב כקבר סתום, ומשמע התם מסתמא דדינו קבר סתום מן התורה, א"כ יש ללמוד מזה דגם לענין קבר סתום של תורה שיעור פתח שלו הוא בשיעור ד' על ד', ופחות מזה עדיין נקרא סתום מה"ת.

והנה, ז"ל הרמב"ם בריש פ"ז בדין בית סתום שהמת בתוכו, נפתח בו פתח

אבנים גדולות של ד' ד' טפחים שעשאה גולל נטלה אחת מהן נטהר השני, דהיינו דוקא בשכבר היה עלה דין גולל אז לא פקע תורת גולל אלא בשיעור ד' על ד', אבל כדי לאשוויי דין גולל י"ל שכל שאינו מכסה לגמרי אינו בכלל סתום, ולא חל עליו דין גולל. אך כל זה הם דברים הפורחים באויר, דמי גילה לנו רז זה, דהגם דלשון "נפתח בו פתח" וכו' משמע דקאי אדלעיל מיני' היינו אבית סתום שהמת בתוכו ונכן להלן שם בכל הפרק נזכר שם כמה פעמים נפתח אחד מהן והכל איירי לכאו' בבית שהיה סתום מעיקרא, אך אין לחדש דין גדול כזה מדקדוק קל כזה.

ובהא מסקינן דשיטת הרמב"ם מבורר דשיעור פתח לאפקועי מדין קבר

סתום הוא שיעור ד' על ד' [לשיעור גדול מכזית]. שו"מ הדבר מפורש כן בחזו"א (אהלות סי' י"ז סק"ה) שלמד בדעת הרמב"ם דאין נקרא קבר פתוח אלא סתום ד"ט ופחות מזה סתום הוא.

וראיתי בספר פתח האהל (כלל ו' סי' א' ד"ה שבת) שהביא מדברי החת"ס בחדושי סוגיות, דכתב לפרש בדברי הרמב"ם הנ"ל, דמש"כ שם וכמה יהיה שיעור הפתח המת פתחו בד' טפחים וכו', אינו אלא כלפי מה שאמר לעיל מיני' דטמא כנגד הפתח, היינו משום סוף טומאה לצאת שהוא מדרבנן^(ב), אבל לענין להפקיעו מדין ק"ס סגי בטפח. ודבריו צ"ב, שזה אוקימתא רחוקה, והפשטות בדברי הרמב"ם מראין דשיעור הפתח האמור ברמב"ם קאי לענין להפקיע מדין ק"ס עיי"ש^(א).

— הוספות —

(ב) בדברי הח"ס הללו מתבאר דפתח שסתמו ולא פרץ את פצימיו נחשב מה"ת כסתום ממש לענין שאין הטומאה יוצא ממנה כלל והטומאה כנגד הפתח היא רק טומאה דרבנן, ואפי"ה נפקע מדין קבר סתום דנחשב כפתוח מה"ת, אע"פ שאין הטומאה יוצאת כלל מה"ת. ומוזה מוכח דעצם שם פתח גם אם אין הטומאה יוצא ממנה מפקיע מדין ק"ס. ואמנם בדעת הרמב"ם יותר משמע דכל שנחשב כפתוח לענין להפקיע מדין קבר סתום, הטומאה יוצא ממנה גם מה"ת, ואכמ"ל (ולהלן יתבאר סי' צ"ו בס"ד).

(ג) ואדרבא משמע מהרמב"ם דזה שכתב וכמה יהיה שיעור הפתח וכו', לא קאי כלל לענין טומאה כנגד הפתח, דהרמב"ם כתב, שאם נפתח פתח נפקע מדין קבר סתום וטהור בין מגגו ובין מאחוריו, ואיירי בין לא חזר וסתמו ובין חזר וסתמו כמו שנת' שם להדיא, וע"ז מסיים וכמה יהיה שיעור הפתח ד' טפחים, מוכרח דלא אמור שיעור זה של ד' טפחים, אלא כלפי מה שאמר שאם נפתח בו פתח הנוגע בבית טהור, ולא על מה שאמר שאין טמא אלא כנגד הפתח, דהרי כנגד הפתח טמא אפילו היה פתוח רק טפח היבא דלא סתמו, והרמב"ם הרי איירי התם גם בנפתח פתח ולא סתמו כלל, וצ"ב. ובעיקר הדבר מה שאמר הח"ס דשיעור פתח ד' על ד' שייך רק לדין דאין טמא כנגד הפתח אלא בפתח בשיעור ד', אבל נסתם הפתח והוא פחות מד' יהיה טהור גם כנגד הפתח ולית ביה דין סוט"ל, זה לכאו' דלא כמו שכתב בתשו' (חיו"ד סי' ש"מ ד"ה והטעם בזה) בטומאה בביב ויש בכניסתו לבית פו"ט ומכוסה בסריגים, אזי נכנסה טומאה לתוך הבית ע"י שסופה ליכנס ע"י פ"ט כיון שלא פרץ פצימיו עיי"ש, וזה לכאו' סתירה מיני' ובי', אלא א"כ נפרש דהאי ביב איירי שהיה רק כזית, ובוה שיעורו בטפח, והר"ש והרא"ש אוקמוהו בכזית, אבל שאר ראשונים לא חילקו בזה, ואכמ"ל.

וממילא כל דאיכא פתח הראוי להוצאה נקרא פתח, ופחות משיעור זה אינו נקרא פתח, וכל שאין לו תורת פתח אינו בכלל כל הבא אל האהל שאינו מטמא אלא דרך פתחו, וק"ל. ועיי"ש בפתח האהל שמקשה עוד על הח"ס.

ובעיקר יש לתמוה בדברי החת"ס, מהרמב"ם (פ"ו ה"ו) הנ"ל שכתב לענין גולל שפתחו תלוי בד' טפחים והתם ג"כ אין המת עומד להוצאה. ועכ"פ עי' חזו"א (אהלות סי' י"ז סק"ה) שלמד בדעת הרמב"ם דאין נקרא קבר פתוח אלא סתום ד"ט ופחות מזה סתום הוא, וכן נראה לנקוט כן בדעת הרמב"ם.

ומה שהכריח החת"ס כן מכח טענה "דהרי אין טעם שיהיה פתוח כדי להוציא המת מאותו פתח דנימא מת בעי ד"ט, שהרי קברוהו שם ולא יוציאוהו ממנו לעולם", ור"ל שכיון שאין המת עומד להוצאה אין סברא שיהיה תלוי שיעור הפתח בשיעור ד' טפחים שהיא שיעור להוצאה. אך טענה זו צ"ב, דשפיר יש להבינו בכמה אנפין, והרי באמת דעת הרבה ראשונים כן דצריך שיעור פתח של ד' טפחים כדי להפקיע מדין קבר סתום. ובאופן פשוט יש לבאר עפ"י מה שכבר נתבאר למעלה דדין פתוח, תלוי בפתח דייקא ויליף לה מקרא דבית שיש לו פתח לא נחשב קבר (עי' לעיל סי' י"ג י"ד),

סימן יז

עוד מענין שיעור הפתח להפקיע מדין קבר סתום (דעת הר"ש והרא"ש וכו')

תנן (פ"ג מ"ז באהלות) ביב שהוא קמור תחת הבית יש בו פותח טפח [לחוך מן הבית] הבית טהור, אין בו פו"ט הבית טמא עיי"ש, ופירשו הר"ש והרא"ש שם, שאין בו פו"ט טמא מדין קבר סתום^(א), ופירשו עוד דהא דסגי בפו"ט להפקיע מדין ק"ס איירי בשהיה בו רק כזית מן המת, אבל למת שלם צריך ד' טפחים^(ב).

— הוספות —

(א) הרמב"ם בפ"כ (ה"ז) לא מפרשו מדין קבר סתום, ולא גילה דעתו אם דין הביב איירי דוקא בשהיה כזית בלבד, ואפשר לפרש בדעתו דאיירי אפילו היה יותר מכזית ואפ"ה סגי שם בפתוח טפח, דברמב"ם שם מבואר שאין הביב נידון כקבר סתום אפילו היה סתום [ואפשר הטעם מפני שהביב משמש את הבית ואינו מיוחד למת], וכל טומאת הבית בסתום הוא רק משום דקרקע הבית כמוהו, ולפיכך גם אם ס"ל דכדי להפקיע דין קבר סתום בעי פתח של ד"ט, בביב מועיל פתוח טפח דאין זה קבר סתום כלל, והפוי"ט לחוץ אינו לבטל הסתום של הקבר, אלא כדי שיהיה מקום לטומאה לצאת לחוץ ושלא תיכנס לבית, עיי"ש, וק"ל.

(ב) והנה הר"ש והרא"ש הנ"ל פירשו הטעם בהא דאם יש בו פו"ט הבית טהור "מפני שיש פתח לטומאה לצאת", וצ"ב א"כ אמאי במת שלם מטמאין אפילו פתוח טפח עד ד' טפחים, אע"פ שכבר יש מקום לטומאה לצאת בפתח של טפח, דהרי לכו"ע בשיעור פו"ט כבר יוצא טומאה

הרי למדנו להדיא דעת הר"ש והרא"ש דלמת שלם (וה"ה ליותר מכזית כמת שלם נחשב) לא סגי פתח של טפח וצריך דייקא פתוח בשיעור ד' טפחים. וב"ה בתשב"ץ (ח"ג סי' א') דפתח פחות

מד' טפחים תורתו כסתום, וכ"ה בשו"ת הרלב"ח (סי' קמ"ב), וכ"מ דעת הגר"א בא"ר (פ"ב מ"ד) דשיעור הפתח להפקיע מדין קבר סתום הוא ד"ט. וכ"ה דעת החזו"א לעיקר (אהלות סי' י"ז סק"ה).

סימן יח

עוד מענין שיעור הפתח להפקיע מדין קבר סתום (דעת הרמב"ן והרשב"א ועוד ראשונים)

דסתמא דמתני' בפ"ג (מ"ו) גבי ביב שלא חילק בין כזית למת שלם פליג וסברה דאפילו במת שלם פתחו בטפח, ע"כ, וזה דוחק, וע"ע בספר הנ"ל פ"ו (באה"ל ד"ה שתי אבנים).

ובספר פתח האהל הנ"ל (שם) כתב לבאר סברת הפלוגתא אי סגי טפח או צריך ד"ט, דהפוסקים דס"ל דשיעור פתח הוא טפח, ס"ל הטעם דקבר פתוח טהור משום שיש מקום להטומאה לצאת וממילא סגי טפח (דבשיעור טפח כבר יוצאת הטומאה), והפוסקים דס"ל דהשיעור הוא ד"ט ס"ל דלא תליא בהא דיש מקום לטומאה לצאת ורק דבעינן פתח גמור וכמו דילפינן מאהל פתוח, עכ"ד. ובאמת צ"ב בדברי הפתח האהל שהרי הרמב"ן והרשב"א כתבו להדיא דבעינן טפח משום

אבל מדברי הרבה מן הראשונים (חי' הר"ן והריטב"א בב"ב ק:; רמב"ן בתוה"א הובא בב"י סי' שע"ב, שו"ת הרשב"א סי' שכ"ד ובטור סי' שע"ב) מוכח לכאורה (בסוגיא דכוכין ב"ב ק:) דכל שיש בקבר פתוח שיעור טפח על טפח יצא מכלל סתום, דשיעור הפתח לענין להפקיעו מדין ק"ס תלוי בשיעור של יציאת הטומאה.

ועי' בספר פתח האהל (כלל ו' סי' א') דהרבה לתמוה על שיטה זו מכמה וכמה מקומות, והעיקר מדין התוספתא (פ"ג דאהלות ה"ה והובא ברמב"ם פ"ו ה"ו, ופ"ה ה"ב והובא בר"ש סוף פ"ג) דמפורש דלא סגי אלא בד' טפחים, ומסיק דמסתמא יש להם איזה משנה או ברייתא שנעלם מאתנו. ובספר טעם ודעת (שעה"צ פ"ז ס"ק כא) ראיתי שכתב דס"ל להנהו ראשונים

— הוספות —

כראיתא להדיא במשנה (פ"ג מ"ו), והא אמרת שכל שיש מקום לטומאה לצאת אין הטומאה מתפשט ובוקע למעלה. וצ"ל דבשם "פתח" הדבר תלוי וגזרה"כ היא (מדין כל הבא אל האהל כנ"ל סי' י"ד), ואין סוף הדבר תלוי אם יש מקום להתפשטות הטומאה לצאת, כלומר דכדי להפקיעו מדין קבר סתום לא סגי בשיעור נקב המוציא טומאה אלא צריך דין "פתח" שיהיה מקום לגוף ועצם הטומאה (היינו המת עצמו) לצאת, ואז נקרא עליו תורת "פתח" וכמו שנת' למעלה (סי' ט"ו אות ב').

הספרי דמפקיע בית שיש לו "פתח" מדין קבר (הובא לעיל סי' י"ד), אעפ"י דגם הם ס"ל לכאור' דסגי טפח (כמצויין לעיל), אלא עכ"ח לא תלוי הא בהא ולכו"ע בעינן שם פתח, ועיקר הפלוגתא היא כמה הוא שיעור שיהא חשוב להקרא פתח, אי סגי בשיעור המוציא טומאה, או שמא בעינן שיעור פתח הראוי להוציא את עצמות גוף הטומאה. [נוע"ע מה שכתבתי לעיל סי' ט"ו דאין לנו בראשונים מי שפירש דטעם פתוח הוא כדי שיהיה מקום שתוכל התפשטות הטומאה לצאת, מלבד הר"ן בחידושים].

ולענ"ד יש מקום ליישב דברי הראשונים דס"ל דסגי בטפח, עפ"י המבואר

בתוספתא (פ"ה ה"א) דמשמע דאם חלל הקבר הוא פחות מד"ט אז כל שנפתח במלואו אפילו אין הפתח ד"ט סגי להפקיע מדין קבר סתום. ולפי"ז נוחא דעת אלו הראשונים שכתבו דסגי מה שהניחו פתוח טפח בביב ובכוכין, דביב הלא לכאורה איירי שהיה הפתח במילואו (דסתם ביב כך הוא שהוא פתוח במילואו כדי שלא יעכב יציאת השופכין), ובכוכין, הרי לדעתם היה גובה הכוך ד' טפחים והארון ו' טפחים, וחלל יתירה לפו"ט (וכמו שיבואר להלן בס"ד), וא"כ היה כל החלל רק טפח, והיה פתוח טפח במילואו של החלל, ולפי"ז אין לנו ראייה מאלו הראשונים שחולקים, דכוכין וביבין אפשר דאתיא לכו"ע.

סימן יט

בדברי החי' הגרשוני בענין שיעור הפתח להפקיע מדין קבר סתום

בחידושי הגרשוני שבגליון השו"ע (י"ד סי' שע"א) כתב לחדש דיש שני אופני פתחים המפקיעים דין קבר סתום, (א) ע"י שפתוח טפח על טפח, והיינו פתוח ממש שאין עליו לא מכסה ולא דלת, (ב) ע"י פתח של ד' טפחים ואז אפילו נעול הפתח נפקע מדין ק"ס. ור"ל דאם הוא פתוח ממש סגי בטפח להוציאו מדין ק"ס, אבל אם ינעול הטפח הזה יהיה דינו כקבר סתום אע"פ שיהיה לו פצימין אלא א"כ היה הפתח של ד' טפחים.

ודבריו צ"ב בדברי הרמב"ם פ"ז (ה"א) משמע להדיא דאפילו נפתח בו

פתח ולא סתמו כלל לא סגי אלא בד' טפחים (כנ"ל סי' ט"ז), וכן מוכח מפ"ו (ה"ו) בדין גולל. ועי' בדברי הח"ס שהועתק בפתח האהל (הובא לעיל סי' ט"ז) דמשמע שם להדיא דמועיל טפח אפילו סתמו ולא פרץ את פצימיו [למאן דס"ל דשיעורו בטפח]. ועי' חזו"א (סי' י"ז אות ו') דהשיג על עבוה"ג והעלה דבעינן לעולם שיעור ד' טפחים בין נעול בין פתוח.

[ויראה דהא דאמרינן דפתח נעול הוי כפתוח, אינו אלא דוקא כשיש שם דלת, או פצימין ניכרים, אבל סתימת קרש או אבן וכדומה אע"פ שהוא ארעי

ואינו קבוע בטיט וליכא צורת פתח הניכר מבחוץ, לא גרע מסתם גולל הנתון על פתח הקבר דאף שהוא בנין ארעי טמא

מדין גולל ונחשב כסתום כמבואר ברמב"ם פ"ב הט"ו ופ"ו ה"ו, ונדבר מזה בס"ד להלן עוד].

סימן ב

הכרעת הפוסקים למעשה שצריך פתח של ד' טפחים

טפחים להפקיע מק"ס מקורן בתוספתא וכ"ה דעת הרבה ראשונים. שו"ר כן גם בשו"ת מנח"י (ח"ט סו"ס קכ"ז) שהרחיב קצת בשאלה זו ומסיק להלכה שבקברים כיון שהוא דאורייתא יש להחמיר שיהיה פתוח ד"ט דוקא.

ועי' מה שאכתוב להלן (סי' לח) משם הגרד"ש שליט"א במכתבו הנדפס בתשו' מנח"י (ח"ט סי' קכ"ז) בטעם מה שנוהגים בזמנינו לטהר מערות ע"י כיפין אף אם הכיפין פתוח טפח בלבד, מפני שהכיפין הוא אהל ע"ג הקבר ואין דינו כקבר, וכיון שכן מעיקר הדין אי"צ בכלל טפח פתוח, מפני שאהל ע"ג קבר חוצץ גם אם אין לה פתח (כסברת הרלב"ח ועוד שיבואר בסי' כ"ג ואילך), ומדינא אי"צ פתוח אפילו טפח, ועושים טפח רק ממנהגא בעלמא [לפנים משה"ד], עיי"ש.

והנה כבר הבאנו שהר"ש והרא"ש (אהלות פ"ג מ"ז), ס"ל להדיא דבעי פתוח ד' טפחים, וקרוב לודאי שכ"ה שיטת רבינו הרמב"ם כמו שנת' (סי' ט"ז), וכמו שביאר דבריו בחזו"א וכן פסק התשב"ץ בפשטות (ח"ג סי' א') וכ"ה ברלב"ח (סי' קמ"ב) לדבר פשוט, וכ"מ דעת הגר"א בא"ר (פ"ב מ"ד), וכ"כ בשו"ת גדולי טהרה (סי' כ'), וכ"כ בשו"ת אמרי יושר (סי' ל"ד). וכן פסק להלכה בשו"ת נפש חי' (יו"ד סו"ס צ"ה), וז"ל (בסוף הסימן ממש) "לדינא בודאי קשה לסמוך במת שלם או ביותר בכזית שיהיה די בפתוח טפח שלא תהיה הטומאה בוקעת ועולה", עכ"ל. וכן פסק להלכה החזו"א (אהלות סי' י"ז סק"ד וסק"ו) וז"ל "אבל העיקר דבעינן ד' טפחים בין פתוח בין נעול", ע"כ, ופשיטא דכך היא הלכה ככתראי ובפרט בדבר שהוא דאורייתא, הואיל ומקור האי מילתא דבעינן ד'

סימן כא

דין אהל סתום ואין לו דין קבר אם חוצץ בפני הטומאה

הנה, טומאה שהיא בתוך אהל סתום שאין לה שום פתח כלל, ואין על האהל

דין קבר מאיזה סיבה שהוא, דינו פשוט, שכיון שיש חלל טפח אויר בין הטומאה

לגג האהל, האהל חוצץ אע"פ שאין הטומאה יוצאת משם, והעומד ע"ג טהור. ולא אמור הדין שהטומאה שבתוך קבר סתום בוקעת, או שהקבר מטמא מכל צדדין, אלא באהל שיש עליו תורת קבר, אבל אם אין בהאהל תורת קבר הרי הוא חוצץ אפילו הוא סתום. ונבאר הדברים בס"ד.

כתב הרמב"ם (פ"ב הט"ו) שחלות תורת קבר תלוי בשני תנאים, חדא שיהיה הקבר "בנוי" בבנין קבוע, ועוד שיהיה הקבר "סתום". והנה היכא שהקבר הוא בנין ארעי הגם שהוא סתום, לא שמיה קבר מה"ת (אלא מדברי סופרים והיינו להרמב"ם^(א)), ואהל זה חוצץ בפני הטומאה (מה"ת) אע"פ שהוא סתום ואין הטומאה יכולה לצאת^(ב). למדנו מזה שאהל סתום (אם אין לו דין קבר) אינו סיבה שלא תחצוץ בפני הטומאה, ומוכרח מזה דכל האי דינא שכתבו הראשונים שקבר סתום הטומאה בוקעת ממנו ואין הקבר חוצץ, אינו אלא באופן שהאהל סתום יש עליו דין קבר, אבל לא למימר שמכל אהל סתום שיש בו טומאה הטומאה בוקעת.

והכלל הוא דדין סתום, אינו אלא תנאי בדין קבר, ודין הקבר הוא זה שגורם הבקיעה ולא הסתימה, דאשכחן טובא שתהיה טומאה בתוך אהל סתום ולא יהיה דינו קבר (מאיזה סיבה), ויהיה דינו כסתם אהל שחוצץ.

ומפורש כן בדברי הרמב"ם בפ"ב מהל' טומאת מת (ה"ו) וז"ל ארונות של עץ שמניחין בהן את המת אינן כקבר אלא אם יש בין כיסוי הארון והמת גובה טפח חוצץ והעומד על גבי הארון טהור מן התורה וכו'.

ופירש שם בכס"מ דהרמב"ם איירי בארון סתום לגמרי, וז"ל, וקשה דאדרבא פותח טפח [וסתום מכל צד] מטמא יותר דמטמא כל סביביו וכמ"ש בפ"ז (ה"ד), לזה כתב רבינו דהני מילי בקבר אבל בארונות של עץ אין דינם כקבר סתום ולכך פותח טפח הוי אהל וחוצץ בפני הטומאה דבקרא קבר כתיב, עכ"ל, [וכ"כ הגר"ח בפשיטות פ"ז ה"ד (ד"ה פ"ז)]. הנה יוצא מפורש מכאן דגם אהל שהוא סתום [אם אין עליו שם קבר מאיזה סיבה שתהיה] חוצץ בפני הטומאה אע"פ שהוא סתום מכל צד ואין שום דרך ליציאת הטומאה, ומשום הכי ארונות של עץ הואיל ואין עליהן תורת קבר שוב לא איכפת לן מה שהמת מונח באהל סתום ואין מקום לטומאה לצאת, וא"כ מפורש דזה שאין להטומאה פתח לצאת אינו סיבה שלא יהיה האהל חוצץ בפני הטומאה, דהואיל ואין על הארון דין קבר שוב יכול להיות האהל סתום ויחוצץ בפני הטומאה.

ועוד משמע כן בראב"ד שם בהשגות שהוא ג"כ מסכים לעיקר דינו של

— הוספות —

(א) לשאר ראשונים לא נתבאר דין קבר שאינו בנוי, ועי' להלן (סי' נ"ו).

(ב) הגם שהבנין ארעי טמא מד"ס מטעם גולל, מ"מ אין שם בקיעה מגוף המת וטומאתו טומאה עצמית, עי' השגות הראב"ד פ"ב (ה"ו), וזה דבר פשוט.

הרמב"ם בזה דכל אהל סתום שאין לו שם קבר חוצץ אפילו אין לו שום פתח, אלא דהראב"ד מקיל טפי דאפילו בארונות של אבן ואפילו בקבר בנוי ממש אע"פ שיש עליו דין קבר סתום כיון שיש חלל טפח מעל המת חוצץ בפני הטומאה נוליצא שם בקיעה כלל, אלא טומאת מגע מחמת חידושא דקבר, ואין הכהן מוזהר עליו, עיין מה שביארנו לעיל (סי' ג') שיטת הראב"ד.

והנה הגם [דאפשר^(א)] שיש חולקים על הרמב"ם במה שאמר שארונות של עץ אין להם דין קבר, וס"ל דארונות של עץ יש להם דין קבר, מ"מ אינם חולקים על היסוד אלא על הפרט, דהיינו דגם הם מודים כיסוד המבואר ברמב"ם דאהל סתום אם אין עליו תורת קבר חוצץ בפני הטומאה וכמו שנתבאר, רק שהחולקים ס"ל דארון אינו חסרון בתורת קבר וממילא אם הוא סתום דינו כקבר סתום, וק"ל.

והבי מפורש בתוס' בבבא בתרא (ק: ד"ה ורומן), דהנה, התוס' פירשו מה דאיתא (בבריכות יט:) דבר תורה אהל כל שיש בו חלל טפח חוצץ בפני הטומאה ורוב ארונות יש בהן חלל טפח וכו', דצ"ל שראש הארון פתוח שאם היה סתום אדרבא כי יש בו פותח טפח מטמא ואפילו בצד הריקן שבו ע"כ. והנה אחרי

שהאריכו התוס' לבאר דהארונות הסתומים דין קבר סתום עליהו והטומאה בוקעת נגד כל החלל, הקשו ממתני' דתיבת המגדל באהללות דמשמע דמגדל סתום אין לו דין קבר סתום להיות הטומאה בוקעת ועולה, ותירצו "ויש לומר דבכלים אין דין קבר להיות בוקע ועולה דאין מבטלו" עכ"ל. הרי למדנו מכאן גם בדעת התוס' דתורת בקיעה לא תליא בסתום בלבד, ושפיר איכא אהל סתום ואעפ"כ חוצץ אם אין לו דין קבר^(ב).

ויש להוסיף עוד ראיות ליסוד זה שלא כל אהל סתום הטומאה בוקעת ממנו, והוא מדברי תוס' רבינו פרץ בפסחים (דף ט' ע"ב) דס"ל דאם לא הניחו המת לשם קבר לא נידון כקבר, ולכן אפילו הוא סתום חוצץ. וכן יש להוכיח משיטת הריטב"א (בסוכה כב ע"א) שמבואר שקבר שנסדק על פני כולו אע"פ שאין שם טפח פתוח אין זה קבר והמאהיל על גביו טהור (והובא בספר טעם ודעת פ"ב ס"ק קנ"ב ועיי"ש עוד), הרי אע"פ שהוא סתום ואין מקום לטומאה לצאת אפי"ה יש בכח האהל הסתום להחזיק הטומאה שלא תצא ואין הטומאה בוקעת החוצה, דלא אמרינן דכל הטומאה כמאן דמליא דמי והטומאה בוקעת ופורצת אלא במידי שיש עליו תורת קבר, אבל אהל שאין עליו תורת קבר חוצץ גם אם אין מקום לטומאה לצאת. [וגם החולקים על רבינו פרץ וס"ל

— הוספות —

(ג) לא ברור שיש חולקים על הרמב"ם בזה עי' להלן סי' פ"ה.

(ד) ויש בדברי התוס' כאן דבר הצ"ב ועי' חזו"א (סי' ה' סק"ב), ומ"מ עיקר דברי התוס' שכתבו דאהל שאין לו דין קבר אפילו הוא סתום חוצץ, הלכה היא לכר"ע.

פרץ את פצימיו אע"פ שמצד יציאת הטומאה היא סתימה גמורה, מ"מ אין זה קבר, דבעינן עכ"פ חלות צורת קבר ולפיכך חוצץ אע"פ שהוא סתום מדינא (ועי' עוד לעיל סי' ט"ז מדברי החת"ס^(ה)).

[והנה לפי אלו דס"ל דדינא דסוט"ל הוא הלל"מ, ולפי מה שביאר החזו"א אהלות (סי' ג' ס"ק ד') דענין סוף טומאה לצאת אינו דנידון עתה כאילו המת כבר הוא שם, אלא המחיצות המעודדות לפתוח שער לפני המת אינן חוצצין בפני הטומאה. וגם לפי מה שיתבאר להלן בדברינו דנראה מדברי הרמב"ם דבסתם הפסח ולא פרץ את פצימיו הטומאה יוצאת מן הפתח גם עתה, לדידהו אין ראייה מדין בית סתום שלא פרץ את פצימיו, ד"ל מה שבית סתום שלא פרץ פצימיו אין לו דין קבר סתום הוא משום דבאמת דינו כפתוח ממש והטומאה יוצאת מן הפתחים, דו"ק].

הרי למדנו כאן יסוד שבודאי יש בכח אהל סתום לחצוץ הטומאה שלא תצא, וכדברי הכס"מ (פי"ב ה"ו) בארונות של עץ הסתומים דהואיל ואינן כקבר הוי אהל וחוצץ ככל אהלים החוצצים בפני הטומאה דבקרא קבר כתיב עכ"ל, ולא אמור שאהל סתום אינו חוצץ אלא אם אהל זה יש לו דין קבר.

שגם אם לא ביטל המת בקבר וגם אם לא הניחו לשם קבר נידון כקבר, מודו לאותה סברא שכל שאינו קבר אפילו הוא סתום חוצץ ככל אהל וכמפורש בכס"מ פי"ב (ה"ו), אלא דפליגי וס"ל דקבר לא צריך תנאי שיבטלו שם לעולם, וק"ל].

ויסוד הדברים הנ"ל למדנו גם מן הגמ' עצמה (ב"ב יב.) בדין בית סתום שהמת בתוכו שלא פרץ את פצימי הפתחים שדינו כבית פתוח, והבית חוצץ, שאין כל הבית טמא אלא כנגד הפתח, והרבה פוסקים ס"ל שכנגד הפתח טמא רק משום סוף טומאה לצאת (שהוא הלל"מ או מדרבנן), והלא לכאורה צ"ב הא כבר כתבו התוס' ועוד ראשונים שכל שהאהל סתום נעשה קבר, א"כ גם בית סתום שלא פרץ את פצימיו יהיה בדין קבר סתום, דהרי כל שסתם הבית מכל צד אפילו לא פרץ את פצימיו אין הטומאה יוצאת ממנו, ואפילו נגד הפתח אין הטומאה יוצאת, אלא שיש שם טומאה אחרת וטומאה חדשה הנקראת סוף טומאה לצאת שהיא או הלכה למשה מסיני או רק מדרבנן, ואפילו הכי לכו"ע אין לה דין קבר והוא חוצץ. אלא עכ"ח הטעם הוא דלאו בסתימה בלבד תליא מילתא, אלא בשם קבר, ולא אמרינן שסתום כמאן דמליא טומאה הוא והטומאה בוקעת אלא דוקא במידי שיש עליה תורת קבר, ולכן בית סתום שלא

— הוספות —

(ה) שם מתבאר מדברי החת"ס ז"ל שקבר שסתמו ולא פרץ פצימיו אע"פ דתורתו פתוח לענין דין קבר סתום, מ"מ אין הטומאה יוצא מן הפתח מה"ת כלל, רק מדרבנן משום סוטל"צ ואפ"ה אין דינו כקבר סתום, ולמדנו מזה דעצם שם פתח מועיל להפקיע מדין קבר סתום אעפ"י דלענין יציאת הטומאה הוא כסתום.

דחזינן כל הטומאה כמאן דמליא טומאה דמי לא היה בוקע הטומאה מן האהל הסתום, והיינו מפני שכל אהל יש לו כח לחצוץ בעד הטומאה בין הוא פתוח ובין הוא סתום, אלא באהל שיש לו דין קבר גזיה"כ היא שהטומאה בוקעת ממנו, מצד דחזינן הטומאה כמאן דמליא טומאה (ע"י לעיל סי' י"ד).

ועוד יבואר להלן שיסוד זה שכתבנו שאהל סתום (אם אין לו דין קבר) חוצץ בפני הטומאה כמו אהל פתוח, הוא דבר מוסכם ופשוט בדברי האחרונים, עיין מה שנכתוב להלן בדין אהל סתום ע"ג קבר, ובדין קבר בקרקע עולם, ובדין אהל תחת אהל [וע"ע בתפארת ישראל קול מחצצים הקדמה לפ"ו דאהלות, סי' י"ד].

היוצא לנו מכל זה דמה דקיי"ל דכל "קבר" סתום מטמא מכל סביביו ונעשה כמת עצמו, או שנעשה כאילו כל חללו מליא טומאה והטומאה בוקעת (למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה), אינו אלא בקבר, אבל אהל או בית סתום אם אין לו דין קבר מאיזה סיבה שתהיה, אינו מטמא והוא חוצץ, ולפיכך כלי שאינו מבטלו למת הואיל ואין לו שם קבר חוצץ אפילו הוא סתום, ולדעת הרמב"ם אפילו ארונות של עץ נמי אין לו דין קבר ולפיכך חוצץ אפילו הוא סתום, ועוד יתבאר יסוד זה בסימן הבא.

וב"ק הגה"צ מוהר"ב כהנא שליט"א אדמו"ר מספינקא אנטווערפען הביא נמי (בקונטרס טהרת כהן כתי"י) מדברי הח"ס (סי' ש"מ ד"ה שוב עיינתי וז"ל) "דכל

ובאמת הרי גם בדין קבר סתום עצמו לשיטת הראב"ד ורבים מן הראשונים עמו, הקבר חוצץ בפני הטומאה אם יש חלל טפח מעל המת ואין שם בקיעה כנ"ל (סי' ג'), ומה שהקבר מטמא במגע הוא טומאה חדשה בכתלים ולא מצד טומאה רצוצה, אבל מצד המת שבקבר אין הטומאה בוקעת אע"פ שהוא סתום. וגם לשיטת הרמב"ם אע"פ דס"ל דקבר סתום מטמא באהל גם אם יש חלל טפח בין הטומאה לתקרת הקבר, אין זו מצד בקיעת הטומאה שמבפנים, אלא יורדת טומאה חדשה בעצמית הקבר כמבואר כבר לעיל (סי' א'). ואע"פ שהתוס' וסייעתם חולקים ואומרים שכל שהוא קבר סתום הטומאה בוקעת ועולה כמו שנת' (לעיל סי' ו'), פשוט הדבר שאין לפרש פלוגתתם בזה, שהראב"ד והרמב"ם ס"ל דאפשר לטומאה שלא תבקע ממקום הסתום, ואילו התוס' ס"ל דאי אפשר לטומאה שלא תפרוץ ממקומה הסתום ועכ"ח צריכה לבקוע באיזה מקום, דודאי כו"ע ס"ל שאהל סתום אפשר שתחרוץ בפני הטומאה, אלא חולקים בפירוש גזירת הכתוב אם הך טומאת קבר היא טומאה של בקיעה מן המת או טומאה עצמית, ופשוט, [ופלוגתתם תלוי בפשט כמה משניות וכמה סוגיות ומימרא דראבר"צ בברכות יט:]. ועוד דלפי שיטת התוס' וסייעתם דס"ל דאם יש חלל טפח מעל המת והוא סתום הטומאה בוקעת מבפנים הקבר אין זה אלא מפני שנתחדש דין בקבר דחזינן כל הטומאה כמאן דמליא טמא, וא"כ הו"ל טומאה רצוצה וכאילו אין שם חלל טפח, אבל לולא סברא זו

אהל שאינו קבר והוא סתום בלי חור ויש בו חלל טפח חוצץ מפני הטומאה בין למעלה בין מן הצדדין" עכ"ל, [אלא שהגה"צ הנ"ל שליט"א נתקשה בדברי הח"ס מה שהביא זה מטור וב"י, ואנה נמצא דבר זה בדבריהם, אבל לענ"ד איך שיהיה דברי הח"ס אמיתיים הן, וזהו פשטות דברי הראשונים כמו שנתבאר בראיות ברורות, וכן נראה זה לדבר פשוט בדברי גדולי האחרונים שהיה פשוט להו מונח זה וכמו שיבואר עוד בס"ד]. וע"ע בתשו' חת"ס שם (ד"ה ע"כ) שכתב עוד לדבר פשוט שקבר הפתוח טפח ואין בו שיעור להוצאת טומאה כגון שהיה חור שחרורה שרצים דשיעורו להוצאת טומאה הוא אגרוף, נפק מדין קבר סתום. מבואר מזה היסוד הנ"ל דאהל סתום שאין לו

תורת קבר, כיון שאין לו תורת קבר חוצץ ולא איכפת לן מה שאין הטומאה יוצאת. כלל הדבר שרצינו לבאר בזה, הוא, שדין סתום בקבר הוא רק תנאי בתורת קבר, אבל לא שכל אהל סתום הוא קבר, כלומר דין סתום בקבר דומה לדין מרובע בתפילין וכדו', דכמו שבתפילין יש דין שהבתים צריכים להיות מרובע, ולא יסתפק אדם לומר בתפילין שכל בית מרובע הוא תפילין ויכשיר אפילו בתים של עץ ומשא"ד שאינם של עור, אם הם מרובעות, אלא הכוונה ברור שהמרובעות הוא אחד מן התנאים דאית בדין תפילין, כמו כן נמי היא גזירת סתום שבקבר, לא שכל אהל סתום הוא קבר אלא כל קבר צריך שיהיה סתום, וק"ל.

סימן כב

בהלבנת דאהל בתוך אהל

רמב"ם (ריש פ"כ). שלשה דברים מצילין באהל המת צמיד פתיל ואהליון ובלועין וכו', צמדי פתיל ואהליון מצילין על הטהורים שלא יתטמאו ואינן מונעין את הטומאה שלא תצא ותטמא את אחרים, כיצד בית טמא שיש בו כלי מוקף צמיד פתיל כל שבתוך הכלי טהורים, וכן אם היה שם אהל בתוך הבית כל הכלים שבתוך האהל טהורין, אבל אם היה כזית מן המת נתון בכלים ומוקף עליו בצמיד פתיל והכניסו לבית הבית טמא, וכן אהל בתוך אהל וכזית מן המת באהל הפנימי כל הכלים שבאהל החיצון טמאים, עכ"ל.

ובתב ע"ז הראב"ד, וז"ל, וכן אהל בתוך אהל, א"א דוקא באהל שהוא מקבל טומאה אי נמי באהל הפנימי שאין לו דרך לצאת אלא על החיצון, עכ"ל.

עוד כתב הרמב"ם שם (ה"ו) וז"ל, וכן אם חלק הבית במחיצה מכלפי ארצו והיתה הטומאה בין המחיצה והארץ כלים שבבית למעלה מן המחיצה טמאין שאין האהלים מונעין הטומאה כמו שביארנו היתה הטומאה למעלה מן המחיצה כלים שבין המחיצה והארץ טהורין שהאהל מציל, עכ"ל. והשיג הראב"ד (על זה שכתב

הרמב"ם שאין האהלים מונעין את הטומאה כמו שביארנו), א"א, אני לא ידעתי אנה נתבאר דבר זה והלא דבר ידוע הוא שהאהל חוצץ אם אינו מקבל טומאה אבל טעם המשנה מפני שדרך הטומאה לצאת משם ואין דרכה ליכנס שם ואדם גדול טעה בזה, עכ"ל.

והנה, המפרשים נתייגעו מאוד להציל דברי הרמב"ם מן השגת הראב"ד, ואעתיק דברי הגר"ח ז"ל בזה, וז"ל (בחי' על הרמב"ם), והנה דברי הרמב"ם לכאורה תמוהין מאד, דהרי משניות מפורשות הן באהלות דאהל מציל על הטומאה, וכדתנן בפ"ט שם גבי כוורת דכשהיא פחותה או מחזקת ארבעים סאה טומאה תחתיה ע"ג טהור, וכן בכל הפרק דארובה פ"י שם דטומאה בבית העליה טהורה, וכן בפ"ז שם דאם בנה עליה ע"ג כל העליות שע"ג טהורות, הרי להדיא דאהל מציל גם על הטומאה שלא תצא ותטמא, וכן הוא מבואר להדיא גם ברמב"ם פ"ב הל"א ז"ל הנה למדת שכשם שהאהל מטמא כל

שתחתיו מציל כל שחוצה לו וחוצץ בין הטומאה ובין כלים שעל גביו וכו', ואין פסק הכא הרמב"ם דאהל אינו מציל על הטומאה.

ואשר יראה לומר בדעת הרמב"ם וכו' דהנה בסוכה דף כ"א [ע"ב] אמרין דלא אתי אהל עראי ומבטל אהל קבע, וא"כ גם בטומאה כה"ג באהל עראי שהוא בתוך אהל קבע וכו', ונימא דהרמב"ם איירי הכא באהל עראי^(א) שהוא בתוך אהל קבע, דחלוקת אהלים לא מהניא משום דלא אתי אהל עראי ומבטל אהל קבע, וכל הצלתו תוכל להיות רק מדין הצלה בפני עצם הטומאה, ולהכי הוא שפסק דמציל רק על הטהרות ולא על הטומאה, ולפי זה הרי ניחא מכל הני דוכתי שהבאנו דחוצץ גם בפני הטומאה, דבכל הני דוכתי הא איירי או בששניהם קבועים או דליכא אהל קבע כלל, ובכה"ג שפיר מציל גם על הטומאה, מדין חלוקת האהלה האמור באהל, וכמו שנתבאר, עכתו"ד^(ב).

— הוספות —

(א) יראה מוכרח מהרמב"ם בלשונותיו שם דאיירי שהתחתון הוא אהל ארעי, שאינו עשוי לקביעות ואינו עשוי לקיום, ואין לו חשיבות בפני עצמו, ומשום הכי דוקא אינו חוצץ וכדברי הגר"ח, דהכי משמע שם מדבכל מקום שמשמע מדין אין אהלין ומחיצה מונעין הטומאה איירי דוקא בגווי שהיה הכל בית אחד אלא שחצצו (וכמ"ש בכס"מ פכ"ד ה"ב). עי' לשון הרמב"ם (פ"ב ה"ז) שכתב חלק הבית במחיצה מכלפי ארצו שאין אהלין מונעין את הטומאה מלצאת, משמע דאיירי במחיצת ארעי דאי לאו הכי למא נקט באופן שחילק הבית במחיצה, הו"ל לדבר מבית ועליה (כמו שדיבר לעיל מיני' עיי"ש), וכן שם בפכ"ד (ה"א) איירי נמי בבית שחלקו בקנקנים או בית שחלקו בנסרים או ביריעות דדינם כבית אחד, ולא בבי' בתים זה לפנים מזה, עי' כס"מ שם, ואי איתא דגם כותל שבין שני בתים אין מונע את הטומאה הו"ל לדבר מכותל ולא בבית אחד שחלקו במחיצה, וע"ע לשון הרמב"ם (פי"ד הט"ו מהלכות טומאת צרעת) קירות המחיצה שבבית אין מטמאין בנגעים יע"ש, משמע סתם מחיצה דבר ארעי היא.

(ב) הייתי מפרש הגריעותא של אהל ארעי בתוך אהל קבע בהסבר אחר קצת, והוא, דאהל שבתוך אהל, אין להאהל הפנימי דין אהל גמור כדי שיוכל למנוע הטומאה מלצאת, שהאהל

וע"ע חזו"א (אהלות סי' ה' אות ג') שמיישב שיטת הרמב"ם דמשום סוף טומאה לצאת אתינן עלה וכדברי הראב"ד. [נא"ה, קשה לפרש שיטת הרמב"ם כן, דלדידי לא מצינו טומאת סוף טומאה לצאת רק ביש לה פתח, והוא סגור, וכאן עכ"ח א"א לפרש דיש לה פתח דא"כ לא הו"ל לכתוב הטעם שאין האהלים מונעין הטומאה, דמשום אהל תחת אהל אתינן, שהרי הדין כך הוא תמיד לפי"ד הרמב"ם שהטומאה יוצא מפתח אפילו נעול, עי' רמב"ם ריש פ"ז ועי' להלן בהוספה שבסוף סימן זה מהלך נכון בזה בס"ד].

והנה, צ"ב על כל עיקר תמיהת דברי האחרונים, הלא לכא' היה אפשר לבאר דברי הרמב"ם בדין אין האהלים

מונעין את הטומאה מלצאת באופן פשוט עד למאוד, שדבריו הן כמו ששמע "לפום ריהטא" (ועי' דברי הר"ן שהבאנו לעיל סי' י"ד), שדרך הטומאה היא בכל אהל סתום שאם אין לה פתח הרי עכ"ח בוקעת ויוצאת שדרך הטומאה לצאת, ואין כח לאהל סתום לעצור הטומאה מלצאת. וא"כ הלא אפשר לבאר דברי הרמב"ם באופן פשוט, דמיירי באהל סתום, ומה שהקשה הגר"ח מכמה מקומות דאהל חוצץ, איה"נ, אבל התם איירי באהל פתוח מן הצד שיש מקום לטומאה לצאת דאז חוצץ, אבל הכא באהל הפנימי שבבית הלא איירי שאין שם פתח לצאת והוא סתום, וזהו שדייק הרמב"ם וכתב שאין האהלים "מונעין את הטומאה מלצאת", ולא כתב שאין אהלים חוצצין, דר"ל דודאי אהל יש בכח לחוצ

— הוספות —

הפנימי מתבטל לגבי החיצון, וכדחזינו בדין סוכה תחת האילן או תחת הבית שמתבטל תורת סכך של התחתון כמבואר בכמה ראשונים וברמב"ם, ולכן אע"פ דבאמת היא הטומאה והטהרות לאו בחדא אהלה הן [מדחזינו דעכ"פ מציל שלא ליכנס שם הטומאה], מ"מ החיצון טמא מדין אהל המשכה, שהטומאה יוצאת מפנימי לחיצון, וכדברי הרמב"ם פ"ג מאבל (ה"ג) דכהן הנכנס לאהל טמא שנכנסה לו הטומאה לוקה אע"פ שעצמה של טומאה בבית אחר, אבל לענין שלא יכנס הטומאה לתוך האהל הפנימי סגי גם אהל ארעי שבתוך אהל שלא יכנס הטומאה להאהל הארעי, וזה נלמד מדין צמיד פתיל. אבל הגר"ח מחשב הטומאה והטהרה כאילו הן בחד אהל, ולפי"ז צ"ב לשון הר"מ שכתב שהטומאה יוצאת מתוך האהל הפנימי דמשמע דבאמת לאו חדא אהל הוא, אלא שהטומאה יוצאת ממנו, ואין כח באהל זה למנוע יציאת הטומאה. והנה משמע מדברי הגר"ח שאהל ארעי תחת אהל ארעי דינו כאהל קבע תחת אהל קבע שהחיצון מונע את הטומאה מלצאת. ויראה לכא' מדיני סוכה תחת הסוכה ברמב"ם, דאהל ארעי תחת אהל ארעי דינו כאהל ארעי תחת קבע דסכך העליון הוא העיקר, עיי"ש, ויש לומר דהכא נמי כוותיה דגם אהל ארעי שבתוך ארעי מתבטל להעליון.

והנה לפי דברי הגר"ח משמע שאהל ארעי בתוך אהל אינו חוצץ גם אם יש להאהל התחתון דרך להוציא הטומאה לחוץ, מדמחלק בין בית ועליה לאהל שבתוך אהל דזה קבע וזה ארעי, אע"פ דסתם בית ועליה איירי בשיש דרך לטומאה לצאת מחלונות ופתחי הבית, ואפי"ה אי לאו דקבוע הוא היה טמא העליה. אבל צ"ע מנא ליה די"ל דלעולם כל שיש מקום לטומאה לצאת מן האהל התחתון הטומאה יוצאת משם והאהל ארעי מועיל שלא יכנס הטומאה, בעליונו, וצ"ע קצת.

שלא תבקע למעלה או מן הצד, אבל באופן שרוצה שהאהל ימנע יציאת הטומאה בכלל זה אי אפשר, כמו שמוכח "לפום ריהטא" במקצת לשונות הראשונים בזה.

איברא דהראב"ד עצמו שהקשה על הרמב"ם שפיר הקשה לשיטתו, דאיהו ס"ל דאפילו בקבר סתום אם יש חלל טפח פנוי מעל הטומאה הרי הוא חוצץ אע"פ שהוא סתום, ואין הטומאה בוקעת ממנו, אבל לכאור' בעלי התוס' ושאר ראשונים דסברי דקבר סתום אע"פ שיש אור טפח פנוי הטומאה בוקעת ויוצא, הלא יש לומר דסברי שכל אהל סתום יש בקיעת טומאה, דדינו כקבר, ונפרש כן גם בדעת הרמב"ם לכאורה.

והנה, אם שלפי האמת פשוט שאי אפשר לפרש דברי הרמב"ם בדין אהל שבתוך אהל, דמשום דין קבר סתום מטמא האהל הפנימי, שהרי להרמב"ם טומאת קבר סתום אינו מצד הבקיעה אלא מצד דעצם הקבר כמת הוא חשוב מצד עצמו, והרי באהל תחת אהל מבאר הרמב"ם באופן ברור שהטומאה שבאהל החיצון באה משום שאין האהל הפנימי מונע את הטומאה מלצאת, ולא משום שהאהל הפנימי נידון כקבר דאז הרי האהל החיצון טמא משום שהטומאה הוא ממש באהל החיצון. רק מ"מ הלא אפשר לפרש בדעתו

דנהי דסתם אהל סתום אין לו דין קבר כדי שיהיה בו דין כמת עצמו, אלא אם יש לו תנאים של קבר, מ"מ י"ל דס"ל דכל אהל סתום אינו מונע את הטומאה מלצאת, דנתחדש בדין אהל סתום דאפילו בגווני דלית ליה להאהל הסתום דין קבר להיותו עצם הטומאה, מ"מ כיון דאין מקום לטומאה לצאת, יוצאת הטומאה ממנו, שאין אהל סתום מונע את הטומאה מלצאת.^(ג)

אבל באמת צדקו כל האחרונים שהקשו על הרמב"ם, משום דאי אפשר לחדש בדברי הרמב"ם דאהל סתום אינו מונע את הטומאה, דהרי בפ"ב (ה"ו) איתא להדיא דארונות של עץ הואיל ואין לו דין קבר הוא חוצץ בפני הטומאה, וסתימת דברי הרמב"ם מוכח דאיירי בארונות סתומים כמבואר שם בכס"מ וכו"כ הגר"ח בפשיטות פ"ז ה"ד (ד"ה פ"ז), וא"כ מבואר להדיא דאפילו אהל סתום מונע את הטומאה מלצאת אם אינו קבר, וקצת צ"ע דהיה ל" להגר"ח להקשות על הרמב"ם מארונות של עץ ולא מדין שהאהל חוצץ, דבארונות של עץ מבואר שאפילו אהל סתום מונע הטומאה מלצאת אם אינו קבר].

וגם לשונות הרמב"ם בדיני אהל בתוך אהל מבואר דאיירי בדוקא באהל שבתוך הבית, ולא באהל תחת הרקיע,

— הוספות —

(ג) ולפי ההו"א הוזה נפקא מינא בין קבר סתום לאהל סתום, דקבר סתום גם אם יש לו פתח טפח להוציא הטומאה עדיין מטמא משום קבר, דפתחו תלוי בד' טפחים עכ"פ לדעת הרמב"ם, משא"כ לענין אהל סתום כל שיש לו טפח על טפח כדי להוציא הטומאה שוב אין טמא אלא במקום פתחו.

וא"כ מוכח כפי' חגר"ח או החזו"א, ולא מצד שאהל סתום אין בכוחו למנוע טומאה מלצאת^(ד).

וראי' בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' קל"ח) שהאריך שם בדין טומאה באהל סתום שבתוך הבית, אי טומאתן משום סוטל"צ אי משם אהל ארעי תחת קבע, אבל הביא שם (ד"ה והנה אם באנו) משו"ת מכתם לדוד (חיו"ד סי' נ"א) להגאון מוהר"ד פארוו ז"ל בעמ"ח שושנים לדוד על המשניות, שכתב לפרש דברי הרמב"ם באהל תחת אהל דמיירי באוהל שסובב את הטומאה וסותמה לגמרי מלמעלה ומד' רוחות באופן שנשאר סתומה מכל צד, אפילו אין כאן משום סוף טול"צ עכ"ז דינו כקבר סתום, וגם איירי שהאהל הפנימי הוא קבוע כגון עשוי בבנין או שחזקו במסמרים לא ימוט באופן דדמי לקבר שאם אינו קבוע בקרקע אינו קבר וחוצץ, עיי"ש. ולענ"ד קשה שבקשה לפרש דברי הרמב"ם דהך אהל הפנימי מטמא מדין קבר, דפשיטא בדעת הרמב"ם

דקבר שבתוך אהל הוא כמת בתוך אהל ואמאי כתב הרמב"ם שטומאתו מפני שאין האהל מונע את הטומאה מלצאת, דלגבי קבר הוה עצם הקבר גוש של טומאה, ופשוט, וצ"ע.

המורם מכל האמור לענין מה שכתבנו לעיל (סי' כ"א) שגם לדעת התוס' ושאר שפירשו לבאר ענינו של טומאת קבר סתום דהוא זה טומאה של בקיעה, אין זה אלא בדבר שיש לו דין קבר, אבל היכא דאין על האהל דין קבר לכו"ע האהל חוצץ אפילו הוא סתום. ולפי האמור הרי מבואר דהכי פשיטא להו להמפרשים האחרונים הנ"ל, מדלא מצאו דרך לפרש הדין של אהל בתוך אהל שהוא מדין שדרך הטומאה לצאת מאהל סתום, ולא נפל להם ברעיון פירוש כזה, וכמבואר בדברי הגר"ח והחזו"א והמכתם לדוד, ובמנח"י הנ"ל. וע"ע בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ע"ב) בשם המהרש"ם (ח"ג סי' מ"ב) דנמי פשוט ליה שאהל סתום אם אינו קבר הרי הוא חוצץ^(ה).

— הוספות —

(ד) ומיהו כעת ראי' שהר"ש בכלים פ"ח (מ"ה) מפרש הך דינא דאהלים אינן מצילין על הטומאה מלצאת כגון טפח על טפח ברום טפח בתוך הבית וכזית מן המת בתוכו כיון דליכא פותח טפח טומאה בוקעת ועולה מידי דהוה אבית סתום, מוכח לכאורה דמוקי ליה מדין קבר סתום, וזה דלא כהרמב"ם, דהרמב"ם ודאי לאו מדין קבר אתא עלי' כמו שהוכרחנו מדבריו.

(ה) בענין ארון של עץ והמת בו, הנוסעת באוירון בתא המשאות, ויש חלל טפח פנוי בין המת לכיסוי הארון, אם הארון מטמא כל המטוס. לכאורה אפילו נימא שאין הארון הזה נידון כקבר וכדעת הרמב"ם פ"ב (ה"ו), וכתוס' (ב"ב ק: סוד"ה ורומן) שכתבו דכלים שאינו מבטלו אינו נידון כקבר סתום. וגם אי נימא שאין בזה משום דין סוף טומאה לצאת כיון שאין שם פתח בארון זו, ועומד להוציא הארון עם הטומאה. מ"מ יש לומר דמשום אהל בתוך אהל יש טומאה בתא המשאות, דהארון נחשב עראי ביחס להמטוס ואין הארון מונע את הטומאה מלצאת, דאין אהל בתוך אהל מונעת את הטומאה מלצאת, לשיטת הרמב"ם לפי פי' הגר"ח. אמנם אפשר לומר דגם לפי מה שפירש הגר"ח, מהני בזה. דיש לפרש דבעיקר דין אהל בתוך אהל לא פליג הראב"ד

סימן כג

(דעת הרלב"ח) דין אהל סתום ע"ג קבר

כתב בשו"ת מהרלב"ח (סי' קמב), וז"ל, נראה דדין בית סתום לטמא סביביו הוא כשהמת בתוך הבית ולא נקבר, אבל כשנקבר המת אע"פ שכל הבית [מתוכו] טמא מפני שהוא אהל על הקבר עם כל זה אינו טמא מאחוריו לטמא הנוגע בו, ראיה לזה לשון הרמב"ם ז"ל [ריש פ"ז מהל' טומאת מת] בית סתום שהמת בתוכו, נראה שהמת עצמו בבית, עוד ראיה מהטעם שנתנו לזה דהרי הוא כקבר סתום, ובודאי דקבר נקרא מקום שהמת בתוכו לא המאהיל עליו. האמת שאם הבנין בעצמו

הי' על הקבר דוקא [ר"ל על הקבר ממש] הוא בעצמו טמא ומטמא סביביו מפני שהכל הוא קבר^(א), אבל כשיש בית גדול בנוי ומאהיל על הקבר אף על פי שכל אותו האהל טמא מתוכו שהרי האהל על הקבר כמבואר בכמה מקומות כאשר זכרתי למעלה עם כל זה מאחוריו אינו מטמא כדין קבר כיון שהוא בעצמו אינו קבר אלא אהל על הקבר. וכל זה אפילו שיהיה במקום הטומאה חלל טפח על טפח דאז נקרא קבר ומטמא במגע ובאהל וכל שכן כשהטומאה רצוצה דאין לבנין

— הוספות —

והרמב"ם, דמה שפירש הראב"ד דאיירי באהל הפנימי שאין לו דרך לצאת אלא על החיצון, אין הכוונה שהחיצון טמא מדין סטל"צ האמור בטומאת פתחים, דהא סתמא איירי אפילו בשאין להאהל הפנימי פתח, ודין סטל"צ לפי פשוט דברי כל הראשונים לא אמור אלא בפתחים [מלבד דעת הר"ש ב"ב יב ע"א בתוס' שם משמו ובשימ"ק שם], אלא שנתחדש כאן יסוד חדש דהואיל וסוף הטומאה ליכנס להאהל החיצוני אין הפנימי מונע הטומאה מעכשיו, ויסוד הדין הוא כעין דברי הגר"ח בפ' דברי הרמב"ם, דהיינו דלא עסקינן כעת בדין סוף טומאה לצאת, אלא דין חדש יש כאן שהאהל הפנימי אינו יכול למנוע הטומאה מן החיצון אם בסופו של דבר יכנס הטומאה לחיצון, ומטעם שהאהל הפנימי היא רק לשעה ובסופו ליבטל שם אהל שלו. ולפי"ז אם עומד להוציא האהל הפנימי עם הטומאה שבו מתוך האהל החיצוני, כה"ג לכו"ע יחצוץ האהל הפנימי על החיצון, דכל הגריעותא שאהל ארעי שבתוך קבע מתבטל מיני' שם אהל אינו אלא מפני שלבסופו של דבר יכנס הטומאה לחיצון. ואם דבאמת בדין סטל"צ, היינו בארון שיש לו פתח דמטמאין הפתח משום סטל"צ אין נראה חילוק אם סוף הטומאה לצאת בתוך הבית או בחוץ, שאפילו אם יוציא הטומאה רק בחוץ מטמא הארון גם בפנים (עי' מזה בשו"ת מנחת שלמה ח"א סי' ע"ב). אבל בנידון אהל בתוך אהל אין טומאתו משום סטל"צ, אלא משום שסוף הטומאה שיכנס בחיצון, והיינו שסוף האהל הפנימי להתבטל, ובוה י"ל שכל שמוציא האהל הפנימי עם הטומאה שוב הארון עצמו חוצץ לפי דעת הרמב"ם בפ"ב (ה"ו), אע"פ שהוא בתוך אהל.

(א) מש"כ הרלב"ח שאם הבנין בעצמו הי' על הקבר הוא בעצמו טמא ומטמא סביביו מפני שהכל הוא קבר, כן מוכח בהשגות הראב"ד סוף פ"ז מהל' טו"מ יעו"ש. וע"ע משנה אחרונה (פ"ז מ"א ד"ה אפי' הן עשר), ובחזו"א (סי' י"ד ס"ק א' וסי' כ"ג ס"ק י"ג ד"ה כ' תוי"ט ועי' באורך להלן סי' נ"א).

שעליה דין קבר דאז אף על פי שנודה שהבית כלו טמא [מתוכו] כיון שנשלם בקיעת הטומאה בתוך האהל וכדברי הר"ר שמשון שכתבתי למעלה פשיטא ופשיטא דזהו דוקא מתוכו אבל אינו טמא מאחוריו לטמא הנוגע בו וכו', אבל לא ראיתי להכניס עצמי בדבר שאיני צריך כיון דאפילו שיהיה במקום הטומאה חלל טפח על טפח אין הבית מטמא מאחוריו כאשר נתבאר, עכ"ל^(ב).

[וצ"ל דאין כאן משום סוטל"צ דבקבר לא אמרינן סוטל"צ כיון שאין המת עומד להוצאה כלל. ועוד י"ל משום דס"ל העיקר להלכה כדעת הרמב"ם ועוד פוסקים דליכא סוטל"צ אלא בדאיכא פיתחא, ולא בבית סתום. וכן נוהגין בזמנינו למעשה לענין הכיפין שעושים בארה"ק אע"פ דבכיפין ליכא פיתחא של ד' טפחים, אפי"ה לא חיישינן לטומאה משום סוטל"צ וכדלהלן סי' מ'].

ויש להטעים דברי הרלב"ח בדברי החת"ס (בשו"ת יו"ד סי' של"ה), שדן שם אם חומת בית הקברות דינו כקבר לענין איסור הנאה, וקאמר שלא נאסר אלא קבר שגוף

המת נקבר בו אבל משמש רחוק לא וכו', דהקבר גופי' הוה כבית שמעמידים בו ע"ז ומקריבים בו ומתפללים בו והוה כעין פנים בקודש אבל חומה שאינה אלא לשמירה לא נתקדשה וכו' עיי"ש. ועפ"י רוח דבריו יתבאר גם סברת הרלב"ח, דס"ל דאותו בית שאין המת קבור בו אע"פ שהוא מקיף את הקבר אין לו שם קבר, כיון שאינו משמש מעשה קבר, והוה ליה כחומת ביה"ק וכסתם אהל שחוצץ, אפי' האהל סתום.

והנה שיטת הרלב"ח שאהל ע"ג קבר אינו קבר יובן יותר על דעת הרמב"ם דאיהו ס"ל שיסוד טומאת קבר היא טומאה עצמית כגוף המת ממש, והיינו מפני שהקבר נטפל למת ונעשה כעצמותו, דלפי"ז מסתבר דכל זה שייך לומר דייקא בקבר המכסה את המת, ולא באהל שע"ג הקבר דמהיכי תיתי להחשיבו כטפילה למת, אמנם גם לשאר ראשונים שפירשו ענינו של טומאת קבר מצד דחזינן הטומאה שבתוכו כרצוצה ובוקעת ועולה נמי יובן, וזה על פי מה שנתבאר למעלה (סי' כא) ראיות ברורות, דלא אמרו דרואין הטומאה כמאן דמליא טומאה והטומאה

— הוספות —

(ב) במה שכתב דכ"ש אם היה טו"ר אין חל על הבנין שעליה שם קבר, כן נראה גם בחזו"א אהליות (סי' ז' אות ט' ד"ה עוד למדנו). ואמנם מרן הגר"ח (בפ"ז ה"ז) מחדש בדין טומאה הבלועה בכותל דשדינן הטומאה לבית, דמהניא הק' הלכה גם לדינא דטפח על טפח של קבר, וממילא כה"ג אם היה הבית סתום חשוב ג"כ קבר יעו"ש באורך, ואשר לפי דבריו נראה, דה"ה נמי בהך דינא דכל הבלועין בקרקעיתו של בית הרי הן טמאין שקרקע האהל כמוהו כמבואר פ"כ ה"ו, ועיי"ש ה"ז דמוכח דנידון כאילו הטומאה הבלועה בקרקע היא בתוך הבית, אשר לפי"ז צ"ל דטומאה רצוצה בקרקע הבית נידון כקבר (אם הבית סתום), משום דהוה כאילו עצמה של הטומאה בבית, וצ"ע. ואולי לא נתכוין הרלב"ח אלא בטומאה רצוצה על גבי קרקע הבית דאז לא שדינן הטומאה מחוץ למקומה. וע"ע להלן (סי' כט) מה שפירשנו בדעת הראב"ד בענין זה.

בוקעת ועולה אלא בטומאה שבקבר דוקא היינו כשהטומאה נמצאת בתוך מידי דמשמש דין קבר ואית ליה דין קבר, אבל מידי דלית ליה דין קבר (מאיזה סיבה שהיא) אע"פ שהוא אהל סתום הוא אהל החוצץ,

דלאו הסתימה היא הגורמת טומאה בכל החלל, אלא שם קבר הוא הגורם טומאה, וזה יסוד פשוט וברור בכל דיני טהרה [מקצת ראיות הבאתי לעיל סי' כ"א וסי' כ"ב, אבל יש עוד הרבה ראיות ע"ז].

סימן כד

דין אהל סתום ע"ג הקבר (דעת התשב"ץ והחינוך בית יהודה)

- (א) והנה בשו"ת תשב"ץ (ח"ג סי' ב') מבואר דלא נחית לחלק בין מת שבתוך קבר סתום, לקבר סתום בתוך אהל סתום ושלא כדברי הרלב"ח^(א). וז"ל, [מעשה שהי' שם] ההיכל [הביהכנ"ס] הוא בנוי על גבי קברים [ר"ל ע"ג כיפין שתחתיו קברים], ומתחלה לא הי' סתום [פתחי הכיפין] סביב הקברים אלא היו כיפין כמין אכסדרה^(ב), והוכרחו לסתום אותם כיפין סתימה גמורה, ועכשיו כותל ההיכל וההיכל הם בנויים על גבי קברים שאין להם פתח בשום מקום, ונראה שהכהנים אסורים ליכנס להיכל, ודבר זה נלמד ממה ששינונו בפ' ג' ממס' אהלות (מ"ז) ביב שהוא קמור תחת הבית וכו', ושמא יש תקנה בדבר לעשות פתח באותה סתימה ארבעה טפחים, ומשום כבוד שכינה שיתפללו בו הכהנים אין לגזור כמו שהתירו לדלג על גבי ארונות לכהנים
- לקראת מלכים כמ"ש (בפ"א) [בפ"ג] דברכות (י"ט ע"ב) וכו', עכ"ל^(ג).
- ועוד כתב שם התשב"ץ (ח"ג סי' ג') לענין להתפלל שם דכ"ז שאין ביציאתו ארבעה טפחים נראה כיון שדינו כקבר סתום, ובקבר סתום אסור להתפלל תוך ארבע אמות וכו', א"כ המתפלל שם הוא כמתפלל בבית הקברות ודבר זה אסור הוא בלי ספק וכו', עיי"ש. הנה החמיר עוד לענין כיפין סתומים ע"ג קבר, שדין הכיפין כקבר ממש גם לענין שאסור להתפלל כנגד הכיפין.
- (ב) גם מצינו בשו"ת חינוך בית יהודה (סי' צ"ד) שנשאל בדבר אילן הנוטה ע"ג הקבר והענף מביא טומאה מן הקבר למקום מהלך הכהנים והאילן הוא של גוי עריץ ואי אפשר להשתדל ממנו לקוצצו,

— הוספות —

- (א) ראוי לציין דשניהם היו כמעט באותה תקופה, הרלב"ח נולד כ"ט שנים אחרי פטירת התשב"ץ, התשב"ץ עלה בג"מ בשנת ה' ר"ד, והרלב"ח נולד בשנת ה' רמ"ג.
- (ב) ר"ל שאכסדרא פתוח מצד אחד.
- (ג) צ"ע דבתוס' (ב"ב ק' ע"ב ד"ה ורומן) מבואר דבבית פתוח לא גזרו טומאת ארונות, רק בכוכין, א"כ אף שלא לצורך מצוה מותר.

ושאל השואל אם יש לתקן זה כפי הדין^(ד) ע"י עשיית אהל אחר על הקבר ההוא תחת הענף בפותח טפח נפי' שיהיה חלל טפח בין הקבר לתקרת האהל^(ה) בכדי שיציל על האהל של ענף, והשיב שאין תיקון זה מועיל כלל לטהר מקום ההילוך ואפילו עשרה אהלים זה על זה אינו מועיל וכו', וכל מקום שמצינו במשניות הצלה באהל המת מיירי כשמונח המת במקום שפתוח [מן הצד] ומגולה לאויר העולם או לאויר הבית אבל לא בקבר סתום מכל צד, דאז אמרינן בכל ענין הטומאה בוקעת ועולה, ואין להקשות ממה שמצינו בכלים מצילין באהל המת בכמה מקומות אף שהכלי סתום מכל צד, הא כבר תירצו שם התוס' שם בפ' המוכר פירות [ב"ב ק: סוד"ה ורומן] דבכלים אין דין קבר להיות בוקע ועולה דאין מבטלו

אבל בקבר סתום בוקע ועולה בכל ענין כאמור למעלה, עכתו"ד.

נמצא למד שגם החב"י לא נחית לחילוק זה שהעלה הרלב"ח לומר שאהל שני ע"ג קבר אין דינו כקבר שאין נחשב קבר אלא האהל שבו המת, והאהל השני שאין המת בחללו ואין שם כי אם התפשטות הטומאה מהקבר לאו קבר הוא, וממילא להרלב"ח חזר דין האהל השני כדין כלים סתומים שחוצצים, דמאי טעמא כלים סתומים חוצצים מפני שאינו קבר, ה"נ זה האהל השני אינו קבר, אלא זה אינו קבר מפני שלא ביטלו למת וזה אינו קבר מפני שלא נקבר בו המת. ולהחב"י אנו דנין על האהל השני כדין קבר עצמו, ועי' גם שו"ת אמרי יושר (סי' ל"ד) דנראה דלא שמיע ליה כלל סברא זו של הרלב"ח ודעתו כהחב"י.

סימן כה

עוד בנידון אהל סתום ע"ג קבר (דעת הגידולי טהרה)

בספר גידולי טהרה (בחלק התשובות סי' כ') הביא תשובת החב"י הנ"ל (בסי' הקודם), וכתב הגדו"ט עליו, וזתו"ד, וכל דבריו הם שלא בהשגחה, מה שכתב דפשוט בכל מס' אהלות דאהל ע"ג אהל אינו חוצץ ומטמא האהל, זה ליתא דמבואר בר"ש פ"ב דמכילתין [מ"ד]

דגולל לא שייך אלא אם הקבר פתוח ומניח עליו דף לסותמו אבל אם הקבר כבר סתום וחוזר ובונה עליו אהל לא הוי צרכו של קבר ולא נקרא גולל עיי"ש, וא"כ בקברים שלנו שהם סתומים ובונה עליהם בנין אין עליו תורת גולל וא"כ מטעם גולל אין חשש [וזהו כעין

— הוספות —

(ד) בספר גידולי טהרה (בחלק התשובות סי' כ') כתב, דבעובדא דהחב"י פסק אחד מהמורים באותו מעשה, שיבנו בנין סתום של נסרים על הקבר וחוצץ בפני הטומאה וכתב עליו החב"י שטעה. אך לא ראיתי מפורש בחב"י שיביא דעת מורה המתיר, וכנראה שהגדו"ט דקדק מלשון שכתב "ושאל השואל אם יש לתקן זה כפי הדין", דדעת השואל היה פשוט להיות.

דברי הרלב"ח שהאהל השני אין לו דין קבר].

אלא דהגדו"ט כתב שם טענה אחרת למה לא יועיל אהל חוצץ ע"ג קבר, משום דכל טומאה רצוצה אינו מועיל אם בונה עליה אהל סתום ואפילו כמה אהלים זה על גב זה אינן מצילין דהטומאה בוקעת בקו ישר דרך כולם וכו' וכדברי הראב"ד [בהשגות] סוף פ"ז מהל' טומאת מת בבונה סוכה על טומאה רצוצה כיון שאין לסוכה פתח, המאהיל עליה טמא שהטומאה עצמה בוקעת^(א), ולפי"ז כל החצרות שבירושלים^(ב) וכן הכבש שעשו תחתיהן חלל מפני קבר התהום עכ"ח היה

להם פתח שתוכל הטומאה לצאת דאי הוי סתום אינו מועיל כלום, וכ"מ מהתוספתא דבב"ב [פ"א ה"ז] וכן בשילהי מס' שמחות אמרו ל' לר"ע והלא קברי בית דוד וקבר חולדה וכו'.^(ג) ועוד מביא הגדו"ט ראייה מדין אהל ע"ג אהל שאינו מונע הטומאה מלצאת^(ד).

היוצא מדברי הגידו"ט דס"ל פשוט כסברת הרלב"ח [הגם שלא הזכיר את הרלב"ח] שאהל סתום ע"ג קבר אין דינו כק"ס ואינו מטמא מכל סביביו, אלא דפליג עליה וס"ל דטומאה רצוצה בוקעת ועולה בקו ישר אפילו מעל גבי עשרה אהלים סתומים זעג"ז.

סימן כו

עוד בנידון אהל סתום ע"ג קבר סתום (דעת התפארת ישראל)

שיש שם דלת נעול], אזי רואין כל האהל הסתום כאטום ובוקעת טומאה לתוכה רק נגד הטומאה תוך האהל וגם התקרה אינה חוצץ ובוקעת והולכת ממעל להתקרה ככל טו"ר, וכן אם יש כמה אהלים זע"ז וכולם ע"ג הטו"ר או תחתיה, אז אם כולם סתומין מכל צד רואין כל האהלים שלמעלה או למטה מהטו"ר כאילו הן אטומים כולן והטומאה בוקעת לתוך כולן וכו'.

ובעין דברי הגידו"ט כ"ה גם דעת התפארת ישראל בקרית ארבע [היא הקדמה לפ"ד דאהלות, סי' ב' ס"ב], אבל לא מטעמי, וזתו"ד. אם למעלה מהטומאה רצוצה יש אהל ויש לו מן הצד פתח טע"ט אז הטו"ר בוקעת לתוך האהל ומתפשטת בכל האהל ותקרת אהל זה חוצץ שלא תבקע הטומאה למעלה מאהל ההוא, אבל אם האהל סתום ממש [אע"ג דפתוח אלא

— הוספות —

(א) להלן (סי' כ"ט) נדבר בס"ד בדברי הראב"ד.

(ב) שבנו לענין פרה אדומה, עי' פרה פ"ג מ"ב, וסוכה כא ע"א.

(ג) אבאר להלן (סי' סב) שאין כאן ראייה מכרחת.

(ד) ונדבר להלן (סי' לב) בס"ד דלכאורה אין מזה ראייה.

למעלה מזה או זה למטה מזה, עכתו"ד.
הנה מבואר להדיא שדעתו כדעת הרלב"ח
שאהל סתום ע"ג קבר אינו נידון
כקבר לטמא מכל סביביו, "מדאין בו רק
התפשטות הטומאה ולא ממשות" אלא
דחולק על הרלב"ח וס"ל דאהל סתום
נחשב כאוטם ואינו חוצץ בעד טו"ר.

ובתב עוד שם (בסי' ג' ס"ב) אם יש אהל
למעלה מקבר הסתום והאהל ההוא
סתום "אף שאין להאהל ההוא דין קבר
סתום ממש ליטמא כל סביביו מדאין בו
רק התפשטות הטומאה ולא ממשות"
עכ"פ לא גרע אהל זה שע"ג קבר סתום
מאהל שע"ג טו"ר שהטומאה בוקעת
ועולה אפילו לעשרה אהלים סגורים זה

סימן כז

ביאור שיטת הגידו"ט והתפארת ישראל (המשך לסי' כה-כו)

בוקעת משום דהוי כמאן דליכא חלל כלל
אלא הכל אטום, ולא מטעם שאין בכח
אהל הסתום לחצוץ טו"ר.

ועוד נחלקו דלהגידולי טהרה כל שאין
האהל פתוח ד' טפחים נחשב
כסתום ואינו עומד בעד טומאה רצוצה
(כמפורש בדבריו שם להדיא^(כ)), משא"כ
להתפא"י תלוי הדבר בשיעור פתח של
טפח. עוד נחלקו דלהגדו"ט מועיל גם
פצימין למחשב כפתוח אעפ"י שהוא
סתום, כ"ש שאם יש רק דלת נעול עליו
דינו כפתוח (כמפורש בגידו"ט שם),
ולהתפא"י תלוי בפתוח ממש.

ברם הגידו"ט והתפא"י שוים רק בדין,
והיינו, דלדברי שניהם אהל סתום
ע"ג קבר אינו קבר אבל הטו"ר בוקעת.
אבל אינם שוים בגדרי הענינים, וכמה
חילוקים יש ביניהם, דדעת הגידו"ט דהא
דטו"ר בוקעת מעבר להאהל הסתום אינו
משום דנחשב האהל כאטום וכאילו אין
שם חלל, אלא הוא דין שנתחדש בטומאה
רצוצה שכוח בקיעתה חזק שהיא בוקעת
גם האהל הסתום ולפיכך אינה מתפשטת
תחת האהל ובוקעת אותו^(כ). אבל התפא"י
ס"ל בטעם הדבר, מפני שחידש שם שכל
אהל סתום אנו רואין אותו כאוטם כאילו
כל האהל מליא עפר ומשום הכי הטומאה

— הוספות —

(א) עי' השגות הראב"ד סופ"ז (ששם מקור דברי הגידו"ט), שביאר החילוק בין פתוח לסתום,
דפתוח נחשב כבית בפני עצמו, אם הראב"ד מיירי מדינו של הגידו"ט (כמו שלמד בדבריו
הגידו"ט), יראה לפרש מה שאמר דנחשב כבית בפני עצמו, דר"ל שאהל סתום הוא אהל גרוע
שאין בכוחו לעמוד נגד בקיעתה של טו"ר, משא"כ כשהוא פתוח נחשב כבית בפני עצמו ודין
אהל שלו חזק טפי לעמוד גם נגד בקיעה של טו"ר, ועי' להלן (סי' כ"ט) ביאור אחר בראב"ד.

(ב) וכ"מ דעת הראב"ד (אם הפשט בראב"ד כמו שסבור הגידו"ט) כמו שית' בס"ד (בסי' ל').

סימן כח

אהל סתום על קבר שיש בו חלל טפח (בשיטת הגידו"ט והתפא"י)

וכמו שנתבאר לעיל (סי' ג'), וכ"ה דעת הרמב"ם דטומאת קבר לא שייך כלל לדין טו"ר עי' ח"י ר"ח הלוי בהל' טו"מ (ונתבאר לעיל סי' א'), לשיטה זו הרי גם לשיטת התפא"י והגדו"ט יהיה אהל סתום חוצץ ע"ג קבר שיש בו חלל טפח הואיל דאין שום טומאה רצוצה כלל, וק"ל.

יש להעיר דגם אי יהיבנא חידוש זה דאין אהל סתום חוצץ על טו"ר, מ"מ לענין קבר שיש בו חלל טפח פנוי מעל הטומאה, אע"פ שמטמא מכל סביביו, הרי לדעת אלו דס"ל דטומאת קבר היא טומאה עצמית וכמו גוף המת, ואינו מטעם דהמת נחשב כרצוצה וכ"ה דעת הראב"ד ז"ל

סימן כט

בדין טו"ר בתוך אהל סתום (בשיטת הראב"ד)

חוצץ שלא תעבור הטומאה מעבר האהל (כמו שהאריך בזה הרלב"ח סי' קמ"ב בראיות ברורות ועוד אחרונים). וע"ע באליה רבה להגר"א (אהלות פ"ד מ"א) דפשיטא ליה דטומאה רצוצה אינה בוקעת מעל האהל, יעו"ש.

והן אמת שמצינו בהשגות הראב"ד בסוף פ"ז מהל' טו"מ, בדין סמך לה סוכה, וז"ל, אבל המאהיל על גבה כנגד הנפש [ר"ל, שהאהיל סוכה ע"ג נפש אטומה, והיא טומאה רצוצה] יש חילוק שאם יש פתח לסוכה הכל טהור כל אהלה וכל מגעה מפני שהוא בית בפני עצמו וחוצץ, ואם אין לה פתח אותו המאהיל טמא שהרי טומאה בוקעת ועולה^(א), עכ"ל.

והנה חידושם של הגידו"ט והתפא"י שטו"ר בוקעת תקרת האהל הסתום הוא דבר מחודש מאד ואין להם מקור ברור ולא יסוד ברור. ועי' במרכבת המשנה פכ"ה (ה"ב) שגם הוא האריך לחדש שכל טו"ר בוקעת ועולה אפילו מתחת אהל, אבל לדידיה ליכא חילוק בין פתוח לסתום דס"ל דלעולם ליכא הצלה בעד טומאה רצוצה, וחולק בזה על הרלב"ח (בסי' קמ"ב) דס"ל להדיא דודאי מועיל הצלת אהל לטומאה רצוצה, והביא ראיות מדברי הראשונים, וכ"מ גם ברש"י (חולין קכ"ה: ד"ה ותהוי). וגם לדעת הריטב"א כ"ב (ק' ע"ב) דנראה מדבריו דטו"ר שבתוך אהל אינה מתפשטת אלא הטומאה היא כנגד האהל, מ"מ האהל

— הוספות —

(א) הראב"ד עובר ופוסח מלשון נקיבה ללשון זכר, "אהלה" מגעה" לשון נקבה, "שהוא בית בפני עצמו" לשון זכר, "ואם אין לה פתח" לשון נקיבה, "אותו המאהיל" לשון זכר. והכוונה,

ובתב ע"ז החזו"א (אהלות סי' ז' ס"ק ט), וז"ל, למדנו מדברי הראב"ד שהעושה סוכה סתומה ע"ג טומאה רצוצה^(ב) אין לה דין קבר סתום כיון שהטומאה במקומה רצוצה^(ג), מיהו הסוכה אינה חוצצת וכנגד הטומאה טמא ע"ג הסוכה, ולא ידענא מקור הדברים ולמה אינה חוצצת בסתומה וכו' ולא נתבאר, וצ"ע, עכ"ל. גם הגדולי טהרה שהבאנו לעיל (סי' כ"ה) הבין ג"כ בדעת הראב"ד כמו החזו"א.

הרי לפנינו, דמה דפשוט להו להגידו"ט והתפארת ישראל (דטו"ר שכתוך אהל סתום בוקעת את האהל ומטמא על גבו) לא פשוט לי' להחזו"א מדקמתמה על דין הראב"ד ונשאר בצ"ע כי לא מצא שום מקור לדברי הראב"ד מה דחידש דאהל סתום אינו חוצץ בעד טומאה רצוצה, ולא מצא לו חבר לדברים הללו. ואפשר גם

דכוונת החזו"א וצ"ע על הראב"ד, כוונתו לומר שאין הדבר מוחלט שכ"ה כוונת הראב"ד, ואפשר שבאמת אין זו הכוונה [וכפי שיתבאר דיש לפרש כוונה אחרת בהראב"ד].

אבל לענ"ד קשה פירושו של החזו"א, דאיהו מפרש כוונת הראב"ד, שהטומאה הרצוצה בוקעת ועובר מעל גבי האהל הסתום וטמא רק כנגד מקום הטומאה, ופירוש זה תמוה, דהלא לשון הראב"ד מוכח דקאמר דכל האהל כולו טמא ולא רק כנגד הטומאה, שהרי כתב ואם אין לה פתח "אותו המאהיל טמא", וכוונתו מבורר דאיירי שהאהיל (סוכה או שאר אהל) וקאמר שאותו המאהיל ר"ל אותו האהל שמאהיל טמא^(ד), וזהו מדין גולל, שהמאהיל עצמו נעשה גולל והוא טמא, והרי הראב"ד הביא מקור לדבריו מתוספתא דאהלות פ"ג (ה"ד) והכי איתא שם, אם

— הוספות —

שם אהל כללי הוא לשון זכר, ושם סוכה פרטי לשון נקיבה, כשמדבר מן הסוכה בפרטות מדבר בלשון נקיבה כשמדבר משם אהל כללי מדבר בלשון זכר, ודו"ק.

(ב) ר"ל, ויש חלל טפח פנוי בתוך הסוכה.

(ג) מה שכתב מרן החזו"א דלמדנו מדברי הראב"ד שהעושה סוכה סתומה ע"ג טומאה רצוצה אין לה דין קבר סתום כיון שהטומאה במקומה רצוצה, ולכאוי' יש לבאר דכוונתו לומר מפני שאין הטומאה גלויה בתוך הסוכה, וכוונתו בסברת הרלב"ח הנ"ל שאין נקרא קבר אלא הבית שקובר, ולא כשהמת כבר קבור והיא רצוצה דאז זה האהל השני אינו בית קבורה. א"נ יש לפרש כוונתו דדוקא קאמר מפני שהיא רצוצה, דר"ל דכיון דכבר חל שם טומאה רצוצה על טומאה זו, שוב אי אפשר לטומאה זו לקבל דין קבר גם אם יבנה בית חלול סביב הטומאה רצוצה. אבל אם הטומאה מונחת בקבר וכבר חל עליו טומאת קבר, והקיף אח"כ אהל אחר על טומאה זו חל תורת קבר גם על השני ודלא כהרלב"ח (ועי' להלן סי' מה).

(ד) ומש"כ הראב"ד בתחילה אבל המאהיל על גבה "כנגד הנפש", לאו למימר שהמאהיל אינו טמא רק אותו שכנגד הנפש, אלא ר"ל שהאהיל ע"ג הנפש, ולא על גבי הקבר דאיירי לעיל מיניה, שאם האהיל על גבי הקבר כיון שיש כבר שם גולל אין גולל אחר גולל, וק"ל.

סוכה שיש לה פתח הרי היא חוצצת על גבה אם סוכה שאין לה פתח זה הוא גולל עצמו, ע"כ, הרי משמע מהתוספתא שאם אין לסוכה פתח נעשה גולל.

ולפי"ז יובן דברי הראב"ד על בוריים, והיינו דלמדנו מדברי הראב"ד שהעושה סוכה סתומה ע"ג טומאה רצוצה נעשה גולל^(ה), וזהו שכתב הראב"ד "אותו המאהיל טמא", דר"ל דכל האהל כולו טמא, כיון שהטומאה בוקעת ועולה לתוך האהל מיחשב כאילו ממשות הטומאה בסוכה והוי ליה הסוכה שעליה בדין גולל^(ו), ונעשה הסוכה טומאה עצמית, דאי היה כוונת הראב"ד לומר שהטומאה בוקעת ויוצא בקו ישר כנגד הטומאה לא נופל הלשון שהמאהיל טמא, דלפי"ז אין הטומאה בהמאהיל אלא שהטומאה הבוקעת הוא דטמא ולא האהל המאהיל. ועוד יובן לפי דברינו טעם החילוק שכתב הראב"ד בין יש לו פתח לאין לו פתח, שאם הבית פתוח נחשב כבית בפני עצמו, דמה ענין זה נוגע לגבי הדין של טומאה רצוצה בוקעת דממ"נ אם האהל יכול לחצוץ בעד טו"ר מה זה נפקא מינא אם הוא בית בפני עצמו או לא, אבל לפי

המבואר שהנידון כאן אינו אם הטומאה בוקעת מעל גבי הסוכה, אלא אם האהל נעשה גולל, מוכן שפיר החילוק, דמפרש טעם למה פתוח אינו גולל מפני שהיא בית בפני עצמו וגולל צריך להיות טפל לטומאה. שו"מ במרכבת המשנה שפירש נמי דברי הראב"ד שהוא מדין גולל, עיי"ש.

והנה לפי ביאור החזו"א בראב"ד, לכאור, גם עשרה אהלים סתומים לא יועיל לחצוץ בעד טו"ר, אמנם לפי מה שהעלינו דהראב"ד מטמא רק מטעם גולל, יועיל אהל סתום שני לחצוץ הטומאה, שהאהל הראשון היינו הסוכה שע"ג הטו"ר, אינו טמא מטעם שהטומאה בוקעת ממנו, אלא מטעם שנעשה גולל, ומטמא מבחוץ מטעם גולל נוכל טומאת גולל מבחוץ אינו מצד הבקיעה ולפיכך אין הכהן מוזהר עליו כמבואר להדיא בהשגות הראב"ד פי"ב ה"ו, ומשום הכי אהל סתום ע"ג הסוכה יהיה טהור דגולל לא שייך באהל השני דקיי"ל דאין גולל אחר גולל, וא"כ האהל השני חוצץ כדין כל האהלים דכיון שאין כאן גולל אין כאן טומאה, וק"ל.

— הוספות —

(ה) ולא כמו שכתב החזו"א איפכא "דלמדנו מדברי הראב"ד שהעושה סוכה סתומה ע"ג טומאה רצוצה אין לה דין קבר סתום".

(ו) וע"ע בחי' הגר"ה (לפי"ז ה"ד) בדין טומאה הבלועה בכותל דשדינן הטומאה לבית, דמהניא הק' הלכה גם לדינא דטפח על טפח של קבר, וממילא אם היה הבית סתום וטומאה בכותל הרי הוא חשוב ג"כ קבר יעו"ש באורך, וזה כעין מש"כ הראב"ד כאן דמהניא דין טו"ר הבוקע לחלל למהוי כממשית הטומאה בתוך חלל טפח.

סימן ל

בדברי הראב"ד "כשיש לו פתח הוא בית בפני עצמו וחוצין"

אבל לדידן דפירשנו דהראב"ד משתעי כאן בפתוח כדי להפקיע דין גולל מן הסוכה יהיה ראייה מדברי הראב"ד לענין שיעור הפתח להפקיע דין קבר סתום.

ולמדנו מזה דאם נבוא לחוש לדברי הראב"ד כפי פירושו של הגידו"ט והחזו"א דאהל סתום ע"ג טומאה רצוצה אינו חוצץ, אז לא יהיה סגי לפתוח בשיעור טפח, אפילו למאן דס"ל דסגי שיעור טפח להפקיע דין ק"ס, דשיעור זה לא מהני כדי לחצוץ מטומאה רצוצה וצריך דוקא פתח גמור כדי להשוותו דין בית בפני עצמו.

ונפקא מינא מזה, דאלו העושים כיפין על גבי חששות של טומאה רצוצה ומשאירים פתח פחות מד' טפחים כדי להפקיע דין קבר סתום הרי לא יצאו עכ"פ גם מחשש של הראב"ד (לפי דעת הגידו"ט והחזו"א), ויתבאר להלן (סי' מ') יותר.

והנה עי' מגיד משנה פט"ז מהל' שבת (ה"כ) שביאר בדעת הרמב"ם דפתח של מזוזה ושל צורת פתח אי"צ רחב ד' טפחים רק שיהיה גבוה י' טפחים [ורחב יותר מג' שלא יהיה לבוד]. ולפי"ז אפשר דכל שיהיה לפתח הסוכה המאהלת גובה י' טפחים לא צריך רחב ד' לגבי שיעור פתח להשוותו בית בפני עצמו, וצ"ע,

הנה, כבר כתבנו למעלה (סי' טז-כ) מענין שיעור פתוח לענין קבר פתוח אם סגי שיעור של טפח שהוא שיעור נקב המוציא טומאה, או צריך שיעור ד' טפחים שהוא שיעור טומאת פתחים.

ונראה פשוט בביאור דברי הראב"ד (הנ"ל סי' כ"ט) שכתב לענין סוכה פתוחה, טעם החילוק בין פתוח לסתום דפתוחה היא כבית בפני עצמו וחוצץ, דלפי טעם זה לא סגי פתח בשיעור טפח, אלא בשיעור פתח כדי שיהיה חשוב האהל בית בפני עצמו, וזהו לא פחות מד' טפחים כשיעור המפורש לגבי פתחים להציל טומאה, דבעינן "פתח" כדי להחיל דין בית על הסוכה, ולא מצינו בשום מקום תורת פתח בפחות מד' על ד'. וכ"ה להדיא בגידולי טהרה הנ"ל דס"ל בדעת הראב"ד דתליא בשיעור ד' טפחים^(א).

והנה לפי הגידו"ט והחזו"א דפירשו דהראב"ד משתעי כאן מענין פתוח כדי שתהיה הסוכה חוצצת מן הטומאה הרצוצה שבתוכה, ליכא ראייה מדברי הראב"ד הוזה דהכי נמי יהיה שיעור הפתח כדי להפקיע מדין קבר סתום, דיש לחלק ביניהם לומר דלענין קבר סתום תלוי בשיעור פתח המוציא מטומאה, ולענין חציצה תלוי בדין שיהיה חשוב בית בפני עצמו דצריך פתח הראוי לאשוויי שם בית.

— הוספות —

(א) וזהו דלא כמו שכתב התפא"י (עי' לעיל סי' כ"ו), דמ"מ בדעת הראב"ד מוכרח דפתח דקאמר כאן הוא לפחות ד' על ד'.

נולהלכה נפסק בש"ך יו"ד סי' רפ"ז לענין
מזוזה דצריך רחב ד' טפחים וגבוה י'. ויש
לעייין בפתח זה כדי להשוותו דין בית
בפני עצמו, אולי מצריך הראב"ד שיעור
פתח חשוב כמו מזוזה ולא סגי בשיעור
פתחים לענין טומאת פתחים וחלונות].

סימן לא

תמיה על התפא"י שחידש שכל אהל סתום נידון כאוטם

גם יראה פשוט דלא זה בלבד אם
הקיף אהל מסביב נפש אטומה
הדין הוא דלא דיינינן דין אטום על
האהל הסתום המקיף, אלא גם אם
תהיה טומאה רצוצה בקרקע ומעל
הרצוצה יהיה בתוך גוף הקרקע עצמו
חלל טפח על טפח בודאי יחצוץ החלל
את הטומאה שם, ולא נוכל לחדש לומר
שנחשוב את כל החלל כולו אטום כמו
שאר הקרקע, וכדין פרדסק בכותל.
וראיה לזה מרמב"ם פ"כ (ה"ו) בדין
טומאה בבית וכלים טמונים בקרקעיתו
אפי' תחת מאה אמה טמאים ואם יש
במקומן טפח על טפח טהורין שהרי
הן תחת אהל אחר וכו' עיי"ש. הרי
להדיא דלא חזינן חלל שבקרקע כאילו
הוא אטום, דבכותל המשמש את הבית
דוקא אמור דין זה דשדינן את הפרדסק
כדין שאר הכותל, ואין מדמין מילתא
למילתא וכ"ש למידי דלא דמי ליה.
ודברי התפא"י צ"ב.

והנה התפאר"י הנ"ל (סי' כ"ו) בנה יסודו
(שאהל סתום נידון כאוטם) מדין
פרדסקין (ברמב"ם פכ"ה ה"ד) דהתם נידון
הפרדסקין כאוטם, וצע"ג האיך מדמה
אהל סתום לדין פרדסקין דשני דברים הן
ורחוקים זה מזה. כי פרדסק הוא חור
חקוק "בתוך הכותל" ודלתות עליו, ובזה
אמר הרמב"ם שאם יש טומאה רצוצה
בכותל מתחת הפרדסק או מלמעלה מן
הפרדסק רואין את הפרדסק כאילו כולו
אטום משום דדיינינן הפרדסק אטום
כשאר הכותל שהוא אטום דשדינן
הפרדסק לגבי כותל, הואיל וגם הוא
משמש מעשה כותל. אבל פשיטא שאם
יקיף אהל סתום על נפש אטומה לחצוץ
בעד הטומאה שבנפש, אי אפשר לחדש
מדין פרדסק דגם בכה"ג אנו רואין האהל
המקיף ע"ג הנפש כאילו הוא אטום,
דמהיכי תיתי לחדש לראות כל האהל
המקיף כאילו הוא אטום, הניחא פרדסק
הואיל והוא חלק מן הכותל וגם הוא
משמש מעשה כותל לבית כה"ג שדינן
דינו כשאר הכותל, ואנו דנין על כל
החללים שבכותל כגוף אטום, אבל לא כל
אהל המקיף על טו"ר, דמהיכי תיתי לדון
אטום כמו פרדסק שבכותל.

ויעוין לעיל (סי' כ"ט) שהבאנו שהחזו"א
נשאר בצ"ע על הראב"ד מהיכן
הוציא דטומאה רצוצה בוקעת מתוך אהל
סתום ולא מצא שום מקור לזה, מזה מוכח

דהחזו"א ג"כ לא נתן דעתו להוציא גם צ"ע על התפארת ישראל מהרמב"ם מפרדסקין דין מחודש כזה שכל אהל סתום נחשב כאוטם, וק"ל. (פ"ב ה"ו) דמבואר דאהל סתום חוצץ, הרי לא אמרינן דהוי כאוטם^(א).

סימן לב

תמיה על הגידו"ט מה שהביא ראיה מדין אהל תחת אהל שאהל סתום אינו עומד בפני טו"ר

מן הצדדין ואילו טו"ר אינו בוקעת אלא למעלה, וא"כ צע"ג ראייתו. ועוד דהא שתי חביות וכחצי זית בכל אחת מהן ומוקפות צמיד פתיל ומונחות בתוך הבית, הבית טמא מדין אין צמיד לטומאה (פ"כ ה"ח) והוא חד דינא דאהל בתוך אהל (עיי"ש), והרי התם ליכא כלל טומאה רצוצה. אלא האמת דהתם הוא מדין סוטל"צ או משום דהאהל הפנימי היא ארעי ומקרי שהטומאה בתוך האהל החיצון, כמו שפירשו המפרשים האחרונים שם (נתבאר לעיל בס"י כ"ב).

ומה שהביא הגידו"ט לשיטתו מהראב"ד, כבר נתבאר דאינו מוכרח כלל עי' לעיל סי' כ"ט.

מה שהביא ראיה בגידו"ט לחידושו שטו"ר בוקעת בקו ישר מעבר האהל הסתום, מהדין שכתב הרמב"ם (בפרק כ') שאהל בתוך אהל אין מונע את הטומאה מלצאת (מבואר לעיל סי' כ"ה), צ"ע דהרי התם לאו מדין טומאה רצוצה היא, דהלא איירי התם בטומאה שאינה רצוצה אלא מונחת באהל והטומאה יוצאת לאו דוקא בקו ישר.

ועוד הא בכלל דין אהל בתוך אהל הוא גם דין בית שחלקו כלפי הכותל בנסרים או ביריעות שדינו שאין המחיצה מונעת הטומאה שלא תצא כדין אהל בתוך אהל כמבואר פכ"ב (ה"ב), א"כ עכ"ח דאין לזה ענין לטו"ר שהרי התם הטומאה יוצא

— הוספות —

(א) ובכלל צ"ע בדברי התפא"י שכתב שם (בסי' ג' ס"ב) וז"ל, אם יש אהל למעלה מקבר הסתום והאהל ההוא סתום אף שאין להאהל ההוא דין קבר סתום ממש ליטמא כל סביביו מדאין בו רק התפשטות הטומאה ולא ממשות עכ"פ לא גרע אהל זה שע"ג קבר סתום מאהל שע"ג טו"ר שהטומאה בוקעת ועולה אפילו לעשרה אהלים סגורים שזה למעלה מזה או זה למטה מזה עיי"ש, משמע דס"ל דהאהל המאהיל על הקבר הטומאה מתפשטת בתוכו בכולו, ומשם עולה לשאר אהלים רק כנגד הטומאה, וזה דבר שאין לו הבנה שאם הטומאה רצוצה מתפשטת בתוכה א"כ עכ"ח שאינו נידון כאוטם, וא"כ האיך היא בוקעת למעלה כנגדה, דהוי תרתי דסתרי, שאם הטו"ר מתפשטת בתוכו שוב לא תוכל לבקוע כנגדה, לפי מאי דכתב דטעם הבקיעה הוא משום דרואין אותו כאוטם.

סימן לג

ראיה לשיטת הרלב"ח מרבינו הר"ש

גולל וא"כ מטעם גולל אין חשש, עיי"ש^(א).

וחזו"נ נמי שגם רבינו החזו"א (בסי' כ' ס"ק י"ד) הביא דברי הר"ש הנ"ל, וכתב, דלמדים אנו מדבריו שקבר שנסתם והקיפו אהל אחר ליכא על האהל החיצון דין קבר סתום.

אלא דהחזו"א מחלק בזה וכתב דיש חילוק שאם בנה הבנין החיצון לשם נפש נחשב כנפש שדינו כקבר סתום, משא"כ אם לא בנאו שלא לשם נפש עיי"ש. ולהלן (סי' מח) נרחיב בס"ד בדברי החזו"א האלו.

נחזור לסברת הרלב"ח (שהובא לעיל סי' כ"ג) שכתב דאהל סתום ע"ג הקבר אין דין החיצון כקבר, כבר נתבאר (סי' כ"ה כ"ו) שכ"ה דעת הגידו"ט והתפא"י להדיא. והנה הגידו"ט בנה יסודו שאין אהל על גבי קבר נידון כקבר לא רק מסברא אלא הביא בזה מדברי הר"ש פ"ב דמכילתין [מ"ד] דגולל לא שייך אלא אם הקבר פתוח ומניח עליו דף לסותמו אבל אם הקבר כבר סתום וחוזר ובונה עליו אהל לא הוי צרכו של קבר ולא נקרא קבר וכו', ולפיכך מסיק א"כ בקברים שלנו שהם סתומים ובונה עליהם בנין אין עליו תורת

סימן לד

ראיה לחידושו של הרלב"ח מפירוש רבי' גרשום

וכפי' רש"י שם], והכי מפרש לה, קבר שיש לאדם בחצירו ועשה מחיצה דפנות כל סביביו וסיכוך, והשתא אע"ג דאיכא מחיצה סביב הקבר ואיכא פתח בהנהו מחיצות, אם כשסתם אותו פתח לא פרץ פצימה כיון דנראה מקום כמאן דאיתא לפתח דמי ובוקעת בו [בתוך החצר] את הטומאה ומטמא סביביו [ד' אמות דחיישינן שמא יכנס בו ולא מחשב

עוד ראיה מצאתי לדברי הרלב"ח מפירושו של רבינו גרשום (בבא בתרא יב ע"א) בגמ' שם, בית סתום אינו מטמא כל סביביו [הואיל ופצימיו קיימים ונחשב כפתוח] פרץ את פצימיו מטמא כל סביביו, והביא שם לישנא אחרינא דגרס "לא פרץ פצימיו מטמא כל סביביו", ומפרשו לענין גזירה דרבנן דגזרו טומאה סביבות הקבר ד' אמות [כעין פירוש ראשון בר"ג שם

— הוספות —

(א) ראיה זו יש לעי' בה, לפי שיטת הרמב"ם דס"ל דגולל הוא בנין ארעי, ואין טומאתו אלא מד"ס, בזה אפשר שאין גולל אחר גולל, אבל אולי קבר אחרי קבר אמרינן. ומיהו דעת הר"ש עצמו שאין חילוק בין גולל לקבר וכ"מ דעת שא"ר.

וכמו שכתב שם בפירוש ראשון, אלא ודאי דהסוכה הזאת אין לו דין קבר, ואע"ג דהטומאה בוקעת מתוכה לחצר, כיון שיש מחיצה ואין שם פתח כלל לא הצריכו הרחקה, ודו"ק, וזה ראייה ברורה להמעין בפירוש ר"ג בפנים.

מחיצה]. אבל אם פרץ והוי כשאר כותל לא, [ר"ל אינו צריך הרחקה דמותר לנגוע בו], עיי"ש, והשתא אי אהל סתום ע"ג הקבר דינו כקבר א"כ כ"ש בפרץ פצימיו דצריך להרחיק ד' אמות מסביבות הקבר דיש לו דין קבר סתום ומטמא מכל צדדיו

סימן לה

עוד מדברי האחרונים בהרלב"ח

בקבר הרי האהל השני טהור לגמרי דיש גולל למת ואין גולל לקבר עכ"ל^(א).

ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' נ"ג ד"ה אמנם ממילא) כתב וז"ל, נהגו עוד משנים קדמוניות ודורות הראשונים להתפלל ולקרות בתורה בציבור בביהמ"ד דמערות רשב"י במירון, ושם י"ל כיון דהבימ"ד הוא למעלה, ומערה למטה אהדריה פיה עכנאי, וגם עתה סגורה ומסוגרת" כנראה בב"מ [פד:]^(ב) ע"כ הוא בחדר מיוחד ול"ש איסור, וכמבואר בשו"ע דכשיש מחיצה מותר, עכ"ל^(ג).

ובספר משנה אחרונה (פ"ז מ"א ד"ה אפילו הן עשר טמאות) נראה שם בדבריו ג"כ דפשוט ליה כסברת הרלב"ח דאהל סתום ע"ג קבר אינו קבר, שאין קבר אלא הבנין שבחללו הטומאה עיי"ש.

וע"ע מרכבת המשנה פכ"ד (ה"ח) ג"כ מבואר שם כסברת הרלב"ח ומבואר שם דכיפין על גבי כיפין חוצץ אפילו אם הכיפין סתומים יעו"ש^(ד). וכ"כ עוד שם (פ"ז ה"ז) דקבר סתום שיש בו חלל טפח אינו מטמא באהל אם עשה אהל סתום ע"ג קבר סתום ואין אהל נוגע

— הוספות —

(א) והנה במרכבת המשנה שם מסיק עוד תירוץ בהך דכיפין ע"ג כיפין דהיה פתוח דה"ל קבר פתוח וכן עיקר עכ"ל, פשוט שאין כוונתו לסתור מה שכתב מתחילה שאפילו סתומין מועיל חציצה, אלא כתב דאי"צ לזה דשם היו פתוחין.

(ב) ודברי הראב"ד שהביא המרכבת המשנה שם מקודם שטמא לסוכה סתומה המאהלת ע"ג טומאה רצוצה משום גולל, היינו משום שאין בהטומאה עצמו חלל טפח, והטומאה הרצוצה הבוקעת לתוך הסוכה כמאן דאיתא בתוך הסוכה, עיי"ש.

(ג) ר"ל דבב"מ מוכח דרשב"י קבור במערה.

(ד) לגבי היכלא דרשב"י במירון מסורת היא בידינו מנהג ישראל קדמון עוד הרבה שנים קודם תקופת האריז"ל שאוכלין שם ושותין שם ושמחים שם וקורין בהן בספר תורה ותפילין ושונים בהן, ורבינו הק' האריז"ל חיזק ואישר את המנהג הקדוש הזה, וכדאיתא (בשער הכוונות דרושי

וסברא זו היא כהרלב"ח, שהרי לדעת הסוברים שאהל סתום ע"ג קבר נעשה האהל שעל גבו כקבר לא הרויח כלום דהא כל המערה כולה כדין קבר היא מפני שהוא אהל סתום על הקבר [כמו שכתב שגם עתה סגורה ומסוגרת]

ואין כאן מחיצה כלל, ואסור להתפלל שם, וכמפורש על כגון דא בתשב"ץ דלשיטתו שחולק על הרלב"ח, אסור להתפלל נגד האהל שע"ג הקבר כדין קבר עצמו, וכמו שהבאנו דבריו למעלה (סי' כ"ד).

סימן לו

משמעות דברי הראשונים בסוגיא דמדלגין כהרלב"ח

בגמ' סוכה (כא ע"א) חצרות היו בניות בירושלים ע"ג הסלע ותחתיהם חלל מפני קבר התהום, והמקור הוא במשנה פרה (פ"ג מ"ב), ושם במשנה איתא עוד שכן עשו גם במקדש ובהר הבית, וכ"ה ברמב"ם פ"ה מהל' בית הבחירה (ה"א), ופרה אדומה פ"ב (ה"ז).

ארונות יש בהן חלל טפח וגזרו על שיש בהן משום שאין בהן, ומשום כבוד מלכים לא גזרו וכו'.

ורבותינו הראשונים ז"ל עסוקין מאד בפירוש מימרא זו דרבא, דקשה להו האיך חלל טפח מועיל בארונות והא הוה קבר סתום, עד שמחדשים שהארונות הללו היו פתוחין מן הצד. וכה"ג נתקשו הראשונים בבבא בתרא (ק' ע"ב) בסוגיא דכוּכין על מה שמבואר שם בגמ' דחלל טפח מציל מפני הטומאה, איך הוא מציל והא הוה קבר סתום.

והנה בגמ' ברכות (י"ט:) איתא מדלגין היינו ע"ג ארונות וכיאר הש"ס, אמר רבא, דבר תורה אהל כל שיש בו חלל טפח חוצץ בפני הטומאה ושאיין בו חלל טפח אינו חוצץ בפני הטומאה ורוב

— הוספות —

הפסח דרוש יב) וז"ל, ענין מנהג שנהגו ישראל ללכת ביום ל"ג לעומר על קברי רשב"י ור"א בנו אשר קבורים בעיר מירון כנודע ואוכלים ושותים ושמים שם, אני ראיתי למוז"ל [האר"י הק'] שהלך לשם פ"א ביום ל"ג לעומר הוא וכל אנשי ביתו וישב שם שלשה ימים ראשונים של השבוע ההוא וכו', והה"ר יונתן שאגי"ש העיד לי שבשנה הא' קודם שהלכתי אני אצלו ללמוד עם מוז"ל שהוליך את בנו הקטן שם עם כל אנשי ביתו ושם גילחו את ראשו כמנהג הידוע ועשה שם יום משתה ושמחה, גם העיד הה"ר אברהם הלוי וכו' א"ל מוז"ל כי ראה בהקיץ את רשב"י ע"ה עומד על קברו ואמר לו אמור אל האיש הזה וכו' כי למה אומר נחם ביום שמחתינו. וכן מצינו למן הבי' ז"ל שממנו יצאה הוראה לישראל, חג חג הסוכות במירון והתפלל שם תפילת החג והקיף שם בד' מינים את הציונים הקדושים כמו שהעיד הוא עצמו בספרו הק' מגיד מישרים פר' אמור. אשר מכל זה מוכח דמעולם לא נהגו שם דין קבר, ואפשר שהטעם הוא כנ"ל משום דהקבר הוא במרתף למטה וכסברת הרלב"ח.

ויש לתמוה למה שבקו הראשונים משנה מפורשת הנ"ל במס' פרה דחלל טפח מועיל, ולא הקשו עלי' מידי, האיך חלל טפח מועיל והא הוי לי' קבר סתום, ולא נתעסקו אלא במימרא דרבא ובסוגיא דכוכין. ואם שיש לומר דממסכת פרה לא קשה להו דהיה פשוט להו דהיה הכיפין פתוחין. דבאמת מאן יימי ולא מצינו מי מן הראשונים מי שפירש שהיה הכיפין פתוחין, ואי איתא הו"ל לפרושי כן גם התם.

גם קשה ביחוד להראב"ד (ועוד ראשונים) דהוציא מדין זה דרבא דחלל טפח חוצץ טומאת אהל אפי' לא הי' פתוח, וליכא אלא טומאת מגע, ולא רצה לפרש דמימרא דרבא איירי שהיו הארונות פתוחים, ומסתמא גם המשנה אינו מפרש דהיו פתוחים, וא"כ יקשה עליו ממתני' דפרה דהתם חזינן דחלל טפח מועיל לגמרי ואין שם שום טומאה אפי' טומאת מגע. ועוד יהיה קשה האיך היה מועיל בחצרות בירושלים ובמקדש חלל טפח, שאפילו נפרש דהיו פתוחין, הרי עכ"פ חכמים גזרו טומאה בארונות אפילו פתוחים כמו שכתבו התוס' ושא"ר בבבא בתרא וברכות.

ולבן נראה מכח ששתקו ולא נטפלו רק לדין ארונות וכוכין ולא למשנה

דפרה ולא אמרו בה מילי, דהיינו משום דפשוט להו כסברת הרלב"ח, דאהל על גבי קבר לכו"ע חוצץ בין פתוח ובין סתום ואין שם אפילו טומאה דרבנן נוכדעת ג"א שהובא במנח"י שנביא בס"ד להלן סי' ל"ח], ולכן לא נתעסקו אלא בדין ארונות, אבל בדין החללים שבפרה ובמקדש בהא לא קשה מידי הואיל ואין קבר אלא אהל חוצץ ע"ג קבר, ואי"צ לאוקמי דאיירי שהיו פתוחין. ויבאמת בכל הראשונים שבדקתי ושהביאו משנה זו דפרה לא מצאתי שיאמרו דאיירי בחללים פתוחים, ולא אמרו זה אלא בארונות, אבל בגידו"ט אחרי שחידש דטומאה רצוצה בוקעת מתוך אהל סתום הוכרח לפרש דהכיפין היו פתוחין].

מסקנא דמילתא, חזינן דסברת הרלב"ח היא סברא מקובלת אצל האחרונים [ה"ה המרכבת המשנה והגידולי טהרה והתפארת ישראל והמשנה אחרונה], ויסודו קודש מדברי הר"ש (כמו שפירשו דבריו הגידו"ט והחזו"א) ורבינו גרשום. והבאנו גם כדמות רא"י שכ"ה סתימת דעת כל הראשונים ממשנה דפרה (פ"ג). ומיהו התשב"ץ והחב"י חלוקים על סברת הרלב"ח, ועי' גם שו"ת אמרי יושר (סי' ל"ד) דנראה דלא שמיע ליה כלל סברא זו של הרלב"ח.

סימן לו

אם יש גזירת טומאת ארונות על אהל מקיף על גבי קבר

מדאורייתא ובין מדרבנן, דאעפ"י שחכמים גזרו בארונות שמיניחים בו המתים שלא יחצוץ, ולדעת התוס' ועוד ראשונים אפילו

נתבאר בסימן הקודם (סי' לו) ראה מפשטות הש"ס (במס' פרה ובגמ' סוכה) שאהל ע"ג קבר חוצץ בין

ארונות פתוחים גזרו בו טומאה, מ"מ זהו דוקא בארון או בקבר שבו המת אבל אהל ע"ג קבר חוצץ (וכמו שיבאר להלן סי' ל"ח-ל"ט שכך נקטינן למעשה).

ומיהו כבר הבאתי לעיל (סי' כ"ד) שמפורש בדברי התשב"ץ שגם אהל מקיף על גבי קבר יש בו משום גזירת ארונות ואפילו היה אהל זה פתוח. וצ"ב לפי דבריו האיך יתפרש הך דמס' פרה מה היה מועיל הכיפין כיון דעכ"פ יש בזה טומאה דרבנן.

וי"ל דלא חששו על טומאה זו שהיא רק מדבריהם, דהרי מעיקר הדין לא מחזיקין ריעותא והכל בחזקת טהרה, ורק למעליותא בעלמא הוסיפו כיפין, ודי שיועיל חומרא זו רק לדינא דאורייתא ואע"ג דלא יועיל לטומאת ארונות דבריהם.

ועוי"ל דהיכא דאין בתוך האהל קבר או מת רק טומאה רצוצה לכו"ע לא גזרו ביה טומאת ארונות, והרי התם בתוך הכיפין לא היה אלא חשש של טו"ר.

סימן לח

בשו"ת מנחת יצחק נקט בהרלב"ח

בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' קכ"ז), הביא מכתבו של הגאון ר' דוד שמידל שליט"א (ראש ישיבת טבריא וראש אגודת אתרא קדישא), תחילה מתייחס לדין גזירת טומאת ארונות (שהיא טומאה דרבנן שגזרו טומאה מדבריהם אפילו בשיש חלל טפח וגם פתוח), וכתב הגרד"ש בזה, שאם יש אהל נוסף ע"ג הקבר אין על האהל העליון שמעל הקבר שום טומאה דרבנן, וכמו שיחזה הקורא דברים מפורשים, וז"ל המנח"י (שורה לפני ד"ה ומה שעשינו): מכתב שמסר לי הרב ר"ד שכתב בזה"ל: ומה שעשינו עד כה, ע"פ מורים (וכן נעשה בירושלים

בשכונת ארמון הנציב עפ"י מעכ"ת מרן הגאב"ד והבד"צ שליט"א) הוא שבנינו מבנה אוהל נוסף מעל גג המערה, "וסמכו על כך שלא מצינו שגזרו שלא יחצוץ אלא על הקבר עצמו, הן ארון, הן מערה [הכוונה על מערה שיש בו עצמות שהמערה עצמה היא הקבר, עיי"ש] אבל לא מצינו שגזרו על בית ואוהל שמעל הקבר, או אוהל שנעשה מעל הקבר במיוחד לשם חציצה"^(א).

וג"א שליט"א מחכמי בני ברק^(ב), הוסיף להיתר עוד, להוסיף גג בתוך חלל הכוך והמערה, שיחלוק את גובה חלל

— הוספות —

(א) יש לציין לדברי התשב"ץ (שהבאתי לעיל סי' כ"ד) שמשמע להדיא שכן גזרו בזה, וא"ב לשון "ולא מצינו שגזרו וכו'", לא מדויק כ"ב.

(ב) הוא הגאון ר' גדלי' נאדל זצ"ל (כך שמעתי מהגר"ד שליט"א).

הכורך, ואז יהי' נחשב קבר רק עד לאותו הגג, והנותר בחלל מעל אותו הגג נחשב מעתה כבנין שמעל ומחוץ לקבר ואינו בכלל גזירת חז"ל, ויחצוץ אם יש בו חלל טפח, ובדרך כלל, וגם המערה דילן, החלל גבוה הרבה ויש בו כדי לחלוק את גבהו, ועדיין ישאר מלמעלה שיעור גובה אוהל, כך הורה, אבל תנאי התנה שיהי' עשוי הגג הנוסף בבניית קבע וקבוע בטיט, ולא דרך עראי^(ג), עכ"ל.

הרי לפנינו הוראה "למעשה", דליכא טומאת ארונות של דבריהם מעל אהל שעל גבי קבר, וזהו דלא כהתשב"ץ.

עוד הביא המנח"י שם, ממכתבו של הגר"ש שליט"א אשר בו כתב דאפילו היה אהל "סתום" מקיף את הקבר

אין על האהל המקיף דין קבר סתום, ואינו מטמא, ולא עוד אלא שחוצץ הטומאה אעפ"י שהוא סתום, ועל סברא זו סומכים פניה"ק ירושלם תובכ"א למעשה, וז"ל (ד"ה עוד כתב): עוד כתב הרב מוהר"ד הנ"ל בזה"ל: טעם נוסף^(ד) לעשות אוהל נפרד לחצוץ מעל הקבר, ולא לסמוך על גג המערה עצמו^(ה) אף בשיש במערה ובכוכים פותח טפח, הוא בזה שכתב הר"ש (ספ"ג דאהלות) דגם לענין מקום לטומאה לצאת שיעור טפח על טפח די בו רק לכזית מן המת, אבל המת עצמו שיעורו בד' טפחים, ולא דוקא מת שלם, אלא כל שיש בו יותר משיעור כזית מן המת כדתנן (אהלות פ"ג מ"ו), (ושם מירי לענין להציל על הפתחים מדין סוף טומאה לצאת^(ו)), אבל אחרונים למדו מכאן לדין

— הוספות —

(ג) צ"ע למה תנאי זה, אולי מפני שאהל ארעי בתוך קבע מתבטל שם אהל מיני' כדחזינו שאין אהל בתוך אהל מונע את הטומאה (עי' רמב"ם פ"כ ה"א), והיינו באהל ארעי כמו שפירש רבי' חיים הלוי שם (עי' לעיל סי' כ"ב). או אפשר טעמו שקבר שאינו בנוי אינו מבטל קבר בנוי, וצ"ב. והנה על עיקר עצה זו יש לעורר, דהא רוב הראשונים פירשו אופן עשיית הכוכין בזמן חז"ל שהכניסו ארון מכוסה מכל צד בתוך הכוך, והכוך היה פתוח, נמצא שבכל הכוכין שלהן היה מחיצה בין המת לגג הכוך (דכיסוי הארון היא המחיצה), וגם היה פתוח ואפי"ה אמרו דמדרבנן מיהא אסור מעל הכוכין, וא"כ הרי לא מועיל עצתו לחלק הכוך, דהא גם הכוכין שלהם היה מחולק בגג הארון ומפסיק בינו לבין תקרת הכוך. ואפשר שמפני זה הצריך שיהיה המחיצה בבנין קבוע, דס"ל דדוקא בכוכין שלהן לא חשבינן תקרת הכוך כאהל אחר על הארון שאין גג הארון קבוע בטיט בכוך, ודו"ק, ועי' מש"כ להלן (סי' מב).

(ד) ר"ל מלבד הטעם כדי להנצל בזה מגזירת טומאת ארונות כהנ"ל.

(ה) אמר המעתיק: התם היה המערה עצמה הקבר שלא היה בתוכה קבר אלא עצמות, כמו שמבואר שם בתשובה.

(ו) לא מובן לי כוונתו, דמפורש איירי שם בר"ש (סוף הפרק) וכן בפי' הרא"ש שם, מדין להציל מדין קבר סתום, שהם פירשו דין ביב הקמור מדין קבר סתום, עיי"ש, וכן פירשו הרבה ראשונים (בתוס' ב"ב ק: ורמב"ן והר"ן ועוד ראשונים שם) דין ביב לענין קבר סתום. אח"כ ראיתי שהמנח"י עצמו העיר שם עליו בזה והאריך הרבה להלכה דבעינן ד' טפחים להפקיע מדין קבר סתום.

השני אין דינו כקבר מעיקר הדין אפילו היה סתום.

והנה הגרד"ש שליט"א כתב סברא זו (דאהל חיצון על קבר אינו קבר אפילו היה החיצון סתום) מעצמו, והסכים עמו מרן המנח"י כמבואר שם, אשר מכח סברא זו לא עשו פתח של ד' טפחים על האהל החוצץ את הקבר אעפ"י שהגאון בעל מנח"י האריך אח"כ ונקט למעשה דבעלמא יש לעשות פתח של ד' טפחים להפקיע דין קבר סתום, מ"מ נקטו דאהל שעל הקבר יצא מידי דין קבר אפילו סתום ממש מעיקר הדין. אך באמת כבר מפורש סברא זו בהרלב"ח ומדעת עצמם נתכוונו לה, ונזכר כסברא זו בעוד אחרונים כמבואר למעלה, ומ"מ מצינו להתשב"ץ והחינוך בית יהודא דלא סבירא להו חילוק זה, ועי' גם שו"ת אמרי יושר (סי' ל"ד) משמע נמי דלא שמיע לי' כלל סברא זו. ויש לציין עוד דרבינו הרלב"ח אעפ"י שכתב שסברתו הוא דבר אמיתי ונכון, מ"מ מסיק שם אם מכאן והלאה אפשר שיהיה פתוח תמיד נראה בעיני שיהיה טוב כי למיעוט הבקאות שיש לי בהלכות טהרה הנני חושד את עצמי בהם בדבר שהתיקן קרוב אבל אם לא יהיה אפשר או שהוא רחוק איני רואה איסור כלל בדבר לדעת שום פוסק, עכ"ל.

דין שיעור מקום לטומאה לצאת, ואינם תח"י. להניח פתח טפח על טפח הוא דבר קל, אבל פתח ד' טפחים על ד' טפחים הוא פתח גדול, שאפשר לזחול לפנים וסכנה להניחו, ועל כן כשעשינו אהל חוצץ נוסף הרווחנו זאת, ואין צריך להשאיר שם פתח ד' טפחים על ד"מ, כי רק בקבר שהמת בתוכו נאמר דבר זה, הנצרך להוציאו מכלל קבר סתום, ולא באהל שעל הקבר, ואף כשטומאה בוקעת לתוכו, כי טמא הוא רק מטומאה שבוקעת אבל אינו קבר, וטומאה בוקעת אינה בכלל מה שאמרו במת עצמו, ומ"מ נהגנו עד כה להניח באהל שמעל גג הקבר פתח טפח על טפח, אע"פ שלא נזכר להדיא שצריך טפח, (יעוין בהשגת הראב"ד פ"ז מטו"מ ה"ז ובמש"כ עלה החזו"א אהלות סי' ק"ט⁽¹⁾ ד"ה ועוד), ובמעשה דארמון הנציב דנו בכ"ז לפני מעכ"ת הגאב"ד שליט"א והסכים ועשו כך, עכ"ל.

תמצית דבריו במכתב הנ"ל, הנידון היה שם שמצאו מערה שיש בה עצמות [והמערה עצמה היא הקבר], ע"ז כתב שם המנח"י בשם הגרד"ש לחצוץ את המערה מעל העצמות או לבנות אהל אחר על הקבר, ואז יהיה נחשב הקבר רק האהל הראשון המאהיל על העצמות, אבל האהל

— הוספות —

(ז) צ"ל אהלות סימן ז' סק"ט. וכוונתו שהחזו"א מפרש בדעת הראב"ד שטומאה רצוצה בוקעת גם מעל אהל סתום, ולפיכך יש לעשות טפח לכתחילה לצאת ידי שיטה זו, כך נראה כוונת הגר"ד שליט"א. אבל בסמוך (סי' מ') יתבאר דלא הרווחנו מידי בשיעור טפח להועיל מחשש זה.

סימן לט

בענין הכיפין הנחוג בזמנינו שאין עושים פתח של ד' טפחים

מילתא דבעינן ד' טפחים להפקיע מק"ס מקורן בתוספתא וכ"ה דעת הרבה ראשונים. ולעיל (סי' י"ח) כבר כתבנו שלא מצינו באמת מקור מוכרח בראשונים דסגי בפתוח טפח היכא שאין הפתח פתוח במילואו, ע"י לעיל ואין לכפול.

נמצא שכל ההיתר של הכיפין בזמנינו, אין לו כדי סמיכה אלא לפי סברת הרלב"ח ועוד הרבה עמו, דס"ל דאהל ע"ג קבר חוצץ אפילו הוא סתום.

ויראה ליישב מה שנוהגים כסברת הרלב"ח אע"פ שהתשב"ץ (ועוד) חולק כמו שנת' לעיל, הואיל ואין לנו ראייה מן הש"ס ולא מדברי הראשונים שלא כדברי הרלב"ח, ואדרכא סברת הרלב"ח יש לה שורש גם בראשונים כמו שכתבנו למעלה (סי' לג-ד), גם הבאנו (בסי' לו) קצת ראייה לשיטת הרלב"ח מסתימת שאר הראשונים ממה שלא הקשו ולא פירשו מידי בדין חצרות הבנויות בירושלים דאיירי בפתוח דוקא. ועוד דחזינן רבים מן האחרונים דס"ל נמי כדעת הרלב"ח ומדעת עצמן כווננו לסברת הרלב"ח, וסברא כזו שהוא סברא פשוטה אצל האחרונים, לא קשה אם סומכין עלי' כיון דאין לנו ראייה מש"ס להיפך.

ומכאן הערה על מה שנדפס בקונטרס אחד ד"ת מפי השמועה משמ"י דהגרד"ש שליט"א, וז"ל, "אף אם יש על גבי קבר אוהל חוצץ עם חלל טפח מ"מ אם אין לטומאה מקום לצאת דעת כמעט

על פי האמור בסי' הקודם, נתפשט בזמנינו זה כמנהג פשוט אצל המתעסקים בתיקוני מערות קבורה, אלו הנמצאות בחפירות, שעושים תיקון (במקום הצורך) להתיר הליכת כהנים עליהן, ע"י שבונים אהל גבוה כמה טפחים ע"ג המערה ומוציאים מן האהל צינור פותח "טפח" כדי להוציאו מדין קבר סתום.

אמנם תיקון זה לא היה מועיל כלום להלכה למעשה, לולא סברת

הרלב"ח ודעימ", משום דאי בעינן שיהיה האהל החיצון פתוח הרי להלכה לא סגי פתוח טפח אלא צריך פתוח ד' טפחים כמו שנת' לעיל (סי' טז-כ), שכ"ה דעת הר"ש והרא"ש והרמב"ם דבטומאה שבקבר שהיא יותר מכזית, הרי פחות מד' טפחים לא שמייה פתח והוה כסתום, וכן הוא דעת התשב"ץ (ח"ג סי' א') וכ"ה ברלב"ח (סי' קמ"ב), וכ"ה הוא דעת הגר"א בא"ר (פ"ב מ"ד) וכ"כ בשו"ת אמרי יושר (סי' ל"ד), ובגידולי טהרה (סי' כ') ועוד הרבה אחרונים, וכן פסק להלכה בשו"ת נפש חי' (יר"ד סוס"י צ"ה), וז"ל (בסוף הסימן ממש) "לדינא בודאי קשה לסמוך במת שלם או ביותר בכזית שיהיה די בפתוח טפח שלא תהיה הטומאה בוקעת ועולה", עכ"ל. וכן פסק להלכה החזו"א (אהלות סי' י"ז סק"ד וסק"ר) וז"ל "אבל העיקר דבעינן ד' טפחים בין פתוח בין נעול", ע"כ, וכן פסק במנח"י שם (ח"ט סי' קכ"ז סוה"ס), ופשיטא דכך היא הלכה ככתראי ובפרט בדבר שהוא דאורייתא, הואיל ומקור האי

ונכון, מ"מ מסיק שם אם מכאן והלאה אפשר שיהיה פתוח תמיד בד' טפחים נראה בעיני שיהיה טוב כי למיעוט הבקיות שיש לי בהלכות טהרה הנני חושד את עצמי בהם בדבר שהתיקון קרוב אבל אם לא יהיה אפשר או שהוא רחוק אני רואה איסור כלל בדבר לדעת שום פוסק, עכ"ל.

והנה, הטעם שלא עושים כיום לכתחילה פתח של ד' טפחים, כתב שם: דלהניח פתח טפח על טפח הוא דבר קל, אבל פתח ד' טפחים על ד' טפחים הוא פתח גדול, שאפשר לזחול לפנים וסכנה להניחו, עכ"ל. ולא הבנתי, דאי משום הא הלא אפשר לעשות פתח של ד' טפחים ולעשות ע"ז דלת נעול, ואפי' אם יסתום החלון "בבנין" כגון בלוקים, וישאיר הפצימין כדינו ג"כ עדיין נחשב כפתוח אפילו בקבר לפי הכרעת האחרונים ובכללן מרא דארעא דישאל החזו"א ז"ל כמו שהבאנו להלן (סי' ק), ועיי"ש אריכות בנידון זה סימנים צו-ק). ומלבד זה יש מעלה ע"י נעילת דלת הפתח, כי אם משאירים פתוח ממש אזי במשך השנים יש לחוש שיתמלא בתוך הכיפה אבק

כל הראשונים ונפסק כן בב"י בסי' שע"ב דקיי"ל אם אין מקום לטומאה לצאת הטומאה בוקעת ועולה עכ"ל. דברים אלו אינם מדויקים, תחילה דאין שום ראשון שיאמר דבר זה שאהל על גבי קבר אינו חוצץ, אלא אדרבא רבו כמו רבו דעת גדולי הפוסקים דפשוט להו דאהל סתום אינו קבר וכמו שנתב', ועוד הרי הגר"ד שליט"א עצמו (במכתב הנ"ל סי' ל"ח שנדפס בשו"ת מנחת יצחק חלק ט' סי' קכ"ז) כתב להדיא בכתב ידו דאהל סתום המקיף את הקבר אין על האהל המקיף דין קבר סתום, ואינו מטמא, ולא עוד אלא שחוצץ הטומאה אעפ"י שהוא סתום, ועל סברא זו סומכים פציה"ק ירושלם תובב"א "כי רק בקבר שהמת בתוכו נאמר דבר זה, הנצרך להוציאו מכלל קבר סתום, ולא באהל שעל הקבר, ואף בשטומאה בוקעת לתוכו, כי טמא הוא רק מטומאה שבוקעת אבל אינו קבר, וטומאה בוקעת אינה בכלל מה שאמרו במת עצמו", עכ"ל. והגענו לפרשת ואתה תחזה, שהמנהג למעשה שנהגו כאן עפ"י הוראות הבדי"צ היא כסברת הרלב"ח^(א).

ומיהו יש לציין דרבינו הרלב"ח אעפ"י שכתב שסברתו הוא דבר אמיתי

— הוספות —

(א) אזכיר כאן עוד מה שאמר לי ידידי הגאון ר' בנציון הכהן קוק שליט"א (בתקופה שהדפסנו קונטרס חזקת טהרה בערך בשנת תשס"א) ששאל להגאון הגריש"א (שליט"א) [וצלל"ה] אודות דברי הרלב"ח: ענה לו, מתוך שמחה של תורה כהאי לישנא: מעולם חשבתי כך שאהל סתום על גבי קבר חוצץ, ולא ידעתי שזהו סברת הרלב"ח, עכשיו שהראיתי רלב"ח וכו', ושמוח שמחה גדולה. ואז לאחר שבוע (או שתיים או יותר קצת) סיפר לי עוד הגרב"צ שליט"א שהגיע שאלה אצל הגריש"א (שליט"א) [וצלל"ה] על קברים שנמצאו בכביש מס' אחד (בירושלים) מה לעשות כדי להנצל מטומאה, והורה לעשות כסברת הרלב"ח שאי"צ להשאיר שום חלון פתוח כי האהל ע"ג קבר חוצץ גם אם הוא סתום, וע"ע להלן סי' ק"ב אות ג'.

ולכלוך ויבטל החלל טפח, אבל כשעושים דלת של ד' על ד' ונועלים אותו כנ"ל הרווחנו גם חשש זה. ואולי משום סכנת מיני מרעין בישין יש להעלים כל פתחי המערות וד"ל, ומשוה"כ לא עושים פתחים של ד' טפחים, וק"ל.

סימן מ

בכפיין בזמנינו לא נהוג לחוש משום טו"ר וסומל"צ

פתוח, מוכרח דשיעור פתיחה לענין זה הוא ד' טפחים, ופחות מד' טפחים סתום הוא, והיינו דלפי מה שהבין החזו"א שהראב"ד ס"ל "דסוכה סתומה שאין לה פתח כיון דלא הוי בית בפני עצמה" אינה חוצצת בעד טומאה רצוצה, פשיטא דלא תלוי בשיעור טפח, אלא בשיעור פתח שיהיה נחשב האהל עי"ז לבית בפני עצמו, והיינו אפילו מאן דס"ל דסגי שיעור טפח להפקיע מדין ק"ס דזהו שיעור ליציאת הטומאה, מ"מ להפקיע טומאה רצוצה בעינן פתח ממש והוא ד' טפחים לפחות (ואפשר דבעי לשיטה זו שיעור פתח גמור שהוא לכה"פ ד' על י' טפחים דלאו בשיעור יציאת הטומאה תליא אלא בשיעור פתח שיהיה חשוב כבית בפני עצמו), וכבר כתבנו זה לעיל (סי' ל').

ומכאן הערה על מש"כ הגרד"ש שליט"א במכתבו שנדפס במנח"י (שהבאנו לעיל סי' לח) שכתב דאף דמעיקר הדין כשעושין כיפה על קבר לחצוץ הטומאה

נתבאר לעיל (סי' כה-כו) דאעפ"י שהגדו"ט והתפא"י פשוט להו כדעת הרלב"ח שאהל סתום ע"ג קבר סתום אינו נידון כקבר סתום, ואינו מטמא מכל סביביו, מ"מ בהא פליגי דסבירא להו דאהל סתום ע"ג קבר סתום אין בכוחו לחצוץ בעד טומאה רצוצה, ולא יועיל להציל מטומאה בקו ישר כנגד הקבר עצמו משום דעכ"פ כנגד הטומאה טמא (לדעת התפא"י אם פתוח טפח מציל מחשש זה, ולדעת הגידו"ט צריך להיות פתוח ד' טפחים). והמרכבת המשנה (פכ"ה ה"ב) מחמיר טפי שאפילו אהל פתוח אינו חוצץ בעד טומאה רצוצה^(א). וכן הוא דעת החזו"א בדעת הראב"ד, שאהל סתום אינו חוצץ בעד טו"ר (וכבר הארכנו בזה לעיל סי' כ"ט). אבל דעת הרלב"ח (בסי' קמ"ב) שאהל סתום חוצץ בעד טו"ר^(ב).

וכבר נתבאר לעיל (סי' ל') דאלו שלמדו בשיטת הראב"ד דאהל סתום אינו חוצץ בעד טומאה רצוצה, עד שיהיה

— הוספות —

(א) אלא ס"ל דקבר שיש בו חלל טפח אין לו דין טומאה רצוצה. וזה צ"ב דהניחא לשיטת הרמב"ם והראב"ד, אבל דעת שא"ר קבר יש לו דין טו"ר גמור משום דהטומאה כמאן דמליא טומאה הוא (עי' לעיל סי' ו' וסי' יד-טו).

(ב) ועי' שו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' ל' אות ה' ד"ה שוב ראיתי) בשם שו"ת עמק שאלה.

יעו"ש, דלפי ביאור הזה ליתא בראב"ד שאהל סתום אינו חוצץ בעד טו"ר. ולפיכך יש ליישב המנהג, מה דלהלכה לא חוששים על שיטה זו, מפני שאין לשיטה זו מקור ברור והיא שיטה מחודשת כמו שנתבאר למעלה.

וגדול כח המנהג ומעשה רב. דנראה מכמה וכמה מקומות דהיא דנהוג לעשות מעשה כשיטה מסוימת אע"פ שהמעשה הזה אינו כדין לפי כמה שיטות, אפי"ה יש בכח המעשה לקבוע הדין וההלכה, וכמו שכתב הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל שהקבלה והמעשה הם עמודי הוראה, ואעפ"י שיש לתלות סיבות טבעיות למה נקבע כן, ולומר שנעשה כן עפ"י רב פלוני שנעלם ממנו שיטות המחמירים, או שהכריע מצד עצמו, ולא מחו רבנן משום דסמכו עליהן ולא בדקו אחרי מעשיהם, או שאר טענות, מ"מ כיון שנקבע כן מאיזה סיבה שלא יהיה והוא על דעת כמה פוסקים, יש לזה דין הלכה פסוקה, ויש ע"ז ראיות עצומות, והעיקר הוא דאל"כ הרי לעולם לא נוכל להתנהג עפ"י המעשה המקובל, דנאמר שנתפשט כך מפני סיבה פלונית, ואין להאריך כאן, ובפוסקים זה מבואר.

וצ"ל עוד במה דנוהגים דאין בכיפין משום סוטל"צ, דבקבר לא אמרינן סוטל"צ כיון שאין המת עומד להוצאה כלל (כ"ה דעת הגדו"ט סי' כ'), אבל אין הדבר פשוט כ"כ, אכמ"ל. ועוד י"ל משום דסבירא לן העיקר להלכה כדעת הרמב"ם ועוד פוסקים דליכא סוטל"צ אלא בדאיכא פיתחא, ולא בבית סתום (ודלא כר"ש בתוס')

אין צריך שיהיה הכיפה פתוח ומועיל אפילו סתום מ"מ "נהגנו להשאיר טפח", וציין במוסגר דברי החזו"א בדעת הראב"ד, שנראה שכוונת הגרד"ש שעושים טפח לחשוש על השיטה דאהל סתום ע"ג קבר אם שאינו קבר אבל אינו חוצץ על טומאה רצוצה. אמנם נראה, דאי איתא היה צריך פתח גמור ולפחות ד' טפחים דלהראב"ד לא תלוי הדבר אלא בפתח גמור עד שיהיה דין הסוכה כבית בפני עצמו, ולזה בודאי לא מועיל טפח על טפח שהיא שיעור יציאת הטומאה, דאפילו מאן דס"ל דסגי לקבר פתוח טפח על טפח, לא סגי בענין הראב"ד, דבעינן לעשות לסוכה דין בית בפני עצמו, דלזה צריך פתח גמור או לכה"פ ד' על ד'.

ולמדנו מזה דאם נחוש לשיטה זו דטו"ר בוקעת מעל אהל סתום, יש לנו לפסול כל הכיפין שנעשה בכל ארץ ישראל, דאף גם אם נקבל עלינו את הדין שאין כיפה סתומה ע"ג קבר סתום נידון כקבר סתום לענין לטמא מכל סביביו ומשום סברת הרלב"ח ודעימיה, אבל מ"מ הרי לא יצאנו מן החשש של המרכבת המשנה והגדו"ט והחזו"א בשם הראב"ד דס"ל דאהל סתום אינו חוצץ בעד טו"ר, והרי כל קבר גם אם יש בו חלל טפח נידון לדעת הרבה ראשונים דין טומאה רצוצה, וכ"ש במקומות שיש לחוש ממש לטו"ר במערות.

ואמנם באמת החזו"א לא ברירא לי' כוונת הראב"ד וכתב שאין לנו מקור לזה. וכבר הבאנו לעיל (סי' כ"ט) ביאור דברי הראב"ד בס"ד באופן אחר,

אע"פ דבכיפין ליכא פיתחא של ד' טפחים, אפי"ה לא חיישינן לטומאה אף לא משום סוף טומאה לצאת (וע"ע להלן סי' מ"ג).

בבא בתרא יב. ועי' להלן סי' ק"א, וע"ע לעיל סי' כ'. הוספה אות ה'), ועכ"פ נוהגין בזמנינו להלכה לענין הכיפין שעושים בארה"ק

סימן מא

עוד ראייה שנהגו הלכה למעשה כסברת הרלב"ח

רחל אמנו והמצבה הגדולה וחזקום ותקנום היטב, חששו להם אלו הרבנים הנזכרים משום כניסת הכהנים לשם, ואם קברי הצדיקים מטמאים אם לאו ושנוייה היא במחלוקתם של ראשונים כמלאכים, ולצאת ידי חובת כל הדיעות ולהנצל מדין שמים ולהתיר להם לכהנים כניסתם לשם בלי שום פקפוק ונדנוד מחשש עבירה, עשו חלל גדול בתוך הכיפה שעל הקבר כדין וכהלכה, ועל גבי הכיפה של החלל ההוא בנו להם המצבה הגבוהה הזאת העולה עד החלונות, ומאז ואילך כל הרבנים והחסידים שהם כהנים ומדקדקים על עצמן בכל מין חומרא יתירא נכנסים לשם בלי שום פקפוק ובאין אומר ובאין דברים, ומזה תדע כי כל תקנות הראשונים כמלאכים כולם היו נעשים על פי הדין וההלכה, ובכך אל תתחכם עוד לסתור דבריהם ומעשיהם וסיגיהם, כי הם ירדו לעומקה של ההלכה ומאתנו נעלם כל דבר, ולכן רשמתי עדות זו בספר לדעת מה יעשה ישראל וכהניהם, ושלוש על כל ישראל ועל רבנן ותלמידהון. עכ"ל הספר [אהבת השם. והקטע הבא המשך דברי בעל צי"א ז"ל].

יוצא לנו מהאמור כי לפנינו עדות כפולה ומכופלת שנכתבה לדורות מרב

עוד ראייה שההלכה למעשה, הפשוטה והמקובלת, היה כסברת הרלב"ח [שביארנו לעיל שבאמת מקורם בראשונים, ובאחרונים], דהיינו שאהל סתום ע"ג קבר סתום אינו קבר וגם חוצץ אפילו בעד הטומאה הרצוצה. ממה שהביא מעשה רב בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ט"ו סי' ס"ח), וז"ל, ובזה ברצוני לעורר ולהסב תשומת לב המעיינים והחוקרים על אומר מן החדש שמצאתי בזה באחרונה, אומר הנאמר ונפלט כאילו בדרך אגב בשולי גליון של איזה ספר חשוב, אבל תוצאות גדולות לו אם נוכל לאמת את הנאמר ואת הנכתב שם בתורת עדות, והוא זה.

לפני זמן קצר נזדמן לידי לרכוש ספר יקר נקרא בשם אהבת השם שמחברו הוא החסיד הנודע וכו' מוהר"ר יצחק אלפיה זצ"ל (נדרס מכ"ק בשנת תשל"ב בפעיה"ק ת"ו). ובעייני בו אחת הנה ואחת הנה בדברים הנפלאים הנאמרים שם, נדהמתי לקרוא (בעמ' קכ"ח הגה פ"ז) קטע מפליא אודות קבר רחל אמנו, והנני מעתיקו בזה בלשונו המלא: והנני רושם לך מה שהעיד לי רב רחומאי רבי רפאל ישראל (שירזלי), כי בימי אביו הרב רבי יצחק והרב רבי יו"ט ישראל ועוד רב ששכחתי שמו כשבנו כותלי בית קבורת

פקפוק ונדנוד מחשש עבירה כל שהיא, כשם שכבר עשו כן מעשה בעצמם הכהנים הרבנים והחסידים שקדמו להם, בלי שום פקפוק ובאין אומר ודברים, עד כדי כך מחבר הספר הרב החסיד ז"ל תוקע מסמרים בזה וביתד בל ימוט באימות הדברים. עכ"ל^(א).

והנה לא העתקתי הדברים אלו כדי להורות הלכה ולסמוך על עדות זה, אבל מה שאנו למדים מזה כי היה זה דבר פשוט שאהל סתום ע"ג קבר חוצץ, ואין עליו לא טומאת קבר ולא טומאה רצוצה, ולא פקפקו בזה "כל הרבנים והחסידים שהם כהנים ומדקדקים על עצמן בכל מין חומרא יתירא נכנסים לשם בלי שום פקפוק ובאין אומר ודברים, ולא עוד אלא שמתוך כך הוא מראה ומוכיח שכל תקנות הראשונים, כמלאכים כולם היו נעשים על פי הדין וההלכה, ושעל כן אין להתחכם לסתור דבריהם ומעשיהם ומנהגיהם כי הם ירדו לעומקה של ההלכה, ומצהיר מפורשות שלשם מטרה זאת הוא רשם את העדות האמורה בספר כדי לדעת מה יעשה ישראל וכהניהם, זאת אומרת שיכירו וידעו מהעדות הנז' כי בקבר קבורת רחל אמנו סודרו הענינים על ידי רבנים גדולים בצורה כזאת אשר גם הכהנים מותרים להם בשופי ליכנס שם, ואפילו הכהנים המדקדקים על עצמם בכל מין חומרא יתירא יכולים ג"כ ליכנס שם בלי שום

פקפוק ונדנוד מחשש עבירה כל שהיא, כשם שכבר עשו כן מעשה בעצמם הכהנים הרבנים והחסידים שקדמו להם, בלי שום פקפוק ובאין אומר ודברים, עד כדי כך מחבר הספר הרב החסיד ז"ל תוקע מסמרים בזה וביתד בל ימוט באימות הדברים. עכ"ל^(א).

וכתב עוד בספר ארץ החיים (י"ד סי' ש"ב) דאם יש חלל טפח מפסיק בין תקרת הקבר [ר"ל בין המצבה] ובין תקרת הכוץ שבמערה ויש בית בנוי על גבי תקרת המערה מותרים הכהנים להכנס לתוך הבית שעל גבי המערה, עי' סוכה דף כ"א ע"א וכו' אפילו אם המערה היא סתומה סביב סביב מכל צד אפשר להקל עפ"י תשובת הרלב"ח (סי' קמ"ב) וכו', ע"כ. ועפ"י מסביר מנהג ארץ ישראל למה הכהנים עולים על גבי מערות קבורה של תנאים ואמוראים.

— הוספות —

(א) וע"ע בספר ביכורי יעקב (להגרי"י חי זריהן זצ"ל אבד"ק טבריה, י"ד סי' כ') ושם כתב שהיה באהל קבר רחל אמנו ושאל שם את הרב החסיד רבי שאול הכהן דוויץ הי"ו, על מה סומכים הכהנים ליכנס למעון הקדושים של הצדיקים, והשיב שהוא היה נוהר בזה דוקא ושוב נודע לו שיש פותח טפח ומאותו זמן ואילך הוא נכנס, עכ"ל.

וכבר נתבאר לעיל (סי' לח-לט) שכבר נהגו ונוהגים בזמנינו כסברת הרלב"ח להלכה ולמעשה וסומכים ע"ז אפילו לכתחילה. וע"ע להלן (קמ"ד) דלכאורה יש להוכיח נמי ממעשה רב של תלמידי האריז"ל והב"י ז"ל שלא החזיקו את היכל הבנין שעל ציון הרשב"י במירון לבית קברות, דס"ל כהרלב"ח עיי"ש.

ומכאן תשובה לספר טהרת כהנים שהעיר על המעשה הזה [שהובא בספר אהבת ה']¹, וז"ל לא הבינתי מתוך האי עדות שעשו תיקון, דודאי חלל של טפח על טפח אינו מועיל לחצוץ מפני הטומאה רק אם יש פתח פתוח כלפי חוץ, וזה לא נזכר בעדות זו שעשו בתיקון פתח פתוח כי אם החלל שאינו מועיל לכלום וכו', ע"כ לשונו². ולדברינו תימה עליו מי גילה לו רז זה שאין מועיל אהל סתום ע"ג הקבר אם אין פתוח לאויר העולם, ומפורש יוצא מהרלב"ח הנ"ל שמועיל אהל על הקבר אפילו האהל סתום מכל צד, וכבר נתבאר שכן הוא דעת ראשונים ואחרונים ושעל סברא זו תלוי כל כשרות תיקון הכיפין שעושין בזמנינו.

ומכאן השגה גם על קונטרס "תורת כהנים" במה שכתב (בסי' יג אות ב) וז"ל ומה ששגור בפי רבים דציון רשב"י ור"א נבנה במירון כיפין ע"ג כיפין ולכן מותר לכהנים ליכנס לתוך הבנין הוא טעות גדול שהרי פסקו התוס' דחלל טפח לא מהני אלא צריך שיהא פתוח טפח לאויר העולם, ע"כ דבריו. וכתב שם עוד דכיום כיון שאין אנו רואים שם פתח טפח לאויר העולם לא מהני מה ששגור בפי העולם לומר שהבנין בנוי באופן שיהיה מותר הכניסה לשם לכהנים, שהרי עכ"פ המערה סתומה מכל צד ומה שיין קבלה נגד המציאות שהיא היפך הקבלה, עכ"ל. ובמחכ"ת שליט"א אין כאן לא טעות גדול וגם לא טעות קטן, דהרי רבו כמו רבו האומרים דכל האי דינא שצריך פתח פתוח הוא רק בדין קבר, אבל באהל המאהיל ע"ג קבר אי"צ שיהיה פתוח לאויר ומועיל אפילו אהל סתום ע"ג קבר כל שיש חלל טפח בין הקבר להאהל, וכבר נתבאר שכן הובא בתשובת מנח"י ושכן נהגו למעשה שהרי כל כשרות הכיפין שנהגו בירושלים ובשאר מקומות בא"י תלוי ועומד רק בהך סברא.

סימן מב

בדין ארון סתום המונח בקבר ויש חלל טפח בין הארון לתקרת הקבר

מה שהעלה הרלב"ח ז"ל ואתו עמו עוד פוסקים (המבוארים למעלה), שאהל סתום המאהיל ע"ג קבר סתום אין על אותו אוהל המאהיל תורת קבר סתום, אלא

— הוספות —

(ב) באמת מוכח מתוך גוף הדברים דלא עשו שום פתח פתוח, דאל"כ הלא יש לראות בעין אם יש חלל או לא ואי"צ לעדות, וק"ל.

חוצץ הוא בפני הטומאה כנזכר לעיל, לכאור' יש להקשות על זה מדברי הראשונים במס' ב"ב (ק' ע"ב). דהנה בסוגיא דכוכין (בב"ב שם) ביארו התוס' ושאר הראשונים (בחידושיהם שם), בהא דתנן התם רומן של כוך ז' טפחים, למה עשו רום ז' טפחים כדי להיות אויר טפח בין תקרת הכוך לארון שלא לטמא העוברים דרך המערה מלמעלה, וביארו שהארון עם הטומאה היה גובה ו' טפחים ונשאר חלל טפח בין הארון לתקרת הכוך. ונחלקו שם הראשונים אם היו סותמין הכוכין או לא, דדעת הרשב"ם שם שהיה אפשר לסתום פתח הכוך [וזהו כעין דעת הראב"ד שכל קבר שיש בו חלל טפח מעל הטומאה תו אינו מטמא באהל מלמעלה], אבל דעת התוס' שם (ועוד הרבה ראשונים) שהכוכין שלהם אילו היו סתומין היתה בוקעת טומאה ועולה, דחלל טפח לא מועיל אם הקבר סתום, לכן עכ"ח צ"ל שהכוכין היו פתוחין מן הצד שהיו מניחין את המתים לתוכן, ע"י בתוס' בב"ב שם ובשאר ראשונים.

ויש להעיר לפי סברת הרלב"ח דאהל ע"ג קבר סתום חוצץ אפילו הוא סתום, א"כ אמאי הצריכו הראשונים שיהיה הכוך פתוח, דנהי דבקבר סתום לא מועיל בו חלל טפח, מ"מ הלא בגווני שהיה חלל טפח בין הקבר

להאהל שעל גבו, לכו"ע יועיל גם אם לא יהיה האהל פתוח, וא"כ צ"ע והלא הארון הוא הקבר ותקרת הכוך הוא אהל ע"ג הקבר, והרי אהל ע"ג הקבר חוצץ אפילו יהיה סתום^(א).

אך לא קשיא מידי, משום דלא מועיל אהל סתום ע"ג הקבר סתום לחצוץ אא"כ האהל השני אינו מן הקבר, וכסברא זו כתב החזו"א לענין נפש כנזכר לעיל (סי' ל"ג), לפי"ז ניחא מה שאין תקרת הכוך יכול לחצוץ מטומאה הבוקעת בארון מפני שהכוך הוא חלק מן הקבורה, דכל עיקר מה שמכניסים את המת בכוך הוא משום דלא סגי קבורה בארון ובעינן קבורה בתוך עפר כמבואר ברמב"ם (פ"ד מהל' אבל ה"ד), וע"י טור (סי' שס"ב) הנותן מתו בארון ולא קברו בקרקע עובר משום שמלין המת, וכיון שכן הרי עצם הכוך הוא מעצם הקבר ואינו נחשב כאהל שני, דמחיצות הכוך המקיפות את הארון מכל צדדים הן העפר והן חלק מן הקבורה, משוה"כ נחשב גם הכוך עצמו חלק מן הקבר, שע"י העפר (היינו עצם הכוך) שמסביב הארון נשלם הקבורה, ולפיכך א"א להחשיב את תקרת הכוך כאהל ע"ג קבר דהארון ותקרת הכוך חדא קבר הוא, וק"ל. (וע"ע לעיל סי' ל"ח מדברי הגרד"ש שליט"א שבשרות מנח"י, דלא מהני חציצה בדבר ארעי, ועיי"ש בהערה, ודו"ק).

— הוספות —

(א) וע"י לעיל סי' כ"ג ובהערה, שדעת הרלב"ח דאהל סתום שע"ג טומאה רצוצה נמי דינא הכי שלא נידון בקבר סתום.

סימן מג

משא ומתן אודות התיקון שעשו בציון הבעל התניא זצ"ל

התורה אבל סמוך לכיפה [בתוך ד"א] שאינו אסור מדרבנן איסור זה נדחה מפני מעלת השתטחות...מ"מ כל מאי דאפשר לתיקוני מתקנין וזאת העצה היעוצה לבנות מחיצה מקנים סמוכים זה אצל גבוהים י"ט סביבות כל הכיפה רחוק מן הכיפה ד"ט וכו', עכ"ל.

המבואר מדבריו שעשו כיפה חלולה על הקבר (ולא נתבאר בדבריו אם רגלי הכיפה עמד על כותלי הקבר או שהיה מקיפו, ויש בזה נפקא מינא כדלהלן). וחזינן בדבריו, שדעת הרב בעל השארית יהודא ז"ל שהכיפה הזאת היתה לה דין קבר גמור, שהרי כתב שאסור לנגוע בה אפילו בכותליה מן התורה, וכן הצריך להרחיק מן הכיפה ד' אמות כדין קבר ולא מחשיב את הכיפה עצמה כמחיצה. וא"כ לא זכיתי להבין כל דברי התשובה שם. ואתחיל על סדר דבריו.

וזהו ד' שם: ע"ד הכהנים שיש מהם נמנעים משם ולבם נוקפם מחמת שהכיפה היא תחת הגג, וכמדומה לי שטעם האוסרים הוא משום שיש בכיפה חלון טע"ט ברום טפח שמביא את הטומאה לבית, ואף שיש שם לוח הסותם את פי החלון, ס"ל דהאי סתימה כמאן דליתא דמי, ואסורים הכהנים ליכנס אף בשעה שהחלון סתום משום סוף טומאה לצאת וכו', אבל ההיתר הברור מפורש באהלות [סוף ו'] גבי פרדסקין דדוקא בטומאה שבתוך הבית לא מהני דלת סתום

בשו"ת שארית יהודא לאחי רבינו אדמו"ר הרב בעל התניא ושו"ע זצוקלל"ה (בהוספות סי' י"ד), יש שם תשובה אודות מה שנהגו כהנים ליכנס בחדר ששם הקבר של הרב שו"ע זצוקלל"ה. והיות שיש בתשובה זו דברים הטעון בירור וביאור והיא צריכה לימוד אמרתי לכתוב בזו. התשובה נדפסה (בקצת שינויים) גם בחוברת "התמים" (חוברת ו' עמ' ל"ח). בחוברת התמים מתבאר קצת יותר פרטים [ובמקום אחד מצויין שהנוסח שנדפס בהתמים הוגה מתוך כת"י].

התשובה מתחלת "למען ציון הלז היא הכיפה אשר על קבר איש האלוקים קדוש הוא כבוד רבינו הק' אחי מו"ר זצלה"ה נבג"מ...שהכיפה היא בחדר תחת הגג...יש בכיפה חלון טע"ט ברום טפח ויש שם לוח הסותם את פי החלון...בכיפה זו שאין עליה שום טומאה אלא מפני שהקבר סתום וטומאה בוקעת ועולה לתוך הכיפה הלכך אינה מתפשטת לבית הוא החדר שתחת הגג אלא בשעה שהחלון פתוח אבל בשעה שהוא סתום בלוח מותרים הכהנים ליכנס וכו'...את זה לא ידעתי אם כותלי הכיפה גבוהים י"ט אף שמשפעת ועולה... אך באתי לעורר לבב הכהנים פן יהרסו להתקרב אל הכיפה ולנגוע בקצהו וכו' ונגיעה זו אסורה מן התורה...קברים שלנו שהם סתומים אסורים לכהנים להשתטח על הקבר אפילו הוא צדיק גמור לפי שהוא אסור מן

[משום סוטל"צ], משא"כ בטומאה רצוצה שבתוך הבית וכו', וה"נ בכיפה זו "שאין עליה שום טומאה אלא מפני שהקבר סתום וטומאה בוקעת ועולה לתוך הכיפה" הלכך אינה מתפשטת לבית הוא החדר שתחת הגג אלא בשעה שהחלון פתוח אבל בשעה שהוא סתום בלוח מותרים הכהנים ליכנס וכו' עכתו"ד בהיתר זה.

וקשיא לי, הניחא אילו הכיפה אין לו דין קבר וכמו שכתב בתחילת דבריו "שאין עליה שום טומאה אלא מפני שהקבר סתום וטומאה בוקעת ועולה לתוך הכיפה", אז שייך לדון בזה אם יש בזה משום סוטל"צ, אבל לפי מאי דמסיק להדיא שהכיפה יש לה דין קבר, דז"ל, אך עוד אחת היא באתי לעורר לבב הכהנים פן יהרסו להתקרב אל הכיפה ולנגוע בקצהו מחמת חשקם וכלות נפשם להשתטח שם בכלות הנפש "ונגיעה זו אסורה מן התורה", וכן מוכח עוד ממה דהצריך להרחיק מן הכיפה ד' אמות כדין קבר ולא מחשיב את הכיפה עצמה כמחיצה.

לפי זה נמצא דכיפה זו היא קבר תחת גג, ואין מותר שיהיו הכהנים תחת אותו גג עם הכיפה, דהא דין פשוט הוא שהמאהיל ע"ג הקבר הטומאה מתפשטת תחת כל האהל. ולא מסתבר שדעתו לסמוך על דעת הראב"ד דס"ל דכל קבר שיש בו חלל טפח חוצץ אפילו בקבר סתום, וליכא אלא טומאת נגיעה בלבד, שזה קולא גדולה לסמוך לכתחילה על שיטת הראב"ד נגד דעת הרמב"ם והתוס' והטור ועוד, ובר מן דין מדכתב שיש

איסור נגיעה בכיפה מן התורה עכ"ל לא ס"ל כהראב"ד, דלדעת הראב"ד הרי אין הכהן מזהר אלא על טומאה של בקיעה ולא טומאה שבכותל, וצ"ע. ובודאי לפי ההלכה הפשוטה ברמב"ם כל קבר מטמא באהל מן התורה (עי' פ"ב הט"ו, פ"ו ה"ט, פ"ח ה"א, פכ"ה ה"ג). ודין פרדסקין לא שייך כאן כלל שפרדסקין אינו קבר כלל, ומותר לנגוע בצדדי הפרדסק.

ועוד צ"ב, דגם לו יהא שהכיפה אין לה דין קבר כלל, הרי נמי לא מובן, גוף הדין מה שכתב להתיר להיות הכהנים בחדר תחת גג המאהיל על הכיפה מדין פרדסקין דהתם חזינן שאין הטומאה מתפשטת לתוך הפרדסק הסתום ואינה יוצאת מן הפתח הנעול, הלא אכתי הטומאה בוקעת מן הכיפה כדין פרדסקין שרואין כל הפרדסק כאוטם והטומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורד, וכמו שכתוב הוא עצמו שע"ג הכיפה יש טומאה רצוצה, ומהיכי תיתי שאינה מתפשטת בחדר, שהרי החדר ששם הכיפה הוא פתוח ושם מתפשטת וכמו שכתב בתפא"י וגידו"ט להדיא. ואפשר היה לקיים שיטתו עפ"י מה שנראה מדברי הריטב"א (ב"ב ק' ע"ב) שכל טומאה רצוצה אינה מתפשטת תחת האהל, אלא בוקעת דרך הגג אפילו היה הבית פתוח, וכ"ה דעת המרכה"מ בפכ"ד וכ"ה דעת הגה"ק מקאמרנא בפי' עצי עדן (ריש פ"ט דאהלות) אבל שיטה זו אינה מקובלת בפוסקים (עי' ספר טעם ודעת פכ"ד ס"ק סז ובשעה"צ שם), וגם מדבריו עצמו חזינן דלא ס"ל לסמוך על החידוש שאין טו"ר מתפשטת, מדהצריך שיהיה עכ"פ חלון הכיפה סתום בלוח, ואילו

לשיטה דס"ל דטומאה רצוצה אינה מתפשטת כלל אי"צ לזה. ועכ"פ לענין מאהיל ע"ג קבר הרי פשיטא, לפי ההלכה הפשוטה ברמב"ם כל קבר מטמא באהל מן התורה (עי' פ"ב הט"ו, פ"ו ה"ט, פ"ח ה"א, פכ"ה ה"ג).

ולבן לולא דברי השא"י יראה לומר, דהכיפה היה מועיל מדין חציצה, עפ"י דברי הרלב"ח דס"ל שכיפה המקיף את הקבר אין לו דין קבר והיא חוצצת, נאלא א"כ היה הכיפה עומד על גבי הקבר ממש דאז כל המחובר לקבר כקבר מדין דופן הקבר כקבר שבראב"ד סופ"ז, וכ"ה בתשו' הרלב"ח סי' קמ"ב]. וכבר נתבאר למעלה שרבים מן הפוסקים העלו ג"כ מדעת עצמן כהרלב"ח והרבה נביאים נתנבאו בסגנון אחד שאהל על גבי קבר אינו נידון כקבר. ולכאורה זה היה ההיתר של כניסת הכהנים בציון הרב, תחת הגג ששם הכיפה, ואלו שעשאוהו חכמים גדולים היו, וס"ל דאע"פ שהיה הכיפה סתום לגמרי מ"מ היא חוצץ הטומאה וליכא שום טומאה מעל הכיפה כלל. ואלו שתקנו ההיתר נתכוונו להיתר הפשוט הנפוץ בזמנינו, שבזמנינו נהיגא כסברת הרלב"ח דכיפה חוצצת לגמרי, וסבירא לן דכיפה חוצצת אפילו הוא סתום, דהכיפין שלנו בזמנינו כדין סתומין הן לרוב הפוסקים ולפי ההלכה, מפני שאין בהם פתיחה של ד' על ד', ולהלכה כל פתיחה שאין בו דע"ד כסתום הוא, וכבר כתבנו בזה, ואנן סומכין על סברת הרלב"ח ועוד רבים שכיפה על קבר כיון שאין דינה כקבר חוצצת אפילו הוא סתום.

והנה מה שדן הרב שארית יהודא בהאי כיפה לחוש לטומאה בחלון הנעול מדין סוטל"צ, והצריך להתירו מדין פרדסקין, לכאור' אי"צ לזה, דהואיל ואין בכיפה הנידון פתח של ד' על ד', כה"ג ליכא כלל משום סוף טומאה לצאת כמבואר ברמב"ם פ"ז, ובשא"ר, דלא שייך טומאת פתחים אלא בפתח של ד' על ד'. איברא דלפי שיטת ר"ש שהובא בתוס' בבא בתרא (יב ע"א), דמפרש הדין של בית סתום ופרץ את פצימיו מטמא מכל סביביו, משום סוטל"צ, מבואר דדין סוטל"צ איכא אפילו כשאין שום פתח כלל, ואדרבא חמור טפי בסתום לגמרי דאסרינן תחת כל הזיוזין היוצא מן הכתלים משום סוטל"צ עיי"ש, מ"מ להלכה לא קיי"ל כן, והכי נהוג בא"י שעושין כיפין מעל גבי הקברים במקום שנמצאים קברים ישנים בדרכים, ואין עושין שם פתוח ד' טפחים, וא"כ לשיטת הר"ש אפשר שיש לאסור תחת כל מה שמאהיל על כיפה משום סוף טומאה לצאת, אלא דלא חיישינן לזה, ונקטינן כהרמב"ם ושאר דליכא סוטל"צ אלא בפתחים של ד' על ד' (וע"ע לעיל סי' מ').

ובעיקר הדין שכתב בעל שא"י שהטומאה בוקעת מן הכיפה כדין פרדסקין, כבר כתבנו למעלה (סי' לא), דפרדסק שאני כיון שהוא חלק מן הכותל בזה דוקא איכא דין דרואין את הפרדסק כאילו הוא חלק מן הכותל וכאילו הוא אטום, אבל לא שכל חלל סתום נידון כאוטם, ובהדיא מבואר ברמב"ם (פי"ב ה"ו) שארונות של עץ אע"פ שהן סתומין חוצצין מה"ת ואין רואין אותו כאוטם, וכבר נתבאר.

ואנב אציע עוד מה שלמדנו בתשובה הנ"ל, לענין ד' אמות של מת או של קבר, כתב שאיסור זה נדחה מפני מעלת השתטחות על קברי הצדיקים, וכתב דכיוצא בזה שמעתי שבארה"ק משתטחין הכהנים על קברי התנאים ולדעתי לא משום קדושת התנאים [שאיין להם טומאה] דלא מצינו זה בגמ' אלא לפי שהקבר שהיה בימי התנאים היה פתוח מן הצד ואינו אסור אלא מדרבנן, ומ"מ כל מאי דאפשר לתיקוני מתקנינן וזאת העצה היעוצה לבנות מחיצה

סביבות הקבר וכו', ע"כ. וצ"ע אם יש בזה יותר מצוה מה שעומד בתוך ד"א, דאם אין בזה יותר מצוה למה יטמא בטומאה דרבנן, ואפילו אם יהיה יותר מעלה גם צ"ע אם בשביל המעלה הזה יתיר איסור דרבנן. וממנהג הכהנים שהולכים על גבי מערת הרשב"י במירון אין ללמוד דאפשר דהתם אין בתוך ההיכל אפילו טומאה דרבנן, והוי לכל היותר רק ספק טומאה דרבנן כמו שנבאר אי"ה (להלן סי' קמ"ד), ובשאר קברי תנאים ואמוראים לא נהוג בזמנינו להקל.

סימן מד

בענין טומאת הנפש

נבאר בס"ד דין ה"נפש". ברמב"ם (פ"ו ה"ח) ארון שהוא חקוק בסלע וכו' ואם בנה נפש על גבה הר"ז כקבר סתום. והוא ברייתא בתוספתא (פ"י ה"ז, והובא בר"ש פ"ט מט"ו) ועיי"ש דבנה נפש על גבה קאי ארישא, היינו ארון שהוא חקוק בסלע.

וענין נפש מבואר בפ"ד מהל' אבל (ה"ד), וז"ל, ומציינין את הקברות ובונין נפש על הקבר והצדיקים אין בונים להם נפש על קברותיהן דבריהם הם זכרונם. מפורש בזה דהנפש בונים אחרי שכבר

נקבר המת והיא תוספת על הקבר ולא זהו הקבר עצמו, והיינו כעין מצבה של זמנינו שהוא בנין בולט מעל פני השטח. ועי' עוד פיה"מ ריש פ"ז דאהלות דכתב, דהנפש הוא הבנין שבונין על הקבר גבוה על שטח הארץ^(א), וע"ע פיה"מ (סוף פ"ב דשקלים) דנפש הוא בנין שבונין "על הקבר" לאחר הקבורה, ועעו"ש בפיה"מ דצורתו מקומרת. ומרמב"ם בהל' אבל הנ"ל מוכח דמטרתה היא לזכרון, להשאיר זכרונם בין החיים, ולא תוספת במצות קבורה, שהרי הצדיקין אין בונים להם

— הוספות —

(א) וצ"ל דמש"כ הר"מ ומציינין את הקברות ובונין נפש, או או קאמר, או מציינין או בונין, דלכאור' אי איכא נפש גבוה על שטח הארץ אין לך ציון יותר מזה, אי"ל דגם אם איכא נפש הא יש לטעות שמא בית הוא או שמא נעשה לשם חי ונמי צריך ציון להודיע שהוא נפש של קבר.

קורה גולל לקבר והרי היא עומדת על הקבר כמו אילן הנוגע ממנה בארבעה טפחים סמוך לקבר טמא משום גולל ומארבעה ולמעלה טהור, דנפש מחשב כולו כצרכו של קבר]. שוב מצאתי כן גם במשנה אחרונה (פ"ז מ"א ד"ה נפש אטומה) שהנפש מחובר לקבר וכיון שהוא צרכו של קבר נידון כקבר.

אבל בחזו"א אהלות (סי' ז' ס"ק י"ט, וסי' כ' ס"ק י"ד) למד בפשיטות שהנפש (שבכרייתא הנ"ל) אינו עומד ע"ג הקבר אלא הוא בנין חלול וסתום סביב הקבר^(א). וצ"ב אמאי פירש החזו"א שהנפש מקיף את הקבר, דהר"ש שם פירש להדיא "שבנו אצלה נפש וכותל הנפש בנוי על גבה", וכן פירש שם עוד "בנה הנפש על גבה על הארון עצמה שכולה כנפש", משמע שהנפש מחובר ממש אל הארון, ומהיכי תיתי לפרש שהנפש הוא בנין חלול מקיף סביב הקבר.

ונראה דהחזו"א קשיא ל' דאי בנה נפש על גבה איירי שבנה על הארון עצמה, א"כ היינו רישא דבריייתא היתה בנויה בכותלה של נפש וכו' דמבואר דכנגד הכיסוי טמא, ולפיכך מפרש דבנה נפש על גבה איירי סביב הארון ולא על גבה. אבל קשה דלשון הר"ש מורה להדיא דאיירי דבנה ממש על הארון. ונראה דלא קשה מה שהקשינו דא"כ היינו רישא,

נפש, ואם היה זה מחלק של הקבר אין לחלק בין סתם לצדיקים.

ולפי' צריכים לברר נפש זו למה דינו כקבר סתום, ויש לפרש בזה בתרי אנפין. אופן אחד, שהנפש הזו בנויה ע"ג הקבר ממש ומחובר אליו, ומשום הכי דינו כקבר דהוי כדופן הקבר משום דמחובר אליו, ודינו כמו כותל הקבר שכל הכותל נחשב כקבר, וכמבואר ברמב"ם (פכ"ה ה"ג), וכדברי הראב"ד בהשגות סוף פ"ז דדופן הקבר כקבר, וכדברי הרמב"ם (פ"ז ה"ד) שאפילו הגביה הבנין על גבי חלל טפח עד לרקיע הכל טמא שהכל כקבר, [וכדברי הרלב"ח בסי' קמ"ב שכתב שאם הבנין בעצמו הי' על הקבר ממש הוא בעצמו טמא ומטמא סביביו מפני שהכל הוא קבר].

ולפי' צד זה יראה פשוט שאם בנה בנין חלול סביב הקבר לשם נפש, אין דינו כקבר סתום, הואיל ואין הנפש מחובר לקבר אלא עומדת על גבי קרקע עולם של צדדי הקבר, והרי אהל חיצון ע"ג קבר אינו קבר לפי דעת הרלב"ח וסייעתי^(ב), וכ"מ פשטות הלשון שברמב"ם "בנה נפש על גבה" ולא בנה סביביו קאמר. וקמ"ל דאע"פ שאין הנפש מכלל הקבר ממש מ"מ הואיל והוא מחובר לקבר חשיב כצורכו של קבר והוא נטפל לקבר [ואינו כמו גולל דקיי"ל רמב"ם פ"ו ה"ה עשה

— הוספות —

(ב) נתבאר לעיל, אך לפי התשוב"ץ דס"ל דאהל סתום ע"ג קבר נידון גם האהל השני כקבר הרי כה"ג שהאהל מקיף על קבר סתום דין האהל סתום כק"ס, ופשוט.

(ג) וכתב שם בחזו"א ומיהו דוקא מקיף פתח הקבר, עיי"ש.

דקמ"ל בבנה נפש על גבה שגם הארון עצמה שהוא קרקע עולם הבולט, נגרר בתר הנפש ו"כולה" כנפש לא רק כנגד הכיסוי, וצ"ע בפ"י החזו"א.

ועכ"פ יוצא לפי סברת החזו"א, שגם אם בנה אהל חיצון סביב הקבר לשם נפש דינו כקבר סתום, וטעם הדבר כיון

דעשוי לשם נפש נחשב ההוספה של הכיסוי כאהל הקבר עצמו, ועי' להלן יתר ביאור בדבריו. [ואפשר לטעם זה שגם הרלב"ח וסייעתי יודו בזה, דאע"פ דבעלמא ס"ל דאין אהל סתום על גבי קבר מחשב כקבר, מ"מ כל שעשוי לשם נפש ולכבוד המת דינו כקבר דהוה צרכו של קבר]^(ד).

סימן מה

הערה בדעת החזו"א בענין הנ"ל

יש לתמוה על סברת החזו"א (שפירש דאהל חיצון על גבי קבר העשוי לשם נפש נידון כקבר), מיניה וביה, דהנה החזו"א (סי' ד' ס"ק ט) כתב וז"ל למדנו מדברי הראב"ד שהעושה סוכה סתומה ע"ג טומאה רצוצה אין לה דין קבר סתום כיון שהטומאה במקומה רצוצה, ע"כ, וקשה מאי שנא אם בנה אהל חיצון סתום סביב קבר, מקרי החיצון קבר אם עשאו לשם נפש, ואע"פ שאין בהאהל החיצון עצמות הטומאה

אלא התפשטות הטומאה, ה"נ יהיה הדין כן אם בנה אהל סתום ע"ג טומאה רצוצה ואין בקבר עצמה חלל טפח, משום דעכ"פ הא איכא חלל טפח בחיצון והוא בנין סתום, דמה חילוק אהל חיצון על גבי קבר או אהל חיצון ע"ג טומאה רצוצה.

הניחא מש"כ הראב"ד שם שהמחובר לנפש אטומה שהיא טומאה רצוצה לא נידון כקבר הואיל והנפש עצמה

— הוספות —

(ד) ובספר טעם ודעת (פ"ו ס"ק ס"ח) פירש דנפש שדינו כק"ס הוא שלא הניח אבן ע"ג הפתח של קבר אלא בנה בנין של מצבה כל סביבות הארון עצמו ולא הניח פתוח טפח וכיון שהוא דרך בנין הר"ז קבר ולא רק גולל. בשם הר"ש פ"ט מט"ו, ע"כ, ולא ידעתי מנא לי' הא, ובר"ש לא מצאתיו. גם מאי איכפת לי' שהניח שם אבן ע"ג הפתח וקבע את האבן בבנין כיון שהוסיף ובנה על גבי הכיסוי עד הרקיע בין כך ובין כך הוא נטפל לקבר סתום, כמו שנתבאר שדופן הקבר כקבר. והנה עי' לעיל (סי' ו') שהבאנו שיטת הרבה ראשונים דס"ל דאין שום טומאה בעצמיות של קבר, וכל טומאתו של קבר הוא רק מדין טומאה רצוצה וטומאתו רק כנגד החלל. ומ"מ הכיסוי לכו"ע טמא טומאה עצמית משום גולל [ולתרמב"ם משום קבר אם הוא בנוי], ואע"ג דאין גולל אלא כדי צרכו של קבר, יש לומר דהיכא שהוסיף בגולל לכבוד המת לשם נפש נחשב הכל כגולל, שהכל בכלל צרכו הוא, ולפיכך אם בנה נפש על הכיסוי לכו"ע דינו כגולל וכקבר סתום. ועי' להלן (סי' ס"ה אות ו') שאם בנה לגולל זה שוב נעשה קבר עיי"ש.

אין דינה כקבר גם הנטפל אליה אין לה דין קבר, זה פשוט, וכמו שביאר זה הראב"ד בסופ"ז, דהנפש המחובר לקבר דינו כדופן הקבר, ובזה שפיר יש חילוק בין בנה הנפש על גבי קבר שיש בו חלל טפח, לבנה ע"ג טומאה רצוצה, דבטומאה רצוצה כיון שאינו קבר גם הנטפל עליו אינו קבר, אבל לצד שפירש החזו"א שאהל סתום מקיף ע"ג הקבר נידון החיצון כקבר (כשעשוי לשם הקבר), מה טעם וסברא יש לחלק בין אהל מקיף על הקבר לאהל מקיף על טו"ר, וצע"ק^(א).

וי"ל דדין אהל חיצון על הקבר שנחשב כקבר (לדעת החזו"א) הוא ג"כ רק מדין שהוא נטפל לקבר, ולא מצד מה

שהאהל החיצון הוא מלא טומאה מהתפשטות הטומאה של הקבר, דאהל המלא טומאה מצד התפשטות טומאה אין דינו כקבר וכדעת הרלב"ח שנתבאר, ורק מצד שהחיצון הוא טפל לקבר נחשב קבר. ומשום הכי מודה החזו"א דאהל על טומאה רצוצה אע"פ שיש בו התפשטות הטומאה אין דינו כקבר, דהחיצון נטפל לדבר שאינו קבר, ודו"ק.

ועב"פ גם לדעת החזו"א בנין סתום המקיף את הקבר כל שלא בנאו לשם נפש הוא חוצץ וכמו שהביא כן להדיא (בסי' כ') מן הר"ש, ויבואר עוד להלן (סי' מ"ח).

סימן מו

בענין נפש המתפשט מחוץ לקבר

היתה בנויה בכותלה של נפש אם היתה נראית כל שהוא לתוך הנפש הנכנס לתוכה טמא, הרי מבואר דהנפש אינו בנין סתום אלא כמין בית הוא.

ויש לעיין אם זה שכתב הרמב"ם (פ"ו ה"ח) דבנה נפש על גבה הר"ז כקבר סתום, אי איירי דוקא שכל הנפש כולה עומדת ע"ג הקבר, אבל נפש שהוא בית ורק

בעירובין (ג:) איתא, "וגשרים ונפשות שיש בהן בית דירה" וכו', ופירש"י נפשות כעין שעושין על הקבר, משמע דהנפש של קברות אינו בנין סתום אלא בית הוא ויש לו פתח, וכ"מ עוד ברש"י שם (נה:) שכתב נפש הוא בנין על הקבר וסתמא לדירת שומר הקבר עביד, וכ"מ שם בתוס' (ד"ה נפש). וע"ע לשון התוספתא שהובא בר"ש (אהלות פ"ט מט"ו)

— הוספות —

(א) ועי' לעיל (סי' כ"ט) מה שנראה באמת בדעת הראב"ד דאדרבא בנין מקיף ע"ג טומאה רצוצה חמור טפי, דבטו"ר יש לומר דהבנין המקיף עליו נידון כקבר דחזו"א הטומאה כאילו היא בתוך האהל, משא"כ בנין המקיף את הקבר, עי' לעיל.

נחשב כל הכותל כולו כקבר כמבואר
(פכ"ה ה"ג).

והיה אפשר לפרש דהתם כיון דהארון
עצמו היה קרקע עולם וכמו שכתב
שם הר"ש וז"ל ואם לאו שנשאר על פי
הארון לחוץ וצד ארון "של צור" נכנס
בבנין אינו טמא אלא כנגד כיסויה עיי"ש,
וכיון שהנכנס בתוכו הוא קרקע עולם
[אע"פ שמקצת הכיסוי נכנס] כה"ג אין
מטפילין הכל לקבר, וכמו שיבואר דקרקע
עולם אין לו דין קבר לענין טומאה
עצמית, אבל קבר שכולו בנין שאני [נאי"ה
יבואר עוד מענין זה להלן סי' נ"א].

ועב"פ יראה שאם בנה על הקבר כמין בית
שהוא גם מצבה אם הוא באופן
שמטפילין כל הבנין לקבר אין נפקא מינא
אם הנפש אטום או בנין חלול ופתוח,
לעולם טומאתו כקבר סתום אם הוא עומד
על הקבר ומחובר אליו, וכמבואר גם
ברלב"ח דבית העומד על הקבר ומחובר
אליו הרי כל הבית כקבר [גם אם הבית
עצמו פתוח ופשוט], ולפי זה מש"כ
הרמב"ם בבנה נפש על גבה הר"ז כקבר
סתום, אין הכוונה דהנפש הוא סתום אלא
כל שמתחת הנפש יש קבר סתום הרי
הנפש המחובר אליו אע"פ שהוא בנין
פתוח נחשב כקבר סתום, ופשוט.

מקצת מהנפש עומד על הקבר, לכאורה
אין נחשב כולו כקבר כדמשמע מלשון
התוספתא הנ"ל. אמנם צ"ע מדברי
הרמב"ם הנ"ל שכתב אפילו הגביה הבנין
של הקבר עד הרקיע הכל קבר, ולכאורה
ה"ה אפילו הרחיב הקבר מן הצדדין הכל
קבר, ובהשגות סופ"ז הרי מפורש כן
דדופן הקבר כקבר, וע"ע בתשו' הרלב"ח
(סוסי קמ"ב) שאם מקצת בנין עומד על
הקבר הרי כל הבית כולו כדיון קבר.

וכבר עמד החזו"א על זה (סי' ז' ס"ק
י"ט) דמשמע בתוספתא דאף אם
הכותל של הנפש עומד על הקבר אם
אין הקבר נראית בתוך הנפש אינו הנפש
טמא [וגם מוכח דאפילו נכנס לתוכה
ונראית בפנים אין טמא בפנים אלא מדין
מאהיל על הטומאה ולא מצד שכל
הנפש כולה טמא טומאה עצמית כקבר],
וצריך טעם למה אין אבן הכיסוי ואבני
הכותל נחשבים כחד כותל הבנוי ע"פ
הקבר שכל הכיסוי נחשב קבר סתום ואף
הבולט חוץ לקבר, וצ"ל כיון דאבן אחת
על הקבר ומכסה והכותל הוא מן הצד
אין הכותל שבצד הכיסוי נחשב לקבר,
עיי"ש, ועדיין צ"ב דהא קבר שבתוך
הכותל אפילו היה כל הקבר רק טפח
על טפח והכותל גבוה עשרה קומות

סימן מז

ביאור דברי הראב"ד בדופן הקבר כקבר

על טפח שנעשית הסוכה דופן הקבר
ומטמאה במגע מכל סביביה ולא באהל
אלא א"כ הקבר פתוח אליה או שתהא

כתב הראב"ד בהשגות סופ"ז בדין סמך
סוכה לקבר, וז"ל, שאין הסוכה
טמאה אלא כשיש במקום הטומאה טפח

הסוכה סתומה שלא יהא לה פתח כי אז נעשית כגולל לקבר^(א), עכ"ל. וכתב ע"ז החזו"א (סי' ד' ס"ק ט') דנראה דיש כאן ט"ס וצ"ל אלא א"כ הקבר פתוח אליה ושתהא הסוכה סתומה כו' עכ"ל. ומתבאר מדברי הראב"ד דלענין טומאה משום דופן הקבר הסוכה טמאה גם אם הסוכה פתוחה [וכמובן אם הקבר עצמו סתום].

ומש"כ הראב"ד שהסוכה מטמאה רק במגע ולא באהל, קאי לשיטתו, שאין הקבר מטמא באהל מן הצדדין אלא במגע (עי' לעיל סי' ג')^(ב), אבל לדעת הרמב"ם דופן קבר מטמא באהל (כמבואר לעיל סי' ב') וא"כ אם הקבר סתום, גם אם הסוכה פתוחה, טמא על גבי הסוכה ומתוכה באהל, כדין דופן הקבר, ואעפ"י שהרמב"ם מפרש דין סמך לה סוכות באופן אחר, מ"מ אפשר שאין הרמב"ם חולק על הראב"ד בעצם הדין דדופן הקבר כקבר וכמו שנתבאר לעיל (סי' מ"ד) דאפשר דטומאת הנפש הוא מדין דופן הקבר יעו"ש. ויראה דלהראב"ד דס"ל דאין צדדי קבר מטמא באהל הרי אם הקבר סתום גם בתוכה טהור מטומאת אהל, אע"פ דהקבר הוא צד מצדי האהל (עיי"ש בראב"ד).

ובחזו"א הנ"ל בביאור דברי הראב"ד במש"כ שאם הקבר פתוח אליה או שתהא הסוכה סתומה שלא יהא לה פתח כי אז נעשית כגולל לקבר, עכ"ל. כתב ע"ז החזו"א דלשון זה א"א ליישב דאם הסוכה פתוחה אינה נעשית גולל וכן סתומה לא חשוב גולל אם אין הקבר פתוח אליה, ולכן נראה דיש כאן ט"ס וצ"ל אלא א"כ הקבר פתוח אליה ושתהא הסוכה סתומה כו' עכ"ל. ולענ"ד נראה, דאין צריך לשבח הספרים, דמש"כ הראב"ד אלא א"כ הקבר פתוח אליה [והסוכה פתוחה] כוונתו דאז טמא האהל "מתוכה" [וכדמוכח בהמשך דברי הראב"ד במש"כ "במגעה ובאהלה מתוכה וכו'"] עיין, וטמא בתוכה באהל לא מדין גולל אלא משום שהטומאה יוצאת מן הפתח אע"פ שאין לו דין קבר מפני שהוא פתוח. ומש"כ או שתהא הסוכה סתומה שלא יהא לה פתח, אז נעשית כגולל ומטמא באהל גם מעל גבה, דו"ק היטב, ובשני האופנים איירי שהקבר פתוח, אלא שתחילה מדבר שהקבר פתוח וגם הסוכה פתוחה, ואח"כ מדבר באופן שהסוכה סתומה.

סימן מח

דעת החזו"א להלכה בדין אהל סתום המקיף את הקבר

בחזו"א (סי' ט' סוף הסימן) בנה נפש על המת ובנין סתום על גביו גם החיצון יש גבה וכו', מכאן לבנין סתום ע"ג לו דין ק"ס [נתבאר למעלה סי' מ"ד]

— הוספות —

(א) ומטמא ג"כ באהל מדין גולל.

(ב) ויראה דלהראב"ד דס"ל דאין צדדי קבר מטמא באהל הרי אם הקבר סתום גם בתוך הסוכה טהור מטומאת אהל, אע"פ דהקבר הוא צד מצדי האהל (עיי"ש בראב"ד).

שהחזו"א מפרש שהנפש הוא בנין מקיף וחלול סביב הקבר, עיי"ש, ומש"כ הראב"ד בפ"ז (ה"ז) דבעינן שקבר פתוח אליה (עי' לעיל סי' מ"ז), כל שהסוכה מקפת הקבר מקרי פתוח אליה דבעינן שיהא פתח הקבר תוך הנפש אף שהפתח סתום, עכ"ל. והנה אע"פ דהראב"ד לא איירי בסוכה המקפת את הקבר אלא איירי שהקבר הוא מצד הסוכה הסתומה, מ"מ כוונת החזו"א מבורר דבא לומר דגולל על גבי גולל אם הוא מקיף על הגולל הראשון ג"כ נקרא גולל, ואין נפקא מינא אם הוא מקיף סוכה על גולל שבקרקע הסוכה או על גולל שבצד הסוכה, וק"ל^(א).

ואשר לפי"ז יוצא שהחזו"א חולק על שיטת הרלב"ח ואתו עמו עוד הרבה מגדולי אחרונים דפשיטא להו שאהל חיצון על קבר אין החיצון נידון כקבר סתום (כמו שנתבאר ענין זה באורך בכמה סימנים לעיל).

ואמנם דע שבסי' כ' (ס"ק י"ד) משמע דהדר ב' החזו"א מזה, שהביא שם ר"ש מפורש שאפילו בכה"ג (בנין חיצון מקיף על הקבר הסתום) אין גולל אחר גולל, ומחלק החזו"א בין בנה נפש על גבה דחשוב ק"ס ונהיינו לשיטתו שהנפש היא אהל מקיף משום דעשוי לשם נפש, משא"כ היכא דאינו עשוי לשם נפש אינו גולל. ואע"פ שהחזו"א מסיים שם מיהו יש לחלק די"ל דדוקא גל אטום לא חשוב

גולל אלא צרכו של קבר משא"כ בנין חלול ע"ג הגולל אע"פ שלא עשאו לשם נפש. כוונתו רק להקשות על הר"ש מה דמכריח מדין גל אטום שבנין מקיף על הקבר אינו גולל, אבל באמת הרי הר"ש לא מחלק בזה, ופשיטא דלא יחלוק החזו"א על דברי הר"ש המפורשים. ולפי"ז גם הראב"ד יתפרש כפשוטו דאין הסוכה נחשבת כגולל רק אם הקבר פתוח אליה ממש, והא דבנה נפש על גבה נאפי' נפרש שהוא בנין מקיף שאני, משום דעשוי לשם נפש, או שנפרש בדעת הראב"ד דאיירי בשהסוכה עשוי לשם נפש.

ובהבי ינוח לן המנהג שנתפשט שעושין כיפין שאינו פתוח לחוץ ד' טפחים, והכיפין הן כמין אהל חיצון על קבר, ואע"פ דלהלכה פתוח פחות מד' טפחים כסתום הוא, משום דסבירא לן שאהל חיצון המקיף ע"ג קבר לא צריך להיות פתוח כמו שנתבאר לעיל, ולכאורה זהו לא כדברי החזו"א, אך צ"ל דלהלכה מודה החזו"א דכל שאהל החיצון אינו עשוי לשם נפש אין דינו כקבר כלל וכדעת הר"ש, ודו"ק.

ובגוף החילוק (בין גל אטום לאהל מקיף) שכתב החזו"א, צ"ע, למה הדחיק עצמו החזו"א לחלק בין גל אטום לבנין חלול, שהסברא רחוקה מאוד לחלק בזה, דאדרבא איפכא מסתברא דיותר היה ראוי

— הוספות —

(א) וגוף דברי החזו"א (בפירושו בבנה נפש על גבה) אין מוכרח, כמו שנתבאר לעיל (סי' מד) דיש לפרש וכ"ה פשוט דברי הר"ש דהנפש הוא בנין ע"ג הקבר ולא בנין חלול וסתום המקיף, אשר לפי"ז אי"צ לדחוק דברי הראב"ד שקבר פתוח אין הכוונה פתוח ממש, וק"ל.

לדון גל אטום כולו גולל, יותר מאהל שני, בהפסק חלל על גבי הגולל הראשון, ואם גל אטום אין נותנין עליו דין גולל אלא כדי צרכו של קבר, הרי ק"ו בנו של ק"ו אם נתן גולל אטום ע"ג גולל אטום בהפסק אור, וצ"ע.

אבל באמת בר מן דין אין הכרח לחילוק בין עשוי לשם נפש או אינו עשוי

לשם, דגם בעשוי לשם נפש י"ל דאינו נפש אלא א"כ בנה הנפש ע"ג הקבר ממש דהוי כדופן הקבר, וכמפורש בר"ש, אבל אי לאו הכי אין גולל אחר גולל, וכבר נתבאר למעלה (סי' מ"ד) די"ל דעיקר דין בנה נפש על גבה דהוה כקבר סתום הוא כשמחובר לקבר, ולא ידענא מקור לדברי החזו"א שפירש דנפש הוא בנין מקיף עיי"ש.

סימן מט

דין נפש הבנוי על גג קבר שהוא קרקע עולם

שביח על גבי מערות של קברי תנאים ואמוראים (בא"י) אשר קבריהם בתוך מערה חפורה בקרקע עולם, ויש לפעמים על גג המערה למעלה מבחוץ בנין ציון כמו קבר או כיפה, בנוי על המערה, והרי הכיפה עומדת על קרקע עולם. נראה דכה"ג פשוט שאין הכיפה הבנויה מבחוץ כדין נפש לענין קבר סתום, דקרקע עולם אין בו טומאה עצמית של קבר ולא דין גולל כמבואר בחזו"א (סי' ד' אות ג', ובעו"מ), לא מיבעיא לפי מה שאמרנו (בסי' מ"ד) שאין הנפש כק"ס אלא א"כ בונים אותה ע"ג הקבר ממש מפני שהוא נטפל לקבר והוה כדופן הקבר, אלא אפילו למה שהעלה החזו"א שאפילו הקיף את הקבר בבנין סתום הרי דין הנפש כקבר סתום אם עשוי לשם נפש, מ"מ הא כתב להדיא החזו"א גם לשיטתו דבעינן שיהיה הקבר פתוח לנפש [ואפילו נסתם הקבר מ"מ פתח הקבר צריך שיהיה בתוך הנפש כמבואר להדיא בדבריו סוס"י ז'].
 והטעם דנפש הבנוי על קבר שהוא קרקע עולם, לא שייך בו טומאה של דופן הקבר כקבר, דלכו"ע אין נתפס טומאה עצמית של קבר בקרקע עולם, דאף גם לדעת הראשונים דס"ל דשייך טומאת קבר בקרקע עולם היינו דוקא טומאה רצוצה, אבל טומאה עצמית של קבר לא שייך בקרקע עולם, וכל דין דופן הקבר כקבר ליכא אלא במחובר לקבר שיש בו טומאה עצמית, והבן, וכ"ה בחזו"א (סי' כ"ג ס"ק י"ג). [ומשום הכי יראה דאף מי שחושש איסור לכהנים בציון הרשב"י מפני שאינו רוצה לסמוך על רוב ארונות יש להן טפח, ואינם נכנסים לבנין מערת רשב"י במירון, מ"מ אין איסור נגיעה בכל הבנין מבחוץ למערת רשב"י משום דופן הקבר כקבר, אע"פ שיש שם בהיכל הבנין מצבה כעין נפש והוא מחובר לכותל והרי דופן הקבר טמא, כי לפי האמור מצבה הבנוי בקבר קרקע עולם לא שייך טומאת דופן הקבר כקבר, וע"ע להלן סי' קמ"ה שאלה ח' אות ב'].

סימן נ

בדין מחובר לקבר שלא לשם קבר

חפר הקבר בתוך הכותל אחר שכבר נשלם הכותל אז בודאי הוה כל הכותל כקבר. [ואעפ"י דמפורש ברבא"ד בהשגות סופ"ז דסמך סוכה לקבר שכל הסוכה נידון כקבר דהוי כדופן הקבר, אפשר דאיידי דוקא בשעשאו לשם נפש].

ולכא"ו יש להוכיח מדברי הגר"א (א"ר ריש פ"ז דאהלות) דהמחבר לקבר בנין טמא אפילו אינו צורכו של קבר, מדכתב "וכל קרקע עולם אינו מטמא סביביו דאי לא תימא הכי אין לך מקום טהרה בעולם שהרי טמאה כל הארץ מקבר אחד שבה מפני שהוא קבר סתום ומטמא כל סביביו שכל הארץ סביביו ודופנו הוא אלא קרקע עולם אינו מטמא סביביו", עכ"ל. ולכא"ו צ"ב מאי ראייה הביא הגר"א דקרקע עולם אין בו טומאה עצמית של קבר מהא דלא מטמאין כל העולם כולו, הרי יש לומר דלעולם אין שום חילוק בין קרקע עולם לקבר בנין, והא דלא מטמאין כל העולם משום קבר אחד, הוא זה מפני שאין כל העולם צרכו של קבר, וה"ה נמי קבר בנין לא מטפילין כל הכותל לקבר אלא מפני שהוא צרכו של קבר ונעשה לשם הקבר. אלא שמע מינה דהגר"א ס"ל דדין קבר שבכותל דנחשב כל הכותל כקבר אינו בדוקא כשבנה כל הכותל לשם הקבר, ומשוה"כ שפיר קאמר, וק"ל.

הרי מבואר דהגר"א ס"ל כפשוטו שכל המחובר לקבר, כקבר, עד סוף העולם כולו. ולכאורה גם פשוט דברי

ברמב"ם פרק ו' (ה"ח) ארון שהוא חקוק בסלע וכסהו בגולל וכו' אם בנה נפש על גבה הרי זו כקבר סתום ומטמא מכל סביביו. יש לעיין למה הזכיר הרמב"ם דין הנפש שהוא כקבר סתום בפרק ו' גבי ארון החקוק בסלע, איברא שגם בברייתא (אהלות פ"י ה"ז) נכתב הדין גבי ארון, אבל באמת צ"ב דהאי חידוש שהנפש שבונים על הקבר דינו כקבר, הוה ל"י לומר זה בדיני קבר, ולמה נתפרש דין זה ביחוד בענין קבורה בארון החקוק בסלע. וי"ל דרבותא הוא לענין נפש הבנוי על ארון הבולט בסלע, דסד"א דאם נקבר בסלע שהוא ממילא בולט על השטח והוה ליה הסלע כנפש וא"כ אין תוספת הנפש צורך כ"כ לנפש (שעיקר הנפש הוא לכבודו של המת שיהא היכר לזכרונו ע"י סי' מ"ד), קמ"ל. אבל בקבר החפור בקרקע פשוט טפי שייחשב הנפש כקבר שהוא טפי צורכו של קבר ונעשה כקבר.

וחנה ע"י רמב"ם (פכ"ה ה"ג) בדין קבר שהוא בתוך הכותל, הרי הכותל כולו קבר סתום עד סופו אפילו היה על כותל זה עשר עליות עי"ש, וסתמא משמע שאפילו לא בנה כל הכותל בשביל הקבר ולצורכו אפי"ה מתחבר הכל לקבר. ומיהו ע"י תשובות הרלב"ח (סי' קמ"ב) וכן בחזו"א (סי' כ"ג ס"ק י"ג) נסתפקו בזה אם בנה הכותל ע"ג הקבר שלא לשם קבר אם כה"ג נמי דיינינן כל הכותל כולו כקבר, ומ"מ משמע בדברי החזו"א שם שאם

הראב"ד בהשגות סופ"ז מוכח דדופן הקבר כקבר גם אם לא נתכוין בדופן החיבור שיהיה לשם נפש או לשם קבר, מדסתם ולא התנה בזה שום תנאי. וגם פשטות הדין במשנה דאיירי בכותל של בנין ענק מעשרה קומות ויש שם טפח על

טפח בתוך הכותל והיינו רק כזית מן המת, ואנו נותנין את כל הכותל לדין קבר, לא מסתבר כלל דאיירי בשבנו כותל ענק בשביל כזית מן המת, דזה לא שכיח כלל [ואם היה המדובר במת שלם היה אפשר לפרש כן אבל לא בכזית].

סימן נא

עד היכן נחשב חיבור לקבר בקבר

כתב בשו"ת מהרלב"ח (סי' קמ"ב, דף צ"ט טור ד') "האמת שאם הבנין בעצמו היה על הקבר דוקא [=ר"ל ממש] הוא בעצמו טמא ומטמא סביביו מפני שהכל הוא קבר" עכ"ל. הנה מבואר שאם בנה בנין גדול על קבר נעשה כל הבנין כמו קבר ממש ומטמא כאב הטומאה של קבר.

ועוד כתב (שם טור ג') "בדין קבר התהום [פירש"י] וז"ל שכל העיר היו מספקים שמא יש שם קבר ואין לו למת חלל טפח וכו' וקשה לי למה פירש הרב ז"ל שהחשש הוא משום טומאה רצוצה ולא נחוש שמא אין הטומאה רצוצה בקבר, והיתה החששא יותר קשה שאם הוא קבר כל הבנין שעל הקבר דינו כקבר ואפילו שיהיה כיפין ע"ג כיפין יש לחוש", עכ"ל^(א).

הרי מבואר שלא היה מועיל הכיפין אם היה עומד אחד מכותלי הכיפין ע"ג קבר. דאדרבא דנעשה כל הבנין כקבר,

ואע"פ דהכיפין היה בנין רחב הרבה, (עיי"ש כל הענין, וז"ב).

ונראה דיסוד דבריו הוא ממשנה מפורשת (פ"ו מ"ה) קבר שבתוך הכותל כולו נחשב כקבר עיי"ש כל הענין, וזהו יסוד הנידון, שטומאת קבר מתפשט אפי' יותר מכדי צרכו של קבר וגם המחובר לקבר נידון כקבר [לאפוקי מגולל שאין גולל אלא כדי צרכו של קבר].

וזהו כעין מש"כ הרמב"ם בפ"ז מהל' טומאת מת (ה"ד) "שאפילו הגביה הבנין על גבי חלל טפח עד לרקיע הכל טמא לפי שהכל כקבר".

והנה, יש לנו להרחיב קצת בביאור דין הזה עד כמה מטפילין בנין לקבר. כי לכאורה מצינו בענין זה קצת סתירות.

מבואר ברמב"ם (פכ"ה מהל' טו"מ ה"א) טומאה שהיא בתוך הכותל

— הוספות —

(א) ר"ל שאם היה קבר על פני הקרקע ולא תחת הקרקע והיה אחד מרגלי הכיפין מחובר לקבר היה כל הכיפין כולן מקבל דין קבר יעו"ש.

פני כל הארץ נמי דינא הכי הוא, א"כ מאי שנא קבר בכותל שאנו מגבילים הקבר לומר שאינו נמשך אלא באותו הכותל שבו הקבר, ולא בשאר הכתלים והגגות.

ובה"ג נמי יש להקשות על הראב"ד, דהנה הראב"ד בהשגות סופ"ז כתב דאם סמך סוכה לקבר נעשה כל הסוכה כולה [הסכך וכל הדפנות] כדופן הקבר ומטמא כקבר^(א). והוא מיסוד הדין דדופן הקבר כקבר, וקשה עליו לכאן, ממתני' בכותל שיש בו קבר אין דנין על הגג הנסמך עליה ולא על שאר הכתלים האחרים המחזירים לה כדופן הקבר [כמ"ש הרמב"ם הנ"ל, והראב"ד שם לא השיג עליו ומשמע דמודה לזה] ומאי שנא סוכה הנסמכת על קבר שדנין כולה כקבר, וצ"ב.

ובה"ג נמי יש להקשות על דברי הרמב"ם עצמו מדידי' אדידי' דבפרק ח' (ה"ב) מבואר שם דאם בנה בית ע"ג שדה שאבד בה קבר לא דנין את כותלי הבית כקבר, אפילו לצד שהכותל עומד תחת הקבר, אלא חוששין רק על טומאה רצוצה מתחת כותלי הבית, וקשה ממה שמבואר להדיא בפכ"ה דעכ"פ הכותל שבו הקבר נטפל לקבר. ובתוי"ט (פרק יז מ"ה) הביא מפיה"מ בנוסח ארץ ישראל דהרמב"ם עצמו הקשה זה, וז"ל, ואל יקשה עליך מה שאמרנו בפ"ז טומאה בתוך הכותל כל העליות שעל גבו אפילו הן עשר טמאות, דהתם בכותל והכא תחת הכותל, ע"כ, ונוסח זה לא מצוי בידינו לא בנוסח לה"ק

ומקומה טפח על טפח ברום טפח, כל העליות הבנויות על כותל זה אפילו עשר טמאות, שהרי הכותל כולו קבר סתום עד סופו והוא כותל כל העליות, ע"כ.

ברם, משמע מדבריו דדוקא אותו הכותל שבו הקבר נידון כולו כקבר, אבל שאר הכתלים והגגות אינו נטפל לקבר אע"פ שהן מחזירים עם כותל הקבר עי"ש, וכ"מ שהוא דעת הראב"ד שם.

אמנם בפ"י מהר"ם מרוטנברג (פ"ו מ"ה) מפרש דאם כותל אחד מן הבנין הוא קבר, אז דנים כל העליות וכל הכתלים של כל הבנין כקבר משום שהכל כקבר, והביא דבריו במשנה אחרונה (פ"ז מ"א ד"ה אפי").

והקשה במשנה אחרונה שם על מהר"ם מראטנברג, וכן בחזו"א (סי' ר' ס"ק יט) העיר בזה, דהרי במשנה מבואר שם בבנה בית בצד הכותל (הזה שבו הקבר) מכאן, ובית מכאן, ובנה ע"ג שני הבתים עד שנמצא ראש הכותל הטמא הוא באמצע קרקע העליה, כה"ג אין כל העליות טמאים אע"פ שהכל מחובר, וקשה על מהר"ם ז"ל, מאי שנא, והא עכ"פ העליה מחובר לכותל האמצעי, ונשאר בקושיא.

והנה כה"ג נוכל לתמוה גם על הרמב"ם דבפ"ז (ה"ד) כתב דאפילו הגביה הבנין ע"ג חלל טפח עד לרקיע הכל טמא, וסתמא משמע דה"ה אפילו הרחיבו על

— הוספות —

(ב) הראב"ד כתב שם שהוא מטמא רק במגע ולא באהל, והיינו לשיטתו שאין בקבר דין אהל אלא מגע, ופשיטא דלמאן דס"ל דדופני קבר מטמא באהל הרי הדופן מטמא גם באהל, ופשוט.

שיקול הדעת בשקל הקודש של דעת חכמינו ז"ל, מתי מטפילים לקבר כל הבנין, ומתי רק הכותל, מתי מטפילין הבנין עם הקבר שמתחתיו ומתי אין מטפילין הבנין להקבר שתחתיו, והכל לפי צורת הבנין ועוד שיקולים הראויים.

ועפ"י יסוד זה יתורץ לן כל התמיהות, דמה שהקשינו על הראב"ד מה דבסוכה הנסמכת לקבר הרי הוא דן את כל הסוכה כולה כדופן הקבר, ואילו בית הנסמך על כותל קבר אינו נטפל, זה לא קשה, כי הכל תלוי לפי ענין צורת הבנין, ואין זה סתירה כלל להטפיל כל הסוכה לקבר, ולא להטפיל כל הכתלים של הבית לכותל אחד של קבר, כי סוכה ובית יש להם שני משקלות, דסוכה היא בנין ארעי וקטנה, וזה בנין קבע וגדול, ולא מה שניתן בסוכה להטפילו לקבר ניתן להטפילו בבית.

וזהו גם התיורץ על המהר"ם מראטנבערג ז"ל, דאין שום סתירה מה דס"ל שקבר קטנטן של טפח על טפח בתוך כותל גבוה עשר קומות מטפיל את כל הבנין כולו הגגות ושאר כל הרפנות להחשיב הכל כקבר, ואילו כותל אמצעי שיש בו קבר, והכותל בין שני בתים אינו מטפיל עמו כל העליה שעל גבו להחשיבו קבר, דכאמור כל מין צורה של בנין יש בו שיעור ומשקל לפי הענין עד כמה נקרא טפל.

ובזה יובן נמי סתירת הרמב"ם מה שמחלק בין תחת הבית לתחת העמוד [לפי הנוסחא שבתוי"ט], שבאמת אין זו סתירה, מה שקבר תחת הבית אין

ולא בנוסח הערבי כמו שכבר העירו ע"ז, ולא ברור אם באמת הוא מדברי הרמב"ם או הוספה מלמדן אחד שהקשה ותיירץ. ועכ"פ קשה על תירוצו זה דבפכ"ה (ה"א ב') משמע להדיא ברמב"ם דלא שנא בין תחת הכותל או בתוך הכותל, מדכתב עמוד שהוא בתוך הבית וטומאה רצוצה "תחתיו" טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת וכו' ואם יש במקום הטומאה טפח על טפח על רום טפח הרי הוא כקבר סתום ומטמא כל סביביו, עיי"ש, הרי מבואר להדיא דאיירי בטומאה "תחת" העמוד, ולא "בתוך" העמוד, ואעפ"כ אם הטומאה שם טפח על טפח הרי דין העמוד כקבר, ומאי שנא שתחת הכותל אינו נטפל, ותחת העמוד כן נטפל.

ובבלל צ"ב בעיקר דין זה שכותל בית שיש בו טפח על טפח וכוזית טומאה בתוכו גורר את כל הכותל שיחול עליה שם קבר אפילו יהיה גבוה הכותל עשר עליות ורחב הרבה, ואע"פ שהקבר עצמו אינו תופס כמעט מקום [דהמדובר בקבר שהוא כטפח על טפח ברום טפח] והוא מועט שבמועט נגד חלק המשמש את הקבר, ולמה שאר הכתלים אינם נטפלים, מה הגדר בזה, מאי שנא דנוכל להטפיל כותל גבוה של עשרה קומות ורחב הרבה לטפח על טפח של טומאה, ולא נוכל להטפיל שאר הכתלים והגגות.

ויראה מכל זה מוכרח, דהלכה זו של מחובר לקבר כקבר, אין בזה מדה קצובה, אלא ניתן הדברים לשיעורים, והיינו, שדין על כל מין צורה של בנין במידה ושיעור בפני עצמו. ועיקרו היא

הבית נטפל לקבר, וקבר תחת העמוד כן העמוד נטפל, דהכל לפי הענין ולפי צורת הבנין, כדין עיקר וטפל כפי ששיערו חכמים במאזני צדק.

ובזה יובן דברי הגר"א (א"ר ריש פ"ז דאהלות) דכתב "וכל קרקע עולם אינו מטמא סביביו דאי לא תימא הכי אין לך מקום טהרה בעולם שהרי טמאה כל הארץ מקבר אחד שבה מפני שהוא קבר סתום ומטמא כל סביביו שכל הארץ סביביו ודופנו הוא אלא קרקע עולם אינו מטמא סביביו", עכ"ל, הנה מבואר דהגר"א ס"ל שכותל קבר אפילו יהיה עוביו ככדור העולם הרי כולו כקבר, עד סוף העולם כולו, ואפילו אינו מצרכו של קבר, [דעכ"ח איירי בעובי שאינו מצרכו של קבר כמו שנתבאר בס"י הקודם]. והנה קשה איך יתכן לומר שכותל בית שהוא ע"ג הקרקע שבו קבר אינו נטפל, ואילו דפנות הצדדיות של הקבר נטפל עד סוף העולם, מאי שנא דפנות הצדדיות, מן הכותל שע"ג הקבר, שלא גרע משאר הצדדים לפי הסברה, דכשם שאלו ה' דפנות של הקבר דינם כקבר אפילו יהיה עוביים מלא כל הארץ ה"נ הכותל שעל גב שהוא גם מן הקבר.

אבל הענין הוא כפי המבואר, שאין בידינו הכללים בזה, ואין לנו המשקל, וחז"ל עכ"פ גילו לנו דענין דופן הקבר כקבר נידון בכל דבר ודבר בעצמו, ואין בזה שיעורים קבועים (וע"ע מענין זה קצת בחזו"א סי' י"ד ס"ק א' וסי' כ"ג סק"א).

היוצא מזה לפי ההלכה, שענין דופן הקבר כקבר הוא הלכה ברורה,

אך לא נמסר לנו בזה שיעור קבוע, לפעמים נעשה כל מה שמחובר לו כקבר אפילו יהיה החיבור ארוך עד קצה העולם, ולפעמים יהיה שיעור רק כותל אחד, ולפעמים כל הדפנות והגנות, לפעמים נטפל רק קבר שבתוך הכותל, ולפעמים נטפל גם קבר שתחת הכותל, כמו שנתבאר בראיות ברורות.

ועל פי יסוד זה אפשר לתרץ החילוק בין בית בשדה שאבד בה קבר לבית על הקבר [אם נאמר שאותו התי' המיוחד מנוסח ארץ ישראל אינו מהרמב"ם או שלבסוף מחקו שהרי אין נמצא כיום נוסחא כזה], דיש לומר דלפי שיקול הדעת בחז"ל אין מטפילין הדופן לקבר היכא שאין ניכר וידוע מקום הקבר, דדי לנו שיהיה הטומאה במקומו, אבל אין חשיבות לקבר שאינו ידוע, להטפיל את המחובר אליו להיות בספק קבר.

ומן האמור למדתי לענין מה שראיתי בבית החיים פלוני שעשו שם גשר והעמודים נסמכים ומחוברים על קבר של בנין, גשר זה לא עשו לכהנים, אך אם יהיה נעשה כה"ג לכהנים (באופן שמקום הליכה יהיה חלול ולא ילכו תחת העמודים), אינו חוצץ, דיש לומר שכל הגשר כולו יש לו דין כסוכה הנסמכת על הקבר שכולו טמא ואב הטומאה בפני עצמו, מדין דופן הקבר כקבר, כמפורש בראב"ד (וכאמור אין חולק ע"ז), מלבד שברלב"ח מפורש שהכיפין הנסמכין ע"ג קבר כקבר דמי (וכאמור שיתכן דלכו"ע הוא). דכאמור אין בידינו כללים מדוייקים עד כמה מחשבים את המחובר לקבר כקבר, וכל צורה של בנין יש לו

לגבב בזה קולות ולעשות ספיקות וספק ספיקות (עי' בהוספה ג'). אבל בודאי שרחוק הדבר מליתן דין טהרה ברורה על בנין העומד על קברים ממש.

ויש לעיין עוד כמה שמצוי שבונים סביב קבר של צדיק ביטון עבה ומרצפין אותו וכל הביטון הזה מחובר לגוף הקבר, ויש חשש לומר שכהנים אסור להם ליגע בכל הבנין שמסביב ולא להאחיל על גבו משום שנטפל לקבר והרי זה כמו שהרחיב בנין הקבר עצמו שכלו נעשה קבר.

ובן יש לדון שמצוי בבתי קברות החדשים שמכנים מקומות קבורה, ויוצקים ביטון עבה על כל הבית החיים, ורק במקום המוכן לקבר משאירים בלי ביטון, ויש לחוש שכהן אסור לו לעמוד על הביטון הזה אפילו הוא רחוק מן הקבר, כיון שבמקום אחד מחובר הקבר עם הביטון הזה, ויש לעיין בזה, כי כאמור שאין לנו הגדרה ברורה עד כמה מטפילין בנין לקבר. ועי' חזו"א (סי' כ"ג ס"ק י"ג) שמסתפק אם לא בנה התוספת בשביל הקבר שמא לא נטפל, ומ"מ מבואר שם שאם קדם הכותל קודם הקבורה ואח"כ חפר בכותל הקבר אז כל הכותל טמא אע"פ שלא בנה הכל לצורך הקבר, ובצורה זו של ביה"ק קדם הביטון שבו קוברים קודם הקבורה וא"כ יש לומר שכל הביטון כולו ככותל הקבר נחשב, וצעב"ז^(א).

מדידה בפני עצמו. כי באמת הדין של דופן הקבר כקבר הוא הלכה ברורה, ולפעמים מטפילין אפילו בנין גדול ורחב כמלוא העולם כולו לקבר כמבואר להדיא בא"ר להגר"א, ולפעמים אין מטפילין את הכל. ושיעורו עד כמה נטפל תלוי בכל צורה של בנין לפי ענינו, ולפי דעת הרלב"ח אם עשו גשר מעל הקברים והיה אפילו רק רגל אחד מן העמודים עומד על קבר, היה דין כל כל הכיפין כקבר, וכ"ש ועל אחת כמה וכמה כשיש שם כמה עמודים המחוברים על קברים, [א"כ הרי זה בנין העומד על הקברים, שדינו כקבר ממש אפילו יהיה הבנין זה פתוח עם אלף פתחים לא מועיל, ופשוט]. וכבר נתבאר באר היטב.

וכבר אמרתי זה למקצת כהנים מחסידים... הנוסעים ל... ושם עשו כיפין בבית הקברות ישן כדי שיוכלו הכהנים להגיע לציון הקדוש של... זיעזעכ"א, ואמרתי להם דאין לעשות כיפין על גבי בית הקברות, אלא א"כ ישימו העמודים על גבי מקום שיחפרו בעומק עד שנודע שהעמודים אינו עומד על קברים, משום דברי הראב"ד והמהר"ם מראטנבערג והרלב"ח, והגר"א, דיש חשש להטפיל כל מה שבנו על קברים שכל הבנין נעשה כקבר. רק נלענ"ד דאין צריך להרעיש על זה כי מוטב שיהיו וכו', הואיל ויש מקום

— הוספות —

(ג) בתשו' מנח"י (ח"י סי' קכ"ג) דן בענין עשיית כיפין בבית הקברות, דלא ניהא לי' לעשות כיפין על בית הקברות ממש מטעם שהכיפין נשענים על הקברים ויש חשש של משתמש באיסור הנאה עיי"ש. ונראה דלא חשש משום שמחובר לקבר. אמנם שם איירי שהיה הרבה עפר על הקברים, ונמצא שהכיפין היו מחוברים לעפר ולא לקבר שהעפר אין לו דין קבר שהוא קרקע

סימן נב

מקור הרמב"ם שקבר צריך להיות בנוי

סתום שהמת בתוכו וכו' נפתח לו פתח אפילו סתמו אם לא פרץ פצימיו הנוגע בו מאחוריו ומגגו טהור ואין טמא אלא כנגד הפתח ע"כ, הנה מבואר דכל שיש פתח לבית אפילו סתמו [בבנין, כ"כ החזו"א] כיון שלא פרץ הפצימין אין לו דין קבר, דאע"פ שהוא סתום מ"מ כיון דאינו סתום כדרך בנין גמור ולא הוי סתימה מעלייתא, הוה חסרון בדין קבר סתום, דבעינן בנוי היינו סתימה דרך בנין מעליא. ואע"פ דתנאי בנוי אינו אלא מן התורה ומדברי סופרים מיהא הוי קבר אפי' אינו בנוי, ובבית סתום שלא פרץ את פצימיו הרי שלא כנגד הפתח טהור אפילו מד"ס, יש לומר, דהואיל ויש לו פתח היינו פצימין נחשב כפתוח ממש גם מדברי סופרים, אבל זה דוחק.

ואפשר שהמקור לדין בנוי היא הסוגיא בברכות (יט:) בדין מדלגין ע"ג ארונות, דס"ל להרמב"ם דהא דארונות לא הוי קבר הוא מפני שאינו בנוי ואינו מחובר לקרקע (עי' פ"ב ה"ו). ועי' להלן (סי' נו) דאפשר דהרמב"ם למד דין בנוי מדין גולל ודופק, דהרי הוא מפרש דגו"ד הוא קבר שאינו בנוי, וא"כ בהך דינא דגו"ד נתבאר התנאי דבנוי.

זה לשון רבינו הרמב"ם (פ"ב ה"ו), הקבר כל זמן שהטומאה בתוכו מטמא במגע ובאהל כמת דין תורה וכו', והוא שיהיה בנוי וסתום ואח"כ יהיה כולו מטמא במגע ובאהל וכו', ע"כ. הנה, "בנוי" זה, ביאר בכס"מ דבא לאפוקי מעמיד כלים או אבנים וכיוצא בהן מצידי המת וכו', כמו שביאר הרמב"ם שם אח"כ וכתב אבל המעמיד כלים או אבנים וכיוצא בהן בצידי המת וכסה עליו מלמעלה בכלים או באבנים וכיוצא בהן זה הכיסוי המוטל מלמעלה נקרא גולל ואלו הצדדין המעמידין את הגולל שהוא נשען עליהן נקראין דופק וכו', עכ"ל.

וצ"ב דלא מצינו בגמ' לכאורה אלא תנאי סתום בלבד (עי' זויר נג ע"ב), ומנ"ל גם תנאי בנוי, ור"ל שיהיה הסתימה מעליא דרך בנין וחיבור, והרי לענין עשיית מחיצה לשבת ולענין עשיית אהל לחוץ בפני הטומאה וכדו' סגי אפילו עשה אהל מקורות או אבנים בלי טיט, אך לענין קבר סתום לא סגי בשם מחיצות ואהל גרידא ובעינן סתימה מעליא, ומנא ל' כל זה.

ואפשר שמקור הדבר בגמ' הוא הדין שכתב הרמב"ם בפ"ז (ה"א) בית

— הוספות —

עולם ואינו בנוי. או דהתם משום שנכשלו הכהנים שהלכו לשם והיה בזה שעת הדחק גדול, כמבואר שם, ובאופן כזה אפשר לעשות כמה ספקות ולהתיר [דלכא' כל אלו הראשונים דס"ל דקבר אין לו טומאה עצמית עי' סי' ו' לא שייך כלל הדין של דופן הקבר כקבר, ויש לעיין בזה טובא, ואכמ"ל. ועוד דלדעת הראב"ד אין הכהנים מוזהרים על טומאת קבר שאין בו רצוצה].

סימן נג

בדין מעמיד כלים או אבנים סביב הטומאה

דמשמע ברמב"ם (הנ"ל) דהגריעותא בהעמיד כלים מצידי המת וכסהו, הוא משום שאין זה בנוי, ומשמע לכאור' שאם היו הכלים מחוברים זה בזה במסמרים דרך בנין וסתימה מעליא מחשב קבר בנוי וסתום. וקשה דהא להדיא אמר הרמב"ם פ"ב (ה"ו) דארונות של עץ אינן קבר, משמע אפילו הלוחות מחוברות במסמרות והן סתומין, והיינו טעמא (לכאורה) מפני שאין הארונות קבועין בקרקע במסמרות וכדומה ומשום דבעינן קבר מחובר לקרקע, וא"כ למה נקט הרמב"ם אופן של אינו בנוי באופן שמעמיד כלים בצידי המת מדין קבר,

דמשמע משום שהכלים אינן מחוברים זה בזה והוא חסרון בדין בנוי, והא הרי אפילו העמיד המת בתוך כלי גדול והיו הדפנות והכיסוי מחוברים במסמרות והיה בנוי וסתום בבנין גמור נמי לאו קבר הוא (משום דאינו מחובר לקרקע).

ויש לומר דאמנם נכון דכדי להפקיע מתורת קבר מחמת שאינו בנוי, סגי אפילו העמיד המת בכלי גדול שהכלי בנוי, ולא נקט מעמיד כלים אלא לבאר ענין גולל ודופק, דדין גו"ד הוא דוקא העמיד כלים מצידי המת וכסהו, אבל מניח המת בתוך ארון סתום אין בו דין גולל ודופק וכמו שיתבאר הטעם בס' נ"ט.

סימן נד

גדר "בנין" בקבר

אבל צ"ע מרמב"ם להלן פ"ז (ה"ה) שכתב בענין כרי של תבואה וגל של אבנים שאם היה מקום הטומאה חלול טפח על טפח על רום טפח הרי הוא כקבר סתום ומטמא כל סביביו, משמע דבנין אי"צ דייקא בטיט מדמחשיב גל של אבנים וכרי של תבואה לקבר סתום, אלא עכ"ל כל שעומד וביטלו שם דינו כבנין אפילו היה בלא טיט. ולפי"ז נצטרך לומר דהתם (פ"ז) איירי בגל של אבנים גדולים ובטלן, וצורורות (בפרק ו') איירי בלא ביטלן, וזהו שכתב גל של צורורות "שעשאו גולל" לומר דאיירי באופן שבכוונה עשאו גולל

יש לעיין מה הוא גדר "בנוי", ובפשטות י"ל דהיינו שהאבנים בנוי בטיט (או אם היה קבר מעצים בנוי במסמרים ותקועים בקרקע במסמרים) כדרך בנין, וכדמוכח נמי בפ"ו (ה"ז) שכתב גל של צורורות שעשאו גולל לקבר אין טמא אלא סדר הפנימי אבל הנוגע בשאר האבנים טהור, הרי מבואר דגל אינו בדין בנין אפילו שהם מסודרים ומונחים בסדר יפה כדרך בנין, דאל"כ היה צריך להיות כל הבנין כולו טמא מדין קבר (שבקבר נאסר כל הבנין אפילו היה הבנין גבוה הרבה), אלא דין גולל הוא, והיינו מפני שאינו בנוי בטיט.

והיינו שנתנו ארעי, אבל לא שכל גל צורות הוא גולל, ולפיכך אין דינן כבנוי. וזה דוחק קצת דהרי ארונות של עץ (שבפי"ב ה"ו) אין נידון כקבר וסתמא משמע אפילו ביטלו למת ובטלו במקומו (ודלא כדעת תוס' ק: סוף ד"ה ורומן עיי"ש), ויש לחלק.

ואולי נאמר דהאי גל של אבנים שבפי"ז דנחשב קבר איירי שהיו אבנים גדולות והיו מונחים דרך בנין (וגם אם לא היה בטיט אלא מצודדין היטב כדרך בנין, דאפשר דאבנים גדולות נחשב כבנין גם בלי טיט), וכן

כרי של תבואה היה דרך בנין כצריף, שהיו השיבלים מקולעים זב"ז וקשורים זה בזה ובקרקע, אבל גל של צורות דהוא גולל לא היה דרך בנין כלל. ואפ"ל עוד דמשום הכי כתב שם בפ"ז הרי הוא "כקבר" סתום בכ"ף הדמיון, וכוונתו מדין גולל ודופק, וקמ"ל דגם דין גולל ודופק ליכא אלא ביש בו חלל טפח^(א). אבל דוחק דסתמא משמע התם בגל של אבנים ותבואה דכולו טמא ולא רק סדר הפנימי, וא"כ אינו מדין גולל, אלא מדין ק"ס, וצ"ע.

סימן נה

אם קרקע עולם נפקע מכלל "בנוי"

לכאורה יש לפרש דבנוי בא לאפוקי גם שאם היה הקבר חצוב בקרקע עולם אינו קבר כדבעינן למימר לקמן. אמנם ממה דהרמב"ם מסיים אבל המעמיד וכו' משמע שאין כוונתו להפקיע כאן קרקע עולם. וגם כי באמת אם חפר בקרקע עולם קבר ובנה על גבה כיסוי הרי הכיסוי נחשב קבר (כמבואר ברמב"ם פ"ו ה"ח), ואם קרקע עולם לא היה נחשב בכלל בנוי לא היה שייך ליתן דין קבר

אפילו על הכיסוי, דפשוט שאם העמיד מסביב הטומאה כלים ובנה כיסוי עליהן אין לו תורת קבר.

אמנם באמת קבר שהוא קרקע עולם נראה מדברי הרמב"ם שאין לו תורת קבר, אבל אין זה מחמת שאינו בנוי, דגם קרקע עולם כיון דדבוקין זה בזה נקרא בנוי, אלא טעם אחר אית ביה וכמו שיתבאר להלן (סימנים סג-עג) בס"ד.

סימן נו

דעת שאר ראשונים בדין קבר "בנוי"

בשאר ראשונים לא מצאתי להדיא שהצריכו תנאי בקבר שיהיה "בנוי", ויש לעיין בזה, דהנה לכאורה אם הרמב"ם הוציא הדין של "בנוי" מדין גולל

— הוספות —

(א) וב"מ בהשגות הראב"ד סוף"ז דליכא גולל ודופק אלא בחלל טפח, וב"כ החזו"א (אהלות סי' ב' ס"ק י"ד).

אך יש לומר דאפשר דדין מעמיד אבנים שאינו קבר כו"ע מודו ביה, אבל לא מדין גו"ד, דגם אם נפרש גו"ד כדברי שאר ראשונים, עדיין איתא לתנאי בנוי. וא"כ אדרבא יש לומר שלשא"ר שפירשו גו"ד באופן אחר, יהיה כל מה שאינו בנוי טהור לגמרי ולא יהיה בהם אפילו דין גולל ודופק, וצעב"ז. ולא מצאתי כעת בזה כלום, [ובערוך השולחן ראיתי העתקה לתנאי של בנוי בפשוט]^(א).

ודופק (עי' לעיל סי' נ"ב), דאיהו סבור דגולל ודופק אינו אלא מד"ס והוא מפרש שגולל ודופק הוא קבר שאינו בנוי כמבואר בדבריו, יעוין בו, א"כ לפי שאר ראשונים דפירשו גולל ודופק בענין אחר, או כיסוי הקבר או מצבת הקבר^(א), ליתא לתנאי של בנוי. או דנימא דהרמב"ם למד דין בנוי מדין ארונות של עץ כנזכר, ושאר שפירשוהו באופן אחר (שהיו פתוחים ועוד שאר אוקימתות עי' ראב"ד פ"ב ה"ו), א"כ ליתא לדידהו תנאי של בנוי.

סימן נו

דין הקבר שאינו בנוי והקבר שאינו סתום מדברי סופרים

וכו', ר"ל דאף אם אין הקבר בנוי מ"מ עדיין יש בהם דין גולל ודופק מד"ס, כלומר שיש להם דין קבר סתום מדברי סופרים.

הנה אחרי שביאר הרמב"ם (בפ"ב הט"ו) דתורת קבר תלוי בבנוי ובסתום, מסיים עלי' אבל המעמיד כלים או אבנים

— הוספות —

(א) יש בגו"ד כמה שיטות בראשונים והביאם בספר טעם ודעת (פ"ב ס"ק קנ"ט) יעו"ש.

(ב) ובמהדורא קמא של חיבור זה כתבתי לתמוה על התוס' וסייעתם (בסוגיא דכוכין ב"ב ק' ע"ב) דמפרשים במנהג הקבורה בכוכין שבמערות, שהיה הארון והכוכ פתוח, דצ"ע דהא תמוה הדבר לפרש שהיו משאירין הצד שמכניסים בו את המת פתוח, דהא מצות קבורה הוא מה"ת והאיך השאירו קבר פתוח (ולהלן נדבר מזה בס"ד), ותירצתי התם דעב"ח צ"ל באמת שאין כוונתם שהיה הקבר פתוח ממש, ובודאי איירי שנתנו שם גולל על פתחו וכמבואר להדיא בש"ס בכמה מקומות דסתימת גולל דזהו מעיקר מצות הקבורה, רק כוונתם שלא היה בנוי הכיסוי יפה והיה רק דינו כפתוח. וכעת לאחר שיצא לאור ספר טעם ודעת ראיתי (פ"ו ה"ח באורי הלכה ד"ה ארון) שגם הוא פירש כן, שאין הכוונה שלא היו סותמין כלל בגולל, דאפשר שהיו מניחים שם אבן וכיו"ב ובזה עדיין אין הטומאה עולה למעלה דהא אין זה יותר מגולל, וכוונת התוס' רק שלא היו סותמין בסתימה גמורה, עכ"ל. אבל כעת אחשוב דצ"ע בתירוץ זה שהרי אם העמיד שם אבן הרי אפילו להרמב"ם עכ"פ נעשה קבר סתום מד"ס [ר"ל לולא הדין שקרקע עולם אינו קבר סתום להרמב"ם], וכ"ש לדעת התוס', דאפשר דלתוס' אין חילוק בין העמיד אבן, לבנה אבן, דכל חילוק זה לא ראיתי אלא בדברי הרמב"ם וכמו שנת'. ולענין כוונת התוס' בהשאיר פתוח כתבתי להלן שרוב הראשונים פירשו שהארון עצמו היה מכוסה לגמרי והיה פתוח בין כיסוי הארון לתקרת הכוכ, וניחא, ואף גם האומר שהארון היה גבוה ז' טפחים והיה ממש פתוח הרי יש לומר שעשו הסתימה באופן שנשאר על פתח הכוכ שם פצימין, או שתיקנו דלת, ונדבר מזה להלן בס"ד.

משמע לכאורה דרך באותו התנאי של בנוי האמור בקבר של תורה, יש בהו חומרא שמדברי סופרים אי"צ בנוי, ויש לו דין קבר סתום אפילו אינו בנוי, משא"כ אותו התנאי של "סתום" אין בו שום חומרא, כלומר בקבר פתוח לא נתחדש בו שום דבר מד"ס, ואינו בדין ק"ס לא מה"ת ולא מד"ס. וכן באמת מוכח בפ"ז (ה"א) שאם יש פתח לקבר אינו טמא כלל אלא נגד הפתח ואין דין הבנין כקבר סתום אפילו מדרבנן עיי"ש, [ועי' להלן בדין ארונות דלדעת כמה ראשונים

גזרו בפתוח נמי משום גזירת ארונות. ומ"מ במקום דליכא גזירת ארונות כגון בבית פתוח עי' תוס' ב"ב ק' ע"ב ד"ה ורומן לא גזרו מידין. ושיטת הרמב"ם בזה דלא כהרא"ש בפירושו (פ"ב מ"ד) דכתב שם שאם הוא פתוח מן הצד, זה הוי טומאת גולל, ומטמא אפילו פתוח מן הצד^(א), גם דעת שא"ר בסוגיא דכוכין משמע כהרמב"ם דכל שאינו סתום ליכא בו שום טומאה מד"ס, רק טומאת גזירת ארונות. שהיא טומאה קלה מדבריהם.

סימן נח

קבר שרובו בנוי ומיעוטו אינו בנוי

יש להסתפק בעיקר דין בנוי, אי בעי שכל הקבר כולו יהיה בנוי היינו כל מה שנצרך לדין קבר יהיה בנוי, או דילמא סגי בשיהיה רובו בנוי והשאר סתום בלא בנין, למשל אם רוב הקבר היה בנוי, ומיעוטו היה סתום ולא בנוי, אם דינו כקבר בנוי משום דרובו ככולו, או שמא בעינן שגם חלק הסותם את הקבר יהיה בנוי, ולא סגי שחלק הסותם סתום בלא דרך בנין. ונ"מ מזה, דלצד שאם רובו בנוי יש לו שם קבר בנוי אע"פ שמקצתו סתום בלא בנין, יוצא שאם היה הקבר פתוח [בד' טפחים, או בטפח למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה] אזי אם יסתום הפתח אפילו ללא בנין יהיה עליו תורת קבר גמור מצד דרובו בנוי ורובו ככולו, והוא גם סתום, אבל

לצד דבעינן כולו בנוי לא יועיל אם יסתום הפתח בסתימה שלא כדרך בנין, הואיל ואין כולו בנוי.

והנה לפי מש"כ בחי' הגרשוני שבגליון השו"ע (סי' שע"א, הבאנו דבריו לעיל סי' י"ט), דאם הקבר פתוח ממש סגי בפתוח טפח להוציאו מדין ק"ס, אבל אם ינעול הטפח הזה אפילו בסתימת ארעי יהיה דינו כקבר סתום, נראה קצת להוכיח מזה דסגי ברובו בנוי, דאי לאו הכי האין יועיל סתימת הטפח שלא בבנין גמור, דנהי דמועיל סתימה זו שלא תצא הטומאה [דלענין חציצה שלא תצא הטומאה סגי אפילו בסתימת ארעי כדאיתא בשו"ע יו"ד סי' שע"א ס"א], אבל הלא

— הוספות —

(א) ועי' חזו"א (סי' ז' ס"ק ו' ד"ה כתובות, ושם סוס"ק ז').

עכ"פ בעינן קבר בנוי וזה אינו בנוי, אלא עכ"ח דהואיל ורובו בנוי לא איכפת לך. אך מצד הסברא הי' נראה דאעפ"י שרובו בנוי מ"מ כיון שסתימה זו היא גורם לחלות תורת קבר ובלא סתימה זו לא יהיה בו דין ק"ס הרי יש לנו עכ"פ להפקיעו מדין קבר מחמת שאינו בנוי, וצ"ע. ואפשר דאיה"נ דגם לפי דעת העבודת הגרשוני, יהיה נפקע מדין קבר גמור של תורה, אבל על כל פנים הרי מד"ס הוא קבר גם באינו בנוי (לדעת הרמב"ם).

והנה לענין קרקע עולם מאן דס"ל דקרקע עולם אינו קבר סתום, מ"מ מקצתו בנין ומקצתו קרקע עולם נידון חלק הבנין כקבר בין שחלק הבנין הוא מעל המת ובין מן הצד (כדחזינן בדין ארון החקוק בסלע ופתחה מן הצד שחלק הסתום נידון כקבר), ומבואר זה בחזו"א (אהלות סי' ז' כמ"פ). ואולי נימא כן גם בקבר שמיעוטו אינו בנוי, הרי חלק הבנוי יש לו דין קבר וחלק השאינו בנוי אינו קבר, ויש לחלק.

סימן נט

בדין ארונות של עץ למה לא נחשב כגולל ודופק

ברמב"ם פי"ב (ה"ו) ארונות של עץ שמניחין בהן את המת אינן כקבר אלא אם יש בין כיסוי הארון והמת גובה טפח חוצץ והעומד ע"ג הארון טהור מן התורה ע"כ. וצ"ב למה אין הארון קבר, וראיתי מי שכתב מפני שאינו דרך בנין, [גם במרכבת המשנה פירש מפני שאינן מחוברין לקרקע], ולכאוי' אין זה מספיק דהא עכ"פ מד"ס אי"צ דרך בנין כמו שהעתקנו מדברי הרמב"ם (פ"ב הט"ו) במעמיד כלים או אבנים וכו' דעכ"פ מד"ס הוי קבר. ואין לומר דאיה"נ כוונת הרמב"ם לומר שארונות הללו דינן

כמעמיד אבנים סביב המת דמפני שאינו בנוי אין בו אלא טומאת גולל ודופק שהוא מד"ס ולא מן התורה, דזה אינו דלהדיא מבואר ברמב"ם דאפילו מדרבנן טהור, אי לאו דגזרו על כל הארונות אטו ארונות שאין בהן חלל טפח מעל המת, הרי מפורש דאין בהן אפילו טומאת גולל ודופק, דטומאת גו"ד אינו מטעם גזירה אטו אין בהם פתח.

וי"ל דלעולם הטעם מפני שאינו בנוי^(א), ואעפ"כ אין בו טומאת גו"ד, דשאני מעמיד אבנים או כלים סביב המת דהוי

— הוספות —

(א) ואין לומר הטעם שאינו קבר מפני שדרך קבורה הוא בעפר דייקא כמבואר ברמב"ם פ"ד מהל' אבל ה"ד, ועץ אינו עפר לענין קבורה, אע"פ דלענין כיסוי הדם שמצוותו בעפר מכסין בנסורת של עץ (וע"ע חזו"א יו"ד סי' רי"ג סק"א ד"ה ואמנם), דזה אינו, דהרי הטמינו בכרי נמי דין קבר הוא לענין טומאה כמבואר פ"ז ה"ה, ועכ"פ יראה שאין טומאת קבר תלוי במה שנקבר כדינו.

המת הוא שנטפל למת, ונעשה ככסותו, אבל הכניסו בשידה תיבה ומגדל לא [דדמיא כמעמיד אבנים וכלים מצדי המת שיש בו דין גולל ודופק], ועי' תוס' בבא בתרא (ק: סוד"ה ורומן) שכתבו שאפילו הכניסו בסתם כלים, נמי דינא הכי היא שאין לו דין קבר.

אנב, יש להביא כאן מה שראיתי במאירי ברכות (י"ט ע"ב) דמשמע מדבריו דגם אם כיסוי הארון נחשב כגולל, מ"מ למאן דס"ל [היינו הרמב"ם] שטומאת גולל אע"פ שסמכוה מן המקרא מדברי סופרים היא, נדחה טומאתו לצורך מצוה כמו שאמרו שם בברכות מדלגין היינו ע"ג ארונות וכו'. ולמדנו מדבריו דלהרמב"ם דין גו"ד שוה לדין טומאת בית הפרס וטומאת ארונות ולדין טומאת ארץ העמים שדחה טומאתו לצורך מצוה [ועי' רמב"ם פ"ג מהל' אבלות הי"ג והי"ד].

בנין העומד ע"ג קרקע אלא הוא בנין ארעי, וקרקע הקבר הוא עכ"פ קרקע גמור, וכה"ג יש טומאת גולל ודופק שדומה לקבר, משא"כ ארון שהוא כלי וגם קרקע החלל שבו תלוש הוא, כה"ג אין בו אפילו גולל ודופק.

ובהכי יש ליישב דברי הרמב"ם בפיה"מ (פ"ט מי"ג) שפירש בכזורת שהיתה כפויה על פיה וטומאה בתוכה דהוי כקבר סתום [ר"ל טומאת גולל ודופק], דהתם הכזורת עומד על גבי הקרקע ודומה כמעמיד כלים סביב הטומאה, משא"כ ארון (וע"ע חזו"א סי' ז' סוס"ק ז').

ועי' השגות הראב"ד פ"ו (ה"ח) דביאר "הארון כסותו של מת הוא ואינו לא גולל ולא דופק ולא קבר סתום". משמע מדבריו שטעם ארון משום שמתבטל למת ואין לו חשיבות בפני עצמו, ולפי"ד י"ל דדוקא ארון שהוא עשוי לצורך ולכבוד

סימן ס

בענין ארונות אם יש חילוק בין של עץ או של אבן

חקוקין בסלע ומחוברין בקרקע דבהם יש טומאת גולל (עי' פ"ו ה"ח), וכן מוכח לכאור' במאירי ברכות (י"ט ע"ב) מדאמר סתם ארון שהמת בתוכו וכו', ולא חילק בין עץ ואבן^(א), שו"מ בהשגות הראב"ד פ"ו (ה"ח) מבואר דשוה עץ ואבן לענין זה^(ב). וכן

מש"כ הרמב"ם (כפ"ב ה"ו) ארונות של עץ, לכאור' יש לומר דלאו דוקא הוא, ולא נקט של עץ אלא מפני שארון של עץ מילתא דפסיקא היא שהמדובר בארונות תלושין, ואילו היה אומר ארונות סתמא היה במשמע גם ארונות של אבן שמהן

— הוספות —

- (א) ומיהו אין זה ראיה ברורה די"ל דסתם ארון של עץ הוא וסתמו כפירוש.
(ב) וז"ל, אבל ארון כסותו של מת הוא ואינו לא גולל ודופק ולא קבר סתום ואינו מטמא בארון של אבן אלא מי שמאחיל עליו כנגד הטומאה [אם אין חלל טפח פנוי, אבל אם יש חלל טפח פנוי אינו מטמא להראב"ד אפילו בק"ס].

ראיתי בנשמת אדם (בינת אדם שער השמחה ס"א) בסוף התשובה שביאר כוונת הרמב"ם שאין חילוק בין עץ ואבן.

ומיהו היה אפשר לומר דנקט דוקא של עץ, אבל של אבן כיון שאדם קובע

לו מקום מפני כובדו הוי כבנוי וכמחובר לקרקע ובכלל קבר הבנוי הוא (ע"י לעיל ס"י נ"ד). ועוד יש סברא מפני שאבן בעפר הוי כמין במינו ומתבטל לקרקע גם בלי חיבור ממש, וע"י חזו"א יו"ד (ס"י קכ"ו ס"ק ט' ד"ה יו"ד וד"ה והנה).

סימן סא

הני ארונות שמיהרין הרמב"ם אי איירי גם בשחן טמונים בקרקע

בתו"מ (ב"ב פ"ו מ"ח) פשיטא ל"י דהני ארונות של עץ שטיהרין הרמב"ם איירי אף בארונות הטמונים בקרקע [כרוב רובן של הראשונים דפירשו כן, לפרש מימרא דמדלגין היינו וכו' בברכות יט ע"ב דאיירי בארונות טמונים בקרקע]. ובאמת הכי מסתבר טפי שהרי דעת הרמב"ם בהל' אבל (פ"ד ה"ד) שדרך קבורה היא שמכסין הארונות בעפר וא"כ מסתמא איירי בסתם ארונות שהיו טמונים בקרקע.

גרע (מאינו עומד) [אולי צ"ל: מעומד] ע"ג הארון ממש, דכשנתנו זה הארון תוך הקבר אע"ג דהמת בתוכו מעולם לא ירדה טומאה לקבר כיון שכיסוי הארון חוצץ והרי"ז כאילו אין שם מת כלל ומהיכא תיתי לקבר זה טומאה בדין קבר סתום, עכ"ל, וכן ראיתי בנשמת אדם (בינת אדם שער השמחה ס"א) שכתב שאין חילוק בין ארונות על פני השדה או תחת הקרקע.

אבן בליקוטים הנדפס על גליון משניות בבא בתרא (פ"ו משנה ח' ד"ה אבל להרמב"ם) הביא בשם ספר שושנים לדוד, שהביא משם ספר בית דוד, שהרמב"ם לא איירי בארונות שבתוך הקבר אלא בארונות שע"פ השדה ובהנהו הוא דכתב דאינן כקבר. והשושנים לדוד כתב עליו שאינו רואה ממש בדברים אלו, דאטו משום שהארון קבור תחת הקרקע מיגרע

אבן בדברי הכס"מ (פי"ב שם) מפורש דהרמב"ם איירי שהארונות מגולין על פני השדה ואע"פ שאין דרך להניח המתים בארונות מגולין על פני השדה צ"ל שהיו מניחים הארונות מגולים בעוד שהיו חופרים הקברות ולפעמים היו רבים שהיו תופסים כל הדרך והיו צריכים לדלג עליהם, עכ"ל^(א). גם דברי רבינו הרמב"ם עצמו בפ"ז אהלות (מ"א בדין נפש אטימה)

— הוספות —

(א) ולא הבנתי לא דברי הב"ד ולא דברי השול"ד הנ"ל שהם הבינו בדעת הכס"מ שהארונות היו טמונות בקרקע. דאיברא דמפרש שלבסוף הטמינו אותן, אבל היתר הדילוג מבואר בדבריו דאיירי בעוד שאינן טמונין.

מוכח דארוֹן שבקבר יש לו דין קבר כמו שהעיר התו"ט בב"ב.

ולגוף תמיהת הש"ל דכשנתנו זה הארון בקרקע מהיכי תיתי לקבר זו טומאה בדין קבר סתום, יש לפרש עפ"י התוס' כתובות (ד: ד"ה עד) בשם ה"ר דוד מניצבורק דפירש שיטת רש"י דאע"פ שכיסוי ארון יש לו דין גולל מ"מ כשהוא טמון בקרקע בטל אגב קרקע ולא מטמא באהל עי"ש, עפ"י סברא זו יש לומר דארוֹן זה כשהוא טמון בקרקע בטל הארון אגב קרקע וכאילו אינו קיים (או שמדין מחובר לקרקע נעשה כקרקע מפני שבטלו לקרקע). ועי' עוד דברי רבינו הרמב"ם (פ"כ ה"א) שאין אהל בתוך אהל מציל על הטומאה, וביאר שם הגר"ח דאיירי דהפנימי היא אהל ארעי, ויש לומר דה"ה נמי הארון שבתוך הכוך מתבטל שם אהל שלו ומחשב ארעי שעיקר האהל מתייחס אחרי העפר שהוא מעיקר הקבורה, וכ"ש אם העפר הוא ע"ג הארון ממש יש לומר שנטפל הארון למחשב כגוף אחד עם העפר ודין קבר יורד על הארון עצמו, והבן.

ולענ"ד יראה עוד טעם לומר בדעת הרמב"ם כדעת הבית דוד דהארוֹנות הללו הטמונים בקרקע דין הארון כקבר, דהלא שיטת הרמב"ם היא דגם בעלמא [אם יש חלל טפח פנוי בקבר] אין טומאת קבר נובעת מצד בקיעת הטומאה של המת, אלא שגזרה תורה על עצמית שם קבר שיהיה מטמא מפני שהוא משמש למת ונטפל למת ונעשה כמת עצמו (כמו שמבואר לעיל סי'

א' עי"ש באורך), וא"כ מה נרויח בהא דאין הטומאה עוברת מן הארון והוא חוצץ, והרי כל קבר בנין טמא הגג והכתלים אע"פ שהקבר עצמו דין אהל עליה וחוצץ הטומאה, ה"נ גם אם אין הטומאה עובר מהארון מצד שהוא חוצץ, מ"מ אפשר שיחול טומאה בבנין מצד שהוא קבר, דמ"מ הוא בנין המשמש את המת לקבורת המת, דעיקר שם קבורה הוא מצד העפר והקרקע, ולא בעינן לטומאת קבר שיעבור טומאה מן המת על הבנין, דהבנין עצמו כששם קבר עליה הרי הוא טמא מצד עצמו, מצד דהוא משמש ונטפל למת. ועי' בהשגות הראב"ד (פ"ו ה"ח) מוכח נמי דאם הכניס הארון לתוך קבר יש לקבר דין קבר, (וכבר כתבתי לעיל סי' ג' שגם הראב"ד ס"ל שטומאת קבר אינו נובעת מצד הבקיעה אלא מצד עצם שם קבר). וכל טענת הש"ל ליתא לה מקום אלא לשיטת הראשונים דס"ל שטומאת קבר הוא מצד בקיעת הטומאה מן המת ואז יש מקום לטענת הש"ל, לומר שכיון שהארון חוצץ לא שייך בקיעה, אבל טומאה עצמית של קבר יכולה להתקיים גם אם הארון חוצץ, הואיל ועכ"פ הקבר משמש את המת ושימוש זה נעשה דינו כמת, והבן.

אולם היכא דהכניס הארון לכוך של קרקע עולם, והרי דעת הרמב"ם שקרקע עולם אינו קבר (כמו שיבואר) ואפילו לא הכניסו בארון כלל, א"כ בזה י"ל שאם יש חלל טפח בין הטומאה לארון, אע"פ דליכא חלל טפח בין הארון להכוך, יהיה טהור מלמעלה,

דעצם הארון לא מקבל טומאה כלל גם כשהוא בקרקע^(ב).

שהיה דרכם לעשות ארונות פתוחים היה מותר לצורך קבורה.

ודע דבמאירי ברכות (י"ט) כתב, וז"ל, ארון שהמת בתוכו ואינו גנוז בתוך הקבר אם יש חלל טפח בין גב המת לגב הארון יש מקום לטומאה להיות הולכת ובאה במקומה ואין המתאהל עליו טמא וכו', ע"כ, לכאור' היה מקום למשמע מדברי המאירי (ממה שאמר "ואינו גנוז בתוך הקבר") דבא לומר שאם הכניס "הארון" לקבר נעשה הכל כקבר, אבל אין מוכרח כלל כוונה זו, דיותר נראה דהמאירי בא לומר דוקא היה המת גנוז בארון, לאפוקי היה המת גנוז בקבר, והעתיק דברי הרמב"ם ארונות של מת אינן כקבר דהיינו שיש חילוק בין מת הגנוז בארון תלוש למת הגנוז בקבר, ותו לא מידי, ולא איירי מדין ארון הגנוז בקבר, דו"ק.

ויראה לכאור' להביא ראיה בדעת הרמב"ם שאם הארון בקבר הר"ז ק"ס, מדברי הרמב"ן והרשב"א והריטב"א (בחידושיהם לשבועות יז.) שהביאו מדברי הרמב"ם שאסור לכהן ליכנס לביה"ק אף לצורך מצוה, והקשו עליו הא רוב ארונות יש להם טפח (נביא דבריהם להלן בס"ד), ופירשוהו דדין הרמב"ם לא אמור אלא בזמנינו שאין דרך לעשות ארונות פתוחים, אבל בימיהם

ומוכרח מזה דסבירא להו דאע"פ דהרמב"ם דעתו דארונות של עץ אפילו סתומים אינן כקבר, הני מילי היכי דמונחים ע"ג קרקע מגולין, אבל משהכניסו את הארון לתוך הקבר הרי הוא בטל לקרקע ואינו חוצץ, דאי לא הכי הרי לא תירצו לפי שיטת הרמב"ם כלום, דאכתי תקשי על הרמב"ם למה אסור לכהן ליכנס לצורך מצות קבורה דלהרמב"ם אי"צ פתוחים, וזהו צריכים לתרץ דהרמב"ם איירי במקום שאין קוברין בארון].

אמנם אין זו ראיה ברורה דאפשר שהראשונים הללו תירצו כן רק לפי דעתם דס"ל שארונות סתומין (אפי' תלושים) דינן כקבר, ולא הביאו דברי הרמב"ם שם אלא לעיקר הדין דאפילו כהן שמותר לו ליטמא למתו והוא ממילא טמא, אסור להתטמאות לטומאה אחרת ולא אמרינן כיון דהוא כבר טמא מותר להוסיף טומאה עיי"ש, אבל הקושיא והתירוץ למה לא יסמכו על רוב ארונות לא אמרוהו לשיטת הרמב"ם, כי לפי דעת הרמב"ם לא עולה יפה תירוצם שהרי הוא אינו מצריך בארונות של עץ שיהיו פתוחים^(א).

— הוספות —

(ב) וכ"ש לפי טעם הראשון שכתבנו דהארון שבקרקע מתבטל כלפי הקרקע, הרי הכא שהוא קרקע עולם כ"ש אם מתבטל הארון לקרקע עולם, דהוי כליאת ארון, והרי חלל טפח בק"ע מועיל אפילו בסתום, כיון שהוא קרקע עולם, והבן.

(ג) ומיהו לפי האמת י"ל דגם להרמב"ם ארונות של עץ שבקבר, כיון שנטמן בקבר נעשה דינו כקבר, וכמו שכתבנו.

סימן סב

בענין המחילה שבקברי בית דוד וחולדה

בכמה סימנים) שסובר שאהל סתום על קבר סתום חוצץ, דהרי לדידיה למה היו צריכים מחילה לנחל קדרון, היה אפשר לעשות אהל חוצץ ע"ג הקברים, ואפילו אהל סתום, ובאמת הגדו"ט מוכיח מזה דלא יועיל אהל סתום [משום דלדעתו כה"ג אף דאין האהל החיצון בדין קבר סתום מ"מ עדיין טמא כנגד המת בקו ישר דאהל סתום אינו חוצץ בעד טומאה רצוצה כמו שהארכנו בזה למעלה].

אך אין זו ראייה, דבכל אופן צ"כ למה היו צריכים לטרוח עצמן לעשות מחילה עד נחל קדרון, והרי היה אפשר להוציא צנור פתוח מן הקבר לגובה כמה אמות לאויר כדי שלא יאהילו עליו, אלא משום דאז עכ"פ היה יוצא טומאה מן הפתח בתוך העיר ירושלים, וזה לא רצו, ולכן צריכים מחילה לנחל קדרון, א"כ יש לומר נמי דגם אם אפשר להציל מטומאה ע"י להקיף הקבר באהל סתום, מ"מ לא היה זה לפי כבוד בית דוד וחולדה להעלים הקבר ולהטמינו בתוך אוהל חוצץ שאין זה דרך כבוד להטמינם אהל בתוך אהל^(א).

ובגוף דברי המג"א צ"כ במש"כ אבל אם היה פתוח מצדו לא היה מטמא

(א) רמב"ם פ"ז מהל' בית הבחירה (הי"ד) ירושלים מקודשת משאר עיירות וכו' ואין מקיימין בה קברות חוץ מקברי בית דוד וקבר חולדה שהיו בה מימות נביאים הראשונים, ע"כ. ובתוספתא דב"ב (פ"א ה"ז וכו' במס' שמחות פ"ד, ואבדר"נ פרק ל"ה) יש בזה פלוגתא, רבי עקיבא חולק ואמר אף קבר המלך וקבר הנביא מתפנין, אמרו לו והלא קבר בית דוד וקבר חולדה הנביאה היו בירושלים ולא נגע בהן אדם מעולם, אמר להם משם ראייה מחילה היתה להם והיתה מוציאה טומאה לנחל קדרון ע"כ. וביאר בזה בביאור מגן אברהם הנדפס על הדף בתוספתא^(א), וז"ל, נראה לי דהטעם שלא יאהילו עליו ויטמאו טהרות, וזהו דוקא בקבר סתום שטומאה בוקעת ועולה, אבל היה פתוח מצדו לא היה מטמא ההולכים על גביו, עכ"ל. ורצה לבאר בזה מה מועיל המחילה, ומבאר דמחילה זו היתה מחילה שהיתה מוציאה הטומאה מן הקבר לחוץ לעיר וזה היה עושה הקבר דין קבר פתוח. ועי' תשב"ץ (ח"ג סי' ב') משמע נמי דהמחילה הזו היתה כדי שלא יבקע הטומאה מן הקבר. וכן משמע בגידולי טהרה (חלק השו"ת סי' כ').

ולבאורה יהיה מכאן סתירה לדינו של הרלב"ח (שהארכנו בזה לעיל

— הוספות —

(א) והוא מבעל המג"א על שו"ע אר"ח.

(ב) עי' רמב"ן (בראשית כג יט) "רצה להודיענו מקום קבורת האבות באשר אנחנו חייבים לכבד מקום קבורת אבותינו הקדושים" עכ"ל.

ההולכים על גביו, שהרי כתבו התוס' ועוד ראשונים בסוגיא דכוּכין (ב"ב ק' ע"ב ובעוד מקומות) דפתוח לא מועיל אלא לטומאה דאורייתא ועדיין מטמא מדרבנן.

עוד צ"ב דטעם מה שכתב המג"א לא אתיא אליבא דכו"ע, שהרי דעת הראב"ד וסייעתו שכל שיש חלל טפח אין בקיעת טומאה מן הקבר, רק טומאת מגע, ולמנוע טומאת מגע הלא אי"צ מחילה עד נחל קדרון, שהרי אפשר לעשות כמה קרשים על הקבר, דעכ"ח היה בקבר חלל טפח דאי לאו הכי לא מועיל פתוח.

(ב) **אמנם** דע דאפשר לפרש בהא דאין מקיימין קברות בירושלים אינו משום חשש טומאה שמא יאהילו עליו, אלא משום מעלת קדושת ירושלים שלא יטמאו את הקרקע [דאי משום חשש אהלה של טהרות למה חששו בזה רק בירושלים ובעיירות מוקפות חומה ולא בשאר ערי ארץ ישראל], וכן מוכח בספר דרך הקודש הובא בספר מעשי למלך (ביהב"ח פ"ו אות ד'), שכתב, דאם עברו וקברו מת תוך ירושלים או תוך עיירות המוקפות חומה עובר בלאו דלא תטמא את אדמתך, והביא משם הירושלמי ארון של מת שבא מחו"ל לא"י הוא בכלל תבואו ותטמאו את ארצי, ה"נ אם היה מקום לקברו בא"י וקברו בעיירות המוקפות חומה או בירושלים איכא לאו דלא תטמאו את נחלתך וכו' עיי"ש. ובאמת כך נראין מדברי הרמב"ם הנ"ל דכתב ירושלים מקודשת משאר עיירות אין מלינין בה את המת ואין מקיימין בו קברות וכו', דודאי דענין הלנת המת לא קשור כלל עם חשש שמא יאהילו עליו, דסתמא משמע

דאפילו אם יעמיד שומר כל הלילה שלא יאהילו עליו אסור משום קדושת ירושלים להשהות שם טומאה, ה"נ גם הקברות אינו מחשש אהלה שאפילו יעשה לקבר פותח טפח ויעשה ארובה גבוהה עד השמים שיהיה הקבר פתוח או יעשה עליו כיפין באופן שלא יפריע הקבר להליכת כהנים ונושאי טהרות, לא מועיל, דהא דאין מקיימין בה קברות אינה אלא מטעם קדושת ירושלים ולא תלוי בדין טומאת כהנים, דומיא דהא דאין מלינין בה את המת ואין מעבירין בתוכה עצמות אדם, דכל האי משום קדושת ירושלים הוא. וכך מוכח עוד מלשון הרמב"ם, שכתב אין "מקיימין בה קברות", משמע דבאקראי מותר, אלא שאין משאירים אותו לעולם, אבל אפשר שהיו קוברין שם ואח"כ מפנים, ואי משום חשש אהלה לא היה מותר לקבור גם באקראי, ועוד אי משום חשש אהלה, כהן בבית הקברות מאי עבידתיה ולמה לן לחוש לכך שהיה אפשר לציין אותו.

ולפי"ז יתפרש הא דקבר חולדה (ה"י בו מחילה לרבי עקיבא, הוא מטעם), כמו דאיתא בירושלמי נזיר (פ"ט ה"ג) שקבר דוד וקבר חולדה לאו קברים יחידים היו אלא קבר דוד הכוונה של משפחת בית דוד וקבר חולדה משפחת בית חולדה ולא קבר יחיד היה, ופירש שם המפרש שדרך מחילה זו היו מפנים הקברים לחוץ מירושלים, כלומר מה שאמר רע"ק משם ראייה מחילה היתה להם להוציא הטומאה, הוא, דרע"ק סובר דבאמת היו מפנים אותן אחר זמן והוציאו הטומאה דרך מחילה לנחל קדרון ולא היו מקיימין שם הקברות כלל. ופירוש זה מתיישב יותר בלשון

המערה מחוץ לירושלים אז נידון כאילו כל המערה והקבר הם מחוץ לירושלים, דומיא דמחילות במקדש הפתוחין לחול יש להם דין חול, ורבי עקיבא היה מביא ראיה מזה דאף קבר הנביא ומלך מפנין, ושאני קבר חולדה דהיה דינן כמפונה משום שהיתה כמחוץ לירושלים, דו"ק.

ולפי"ז פשוט שגם לפי סברת הרלב"ח דיש תיקון לקבר שלא יטמא לעוברי דרכים למעלה ע"י שיעשה הקבר בתוך מערה ויהיה בין הקבר לבין תקרת המערה חלל טפח, ואז גם אם יסתום פתח המערה לבלי שיוכל בו אדם ליכנס יהיה טהור מלמעלה, אפי"ה זה לא יתיר לקיים בירושלים אותו קבר, מטעם שירושלים עצמה קדושה יש בה שאין מקיימין בה טומאה, גם אם זה לא יביא לידי טומאת כהנים^(א).

התוספתא, דאי נפרש שהמחילה היתה רק כדי לעשות להם דין קבר פתוח מאי האי דאמר ר"ע משם ראיה שמפנים קבר המלך וקבר הנביא והרי גם קבר דוד וקבר חולדה לא פיננו. ובראבי"ה (סי' תתקפ"ה) ביאר באופן אחר קצת דרך טען עליהן ר"ע דבאמת הקבר היה בנחל קדרון ורק מחילה היתה מירושלים למקום הקבר [וזה כעין פירוש המפרש בירושלמי דנזיר דלר"ע באמת לא היה הקבר כלל בירושלים דהיו מפנין אותו לנחל קדרון]. עוד יש לפרש ענין המחילה, ועל דרך הנ"ל דלא משום שמא יאהילו כהנים עשו כן אלא משום שלא לטמא את אדמת ירושלים, ונאמר, דבאמת קברי ב"ד וחולדה היו בתוך ירושלים בתוך מערה תחת הקרקע [כדרך הקבורות בימיהם], ופתח המערה היה יוצא דרך מחילה לנחל קדרון, וכה"ג נחשב כאילו הקבר מחוץ לירושלים, דכיון דפתח

סימן סג

בדין קבר קרקע עולם

ברמב"ם (פ"ו ה"ח) בור גדול מלא מתים אלא כנגד חללה ע"כ. כאן למדנו דמה ואבן גדולה על פיו אין טמא דקיי"ל דקבר סתום מטמא מכל סביביו,

— הוספות —

(ג) אגב יש להעיר, מרמב"ם פ"י מהל' שכנים (ה"ג) מרחיקין את הנבלות ואת הקבורות ואת הבורסקי מן עיר חמישים אמה, ע"כ. וצ"ע מהרמב"ם פ"ז מבית הבחירה (ה"ג) דכתב דאין קוברין מת בתוך עיר המוקפת חומה, משמע בשאר עיירות מותר. וי"ל דהל' שכנים הנ"ל אין זה מענין טומאה וטהרה, אלא מענין סרחון כי בית קבורות מעלה סרחון, כך משמע ממה דתנא בחדא מחתא נבלות וקבורות ובורסקי ובכולהו שיעורייהו חמישים אמה, וכך פירש"י (ב"ב כה.). וצ"ל דשאני שאר עיירות דמותר היכא דליכא סרחון [כגון להטמין בו עצמות יבשות וכדו', או בתוך העיר רחוק ממקום המוקצה לדירה, וכן לכא' יהא מותר בשאר עיירות אם יחפור חמישים אמה עמוק דזה ג"כ הרחקה מן העיר, מ"ש מרחיק בעומק או ברוחב], משא"כ בירושלים שהוא משום קדושה אסור כל מקום המקודשת, וע"ע במשנה אחרונה (כלים פ"א מ"ז) ובתפארת ישראל כלים (שם).

והיינו אפילו מן הצדדים^(א), דוקא קבר בנוי בבנין, אבל קרקע עולם אינה נטמאת, וזהו דין בור גדול וכו', שאין טמא הכתלים. [אבל הגולל עצמו טמא שהרי הגולל אינו קרקע עולם].

עוד כתב שם הרמב"ם, וז"ל, ניקב ארון בסלע והכניס המת בתוכה כמו נגר, הנוגע בה [ר"ל בסלע סביבות הארון] מכל מקום, טהור, חוץ ממקום פתחה, ע"כ. ביאור דבריו, שקדח חור גדול בצד הסלע שהוא קרקע עולם, ופתחו מן הצד, וכמו שפירש הרמב"ם עצמו בפיה"מ אהלות (פרק ט' מט"ו) הובא דבריו בכס"מ, וכך פירש הראב"ד בדעת הרמב"ם [וכ"ה פשוט בחזו"א אהלות סי' ז' ס"ק ג']. נמצא פירוש כמו נגר האמור כאן, כמו בדברי הרמב"ם בפ"ה מהל' מזוזה (ה"ח), דכתב שם, "הכניס המזוזה כמו נגר והיא כבריח הקרשים בטבעות".

הרי למדנו מדברי הרמב"ם, דלא רק כותלים של קבר שהן קרקע עולם

אין בהם טומאת קבר, אלא ה"ה נמי המכסה מעל המת כשהוא קרקע עולם לא חל עליו טומאת קבר. וזהו דין ניקב ארון בסלע, שהוא קבר החפור בתוך הסלע ופתחו מן הצד, דהוא קבר קרקע עולם, והן הן ככוכין שבמערות שהיו רגילין בה בזמן חז"ל, אין שום טומאה מעל הכוכין, חוץ ממקום פתחה, אבל למעלה על הכוכין ועל המערה בין צידי המערה מבחוץ בין על גב המערה הכל טהור. ועיי"ש ברמב"ם דאיירי בשכסה מקום פתחה, והיינו אף שלא היה פתוח והיה הפתח סתום, אפי"ה אין דינו כקבר סתום^(ב).

ודע דכל זה דוקא כשיש חלל טפח פנוי בין המת לתקרת הסלע, דאל"כ הר"ז טומאה רצוצה, ופשוט שטומאה רצוצה בוקעת אפילו מתחת התהום אע"פ שהוא קרקע עולם.

ונעתיק כאן בקיצור מדברי החזו"א (אהלות סי' ז' אות ג') שכבר פירש

— הוספות —

(א) היינו לשיטת הרמב"ם, ועי' לעיל סי' ו'.

(ב) והנה, הגם דהרמב"ם איירי התם (לכאור') בשכיסה מקום פתחה בגולל (היינו שלא היה הכיסוי בנוי בבנין, שבהלכות אלו משתעי מגולל), והרי להרמב"ם דין גולל ודין קבר סתום שני דברים הם, (שגולל הוא כיסוי ואינו מחובר בבנין, וקבר סתום הוא כיסוי דרך בנין, ולשיטתו כיסה בגולל אינו קבר אלא מדברי סופרים), וא"כ לכאור' היה מקום לבעל דין לומר דעד כאן לא שמענו שקרקע עולם אינו עושה קבר אלא היכא שהכיסוי היה גולל, אבל אם בנה כיסוי דהשתא הכיסוי עצמו הוא קבר מה"ת, אפשר שגם הקרקע עולם נעשה קבר סתום. אבל זה אינו משום דבפיה"מ ביאר הר"מ דדין ניקב ארון שבסלע שזה כדון בור שבקרקע, והיינו דכל מה שאומרים בכותלי הבור אומרים בכותלי ארון שניקב מצד הסלע, וגבי בור שבקרקע הרי מבואר להדיא בפוסקים שאם בנה בנין על פתח הבור, אין דין קבר אלא על הבנין שעל גבי הבור, ולא על הקרקע עולם. וכך חזינו להדיא בפוסקים דלא חילקו בזה, והכי נמי מסתבר, דאי איתא דאיכא תורת קבר בקרקע עולם כשהכיסוי בנוי, היה צריך להיות הדין כן גם בקבר שהוא מתורת גולל, דכל מאי דנחשב קבר סתום מה"ת בבנוי, גם נחשב קבר מדין גולל.

כן, וז"ל, הר"מ פירש דפתחה [של ארון שניקב בסלע] מן הצד, וכיסוי על פתחה, אותה הכיסוי נחשב קבר והנוגע בה טמא אבל הנוגע למעלה ולמטה טהור, וכו', ולכל הפירושים נתבאר שאין דין קבר סתום ולא דין גולל בקרקע עולם אף למעלה נגד החלל הקבר, ולפירוש הר"מ מבואר שאף נגד המת מלמעלה טהור, עד כאן לשון החזו"א [מה שנוגע לענין ביאור דברי הרמב"ם, ולהלן נבאר בס"ד דברי החזו"א בזה].

והנה גם רבינו הראב"ד בהשגות (פ"ו ה"ח) דעתו להדיא כדעת הרמב"ם שאין קרקע עולם מטמא לא טומאת קבר, ולא טומאת גולל ודופק, עיי"ש.

יוצא מזה שקרקע עולם יהיה קיל טפי גם לדעת הראב"ד, דנהי דלהראב"ד כל קבר (אפילו קבר בנין) שיש בו חלל טפח חוצץ מטומאת אהל וליכא אלא טומאת מגע ואין הכהן מוזהר עליו, מ"מ טמא מיהא הוי אם נגע בו, ולמאן דס"ל דהכהן מוזהר עליו, יהיה הכהן מוזהר על קבר בנין במגע גם אם נקטינן כהראב"ד דכל שיש חלל פנוי אין טומאת אהל, וכן נמי בקבר בנין שייך בו גולל ודופק גם להראב"ד, משא"כ קבר של קרקע עולם אין בו טומאה כלל והוא טהור גם אם נסבור דהכהן מוזהר על טומאת מגע של קבר, וגם באופן שכיו"ב בבנין היה בו דין גולל ודופק הרי בקרקע עולם טהור לגמרי.

סימן סד

בדברי הערוך השולחן בענין קרקע עולם

כתב הערוה"ש (הל' טו"מ סי' ט"ז סעי' כ"א) דהרמב"ם בחיבורו [בהלכה הנ"ל] שכתב ניקב ארון בסלע והכניס המת בתוכה כמו נגר, חזר בכאן מפ' המשניות, שבפיה"מ פירש דאיירי בפתח מן הצד, אבל כאן בחיבורו איירי בפתח קטן מלמעלה והעמיד את המת זקוף דזהו פירושו של כמו נגר כדמוכח בב"ב (קא.) עכ"ד. וזה תמוה, ונראה שנעלם מעיניו לפי שעה דברי הרמב"ם בהל' מזוזה (פ"ה ה"ח) שכתב "כמו נגר" והיא כבריח הקרשים בטבעות, הרי מבואר להדיא דנגר יכול להתפרש גם מן הצד כעין בריח הקרשים, וא"כ מהיכי תיתי דחזר בו

בחיבורו. ועוד אי איירי בחזר כמין נקב בקרקע א"כ הרי דינו כבר אמור ברישא שאם עשה בור והכניס שם המת אין טמא אלא כנגד חללה, ומאי בא לחדש בסיפא בדינא דניקב כמו נגר, אלא עכ"ח כוונתו כאן כמו בפיה"מ, וכן הבין הראב"ד ז"ל והכס"מ.

אבל למעשה אין נפקא מינא מידי לדינא מזה, דגם אם נתעקש לפרש דכמו נגר האמור כאן פירושו כמו ברישא דעשה בור בקרקע וכיסה אותו. מ"מ פשוט בדעת הרמב"ם דה"ה נמי אם עשה הבור בצד הסלע או בצלע ההר, לעולם אינו טמא

שכן הוא עיקר דעת החזו"א עצמו וכ"ה דעת הגר"א ויתבאר להלן בס"ד.

ובאמור שגם דעת הערוה"ש עצמו מפורש דפשוט לי' להלכה שאין חילוק בין גג וכותל בקרקע עולם, וז"ל בערוך השולחן (סי' ט"ז סי"ט) "קבר סתום מטמא מכל סביביו וחלקנו בין קבר של בנין לקבר של קרקע עולם, לדוגמא אם יחפורו בור גדול על אורך ורוחב כמה מילין והפתח קטנה הרבה מן החלל, ומן הפתח נכנסים וחופרים מתחת הארץ על כמה מילין כדרך המערות והשליכו שם מתים הרבה וסתמו חללה באבן האם נוכל לומר שתהא טמא כל המערה המתפשטת אלא ודאי אינו טמא אלא כנגד חללה מקום שהאבן סותם", עכ"ל^(א), (וע"ע בסמוך סי' ס"ה אות ה' עוד בביאור דברי הערוה"ש).

אלא מקום הפתח ולא שום צד אחר, וזה מודה גם הערוה"ש כמו שפירש להדיא כן בדין בור גדול וכדלקמן בסמוך. ובזה יודה כל יודע תורתו של קבר לשיטת הרמב"ם, אשר נתבאר בסימן א' (ובעוד מקומות) בהרחבה, דלדידיה כל טומאתו של קבר בין בכותל ובין בגג, אינו מצד הבקיעה אלא טומאה עצמית בכתלים ובגג, ומשום הכי אין הבדל לדידי' בין גג וכותל הקבר לא לטומאת אהל ולא לטומאת מגע. ולכן אם זה פשוט בדעת הרמב"ם דהכתלים של קבר שהוא קרקע עולם אינו חפצא של קבר ואינו טמא כלל (כמו שמפורש בדין בור גדול כמו שנתבאר בסמוך), ה"נ פשוט דכ"ה הוא דינו של גג קבר שהוא קרקע עולם שהוא טהור בלי ספק כלל, והאריכות בזה (בשיטת הרמב"ם) אך למותר, וכ"פ להדיא החזו"א את דברי הרמב"ם וכנ"ל. וכנראה

— הוספות —

(א) והנה לפני זה (שם סעי' ט"ז ט"ז) כתב לבאר בהא דקיי"ל דק"ס מטמא מכל סביביו, וז"ל, אין הכוונה קבר שחופרין בארץ כמו אצלינו שהרי אין קרקע עולם נטמאת "ואין הטומאה אלא כנגד המת עצמו" וכו', ואיך הדין בקבר שבקרקע עולם ואמרנו דאינו טמא אלא כנגד המת בלבד מ"מ אם יש כיסוי על הקבר מתפשטת הטומאה תחת כל הכיסוי דכיון שהכיסוי שהוא תלוש ומאהיל על המת הטומאה מתפשטת נגד כל הכיסוי, עכ"ל. ולפום ריהטא דבריו קשיא אהדדי, שהרי בסוף דבריו גבי בור כתב להדיא שאין טמא אלא נגד האבן הסותם אבל על חלל הבור ואפילו נגד המתים טהור כיון שהוא קרקע עולם, ואיך כתב לעיל שבקרקע עולם נטמאת כנגד המת. אמנם באמת דבריו מבוארים להדיא להמדייק, דברישא איירי בדליכא כיסוי על הקבר אלא שנותנים העפר שהוא קרקע עולם ע"ג הארון, ולפיכך טמא כנגד המת משום טומאה רצוצה, וזה מפורש בדבריו דברישא איירי בקבר קרקע עולם בלא כיסוי, ואי אפשר לומר דאיירי בקבר פתוח ממש, אלא כוונתו שאין שם כיסוי חלל טפח, עיי"ש, וזה מוכרח, אבל אם יש כיסוי שאינו תלוש שהוא קרקע עולם טהור גם כנגד המת כמפורש בדבריו. וכזה צריכים לפרש נמי דבריו (בסוף סי' י"ח). דכתב "אבל מה שכנגד המת שהטומאה בוקעת למעלה ולמטה פשיטא שגם הקרקע עולם דכנגד המת מטמאין במגע ובאהל", כוונתו כשאין שם חלל טפח, וכמ"ש להדיא "שהטומאה בוקעת למעלה ולמטה", היינו טומאה רצוצה, אבל בדאיכא חלל טפח והכיסוי אינו כיסוי תלוש אלא קרקע עולם כבר ביאר למעלה להדיא שקרקע עולם אינו טמא אף כנגד המת, וק"ל.

סימן סה

ביאור דברי הרמב"ם בפרק ו' הל' ח' (מהל' טומאת מת)

בסלע וכו', ואילו בסיפא קורא את הארון בלשון נקיבה ואמר "היתה" הארון "החקוקה" בסלע "רחבה" מלמטן "וצרה" מלמעלן והמת "בתוכה" הנוגע "בה" וכו' עד תום ההלכה הכל לשון נקיבה, ועיין מש"כ בזה התוי"ט במשנה זו (פ"ט מט"ו) דארון הוא פעם לשון זכר ופעם לשון נקיבה.

(ב) זה הארון החקוק בסלע [חוץ מבבא דסיפא ניקב ארון בסלע] איירי שהיה הסלע בולט והיה הארון חקוק על גבי הסלע ולא בתוך הסלע, כלומר שהיה הארון בולט משאר הסלע, ומחובר בחיבור טבעית עם הסלע, שסיתת את הסלע מלמעלה עד שנעשה צורת ארון עם דפנות יושב על הסלע, דמות ארון בולט מן הסלע. ואע"פ דהדפנות של הארון נמי קרקע עולם הן מ"מ חלוק דינו מבור שחצב בסלע, הואיל שסתת הסלע ונעשה כדמות ארון בנוי, לא דיינינן לדפנות כקבר קרקע עולם לגמרי, וכמו שמבאר שיש בזה חילוקי דינים^(א).

וחזיתי לתפארת ישראל (קריית ארבע, הקדמה לפ"ד, סי' ג' אות ד', וכ"כ פ"ט מט"ו כיין אות עב), שכתב אין דין קבר סתום

לצורך לטישת דין קבר קרקע עולם (שלא נתבאר כ"כ בפוסקים) כדאי לבאר את כל דברי הרמב"ם בהלכה זו (פ"ו ה"ח) באר היטב. ואעתיק תחילה לשון הרמב"ם הלכות טומאת מת (פ"ו הל' ח), ואח"כ ביאורי ההלכה. וז"ל, ארון שהוא חקוק בסלע והניח בו המת וכסהו בגולל הנוגע בסלע מכל מקום טהור והנוגע בגולל טמא למה זה דומה לבור גדול מלא מים ואבן גדולה על פיו שאין טמא אלא כנגד חללה. ואם בנה נפש על גבה הרי זו כקבר סתום ומטמא מכל סביביו: היתה הארון החקוקה בסלע רחבה מלמטן וצרה מלמעלן והמת בתוכה הנוגע בה מלמטן טהור ומלמעלן טמא שהרי הצדיק מלמעלה סיכבו על גבי המת ונעשו בגולל. היתה הארון רחבה מלמעלן וצרה מלמטן הנוגע בה מכל מקום טמא. היתה שוה הנוגע בה מטפח הסמוך לקרקעיתה ולמעלה טמא מטפח ולמטה טהור. נקב ארון בסלע והכניס המת בתוכה כמו נגר הנוגע בה מכל מקום טהור חוץ ממקום פתחה. ע"כ לשון הרמב"ם.

(א) ארון שהוא חקוק בסלע. ברישא דהלכה זו קורא את הארון בלשון זכר, דאמר ארון "שהוא" "חקוק"

— הוספות —

(א) ובחזו"א (סי' ז' ס"ק י"א) פירש דנראה דרישא מיירי בסלע השקוע בארץ ואין כאן דפנות והיינו בור ממש. ונראה שפירש כן דאל"כ קשה קושיית הראב"ד הנוכח בסמוך אות ג', אבל לפי מה שנפרש בהך הנוגע בסלע מ"מ טהור דר"ל בסלע ממש ולא איירי בנוגע בארון, אי"צ לפרש כן, וניחא לפרש כל הבבא באופן אחד שהיה הארון בולט, ועי' להלן (אות י' ד"ה ובכס"מ) שגם הכס"מ פירש דהארון בולט.

כמבואר בדברי הר"מ, [ועיי' בכס"מ שתירץ בענין אחר ולהלן נביא דבריו].

[ואפשר שאם נגע מתחת הסלע כנגד הטומאה טמא משום בקיעת הטומאה תחתיו, ומ"ש הנוגע בסלע מכל מקום טהור לא איירי אלא בנוגע מכל צדדיו. נא"נ יש לומר שטומאה שהוא באהל כשם שאין הטומאה בוקעת למעלה כך אינו בוקעת למטה, אע"פ שמלמטה אינו יושב על חלל טפח^(ב)].

(ד) למה זה דומה לבור גדול מלא מים ואבן גדולה על פיו שאין טמא אלא כנגד חללה. כאן למדנו דמה דקיי"ל קבר סתום מטמא מכל סביביו ר"ל כותליו וגגו, דוקא קבר בנוי בבנין, אבל קרקע עולם אינה נטמאת בטומאה עצמית של קבר, וזהו דין בור גדול וכו', שאין טמא הכתלים. וכלפי שהיה מקום לחלק בין בור שהוא חפירה בקרקע ואינו בולט משאר קרקע עולם, לבין סלע הבולט מן הארץ, לפיכך אמר שסלע הבולט הוא דומה לבור גדול, דאעפ"י שיהיה הבור גדול ביותר ויש בו הרבה מאוד מים, הואיל והוא קרקע עולם אין הכתלים טמא כלל, ה"נ סלע הבולט מן הקרקע^(ג).

(ה) הערוך השולחן (סי' ט"ז סעי' י"ט) ביאר דברי הרמב"ם בבור גדול כך, "ומביא לדוגמא אם יחפורו בור גדול על אורך ורוחב כמה מילין והפתח ממנה

(ליטמא כל סביביו) רק ביש בנין בולט מהקרקע ממעל להקבר, וכבר ראיתי בתפארת יעקב בהגהותיו (לקרית ארבע) שהעיר עליו שזה לא נמצא ברמב"ם. ומ"מ יראה דבר זה ברמב"ם לגבי קרקע עולם, שארון בולט שהוא קרקע עולם יש לו דין קבר סתום באופנים שמתבאר, אבל קבר בנין אין חילוק בין בולט לאינו בולט.

(ג) הנוגע בסלע מכל מקום טהור. כאן איירי בנוגע "בסלע" ולא בארון שבסלע, ובזה ליכא חילוקי דינים, לעולם טהור הוא, [אע"פ דכה"ג בקבר בנין אם היה בנוי הקבר על גבי בנין נעשה גם התל כחלק מן הקבר, דומיא דפ"ז ה"ד הגביה הבנין מעל החלל טפח, דה"ה אם היה הבנין מתחת החלל, וע"ע פכ"ה ה"ג בדין קבר שבכותל דכל הכותל נחשב כקבר]. אבל דין נוגע בארון שבסלע יבאר אח"כ שיש בזה חילוקי דינים.

ולפי ביאור זה יתורץ תמיהת הראב"ד בהשגות שתמה על הרמב"ם, וז"ל, הרי דבריו סותרים זה את זה בתחלה אמר הנוגע בסלע מכל מקום טהור ובסוף אמר היתה שוה מטפח ולמטה טהור מטפח ולמעלה טמא רישא במאי עסקינן לא בשוה ולא ברחבה וצרה עכ"ל, ולהאמור בס"ד נחא, דהרישא איירי בנוגע "בסלע" ולהלן איירי בנוגע "בהארון" גופא

— הוספות —

(ב) ועי' חזו"א סי' ז' (ס"ק א').

(ג) ולמה שפירש החזו"א דאיירי כאן בחקיקה השקוע בסלע קשה אמרו למה זה דומה וכו', מה מובן במשל יותר מבנמשל, ולדברינו נחא, ודו"ק.

דברי הרמב"ם, כמו שנת' ויתבאר עוד
בס"ד בסמוך^(ד).

(ו) ואם בנה נפש על גבה הרי זו כקבר
סתום ומממא מכל סביביו^(ה).

כוונת הרמב"ם בזה אינו ברור, היכן בנה
הנפש, דעל גבה דקאמר לא נתפרש על
גבי מה, דמדאמר על "גבה" בלשון נקיבה
ולא על "גבו", מוכח דלא איירי בבנה
הנפש על גבי הארון, דעד עכשיו קורא
לארון בלשון זכר נאיברא דאח"כ קורא
ארון לשון נקיבה כדמסיק היתה הארון
החקוקה וכו' עי' לעיל ס"ק א', מ"מ
הואיל והשתא קאי אלמעלה לכא' מסתבר
טפי דאי איתא דקאי בבנה על הארון הו"ל
על גבו. וליכא למימר דקאי בבנה על
פתח הבור דהא בור לשון זכר הוא.
ואפשר לומר דאיירי בבנה הנפש על האבן
הגדולה שעל הבור, דכה"ג נעשה כל
הנפש כקבר סתום, דאע"פ שאין גולל אחר
גולל ואין נותנין דין גולל אלא כדי צרכו
של קבר (כדלעיל ברמב"ם שם ה"ה), מ"מ
משכנאו לגולל זה ועשאו נפש נעשה קבר
[לשיטת הרמב"ם כל גולל שקבעו בבנין
נידון בדין קבר סתום], דהרי בקבר סתום
אפילו הגביה הבנין עד לרקיע הכל נידון
כקבר כמבואר פ"ז (ה"ד, וע"ע לעיל סי' מ"ד
הוספה ד').

מובן שקטנה היא הרבה מחלל הבור
שעושים מלמעלה פתח על איזו מדה,
ומשם נכנסים וחופרים מתחת הארץ כמה
מילין כדרך המערות והשליכו שם מתים
הרבה וסתמו חללה באבן, האם נוכל לומר
שתהא טמא כל המערה המתפשטת לאורך
ורוחב כמה מילין האם נוכל לומר
דהטומאה תתפשט כלתי גבול אלא ודאי
אינו טמא אלא כנגד חללה מקום שהאבן
סותם, וה"נ בארון כן הוא, עכ"ל.

הנה, הערוה"ש מפרש דאיירי שפתח הבור
אינו אלא באמצע חלל הבור, וחלל
הבור מתפשט הרבה מצדדי הפתח,
ואעפ"י כן אין טמא כנגד כל חלל הבור
אלא כנגד פיו בלבד. אמנם אעפ"י שיש
לבעל דין לחלוק ולבאר דהרמב"ם לא
איירי כאן שחלל הבור מתפשט ומשתרע
מסביבות הפתח אלא שהאבן הוא כנגד כל
חללה, מ"מ פשוט הוא דלפי האמת כ"ה
דעת הרמב"ם שקרקע עולם גם נגד החלל
טהור, וזה מוכרח בשיטת הרמב"ם לפי
מה דס"ל דגגו וכותלו של קבר שוים, וכן
מפורש להדיא בביאור הגר"א בפ"ט (מט"ו)
גבי ארון העשוי כקמטרא (והביאו החזו"א
סי' ז' ס"ק ג') וכמו שיבואר, וכן מבואר
מסוף דברי הרמב"ם בדין ניקב ארון
בסלע, וכ"מ בחזו"א (סי' ז' ס"ק ג') בפי'

— הוספות —

(ד) אלא דבחזו"א (שם ס"ק י"א) כתב לחלק דדוקא אם פתחה מן הצד טהור מלמעלה בקרקע
עולם, אבל אם פתח הקבר למעלה אף שהפתח קצר והחלל רחב טמא נגד כל החלל. ונראה
דלמד זה מסיפא שהצדידין מלמעלה המסככין על המת טמא, ומפרש דה"ה פתח שבבור שאם
יש פתח למעלה אף שהפתח קצר והחלל רחב טמא כנגד כל החלל, אך יש לחלק דשאני ארון
הבולט מן הסלע שנראית חלוקה מקרקע עולם לפיכך מטמאין כל החלל.

(ה) ע"ע לעיל סי' ז' סעי' א' נתבאר עוד.

שמכסה הדפנות שמן הצד, דהו"ל כקבר שהגביהו עד לרקיע, (וצעב"ז).

ולמדנו מזה דקבר שחללו קרקע עולם ופתחו בנין נחשב חלק הבנוי קבר סתום, אבל הכתלים שהוא קרקע עולם אינו קבר.

מהותו של "נפש" וטומאתו ולמה נחשב כק"ס הארכנו למעלה (סי' מ"ד) ומשם תדרשנו.

(ח) ומלמעלן טמא וכו'. משמע לשון הרמב"ם שהדפנות

המשופעין שמעל המת ממש נידון כגולל, ומה שאינו מעל המת נידון כקרקע עולם^(ז).

(ט) היתה הארון רחבה מלמעלן וצרה מלמטן הנוגע בה מכל מקום טמא. ע"י בספר סדרי טהרות (פ"ט מט"ו בפירושו) שמפרש טעמו "שהרי כולה נראית וניכרת חלוקה לעצמה ולהכי גם מה שלמטה מחללה לא מבטיל לגבי ההר ולא היא כקרקע עולם", עיי"ש^(ז).

ומ"מ הסלע עצמו מתחת הארון שלא במקום הדפנות טהור מפני שהוא קרקע עולם כמבואר ברישא דהסלע עצמו טהור, וכמו שנתפרש.

אמנם יותר נראה דקאי בבנה הנפש על גבי הארון, דכך משמע בלשון תוספתא (שהובא בר"ש פ"ט מט"ו) וארון נקרא גם לשון נקיבה כדלעיל, וכן פירש להדיא הר"ש שם "בנה הנפש על גבה, על הארון עצמה".

ובל זה כתבתי לענין ביאור בלבד, אבל באמת אין נפקא מינא, דבין בנה ע"ג האבן המכסה את פי הבור, או בנה ע"ג כיסוי הארון, שוה דינו למחשב הבנין כקבר סתום, אע"פ שהדפנות שהן קרקע עולם אין להם דין ק"ס (וע"ע לעיל סי' מ"ד).

(י) הרי זו כקבר סתום ומטמא מכל סביביו. גם כאן צ"ב לשון הרמב"ם דקופץ מלשון זכר לנקיבה, דלשון הרי "זו" היא נקיבה, מכל "סביביו" לשון זכר. ואולי נפרש הרי זו קאי על הנפש, דנפש לשון נקיבה היא כדתנן נפש אטומה וכו', מכל סביביו קאי על כקבר סתום, דנפש זו כיון שקראה גם קבר סתום כתב אח"כ לשון זכר.

והנה אם בנה הנפש רק ע"ג פיו של הארון (במקום הכיסוי או על הכיסוי) אין טמא אלא הנפש ולא דופני הארון כך מבואר בר"ש שם (ד"ה העשויה כמין דלוסקוס), ואם בנה הנפש גם מצדי הארון אז טמא כל הנפש כולה אפילו מה

— הוספות —

(ז) בחזו"א (סי' ז' ס"ק י"א) פירש, רחב מלמטה וצרה מלמעלה כל הדפנות דין ק"ס כיון שהן סכך על החלל, ושוליים טהורים, ומלמעלה היינו כל הדפנות ומלמטה היינו השוליים ע"כ. וזה לכאור דוחק בלשון הרמב"ם.

(ז) לכאורה הכוונה שרק הדפנות טמא, ולא השוליים, דלא נמצא רמז בדברי הרמב"ם לטומאת שוליים. והחזו"א (שם) מפרש דגם טפח מן השוליים טמא.

ובכס"מ ביאר את דברי הרמב"ם באופן אחר, תחילה יש להקדים שגם הכס"מ ס"ל דהך ארון דברישא איירי שהוא ארון בולט מן הסלע, שחצב ע"ג הסלע דמות ארון בולט כמו שפירשנו למעלה (אות ב'), שהרי בסיפא ניקב ארון בסלע הנוגע בה מכל מקום טהור פירש דאיירי כמו תיבה מן הצד כדברי הפיה"מ, ובכה"ג מודה הכס"מ דגם למעלה טהור כמפורש בדבריו, אלא עכ"ח דברישא איירי בארון בולט ואינו שקוע בתוך הקרקע עולם, וכמו שנתבאר, וכמו שפירש להדיא בחזו"א.

ומפרש הכס"מ דהך ארון הבולט מן הקרקע לעולם למעלה נגד החלל טמא, אפילו היה הפתח מן הצד, דאע"פ שהוא קרקע עולם מ"מ כיון שהוא בולט נידון למעלה כגולל^(ח). ודין הדפנות, שאם היה פי הארון מלמעלה לעולם הדפנות טהור, ואם היה פי הארון מן הצד לארכו, תלוי, שאם היה צרה מלמעלה ורחבה מלמטה לא מחשיב למטה כארון אלא קרקע עולם, וכשהיא צר למטה מחשיב גם למטה כארון, וכשהיא שוה מטפח ולמעלה מחשיב כארון, מטפח ולמטה לא מחשיב כארון אלא כקרקע עולם עכ"ד, עיי"ש.

(י) היתה שוה הנוגע בה מטפח הסמוך לקרקעיתה ולמעלה טמא מטפח ולמטה טהור. הטעם מפני שמטפח ולמעלה נידון כמו בנין ואינו בטל לגבי ההר. ומטפח ולמטה מיבטיל לגבי ההר. ומשמע שטפח הבולט מן הסלע אעפ"י שהוא מן הדפנות טהור^(ט).

(יא) ניקב ארון בסלע וכו'. כבר נתבאר למעלה (סימן סג). והיוצא מכל הפירושים בדברי הרמב"ם, שמערה שיש בכתליה כוכין ויש שם מת, אינו כקבר, מפני שהיא קרקע עולם, ולכן אם יש חלל טפח בין המת לתקרת הכוך [שלא תהא הטומאה רצוצה] אין שום טומאה לא בכותליו ולא בגגו דקרקע עולם אין לו דין קבר, ופשוט שגם נגד חללה של טומאה טהור כמו שפירשו להדיא בחזו"א, ובערוה"ש (הנ"ל), וזה פשוט כביעא בכותחא משום דלפי דעת הרמב"ם לעולם טומאת הקבר (כשיש חלל פניו) רק טומאה עצמית ולא טו"ר ושוה דין הכתלים והגג בטומאת קבר ואין הגג יחסן יותר מן הכותלים, וכל זה פשוט (עי' לעיל סימן א'), ועוד יבורר יותר בהמשך אי"ה.

(יב) הנוגע בה מכל מקום טהור. פשוט דאיירי מסתם ארון שיש בו טפח פנוי מעל המת, דאי ליכא חלל טפח

— הוספות —

(ח) ובאמת זה מוכרח מדברי הרמב"ם, דלא יהא גרוע כיסוי ארון מדפנות הארון המסככים ע"ג המת. (ט) ובחזו"א (סי' ז' סק"א) פירש בבא זו, היכי שהדפנות בולטות על הארץ והן תחת הכיסוי, הרי הן טמאות, וגם השוליים שעל הארץ טמא טפח, ע"כ, וצ"ב דהרי לשון הר"מ כמפורש דטפח הסמוך לקרקעית [הארץ] טהור, ורק מן הטפח ולמעלה טמא, וצ"ב. וכנראה שהחזו"א פירש דהטפח של קרקעית הארון עצמה נמי טמא, אך קשה לפי"ז לשון "הסמוך", הול"ל מטפח קרקעיתה ולמעלה.

פנוי הרי עכ"פ כנגד הרצוצה ודאי טמא
(ע"י פ"ב ה"ו), ופשוט.

(יג) חוץ ממקום פתחה. ר"ל שסתם הפתח בגולל או בבנין עד שלא נשאר בארון דין פתח והוא מטמא כגולל או כקבר סתום, וליכא למימר דאיירי שיש שם פתח וטהרתו מדין בית סתום שיש שם פתח שטהור, דאם כן אפילו אינו קרקע עולם ואפילו היה קבר בנין הכל טהור, ומאי חידושי' דניקב ארון בסלע. [כיאור הדברים דהנה בפ"ז ה"א מבואר דבית סתום שלא פרץ פצימיו אין דינו כקבר, ורק נגד הפתח טמא אי משום סוף טומאה

לצאת אי משום דבאמת הטומאה יוצאת ממנו, אבל אפילו מקום הסתימה של הפתח עצמו אינו נידון לא כגולל ולא כק"ס, משום דכל שיש פתח אינו לא בדין ק"ס ולא בדין גולל^(י). וכלפי דלכאורה היה מקום לומר דמש"כ כאן אין טמא אלא כנגד פתחה הוא משום דאיירי כאן שהיה לארון זה שבסלע דין בית סתום שלא פרץ את פצימיו, וטמא כנגד פתחה משום סוף טומאה לצאת או מפני שהטומאה יוצאה בפועל כדין פתח סתום בבית, ע"ז הוכרחנו דעכ"ח איירי דמקום הפתח הוא גולל, או ק"ס אם בנה את האבן, והבין].

סימן סו

בדברי החזו"א דפשוט ל"י שכל טומאת קבר אינה אלא טומאה עצמית

מין החזו"א (אהלות סי' ז') הולך ומבאר דין קבר סתום שהוא קרקע עולם. והוא מוציא דינו ממשנה (אהלות פ"ט מט"ו). כהקדמה על פירוש משנה זו מקדים החזו"א (ס"ק א) בלשון זה: נראה הצעת המשנה כך, דלעולם לא חשבינן כל החלל [של קבר] כמלא טומאה, אלא היכי "דהכיסוי" או "הדפנות" הם בנין הרי הן עצמן מטמאין באהל מדין קבר סתום, עכ"ל.

והנה דברי החזו"א תמוהין עד מאוד, איך קבע מסמרות וכדבר פשוט דטומאת קבר אינו מצד דהחלל כמאן דמליא טומאה הוא, אלא משום דהבנין עצמו הן הן המטמאין, דהן אמת שכן הוא דעת הרמב"ם כמו שנתבאר למעלה (סי' א'), אבל הרי דעת בעלי התוס' ועוד הרבה ראשונים (בבבא בתרא ק' ע"ב ובעוד מקומות בש"ס) מפורש להדיא לא כן, דהמה פירשו להדיא דטומאת אהל שבקבר הוא רק מצד

— הוספות —

(י) ואמנם אם כיסה אבן מעל הפתח והיינו שכיסה גם הפצימין [שהוא ישור צדדי הפתח] נעשה כגולל ואין לקבר דין פתח כדמוכח קצת בפ"ו (ה"ו) גבי שתי אבנים גדולות, וכן מוכח קצת מדין ארון המכוסה בגולל דלא דיינינן להארון בבית שנסתם ולא פרץ את פצימיו אלא כדין ק"ס מדברי סופרים.

דהחלל כמאן דמליא טומאה הוא, והטומאה שמתוך החלל בוקעת ועולה, וכבר נתבאר ענין זה למעלה (סי' ה"ח) עיי"ש, ואין לכפול כאן. וצ"ל דהחזו"א קאי התם לפרש המשנה

בפ"ט מט"ו, ולענין פירוש המשנה נראה לו לבאר עפ"י הקדמה זו שכל טומאת קבר היא רק טומאה עצמית, ולא נחית שם לפרש המשנה לפי דעת שא"ר, ועדיין צ"ב.

סימן סז

ביאור דברי החזו"א בדין קבר קרקע עולם

כתב החזו"א (אהלות סי' ז' אות ג') וז"ל, הר"מ פירש דפתחה [של ארון שניקב בסלע] מן הצד וכיסוי על פתחה אותה הכיסוי נחשב קבר והנוגע בה טמא אבל הנוגע למעלה ולמטה טהור^(א). ואף לפי ר"ש דגלוקסוס פתחה למעלה מ"מ מודה להאי דינא דפתחה מן הצד אין טמא אלא כנגד פתיחתה שאין דין קבר סתום בשן סלע אף כנגד החלל כמו שכתבתי לעיל וכו', ולכל הפירושים נתבאר שאין דין קבר סתום ולא דין גולל בקרקע עולם אף למעלה נגד החלל הקבר, עד כאן לשון החזו"א.

הרי לנו דברים ברורים דהחזו"א תופס שדרך המשנה עם מפרשיה הוא שקבר קרקע עולם אינו טמא לא בכתלים ולא בגגו אפילו כנגד כל חללו. ולפי"ז כל הקבורין בכוכין שפתחיהן מן הצד שלמעלה היא קרקע עולם טהור מכל צד.

ומיהו פשיטא דאיירי ביש חלל טפח בין המת לתקרת הכוך, דאי לאו הכי כנגד הטומאה טמא מצד טומאה רצוצה [דפשוט דטומאה רצוצה בוקעת אפילו קרקע עולם].

ברם צ"ע בחזו"א כמה שכתב "ולכל הפירושים" נתבאר שאין דין קבר סתום ולא דין גולל בקרקע עולם אף למעלה נגד החלל הקבר, דלכאורה לא כן היא דעת התוס' בבא בתרא (דף ק' ע"ב), דפירשו בהך דאיתא התם במתני' רומו של כוך ז' טפחים, דהטפח היתירה הוא כדי שיהיה חלל טפח פנוי מעל המת, כדי שלא יהא העובר מעליהן למעלה טמא, ואוקמו התוס' דאיירי נמי שהיו פתוחים מן הצד, דאי לאו הכי אף שיש חלל טפח הוא קבר סתום, ולכא' אי איתא דקרקע עולם אין לו דין קבר, א"כ לא היה להם לאוקמא

— הוספות —

(א) א"ה, אם שברמב"ם משתעי בכיסוי שהוא גולל דהיינו שלא קבע הכיסוי בבנין, מ"מ פשוט לי' להחזו"א דה"ה אם בנה על פתחו בנין נהי דהפתח עצמו שהוא בנין הרי הוא נחשב כקבר אבל הסלע טהור מכל מקום, משום דבפיה"מ ביאר הר"מ דדין ניקב ארון שבסלע הוי כדין בור שבקרקע, וגבי בור שבקרקע הרי מבואר להדיא שאם בנה בנין על פתח הבור אין דין קבר אלא על הבנין ולא על קרקע עולם כמו שנתבאר (פ"ו ה"ח).

שהיה פתוח מן הצד, אלא הוּו מצי לפרש כפשוטו שהיה הארון גופא שש טפחים ומעל הארון עד תקרת הכוך טפח, וכה"ג אפילו היה סתום מן הצד חוצץ, הואיל והכוכין קרקע עולם הן ואין קרקע עולם נעשה קבר סתום, [והוּו כמו תיבת המגדל שחוצץ אפילו היה סתום כיון שאין כלי נעשה קבר סתום, כמו שכתבו שם התוס', ה"נ כיון שאין קרקע עולם בדין ק"ס לא איכפת לן שהכוך סתום וחתום]. וכדברי התוס' מפורש בעוד ראשונים (שם ובעו"מ בש"ס ויבואר בס"ד להלן) כגון בחי' הרמב"ן והר"ן והריטב"א ועוד^(ב).

וכבר שלחתי הערה זו להגאון הגר"ח קנייבסקי שליט"א בסיון שנת תשנ"ג, וגם אחרי קבלת גי"ק עדיין לא נחה דעתי (ע"י הערה^(א)).

לאחר זמן חשבתי ליישב, שהחזו"א דקדק בלשונו וכתב "ולכל הפירושים"

נתבאר שאין דין קבר סתום ולא דין גולל בקרקע עולם אף למעלה נגד החלל הקבר עכ"ל, ולא אמר לכל הראשונים וכו', אלא לכל הפירושים, וכוונתו מבואר דקאי על מפרשי המשנה הר"ש וכו'. ובודאי ידע שאין דעת התוס' כן, שהרי כבר בראשית דבריו כשהתחיל לדבר מדין קבר סתום שהוא קרקע עולם (בסי' ז') התחיל עם הנחת אבן הפינה ויסוד היפך דעת התוס' ושאר ראשונים, כמו שכבר ציינתי זה לעיל בסמוך (סי' סו) דכל דברי החזו"א הולך על יסוד שטומאת קבר אינו משום דהחלל כמאן דמליא טומאה הוא, אלא טומאה עצמית, וזה שלא כדעת התוס' דפירשו להדיא שטומאת אהל שבקבר הוא רק מצד דין דהחלל כמאן דמליא טומאה היא ועד"ז פירשו גם שאר הראשונים מסייעת התוס', וצ"ל דכל דבריו בסי' ז' קאי רק אשיטת "מפרשי המשנה", ולא נחית שם לבאר שאר השיטות.

סימן סח

במעם שאין טומאת קבר בקרקע עולם

נראה מדברי החזו"א הנ"ל ביאור למה לא נתפס טומאת קבר בקרקע עולם, יסודו מפני שנתפס טומאה בגוף הבנין משום דטומאת קבר בין מגעו ובין אהלו

— הוספות —

(ב) ואי אפשר לפרש דהוצרכו שיהיה פתוח, מפני דאפילו נסבור דקרקע עולם אינו קבר עכ"פ מקום הסתימה שהיא מן הצד הוי קבר והטומאה בוקעת מן הכיסוי, דהלא שיטת התוס' ושאר הללו היא שאין דפנות הקבר מטמא אלא במגע, ויש מהם הסוברים שאפילו טומאת מגע אין בהם כמו שנתבאר לעיל סי' ו', וק"ל. וגם אם נאמר דמ"מ יש בכיסוי דין גולל ודופק שמטמא באהל מ"מ אכתי נוקמי שהיה סתום אלא שהכיסוי בולט לאויר המערה ויש חלל טפח בין הפתח הבולט לתקרת המערה ואין שם טומאה רצוצה.

(ג) הגאון שליט"א התייחס בעיקר על הקושיא מהא דב"ב נ"ח ע"א, והשיב כונתו כנגד המת עצמו כמה תופס בכרך. וזה קשה דהרי החזו"א מבאר דלכל הפירושים אין טומאה אפילו כנגד

רק טומאה עצמית בכותל ובדפנות אלא דין טומאה רצוצה היא, ולפיכך זה שייך גם בקרקע עולם.

ומיהו באמת יש לומר דלא כל מאן דס"ל דטומאת קבר היא טומאה מצד בקיעת הטומאה מן המת שבוקעת ועולה ודחזינן כל הטומאה שבקבר כמאן דמליא הוא, חייב לומר שגם בקרקע עולם שייך הדין, דשפיר יש לומר שבקרקע עולם ליתא גם להך דינא דכמאן דמליא טומאה דמי, שהרי לכו"ע כל אהל סתום אם אין לו תורת קבר מאיזה סיבה, חוצץ ולא אמרינן דהטומאה בוקעת מאהל סתום אלא במידי שיש עליו תורת קבר וכמו שנתבאר למעלה (סימן כא), והתוס' עצמן (ב"ב ק: ד"ה ורומן) כתבו כן דבכלי סתום ליכא דין קבר סתום מפני שאין עליו דין קבר שאין הכלי מתבטל למת כמו שכתבנו לעיל, לפי"ז יש לומר דה"נ קרקע עולם ככלים דמיין, דגם בקרקע עולם איכא האי דינא דאינו מתבטל למת, אשר משום טעם זה קרקע עולם אין דינו כקבר לענין שייאסר בהנאה, והכי נמי לענין דין בקיעת הטומאה מן הקבר שבקרקע עולם י"ל דהואיל וקרקע עולם לא נחשב לעולם כביתו של המת דאינו מתבטל למת, לא חל ביה החידוש דחזינן הטומאה שבתוכו כמאן דמליא טומאה היא וממילא אין שם שום בקיעת טומאה, וק"ל.

ולפי"ז הגם שבתוס' (ועוד ראשונים) משמע שבקרקע עולם נמי איכא דין קבר

ועצמותו מחמת שנתבטל הבנין למת ונטפל לו ונעשה כעצמות המת, ומשוה"כ כמו שקרקע עולם אין לו דין קבר לענין איסור הנאה, כדאמרינן בגמ' סנהדרין (מז:): וברמב"ם (פי"ד מהל' אבל הי"ז) ושו"ע (יו"ד סי' שס"ד ס"א), משום שבקרקע עולם לא מתפש מחשבת אדם ואין קרקע עולם מתייחס למת (עי' חזו"א סי' כ"ב ס"ק כ"ח ד"ה בטור) משום הכי אינו בטל לגבי המת, הכי נמי לענין טומאה אין נתפס טומאה בכותלי וגג קרקע עולם. וביאור זה מתבאר מדברי החזו"א ממה שהקדים לה (סי' ד' סק"א) הצעה שטומאת קבר היא טומאה בעצם הדפנות והגג, שמנקודה זו בא להסביר לן שקרקע עולם אין בו דין ק"ס ולא גולל ודופק.

ולפי"ז יוצא דמאן דס"ל דטומאת אהל של קבר אינה טומאה עצמית של גג וכתלים אלא נובע מטעם דהחלל כמאן דמליא טומאה והוא טומאה רצוצה נכמו שנתבאר בסימנים הראשונים שבספר השיטות בזה], אין הכרח לומר שלא תהיה טומאה בוקעת דרך קרקע עולם, שהרי לפי שיטה זו הרי טומאת אהל של קבר הוא מצד הבקיעה של המת ומדין טו"ר, והרי גם דרך קרקע עולם יכול לבקוע טומאה כמו בטומאה רצוצה.

ועפ"ז נוכל להבין שיטת התוס' וסייעתי (בכ"ב ק:), שמוכח מדבריהם דגם בקרקע עולם שייך דין טומאת קבר, והיינו לשיטתם מפני דס"ל דטומאת קבר אינה

— הוספות —

המת, ורק בדעת הגר"א רוצה לפרש שכנגד המת טמא, והחזו"א עצמו לא נחא לי' בזה ונשאר בצ"ע, ויש עוד הרבה קושיות.

סתום לענין להחשיב הטומאה שבו לטו"ר, מ"מ אין מוכרח לומר דכל מאן דס"ל דטומאת קבר הוא משום טו"ר מחוייב לומר שגם בקרקע עולם זה שייך, דשפיר

יש להם לומר דכשם דלכו"ע דין טומאה עצמית לא שייך בקרקע עולם ה"נ ליכא חלות דין טו"ר בקבר שאין בו טומאה עצמית מטעמא שנתבאר.

סימן סט

לכולי עלמא ליכא טומאה עצמית בקרקע עולם

בבב נתבאר לעיל (סי' ה') באר היטב דעת הריב"ם בתוס', דחלוק דין טומאת אהל שבגג הקבר מדין טומאת מגע שבכתלים, שטומאת אהל היא רק מצד הבקיעה של המת ומשום דחזינן כל החלל כמאן דמליא טומאה היא והוא כטומאה רצוצה, שהיא טומאה מגופו של מת, משא"כ טומאת מגע הוא מצד טומאה עצמית של הכתלים והגג ולא מצד בקיעה עיי"ש. והנה לענין טומאה עצמית שבכתלים כתב החזו"א להדיא דגם לפי דעת התוס' אין צדדי קרקע עולם טמא, עי' בדבריו (סי' י"ג ס"ק ט"ז) וז"ל שהרי הכוכין הן פתוחין כמוש"כ תוס' (ב"ב ק' ע"ב ושמ"מ) ואפילו אם הכוכין סתומין קרקע עולם אין מטמא צדדין משום ק"ס כדתנן בפ"ט מט"ו, עכ"ל.

ושיטת המפרשים במשנה דס"ל דיסוד טומאת אהל ומגע בקבר הוא רק טומאה עצמית בגוף הבנין ולא משום טו"ר, ולדידהו עכ"ח שוה צדדי קרקע עולם לגג, שאין שום סברא לחלק בין גג וכותל, אלא למאן דאית ליה דטומאת גג הוא מטעם רצוצה ואינו שוה לטומאת כותל שהיא טומאה עצמית, ואיה"נ לשיטת התוס' דס"ל דטומאת אהל שבקבר הוא מצד דחזינן החלל כמאן דמליא טומאה דמיא, לדידהו לא נפקע קרקע עולם מטומאה של בקיעה לפי החזו"א, אלא הכתלים מה שטמא טומאה עצמית הוא זה שנפקע, ודו"ק.

ואין מזה סתירה למה שפירש החזו"א בסי' ז' שגם נגד החלל אינו טמא בקרקע עולם, כי החזו"א קאי הכא (בסי' י"ג) בשיטת התוס' דס"ל דטומאת אהל בקבר אינו טומאה עצמית אלא משום טו"ר, והרי דבריו (בסי' ז') מבוררים דהאי דינא שכתב דקרקע עולם אין טמא אפילו נגד חללו אינו אלא לשיטת הרמב"ם

בל"ל הדבר המתבאר הוא, דלכו"ע ליכא טומאה עצמית בקרקע עולם, ובזה נחלקו דמאן דאית ל' דכל טומאת קבר אינה אלא טומאה עצמית, ממילא בקבר שהוא קרקע עולם ליכא שום טומאה, דכי ליכא טו"ע ליכא שום טומאה, אבל מאן דס"ל דבטומאת קבר איכא תרתי בין דין טו"ר ובין טומאה עצמית, הרי קרקע עולם לא נפקע אלא מטומאה עצמית ולא מדין טומאה רצוצה שבו, ודו"ק.

סימן ע

ביאורים בדברי החזו"א בעניני קבר קרקע עולם

איירי בקבר שהוא בנין אבל קבר שדפנותיו קרקע עולם אינו כן, ומפרש החזו"א דמאי דאיתא בתוי"ט שקבר שתחת הכותל אינו מטפיל לכל הכותל למהוי כדין קבר איירי בקבר שדפנותיו קרקע עולם.

עוד כתב החזו"א (בסי' כ"ג ס"ק י"ג) וז"ל כתב תוי"ט [בפי"ז] בשם הר"מ בנא"י [=בנוסח ארץ ישראל] דהא דמתני' מטהרת עלי' בפתחו של עלי' מכוון כנגד פתח הבית ולא מטמאין העלי' משום כותל שע"ג קבר כדתנן לעיל פ"ז, דשאני הכי דטומאה בכותל אבל הכא הטומאה בקבר והכותל על גבי הקבר, ומשמע דאע"ג דיש במקום הטומאה טפח על טפח כיון דהטומאה תחת הכותל אין הכותל קבר. ויש להסתפק אי דוקא בקבר שהוא קרקע עולם ועליו הכותל בנוי שאין על הקבר דין ק"ס בקרקע עולם [ר"ל שיהיה הקבר עצמו טומאה אבל המת שבקבר מטמא כנגד כל החלל עד לרקיע כדין קבר סתום^(א)] והלכך גם הכותל הבנוי עליו אין לו דין קבר סתום, אבל קבר בנין כיון שיש לו דין קבר סתום גם הכותל הבנוי עליו נטפל לקבר והו"ל כולו קבר, או דילמא כיון דכבר נגמר הקבר ואח"כ בנה הכותל שלא לשם קבר הכותל טהור וכו' עכ"ל.

כתב החזו"א בסי' י"ד (ס"ק א') וז"ל, וי"ל דהא דטומאה בכותל כל עליות שע"ג טמאות, היינו דוקא בטומאה בכותל וכיון שכל הקבר הוא של בנין אין הבנין מתחלק וכל הבנין הוא נפש הקבר, אבל קבר חצוב בקרקע עולם ובנה כותל על פי הקבר "וסתמו אין טמא אלא כנגד הפתח" וואם כסה הקבר "ובנה הכותל ע"ג הכיסוי" גם כנגד הפתח טהור, דדמי לקורה למעלה מד"ט [ר"ל דהוא טהור מד"ט מן הצד אבל כנגד החלל ודאי טמא כמפורש להדיא בסי' ז' שכנגד הכיסוי טמא עד הרקיע מחמת הגולל דמטמא באהל והוי כטו"ר], וכ"כ התוי"ט בשם הרמב"ם דכיון דהקבר תחת הכותל אין על הכותל דין קבר סתום, עכ"ל.

ביאור דבריו, החזו"א משתעי התם בקבר שהדפנות הם קרקע עולם והכיסוי תלוש, דהגם הדפנות עצמן אין להם דין ק"ס מ"מ אבן הכיסוי עצמו יש עליו דין קבר סתום (כמפורש שם בחזו"א עיי"ש), וקאמר שאם בנה כותל על פי הקבר והכותל הוא הכיסוי הרי אין דין קבר סתום אלא על חלק הכותל שכנגד הפתח, ואם נתן כיסוי על הקבר ובנה כותל על האבן גם כנגד הפתח טהור, ומפרש החזו"א דמאי דתנן הטומאה בכותל ומקומה טע"ט כל עליות שע"ג טמאות

לומר שהמת שבקבר מטמא את הכיסוי כנגד כל החלל עד לרקיע כדין קבר סתום וולשיטתו אזיל דקבר שדפנותיו קרקע עולם והכיסוי בנין אין טמא אלא כנגד הפתח עי' סי' י"ד ס"ק א'.

וע"ע כע"ז בחזו"א (סי' כ"א ס"ק ח') שכתב שם, וז"ל, בסי' כ"ג כתבנו דאין דין קבר בקרקע עולם לטמא סביבותיו מדין קבר אלא שהמת מטמא כנגד כל החלל, ויש להסתפק בהא דשדרה שבורה מטמאה בקבר אם הוא בקבר בנין שיש עליו דין קבר, או הקבר מצרפה אפילו בקרקע עולם שהשדרה מטמאה באהל ע"י צירוף קבר, וכן נראה, עכ"ל. ופשוט נמי שכוונתו שהכיסוי הוא בנין דבהכי איירי בסי' כ"ג, מסתם קבר שבקרקע עולם שיש עליו כיסוי מלמעלה והכיסוי אינו קרקע עולם, וכמו שביאר להדיא בסי' י"ד וכן"ל, וק"ל.

כל זה כתבתי לאפוקי ממה שראיתי מי שרצה להוכיח מדברי החזו"א בסי' כ"ג הנ"ל דתבר לגזיזה שכתב בסי' ז' דקרקע עולם טהור אף כנגד החלל. וזה אינו דפשיטא דבסי' כ"ג איירי התם בשכיסה הקבר בגולל ובבנין, כדמוכרח שם וכמו שכתב להדיא בסי' י"ד ס"ק א', ובוזה לכו"ע דינא הכי הוא, ואין שום סתירה בדבריו, כי בסי' ז' איירי בקבר שפתחו מן הצד דגם הגולל הוא קרקע עולם ובהא כתב שאין דין גולל בקרקע עולם.

אבל באמת גם אם נאמר שהחזו"א בסי' כ"ג משתעי מקבר שהכיסוי הוא קרקע עולם, אין כאן חזרה, דכבר נתבאר דבאמת לשיטת התוס' דס"ל דטומאת קבר

והנה מבואר בזה דהחזו"א מסתפק למה קבר תחת הכותל שאני מקבר בתוך הכותל, ויש לו בזה שני מהלכים, (א) דמה דנקטו "תחת" הכותל הכוונה לקבר שדפנותיו קרקע עולם (דסתם קבר שבקרקע דפנותיו קרקע עולם), (ב) או דילמא תחת הכותל הכוונה בקבר בנין מ"מ כיון שאין הכותל בנוי לשם קבר לא נטפל וואין נ"מ בין אם בולט מן הקרקע או לא שהכל תלוי בבנוי הכותל לשם קבר, וסתם קבר שתחת הכותל אינו בנוי לשם קבר ולפיכך נקטו תחת הכותל]. וכנראה שבסי' י"ד פשוט ל"י שתחת הכותל בא לומר קבר שדפנותיו קרקע עולם.

והנה פשוט דמש"כ החזו"א (בסי' כ"ג) במוסגר "בקבר שהוא קרקע עולם ועליו הכותל בנוי שאין על הקבר דין ק"ס בקרקע עולם ר"ל שיהיה הקבר עצמו טומאה אבל המת שבקבר מטמא כנגד כל החלל עד לרקיע כדין קבר סתום", עכ"ל. כוונתו כמו שכתב להדיא בסי' י"ד דאיירי שהכותל סותם פתח הקבר, או שנתן אבן על הקבר ובונה הכותל עליו כמפורש בדבריו בסי' י"ד נוגם בסי' כ"ג מבואר כן דכתב ד"עליו הכותל בנוי", ור"ל על פתח הקבר, דאי אפשר לפרש דאיירי בקבר שפתחו מן הצד והכותל בנוי על הכיסוי שהוא קרקע עולם, דמלבד שכבר ביאר דבריו להדיא בסי' י"ד, עוד זאת דא"כ מהיכי תיתי לומר שהרמב"ם שכתב דכותל קבר אינו נטפל לקבר איירי בכה"ג שכיסוי הקבר הוא קרקע עולם ופתחו מן הצד, ועיקר הסתפקותו הוא משום דסתם קבר הוא קבר שדפנותיו קרקע עולם וכיסוי בנין, ופשוט]. לפיכך פשוט דבאמת כוונתו

הוא משום טומאה רצוצה, זה שייך גם בקבר שלמעלה הוא קרקע עולם, וגם בחזו"א (סי' י"ג ס"ק ט"ז) כתב דקרקע עולם אין מטמא צדדין משמע הא למעלה מטמא, והיינו רק לשיטת התוס', וכמו שנתבאר, אבל הדברים שכתב בסימן ז' למאן דס"ל דטומאת קבר אינו משום דמליא טומאה אלא טומאה עצמית, בזה פשוט לי' דליכא בקרקע עולם, ואין בזה שום חזרה, ודו"ק.

והנה בספר טעם ודעת (פ"ו ה"ח בביאור"ל) מכח שרצה להשוות דעת הרמב"ם עם התוס' וסייעתם נדחק בדחוקים מדחוקים שונים, עד שרצה להדחק בכוונת החזו"א לומר שכל הנידון בניקב ארון בסלע הוא באופן שנשאר פתוח והיה לו דין קבר פתוח, ולא אם נסתם לגמרי בבנין גמור, והיינו שנתן שם אבן כבדרך ארעי. וזה תימא חדא שהרי גולל כסתימה גמורה היא לכו"ע, ואפילו להרמב"ם דס"ל דגולל הוא רק מד"ס מ"מ עכ"פ מדברי סופרים דינו כסתום. ועוד דאי כל הנידון הוא בקבר שיש לו דין פתוח מאי שייטא לדין קרקע עולם והרי דינא הכי היא גם בקבר בנין ולא בסלע דייקא. ועוד זה שאבן בלי טיט אינו קבר אינו אלא לשיטת הרמב"ם ולא נזכר ד"ז בשאר ראשונים (כמו שכתבנו למעלה סי' נ"ו). ועוד דהא החזו"א דן שם בדין קבר שהוא כותל שונית שהעלה הים בזעפו שהוא קרקע עולם ואין שם שום זכר לפתח. ועוד אי דינו כפתוח האריך יעלה על דעת החזו"א לדון אם כנגד הטומאה טמא והא מפורש הוא בדברי רוב הפוסקים שבקבר פתוח אין שום טומאה אף כנגד הטומאה, ועוד אי כל הנידון הוא

בקבר פתוח מפני מה הצריך החזו"א להקדים בריש סי' ז' החידוש שטומאת קבר אינו מצד הבקיעה אלא מצד עצמית הטומאה יעו"ש, וכל דבריו בזה תמוהים ממסד ועד הטפחות.

אלא באמת הדבר פשוט בחזו"א דבסי' ז' משתעי בדין טומאה עצמית שבקבר, ובזה פשוט לי' דלא שייך בקרקע עולם, ובריש דבריו שם (בס"ק א') התחיל החזו"א בריש הסימן שם כהקדמה ל"דין קבר סתום שבקרקע עולם" וכתב דיסוד טומאת קבר הוא שלא כהתוס' וסייעתם, דמבאר דטומאת קבר אינו מצד דכל החלל מליא טומאה אלא דהן עצמן מטמאין באהל, [ובזה כבר רמז החזו"א שכל דבריו אינו אליבא דהתוס' וסייעתם, והבין]. ובודאי למ"ד דטומאת קבר הוא משום טומאה רצוצה משום דחזינן הטומאה כמאן דמליא דמי זה שייך גם בקרקע עולם, אך למאן דאית לי' דטו"ק הוא רק טומאה עצמית לא שייך זה בקרקע עולם, ודין הגולל דלכו"ע טומאתו טומאה עצמית ליכא בקרקע עולם, וכן לדעת הרמב"ם והראב"ד דלא ס"ל כלל שיש טומאה בקבר אלא משום טומאה עצמית ולא ס"ל החידוש דתוס' דחזינן הטומאה כמאן דמליא למהוי טו"ר, פשוט לדידהו דלא נוהג טומאת קבר בקרקע עולם. וגם מה שרצה החזו"א לפרש בדעת הגר"א שכנגד הטומאה טמא אף בקרקע עולם (כמו שיבואר בסמוך) מפורש דהיינו משום דנאמר דכנגד הטומאה יש טומאה רצוצה, אבל משום טומאה עצמית לא שייך כלל בקרקע עולם לכו"ע, דמשום הכי אין דפנות קרקע עולם טמא ויכול הכהן

לעמוד עליו. [אם יש מחיצה בין הקבר]. והחזו"א לא חזר בו מעולם מנקודה זו דליכא דין טומאה עצמית של קבר סתום בקרקע עולם, וכבר נתבאר הכל בדברינו.

אבל עכ"פ למדנו שיטת הרמב"ם וכ"ה דעת שאר "כל" מפרשי המשנה

בפט"ו לפי דעת החזו"א, שאין בקרקע עולם דין קבר סתום, לא בכתלים ולא בגג לא כנגד החלל ולא כנגד הטומאה, ומשמע התם מכל הסוגיא דהחזו"א עצמו נוטה לדעת הרמב"ם הואיל ומפרש כל המשנה בפ"ט מט"ו רק כשיטה זו ולא כדעת התוס' דפירשו דטומאת קבר הוא משום דכמאן דמליא טומאה.

סימן עא

שיטת הגר"א בקבר קרקע עולם

ז"ל הגר"א (א"ר פ"ט מט"ו דאהלות), כל קרקע עולם אינו מטמא משום קבר סתום, אלא הכיסוי [התלוש] הוא דמטמא כל סביביו כל שכנגדו מתחתיו וכן מלמעלה כנגדו עד הרקיע כדאמרינן גבי כותל שונית רפ"ז וכו', העשוי' כמין גלוסקוס הנוגע בה מכל מקום טהור חוץ ממקום פתיחתה, כמו שעושין תיבות קטנות סתום בראשו מן הצדדין ובאמצע רחבו עשוי' כיסוי קצר הנוגע בה מכל מקום טהור דקרקע עולם הוא חוץ ממקום פתיחתה ששם הכיסוי עכ"ל.

קמ"ן דברי הגר"א [בגלוסקוס] מפורשין דאע"פ שהטומאה ממלא כל התיבה מ"מ אינו טמא אפילו כנגד הטומאה ממש אלא כנגד הכיסוי התלוש, אבל לא הכיסוי שהוא קרקע עולם, דסתמא איירי בגלוסקוס גם באופן שהטומאה אינה כלל כנגד הכיסוי והיא רק כנגד החלל, דלענין טומאת הכיסוי פשיטא שאי"צ שיהיה הטומאה כנגדו.

עוד כתב הגר"א בריש פ"ז גבי כותל שונית, וז"ל מקום שהים עולה בזעפו, וזעפי הים מעלין על שפתו שירטון וחול הרבה עד שהחול והשירטון גבוה ככותל ועשהו להאי שרטון כותל לביתו והיינו כותל שונית, ואם טומאה שם באותו שרטון אע"פ שיש במקום הטומאה טפח על טפח על רום טפח אינו מטמא סביביו אלא בוקעת ועולה משום דקרקע עולם הוא וכל קרקע עולם אינו מטמא סביביו דאי לא תימא הכי אין לך מקום טהרה בעולם שהרי טמאה כל הארץ מקבר אחד שבה מפני שהוא קבר סתום ומטמא כל סביביו שכל הארץ סביביו ודופנו אלא קרקע עולם אינו מטמא סביביו וה"נ האי שרטון שעשהו כותל לביתו קרקע עולם הוא ואע"ג דאיכא במקום הטומאה טע"ט בוקעת ועולה, עכ"ל.

והנה מה שפי' הגר"א דהיה בהטומאה שבאותו שרטון טע"ט על רום טפח, מסתמא כוונתו שהיה טפח על טפח

פנוי, וכ"נ שהבין החזו"א, משום דאי לא הכי הרי אפילו בקבר בנין אין טמא מן הצדדין כמו שכתב בסיפא שאין זה קבר.

והנה נראה מדברי החזו"א (סי' ז' ס"ק ג') שלמד דהחלל טפח שבמקום הטומאה נעשה ממילא, ולכן היה קשה לו, אמאי הטומאה בוקעת ועולה והא קרקע עולם אינו טמא כנגד החלל, וע"ז כתב החזו"א לפרש דעת הגר"א, וז"ל, דכנגד הטומאה הנוגע בה [בקרקע עולם] טמא דטומאה בוקעת כנגדה וכו', והיינו עכ"ח כנגד הטומאה דוקא דאי אתה יכול לומר בוקעת כנגד החלל דהא כמין גלוסקוס אין טמא אלא כנגד פתיחתה, אבל שלא כנגד פתיחתה טהור אף שהוא נגד החלל. ומיהו לשאר מפרשים מתני' דרפ"ז אין מקור לזה ויש לומר כיון שהטומאה מתפשטת תוך חלל הקבר לא מקרי רצוצה ואינה בוקעת וקרקע משקוף הקבר נעשה אהל לטהר וצ"ע, ולפירוש הרמב"ם מבואר שאף נגד המת מלמעלה טהור, עד כאן לשון החזו"א.

אך באמת אוקימת החזו"א בדעת הגר"א דכנגד הטומאה טמא אף בקרקע עולם, דחוק ביותר, דהרי הוא עצמו הביא לעיל מיניה דברי הגר"א בפי' גלוסקוס שכתב "הכיסוי אינה כנגד כל החלל אלא סביב הדפנות שן הסלע סוככת ובאמצע פתוח ומכוסה בכיסוי ואין טמא אלא כנגד

כיסוי התלוש" עכ"ל החזו"א בשם הגר"א, א"כ הרי זה כמפורש שהגר"א מטהר גם נגד הטומאה בקרקע עולם, דא"א לומר דהגר"א איירי בגלוסקוס דייקא באופן שהטומאה הוא רק כנגד הכיסוי, דזה מילתא שאין לו רמז בדברי הגר"א, ומהיכי תיתי להכניס בדבריו דכמין גלוסקוס איירי דוקא שהטומאה נגד הכיסוי, ולומר דחוק ממקום פתיחתה טהור ר"ל דוקא שלא כנגד הטומאה, זה ג"כ אי אפשר לומר.

ועוד מלבד זה, גוף החידוש להמציא אומר הבא מן החדש מה שאין בו מקור (וכמוש"כ החזו"א עצמו), "דכנגד הטומאה הנוגע בה טמא דטומאה בוקעת כנגדה", הוא תמוה, דהיכן מצינו מושג כזה שתהיה טומאה תחת אהל טפח פנוי ותהיה דינו כטומאה רצוצה לבקוע כנגדו, שהרי אפילו לפי התוס' דס"ל בעלמא בקבר, שהטומאה שבקבר יש לו דין טו"ר ובוקעת נגד כל החלל אע"פ שיש שם חלל טפח, התם מפני דהוי קבר ובקבר איכא דין דחזינן כאילו הטומאה ממלא כל החלל דהתפשטות הטומאה רואין כממשות הטומאה ולפיכך הוא בוקעת כנגד כל החלל משום דנחשב כאילו אין שם חלל טפח שכולו מלא טומאה, אבל דנימא שיהיה דין רצוצה רק נגד הטומאה ביש בו חלל טפח, לא מצינו כזה בשום מקום^(א). ותו הרי החזו"א בעצמו העמיד

— הוספות —

(א) ועי' אדרת אליהו (להגר"א ז"ל) פר' חוקת (אות יח, ד"ה או בקבר), דקבר שלפני הדיבור או של נכרים מטמאים במגע ולא באהל, פירוש שכנגד המת מלמעלה אם נגע בקבר או הוא טמא מחמת נגע דטומאה בוקעת כו' אבל כשנוגע שלא כנגד המת אזי אין טמא שאין מטמא באהל, ע"כ. התם איירי שאין חלל טפח בין המת להכיסוי וכ"פ להדיא באור שמח (פ"ב הי"ג).

יסוד (בתחילת דבריו סי' ז') דלעולם לא חשבינן כל החלל של קבר כמלא טומאה אלא דהכיסוי והדפנות הרי הן עצמן מטמאין כמו שמפרש בס"ק א' (הבאנו דבריו לעיל), א"כ הרי אפילו בקבר גמור שאינו קרקע עולם ס"ל לפרש דאין שם בקיעת טומאה והקבר טמא רק מצד עצמו, א"כ מנא ל"י לחדש דין בקיעה כנגד הטומאה כשליכא טומאה רצוצה. ובעניינו לא הגענו להבין דברי החזו"א בביאור שיטת הגר"א.

ולענ"ד יראה לי לפרש דברי הגר"א כפשוטן, דהאי כותל שונית איירי בשחפר קבר גמור בכותל זה מלמעלה למטה כדרך שחופרים בקרקע^(ב), דמשום הכי הטומאה בוקעת ועולה נגד פתח הקבר כדין כל כיסוי שעל קבר, אבל שאר הכותל אינו קבר משום דקרקע עולם הוא, ולולא שהיה קרקע עולם היה צריך להיות דין כל הכותל כקבר, כדין כותל שיש בו קבר כרישא דמתני' (הטומאה בכותל ומקומה טפח על טפח על רום טפח וכו'). והכי מפרש לה הגר"א עצמו בפ"ט (מט"ו) וז"ל "כל קרקע עולם אינו מטמא משום

קבר סתום, אלא הכיסוי [התלוש] הוא דמטמא כל סביביו כל שכנגדו מתחתיו וכן מלמעלה כנגדו עד הרקיע כדאמרינן גבי כותל שונית רפ"ז וכו', עכ"ל, הרי מפורש דהך כותל שונית איירי בשהיה שם קבר וכיסוי על הטומאה, ולפ"ז אין אנו צריכים לחדש מילתא דתמיהה ושאין לו מקור [כמו שכתב החזו"א בעצמו], אלא נוכל לפרש דאיירי שהיה קבר פשוט בכותל זה, וקמ"ל דאין טמא מסביביו, אלא טומאה בוקעת כנגדו מצד עצם כיסוי [הקבר] וכלשון זה דמשמע להדיא בפ"ט, וכן ראיתי בספר טעם ודעת שתמה על החזו"א למה אינו מפרש דטומאה בוקעת מחמת הכיסוי כדמוכח מדברי הגר"א בפ"ט^(א).

ולבן העיקר, שדעת הגר"א כדעת כל המפרשים שהביא החזו"א, דקרקע עולם טהור נגד כל החלל ואפילו נגד הטומאה, ואין לנו שום מקור לחדש שכנגד הטומאה טמא בדעת הגר"א, ואדרבא דבריו בפ"ט (מט"ו כנ"ל) כמפורשים שגם נגד הטומאה טהור וכדעת כל המפרשים שהזכיר החזו"א^(ד).

— הוספות —

אך באמת צ"ב דמשמע דכה"ג בישראל מטמא באהל גם שלא כנגד המת וא"כ עכ"ח איירי ביש חלל טפח. אך יש לומר שדעת הגר"א דאם הטומאה ממעטת את החלל טפח יש לו דין קבר, ודו"ק, ודבריו בא"ר ריש פ"ז מוכיח נמי כן, כאשר אבאר בסמוך.

(ב) סתם כותל שונית הנעשה מזעפי הים הוא מדרון תלול, וחפר על מדרונו.

(ג) ומאד תמוה היכן ראה החזו"א קצה של רמז בדברי הגר"א דאיירי בשהעלה הים עפר ע"ג טומאה ונעשה שם חלל מעצמו, בפשטות איירי בשחפר קבר בתוך הכותל שונית שהוא כהר משופע וזקוף.

(ד) ויש לבאר בס"ד דברי הגר"א גם באופן אחר, דהנה שם בבבא השני' דמתני', נפש אטומה הנוגע בה מן הצדדין טהור, כתב הגר"א לפרש, וז"ל, ואע"ג דאיכא בקבר החפור בקרקע כמה טפחים אלא דהטומאה בנסר ומהמת עד הנסר ליכא רום טפח, הנוגע בקרקעו מן הצדדין טהור

סימן עב

קיצור הלכה של קבר קרקע עולם

דע שכתלי הקבר של קרקע עולם לכו"ע טהור, וכדמוכח מפורש בדין בור גדול מלא מתים, ועיין בפירוש הרא"ש (פ"ט מט"ו) שפירש נמי קרקע עולם אינו טמא אלא הכיסוי. ומיהו לשיטת הראשונים דס"ל שכתלי קבר אינו טמא אפילו בקבר בנין כמבואר לעיל סי' ו' (א), ליכא חידושא בבור מלא מתים, דהכי נמי הוא בקבר בנין מלא מתים אינו טמא הצדדים. וכ"ז בכתלים אבל טומאת גגו של קבר כשהגג הוא קרקע עולם, בזה מאן דס"ל דטומאת אהל של קבר הוא רק משום דין טומאה רצוצה, זה שייך גם בקבר קרקע עולם, כמו שנתבאר. אבל מאן דס"ל דגם טומאת

— הוספות —

דקרקע עולם אינו מטמא מן הצדדין עכ"ל, וכבר נתקשה מן החזו"א (סי' ז' ס"ק ה') בהבנת דברי הגר"א בבבא זו, ותמה ע"ז תמיה חזקה דלכאורה בלאו הכי ליכא דין קבר סתום כיון דהטומאה רצוצה במקומה, ונשאר בקושיא. ונראה בדרך אפשר לבאר דבריו, לומר דבאמת דעת הגר"א היא דלעולם סגי בחלל טפח על טפח לייחל תורת קבר ואי"צ שיהיה חלל טפח פנוי מעל הטומאה וכדעת הראב"ד (וכדעת החזו"א בדעת הרמב"ם הובא לעיל סי' ד'). ולפי"ז יתפרש הכל על נכון, מה שפירש ברישא בכותל שונית שהיה מקום הטומאה טפח על טפח, יתפרש כפשוטו דלא היה רק טע"ט, ולפיכך אי לא שהוא קרקע עולם היה עלה דין קבר, והשתא שהוא קרקע עולם אינו קבר, אבל הטומאה בוקעת ועולה מפני שאין חלל טפח מעל הטומאה והויא טומאה רצוצה, וניחא גם פירושו בבבא דהנוגע בה מן הצדדין, דמבאר שם דליכא חלל טפח מעל הטומאה ולא נפקע מדין קבר אלא מפני שהוא קרקע עולם. ומה שפי' בסיפא בבבא דאם היה מקום הטומאה טע"ט על רום טפח, "שאם היה הנסר שמכסה בו הקבר טע"ט על רום טפח שגבוה הנסר מן המת הרי הנסר מטמא משום קבר סתום כל סביביו", הרי מבואר דלא סגי בחלל טפח בלבד אלא צריך חלל טפח מעל המת, ודלא כדמשמע ברישא. צ"ל דהגר"א מחלק בין קבר שהכיסוי וגם דפנותיו בנין אז דוקא סגי בחלל טפח על טפח בלבד, אבל קבר שדפנותיו קרקע עולם וכיסוי בנין, אי אפשר לייחל דין קבר על הכיסוי אם ליכא חלל טפח פנוי מן המת עד הכיסוי, דבעינן שיהיה שם אהל המת על הכיסוי, וכשאינן טפח פנוי אין הכיסוי נקרא אהל, והחלל טפח שבקבר עצמו לא מועיל בקרקע עולם, שאין קרקע עולם מתבטל לטומאה, דקרקע עולם לית ביה חשיבות אהל כשאינן שם חלל פנוי, ולפיכך בעינן שיהיה הכיסוי גבוה מעל המת טפח על טפח, (ועי' חי' הגר"ח בפ"ז שדין חלל טפח על טפח ודין חלל טפח פנוי הם שני גדרים דזה טומאתו מצד החלל וזה טומאתו מצד תורת אהל, ודו"ק). ומעתה ניחא הכל, בס"ד. ויש ראייה למה שביארנו בדעת הגר"א דקבר בנין סגי בחלל טפח על טפח אפילו אין שם פנוי טפח, זה משיטתו באדרת אליהו שהובא לעיל אות א', דמשמע שם נמי דאיכא שם קבר אפי' בחלל טפח על טפח עיין לעיל ובמש"כ בשם האור שמח, ודו"ק.

(א) אי לאו משום הרחקה שמא יאהיל, או משום סוטל"צ (לדעת ר"ש בתוס' ב"ב יב ע"א), או משום דופק במקום דשייך דופק.

גג של קבר היא רק טומאה עצמית לא שייך טומאה זו בקרקע עולם אפילו בגג הקבר כנגד החלל, כמו שנתבאר. וטומאת גולל ודופק יראה לכו"ע לא שייך בקרקע עולם וכסתימת דברי החזו"א (אהלות סי' ד' אות ג'), שטומאת גולל ודופק לכו"ע הוא טומאה עצמית, ויסודי הדברים כבר נתבאר לעיל, בס"ד.

אשר לכן המערות והכוכין שבארץ ישראל שמזמן חז"ל שהן מערות חצובות בסלעים, והן קרקע עולם (עי' ח"י הריטב"א ב"ב ק' ע"ב ד"ה מתני' המוכר), פשוט שאין טמא צדיהן לכו"ע. ולהרמב"ם והראב"ד (דלדיהו כל טומאת קבר אינה טו"ר אלא טומאה עצמית) גם למעלה טהור אם היה בהן חלל טפח פנוי.

סימן עג

דין העפר שמחזירים בקבר אם נחשב קרקע עולם. ודין בנה נפש על העפר.

יש לעיין, בדין קברים החפורים בקרקע עולם (כמו בזמנינו), ומחזירים עפר בלא טיט על הקבר אם העפר מקרי קרקע עולם וממילא אין בו טומאה עצמית, או לא, דעי' טור (סי' שס"ד) הובא פלוגתא בהא דקיי"ל קבר אסור בהנאה ודוקא קבר של בנין אבל קרקע עולם של הקבר אינו נאסר, דרבי' ישעי' ס"ל שהעפר שמכסין בו המת בתוך הקבר אסור בהנאה דתלוש ולבסוף חיברו הוא וחשוב כתלוש, והטור וכן הביא בשם אביו הרא"ש חולקים, וטעמן נראה מדבריהם משום דמ"מ בעינן קבר בנין, והעפר שהחזיר על הקבר אף גם אם אין דינו כקרקע עולם מ"מ אין דינו כקבר בנין לענין איסור הנאה מקבר.

ולפי"ז לענין טומאת קבר דמדברי סופרים אין צריך בנוי דוקא ונאסר מדין גולל ודופק גם בלא בנין (כמבאר רמב"ם פ"ב ה"ט^ו), יהיה על העפר דין גולל, דכבר יצא מתורת קרקע עולם, וכ"ש אם יעשה מן העפר טיט ויתנהו בקבר דכה"ג פשיטא דלכו"ע נידון כקבר^(א). והנה, לכא' אם אחרי שהחזיר העפר בבור של הקבר ובנה ע"ג העפר נפש בנין (כמו שעושים בזמנינו), יש לדון אם דין הבנין כנפש שהוא כקבר סתום, ונימא דע"י הבניה מלמעלה נחשב גם העפר מלמטה כבנין, או שמא כיון דהעפר עצמו אינו בנין נמצא הנפש עומד על עפר בעלמא ולא ע"ג הקבר, וכבר נתבאר (סי' ^(א)

— הוספות —

(א) ואעפ"י דפירש"י בסנהדרין (מז ע"ב), קבר בנין היינו שבנאו למעלה מן הקרקע, לאו למימור דבנין בתוך הקרקע אינו קבר, אלא לאפוקי קבר חצוב בתוך קרקע שהוא קרקע עולם, ודיבר בהוה ובמצוי שסתם קבר בתוך הקרקע בנינו קרקע עולם הוא, וק"ל. שוב התבוננתי דיש לפרש דעת רש"י דקבר בנין שהוא בתוך הקרקע מתבטל לקרקע עולם (עי' לעיל סי' ס"א מה שהבאנו מתוס' כתובות בדעת רש"י בשם רבי' דוד מניצבורק).

האיצטבא הזה שלא כנגד חלל הקבר, אם דינו כנפש, וממילא כל האיצטבא טמא גם שלא כנגד החלל בטומאה עצמית כקבר סתום. או שמא י"ל כיון שהאיצטבא בנוי על גבי עפר הקבר והרי העפר עצמו אפשר שדינו כקרקע עולם, ועוד שאינו בנוי, אין על העפר דין כקבר ואין בו טומאה עצמית, וגם העפר העליון שהוא למעלה מד' טפחים מן המת אין דינו כגולל דלהוי ביה טומאה עצמית (שארין דין גולל למעלה מד' טפחים), וממילא אין האיצטבא נחשב כנפש, דכל נפש שאינו מחובר על הקבר או הגולל ממש, אינו נידון כקבר (כמו שנתבאר למעלה סי' נד) והכא יש הפסק עפר בין הקבר שהוא הלבנים המכסים הבר מינן והגולל, וא"כ ליכא טומאה עצמית על האיצטבא, אלא כנגד חלל הקבר טמא מחמת הכיסוי של לבנים שבוקעת ועולה, אבל הצדדים השוכבים על צדדי הקבר שהוא קרקע עולם טהורים, וא"כ גם כותלי הקבר שקורין מצבה אין בהן טומאה מן הצד. אך אם נאמר שהעפר אין דינו קרקע עולם, וגם נחשב בנוי דהאיצבא שלמעלה עם העפר כבנין אחד נחשב, א"כ דינו כקבר ממש דאורייתא (וקבר אין לו שיעור שאפילו גבוה עד הרקיע דינו כקבר). ושיטת ר"ת בכתובות ובעו"מ שהמצבה יש לו דין גולל ודופק, ולפי"ז אפשר שהאיצטבא הזה דינו כגולל ודופק, ואפשר גם הבית

שיטת הרמב"ם דהנפש הוי קבר סתום מדין חיבור אל הקבר, וא"כ י"ל דהיכא שעומד על עפר שאינו בנוי, א"כ נעשה כמחובר רק אל עפר בעלמא ואינו קבר (וכדברי הראב"ד בהשגות סופ"ז שכל המחובר לדבר שאינו קבר אינו קבר עיי"ש), וגם דין גולל לא יהיה לו שאין גולל אלא עד ד' טפחים מן המת בלבד, וצ"ע (וע"ע לעיל סי' מ"ד ובהוספה ד', וסי' ס"ה אות ו'). ועי' לעיל (סי' נד) מה שנסתפקנו אם עפר וביטלו אפשר דחשוב בנין גם בלא טיט, ויש לומר דבזה פליגי רבי' ישעי' והרא"ש, דהרא"ש ס"ל דאינו בנין ור' ישעי' ס"ל דהוי בנין כיון דבטלו בקבר הוי ליה דרך בנין, וצ"ע בזה (ב).

ומנהג הקברים של זמנינו (בירושת"ו), שחופרים חפירה עמוקה בקרקע עולם, ומכסים הבר מינן בלבנים (כיסוי הלבנים הוא בעומק החפירה, עמוק הרבה מפני השדה), ואחר שמכסים בלבנים ממלאים החפירה בעפר עד גובה פני הקרקע, ובונים על העפר מלמעלה כעין איצטבא עשויה מטיט שמתקשה כסלע (כיתון), והאיצטבא בולט גם על צדדי דופני הקבר שהוא קרקע עולם, ועליו בונים בית חלול. והנה מעל האיצטבא כנגד חלל הקבר פשוט שטומאה בוקעת ועולה אי מדין קבר אי מדין גולל. ויש לדון מה דין

— הוספות —

(ב) וראיתי בלבוש (שם) שנראה מדבריו דהוא מפרש הפלוגתא באופן זה, דלכו"ע עפר תלוש שנתנו על קבר דינו כקבר בנין ולא כקרקע עולם, והפלוגתא הוא רק בעפר שחפר ממקום הקבר והחזירו למקומו ממקום שחפרו, בזה ס"ל להרא"ש דאותו עפר שחזר למקומו דינו כקרקע עולם כמו שהיה מתחילתו, ולדבריו אפילו קבר בנין ממש שבנה אותו מן אותן האבנים שלקחו ממקומו והחזירו אפילו דרך בנין נמי נחשב קרקע עולם להרא"ש.

הבנוי עליו, וצעב"ז. ולמעשה פשיטא שהקברים בזמנינו נוהגים בו טומאה גם ככל חומר קבר גמור^(א).

סימן עד

מנהג ישראל בארץ ישראל היה לעשות הקברות באופן שיהיה הקבר טהור

מצינו שהיה מנהגם של ישראל בתקופת התלמוד לעשות הקבורה באופן שלא יטמא משום קבר^(כ). והנה, חלק גדול מן הראשונים כתבו להדיא שהיה בזה קפידא ומנהג בימיהם להזהר שלא לקבור אלא באופן שיהיה הקבר טהור מלמעלה, וכשאמרו בגמ' ברכות (יט:) רוב ארונות יש להן טפח והן חוצצין, לא מצד טבע הדברים יש חלל טפח ברוב הארונות, אלא מצד מנהג והקפידא שהיה להם בזה, אבל יש במקצת מן הראשונים שאין לנו הוכחה ברורה מדבריהם אלא שהיה המציאות שהארונות והקברים היו בהן חלל טפח על הרוב, אבל אין לנו הוכחה לומר שעשו כן

— הוספות —

(ג) וראוי לציין בזמנינו כל בתי הקברות בחזקת טומאה רצוצה היא ואסור לכהן לטוס בכלי תעופה מעל בית הקברות, שטומאת קבר בוקעת ועולה עד לרקיע, ואף לדעת הראב"ד דס"ל היכא דקבר סתום יש בו חלל טפח אין שם בקיעת טומאה, איני יודע אם בזמנינו שייך הכלל האמור בגמ' רוב ארונות יש להן טפח, דלפי המבואר בהראשונים שדין רוב ארונות יש להם טפח אינו דבר של מציאות טבעית, אלא כך היה מנהגם בזמניהם שהקפידו לעשות כן משום טהרה (כמו שיתבאר בדברינו), ולכן בזמנינו זה לא נוגע הדין הזה לפי דבריהם לכאור' (אלא יתכן דהמציאות כ"ה גם בזמנינו עכ"פ בהרבה קברים וכ"ש בקברים שכבר נתעכל הבשר שהמת מצטמק הרבה בקבר). ועכ"פ לכו"ע אי אפשר שלא יהיה הרבה מקומות טומאה רצוצה מעל בית הקברות. והנה תנן באהלות (פ"ח מ"ה) אלו לא מביאין ולא חוצצין וכו' והדולג ממקום למקום והקופץ ממקום למקום ע"כ, ור"ל שקפץ האדם מעל הטומאה אינו מביא הטומאה ואינו חוצץ. והנה סתמא משמע דדוקא אינו מביא ואינו חוצץ אבל הוא עצמו ודאי טמא כדין כל המאהיל, אלא דמצינו שכתבו הר"ש והרא"ש בפ"ד דטהרות (מ"ג) דה"ה נמי דעל עצמו נמי אינו מביא את הטומאה אם האהיל דרך קפיצה ופריחה, והביא דברי הר"ש החזו"א ביו"ד (סי' רי"א סק"ט) וז"ל, ובאורן יש בו משום אהל זרוק ל"ש אהל וזימנן דמקבל טומאה וכו' ואסור לכהן ליסע בו בשעה שעובר על בית הקברות, אלא לדעת ר"ש פ"ד דטהרות בפורח אין בו משום מאהיל אבל הדבר צ"ע וכמש"כ טהרות סי' ד' עכ"ל. ובר מן דין עי' ח"י הגר"ח (פ"יא) דאהל זרוק חמור טפי מן הדולג, שאהל זרוק מביא את הטומאה במקומו בתוך האהל. ולכן פשיטא דאסור לכהן לעבור בכלי תעופה על גבי טומאה הבוקעת, וגם לשיטת הראב"ד הנ"ל פשיטא דבבית הקברות אי אפשר שלא בקיעת טומאה לכו"ע, וכ"ש לשיטת הרמב"ם והתוס' ועוד הרבה ראשונים, דלא מועיל חלל טפח בקבר סתום למנוע בקיעה.

(א) היינו שלא יטמא מה"ת, או אפילו מדרבנן למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה וכמו שיבואר בס"ד.

כתב טעם זה בדרך "שמא" וכנראה דלא בריר ליה טעם זה).

ובתב עוד הרמב"ן (ביבמות סא:) דלא דרך מקרה היה הכוכין טהורין מלמעלה אלא בקפידא עשו כן, שכתב "שנהגו ישראל בקבורה עם פותח טפח לטהרות", וכ"כ בתורת האדם ענין הכהנים, וז"ל, "היו רבותינו ז"ל נוהגין בדרכי קבורה שהיו עושין בהן חלל טפח ויש ביציאתן פו"ט", וכ"כ הרשב"א (בתשו' סי' שכ"ד) וז"ל "בימי הראשונים נוהגין על דרך הרוב בארונות שיש בהן פו"ט וביציאתן פו"ט" וכו' וכ"כ הריטב"א (בשבועות יז:) שהיו מנהגן לקבור בפו"ט. וכ"כ הטור (יו"ד סי' שע"ב) שהיו מנהגן בימיהם לקבור בפו"ט, וכ"ה בב"י שם, ועוד בב"י או"ח (סי' רכ"ד), (וכ"ה בשו"ת מהרי"ל סי' ק"ג).

ובאמת מלבד אלו הראשונים שפירשו להדיא דהיה זה מנהג וקפידא לקבור באופן שלא יהיה טמא למעלה, הרי יש להוכיח כן נמי מדברי הראשונים הרבים דמפרשי בהא דאמרינן בגמ' (ברכות יט:) רוב ארונות יש להן טפח, דלא סגי בטפח חלל בלבד עד שיהיה גם פתוח מן הצד, ולפיכך אמרו שמלבד החלל טפח הזה עשו נמי פתח פתוח טפח ביציאתן (התוס' בברכות ובב"ב שם ועוד רבים עמהם, כגון בתוס' הרא"ש בברכות, והא"ז ח"ב סי' תכ"ד, וכ"כ תוס' רבינו יהודה ברכות י"ט ע"ב, ובתוס' מהר"י קרקשא ב"ב שם), מוכרח מזה דסבירא להו שהיה בזמן קפידא ומנהג לעשות

בכוונה תחילה בשביל טהרות, כי אפשר שהמציאות היה כן ומבלי מתכוון לכך.

נבאר תחילה בס"ד מקורות ברורות שהיה קפידא והנהגה מכוונת לקבור בטהרה. מבואר בסוגיא דכוכין בבבא בתרא (ק:) מנהגן בקבורה, שהיו חופרים מערה בסלע [או בעפר], עד שנעשה חדר גדול תחת הקרקע והוא הנקרא מערה, ואח"כ חופרין בכתלי המערה כוכין [כמין חורים עמוקים בכתלים כמדת אורך ורוחב המת, לצורך קבורה], ומבואר שם במשנה מדת כל כוך וכוך, ארכו ארבע אמות בעומק הכותל, ורחב ששה טפחים [אמה], ורום שבעה טפחים [אמה וטפח], עיי"ש^(ב).

ופירש הרשב"ם שם (ד"ה ורומן שבעה) הטעם למה הצריכו רום ז' טפחים, כדי להכניס הארון ברויח וגם להיות אויר טפח בין תקרת הכוך לארון שלא לטמא העוברים דרך המערה. ור"ל, דלמת עצמו סגי ברום ששה [כמו שכתבו הראשונים שם] והאי טפח יתירה עשו בשביל אויר חלל טפח פנוי. הרי לנו דעת הרשב"ם בביאור המשנה דהיה זה כוונה מכוונת לעשות הקבורה עם פותח טפח לטהרות. וכך פירש הריב"ם בתוס' שם. וכ"כ הרמב"ן שם ובתורת האדם (ענין קבורה), והרמב"ן הביא מקור לטעם זה של פותח טפח לטהרה מהתוספתא (ב"ב פ"ו ה"ו) עיי"ש^(ג). וכ"כ הריטב"א (שם), וכ"כ הר"ן (שם). וכ"כ המאירי בב"ב שם (המאירי

— הוספות —

(ב) בסמוך (סי' ע"ז) יבואר שיטת תוריד תיאור אחר בזה.

(ג) גירסת הרמב"ן בתוספתא: "וטפח לפותח טפח".

הקברים באופן שלא יטמא מלמעלה [עכ"פ מה"ת], ולא שבמקרה היה כן, שאי אפשר לומר שהשאירו פתח פתוח מבלי שמתכוין לכך, והא אין דרך להשאיר פתחים בקבורה, אלא עכ"ח שעשו כן משום שכך היה המנהג שלהם מחמת קפידא למעט מטומאה בכל מאי דאפשר, ובכוונה תחילה עשו כן, וזאת מלבד מה שמצינו בראשונים הנזכרים למעלה שהזכירו להדיא שהיה בזה שיטה ומנהג וקפידא למעט הטומאה.

גם יש להוכיח כן משיטת רש"י דפירש בהך דרוב ארונות יש להן טפח, שהארונות היה חלל טפח בין גב הארון לתקרת הכוך כדי להנצל מטומאת גולל, כמוש"כ הרשב"א (בברכות שם) בשם רש"י, והרשב"א בתשו' (סי' שכ"ד), וכ"ה בריטב"א (שם בברכות) בשם רש"י, ועוד במאירי (שם בברכות) בשם רש"י, דבזה מבואר דהיה קפידא בזה ובמתכוין עשו כן, דהניחא למאן דיפרש שגוף הארון היה בהן חלל טפח היה אפשר לומר שבלא מתכוין עשו כן, שכך דרך בני אדם שאין מצמצמים, אבל להשאיר טפח בין הארון לגב הכוך זהו דבר שאינו נעשה מבלי כוונה ומחשבה תחילה.

וב"ב בפשיטות בספר ויואל משה (מאמר ישוב ארץ ישראל סי' צ"ט), וז"ל מה שאמרו רוב ארונות יש בהם חלל טפח הוא ג"כ מטעם זה "שהיה המנהג לעשות כן", להנצל עכ"פ מטומאה דאורייתא, עיי"ש.

אולם לשיטת הרמב"ם והראב"ד (פי"ב ה"ו) דס"ל דארונות הללו היו

סתומין, וגוף החלל של הארון היה בו טפח, לדידהו אין לנו הוכחה ברורה לפרש במה שאמרו רוב ארונות יש להן טפח, שעשו כן במתכוין בשביל טהרות, אלא אפשר שמנהג וטבע הוא שאין עושין ארון מצוצמם, אבל לא כדי לשמור בטהרה עשו כן, ומ"מ גם לפי הרמב"ם והראב"ד מסתבר לומר שהיה בזה קפידא והנהגה לקבור בטהרה, דהרי גם הרמב"ם העתיק להלכה (פכ"א מהל' מכירה ה"ו) המשנה בבבא בתרא שסתם כוכין חוצבין בו גובה ז' טפחים, והרי רוב הראשונים פירשו דמצד הטבע היה די רק ו' טפחים ועשו טפח יתירה בשביל טהרות, ואין לנו הוכחה לומר שהרמב"ם חולק על טעם זה, ומסתמא שיטתו כרוב רובן דהראשונים דהטפח היתר היה בזה קפידא ומנהג משום טהרות, ויתברר להלן (סי' ע"ט) בס"ד יותר.

והנה מבואר בתוס' ב"מ (קיד.) ויבמות (סא.) וכ"מ ברא"ש (ב"מ פ"ט סי' מז) ובשו"ת הרא"ש (כלל ל'), וברשב"א ומאירי יבמות שם ועוד ראשונים, דהך דינא דרוב ארונות יש להם טפח נאמר גם בקברי עכו"ם. אבל הרמב"ן ביבמות (שם) כתב עלייהו שביה"ק של עכו"ם אינן בארונות שלא נהגו בארונות ולא בפותח טפח אלא ישראל ומשום טהרות, עכ"ל. והנה הא דחולקים שא"ר על הרמב"ן וס"ל דגם עכו"ם קברו בארונות נוחא, אבל קשה דעכ"פ תמוה לומר דהגויים עשו גם פתח לחוץ, והואיל והתוס' ואלו הראשונים הנ"ל ס"ל דלא מועיל חלל טפח בלבד וצריך גם פותח טפח מן הצד, ודאי קשה לומר שהעכו"ם עשו פותח טפח לחוץ,

למה יעשו כן, הניחא מאן דס"ל דחלל טפח בלבד מהני, שפיר י"ל דאיכא נמי בגוים, אבל אם בעינן גם פתח לחוץ קשה. וי"ל דהנה, רוב הראשונים, פירשו דפתח טפח לחוץ היה בין הארון והכוכ, והיינו שהכניסו הארון לתוך כוכ והיה הארון סגור, והיה חלל טפח בין הארון והכניסו והחלל היה פתוח, ולא היה זה קבורה משונה כ"כ, א"כ היה אפשר שעשו כן גם הגוים בארץ ישראל שלמדו המנהג מן היהודים, ובפרט דלמ"ד קברי עכו"ם מטמאין באהל, א"כ מוכרחים לומר שכשהיה יד ישראל תקיפה על הגוים

הנהיגו להן ב"ד בעכ"ח שגם הם יעשו קבורה בארץ ישראל כענין פו"ט של יהודים, ונשאר מנהג זה להם מאבותיהם גם בגלות.

וע"ע חזו"א (סי' י"ג ס"ק ט"ז וסי' כ"ב ס"ק ז') דנראה שם פשוט דהכי קי"ל שסתם מערה שבחזו"ל טהור מלמעלה.

וע"ע להלן (סי' פ"ד) שמדברי הכס"מ בהל' אבל בדין מדלגין ע"ג ארונות נראה דמפרש כן בדעת הרמב"ם בארונות שבקבורה שהיה טהור מלמעלה (ולהלן יבואר שכ"ה גם שיטת תורי"ד).

סימן עה

ראיה מן הנמ' שנזהרו בקבורה לצמצמם מאוד התפשטות הטומאה

במשנה ב"ב (ק:) איכא פלוגתא במשנה כמה מערות פותח לחצר, ת"ק ס"ל דפותח לתוכה שתי מערות אחת מכאן ואחת מכאן, רבי שמעון אומר ארבע לארבע רוחותיה. והנה, הרמב"ם השמיט כל מחלוקת זו ולא הזכיר בפכ"א מהל' מכירה פלוגתא זו. וביאר בזה באבן האזל דשיטת הרמב"ם בביאור פלוגתא זו היא כפירוש רבינו גרשום בגמ' שם, שביאר דהך פלוגתא אם פותח לחצר ב' מערות או ד' מערות לא שייך לדיני חיובי קבלנות, אלא הפלוגתא הוא אם רשאי לפתוח עוד מערה לחצר, דת"ק ס"ל דרשאי לפתוח רק עוד מערה אחת כנגדה דכה"ג ליכא למיחש לשום טומאה בחצר, ור"ש ס"ל דרשאי לפתוח אפילו ד' מערות

לארבע רוחותיה ולא חיישינן לטומאה בחצר, עיי"ש, וכדתנן במשנה פט"ו דאהלות (מ"ח) חצר הקבר העומד בתוכה טהור. הרי למדנו מזה עד כמה היה נזהרים לעשות הקברות על אופן של למעט בטומאה בארץ ישראל בכל מה דאפשר, דלא התירו לעשות המערות באופן שיהיה חשש שמא יתטמא העומד בחצר.

והנה, צ"ב פירוש רבינו גרשום, דהא בלאו הכי נטמאו לר"ש אלו העומדים בחצר, שאי אפשר להגיע לחצר א"כ נטמאו עכ"פ טומאה דרבנן מפני שצריכים לעבור על הכוכין או סמוך לכוכין בד' אמות (כמו שפירשו הרמב"ן והר"ן והמהרש"א והמהר"ם ועי' תוס' ב"ב קא ע"א ד"ה

ותו ויתבאר להלן), דאיברא דיש אפשרות להגיע לחצר בטהרה גם מטומאה דרבנן ע"י שידה תיבה ומגדל כמו שכתבו הרשב"ם והתוס' ועוד ראשונים שם, אבל מובן זה דבר רחוק ומציאות רחוק וסתם כהנים או אוכלי טהרות בודאי לא הלכו בלאו הכי לחצר, כי מי ידחוק עצמו בדוקא ליכנס לשם ע"י שידה תיבה ומגדל, ואפי"ה יש דין דצריך לעשות החצר באופן

שלא יהיה שם טומאה אע"פ דבלאו הכי לא מגיעים לשם כהנים, והבן. [ומיהו אפשר דלפירוש רבינו גרשום היה מעל הכוכין טהור אפילו מדרבנן, וכמו שהוא דעת הרבה ראשונים, לפי"ז מובן טפי למה קפדו שלא יהיה שום חשש טומאה בחצר, אבל גם לפירוש זה למדנו מ"מ שהיה קפידא מאוד לשמור על טהרה בא"י ואפילו אחר החורבן, והבן.]

סימן עו

בטעם למה הקפידו שלא יהיה טמא מעל המערות

הנה הרמב"ן בתורת האדם הנ"ל כתב טעם מנהג זה [לקבור באופן שלא יהיה טמא למעלה] הוא "לטהרות". ונראה לכאורה דלטהרות דקאמר היינו להציל כהנים מטומאה, דאי לטהרות ממש, הא משנה זו דרומן שבעה נשנית בתקופת ר' שמעון בן יוחאי ור' שמעון בן גמליאל עיי"ש דכבר היה זמן רב אחר החורבן. א"נ יש לומר דעיקר הטעם היה משום טהרות אבל נמשך המנהג גם אחר החורבן בזמן שכבר לא היה נהוג טהרות.

אין נראה כ"כ אלא לפי השיטות דס"ל דלמעלה היה טהור אפילו מדרבנן, אבל למאן דס"ל דעכ"פ מדרבנן טמא למעלה וכמו שיבואר זה להלן בס"ד, לא שייך כ"כ טעם זה, א"נ גם לצד שמדרבנן טמא מ"מ הא לדבר מצוה מותר לילך עליו כמבואר בברכות (יט ע"ב) וברמב"ם סוף"ג מהל' אבל, א"כ כבר שייך הטעם שלא להפסיד ארץ ישראל.

ובסימן הקודם הבאנו שהקפידו שלא לפתוח יותר מדי פתחים לחצר המערות כדי שכהן הנכנס לשם לא יתטמא, משמע לכאורה דחששו לזה משום איסור טומאת כהנים, שמשמע הפסד ארץ ישראל זה לא שייך לכאור' הואיל ובעצם אין שום טומאה בחצר אלא חשש שהכהן שיכנס שם לא יוכל להשמר. אך יש לומר דזהו נמי משום הפסד ארץ ישראל, דמשום איסור טומאה לכהן אין

ונראה לומר עוד טעם למנהג זה, עפ"י המבואר בהל' טומאת מת (פ"ח ה"ט) בדין ציון קברים דאין מרחיקין את הציון ממקום הטומאה שלא להפסיד את ארץ ישראל, משום האי טעמא נמי ראוי למנוע בארץ ישראל את התפשטות הטומאה בכל מאי דאפשר כדי שלא להפסיד את ארץ ישראל. ומיהו טעם זה

צריך לחוש, דאי משום זה יפתחו יותר פתחים ולא יכנסו שם כהנים, אלא משום הפסד א"י שכל מקום הגורם איסור הליכה לכהנים הוא בכלל הפסד ארץ ישראל.

סימן עז

צורות המערות ואופני הקבורה בזמן חז"ל

אדם ולהגביה קרדומו ולחפור וברוחב כדי שיוכל האדם להתגלגל שם וחופר עד שמגיע שוה לקרקע המערה ואח"כ מעמיק בארץ ז' טפחים וברוחב ששה שהוא הכוך ונמצא שיש עליו כמין כיפה ושם נכנסין קוברי המת ומשכיבין אותו על הכוך וגם בצדי הכוך מיכן ומיכן יש במעט קרקע שדורכין שם קוברי המת, עכ"ל. והמבואר מדברי תוס' רי"ד, שלא היה הכוך עצמו הקבר, אלא שעשו קבר בתוך כוך, משא"כ לאידך היה תקרת הכוך חלק מן הקבר.

הנה, העתקתי כל לשונו של תוס' רי"ד מה שמפרש בצורת הכוכין דלא כדמשמע בשאר ראשונים. ואם אמנם התמיה של הרי"ד ז"ל שתמה האין יוכלו להכניס שם המת והאין יוכל החופר לעמוד שם, י"ל דהרבה דרכים יש אין לעשות זה^(א). אך אלו ואלו דברי אלקים חיים, והמציאות המערות הישנות שבזמן חז"ל כפי שאנו וכל יושבי הארץ עדים בדבר, שיש הרבה מאוד מערות [בעיקר המערות שבתקופת התנאים והתלמוד] שהכוכין בנוי כפי מה שמתאר בתוס' הרי"ד, דהיינו שבכותלי המערה חופרים

(א) **בראשונים** מבואר בסוגיא דכוכין בבבא בתרא (ק:) מנהגן בקבורה, שהיו חופרים מערה בסלע [או בעפר], עד שנעשה חדר גדול, ואח"כ חופרין בכותלי המערה כוכין [כמין חורין עמוקים בכתלים כמדת אורך ורוחב המת, לצורך קבורה], ומבואר שם במשנה מדת הכוך ארכו ארבע אמות בעומק הכותל, ורחב ששה טפחים [אמה], ורום שבעה עי"ש.

וביאר רוב הראשונים (בבא בתרא ק' ע"ב ובברכות יט ע"ב ונוזיר) שהיה גובה כל הכוך שבעה טפחים, ומת וארונו תופס ו' טפחים נמצא אחרי שמכניסים הארון נשאר רויח בין כיסוי הארון וגג הכוך טפח.

ובתוספות רי"ד (בבא בתרא ק' ע"ב) הקשה ע"ז, וז"ל: תמיה לי והיאך יוכלו להכניס שם המת כיון שלא הי' רומן אלא ז' טפחים, או היאך יכול החופר לעמוד שם ולחפור ואורך הכוכים היה מאריך לקרקע עולם חוץ לדפנות המערה וא"כ היאך היו נחפרים. ונ"ל שהי' חופר הכוך מלא קומת אדם שיוכל לעמוד שם

— הוספות —

(א) רואים במציאות במקומות שונות בארץ ישראל כוכים כאלו שהם כצורת חורים כמדות שמבואר במשנה וכאופן שביארו רוב הראשונים.

כֹּחַ שְׁגוּבָהּ הַרְבֵּה יוֹתֵר מִגּוּבַהּ הַקֶּבֶר, וּבִתּוֹךְ הַכּוֹחַ שֶׁהוּא גְבוּהַּ הַרְבֵּה, חוֹפְרִים בְּקִרְקָעוֹ קֶבֶר וּמִכְסִים הַקֶּבֶר בְּגוּלָל, וְנִמְצָא מֵעַל הַגּוּלָל יֵשׁ עֲדִיין כִּיפָה יָפָה הַחוּצָן בֵּין תִּקְרַת הַקֶּבֶר לַתִּקְרַת הַכּוֹחַ, וְצוּרָה זֹאת נִפְּוֶצָה מְאֹד בְּקִבְרוֹת בְּגִלְלִיל^(א). וְכֵמוֹ כֵּן אֲנוּ רוֹאִים בְּמִצִּיאוֹת מַעְרוֹת עִם כּוֹכֵין כְּצוּרָה דִּמְשָׁמַע בְּשֶׁאֵר רֵאשׁוֹנִים שֶׁהִיא הַכּוֹחַ עֲצָמוֹ הַקֶּבֶר^(א), וְאֵלּוֹ וְאֵלּוֹ דְּבָרֵי אֱלוֹקִים חַיִּים.

וּבִבְלָל יֵשׁ לְהַבִּיא מִשׁ"כ הַמַּאֲיָרִי (בְּסוּגִיא בִּבְבֵּא בְּתָרָא שֶׁם וּבְסוּטָה מִד). דֵּהָא דְאָמַר בְּשׁ"ס שִׁיעוּרִים בְּסִתָּם מַעְרָה שֶׁהִיא כַךְ וְכַךְ, הֵייוּ לַעֲנִין הַשׁוֹכֵר קִבְלָן לַחֲפוּר מַעְרָה אוֹ מוֹכֵר מְקוֹם לַמַּעְרָה, הֵיכָא דְלֹא פִירֵשׁ יֵשׁ בִּזְהָ שִׁיעוּר, אֲבָל בּוֹדָאֵי לֹא כָל הַמַּעְרוֹת הֵינּוּ עַל שִׁיעוּר מְסוּיִים שֶׁזֶה תְּלוּי כָל אֶחָד כְּפִי גוּדֵל מִשְׁפַּחְתּוֹ וְכֹדוֹ, וְנִבְאָמַת הַמִּצִּיאוֹת מוֹכִיחַ בְּמַעְרוֹת יִשְׁנוֹת מֵהַ שְׁמוּצָאִים בְּמִקְוֹמוֹת עֲתִיקִים בִּא"י, שֶׁכִּמְעַט שְׁאִין מוּצָאִים מַעְרָה אַחַת שׁוֹהַ לְחִבְרָתָהּ כִּי מִמֶּשׁ כָּל מַעְרָה וּמַעְרָה הִיא בְּגוּדֵל אַחֵר וּבְצוּרוֹת שׁוֹנוֹת, אֲלֵא דְצַד שׁוֹהַ יֵשׁ בָּהֶם שֶׁמֶעַל הַקֶּבֶר עָשׂוֹ כִּיפָה חָלָל בְּשִׁבִּיל הַטְּהָרָה].

(ב) וְנִרְאֶה פְּשוּט דְּלִפִּי שִׁטַּת הַתּוֹרִי"ד, הִיּוּ מַחְזִירִים הָעֶפֶר עַל גְּבֵי הַמֶּת (אוֹ עַל גְּבֵי הָאֲרוֹן אִם קִבְרוֹהוּ בְּאֲרוֹנוֹ) אַחֲרֵי

הַקִּבּוּרָה, דִּקְשָׁה לֹאמַר שֶׁסִּמְכוּ עַל כִּיפַת הַכּוֹחַ הַחוּפָה מֵעַל הַקֶּבֶר לְהַחֲשֵׁב כְּכִיסוּי עֶפֶר עַל הָאֲרוֹן שֶׁהִי נִתְּיֵנָה עֶפֶר ע"ג הָאֲרוֹן מֵעִיקֵר הַקִּבּוּרָה הִיא (כְּמִבּוּאָר בְּטוֹר יו"ד ס"י ש"ס"ב), וְכ"ש אִי נִימָא דְלֹא קִבְרוּהוּ עִם אֲרוֹן וְדָאֵי כִּסְהוּ בְּעֶפֶר עַל גְּבוּ, שֶׁהִי הִיּוּ נִכְנָסִים לַמַּעְרָה לְקִבּוּר מֵתִים אַחֲרֵיהֶם וּבּוֹדָאֵי לֹא הִיא הַמֶּת גְּלוּי בְּמַעְרָה, אֲלֵא וְדָאֵי אַחֲרֵי שֶׁהִכְנִיסוּ שֶׁם הַמֶּת הִיּוּ מַחְזִירִים עֶפֶר עֲלָיו מִלְּמַעְלָה עַד לַגּוּבָה קִרְקַע הַכּוֹחַ, וְעֲלָיו בְּנוּ נֶפֶשׁ מַצְבָּה, וְעֲדִיין הִיא חָלָל הַרְבֵּה טַפְחִים בֵּין הַמַּצְבָּה לַתִּקְרַת הַכּוֹחַ. וְכֵן מִבּוּאָר בְּרַמְב"ם פ"ד מֵהַל' אֲבָל (ה"ד) דְּמַחְזִירִין הָעֶפֶר מִלְּמַעְלָה (וְכֵמוֹ שֶׁאֵבִיא דְּבָרָיו בְּשִׁלְיֻמוֹת בְּסוּמָךְ), וְהַרְמַב"ם אֵיירִי בְּקִבּוּרָה בְּמַעְרָה, הִרִי מוֹכַח בְּרַמְב"ם שֶׁאִי אִפְשָׁר לְהַחֲשִׁיב כִּיפַת הַמַּעְרָה שֶׁמִּבְּפָנִים לְכִיסוּי עֶפֶר עַל הַקֶּבֶר.

אֲמֵנָם יִרְאֶה דְּזֵהוּ דּוֹקָא לִפִּי שִׁטַּת תּוֹרִי"ד, אֲבָל בְּקִבּוּרָה כְּצוּרַת הַכּוֹכֵין הַמִּבּוּאָר בְּרֹב הָרֵאשׁוֹנִים, שֶׁהִי הַכּוֹכֵין כְּמִין חוֹרִים בְּכַתְלִים גְּבוּהַּ כְּמִדַּת הַמֶּת עִם חָלָל טַפַּח, וְהַכּוֹחַ עֲצָמוֹ הִיא הַקֶּבֶר, לֹא הִיּוּ צְרִיכִים לְכַסּוֹת הָאֲרוֹן בְּעֶפֶר, וְכֵן מִפּוֹרֵשׁ לְהַדִּיא בְּדִבְרֵיהֶם שֶׁהִי מִשְׁאִירִים חָלָל טַפַּח בֵּין הָאֲרוֹן וְהַכִּיסוּי, וּמוֹכַח מִדְּבָרֵיהֶם שֶׁתִּקְרַת הַכּוֹחַ עֲצָמוֹ הִיא הַכִּיסוּי בְּעֶפֶר שֶׁעַל הַמֶּת, וְכ"מ בְּהַדִּיא בְּרַמְב"ם (ש"ס)

— הוֹסְפּוֹת —

(ב) לְדוּגְמָא: מַעְרוֹת הַלֵּל בְּמִירוֹן. וְשֶׁם בְּמִירוֹן וְהַסְבִּיבָה יֵשׁ הַרְבֵּה בְּסַגְנוֹן זֶה מִנְקוּדָה זֹאת, ר"ל שֶׁהַכּוֹכֵין הִיא כְּמוֹ אֶהֱל עַל קֶבֶר, יֵשׁ מִזֶּהן כְּתִיאֹר שֶׁל תּוֹרִי"ד מִמֶּשׁ, וְיֵשׁ מִזֶּהן כְּעֵין זֶה דֵּהֵייוֹ שֶׁחּוֹפְרִין כּוֹחַ גְּבוּהַּ כְּמֵה אֲמוֹת מַחְצִי כּוֹתֵל הַמַּעְרָה וְלַמַּעְלָה, וְאֲחִ"כ חוֹצְבִים בְּקִרְקַע הַכּוֹחַ הַחוּצוֹ, חִפְרִיהַ מְקוֹם לְהַכְנִיס הַמֶּת וּמִכְסִין אוֹתוֹ וְעֲדִיין נִמְצָא חָלָל טַפַּח וְיוֹתֵר בֵּין הַכִּיסוּי לַתִּקְרַת הַכּוֹחַ.

(ג) לְדוּגְמָא: הַקִּבְרוֹת שֶׁבְּמַעְרַת סְנֵהֲדִיר קִטְנָה ע"י קֶבֶר שֶׁמֶעוֹן הַצִּדִּיק בִּירוּשָׁלַיִם עֵידָהּ ק.

שאע"פ שאין נוגע העפר ממש על המת נחשב כיסוי בעפר כמו שיבואר להלן. ודוקא לשיטת רי"ד לא מסתבר לומר דהחשיכו את תקרת הכוך ככיסוי בעפר, הואיל ולשיטת התוס' רי"ד היה בין הבור לתקרת הכוך פתוח הרבה טפחים (כקומת אדם), משא"כ לשיטת התוס' וסייעתם כיון שלא היה בין הארון ותקרת הכוך, אלא חלל טפח שפיר יש לחשב תקרת הכוך ככיסוי בעפר, אבל לא כשיש חלל גדול כקומת אדם וכל הכוך כולו פתוח למערה. ולכן לפירוש הרי"ד אפשר לפרש דמשום הכי היה עומק הקבר ז' טפחים, כלומר טפח יתירה, כדי למלאות החפירה בעפר, דאי אפשר בלאו הכי^(ד).

ג) ולפי המתבאר הרי גם לפירוש הרי"ד היה מעל המערה שעל גבי הקבר

טהור מלמעלה אפילו כנגד חלל הקבר, ואעפ"י דלדידי לא היה הקבר עצמו פתוח, דהרי עכ"פ היה מעל הקבר עצמו חלל טפח בין הקבר לתקרת הכוך, וכה"ג אפילו היה הקבר סתום וטמא מה"ת, מ"מ המערה חוצצת מלמעלה להעוברים על המערה, (וצורה זו של הרי"ד לא גרע משאר הראשונים שכתבו שהיה חלל טפח בין הארון והכוך, ה"ג היה גבוה כמה טפחים בין הקבר והכוך, ופשוט). ואפשר לומר גם לפי הרי"ד, דכוונתם בצורת קבורה זו היה ג"כ משום הקפדה לטהרה מלמעלה וכמו שאמרו שאר הראשונים (אעפ"י שבתוס' רי"ד לא הזכיר להדיא זה). אמנם בין שהיה כוונתם לכך בין שלא היה כוונתם לכך אלא דממילא היה המציאות כן, אין זה נפקא מינא מידי.

סימן עה

ביאור דברי הרמב"ם פ"ד מהל' אבל הל' ד'

כתב הרמב"ם פ"ד מהל' אבל (ה"א והל' ד') מנהג ישראל במתים ובקבורה וכו', וחופרין בעפר מערות ועושין כוך בצד המערה וקוברין אותו בו ופניו למעלה, ומחזירין העפר והאבנים למעלה, עכ"ל. וצ"ב מאי האי ומחזירין העפר למעלה, ולמה מחזירין הא גג הכוך עצמו הוא העפר שלמעלה.

ונראה דמש"כ הר"מ דעושין כוך בצד המערה, לא משתעי מכוך של

צורה זו שבתוס' עד שנאמר בכוונתו (ועושין כוך בצד המערה דהיינו), שחופרין חור בכותל המערה כמדת המת ומכניסין את המת בו (כצורה הנזכר בראשונים הנ"ל), דא"כ לא שייך לומר דמחזירין העפר והאבנים למעלה, דהרי הני קברים שהן בצורת חורים בכתלי מערה כמדת המת, אין צריך ליתן שם עוד עפר למעלה אלא לסגור פתח החור ולסתמו, כי הכוך עצמו זה כבר עפר מלמעלה ומלמטה ומכל הצדדין ורק צד הפתוח יש לסגור, וז"פ שאין כאן דין

— הוספות —

(ד) ויש לעיין בשו"ת אגרות משה יו"ד (ח"א סי' רל"ג) בענין שכתב שצריך גובה העפר ג"ט.

של תעשה ולא מן העשוי עד שנאמר דלא סגי העפר של הכוך המכסה אותו, וכן מבואר בכל הראשונים אלו שפירשו שמניחים את המת לתוך החור שבכותל לא היו ממלאים אותו בעפר אלא מכסים פי הכוך לכל היותר (עי' לעיל סי' עז), וגם אי אפשר לדחוק ולומר שכוונתו באמת לכוך בצורת חור ולא סגי בכיסוי תקרת הכוך להיחשב ככיסוי עפר מפני הפסק האויר טפח בין המת והכוך, דהרי בהדיא מבואר שם ברמב"ם דמותר לקבור בארון של עץ ואין זה הפסק בין העפר להמת, הרי דלא איכפת לן הפסק אויר בארון כ"ש הפסק אויר בין הארון והכוך^(א). ועוד שאם יש צורך שלא יהיה הפסק אויר בין הארון והעפר היה להם מעיקרא לעשות הכוך כמדת המת וארונו ולמה הצריכו טפח יתירה ולמלאותו.

גם נראה בס"ד ראייה מן המשנה, שכל הכוכין שלהם, גם אלו שהיו חורים בתוך הכותל היה להם חלל טפח פנוי ולא היה מלא עפר, והוא, מהמשנה (פט"ו מ"ח) והובא ברמב"ם (פ"ו ה"ט) בדיון מערה של קבורה, ושם מפורש שתוך המערה טמא, והשתא אם הכוכין שבכתלים לא היה בהם חלל טפח פנוי בתוך הכוך, הרי המערה

טהור מתוכה, שהרי אז אין הכוכין קבר אלא טומאה רצוצה היא, ואיך יכנס שם טומאה דהא טומאה רצוצה בכותל המערה נידון כקליפת השום והמערה עצמה טהורה כמבואר להדיא ברמב"ם (פכ"ד ה"ו), אלא עכ"ח דהכוכין היה בהם חלל טפח והמערה טמא אי משום דהכוך עצמו היה פתוח כדברי הרבה ראשונים, או מפני שמקום הפתח נידון כקבר ומטמא באהל לשיטת הר"מ, והבן^(ב).

ולבן יראה שהרמב"ם בהל' אבל (שכתב ומחזירין העפר והאבנים למעלה), איירי כשקבר כדרך קבורה כעין תוס' הרי"ד שכתב שכל קבר רומו שבעה, והכוך עצמו גבוה הרבה, כיון שכתב דמחזירין העפר עליו דזה לא שייך בכוך שכל עומקו וגובהו אינו רק ז' טפחים (עי' לעיל סי' עז).

ואפשר להתפרש עוד דברי הרמב"ם בהל' אבל, מש"כ שעושין כוך "בצד המערה", היינו צד המערה כפשוטו, ולא איירי בכותל המערה, וכך זה שכתב הוא חפירה בקרקע המערה עצמה כמדת המת (ואל יחשוב שאין נקרא "כוך" אלא חור בכותל, כי מפורש בפיה"מ מו"ק פ"א מ"ו ובב"ב פ"ו שגם חפירה בקרקע כאורך ורוחב וגובה המת

— הוספות —

(א) וע"ע שו"ת אגרו"מ (יו"ד ח"א סי' רל"ד ד"ה ויהיה נוחא), דהיה פשוט לי' בדעת הרמב"ם שהכוך עצמו הוא העפר ולא צריכים למלא עוד בהחלל עפר, עיי"ש.

(ב) ראייה זו הוא אליבא דהפוסקים דס"ל בדעת הרמב"ם שכל קבר שאין בו טפח פנוי אינו קבר אלא טומאה רצוצה, אבל לדעת החזו"א בדעת הרמב"ם (עי' לעיל סי' ד') גם אם ליכא טפח פנוי מחשב קבר לדעת הרמב"ם, א"כ יש לפרש משנה זו אפילו נתן ע"ג הארון עפר וליכא חלל טפח פנוי בין הארון והכוך ואפ"ה דינו כקבר, אך גם לפירוש זה קשה דלא משמע ברמב"ם שנתנו אותו בארון בתוך הכוך וא"כ אם נתנו העפר ע"ג המת שבכוך אין דינו כקבר אלא טומאה רצוצה, ואי אפשר שיהיה תוכה של מערה טמא, ודו"ק.

לקבור בו מתים רבים, וחופרים בתוך אותה המערה את הקברות כשיעור האדם הנקבר, אדם בכל קבר, והקבר שהוא כשיעור האדם נקרא כוך והמקום הגדול הכולל את כל הכוכין נקרא מערה עיי"ש. המבואר מדבריו דיסוד מנהג קברות במערה הוא שעושין מערה גדולה ובקרקע המערה חופרין קברות, זהו יסודו של המנהג. אבל אופן ביצוע דבר זה, יש לעשותו על כמה וכמה צורות וזה כבר לא שייך למנהג שכל אחד יעשה כפי שירצה וכפי תנאי השטח.

דחא דמצינו במשנה (ב"ב ק:) שהיו עושין הכוכין בחורים בתוך כתלי המערה, אין זה דין, לומר דלא סגי אם יחפור הקבר בצד המערה בקרקעה, אלא עצה פרקטית לחסוך בחפירה, ולא שיש קפידא לעשות כן, דעיקר דין הקבורה הוא שיהיה הקברות במערה, וזה אפשר לעשות ע"י שיחפור מערה ארוכה ורחבה ויחפור הקברות בקרקע המערה גופא בצדדי, ואפשר גם לעשות באופן קל יותר שיחפור המערה קטנה, ויבליע הכוכין בתוך כותלי המערה דאז אינו צריך לחפור כ"כ הרבה, דגם אם חופר הכוך בכתלי המערה שפיר עבד, ופשיטא שאם עושה הכוך בקרקע המערה גופא ולא בכתליה לא גורע מידי לענין קיום המנהג למהדרין. אלא דמ"מ לענין קבלן לא מטריחנן ל"י כולי האי שיחפור כל כך, אלא סגי שיחפור המערה רק ארבע על שש ויש לו רשות להבליע

נקרא כוך, ועי' עוד בטור סי' שסב שאלה לרב נטרונאי ושם נמי קורא, כוך, חפירה בקרקע אע"פ שאינו בכותל^(ג).

ואף אי נימא, דעכ"ח ס"ל הרמב"ם בפשט המשנה בסוגיא דכוכין (ב"ב ק' ע"ב) כתוס' ואידך הראשונים שהיה הכוכים כמין חורים בכתלים, והכוך עצמו הוא הקבר (עי' פכ"א מהל' מכירה ה"ו ובמ"מ שם דמשמע דמפרש שלא כתורי"ד אלא כשאר ראשונים). מ"מ לא קשה אם נפרש דבריו בהל' אבל דאיירי מצורת קבורה כתורי"ד או כעין תורי"ד, דבהל' אבל לא עסיק הרמב"ם מענין אופן עשיית הכוכין שהוא דין השייך להל' שכירות פועלים וקבלנות, אלא ללמדינו דינים והלכות בקבורה, והיינו דמלמדינו עיקר דין ומנהג הקבורה, והוא, דחופרים מערה, ובתוכה חופרים קבר בצד המערה, ויהיה המת מכוסה בעפר, דזה הוא עיקר הדין ועיקר המנהג. ולא מתעסק שם לבאר כמה יהי אורך המערה, והאיך יחפור הקבר, אם בקרקע המערה או בכותל המערה, דכל זה לא שייך לדיני קבורה, שאין בהם נפקא מינא מידי לענין קיום הדין והמנהג, רק עיקר הדין בא להשמיענו דסדר קבורה הוא שעושין מערה, ובקרקע המערה בצדדיה עושין כוכין, ויהיה המת מכוסה בעפר. ואבאר הדברים יותר.

דהנה, עי' בפיה"מ (אהלות פ"ו מ"ו) שם מסביר מעשה המערה והכוכין, דהמערה היא שחופרין באדמה מקום גדול

הוא הקבר, פשיטא שאי"צ להחזיר שם עפר, שתקרת הכוך זהו העפר וז"פ, ולא אמר הרמב"ם להחזיר העפר אלא א"כ קוברין בקרקע המערה, באופן זה אין נחשב תקרת המערה לכיסוי הקבר, ופשיטא שאם מכניס הארון בכוך שבכותל הרי העפר כבר עליו וזה בכלל מה שאמר הרמב"ם ומחזירין העפר מלמעלה.^(נ)

הכוכין בכותל^(נ), ונאפשר גם דהא דעושין הכוך בתוך הכתלים אינו רק כדי לחסוך החפירה, אלא משום חיזוק המערה שאם יעשה מערה גדולה, כולה חלול, יוכל ליפול התקרה^(נ), והבן. היוצא לנו מכל זה דגם דעת הרמב"ם בדעת התוס' והראשונים, שאם קוברים בתוך הכוך עצמו, דהיינו שהכוך

סימן עט

בענין קבורה בארון. ובענין שיעור גובה הכוך ו' טפחים

ברמב"ם פ"ד מהל' אבל (ה"ד) ועושין כוך לקבור בארון של עץ, ע"כ. האי "יש להן", וכו' וקוברין אותו וכו' ויש להן לשון של רשות הוא, כלומר דיש להן

— הוספות —

(ד) דהנה שם במשנה איירי בהמוכר מקום לחבירו לעשות לו קבורה או המקבל מחבירו לעשות לו קבורה ולא התנו בפירוש איך יעשה, ובהא קם דינא דהואיל ולא התנו להדיא, עושה מערה שפתוח לתוכה שמונה קברים שלשה מכאן ושלשה מכאן ושנים מכנגד הנכנס למערה, מדת המערה ארבע אמות על שש וכל קבר וקבר ארבע אמות אורך, ורוחב ששה טפחים, ורום שבעה (לת"ק דמתני' דהכי נקטינן). וביאור הענין מה דאנו לומדים מן המשנה הוא, דסתם מערת קברות היא שמונה קברים וצריך שיהיה רויח בין קבר לקבר, ויהיה באמצעין חלל ריק ד' על ו' כמלוא המטה וקובייהו. ולכאוי' היה מן הדין ראוי שיחפור המערה כולה באופן שתהיה אורך המערה מן הפתח לכותל שכנגדו ו' אמות, ומכותל לכותל הצדדיים ו"ב אמות, כגון אם פתח המערה הוא בצד דרום וכותל שכנגדו בצד צפון, היה מן הראוי שיעשה המערה מצד מזרח למערב ו"ב אמות ומצפון לדרום ו' אמות כדי שיהיה אמצע המערה פנוי ארבע על שש, ובצדדי המערה בקרקע בצד מזרח יעשה ג' כוכין [חפירות בקרקע] כ"א ד' אמות, וכן בצד כותל שכנגדו, ובצד כותל צפון יעשה ב' כוכין, אלא קיל הוא דאקילו שיכול להבליע המערות בכתלים, ולא למימר דדין קבורה הוא שיהיו הקברים בלועים בכותל דייקא.

(ה) ועי' פ"ג מהל' נוקי ממון (הכ"ג), אין עושין חלל תחת רה"ר ולא שיחין ולא מערות וכו' שמא תפחות מלמטה, ע"כ, וצ"ל דעכ"ח לא היו חופרין הקברות ברה"ר ממש, מ"מ גם כשחופר במקום שאינו הילוך לרבים יש ליוזר שיהיה המערה חזקה שהרי הולכים שם לפעמים. ועי' ב"ב (קא ע"א) בגמ' הא קמתדשי ובראשונים שם, שצריך ליוזר לעשות הכוכין בחזק שלא יפלו משום כבוד הנפטר.

(ו) כתבתי כל זה להוציא, ממי שכתב לפרש בדעת הרמב"ם דטעם דעשו רומן ו' היא כדי למלא החלל בעפר, ונמצא לפי דבריו דלהרמב"ם חזקת הכוכין שיש שם טומאה רצוצה מעל גבן, והמעין היפה יראה מוכרח שאין שום ראייה מדברי הרמב"ם וכמו שנתבאר, ואדרבא הבאנו ראייה מן המשנה דאי אפשר לפרש שהכוכין שבכתלים היה מלא עפר, דאל"כ תוכה של מערה טהור.

מכאן וג' מכאן וב' מכנגד הנכנס למערה, מדת המערה ארבע אמות על שש, וכל קבר וקבר ארבע אמות אורך ורוחב ששה טפחים ורום שבעה. הנה, התם כוונתו לכאור' שחופר הקברים כוכין כמין חורים בכתלים (כמו שביאר שם במ"מ, ועי' לעיל סי' י"ז סעי' ג'), ומצריך רום שבעה. הרמב"ם לא ביאר להדיא טעמא אמאי צריך רומו שבעה, דהלא למת עצמו סגי אפילו בששה, כמו שכתבו הראשונים בסוגיא דכוכין דששה סגי למת עם ארונו. ואי אפשר לומר שטעמו כדי שיהיה מקום להכניס עפר בתוך הכוך ע"ג המת ממש, דפשיטא הוא שתקרת הכוך עצמו הוא העפר ואין צורך להכניס עפר אחר ע"ג כמו שנתבאר כ"ז לעיל (סי' עח) דמש"כ הרמב"ם שמחזירין העפר על הכוך לא איירי אלא בכוך שנחפר בצד המערה ולא בכוך שתוך כתלי המערה וז"פ עיי"ש^(ב). אלא עכ"ח יש לנו לפרש טעמו כדרך שכתבו שאר הראשונים שהוא כדי להכניס הארון ברויח וגם בשביל שיהיה חלל טפח. וא"כ הרי מוכח דמנהגא לקבור בארון, מדחייבו להגביה הכוך בשביל ארון.

רשות לקבור בארון, ולא למימר שכך צריך להיות בדוקא, כך מוכח בפ"י הרדב"ז שם^(א), וכ"מ בשו"ת בתי כהונה (ח"א סי' כ"ג). ורבות יש לשונות כאלו ברמב"ם שכתב "יש להן" ומשמעותו רשות, כגון פ"ג מהל' תפילה (ה"ז) ויש לו להתפלל תפילת ערבית וכו' קודם שתשקע השמש, שביאורו דאפשר לעשות כן כמו שביאר שם בכס"מ, וכן בפ"ב מהל' שבת (הי"ח) ויש לו לאדם לטלטל בכל המרובע וכו', וכן בפכ"ט מהל' שבת (הי"א) יש לו לאדם לקדש על הכוס מבעו"י, וכן בפ"ו מהל' יו"ט (ה"ז) יש לו לאדם לערב על כל העיר וכו', וכן בפ"י מהל' אישות (הי"ג) יש לו לאדם לישא נשים רבות כאחת וכו' (וע"ע בסמוך דעת כמה אחרונים דדעת הרמב"ם לכתחילה אין לקבור בארון).

ולכאורה צ"ב דמדברי הרמב"ם בפכ"א מהלכות מכירה (ה"ו) מוכח לכאורה דהמנהג לקבור בארון דייקא, גבי המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבורה או המקבל מחבירו לעשות לו קבורה, עושה מערה, ופותח למערה שמונה קברות ג'

— הוספות —

(א) מדפירש דבא למימר דסד"א בעינן בעפר ממש קמ"ל. (ב) ואחד כתב אלי לומר שהרמב"ם הצריך גובה ז' כדי להחזיר שם העפר, ורצה להוכיח מזה דלהרמב"ם אין שום חזקה שהקברים שבכוכין יש בהם חלל טפח. והנה מלבד מה שנראה ברור דאין שום טעם ושכל לומר שהיו נותנין עפר בתוך הכוך שבכותל כיון דהכוך עצמו הוא העפר כמו שנתבאר, אמנם בלאו הכי כבר כתבתי למעלה (סי' עח) הוכחה מן המשנה והרמב"ם שהכוכין היה בהן חלל טפח פנוי. וע"ע להלן מהרמב"ן והרשב"א והריטב"א שהבינו בפשוט בדעת הרמב"ם שסתם כוכין יש בהן חלל טפח פנוי, מדהקשו על הרמב"ם למה אסר לכהנים ליכנס לביה"ק כדי לקבור מתו והלא רוב קברות קדמוניות היה עשוי באופן שלא יבקע הטומאה מעל הכוכין לחוץ, ומותר לצורך מצוה, ומתמצו שהר"מ איירי בביה"ק של זמנינו אבל איה"נ בזמניהם היה מותר, הרי משמע דפשוט להו גם בדעת הרמב"ם דבזמן חז"ל שקדו לעשות הקברות בטהרה. וכ"מ דעת הכס"מ בסופ"ג מהל' אבל בדעת הרמב"ם.

וצ"ל בדעת הרמב"ם דטעם גובה ז' טפחים אינו משום ארון אלא כטעם השני שפירשו רוב רובן של הראשונים כדי שיהיה פותח טפח. ובזה ניחא נמי דהרי נראה מדברי הרמב"ם בהל' אבל דלכתחילה אין קוברין בארון וכמו שפירש בתשו' בתי כהונה (ח"א סי' כ"ג), דאין קבורה בארון אלא רשות, וכ"כ בתשו' זית רענן (חיד"ד סי' כ"ו אות ד') בדעת הרמב"ם, א"כ רחוק לומר שטעם רום שבעה הוא בשביל להכין דבר שאינו רצוי לכתחילה, ועכ"ח צריך לומר דהטעם הוא מפני שיהיה חלל טפח.

[והגם שמצינו בפי' רבינו אברהם אב"ד, בב"ב בסוגיא דכוכין דפירש שרומן שבעה מפני הזרועות הבולטים על הגוף, מ"מ כיון שהרמב"ם סתם הטעם, לכאור' נקטינן בדעתו כרוב רובן של הראשונים, שכך הוא לפי כללי ההלכה דאזלינן בתר רוב דיעות, ועוד דטעם של זרועות לא נתפרש לן להדיא, שהרי רוב הראשונים פירשו דהיו קוברין אותו בארון שגובהו ורחבו ששה, הרי מבואר דסגי ו' טפחים גם מפני הזרועות הבולטות, ודוחק לומר דפליגי במציאות].

ואמנם אפילו נפרש טעם אחר בהא דרומן ז' ולא משום פותח טפח כשאר הראשונים, מ"מ מיהא מודה הר"מ בהא דסתם כוך היה בו חלל טפח, וכמו שכתב הרמב"ם בפי"ב (ה"ו) מהל' טו"מ דרוב ארונות יש להן חלל טפח, וה"ה נמי רוב כוכין (כדחזינן בשאר ראשונים דהשוו ארונות

וכוכין, וגם הרבה ראשונים פירשו להדיא דארונות הללו כוכין הן כמו שהבאנו למעלה. אע"פ שהרמב"ם מפרש בהך מדלגין היינו ע"ג ארונות שהיו ארונות ממש מ"מ מסתמא כ"ה גם בכוכין יש לרובן טפח). ועי' עוד פ"ו (ה"ח) שכתב הרמב"ם סתמא ניקב ארון בסלע והכניס המת בתוכה כמו נגר הנוגע בה מכל מקום טהור, וקשה למה לא כתב הרמב"ם והוא דוקא אם היה חלל טפח, אלא משמע שסתם ארון אפילו כוך יש בו חלל טפח ואיצ"ל. ומלבד זה הרי הבאתי למעלה (סי' יח) דמדין המשנה שתוך המערה טמא מוכרח שהיו הכוכין חלל טפח דאי לאו הכי ליכא טומאה במערה.

ובעיקרא דמילתא נבוכ' אני בענין מש"כ הראשונים שעשו גובה ז' בכוכין שבכתלים משום הארון, דבפשטות נראה מדברי הרמב"ם דקבורה בארון לא היו נוהגים (אלו שנהגו בארונות) רק במקום שהיו מכניסים הארון בחפירה בקרקע ומטעם דהיו צריכים להחזיר העפר עליו והיו כביזוי להשליך העפר ע"ג המת ממש כדמוכח טעם זה בטור (יו"ד סי' שס"ב), משא"כ בקבורה שבכוכין שהן בתוך כותלי המערה הרי הכוך עצמו הוא כארון ומהיכי תיתי להכניסו בארון שני.

וי"ל דהתוס' לפי שיטתן שהיו מניחין הכוכין פתוחין בשביל טהרות, דלולא הפתח מן הצד לא היה מועיל החלל טפח, ולכן היו מניחין אותו בארון שאין זו קבורה כשמניחים מת מגולה^(ג),

והיה המת מכוסה בארון ובין הארון והכוכך היה החלל טפח ופתוח כדי לטהר למעלה. אבל לשיטת הרמב"ם דקרקע עולם אין לו דין קבר, הרי אם ירצה לטהר למעלה, אי"צ להכניסו בארון, דגם אם יסתמו הכוכך עדיין אינו קבר למעלה משום שהוא קרקע עולם.

ואולי יש לומר עוד טעם למה הטמינו בארון משום דהיה דרכן להוביל את המת למקום מנוחתו בארון וזהו כבודו, ועי' בראב"ד (פ"ו ה"ח) שקורא לארון כסותו של מת, ולפיכך הטמינו בארון דכבר נעשה כבגדו וזכה להקבר עמו, ולא דוקא רק משום שלא יפול העפר ע"ג.

סימן פ

בענין חזקת טהרה ע"ג מערות

(א) לפי המבואר (בסי' עד ובעו"מ) יוצא מפורש דעת רוב הראשונים ז"ל^(א), שהיה מנהגם בימי חז"ל לעשות הכוכין שבמערה באופן שלא יטמא העובר מעליה למעלה מה"ת^(ב). לפי"ז תהיה חזקה זו מועיל להתיר לכהנים לדרוך מעל גבי מערות קבורה קדמוניות שבארץ ישראל מזמן חז"ל (לצורך מצוה), וכמו שהתירו בגמ' (יט:) לדלג ע"ג ארונות לצורך מצוה (כמו שיבואר להלן ענין זה). ולא מיבעיא לפי הראשונים דפירשו הא דאמרין (ברכות יט:) מדלגין ע"ג ארונות לצורך מצוה משום דרוב ארונות יש בהן טפח, דהכוונה על דילוג ע"ג כוכין שבמערות קבורה, הרי לדידהו נתפרש בגמ' להדיא היתר הדילוג ע"ג מערות של כוכין, אלא גם אלו מקצתן דפירשוה דמדלגין איירי בארונות מגולין ע"פ השדה ולא משתעי בקברות שבקרקע^(ג), מ"מ פשיטא דשוה דין הליכת כהנים ע"ג

— הוספות —

(א) ה"ה שיטת רש"י, תוס' בכמה מקומות (ברכות יט: ובבא בתרא ק: ונזיר נג: ד"ה חרב), הרמב"ן והרשב"א בכמה מקומות, הר"ן בחידושי ב"ב, והריטב"א בכמה מקומות, המאירי, או"ז, תוס' רבי' יהודה, תוס' מהר"י קרקשא תוס' הרא"ש, טור וב"י, כמו שנתבאר לעיל (סי' עד), ודעת הכס"מ בהל' אבל בדעת הרמב"ם. ובכלל, בהא דאמרין בגמ' (ברכות יט:) רוב ארונות יש בהן טפח וטהור, הרי רובא דרובא ראשונים פירשו דאיירי בקברים בימיהם (ועי' בהערה הסמוכה), ורק הרמב"ם (וכן רבי' חננאל והשאלות) פירשו דאיירי בארון ממש, וגם לשיטת הרמב"ם הרי יש הרבה שאומרים שהארונות הללו היו מונחין בקבר והכוונה לקברים כדלעיל, ועכ"פ הלא הרמב"ם ג"כ הביא הק' דרומן ז' והוא מטעם פותח טפח כמו שנתבאר, וכדעת הראשונים בזה, וכבר כתבנו לעיל בסי' הקודם.

(ב) ומדרבנן מיהא איכא איסורא מגזירת ארונות שגזרו פו"ט אטו ליכא פו"ט, כ"כ התוס' וסייעתן. וי"א דאף מדרבנן טהור דלא גזרו טומאת ארונות בקבר פתוח. וי"א דלא גזרו טו"א אלא בארונות ממש ולא בכוכין, ויבואר להלן (סי' פח-צ).

(ג) הריני מעתיק ממכתב שכתבתי לח"א: וז"ל, כתב שרוב הראשונים למדו דמדלגין היינו ע"ג ארונות, הם ארונות ממש המונחים ע"פ השדה ולא כוכין. לא אדע מי הם הרוב הראשונים,

הוא הרחקה ד' אמות מן הפתח עיי"ש, וז"פ^(ד).

(ב) אולם יש מקום עיון על הנתבאר דע"ג מערות איכא חזק"ט. מהא

דאיתא בגמ' בבא בתרא (נח.) ר' בנאה הוה מציין מערתא וכו', משמע דמערתא בחזקת טומאה על גבה עיי"ש בפ"י רשב"ם ורבינו גרשום. ולשיטת התוס' וסייעתם דפירשו דעכ"פ איכא ע"ג מערות טומאה דרבנן משום גזירת ארונות אעפ"י שהיו פתוחין, ניחא די"ל דמשום טומאה דרבנן הוי מציין. וי"ל עוד דהנה הרשב"ם פ"י שם שעשה כן "כדי שלא יביאו טהרות" דרך כאן שלא יאהיל על הקבר ע"כ, גם בפ"י רבינו גרשום שם פירש "שלא יכנסו כהנים ויאכלו טהרות", ולכאור' קשה אמאי לא פירש משום איסור טומאת כהנים, די"ל דבאמת הוא בחזקת טהרה מה"ת וכדעת התוס' וסייעתם כנ"ל,

מערות כדין סתם ארונות דמאי שנא חזקת ארונות וחזקת כוכין, דכולא חדא מילתא היא, דהרי לכו"ע סתם כוכין רומן שבעה ופירשו רוב הראשונים דעשו כן משום טהרות וכמו שנתבאר.

והנה, ראיתי לאחד שרצה לדייק מדברי רש"י סוטה (מד ע"א) דדעת רש"י דסתם מערה טמא מעל הכוכין, מהא דכתב שם (ד"ה חצר) דכי גזור רבנן ארבע אמות במת המוטל באויר וכגון למעלה אצל גג המערה כדי להרחיק את האדם מלאהיל על הטומאה, ע"כ. והחכם הנ"ל הבין בכוונת רש"י שהטומאה אצל גג המערה הוא מטעם הכוכין, אבל אין זה מוכרח, די"ל דהטומאה אצל גג המערה הוא מטעם הפתח שבמערה שהטומאה יוצאת משם דתוכה של מערה טמא, ולמעלה ע"ג המערה אם יאהיל כנגד הפתח הוא טמא, וכל הנידון שם בגמ'

— הוספות —

אדרבא שיטת רש"י (הובא בתוס' שבת קנב: ובעו"מ) ס"ל שהיו טמונות בקרקע, כך פירשו דבריו ברשב"א וריטב"א ובמאירי בברכות (יט.). האו"ז בשם רשב"ם כתב להדיא לפרש דרוב ארונות יש להן טפח פירושו שהטפח הוא בין הארון והכוך, הרי מפרש דס"ל שהיה בקרקע. הראב"ד בהשגות (בפ"ב) ס"ל דהני ארונות היו קברות ממש. ובתוס', חי' רמב"ן, חי' הרשב"א וחי' הריטב"א (בב"מ קיד ע"א וכן ביבמות סא ע"א) מבואר דהיו קברות ממש. ובטור ותוה"א לרמב"ן הובא בב"י (סי' שע"ב) מבואר דהיו קברות ממש, וכן ברמב"ן (בחי' שבועות יז.) ורשב"א וריטב"א שם מבואר דהיו קברות ממש עיי"ש. ועי' עוד בתוס' כתובות (ד: ד"ה עד שיסתם), דפשיטא היא שהיו טמונים בקרקע, עד שלא העלו אפילו בדמיון שאפשר לפרש שהיו מגולים על פני השדה (עיין שם בקושיית ר"ת, ובתירוץ ר' דוד מניצבורק). שאין דרך להיות ארונות מגולים בשדה (עי' כס"מ פ"ב ה"ו). והרמב"ם עצמו לא גילה דעתו להדיא אכן בכס"מ מפרש דהיו מגולים, ימחול לציין לי מי המה הרוב הראשונים שאנכי לא ראיתים ולא שמעתים, ע"כ ממכתב.

(ד) ובאמת פשוט הגמ' שם בסוטה דמקורה במשנה אהלות (פט"ו מ"ח), שמבואר שם דחלל המערה בפנים יש בו טומאה, מוכח דהכוכין היו פתוחין, דאל"כ אלא שהיו סתומין, הרי לרוב רובא דראשונים ליכא טומאת אהל בדפנות הקבר, והאיך יש טומאה בחלל המערה, ויעוין בחזו"א (סי' י"ג ס"ק יד).

הקודמים קודם מתן תורה בזמן האבות הקדושים עכ"ל, והאריך שם עוד.

אמנם העיקר מה שיראה בזה הוא, דאין למידין הלכה מן האגדות, ואין אנו

דוחין דברי הש"ס (מדלגין ע"ג ארונות וכו') ודברי הראשונים שנאמרו להלכה שבזמניהם קברו באופן טהרה (עכ"פ מה"ת), והביאו זאת בתורת הלכה ברורה הרמב"ן בתוה"א והטור והראשונים בחידושיהם ועוד הרבה. ועי' אגרות הרמב"ם (שילת ח"ב ל"ג) וז"ל אל יקשה זה בעיניכם, שאין דרך שיניח אדם הלכה למעשה ויהדר אפירכי ואשינויי, וכן אין ראוי לאדם להניח דברים של דעת ושכבר נתאמתו בראיות, וינער כפיו מהן, ויתלה בדברי יחיד מן החכמים, שאפשר שנתעלם ממנו דבר, או שיש באותן הדברים רמז, או אמרן לפי שעה, ומעשה שהיה לפניו וכו' עיי"ש^(נ).

ג) **ובך** אנו אומרים גם כהא דאיתא בבבא מציעא (פ"ד ע"ב) ריש לקיש הוה מציין מערתא דרבנן, ופירש"י שלא יכשלו כהנים לעבור עליהן ולהאהיל שלא תארע תקלה ע"י צדיקים, ע"כ, דצ"ל משום

ורק משום טהרות החמירו. שו"מ אח"כ בשו"ת מהר"ם בן חביב (ח"א סי' ק"ל) שדייק כן מהרשב"ם דרק משום טהרות ציין ולא משום טומאת כהנים, משום דרוב כוכין טהורין ואין בהן רק טומאת ארונות מדרבנן. אבל ראיתי בריטב"א שם דפירשו גם משום כהנים, וכן בשו"ת הרי"ף (סי' שי"ג) מבואר דמשום כהנים ציין מערתא, צ"ל משום טומאה דרבנן כנ"ל.

וראיתי בספר ויואל משה (מאמר ישוב א"י סי' צ"ט) שכתב לפרש בהא דר' בנאה דבאמת משום רוב ארונות יש בהם טפח אין צריך לציין כלל דהוי רק ספק דרבנן וכל שלא ידוע אין לחוש^(ה), ורק שר' בנאה היה מציין קברות מזמן האבות כמבואר שם, ודין של רוב ארונות יש בהן טפח לאו בכל הדורות היו עושין כן, אלא בזמן התנאים והאמוראים היו הכוכין והארונות נעשין כן, וא"כ מה שאמרו בגמ' ברכות רוב ארונות יש בהן חלל טפח ואינו אסור אלא מדרבנן משום גזירה, זה קאי על זמניהם שהיו עושין את הארונות פתוחים, ואין ראיה משם על הדורות

— הוספות —

(ה) ר"ל אם אינו יודע בדיוק מקום הארון אינו צריך לציין וכגון שאינו יודע מדת המערה עיי"ש (סי' צ"ח ד"ה והנה עיקר) אבל אם יודע מקומו בודאי, צריך לציין, כדמשמע ברמב"ם (פ"ח ה"י) דמצינין אפילו בית הפרס, והרי בית הפרס נמי טומאה דרבנן הוא ונדחה נמי לצורך מצוה.

(ו) ועי' בספר כפתור ופרח (פי"א) שתמה מה דאמרין גבי רבי בנאה, כי מטא למערתא דאברהם על, ציין, ונפק. תימה, שהרי סביב המערה מרובע רבוע גדול, חומה גבוה מאבני המקום הקדוש בית המקדש, ומקובל שהוא מבנין שלמה ע"ה, אם כן למה היה צריך לציין שהרי חומה שלמה לפניו היה, וכל ציין למעלה הוא, כמו שכתוב (יחזקאל לט, טו) ובנה אצל ציון. ומה הציון שהיה רבי בנאה ציין לפניו, דקאמר ציין ונפק, וכן מאי אהדרו ליה, כמדת החיצונה כך מדת הפנימית, ולמאן דאמר שני בתים זה למעלה מזה, כמדת עליונה כך מדת התחתונה, וכי לדעת ארכן ורחבן הוא צריך. לזה הטיבו אשר דברו מציין, מעיין. וגם הרי"ף ז"ל כתב בתשובה, שזה ראה בחלום, עכ"ל.

טומאה דרבנן^(ז). ועכ"פ אין למדין הלכה מזה להחשיב המערות הישנות כקברות דאין למדין הלכה מדברי אגדה וכנ"ל^(ח).

והנה, מצאתי בספר דברי יחזקאל מהגה"ק משיניווע זצ"ל (בשו"ת שבסוף הספר סי' א'), שהעיר בדברי רש"י בבבא מציעא הנ"ל, למה תלה כוונת ריש לקיש בציון הקברים, כדי שלא תארע תקלה ע"י צדיקים, למה לא כפשוטו, כדי להסיר המכשול מכהנים. אבל, על רש"י לא קשה מידי, כי הוכרח לפרש דברי הגמ', דאמר, ר"ל הוי מציין מערתא דרבנן, ואם הטעם משום מכשול כהנים, הוי לי' לציין כל מערות של מתים, לזאת הכריח רש"י לפרש, דמשום כבוד צדיקים עשה, שלא תבוא תקלה על ידן. אבל צריך להבין באמת כוונת ר"ל, דלא חשש על מערות אחרים^(ט). י"ל, דאיתא בפוסקים טומאה שאין הנזיר מגלח עליה אין הכהן מוזהר עלי', וא"כ אם לא היתה הטומאה ידועה, לא הוי לי' לר"ל למיחוש על

הכהנים, רק אעפ"כ תקלה מקרי, וצדיקים לא ניחא להו בהכי, לזאת ציין ר"ל מערתא דרבנן דוקא, וניחא הכל בעזהשי"ת, עכ"ל.

וצ"ב בדברי יחזקאל, מה דס"ל דטומאת התהום היא כטומאה שאין הכהן מוזהר עלי', דהא באמת גם הנזיר מגלח עלי', רק שבא בקבלה, שבתנאים מסויימים, אין הנזיר מגלח על טומאת התהום, (והיינו אם נודע לו הטומאה אחר תגלחת טהרה, או אחר זריקת הדמים), אבל אם נודע לו לנזיר שנטמא, קודם תגלחת טהרה, חייב לגלח עליו, כמבואר ברמב"ם (פ"ו הט"ז מהל' נזירות), וא"כ מקרי טומאה שהנזיר מגלח עליו. ועוד צ"ב, שאין נקרא טומאת התהום, אלא דוקא טומאה שאין אדם מכירה, אפילו בסוף העולם, וכה"ג דוקא אין הנזיר מגלח עליה (אם נודע לו הטומאה אחר תגלחת טהרה), אבל כטומאה שידועה אפילו לאחד בעולם, הרי הנזיר מגלח עליו, וא"כ הדרא קושיא, אמאי לא

— הוספות —

(ז) ועי' בסוף סימן זה שאפשר שהציון הוא משום חשש שמא יעברו על המערה ויאהילו מעל פתח המערה בהושטת יד וכו', ובזה ניחא לשון רש"י שכתב "לעבור עליהן" ו"להאחיל", וק"ל.

(ח) והנה, עי' בספר בן יהודה להגאון הבן איש חי על מס' בבא מציעא לדף פ"ה [בספר בן יהודה אשר לפנינו מציין לדף פ"ו והוא ט"ס וצ"ל דף פ"ה], דהקשה בהא דאמרין בגמ' ריש לקיש הוה מציין מערתא דרבנן, למאי איצטריך זה מאחר דאיכא חלל במערה למעלה מן הארון המונח שם ואז אין טומאה עולה וכדאיתא באהלות וכו', ונ"ל כי בפנים בכותלי המערה ג"כ עושים קברים ושם בקבר שבתוך הכותל אין חלל למעלה ממנו וכו', עכ"ל. ודבריו צ"ב דהרי בסוגיא דכוכין מבואר שהקברים שלהם היה בכתלים והיה בהם חלל טפח, וצ"ב בדבריו.

(ט) יש לתרץ (בדרך רמז) קושייתו למה היה נזקק רק למערתא דרבנן ולא היה מציין גם שאר מערות של המון עם, עפ"י דברי הרמב"ם (פ"ח מהל' טו"מ ה"ט) שאין מציינין את הודאות שהרי הן ידועין לכל, אלא על הספקות. והנה משמע מכמה מקומות שהיו שזוללו מלהשמר מקברי צדיקים באמרם שק"צ אינן מטמאין, ובהכי ניחא, דלשאר מערות קבורה לא היה צריך לציין מפני שהיו ידועים טומאתם, אבל קברי צדיקים נזקק ביחוד לצייןם, ודו"ק.

דהוא ספק דרבנן, וריש לקיש איהו דאחמיר לדדוף ולחקור במערתא דרבנן משום כבוד הצדיקים.

(ד) והנה חשבתי, דלולא דברי רש"י שפי' דריש לקיש היה מציין אותן בשביל טומאה, היה אפשר לפרש, דר' בנאה וריש לקיש לאו משום טומאה היו מציינין, אלא משום כדי להודיע מקום קברותיהם של צדיקים, ובזה ניחא מה דלא הוה מציין רק מערתא דרבנן, ולא שאר מערות, ועל דרך שפירש הרמב"ן בפר' חיי שרה, דטעם שנכתבה זאת הפרשה [של קניית מערת המכפלה ומקום קברות האבות], כי רצה להודיענו מקום קבורת האבות, באשר אנחנו חייבים לכבד קבורת אבותינו הקדושים, ע"כ^(יא), אח"כ ראיתי בקונטרס פתחי טהרה שהביא פירוש זה משם הגהו' יעב"ץ בגמ', וברוך שכוונתי. שו"מ שכך פירש בספר כפתור ופרח לחד מקמאי (פרק י"א), שכתב שם, שצריך האדם לבקר קברות צדיקים, ומביא ראיה מריש לקיש שהיה מציין מערתא דרבנן, יעו"ש. מוכח דהכפתור ופרח פירש דכוונת ריש לקיש בציון מערתא דרבנן, לא היה משום פרישה דכהנים, אלא כדי לכבד קברותיהם כדי שיהיו מצויינין לכל דורש,

ציין ריש לקיש אלא מערתא דרבנן ולא שאר המערות^(י). ועוד צ"ב עיקר חיוב ציון קברות הוא בטומאה שאינה ידועה לכל, כדאיתא ברמב"ם פ"ח (ה"ט) מהל' טו"מ כל המוצא קבר או מת או דבר שמטמא באהל מן המת חייב לציין עליו כדי שלא יהיה תקלה לאחרים וכו' ואין מציינין על הודאות שהרי הן ידועין לכל עכ"ל.

ויש ליישב הדברי יחזקאל, (כ' הקושיות האחרונות שהקשינו), דס"ל דהמעשה דריש לקיש היה, שהיה מציין קברות שלא היו ידועות כלל, ונחשב טומאה שאינה ידועה לכל, ורק ריש לקיש הלך לחפש אחריהן, ובזה ליכא חיובא לדדוף על הקברות ולציין אלא א"כ ידועין לו מציין לו, וא"כ היה זה טומאת התהום שכבר נשכח מן העולם כולו, דבזה אין הכהן מוזהר עליו דהוי טומאה שאין הנזיר מגלח עליו.

ובספר ויואל משה (מאמר ישוב א"י סי' צ"ח), תירץ, משום דרוב ארונות יש להם פותח טפח, כשהוא ספק שאין יודעים אורך המערה הולכים בזה לקולא ואין לחוש אלא בצדיקים יעו"ש. וכוונתו דמדינא הולכים לקולא, ואין דינו כשדה שאבד בו קבר לאסור את כל השדה, כיון

— הוספות —

(י) אח"כ ראיתי בשו"ת נפש חי' (סי' צה ד"ה עוד אפשר) שג"כ כתב סברא כהדברי יחזקאל דטומאת התהום נחשב כטומאה שאין הנזיר מגלח עליו, אלא שבסופו כתב כעין דברינו דאפשר לחלק דבטומאת התהום בגוף הדבר הזה היה הנזיר מגלח עליו אם היה מגולה, עיי"ש.

(יא) ועי' גמרא סוטה (יד.) בהגהות הב"ח הביא השמטה מן הש"ס, בגדל מעלת השתתחות על קברי צדיקים, ומשמע שם בגמ' הנשמטת, דעיקר השתתחות הוא לידע מקום הקבר במדוייק ממש, ולא סגי מה שידעים המקום בערך, וכמו קברו של משה אע"פ שידוע מקומו בערך, כיון שאין יודעים המקום המדוייק חסר בהשתתחות, עיי"ש היטב, ולהכי שפיר מה שפתח ר' בנאה הקברים כדי לציין המקום בדיוק, עיין.

עוד היה אפשר לומר דמאן דס"ל דסתם מערות ליכא ע"ג אפילו טומאת ארונות יפרש דהם היו מציינים רק מקום המערה כדי שלא יכנסו בו או שלא יעברו על המערה ושמא יאהילו דרך פתחה והיינו משום דעכ"פ בתוך המערה או מעל הפתח עצמה ודאי אין טהור.

ועב"פ איך שיהיה, להלכה פשוט דאין לנו אלא דברי הראשונים ז"ל שאמרו שמערוותיהן של חז"ל היה עשוי באופן שלא יבקע הטומאה מלמעלה (מדאורייתא או גם מדרבנן). ואין למידין הלכה מן אגדות במקום שהראשונים פירשו לנו ההלכה כפי מה שפירשו, וכמו שנתב' לעיל.

עיי"ש, [ובאמת, המשך הסוגיא, דאמר התם בבבא מציעא, כי מטא למערתיה דר' חייא איעלמא מיניה, חלש דעתיה, אמר, רבוש"ע לא פלפלתי תורה כמותו, יצתה בת קול ואמרה לו תורה כמותו פלפלת תורה כמותו לא רבצתה וכו', עיי"ש, וביותר מר' בנאה שם שפתח הקברים ממש וכו' עי' כל הסוגיא, משמע דכל הציון הזה היה מענין עבודת השתטחות בקברי צדיקים ולא מענין ציון קברות הוא דאי לציין הטומאה קשה למה היה צריך לידע בדיוק ממש מקומם, והגם שאין מפסידים ארץ ישראל בחינם אך כיון שאי אפשר בלאו הכי לאו בחינם הוא, וע"ע כעין זה ביואל משה סי' צ"ח ד"ה ומ"ש].

סימן פא

דיוק מלשון הרמב"ם שגזרו שתי גזרות בארונות

שהכיסוי חוצץ ואין הטומאה בוקעת. ועוד דהעומד על גבי הארון טהור מן התורה. וכנגד זה כתב ב' דברים לאחר הגזירה שמדבריהם, חדא שאין הכיסוי חוצץ אפילו יש בו טפח, ועוד שיהיה ע"ג הארון עצמו דין כמת וכקבר לענין העומד ע"ג.

וצ"ב בין ברישא ובין בסיפא תרתי למה לי, דהלא פשיטא שאם הכיסוי חוצץ אז ודאי העומד ע"ג טהור, דמהיכי תיתי יהיה העומד ע"ג טמא כיון דאינו קבר, [ונהנה אם היה דעת הרמב"ם כהראב"ד שקבר שיש בו חלל טפח הקבר

רמב"ם (הלכות טומאת מת פ"ב הל' ו') ארונות של עץ שמניחין בהן את המת אינן כקבר^(א) אלא אם יש בין כסוי הארון והמת גובה טפח חוצץ והעומד על גבי הארון טהור מן התורה. ואע"פ שרוב ארונות יש בהן חלל טפח הואיל ויש שאין שם חלל טפח גזרו על כל הארונות שאינן חוצצין ושיהיה המהלך ע"ג הארון כנוגע במת או בקבר, עכ"ל. ומקור הדין הוא בברכות (יט:): מדלגין היינו ע"ג ארונות וכו'.

והנה ברישא בדין ארונות של מתים מדין תורה, כתב בזה ב' דברים, חדא

שאינן חוצצין, כיון שגזרו טומאת מת וקבר בעצם הארון, ודי לנו אם היה אומר רק שגזרו שיהיה המהלך על גבי הארון כנוגע במת או בקבר, ומאי מוסיף לו גזירה דאינן חוצצין הכא, והרי בכלל מאתיים מנה, וצ"ב.

ואפשר לפרש (בדעת הרמב"ם), שלא גזרו טומאת אהלה אלא כנגד הטומאה ממש, הואיל והחשש הוא שמא ליכא חלל טפח בארון ואז ליכא טומאה אלא כנגדו ממש כדין טומאה רצוצה, אבל אאהלה שלא כנגד הטומאה לא גזרו בו שום דבר והשאירו הדבר כדין תורה, ורק לענין המהלך על גבו (בכל מקום אפילו שלא כנגד הכיסוי) גזרו בו דין קבר. ואפשר שאפילו הנוגע בו מלמעלה שלא כנגד הטומאה ומן הצד, לא גזרו בו שום דבר והוא טהור אפילו מדרבנן, ורק לענין המהלך על גבו גזרו שיהיה כקבר. וראיתי בשו"ת נפש חי (יו"ד סי' צ"ה) הביא בשם הגר"ש העלער זצ"ל בשם חכם השואל דמשמעות לשון הרמב"ם דלא גזרו חז"ל רק שיהיה כנוגע אבל לא שטמא טומאת אהל, ע"כ. מיהו כנגד הטומאה ודאי מטמא באהל כיון שגזרו שאינן חוצצין.

והשתא נחא לשונות הרמב"ם בין ברישא ובין בסיפא, ברישא נקט תרתי בדאורייתא הן שהארון חוצץ, והן דהעומד על גבו טהור, משום סיפא, דבסיפא לאחר הגזירה גזרו בו תרתי, חדא שאין הארון חוצץ והמאהיל כנגד הטומאה טמא, והן שהעומד ע"ג הארון בכל מקום טמא, וק"ל^(ב).

חוצץ אבל העומד ע"ג או נוגע בו טמא מדין קבר, שפיר היה צריך להשמיע לן תרתי, אבל האמת דלהרמב"ם לא משכחת טומאת מגע בקבר בלא טומאת אהל, וא"כ כיון שהעומד ע"ג טהור מפני שאינו קבר ה"ה נמי שהוא חוצץ, ואם הוא חוצץ ואינו קבר פשיטא שהעומד ע"ג טהור].

ועוד צ"ב בסיפא, דמשמע לפום ריהטא דמש"כ ד"גזרו על כל הארונות שאינן חוצצין" ו"שיהיה המהלך ע"ג הארון כנוגע במת או בקבר", תרי מיני גזירות אינהו, וצ"ב דהא משום דאינן חוצצין בלבד כבר טמא המהלך על גבו משום מאהיל על הטומאה דהא הארונות אינן חוצצין, ומאי הוסיפו לן בהא דגזרו ו"שיהיה המהלך ע"ג הארון כנוגע במת או בקבר", וצ"ל דהוסיפו לן דאפילו נוגע שלא כנגד הטומאה נמי טמא, דהארון עצמו נידון כקבר או כגולל שהוא טמא טומאה עצמית, דאי רק מטעם שאינן חוצצין לא היה מטמא אלא כנגד הטומאה בלבד, דהרי היינו טעמא שאינן חוצצין הוא משום דגזרו יש בו חלל משום אין בו חלל טפח, והשוו כל הארונות כאילו כולם אין בהם חלל טפח, וא"כ לא הוי אלא טומאה רצוצה, וא"כ טומאתו רק נגד המת ככל אהל שאין בו חלל טפח, והיה המהלך ע"ג הארון שלא כנגד הטומאה או הנוגע בארון מן הצד טהור, אבל השתא דגזרו בו טומאת קבר טמא אפילו שלא כנגד הטומאה.

אלא דאכתי קשה בסיפא, מאי נפקא לן מידי מהא דגזרו על כל הארונות

סימן פב

אם גזרו טומאה בארונות בצד הריקן

נגד הריקן (כנ"ל בס"י הקודם). ועי' עוד פנ"י (ברכות יט: ד"ה בא"ד אבל) משמע להדיא דגזרו לטמא גם כנגד הריקן, וזהו כמבואר ברמב"ם כאן ובתוס'. אמנם אח"ז ראיתי בהגהת הטור"ז (ליו"ד סי' שע"א סק"י) שמבואר בדבריו להדיא כדעת הרש"ש שאין טמא אלא כנגד הטומאה ממש, עיי"ש.

ומ"מ הרמב"ם מקיל טפי מתוס', להרמב"ם אין טמא כנגד הריקן אלא המהלך על גבו, אבל לענין מאהיל עליו אין זה אלא כנגד הטומאה, כמו שנת' (בס"י הקודם) דכן מורה לשונות הרמב"ם.

ראיתי בהגה' הרש"ש (ב"ב ק: ד"ה ורומן) דנראה לו פשוט דלא גזרו טומאה ביש בו חלל טפח בארון אלא כנגד הטומאה בלבד אבל לא כנגד הריקן, משום דלא גזרו אלא אטו אין בו פותח טפח ושם אינו בוקע אלא כנגדה, ועיי"ש ברש"ש שכתב דבתוס' מפורש דגזרו שיהיה טמא גם נגד הריקן ומטמאו אפילו מן הצד כמו קבר, ולכן כתב שהוא ט"ס, והגיה דברי התוס' מדנפשי'. אבל דברי הרש"ש צ"ב דהרי גם ברמב"ם מפורש דגזרו שיהיה דין הארון "כקבר" לענין המהלך ע"ג הארון דהיינו שמתמא אפילו

סימן פג

אם גזרו מידי בארון שאין שם חלל טפח

מלשון הרמב"ם שכתב גזרו על "כל" הארונות שאינן חוצצין וכו', לכאורה (מלשון "כל") משמע דהיינו אפילו באלו הארונות דידעינן שאין בהן חלל טפח דבהו הרי מדינא ליכא חציצה דהוי טומאה רצוצה ודאי, אפי"ה גזרו עליו

— הוספות —

א"כ יש להביא ראיה מכאן לסברת החזו"א המובא לעיל (סי' ד'), בדעת הרמב"ם, דלענין שיחול דין קבר סגי בחלל טפח אפילו אין בו איור טפח פנוי. דהרי הכא בארונות הרי גזרו ביש בו חלל טפח פנוי אטו אין בו חלל טפח פנוי, והיינו שגזרו שיהיה דין כל הארונות כאילו אין שם טפח פנוי, ואפי"ה נתנו בו דין קבר (לגבי העומד ע"ג), משמע לכאן שכל שיש חלל טפח אפילו אינו פנוי, שייך בו תורת קבר דאי לא הכי הרי היא תרתי דסתרי, או שנדין בו דין אין בו חלל טפח או שנדין ביה דין קבר. ומיהו יש לפרש דאותה גזירה שגזרו טומאת קבר לגבי העומד ע"ג הוא מדין דרובא יש להם טפח, כלומר דגזירת אין חוצצין כנגד הטומאה הוא מחשש שמא אין להם טפח, וגזירת קבר לגבי העומד ע"ג הוא מטעם שמא יש להם טפח והחמירו לדנו כקבר מצד החלל טפח דאית ברובא אחרי שכבר גזרו טומאה בארון מצד שמא אין בהן טפח. והבן.

טומאה כקבר, וממילא יש טומאה נגד כל החלל ולא רק כנגד הטומאה (כמו שנתבאר בס' הקודם), אעפ"י דבעלמא בטומאה רצוצה אינו טמא אלא כנגד כל החלל. אבל ראיתי בפני יהושע (ברכות יט: ד"ה בא"ד אבל) דמדייק מלשון התוס' מדכתבו דבטומאה רצוצה אינו מטמא אלא כנגד הטומאה ולא כנגד הריקן, שמבואר מדבריהם דבארון שאין בו פו"ט אין טמא אלא כנגד הטומאה ולא גזרו לטמאות אף כנגד הריקן כמו בארון שיש

בו חלל טפח, וע"ז מתמה הפנ"י ונשאר בצ"ע גדול ליישב עיי"ש. אך באמת לכאור' בדברי הרמב"ם משמע שגזרו בכל הארונות בין יש בו חלל טפח בין אין בו חלל טפח וכמו שנת'. ונראה דאפשר לפרש כן גם התוס' שם דמש"כ דארון סתום אינו מטמא אלא כנגד הטומאה איירי מה"ת אבל מדין הגזירה הכל שוים. נפשוט דהיינו דוקא טומאה רצוצה שבארונות אבל טו"ר שאינו בארונות לא גזרו בו מיד, וק"ל.

סימן פד

הארונות שהיו מדלגין עליהן אם היו פתוחים

כבר נתבאר למעלה (סימן כא) דהרמב"ם איירי בארונות סתומים, ואפי"ה אין דינן כקבר סתום מה"ת משום דארון אין נידון כקבר אפילו בסתום, ודינם כמו כלים סתומים, והכי מוכח בכס"מ (פ"ב ה"ו). אבל התוס' וסייעתם (בב"ב ק' ע"ב ובעו"מ) אוקמוה בארונות פתוחים מן הצד, דאי לא הכי הוי כקבר (דס"ל דארון סתום יש עליה תורת קבר. ומיהו תוס' מודו דכלים סתומים שלא בטלו למת לא חשוב קבר סתום כמבואר ב"ב ק' ע"ב תוס' סוד"ה ורומן).

ובבס"מ בפ"ג מהל' אבל (ה"ד) על מש"כ הרמב"ם שם וכן מדלגין ע"ג ארונות של מתים לקראת מלכים ואפילו מלכי גוים וכו', הביא שם מהתוס' והרמב"ן והרא"ש דצריך לומר שראש הארון פתוח שאם היה סתום אדרבא כי יש פותח טפח טמא אפילו בצד הריקן.

ותמהו על הכס"מ למה הביא דברי בעלי התוס' בדברי הרמב"ם והלא להרמב"ם הארונות סתומים הן ואפי"ה מותר.

ונראה לתרץ, דהכס"מ איירי בארונות כעין קברים שהיו קבורין בקרקע, דס"ל להכס"מ שגם הרמב"ם מודה דארונות שבקבורה יורד עליהן תורת קבר (עי' לעיל סי' סא) ולפיכך מטמאים עד שיהיה פתוח מן הצד, ורק ארונות מגולין ע"פ השדה אי"צ שיהיו פתוחים, וכמו שנתבאר לעיל (בס' סא) דארונות שבקבורה ממש י"א שצריך שיהיו פתוחים גם להרמב"ם.

והשתא לפי"ז י"ל שגם התוס' יודו דארונות שמגולין ואינן בקבורה לא גרע מכלי שכתבו התוס' בב"ב (ק: סוף ד"ה ורומן) דכלי אינו קבר. נמצא אין כאן מחלוקת בדין אלא בביאור הגמ' בהך

כתבי זה ראיתי שכבר כתב כן בספר סדרי טהרות על אהלות שהתוס' והרמב"ם לא חלוקים כלל לדינא בארונות אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי^(א).

מדלגין ע"ג ארונות דלפי מה שפירשו רוב הראשונים דאיירי בארונות שבקבורה הצריכו לפרש שהיו פתוחין, וגם הרמב"ם יודה לזה במעשרות קבורה, וק"ל, אחר

סימן פה

ביאור עיקרי הדינים היוצאים מדין מדלגין ע"ג ארונות (שיטות הראשונים בזה)

ס"ל דהנידון בהני ארונות דמדלגין עליה לא היה בארון תלוש אלא המדובר בקבר בנין ממש. [וכבר כתבתי בסי' הקדום דאפשר דגם תוס' אע"פ שפירשו הך דמדלגין ע"ג ארונות שהיו פתוחין דאי לאו הכי דינן כקבר, איירי שהיו הארונות בקבורה וכה"ג גם הרמב"ם יודה שהארונות כקבר. ותוס' אפשר שידודו להרמב"ם שארונות שע"פ השדה מגולין דינן ככלי שאין בהן דין קבר כמו שכתבו בתוס' ב"ב ק: בסוף ד"ה ורומן שכלי אין בו דין קבר].

ולגבי הנידון של קבר סתום שיש בו חלל טפח מעל המת אם יש בו טומאה רצוצה, בזה נחלקו התוס' עם הראב"ד. וכאמור להראב"ד ליכא טומאה רצוצה בכה"ג (אלא שיש בו טומאת מגע והיא טומאה עצמית ולא טומאה רצוצה), ולהתוס' וסייעתם יש בו טומאה רצוצה, דחזינן הטומאה כמאן דמליא טומאה ודין טומאה רצוצה עליה (וכבר נתבאר בסי' ה' ו'). ובפלוגתא זו תלוי הפלוגתא אם הנזיר מגלח על טומאת קבר סתום שיש בו חלל טפח, דמאן דס"ל

דעת הראב"ד בהשגות (פי"ב ה"ו) דאותן הארונות (שהיו מדלגין עליהן) היו ארונות של בנין וקבורות ממש היו ויש עליהם תורת גולל ודופק וקבר סתום אלא שאין הכהנים מזהירים אלא על הטומאה שהנזיר מגלח עליה וקי"ל שאינו מגלח אלא על גופו של מת לא על קבר ולא על גולל ודופק, אבל אם אין בה חלל טפח גופו של מת הוא מפני שהיא בוקעת ועולה מגוף המת עצמו (כבר נתבאר למעלה סי' ג' יסוד שיטת הראב"ד בקבר עיי"ש).

והרינו מבארים בס"ד עקרי השיטות בהני ארונות, בקיצור ובראשי פרקים. יש כאן ג' נידונים. (א) אם ארון סתום של עץ דינו כקבר, או ככלי שאין בו דין קבר. (ב) קבר שיש בו חלל טפח פנוי מעל המת אם יש בו טומאה רצוצה שבוקעת ועולה. (ג) אם כהן מזהיר על טומאת קבר.

לגבי הנידון אם ארון סתום (תלוש ואינו בנין) דינו כקבר או לא, בהא שוה הראב"ד עם הרמב"ם דאינו נידון כקבר (וממילא אין שם טומאה מדאורייתא כלל), אלא שהראב"ד

— הוספות —

(א) מיהו התוס' כתבו הטעם בכלי שאין לו דין קבר הוא מפני שאינו מבטלו לטומאה, לפי"ז ודאי ארון יש לו דין קבר אע"פ שהוא כלי.

דטומאת קבר היא טומאה רצוצה, הלא על טומאה רצוצה גם הנזיר מגלח עליו דהוי טומאה מגופו של מת (כמבואר בראב"ד להדיא), אבל מאן דס"ל דליכא ביה טומאה רצוצה אלא טומאה עצמית בבנין, יש לומר דאין הנזיר מגלח עליו וזהו דעת הראב"ד.

ובנידון אם כהן מוזהר על טומאה שאין הנזיר מגלח עליו, בזה אפשר ששוה דעת התוס' כהראב"ד דאין הכהן מוזהר עליה [ע"י תוס' ברכות י"ט: ד"ה מדלגין, ובכתובות ד: ד"ה הגולל ובעוד מקומות שהביאו שיטה זו שאין הכהן מוזהר על טומאה שאינו מגוף המת], ונהי דטומאת קבר למעלה כנגד החלל, לתוס' ודאי כהן מוזהר עליו דס"ל דהיא טומאה רצוצה וגם הנזיר מגלח עליו, מ"מ בנוגע בכתלים של קבר דלכו"ע טומאת כתלים אינו משום טו"ר, אפשר שידור התוס' להראב"ד דאין הכהן מוזהר ע"ז (וע"י תוס' ברכות יט ע"ב ד"ה מדלגין).

ודע דהרמב"ם אע"פ דדעתו כדעת התוס' דקבר שיש בו חלל טפח מטמא

באהל, מ"מ חלוק עליהו בטעמא דמילתא, דלתוס' הטומאת אהל שבו הוא מדין טומאה רצוצה, ואילו הרמב"ם ס"ל בהא כהראב"ד דלא שייך טומאה רצוצה כשיש חלל טפח, אלא מטמא באהל מטעם אחר, משום טומאה עצמית, דס"ל להרמב"ם שטומאה העצמית שבקבר מטמא גם באהל אע"פ שאין זו טו"ר, ולדידי' טומאת קבר כשיש בו חלל טפח אינו מחמת דין טומאה רצוצה אלא טומאה עצמית. [ובמקום אחר כתבתי שנראה מדברי החזו"א ריש סי' ז' דנקטינן עיקר דטומאת קבר הוא טומאה עצמית ולא טומאה רצוצה]. ואעפ"כ ס"ל להרמב"ם דהנזיר מגלח על טומאת קבר וכן הכהן מוזהר עליו, דאע"פ שאין טומאת הקבר מדין טומאה רצוצה מ"מ כיון שחלות הטומאה בקבר תלוי במה שהטומאה בתוכו ומדין טפל למת הוי ליה בכלל טומאה מגוף המת, ולא דמי כטומאת חלל חרב שאין טומאתו מגופו של המת כלל, ויסודי הדברים נתבאר לעיל בסי' א' עיין שם (א).

סימן פו

ביאור בשיטת הרשב"ם מה שמטהר לגמרי מעל הכובין

הראשונים בסוגיא דכוכין (ב"ב ק' ע"ב) דטהרת הכוכין לא היה מדין פתוח פירשו בדעת הרשב"ם, ואפילו היה סתום מועיל אם יש שם חלל

— הוספות —

(א) ואמנם בקבר אפשר שיודה הרמב"ם שיש למעלה בקיעה מן המת עצמו ג"כ, שאין הקבר חוצץ וגרע מדבר שאינו מקב"ט דאינו חוצץ, דדינו כמת ומין במינו הוא, ודמיא כמת המאהיל ע"ג המת, שהוא טמא גם מצד המת התחתון הבוקע לא מצד שדבר המקבל טומאה אינו חוצץ, אלא מפני שהמת עצמו אין לו דין אהל דהוי מין במינו, ונפקא מינא לגבי קבר שלא כנגד המת שיהיה טמא רק טומאה עצמית, דאי נימא דהקבר יש לו דין אהל אלא דינו כדבר המקבל

טפח^(א), ומסתמא נראה דדעת הרשב"ם כהראב"ד.

אך צ"ב דלשון הרשב"ם מורה שמלמעלה טהור ממש דכתב (שם בד"ה ורומן שבעה) להיות אויר בין הקרקע לארון שלא לטמא העוברים דרך המערה, א"כ אין זה כהראב"ד דהרי להראב"ד נהי דליכא טומאת אהל משום שאין שם בקיעה, אבל נטמא כנגיעה מה"ת מדין טומאה עצמית של קבר, אלא שאין הכהן מוזהר עליו^(ב).

וי"ל שדעת הרשב"ם כהרמב"ם והראב"ד דקרקע עולם לא מיתפס ביה כלל טומאה עצמית (וכ"ה דעת כל הראשונים, כלומר דגם הסוברים דיש טומאה בקרקע עולם, היא רק טומאה רצוצה למעלה נגד החלל, אבל טומאה עצמית לכו"ע ליכא בק"ע כמו שנתבאר לעיל סי' ס"ט), ולפיכך כיון דהרשב"ם איירי בארון המונח תחת קרקע עולם שפתחו מן הצד

(דכל הכוכין נחשבין קרקע עולם וכמפורש בריטב"א ב"ב ק:), וכיון דס"ל כהראב"ד דליכא בקבר טומאה של בקיעה אם יש ביה חלל טפח, בהא כו"ע מודו דלא שייך טומאה עצמית בקרקע עולם, וגם הראב"ד מודה דמעל הכוכין שהוא קרקע עולם טהור לגמרי ולית ביה דין קבר כלל אם יש חלל טפח, ובקבר קרקע עולם לא בעינן לטהר מלמעלה מטעם שאין הנזיר מגלח עליו, נדאלו הראשונים דס"ל דמעל הכוכין טמא אם הוא סתום הוא משום דס"ל דגם אם יש חלל טפח יש בקבר דין טומאה רצוצה שטומאת המת הוא בוקע, ובטומאה רצוצה לכו"ע טמא גם תחת קרקע עולם, אבל מאן דס"ל דטומאת קבר כשיש בו חלל טפח אינו אלא טומאה עצמית, ליכא לטומאה זו בקרקע עולם, כשם דליכא טומאת כתלים לכו"ע בכתלי קרקע עולם, וז"פ, וכבר נתבאר למעלה סי' ס"ט ובעו"מ].

סימן פז

אם גזרו גזירת ארונות כשידוע בבירור שיש בו חלל טפח פנוי

ברא"ש ב"מ (פ"ט סי' מ"ז) מוכח דלא גזרו בארונות אלא שלא לסמוך על הרוכ, אבל מי שידע שיש בו חלל טפח ודאי, מותר.

אמנם מדברי שאר ראשונים משמע להדיא דגזרו אפילו יודע ודאי שיש שם חלל טפח, עי' חי' הרמב"ן והרשב"א (יבמות סא.) בהא דאליהו דרך על גבי קברי

— הוספות —

טומאה שאינו חוצץ יהיה טמא גם שלא כנגד המת גם מצד הבקיעה כדין דבר המקבל טומאה שהטומאה בוקע גם שלא כנגד הטומאה מכל מה שהאהל מפשט הטומאה תחתיו, ודו"ק, ועי' מש"כ לעיל סי' א'.

(א) כ"ה משמעות דברי התוס' שם ועוד ראשונים, ולהדיא כתב כן הריטב"א בדעת הרשב"ם. (ב) וגם כשדורך על הקבר עם מנעלים חשוב כנגיעה דמנעליו בטלים לגופו ונחשב נגיעה בגופו, כ"מ מדברי הרמב"ם בארונות (פי"ב ה"ו).

כסוי הארון והמת גובה טפח חוצץ והעומד על גבי הארון טהור מן התורה, הרי דאיירי אפילו בידוע ודאי שיש שם חלל טפח וקאמר אינו טהור אלא "מן התורה".

עכ"ם, ועי' חידושי הריטב"א (ב"ב כת"י קא. ד"ה ותו). וכ"מ בתוס' (ב"ב ק: ד"ה וירומן). ולענ"ד הוא מפורש בדברי הרמב"ם (פי"ב ה"ו) דכתב "ארונות של עץ שמניחין בהן את המת אינן כקבר אלא אם יש בין

סימן פח

אם גזירת ארונות נוהג בארונות פתוחים

טהור, משמע אפילו מדרבנן טהור כיון שהוא פתוח^(א).

והנה בתוס' (ב"ב ק:) הקשו אמאי לא גזרו בבית פתוח שיש שם מת שיטמא כמו ארונות פתוחים ותירצו דלא גזרו בבית משום דסתם בית יש לו חלל טפח, ולפי האמור בדעת הרמב"ם יש לתרץ דקבר פתוח נמי לא גזרו דלא דמי לארון סתום. שו"ר בפנ"י (ברכות יט) שמפרש בדעת רש"י והראב"ד דלא גזרו אלא בארון סתום ולא בפתוח, וכ"כ בח"ס (י"ד סי' ש"מ) בדעת הראב"ד, ונביא להלן (סי' צ) שיטת הח"ס.

בתוס' ב"ב (ק:) וכן בשאר הראשונים (שם, ועי' לעיל סי' ע"ד וש"נ) מפרשי דהני ארונות איירי שהיו פתוחין מן הצד ודינם כקבר פתוח, לפי"ז מפורש שאפילו ארון פתוח גזרו גזירת ארונות. אמנם בדעת הרמב"ם (דלדידי' הני ארונות איירי בסתומים) יש להסתפק בזה דשמא לא גזרו אלא בארון סתום משום דדמיא כקבר סתום אבל לא בפתוח, וכלשון הרמב"ם שגזרו על כל הארונות שיהיה כנוגע במת או בקבר, משמע דוקא ארון דדמיא כקבר סתום, והכי מוכח לכאן מדברי הרמב"ם (פ"ו ה"ו) בדין גולל שע"ג הקבר שכתב אם הוא פתוח ד' טפחים המאהיל ע"ג שניה

סימן פט

דין מומאת ארונות שהן קרקע עולם או אינן מיוחדים למת

בפ"ו (ה"ח) כתב הרמב"ם ניקב ארון בסלע והכניס המת בתוכה כמו נגר הנוגע בה מכל מקום טהור חוץ ממקום פתחה, וכבר נתבאר למעלה (סי' סג) דאיירי שפתחה

— הוספות —

(א) עי' פי' הרא"ש אהליות (פ"ב מ"ד) דמחלק בין קבר לגולל, דגולל הוא כשהקבר פתוח מן הצד, וקבר כשהוא סתום לגמרי, ואפילו הכי אם הקבר פתוח למעלה אינו אפילו גולל, לפי"ז בטל הראי', מגולל שפתוח למעלה לקבר הפתוח מן הצד, דיש לחלק בין פתוח למעלה לפתוח מן הצד כעין שחילק הרא"ש. אך הרא"ש הכריח החילוק מכח קושיא שאם גולל הוא סותם לגמרי מלמעלה הו"ל קבר, ותיפוק לי' משום קבר, ולפיכך מחלק דגולל מקרי כשפתוח מן הצד,

עכ"ל, למה אינו טמא כנגד כל חללה מדין גזירת ארונות^(א).

וי"ל דס"ל להרמב"ם והגר"א דארון שהוא קרקע עולם כיון שאינו מתבטל למת הוי ל' כסתם אהל שאינו עשוי למת, אין בזה גזירת ארונות, דכה"ג אף שהיה קבר מחובר לקרקע לא היה חל ביה קבר, משא"כ ארון תלוש דכה"ג במחובר היה קבר גזרו עליו (וע"ע בסי' צ')^(ב).

ובזה יש ליישב, דהנה יש לתמוה טובא, הא כל הלכות אהלות מלא בדינים המחלקים בין טומאה רצוצה שאין בה חלל טפח, לאינה רצוצה היינו שיש בה חלל טפח, ולא מצינו שגזרו בהם אינה רצוצה אטו רצוצה, והדין הוא שכל אהל שיש בו חלל טפח חוצץ. [וכן במשנה בביב פ"ג מ"ז דלכמה שיטות בראשונים איירי שם בדין ק"ס ולא מצינו שגזרו בו פתוח אטו אינו פתוח, וכן תמה בספר פתח האהל כלל ו' סי' א']. ולפי דברינו ניחא דלא גזרו אלא בארונות שהם עשויים ומיוחדים למתים, אבל לא בשאר אהלים העשויים לחציצה ולא נעשו לשם הנחת המת^(ג).

מן הצד, ואפילו למעלה טהור משום דקרקע עולם אינו קבר, וצ"ב למה לא מטמא עכ"פ מדרבנן מדין גזירת ארונות. ואין לומר דהתם איירי שהיה לו פתח [היינו שלא פרץ את פצימיו אע"פ שהיה סתום] ובקבר פתוח י"ל שלא גזרו כנוצר, דהתם עכ"ח איירי שבמקום פתחה היה גולל או סתימת בנין, דהרי משמע שם דטעמא דהנוגע בה מכל מקום טהור הוא משום דהוי קרקע עולם, ואי איירי בהיה פתוח או שהיה לו דין פתוח, הרי גם בקבר בנין דינא הכי היא דהנוגע בה מכל מקום טהור, כמבואר ברמב"ם ריש פ"ז, אלא עכ"ח דהתם מקום פתחה היה גולל או נפש, וצ"ב למה לא טמא מדרבנן.

ועוד יש לעיין דהנה בא"ר (פ"ט מט"ו) מפרש בהא דתנן כמין גלוסקוס הנוגע בה מכל מקום טהור חוץ ממקום פתיחתה, דהוא ארון בקרקע עולם כמו שעושין תיבות קטנות סתום בראשו מן הצדדין ובאמצע רחבו עשוי כיסוי קצר הנוגע בה מכל מקום טהור דקרקע עולם הוא חוץ ממקום פתיחתה ששם הכיסוי

— הוספות —

ולכן יוצא חילוק בין פתוח למעלה או מן הצד, אבל לפי הרמב"ם לא קשה קושייתו דהוא מפרש דגולל הוא קבר שאינו בנין, וסתם גולל הוא דוקא כשסתום לגמרי, וכל שפתוח בין למעלה ובין מן הצד טהור, דו"ק.

(א) ואין לומר משום דחשוב כפתוח, ובפתוח ס"ל דלא גזרו כדעת הרמב"ם הנ"ל, דהא מן הסתם איירי אפילו לא היה פתוח ד' טפחים, ואין נחשב פתח פחות מד' טפחים לדעת הרמב"ם והר"ש והרא"ש, ועוד.

(ב) והא דפ"ו (ה"ח) בארון החקוק בסלע שהדפנות (שהן קרקע עולם) המאהיל ע"ג המת דינו כגולל, כבר נתפרש משום דהן בולטות מקרקע עולם נפקע מכלל קרקע עולם (עי' לעיל סי' ס"ה אות ב').

(ג) ומה שהקשו בתוס' (ב"ב ק:) אמאי לא גזרו בבית פתוח שיטמא כמו ארונות פתוחים ותיצרו דלא גזרו בבית משום דסתם בית יש לו חלל טפח, ולפי האמור צ"ל דהניחו בבית לשם קבורה

סימן צ

שיטת הח"ס בדעת הראב"ד דארון שאין בו טומאה דאורייתא כלל,
לא גזרו ביה

הח"ס בתשו' (יו"ד סי' ש"מ ד"ה ובשיטה זו) ביאר גזירת ארונות לפי שיטת הראב"ד (הראב"ד ס"ל דהני ארונות היה קבר בנין ממש), דלא גזרו אלא בקבר ממש שיש שם טומאה דאורייתא (היינו טומאת מגע) אלא שאין הכהן מוזהר עליו, אבל מידי שאין שם טומאה דאורייתא לא גזרו אפילו מדרבנן עיי"ש. ולפי דבריו (בדעת הראב"ד) יוצא שקבר פתוח כיון שאין שם טומאה דאורייתא, אין שם אפילו טומאה דרבנן (עי' לעיל סי' פ"ח).

וצ"ל דכן קבר בקרקע עולם דינא הכי היא, כיון דקבר בקרקע עולם אין לו אפילו טומאת מגע והוא טהור מדאורייתא להראב"ד כמו שנתבאר לעיל (סי' ס"ט, פ"ו). [וכבר כתבנו לעיל סי' פ"ט דדעת הרמב"ם מוכח דארון שהוא קרקע עולם לית ביה גזירת ארונות, והיינו אע"פ דלהרמב"ם הרי גזרו בארונות אפילו אין בהם שום טומאה דאורייתא, מ"מ בקבר קרקע עולם אין תלוי היתרו דוקא לשיטת הח"ס בדעת הראב"ד, וק"ל].

סימן צא

ארונות לצורך מצוה אם עקרו הטומאה או רק התירו אותה

כתב הרמב"ם פ"ג מהל' אבל (הי"ד) מותר לכהן להתטמא בבית הפרס או בחוצה לארץ לדבר מצוה בזמן שאין שם דרך אלא היא כגון שהלך לישא אשה או ללמוד תורה וכו' וכן מתטמא בטומאה של דבריהם לכבוד הבריות וכו' וכן מדלגין ע"ג ארונות של מתים לקראת

מלכים ואפילו מלכי גוים כדי להבחין בינם לבין מלכי ישראל וכו' (א).

לכאן יראה פשוט דגם במקום שהתירו לדלג מ"מ נטמא מדבריהם, והכי מוכח מלשון הרמב"ם "וכן מתטמא בטומאה של דבריהם וכו'", דר"ל דאע"פ

— הוספות —

ומשום הכי צריכים לתירוץ דסתם בית יש לו חלל טפח, אבל מה שאינו לשם קבורה פשיטא ולית דין צריך דיינא דאין בכלל גזירת ארונות.

(א) לפי מה שכתב הרמב"ם שלא התירו לדבר מצוה אלא בשאין שם דרך אלא היא, צ"ל דאיירי שמקום ההתכנסות לכבוד המלך היה במקום הארונות ממש, שאם תאמר שהארונות היו באמצע הדרך המוליך למקום ההתכנסות, קשה, שכמעט שאין מצוי מציאות כזה שלא יהיה דרך להגיע לשם אלא דרך הארונות, שתמיד אפשר להקיף. ועפ"ז יראה לי מדויק מאוד לשון "מדלגין" והוא לשון חז"ל במסכת ברכות (י"ט ב') מדלגין היינו על גבי ארונות של מתים

שנטמא מדרבנן מ"מ מותר לצורך מצוה. אבל ראיתי בריטב"א (ב"ב קא: ד"ה הא מתדשי וכו') מוכח דס"ל דבארונות במקום שלא גזרו כגון במקום מצוה אינו טמא אפילו מדרבנן, מדהקשה שם לפי המבואר בגמ' דאם היה כוכין תחת החצר אפילו היה פותח טפח, היה העומד שם טמא מדרבנן מדין גזירת ארונות, ומקשה הא במקום מצוה לא גזרו ומצות קבורה גדולה מההיא, ע"כ. וקשה מאי מקשי, היכן מרומז בדברי התנא דכהן אסור לו ליכנס לצורך מצוה שם, הרי התנא לא איירי אלא אם נטמא או לא, אלא עכ"ח שהריטב"א ס"ל דכל היכא דצורך מצוה היא לא גזרו כלל טומאה, ואם היה מותר לצורך מצוה לא היה נטמא, הרי משמע מדבריו דס"ל דבמקום שלא גזרו לא חל טומאה בכלל אפילו מדרבנן, עיי"ש היטב, וצ"ע.

והנה רש"י בברכות (יט ע"ב) בגמ' דא"ר אלעזר ברבי צדוק מדלגין היינו, פירש דר' אלעזר כהן היה והביא ראיה מגמ' בכורות [לו ע"א מעובדא דרבי צדוק הוה לי' בוכרא], גם בתוס' עירובין (מא. ד"ה מבני סנאב) הביא רא"י דר"א בר"צ היה כהן מההיא דבכורות, וביומא (עט. ד"ה

נטלו) הוכיחו דכהן הוה גם מגמ' דברכות הנ"ל, וכן בסוכה (כו ע"ב) ובחולין (קז ע"א ד"ה מאי לאו) הוכיחו שר"א בר"צ היה כהן מגמ' דברכות ומגמ' דבכורות הנ"ל. וע"ע תוס' הרא"ש ובר"ן (על הרי"ף) בסוכה (שם) שהוכיחו כן גם מגמ' דברכות. מכל אלו מבואר דסבירא להו דההיא דר"א בר"צ מדלגין היינו איירי רק לענין טומאת כהנים שנדחה איסור טומאה, אבל לא שבטלו הטומאה לצורך מצוה כהריטב"א, דאי כהריטב"א דהך דמדלגין בא לומר שנעקר הטומאה לצורך מצוה ונשאר טהור, א"כ אין שום הוכחה מהך דמדלגין דר"א בר"צ היה כהן דילמא ישראל היה וקמ"ל דלא נטמאים לצורך מצוה לענין כניסה למקדש ולענין שלא לטמא אוכלין ותרומה וכדו' [נר"א ב"ר צדוק היה בזמן הבית ואז היה נוגע טומאה וטהרה גם לישראל], וגם לא היה רש"י צריך לבאר בהך דמדלגין לצורך מצוה דהיה כהן, אם זה נוגע לביטול דין טומאה.

והיה אפשר לפרש באמת דלהריטב"א לא היה ראבר"צ כהן, ומה שהוכיחו הראשונים מגמ' בכורות מעובדא דהוה לי' בוכרא דהיה כהן, האמת עי' רמב"ם פ"ב מהל' בכורות (ה"י) דלפי מה שהוא מפרש

— הוספות —

לקראת מלכי ישראל, למה לא אמרו עברנו או הלכנו וכדו' (וכבר ראיתי שדקדקו כן), אלא מפני שמקום ההתכנסות היה במקום הארונות, והיו רוצים לראות את המלך ואת כל הכבוד שעושים לו שם, והיה שם אספסוף גדול ולא היו יכולים לראות מפני רוב אסיפת העם שהיה שם, עד שהיו מדלגין וקופצין ע"ג הארונות, בדרך הרוצים לראות במקום שיש אסיפת עם שקופצין ומדלגין מעל ראשי הנאספים למען יוכל לראות מעבר הראשים, ואפשר נמי שעלו דוקא ע"ג הארונות כדי שיוכלו לראות, שהארונות הי' משמש להם כשרפרף וככסא שיעמוד במקום גבוה כדי לראות, וק"ל (והיה מותר בהנאה, לא מיבעיא לדעת הרמב"ם דארון אין לו דין קבר, אלא גם למש"כ שא"ר שהיו פתוחים כה"ג לית בהו איסור הנאה לכאורה).

ההוא עובדא, איירי נמי בישראל ואין זה דין מיוחד לכהנים, ונ"כ ביד איתן להדיא דהרמב"ם מפרש דהוה ישראל ועוד מפרשים], א"כ ליכא ראי' מגמרא בכורות. אבל האמת שגם הריטב"א בסוכה (שם) כתב דראב"צ היה כהן אבל לא הוכיח זה מהך דמדלגין, משום דלהריטב"א אין ראי' מהך דמדלגין, דהתם אפשר דהיה נזהר בטומאה מטעם קדושה, וקמ"ל התם דארונות לצורך מצוה אינם מטמאים כמו שנתבאר^(ב).

— הוספות —

(ב) וראיתי בספר יוחסין (מאמר ראשון בהתחלת הספר), מאריך מאוד אם רבי אלעזר ב"ר צדוק היה כהן. וכתב שמדברי הרמב"ם בפיה"מ מוכח דלא היה כהן [משום דבפיה"מ קרוב לסוף ההקדמה ד"ה הפרק השלישי, הולך וחשיב מי מן התנאים שפרטם שם מקודם היו כהנים, ולא הזכיר ביניהם ר"א בר צדוק]. והנה לפי צד זה שראב"ר צ' לא היה כהן יש ליישב הך דמס' שמחות (פי"ב ה"ט), דאיתא התם אמר רבי אלעזר בן רבי צדוק, כך אמר לי אבא בשעת מיתתו, בני, בתחילה קברני בביקעה ובסוף לקט את עצמי ותנם בדלוסקמא ואל תלקטם בידך וכן עשיתי לו, נכנס יוחנן וליקטן ופירס עליהן אפיקריסין ונכנסתי וקרעתי עליהן ונתתי עליהן ספירין ובישין כשם שעשה לאביו כך עשיתי לו, ע"כ. ופירשו הרא"ש (מור"ק פ"א סי' יא) והטור (יו"ד סי' ת"ג) הטעם שצוה על בנו שלא ילקטם בידיו משום בזיון, והובא מימרא זו בשמו של ר"א בר"צ גם בשו"ע (שם ס"ח). וקשה האין היה נכנס ומטמא עצמו לעצמות, ועוד מדפירשו הטעם שצוה על בנו שלא ילקטם בידיו משום בזיון, משמע דלא היה כהן, דהא כהן אסור לטמאות לעצמות, וראיתי שכבר עמדו ע"ז עי' שו"ת שיח יצחק (סי' תע"ח), [ומש"כ לומר דשני ר' אלעזר ב"ר צדוק היו. נלע"ד דוחק מאוד, דנראה דבעל מימרא זו הי ניהו ר"א בר צדוק ממדלגין, לפי סגנון המימרא, דבש"ס יש עשרות או מאות מאמרים מר' אלעזר ב"ר צדוק בסגנון של סיפור ועדיות, שכך היה דרכו בקודש, לדוגמא, שבת יא א', פסחים לו א', שם קטו א', סוכה מא א', מט א', ביצה יד ב', חגיגה כ', יבמות טו ב', שם צט ב', כתובות סז א', סנהדרין נב ב', מנחות פח ב', חולין צ' ב', נדה יד ב', נדה כב ב', וזהו רק לדוגמא ויש ממנו כהנה וכהנה מימרות בצורה של סיפור או עדות]. ובספר היוחסין כתב דמהא דמדלגין היינו וכו' אינו ראי' דאולי משום שהיו אוכלין חוליהן בטהרה והקדושים שמרו עצמן מן הטומאה, אך ישוב זה צ"ע דהא הרמב"ם כתב דמותר לכהן להתטמאות לו, ואי הך דמדלגין איירי רק שלצורך מצוה גם הקדושים מטמאין עצמן עדיין אינו ראי' לכהן. אבל היה יכול ליישב זה ע"פ סברת הריטב"א דלא גזרו טומאה כלל לצורך מצוה, וא"כ גם אי איירי שם בישראל עכ"פ נלמד דגם כהן מותר כיון דעקרו הטומאה וליכא טומאה. ונתקשה עוד בעובדא דבוכרא הוה ליה לצדוק, דשם מוכח דהיה כהן, וכבר כתבתי שלהרמב"ם אין משם ראי'. ודע דהראיה שלא היה כהן מליקוט עצמות של אביו, לכאוי' יש לתרץ דבאמת פלוגתא הוא בש"ס (נזיר מג:) אם מטמא לעצמות אביו, עי' רמב"ם פ"ב מהל' אבל (הי"ד) דאין הכהן מתטמא לעצמות אביו, והראב"ד הביא מהרב [והוא הרי"ף] דמתטמא, ועיי"ש בכס"מ באורך וקצת מזה גם בב"י (יו"ד סי' תע"ג) והובא הפלוגתא גם במאירי מור"ק (דף ח') יעו"ש, והשתא יש לומר דר"א בר צדוק היה כהן וס"ל דמדינא מותר להתטמאות לעצמות, ורק משום בזיון צוה עליו שלא ילקטם בידו. ואמנם קשיא לי אם ר' אלעזר ב"ר צדוק היה כהן, מנא להו להראשונים לפרש דמה שצוה ר' צדוק לבנו שלא ילקט העצמות בידיו הוא משום בזיון, אולי הא גופא צוה עליו שלא להתטמאות, לאפוקי ממאן דהתיר. ויותר יש לתמוה דהא בגמ' נזיר [מד:] משמע דר' צדוק ס"ל דאסור

מסקנא דמילתא דכל אלו הראשונים דמפרשים בהך דמדלגין דראבר"צ היה כהן מוכרח דסבירא להו דאין הטומאה מתבטלת לצורך מצוה אלא

דהותר לכהן, וכן הוכחנו דעת הרמב"ם מהל' אבל דס"ל דגם לצורך מצוה טמא אלא דנדחה איסור טומאה זו לצורך מצוה. ולכאורה הריטב"א הוא יחידאה בשיטה זו.

סימן צב

דין טומאה בפנים המערות

ברמב"ם פ"ו (ה"ט) איתא דתוכה של המערה טמא, ומקורו במשנה פט"ו (מ"ח) עיי"ש. ור"ל שכך היה אופן הקבורה במערות קבורה בחז"ל שתוך המערה היה טמא. וצ"ב והא הקברים היו בתוך הכתלים של המערה ואיך יש טומאה בתוך המערה והא המערה גופא אינה מאהלת על הקברים.

הראב"ד וסייעתי' לא צריך לאוקמי דהכוכין היו פתוחין, דלשיטתם חלל טפח פנוי כבר מציל מטומאת כהנים מעל הקבר אפילו הוא קבר סתום, מפני שאין שם טומאה של בקיעה, וכל טומאתו אינו אלא במגע ואין הכהן מוזהר עליו, וא"כ צ"ע למה תוכה של מערה טמא.

וי"ל דמקום הסתימה יש לה דין גולל, וגולל לכו"ע מטמא באהל. וצ"ל דהסתימה היתה בולטת לתוך חלל המערה והמערה היתה מאהלת על גבה ומביאה הטומאה לכל חללה.

א"נ יש לומר דאף בשאין הסתימה בולטת לצד המערה ג"כ תוכה של מערה טמא, עפ"י מש"כ הרמב"ם בפכ"ה (ה"ג), טומאה שהיא בתוך הכותל ומקומה טפח על טפח על רום טפח, כל העליות הבניות על כותל זה אפילו עשר טמאות שהרי

והנה ניחא לפי אלו הראשונים שכתבו שהיה הכוכין שלהם פתוחים למערה (והוכרחו לכך משום דמשמע במשנה בכ"ב שהיו נוהגים לקבור במערה באופן שלא יהיה הטומאה בוקעת למעלה מעל המערה מבחוץ, והיה חלל טפח פנוי בין הארון ותקרת הכוך, ולדעתם לא מועיל חלל פנוי אא"כ הכוכין היו פתוחין למערה), דאז כיון שחלל הכוכין פתוח למערה הרי הטומאה יוצאת למערה ומתפשטת לתוך המערה. אבל לשיטת

— הוספות —

להתטמאות לעצמות דאמרו שם מעשה שמת אביו של ר' צדוק [כך הוא הגי' בראשונים ר' צדוק ולא ר' יצחק עי' ב"י וכס"מ בשם הרמב"ן], ובאו והודיעהו לאחר שלש שנים ובא ושאל את ר' יהושע בן אלישע וד' זקנים שעמו ואמרו לאביו בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר עיי"ש, ואיברא דגי' רש"י דהמעשה היה עם אביו של ר' יצחק הכהן ולא עם אביו של ר' צדוק, ועי' במס' שמחות הנ"ל שר"א אמר שעשה לו [לר' צדוק] כשם שעשה [ר' צדוק] לאביו, וזה תואם יפה עם הגי' בגמ' נזיר שמת אביו של ר' צדוק, וצ"ע.

הכותל כולו קבר סתום וכו' וכל עליה מהן מאהלת על הקבר, ע"כ. חזינן מכאן דאע"פ שתקרת העליה מאהלת רק על צדי הקבר, אפי"ה מקרי מאהלת על הקבר, כיון שגוף הכותל מטמא באהל ומשפטו כעצמו של מת, הרי כל שמשך אהל מצדו של המת או מצד הקבר, טמא מתחת האהל, שכך משפט דבר המטמא באהל כגון מת דאע"פ שהאהל אינו על המת אלא בצדו מתפשט הטומאה תחתיו והוי כמאהל עליו, והכא נמי כיון שהגולל הוא בצד המערה נחשבת המערה כמאהלת עליו. ומיהו אפשר דגם בעליה המאהלת ע"ג הכותל לא מטמאין כל תחת העליה אלא משום דאי אפשר לכותל שיהיה ישר ותתלקט כרהיטני ועכ"ל בולט מן הכותל משהו לחלל הבית, וצ"ע.

ולבאורה היה אפשר לפרש עוד סיבה שתהיה תוך המערה טמא גם אם אין הסתימה של הכוך בולטת מתחת חלל המערה. דעי' רמב"ם (פ"ז ה"ז), כתב, טומאה שהיא רצוצה בכותל, וסמך סוכה לכותל, הסוכה טמאה, שהרי נעשה הכותל צד מצידי האהל, ואע"פ שהצדין טהורין לנוגע אילו לא היה עליהן אהל, אבל משנעשה אהל, האהל כולו טמא, שהרי הטומאה בתוכו, ע"כ. וביאר בזה מרן הגר"ח ז"ל, דזהו מדין שדינן הטומאה בתוך האהל ונעשה כקבר סתום, וכדין המבואר בפכ"ד (ה"ד) בדין כותל שבין ב' בתים וטומאה בתוך הכותל וכו' דהתם הבית טמא מדין דשדינן הטומאה בתוך האהל.

והנה המת עצמו שמונח בתוך הכוך והוא סתום לא שדינן ליה למערה,

דטומאה שבכותל המערות שיש עליו קליפת השום לא אמרינן שדינן הטומאה שבכותל אלא א"כ הטומאה רצוצה בכותל ולא כשהטומאה מונחת באהל בפני עצמו בכותל (כ"כ הרלב"ח בסי' קמ"ב ומרכבת המשנה בפכ"ד ה"ה, ועי' חזו"א סי' ר' סק"ה), וכ"מ מדין טומאה שהיא בכותל ומקומה טפח על טפח (בפכ"ה ה"ג), ועוד דאי נימא שדינן הטומאה למערה לכא' נפקע דין קבר סתום מן הכוך (כדמוכח קצת מדברי הגר"ח הנ"ל דו"ק) והיה צריך שיהיה מעל הכוכין טהור אפילו בכוך סתום, דכל היכא דאמרינן שדינן מתבטל הטומאה רצוצה (עי' פכ"ד ה"ה), והרי הרבה ראשונים כתבו מפורש דאם היה סתום היה טמא מלמעלה. אמנם יש לומר דמקום הסתימה עצמה שהיא טמא מדין גולל ודופק, דמיא לטומאה בכותל וליכא עליה קליפת השום, דהגולל כולה כגוף טומאה היא וחשיבא כמת עצמה שאין עליה קליפת השום, דו"ק.

אמנם לפירוש הראב"ד שפירשנו דתוכה של המערה טמא מצד שמקום הסתימה היא כגולל והמערה מאהלת עליו, לפי"ז לא נוגע טומאה זו אלא לטהרות, אבל לטומאת כהנים הרי ס"ל דאין הכהן מוזהר על טומאת גולל כיון שאין הנזיר מגלח עליו, ויהיה מותר הכהן ליכנס שם [מה"ת], משא"כ לפי מש"כ הראשונים שהכוכין היו פתוחין א"כ יהיה טמא בתוך המערה מטומאת המת עצמו, והכהן מוזהר עליו.

והנה, כל מה שביארנו לבאר למה תוכה של מערה טמא להראב"ד, צריכים

תוכה של מערה טמא) וכתב לבאר דהטומאה מתפשטת מהכוך תחת כל תקרת המערה בין אם הכוך סתום ויש לו דין ק"ס שמתמא באהל, בין אם הכוך פתוח ויש פ"ט ע"ג, או שהמת מגיע עד חלל המערה בכל אופן המערה הוא אהל המת, עכ"ל, (וע"ע שם סי' ד' ס"ק ד' וס"ק ט'). ואמנם לא ביאר דבריו להדיא, כשהוא סתום איך מתטמא המערה. וביותר צ"ב הרי לרוב רובן דראשונים ליכא בצדדי קבר אלא טומאת מגע ולא טומאת אהל (כאשר נתבאר כל זה בהסימנים הראשונים), ורק להרמב"ם יש טומאת אהל גם בדפנות הקבר. וצ"ל שכוונתו דמקום הסתימה יש לו דין גולל. ומיהו אפילו נימא דדופני הקבר מטמא באהל [ע"י חזו"א סי' ד' ס"ק ד', דלא ניחא ל' לפרש בדעת התוס' שאין טומאת אהל בכותלי קבר], מ"מ אם היו סתומים אין הטומאה בתוכה של מערה אלא לטהרות ולא לכהנים לפי דעת הראשונים שאין הכהן מזהר אלא על טומאה רצוצה. ולא תמצא שתוכה טמא לכהנים אלא א"כ היו פתוחין. או לשיטת הרמב"ם דגם צדדי קבר מטמא באהל והכהן מזהר עליו, ודו"ק.

אנו גם לבאר גם לשיטת הרמב"ם, דגם להרמב"ם אין הכרח לומר שהכוךין שבכתלים היו פתוחין, הואיל לדידי' קרקע עולם לא נעשה קבר, ולכן היה סגי שיהיה חלל טפח בין המת לתקרת הכוך כדי לטהר למעלה, גם אם הכוך עצמו סתום. מ"מ מקום הסתימה עצמה היה לו דין קבר סתום, והיה טומאת סתימה זו מתפשטת תוך המערה, משום שהיתה בולטת לחלל המערה. ועל כרחינו צריכים לומר בדעת הרמב"ם שהסתימה היתה כולה בולטת בחלל המערה ולא נכנסת כלל בתוך הכוך, דאל"כ היה טמא מעל הכוכין נגד העובי של הסתימה, וזה אי אפשר לפי מש"כ הראשונים שהיו מקפידים שלא להעביר טומאה למעלה מעל הכוכין. או שאם נכנס לתוך חלל הכוך, צ"ל דלמעלה (בין הסתימה לתקרת הכוך) היה פתוח כדי שלא תהיה הסתימה רצוצה, ואז פשוט שתוכה של מערה טמא משום שהכוך פתוח, והקבר הוא כמת עצמו (לדעת הרמב"ם) והכהן מזהר עליו, וק"ל.

וראיתי בחזו"א אהלות (סי' י"ג ס"ק י"ד), שכבר עמד ע"ז (היינו מה טעם

סימן צג

בענין בניסת כהנים לבית הקברות של ימיהם לצורך מצוה

והנה הרמב"ן בחידושי שבועות (לדף יז.) הביא לדברי הרמב"ם הנ"ל שכהן שמת לו מת צריך להזהר ולקברו בסוף בית הקברות, ותמה ע"ז הרמב"ן וא"ת והלא רוב ארונות יש בהן פותח טפח

(א) כתב הרמב"ם בסוף פ"ב מהל' אבל וז"ל כהן שמת לו מת צריך להזהר ולקברו בסוף בית הקברות כדי שלא יכנס לבית הקברות ולא יתטמא בקברות אחרים כשיקבור מתו, עכ"ל.

ומפני כבוד הבריות מותר כדאמרינן במסכת ברכות (י"ט ב') מדלגין היינו על גבי ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל שגדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה דרבנן. יש להשיב בבית הקברות אי אפשר שלא יהא שם קבר שנידש ואי אפשר שלא יהא שם עצם כשעורה^(א), ונמצאת טומאה דאורייתא, ועוד דכי אמרינן רוב ארונות יש בהן פותח טפח ואינה טומאה רצוצה, (היא) הני מילי בקבר פתוח אבל לא בקבר סתום, וכן עיקר^(ב), עכ"ל, ר"ל (בתירוצו השני^(א)) דהיתר רוב ארונות שייך רק בקברים שלהם מפני שהיו פתוחים אבל לא בזמנינו^(ד) וכמו דמפרש דבריו בתורת האדם כדלקמן.

וז"ל הרמב"ן בתורת האדם (ענין הכהנים, ושם כתב רק התירוצו השני), וז"ל, וכבר היו מתירין כניסת כהנים לבית הקברות מפני זה שאמרו שם בגמ' בפרק מי שמתו (י"ט ב') מדלגין היינו ע"ג ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל, משום דרוב ארונות יש בהן פותח טפח ומיעוט אין בהם וגזרו על שיש בהן אטו אין בהן ומשום כבוד הבריות לא גזרו רבנן, וזה הטעם מתיר להם כניסת כהנים לבית הקברות לכבוד מתי מצוה שלהם דאיסור של דבריהם הוא ונדחה מפני כבוד הבריות, ולזו הדעת אף כהנים אחרים יכנסו עמו כענין שאמרו בא בטמאה באין עמו בטמאה בבית הפרס דרבנן משום

— הוספות —

(א) נראה לכאורה כוונתו שנטמא בטומאת מגע כדין עצם כשעורה דמטמא רק במגע, וצ"ב למה לא יטמא גם בטומאה רצוצה, ו"ל דבקר שנידש מתפוררים העצמות ולא נשאר לא שדרה שלימה ולא גולגולת שלימה. ואעפ"י שנשאר רוב בנין ומנין העצמות בקבר, ועכ"פ רובע הקב, מ"מ בקבר שנידש ואין שם אהל אין שם קבר לצרף הכל ואינו מטמא באהל. וא"ת דהאדם עצמו הדורך עליו יהיה כמאהיל והאהל מצרף כל העצמות, ויש לומר דהרי רוב הראשונים פירשו דאין מטמא משום רובע הקב אלא א"כ הוא מרוב בנין, ובקבר שנידש אי אפשר שיעמוד האדם על רובע הקב מרוב בנין ומנין דסתמא דמילתא העצמות מפוזרות בקבר, ומיהו לדעת הרמב"ם רובע הקב אפילו אינם מרוב בנין מטמא, ואכמ"ל. וי"ל עוד דמש"כ שאי אפשר שלא יהא שם קבר שנידש, אין כוונתו דאי אפשר שלא יהיה שם קבר שנפל החלל טפח, אלא כוונתו כמו שכתב ביבמות (סא.) שבבית הקברות הנשים קוברות נפליהן ואין מעמיקין אותן והן מתגלים בדריסת הרגל ואי אפשר שלא יפגע בעצם כשעורה עכ"ל, וכיון שהחשש הוא של קבר נפלים, אין שם לעולם לא שדרה שלימה ולא גולגולת שלימה ולא רובע הקב ואין החשש אלא משום מגע.

(ב) נראה דוכן עיקר קאי על מה שאמר דלא מועיל חלל טפח אא"כ פתוח מן הצד, וממילא אי"צ לתירוצו הראשון, אבל עצם הדבר שאמר בתירוצו הראשון שביה"ק אי אפשר שלא יהיה שם קבר שנידש [היינו קבר של נפלים] זה ג"כ נכון, ולא חזר מתירוצו זה [ועי' להלן סוס"י ק"ד בהערה].

(ג) ביאור דברי הרמב"ן בתירוצו הראשון נבאר אי"ה להלן בדיני ספקות (סי' קיט).

(ד) היינו למאן דס"ל דחלל טפח בלבד לא מועיל, אבל לשיטת הראב"ד וסיעתו דחלל טפח בלבד מועיל לאזהרת כהנים, היה שייך גם בזמנינו היכא דאיכא חלל טפח, דאפילו אם נחשב עכ"פ גולל, הא אין הכהן מוזהר עליו.

כבודו, וזה ההיתר אפשר היה לפי מה שהיו רבותינו ז"ל נוהגין בדרכי קבורה שהיו עושין ארונות שיש בהן חלל טפח ויש ביציאתן פותח טפח ולא היתה טומאה בוקעת ועולה, אבל עכשיו לפי מה שנוהגין דורות הללו לעשות קברים סתומים אפי' יש בהן חלל טפח כיון שאין ביציאתן פותח טפח טומאה בוקעת מהן ועולה, עכ"ל, מבואר מזה דהיכא דהארונות פתוחין מותר אפילו בביה"ק.

ובדברי הרמב"ן בחידושו כתב נמי בחי' הרשב"א שבועות שם. אבל

בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' שכ"ד) כתב רק התירוף האחרון שברמב"ן שם (וכמו שהרמב"ן עצמו הביא בתורת האדם רק התירוף האחרון), וז"ל, ויש מביאין ראיה עוד להתיר [ליכנס הכהן לביה"ק לצורך מצוה] מדאמרינן בפרק מי שמתו (דף י"ט) מדלגין היינו על גבי ארונות של מתים לצאת לקראת מלכי ישראל, ואמרינן התם משום דרוב ארונות יש בהן פותח טפח ומיעוט אין בהם וגזרו על שיש בהן משום שאין בהן, ומשום כבוד הבריות לא גזרו בה רבנן, אלמא מותר להלך בבית הקברות ולדלג על גבי ארונות ולא גזרינן משום שאין בהם פותח טפח משום כבודו של מלך. ועם כל זה יש מרבותי ז"ל שאסרו לפי שבימי הראשונים היו נוהגין על דרך הרוב בארונות שיש בהן פותח טפח ויש ביציאתן פותח טפח שאין טומאה בוקעת מהן ועולה וכדאיתא התם, אבל עכשיו שהקבר סתום מכל צדדיו הא קיימא לן דקבר סתום מטמא כל סביביו ומדאורייתא, עכ"ל.

גם הריטב"א שם בשבועות הקשה כן על הרמב"ם הנ"ל ותירץ כתירוף האחרון של הרמב"ן, וז"ל, וא"ת והלא התירו ללכת לבית הקברות לדבר מצוה אפילו לצאת לקראת מלכים משום [דרוב] ארונות יש בהם פותח טפח וכדאמרינן בברכות פרק מי שמתו (י"ט ב') מדלגין היינו וכו' וכל שכן במצוה זו של תורה, וי"ל התם לפי מנהגם שהיו מניחין בקבר פותח טפח, אבל בקבר סתום טומאה בוקעת ועולה וטומאה דאורייתא היא, וכדברירנא בפרק המוכר פירות (ק' ב') משמו של הרמב"ן ז"ל, עכ"ל.

וב"ב הטור (יו"ד סי' שע"ב) וז"ל ומטעם זה קאמר בגמרא שהיו מדלגין על "הקברות" לילך לקראת מלכי ישראל ונכרים דכיון דרוב ארונות יש בהן פותח טפח אין בו אלא איסורא דרבנן ולדבר מצוה לא אסרו, וזהו דוקא בימיהם שהיו קוברין בענין שיש ביציאת הקבר פותח טפח אבל האידנא שכולו סתום אפילו יש בו אויר טפח כל כנגדו טמא מן התורה.

ובן בתוס' (יבמות סא. ד"ה ממגע) ובבא מציעא (קיד.) מוכח דגם בבית הקברות סתם איכא הך חזקה דרוב ארונות יש בהם חלל טפח.

הבאתי לשונם המלא כי הלכתא גבירתא איכא למשמע מינה חדא דסבירא להו דהך ארונות שמדלגין עליה איירי בקברות ממש (עי' לעיל סי' פ'), וא"כ למדנו מדין מדלגין שהי' דרכם בימיהם "לקבור" בטהרה מלמעלה (מלבד מה שלמדנו זה במשנה ב"ב ק' ע"ב בסוגיא דכוכין), וס"ל דהני ארונות שאמרו רוב ארונות יש להן טפח

לאו דוקא ארונות של עץ תלושים על פני השדה. ועוד למדנו שאפילו מקומות המוקצים לקברות, והיינו קברים שבבית הקברות ממש היה דרכם שקוברים בטהרה^(ט). ועוד איכא למשמע מן הריטב"א ומסתימת דבריהם של הרמב"ן בתוה"א והרשב"א בתשובה, וכן מן התירוצ' האחרון שבחי' הרמב"ן והרשב"א, ומדברי הטור הנ"ל, דמן הדין מותר לסמוך על רוב ארונות יש להם טפח ולא היו צריכים לחוש למידי שמא במשך הזמן נהרס או נתקלקל הפו"ט, דדוחק גדול לומר שלא התירו ליכנס לביה"ק אלא א"כ בודקים כל ארון וארון לבדוק מה מצבו, ונדבר מזה להלן (סימן ק"ד).

(ב) ברם, יש לעורר דלכאורה הקושיא שהקשו הראשונים מדברי הרמב"ם הנ"ל שכתב דכהן צריך ליזהר לקבור מתו בסוף בית הקברות, מהא דרוב ארונות יש להן טפח, אינו קשה כ"כ על הרמב"ם, דהא הרמב"ם כתב להדיא בסוף פ"ג (שם) דאין מתירין לכהן טומאת ארונות דרבנן אלא בזמן שאין שם דרך אלא הוא, ובודאי לכתחילה אין לו להכנס לבית הקברות, אפילו לצורך מצוה

כשאפשר בענין אחר, וכל מה שכתב הרמב"ם הוא שיקברנו לכתחילה בסוף ביה"ק אבל לא איירי כשאי אפשר בענין אחר.

אבל יש קשיא אחרת על הרמב"ם, מהאי דינא דרוב כוכין ורוב ארונות יש להן טפח, על הא דכתב הרמב"ם פ"ה (הל' י"ט) מהל' נזירות, נכנס לאהל המת או לבית הקברות וכו' הרי זה לוקה, וכן איתא בפ"ג מהל' אבל (ה"ד) דכהן הנכנס לביה"ק לוקה, והשתא האיך מלקין אותו והא רוב קברות עשו להם פותח טפח כדי שלא יטמא העובר מעליה^(י), עכ"פ בזמנם היה כן, ואיך מלקין סתם.

ואפשר לומר דהרמב"ם שכתב כהן שנכנס לבית הקברות לוקה ר"ל שנכנס למערת קבורה, לתוכה של המערות, ששם בחזקת טומאה דאורייתא (עי' לעיל סי' צ"ב), אבל לעולם סתם קבורה על פני השדה דעתו כשאר הראשונים שהיה המנהג לעשות אותן בטהרה מלמעלה.

אמנם באמת לא מצאתי רמז בדעת הרמב"ם שבזמן חז"ל הקפידו

— הוספות —

(ה) לאפוקי ממה שראיתי מי שכתב "מערת שבאזור בתי הקברות לא טרחו להשאיר פתוח כדי שלא יטמאו על גביהן רק במקומות שלא בבית הקברות שם יתכן והשאירו פתוחין", וכל זה אינו, וע"ע לעיל סי' ע"ד, גם מה שכתב "יתכן" שהשאירו פתוחין, אינו ביטוי נכון כלפי הראשונים שהחליטו כן בפשיטות.

(ו) ר"ל, שבזמנם עשו תקנה שלא יהיה טומאה מלמעלה, ותיקון זה תלוי כל אחד לפי שיטתו, מאן דס"ל דבעי חלל טפח וגם פתוח מן הצד יאמר שעשו חלל טפח בין הארון והעפר והיה פתוח מעל הארון מן הצד. ולשיטת הרמב"ם דס"ל דארונות של עץ אפילו סתום אין עליהן דין קבר אפשר שלא עשו פתח מן הצד כלל, ומאן דס"ל שהרמב"ם מודה שארון הקבור בקרקע דינו כקבר (עי' לעיל סי' סא) יאמר נמי שעשו חלל טפח פתוח בין הארון והעפר.

לקבור בבית הקברות באופן שלא יחול טומאת קבר כשקברו על פני הקרקע (שלא במערה⁽¹⁾). ואדרבא משמע בכמה מקומות מדבריו סתמא דסתם בית הקברות מוחזקת בטומאה דאורייתא וכן"ל (וע"ע פ"ח מטומאת מת ה"ג וה"ד, וע"ע פט"ז מהל' שאר אבות הטומאה ה"ח). אמנם בקבורת מערות יש רמז לזה בדברי הרמב"ם בפכ"א מהל' מכירה, מהא דהצריכו רום שבעה כנ"ל (סי' ע"ט). והא דכתב הרמב"ם דמלקין על הקברות יש לומר דאיירי בקבורה דרך חפירה על פני השדה, דאפשר לחלק דדוקא בקבורת

כוכין יש להקפיד לקבור בטהרה הואיל דבלאו הכי קברו בתוך מערה אין להפסיד סתם גגות המערה אם אפשר לעשות קבורה רגילה בלא לאסור הגג מלמעלה דאין מפסידין ארץ ישראל בחינם כנוכר לעיל (סי' ע"ו), או שמא משום שאין ניכר הקבורה שבגג שהרי הקרקע בתולה היא למעלה ואין ניכר שום חפירה יש יותר להקפיד שלא להכשיל, אבל בקבורה על פני השדה קשה לעשות בטהרה דבעינן שיהיה פתוח מן הצד, ובפרט לפי שיטת הראשונים דבעי פתוח ד' טפחים, וק"ל.

סימן צד

חילוקי שיטות הראשונים באופני טהרת גגות המערות

[דעת הראשונים שהיו פתוחין]

(א) כבר הבאנו למעלה (סי' ע"ד ובעוד מקומות) דעת רבותינו ז"ל ששקדו חכמינו ז"ל והקפידו לעשות הקברות שבמערות ארץ ישראל על אופן שלמעלה מעל גג המערה לא יהיה טומאה אלא יהיה טהור לכהנים [עכ"פ מה"ת]. ועוד נתבאר (סי' עז) דהמערות והכוכין שבחו"ל יש מהן עשויין באופן שהכוכ עצמו הוא הקבר, ויש מהן עשויין באופן שהכוכ הוא כמין בית שבתוכו קבר (והוא פלוגתא דראשונים, ובמציאות אלו ואלו דא"ח, יש מקומות שעשו כאופן ראשון ויש מקומות שעשו כאופן שני). והנה, התוס' ושאר פירשו אופן עשיית קבורה בטהרה, ע"י שהשאירו

הכוכין פתוחין, לפי מה שביארו שהכוכ עצמו היה הקבר, אבל יש עוד דרכים אחרים בזה מהן מוסכמים לכו"ע ומהן מוסכמים רק לשיטות מסוימות, וכמו שיתבאר.

והנה, באותן הכוכין שהיו בכתלי המערה, והכוכ עצמו הוא הקבר וגג הכוכ מלמעלה הוא גגו של הקבר, ע"ד שפירשו הראשונים בסוגיא דכוכין בבבא בתרא (ק:): מנהגן בקבורה, שהיו עושין מערה בסלע וחופרין בכתלי המערה כוכין ונהיינו כמין חורין עמוקים בכתלים לצורך קבורה. ומבואר שם דעשו רום של כוך שבעה כדי שיהיה הפסק חלל טפח בין המת להכוכ לחצוץ הטומאה. כתבו בזה בתוס' שם

דחלל טפח בין המת להכוך לא מועיל
אלא א"כ גם היה הכוך פתוח מן הצד לצד
המערה, דאז היה דינו כקבר פתוח שאינו
טמא, וגם טומאה רצוצה אין בזה משום
שיש חלל טפח, ולכן צ"ל שעשו הכוכין
פתוחים, והיינו שהיה הארון שבכוכ
מכוסה והיה גובה הארון אמה (ו' טפחים),
וחלל טפח פנוי בין הארון ותקרת הכוך^(א),
וזהו דעת הרבה ראשונים בסוגיא זו.

[בדעת הרמב"ם והראב"ד אם הכוכין
צריכין להיות פתוחין]

(ב) לפי מאי דנקטינן לפרש (לעיל סי' ע"ט)
דמה שהצריך הרמב"ם בכוכין
רום שבעה, הוא מאותו טעם שכתבו רוב
רובן של רבותינו הראשונים שהוא כדי
שיהיה חלל טפח ויהיה טהור מלמעלה
[עכ"פ מדאורייתא], אשר מקור דבריהם
הוא מדברי התוספתא כמו שכתב הרמב"ן
ז"ל וכו' ^(א) לפי"ז נצטרך לכאן לפרש

גם בדברי הרמב"ם שהכוכין שלהן היו
פתוחין, (והיינו או כדעת התוס' וסייעתם
דהכניסוהו בארון והיה חלל טפח בין הארון
ותקרת הכוך, והכוך עצמו היה פתוח, או כדעת
התוס' הרי"ד שפירש שבתוך הכוך בקרקעו חפרו
קבר בקרקע הכוך וכיסהו בעפר ועדיין היה חלל
טפח בין הקבר לתקרת הכוך כדלהלן), שדעת
הרמב"ם שזה כדעת התוס' לענין זה דס"ל
דחלל טפח בלבד אינו מציל מדין קבר
סתום אא"כ הוא פתוח (כמבואר פ"ב הט"ו
ופ"ז ה"ד).

אמנם הלא דעת הרמב"ם דהני מילי
דסתום הוה קבר, בקבר של בנין,
אבל קבר שהוא קרקע עולם אינו נעשה
קבר סתום (כמו שנתבאר בארוכה לעיל סי'
ס"ג), ולכן להרמב"ם הני כוכין כיון שהם
קרקע עולם, אינו צריך להיות פתוח
ומועיל חלל טפח לאצולי מטומאה
מלמעלה, וכבר נתבאר (לעיל בסימנים
הסמכיים) שכ"ה דעת הראב"ד והגר"א

— הוספות —

(א) כבר כתבנו למעלה (סי' מ"ב) דאין להקשות דלפי סברת הרלב"ח ודעימ' דאהל סתום ע"ג
קבר סתום חוצץ, אמאי הצריכו הראשונים שיהיה החלל טפח שבין הארון והכוך פתוח, דנהי
דס"ל דקבר סתום לא מועיל בו חלל טפח, מ"מ הלא בגווני שהיה חלל טפח בין הקבר לאהל
שעל גבו, לכו"ע יועיל חלל בלבד גם אם לא יהיה הכוך פתוח כיון שהכוך נחשב כאהל על
גבי הקבר, וא"כ צ"ע והלא הארון הוא הקבר, והכוך הוא אהל ע"ג הקבר, והרי אהל ע"ג הקבר
חוצץ אפילו יהיה סתום. אבל באמת לא קשיא, דהלא כיסוי בעפר הוא מעיקר דין קבורה ואין
נקרא קבר כשהוא מונח רק בארון (כמבואר ברמב"ם פ"ד מהל' אבל ה"ד, וכ"מ בפ"ב הי"ב),
ועי' טור (סי' שס"ב) הנותן מתו בארון ולא קברו בקרקע עובר משום שמלין המת. וכיון שכן
הרי עצם הכוך הוא מעצם הקבר ואינו נחשב כאהל שני, ועי' עוד השגות הראב"ד פ"ו (ה"ח)
דביאר "הארון כסתו של מת הוא", ולפיכך שפיר אין תקרת הכוך יכול לחצוץ מטומאה הבוקע
בארון מפני שהכוך עצמו הוא חלק מן הקבר, וכל עיקר מה שמכניסים את המת בכוך הוא
משום דבעי' קבורה בתוך עפר כמבואר ברמב"ם הנ"ל, ומחיצות הכוך המקיף את הטו' מכל
צדדיו הוא חלק ועיקר מן הקבר, וק"ל, עיי"ש.

(ב) וכך היא מכללי ההלכה שאם אחד מן הראשונים לא פירש הטעם ושאר הראשונים כן
פירשו הטעם מסתמא מוקמינן דברי הסותם כמו דעת רוב הראשונים שכן פירשו.

וכ"ה דעת החזו"א בשם כל המפרשים וכן"ה דעת הערוה"ש שקרקע עולם אינו קבר. ולפי"ז אין צריך לומר שבימיהם עשו כוכין פתוחים. ומיהו הסתימה של פתח הכוך דין קבר של תורה עלה לדעת הרמב"ם דמקום פתחה טמא, ומשום הכי אם רצו שיהיה טהור למעלה, צ"ל שהשאירו הכוכין פתוחין טפח בין הסתימה לתקרת הכוך שגוף הסתימה כמת עצמו ויש בו טומאה רצוצה לדעת הרמב"ם, או שעשו הסתימה כולטת לצד המערה מחוץ לכוך, באופן שהיה חלל טפח בין עובי הסתימה לגג המערה, כדי שלא יהיה טומאה רצוצה מן הסתימה, שאפשר לבנות האבן הסותם את הכוך שיתלבש על פתח הכוך מחוץ לחלל הכוך, והיינו שנוהרו שלא יהיה האבן הסותם שקוע כלל וכלל בתוך הכוך עצמו אלא צמוד הוא על הפתח מבחוץ, באופן זה הרי תקרת המערה שהיא גבוה הרבה מן הכוך^(ג), חוצץ בין עובי האבן הבולט, ואין שם מלמעלה שום טומאה.

א"נ יש לאוקמי אפילו באופן שהיה האבן מעט פחות ממדת פתח הכוך והיה האבן נכנס בחלל הכוך, אלא שלא סתמו את האבן בטיט, וממילא היה דינו כקבר פתוח שלא פרץ את פצימיו דכה"ג אין על האבן לא דין גולל ולא דין דופק כמו בבית סתום שלא פרץ את פצימיו דאין נחשב הסתימה כגולל וכדופק^(ד).

והנה דעת הראב"ד ועוד הרבה ראשונים עמו, דכל חלל טפח פנוי מציל מטומאה של בקיעה אפילו היה הקבר סתום, ואפילו היה קבר בנין, לדידהו לא היו צריכים להשאיר פתוח הכוכין כדי להציל מטומאה של בקיעה, דסגי במה שיש בו רק חלל טפח פנוי, ואין שם אלא טומאת מגע, ועל טומאת מגע של קבר אין הכהן מזהר עליו. ולשיטה זו, בקרקע עולם אין שם אפילו טומאת מגע, דלכר"ע ליכא טומאת מגע בקבר של קרקע עולם כמו שכתב החזו"א (וכבר ביארנו זה), דאף מאן דס"ל דיש בקיעה של טומאה בקרקע עולם, מודה דטומאת מגע ליכא (משום דטומאת מגע היא טומאה עצמית בעצם הקרקע וקרקע עולם אינו מקבל טומאה עצמית). אשר לפי"ז לשיטה זו של הראב"ד בהני כוכין של קרקע עולם, הרי לא צריכים להיתר שהיא טומאה שאין הנזיר מגלח עליו, אלא אין שם טומאה כלל, לכל הני דס"ל דבעלמא חלל טפח מציל מטומאה של בקיעה, ודו"ק היטב.

והנה מה שכתבנו בדעת הרמב"ם דעכ"פ היו נזהרים שלא יהיה רצוצה בין עובי הסתימה למערה, כדי שלא יבקע הטומאה מן הסתימה, זהו דוקא לפי הרמב"ם לפי שיטתו דס"ל דמקום הסתימה דין קבר עלה ומטמא באהל, אבל לדעת רוב רובן של הראשונים כותלי הקבר אינו מטמא באהל אלא במגע

— הוספות —

(ג) שהרי סתם מערה היא גבוה ד' אמות כמבואר ברשב"ם בב"ב (ק:) בשם התוספתא.

(ד) יתבאר בעה"י להלן ענין קבר סתום שלא פרץ את פצימיו.

[ואיכא מן הראשונים דס"ל דכותלי הקבר טהור לגמרי] כמו שנתבאר כל זה (בסימנים הראשונים בספר). אי לאו דנימא דמקום הסתימה נחשב כדופק או כגולל וא"כ לכר"ע מטמא באהל ויש בזה דין טו"ר. ואז נכנסים לשאלה אם הכהן מוזהר על טומאת גולל ודופק, ואם הוא מוזהר צ"ל שהשאירו פתוח, או שהיה מקום הסתימה בולט וכנ"ל, והבין.

[אופן דלכו"ע לא היו פתוחין]

(ג) כבר נתבאר למעלה (סי' ע"ז) מתוס' רי"ד מה שמפרש בצורת הכוכין, דהכוכין היה אהל גבוה אשר בתוכו חופרים קבר, ואין הכוון עצמו הקבר, אלא הוא כמין בית קטן שבתוכו קבר, עי' לעיל, וכעין צורה זו רואים במציאות בהרבה מערות הנמצאות בא"י (בפרט בגליל), שיש הרבה מאוד מערות [בעיקר המערות שבתקופת התנאים והתלמוד] שהכוכין בנוי כעין הצורה המתוארת בתוס' הרי"ד, דהיינו שבכותלי המערה חופרים [מכחצי הכותל ולמעלה] כוך גבוה [והוא כעין חלון שקוע בכותל], אח"כ חופרים בקרקעו של הכוך קבר ומכסים הקבר בגולל, ונמצא מעל הגולל יש עדיין כיפה יפה החוצץ בין תקרת הקבר לתקרת הכוך, וצורה זו נפוצה מאוד בקברות בגליל, ורואים עין בעין כמעט בכל קברות שבמערות מתקופת התנאים והאמוראים האין שעשו כקשת מעל הגולל לחצוץ הטומאה, [לדוגמא ראה במערות הלל במירון, ושם במירון והסביבה הם כולם (ממה שראיתי) בסגנון זה, שהקברים אשר בכוכין יש מעליהם כקשת פתוח בין הקבר

ותקרת הכוך (יש שההפסק בין הקבר והכוון הוא כמה אמות ויש שההפסק הוא כמה טפחים), ומ"מ גם רואים בארץ ישראל בשאר מקומות מציאות מערות עם כוכין כצורה דמשמע בשאר ראשונים שהיה הכוך עצמו הקבר, ואלו ואלו דברי אלוקים חיים, וכבר הבאתי למעלה (סי' ע"ז) דברי המאירי שבאמת לא היה מנהג קבוע בהצורה הטכנית של המערות].

ויש עוד הרבה מערות שהקברים היה ממש בקרקע המערה [היינו שלא עשו כוכין בתוך כתלים אלא בחלל המערה]. ויש מערות רבות שיש קברים בתוך המערה, וגם בתוך הכוכין, והצד השווה שבכל אופן עשו תיקונים לטהר למעלה לפי מה שנדרש כמו שכתבו הראשונים שכך היה מנהגן.

והנה, מובן ופשוט, דגם לתורי"ד היה הכוך עצמו פתוח [וכן רואים במציאות], ר"ל אותו החלל שלמעלה מן הקבר היה פתוח, כי למה יסגרו אותו, אבל מ"מ לדידיה לא היה פתיחה זו עשוי לשם טהרה, דאף אם היו סותמים החלל, עדיין נשאר הכוך בטהרתו לפי שיטת הרלב"ח ודעימי' דאהל סתום שע"ג קבר חוצץ (עי' לעיל סי' כ"ג ואילך), ומה שכתבו הראשונים שהיו הארונות שלהם פתוחים, איירי בקברים הללו, שהיה הכוך עצמו הקבר ולא היה אהל חוצץ בין הקבר להכוון, אבל במערות העשויות כצורת תורי"ד היו הקברים עצמם סתומים, והיו מונחים בתוך כוך או בתוך מערה, ושוב אי"צ שום דבר, מפני שגג המערה וגג הכוך חוצץ. ולא מיבעיא אם היה המערה עצמה פתוח, אלא

אם אפילו המערה היה סתום, האהל חוצץ, כמו שנתבאר למעלה (שם) שקבר בתוך אהל סתום טהור מלמעלה אפילו מדרבנן. ועל הלכה זו בנויה כל היתר הכיפין שעושים בזמנינו בכל אתר ואתר, וכמו שכבר נתבאר למעלה (סי' ל"ט).

סימן צה

האיך יצאו ידי חובת קבורה אם השאירו הכובין פתוח

מפי' הרשב"ם בב"ב (ק' ע"ב) מתבאר אופן הקבורה בכוכין שהיו מכניסין את המת בארון, והיה גובה הארון עם המת ששה טפחים (אמה), ומכניסים אותו לכוך. והכוך רומז ז' טפחים, והחלל טפח היה בין הארון לתקרת הכוך, וכ"כ הרמב"ן והריטב"א והר"ן והא"ז (ח"ב סי' תכ"ד). ולדידהו מתפרש מה שאמרו רוב ארונות יש להם טפח היינו טפח בין כיסוי הארון לגג הכוך (וכך פירשו רוב הראשונים). ולפי"ז הארון עצמו היה סתום לגמרי והמת היה מכוסה. אבל בפירוש מהר"ם לובלין בבבא בתרא שם פירש דעת התוס' בדעת הרשב"ם שהיה החלל טפח בהארון עצמו והיינו שהארון היה גבוה ז' טפחים. ולפי"ז (מאן דס"ל דהיה פתוח) היה צריך להיות פתוח הארון עצמו, וגם פתח הכוך. וכבר העיר במהר"ם לובלין שדברי

הרשב"ם כפי שהובא בתוס' ודברי הרשב"ם כפי שאנו רואים בפירושו אינם שוים, אך כתב דאין חילוק בזה לדינא בין שיש אויר טפח בארון עצמו בין המת וכיסוי הארון, או שיש אויר טפח בין תקרת הכוך לכיסוי הארון, ע"כ. ולפי פי' המהר"ם יש ליתן טעם למה לא היה ניחא להו לתוס' לאוקמי דהפוח טפח היה בין כיסוי הארון והכוך, משום דפשטות לשון רוב ארונות יש להן טפח מוכח דהטפח הוא בגוף הארון ולא בין הארון והכוך. ומ"מ לדינא אין נפקא מינא לכאורה מזה כמו שכתב המהר"ם ז"ל, דאיך שעשו מועיל לכונ"ע^(א).

אבל לענ"ד יש לפרש דבכוונה פירשו שאר הראשונים שהארון עצמו היה סתום ורק החלל שבין הארון והכוך היה

— הוספות —

(א) יש להעיר, דאיתא בתוס' שבת (צב. ד"ה אישתכח) שהיו משקעין הארון מעט בתוך הכוך טפח וטפחיים עיי"ש טעמא דמילתא. ונראה שאי אפשר לקיים דברי התוס' הזה אלא א"כ נפרש שהפוט היה בארון עצמו והיה הארון פתוח, אבל לפי דברי שאר ראשונים שהפוט היה בין הכיסוי והארון, א"א שישקיע מעט בכותל הכוך שהרי א"כ לא הועילו כלום במה שעשו רום טפח בין הארון והכיסוי דאיתו חלק הארון השוקע מטמא מלמעלה אי מדין קבר או מדין טומאה רצוצה. א"נ י"ל דהך עובי היה עובי דופן ולא היה נכנס מן החלל כלל, והרי לשיטת התוס' בכמה מקומות שהדופן אין בו טומאת אהל, וי"א שאין בו אפילו טומאת מגע כמו שכתבנו למעלה (בסימנים הראשונים). דו"ק.

מכל צד, והחלל טפח היה בין הארון והכוך והחלל פתוח לצד המערה, וניחא בס"ד.

ועפ"ז נפרש גם מה שאמרו הראשונים הנ"ל בתוך דבריהם בסוגיא דמדלגין היינו ע"ג ארונות שהארונות שלהם היו פתוח מן הצד, דכוונתם כמו שפירשו כאן, שהיו הארונות סגורים וטמונים בכרך והיה פתוח בין הארון והכוך טפח, וכן מפורש להדיא באו"ז (ח"ב סי' תכ"ד) בשם הרשב"ם "רוב ארונות יש בהן פותח טפח בין הארון לגג הכרך", וכ"ה באמת בחי' הרשב"א (ברכות יט:) בשם רש"י שפי' רוב ארונות יש להן טפח היינו בין הארון והכוך, וכ"כ שם הריטב"א בשם רש"י, וכן פירש בתוס' הרא"ש שם מדילי'. נראה מדבריהם דמפרשי מאי דאמרין רוב ארונות יש להם טפח היינו רוב ארונות יש להן טפח בין הארון וגג הכרך, וק"ל.

אך באמת גם לפי מה שפירש המהר"ם לובלין ז"ל בדעת התוס' דהארון עצמו היה פתוח, לא קשה מידי איך יוצאים יד"ח קבורה כשמשאירים הקבר פתוח, דהרי לענין דין פתח של קבר להפקיע מדין קבר סתום, גם אם עושים דלת נעול על הכרך נמי דין פתוח יש לו, כמבואר להדיא ברשב"א ופסק כן החזו"א בפשיטות (וכמו שיתבאר). וממילא גם מש"כ התוס' שהיה פתוח הכוונה שהיה להם

פתוח לצד המערה, משום דקשה הדבר לפרש שהיו משאירין הארון עצמו פתוח, דהא מצות קבורה היא מה"ת וא"א שישאירו הקבר פתוח, דאמרין בכמה מקומות בש"ס (מ"ק כז. וש"נ) דאין קבורה אלא משיסתם הגולל, ועי' תוס' סנהדרין (מז:): דלר"ת היינו משיעשה מצבה, והיכא דליכא מצבה משיסתום הקבר בהווייתו, ור"ל עד שיסתום בעפר, ועי' תוס' כתובות (ד: ד"ה משיסתום) מה שהביאו מעשה מתוספתא דאהלות דמוכח להדיא דבלא כיסוי לא חשוב קבורה כלל אפילו בדיעבד, ועי' רמב"ם פ"ד דאבל (ה"ד) דשם קבורה הוא שיכסנו לגמרי, ועי' בי"י ו"ד (סי' שע"ה) מה שהביא אסיפת דיעות ומנהגים בקבורה ומדברי כולם נשמע שאין חלות שם קבורה בלי כיסוי גמור מכל צד, והאיך יתכן לפרש שהשאירו צד אחד פתוח. הגם שיש לדחוק דמ"מ מתקיים מצות קבורה גם אם נשאר טפח פתוח (וכל פחות משלשה כלבוד דמי), מ"מ הא בעינן במת שמירה מן העכברים כמבואר בגמ' ברכות (יח.) ואם משאיר פתוח אין לך בזיון המת גדול מזה, דלאו עכברא גנבא אלא חורא גנבי, וביותר תמוה זה לפי מה דס"ל להרבה מן הראשונים דלא סגי בפתח של טפח וצריך פתח של ד' על ד' (ב).⁽²⁾

ומשום הכי פירשו דהארון עצמו היה ששה טפחים, והיה סגור לגמרי

— הוספות —

(ב) עי' שו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב סי' ק"ס) באריכות "כי איכא מת שלם ולא קבור רק ראשו ורובו לא קיים המצוה דבעי קבורה כולה" עיי"ש, וע"ע שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' רל"ג) מה שהאריך דצריך מדינא קבורה באופן שיהיה נשמר מחיטוט חיות.

"דין פתוח" דהיינו גם אם היה שם דלת נעול, שם פתח עלה ודין פתוח הוא. והכי איתא באו"ז (ח"ב סי' תכ"ד) בשם רשב"ם "דין קבר פתוח יש לו" וכ"ה בתוס' רבינו יהודא בברכות (דף יט:) "דין פתוח היה להם" דמשמע דהוה סתום באופן דמדינא יש לו דין פתוח. והתוס' עצמן בב"ב שם אמרו כלשון הזה: וא"ת כיון שגזרו בקבר אפילו יש שם פותח טפח [מן הצד] א"כ וכו' כי היכי דבית סתום יש לו דין קבר סתום ה"נ פתוח יש לו דין קבר פתוח עיי"ש, והרי מש"כ התוס' "ה"נ פתוח יש לו דין קבר פתוח" המדובר שם בבית סתום שלא פרץ את פצימיו, ואפי"ה קורא לו תוס' בית פתוח סתם, משום דלענין דיני קבר כל שלא פרץ את פצימיו או שתיקן שם דלת נעול דין פתוח עליה ומקרי פתוח. ובסי' הבא נבאר מקור הדין דקבר שיש לו פתח נעול דינו כפתוח^(ג).

ושבתי וראיתי שהריטב"א עצמו אע"פ שהאריך הרבה בב"ב בסוגיא דכוכין לבאר שהיו ארונות פתוחין, אפי"ה כתב בסוגיא על הא דאמרינן

דאורך הכוך ד"א, (דלפי חשבוננו לא היה צריך אורך כ"כ עיי"ש), וכתב לבאר שעשו כן משום מקום הסתימה של הכוך שהיו עושין סתימה כל שהוא על פתח הכוך. והנה הגם שיש לומר דכוונתו שסתמו הפתח רק עד גובה החלל טפח, אך לפי האמור יש לפרש דסתימה כל דהו הכוונה שסתמו הפתח בסתימה כל דהו לא בסתימה גמורה, באופן דאעפ"י שהיה סתום כולו מ"מ דין פתוח יש לו, וכמו שנתבאר, [ועפ"י] יש לפרש נמי במה שמצינו בשימ"ק ובעוד כמה ראשונים שכתבו שהיו טחין פתח הכוך בטיט, שאין מזה ראייה דלא ס"ל שהיו הכוכין פתוחין, שאפשר שהכוונה כמו שכתב הריטב"א דעכ"פ היו סותמין אותו באופן שמדינא דין פתוח הוא דהיינו שניכר הפצימין, ואי"צ לומר דס"ל כהראב"ד דחלל טפח בלבד אפילו בסתום מציל איסור לכהנים, וק"ל].

וראיתי באיזה קונטרס שהביאו ד"ת מהגאון רד"ש שליט"א דשפיר יש לפרש בדברי התוס' שהשאירו פתח

— הוספות —

(ג) ובקונטרס מסויים שיצא לאור שילחי שנת תשע"א, הקשו כמה תלמידי חכמים מי עושה פצימין בקבר, ואיך יש שם דלתות, וכי עושין קבר עם דלת, וכוונתם להקשות על מי שפירסם בשמינו שהכוכין היו סתומים לכו"ע רק שלא היה להם דין סתימה ודין פתוח עלי' דהיינו שעשו דלת וכדו'. כנראה שהם לא ראו דברינו ורק שמעו חצאי דברים ולפיכך תמהו. אבל הדבר פשוט שהרי הם יכולים כמו כן לתמוה על דברי התוס' ושאר ראשונים, מי משאיר קבר פתוח, אבל הדבר פשוט ומובן, דאחרי שהניחו הראשונים יסוד שבזמניהם הקפידו לקבור בטהרה והיו מחפשים דרכים האיך לעשות קבורה בטהרה, מובן שעשו כל מה שצריכים לעשות כדי לטהר, והשאירו פתוחים הקברים, וכדי שיצאו חובת קבורה התקינו על הפתיחה דלת או פצימין למאן דמפרש דהארון עצמו היה פתוח, שאי אפשר לעשות ארונות פתוחין לגמרי כנ"ל, והכל פשוט וברור.

הארון והכוכך ממש פתוח, (דלא ניחא לי' לומר שדלת נעול על פתח קבר דינו כפתוח⁽⁷⁾), והביא ראיה דהשאיירו ממש פתוח, מהא דאמרינן במס' שמחות שדרכן היה לבקר הקברות אחר ג' ימים לראות אם הוא חי, ואיני יודע מאי ראיה הביא מזה שלא עשו שם דלת וכיו"ב, ועי' ברדב"ז פ"ד מהל' אבל שהביא הירושלמי שנהגו "לפתוח הקבר לפקוד את המת", וכ"ה בש"ך (סי' שצ"ד ס"ק ב') וז"ל כתב הפרישה זה היה דוקא בימיהם שהיו מניחין את המת בכוכין "והיה אפשר לגלות המת ולראותו", מבואר שהיה מכוסה והיו מגלין אותו, והיינו כדברינו שעשו שם דלת, ופשוט (וע"ע סי' כ"ה סעי' ו').

אך באמת דעת הראשונים מפורש שהיה החלל טפח בין הארון והכוכך לפי"ז אי"צ לזה. ומ"מ גם לדידהו מסתבר דהיו מכסין את הכוכך עם דלת וכדו' באופן שנשאר עלי' דין פתוח, שהארון ככסותו של מת, וגילוי הארון כגילוי המת וכמבואר בטור יו"ד (סי' שס"ב) דהנחתו מתו בארון ולא בעפר לא יצא ידי מצות קבורה, ואם שיש לומר דמקצת ארון מגולה לא איכפת לן, מ"מ מסתבר לן טפי כמו שכתבנו, וק"ל⁽⁷⁾.

— הוספות —

(ד) הבאנו למעלה מעבודת הגרשוני והגידו"ט והחזו"א שכתבו כן בפשיטות דנעילת דלת דקבר הוי כפתוח, וכן הוא ברשב"א שאם לא פרץ פצימין דינו כפתוח אפילו בקבר, ולא מצאתי מי שחולק על הרשב"א כמו שיבואר, וממילא מה קשה לומר דלמאן דס"ל דהיה הארון עצמו פתוח הכוונה לדין פתוח, וגם אם נעל עליו דלת הוי כפתוח, ומה רצה בקונטרס הנ"ל מדברי הפרישה היכן מצא שלא היה שם דלת העשוי לפתיחה, ולמה לו לדחוק ולפרש דהשאיירו הקברים פתוחים ממש. וזכרנוי שידידהי הגרב"צ קוק שליט"א, בתקופה שיצא חזק"ט מהדורא קמא אמר להגרי"ש אלישיב שליט"א מה שכתבנו לפרש, בהא דקבר פתוח שגם מאן דמפרש דהיה הארון פתוח אין הכוונה ממש פתוח אלא דין פתוח, ואמר לו הגרי"ש שליט"א פשיטא!. אח"כ יצא ספר טעם ודעת וראיתי בו בכמה מקומות דנמי פשיטא ליה כן.

(ה) בעיקרא דמילתא מה שכתב מהר"ם מלובלין ז"ל בדעת התוס' שהפתח מן הצד היה בגוף הארון ממש, ודלא כמבואר ברשב"ם וכמו שפירשו נמי כל הראשונים כנ"ל, אינו מוכרח לכאן, דשפיר יש לפרש גם בכוונת התוס' כמו שכתבו כל הראשונים, וכנראה להדיא ברשב"ם שהפוט היה מעל הארון בין הארון והכוכך, כי מה שכתבו התוס' שם "פירש רבינו שמואל כדי שיהא פותח טפח בארון שלא תהא הטומאה בוקעת" אין מוכרח לפרשו שהיה הפותח טפח בהארון דייקא, ושפיר יש לפרש כמפורש ברשב"ם, והיינו שהיה פותח טפח במקום הארון ולא נחית לפרש בדיוק היכן, וכדחזינו גם בחי' הרשב"א והריטב"א ותוס' הרא"ש בברכות (יט ע"א) והאו"ז שכתבו כהאי לישנא דרוב ארונות יש להן טפח בין הארון והכוכך, ומפורש בדבריהם דמה דאמר הש"ס רוב הארונות יש להן טפח הכוונה שהפוט הוא בין הארון והכוכך, א"כ נוכל לפרש גם לשון התוס' כן. שו"ר בתו"ט (ב"ב פ"ו מ"ח) העיר נמי שמדברי התוס' משמע שהבין בכוונת הרשב"ם שהפוט היה בארון גופא, והעיר עליו בשושנים לדוד (הובא על הגליון שם בליקוטים) דמסתבר טפי שהפוט היה בין הארון והכוכך דלא מסתבר שיהיה הארונות פתוחין יעו"ש. ולפי דברינו יש לפרש כן גם בכוונת התוס' כמו שנת'.

סימן צו

בדין פתח שסתמו ולא פרץ פצימיו (שיטת הרמב"ם)

פירושין לפצימין, י"א היינו המשקוף מלמעלה ולמטה ומימין ושמאל, וי"א שיוו חלונות והפתחים עיי"ש.

והנה, עירב הרמב"ם דין בית סתום שלא פרץ את פצימיו דחשוב פתוח לענין קבר, שהוא דין השייך להל' קבר סתום וקבר פתוח, עם דיני טומאת פתחים נעולים (שנקרא בלשון הראשונים סוף טומאה לצאת), עיי"ש ברמב"ם כל הפרק. אשר מזה מתבאר שגם טומאת פתחים נעולים (שהראשונים קראו לי' סוטל"צ^(א)) יסודו משום

ברמב"ם פ"ז (הל' א') בית סתום שהמת בתוכו או שהיה לו פתח ופרץ את פצימיו וסתמו מטמא מכל סביביו וכו' כקבר סתום, נפתח בו פתח אפילו סתמו אם לא פרץ פצימיו הנוגע וכו' אין טמא אלא כנגד הפתח, ע"כ^(א). הנה מתבאר בדברי הרמב"ם שאפילו אם סתם הפתח בבנין גמור כל שנשאר פצימין דינו כפתוח, כ"ש היכא דלא סתם הפתח רק עשה לפתח דלת ונעלו^(ב). נוגדר פצימין עי' שו"ע חו"מ סי' קנ"ד ס"ל בהג"ה שני

— הוספות —

(א) כ"ה הגי' הנכונה ברמב"ם, ועי' בתשו' מהרלב"ח (סי' קמ"ב) שהביא גירסא אחרת (והובא על הגליון בדפוס פרנקל בשינויי נוסחאות), שלפי גירסא אחרת זו ליתא ברמב"ם הדין דסתם ולא פרץ את פצימיו נחשב כפתוח, דמחמת כן נקט הרלב"ח בדעת הרמב"ם דפתחים נעולים חשוב כסתום אף אם לא פרץ הפצימין, אמנם רוב רובא דמפרשים נקטו הגירסא כמו שהוא לפנינו וכ"ה בכל כתה"י ורוב הדפוסים. והנה בעיקר מה שתמחו האחרונים כאילו יש סתירה בדברי הרמב"ם (שלפנינו) דבהל' א' מבואר דגם אם הפתח נעול אין הבית ק"ס, ובהל' ב' משמע דכל שהפתח נעול אע"פ שלא פרץ פצימיו דינו כקבר סתום, לא זכיתי למצוא הסתירה, כי גם בהל' ב' הרי מפורש שאפילו אם כל הפתחים נעולים אין טמא אלא כנגד הפתחים ולא כל הבית. ובעיקר הגי' של הרלב"ח, צ"ע, דהלא בכל אופן מפורש ברמב"ם שדלתות נעולים אין דינו כקבר סתום, עי' היטב. ועכ"פ להלכה פשוט בכל הפוסקים בדעת הרמב"ם שבית גם אם הפתח נעול או סתום ולא פרץ פצימיו אינו כקבר סתום כמו שפסק החזו"א להדיא (עי' בהמשך). ואמנם בדברי רבינו הרמב"ם בפיה"מ שהובא בכס"מ שם משמע שאינן תואמים עם דבריו בחיבורו עיי"ש, אבל כבר ידוע שדברי הר"מ בחיבורו עיקר להלכה. ועי' המאירי בב"ב (יב ע"א) שהביא שיטה יחידאה שפתח סתום גם אם לא פרץ פצימיו נחשב כסתום, אבל חוץ משיטה יחידאה זו שלא נזכר אלא במאירי, הרי דעת כל הראשונים בב"ב שם שוים בזה דסתימה ולא פרץ פצימיו נחשב כפתוח ואין הטומאה בוקעת אלא בפתח.

(ב) ומסתברא שדלת יועיל אפילו לא היה שם פצימין כלל, וכ"ש לדעת הרמב"ם דקבר שאינו בנוי אינו קבר אלא דין גולל עלה, ודלת אין לו דין גולל, עי' להלן בהערה.

(ג) ברמב"ם לא נזכר ענין סוף טומאה לצאת אלא לענין להציל על שאר הפתחים, שאותו הפתח שסוף הטומאה לצאת ממנו מציל על שאר הפתחים הנעולים, אבל טומאת פתחים בעצם לא שייך לסוף טומאה לצאת, דגם אם אין סוף טומאה לצאת משם ג"כ נחשב כפתוח. ורק לר'

ושאר הפתחים הנעולים טהורים. והביא הכס"מ בשם הר"ש והרא"ש, טעם למה בסתמא כל הפתחים טמאים, דהואיל ולא ידענא בהי מינייהו מוציא הטומאה "הלכך חשיבי כולהו כפתוחים" ע"כ^(ט), מבואר מדבריהם כיסוד דברי הרמב"ם, דהיכא דאמרינן דאיכא טומאה בפתחים הוא משום דדיינינן הפתחים הנעולים כפתוח ממש והטומאה יוצאת ממש, והיכא דאמרינן דהפתחים טהורים הוא משום דדיינינן הפתחים הנעולים כסתום.

שנחשב הפתחים הנעולים כפתוח, ולכן טמא כנגד הפתחים כאילו היה פתוח ממש. ורצוננו לומר בדברי הרמב"ם, שנתחדש לענין טומאה, שהטומאה יוצאת ממש מן הפתחים אפילו הפתחים נעולים, דנחשבים לגבי טומאה כפתוחים ממש, ומשום הכי פתח נעול או סתום ולא פרץ את פצימיו נפקע מדין קבר סתום משום שדינו כפתוח^(י), וזהו נמי הטעם שבית שיש בו מת, טמא כנגד כל הפתחים אפילו הנעולים.

ולפי"ז מתבאר דלא כל פתח נעול נחשב כפתוח לענין יציאת הטומאה, דהלא אם חשב להוציא הטומאה מפתח אחד או נפתח פתח אחד, הרי שאר הפתחים הנעולים טהורים, והיינו משום ששאר הפתחים דינם כסתום גמור. אשר

והנה, איתא שם ברמב"ם לענין מת שבתוך הבית וכו' פתחים רבים, שמסתמא [היינו אם לא חשב כלום], כל הפתחים טמאים אפילו היו נעולים, אבל אם חשב להוציא מפתח מסויים, אין טמא אלא כנגד זה הפתח שחשב להוציא, ו

— הוספות —

יוסי פ"ד אהלות (מ"ב) תלוי טומאת הפתחים בסוף טומאה לצאת, עי' בפיה"מ שם, כך נראה דעתו (וכמו שאנו מבארים בפנים).

(ד) ולכא' משמע מהרמב"ם שהפתח טמא מה"ת, שכתב סתמא שכנגד הפתח טמא, ובזה ניחא מה דהרמב"ם ס"ל דפצימין מועיל אפילו להפקיע דין קבר מה"ת, והיינו מפני דמדאורייתא דינו כפתוח ממש (אם לא פרץ פצימיו). וי"א שהוא מדרבנן (עי' רש"י ביצה לח ע"א כתב שהוא הלל"מ"ס, אבל בביצה י' ע"א כתב שהוא גזירה דרבנן, עי' שם בהגהות מהר"ב רנשבורג), ולדידהו יש לפרש דהא דפצימין מפקיע מדין ק"ס דאורייתא אע"פ שאין הטומאה יוצאת משם מדאורייתא, משום דמ"מ כיון ששם פתח עלה נפקע מדין קבר, דלא תלוי במה שהטומאה יוצאת בפועל אלא צורה של פתח מפקיעו מדין קבר, וצע"ק (וע"ע לעיל סי' ט"ז בהוספות אות ב' שכ"מ להדיא בחת"ס).

(ה) וכ"ה בר"ח (ביצה י' ע"א) כל פתח העומד להפתח כפתוח דמי וכו' ואם נפתח אחד מהם נשארה סתימת הפתחים האחרים סתימה לגמרי וחוצצת וכו' אפילו לא פתח אלא חישב וכו' עיי"ש, וכענין זה מבואר בשאר ראשונים דהיכא דהפתחים מטמאים הוא משום דנידון כפתוח והטומאה יוצאת, וכל שהוא טהור הוא משום דנידון כסתום. ולמדנו מכאן לאפוקי דלא נימא דטומאת פתחים (של סטל"צ) אין לו שייכות כלל לדין פתוח וסתום, והיינו דלעולם פתח נעול דינו כסתום, והא דטמא הבית (אשר המת בו) כנגד הפתח, אין זה מפני שנחשב כאילו הפתח פתוח, אלא גם אם נידון כסתום גמור מ"מ נתחדש דין שסוף טומאה לצאת טמא, וע"ע חזו"א סי' ה' סק"ג.

לפי"ז יראה לכאור' שבית סתום שלא פרץ את פצימיו, שיחדו לקבר גמור והיינו שדעתו להשאיר שם הטומאה לעולם, והוה ככוונה שלא להוציא משם הטומאה, א"כ יהיה דינו כקבר סתום, דנדמהו לפתחים נעולים שבבית ולא היה דעתו להוציא המת אלא מפתח אחד, דקם דינא ששאר הפתחים חשובים כסתומים הואיל ואין הפתחים עומדים להוצאת הטומאה שהרי ייחד לה פתח אחר, ה"ה בית סתום זה שקבר בו המת והיה שם פתח נעול או סתום ולא פרץ את פצימיו, אע"פ שלא ייחד פתח אחר להוצאתו, יהיה טהור הואיל ואין הפתחים עומדים להוצאת הטומאה נוהרי לדעת הרמב"ם כל מה שנחשב סתום לענין טומאת פתחים נחשב סתום לענין טומאת קבר כנ"ל, ולפי"ז נצטרך לומר דהך דינא דבית סתום שלא פרץ את פצימיו (שבהל' א'), שדינו כפתוח, איירי דוקא בשלא ייחד הבית לקבר, ודעתו להוציא הטומאה משם לאחר זמן אשר לכן נחשב הפתח הנעול כפתוח.

אבל באמת אין מוכרח כ"ז, דיש לומר דלעולם כל פתח נעול נחשב כפתוח, בין היה דעתו להוציא הטומאה מאותו פתח, ובין לא היה דעתו להוציא הטומאה מאותו פתח, ולא אמור האי דינא שפתח נעול בבית והיה דעתו להוציא הטומאה מפתח אחר, שנחשב הפתח הנעול כסתום, אלא היכא שיש פתח אחר לטומאה לצאת, דאז הוא מציל על שאר הפתחים, והיינו דנתחדש לן דאיכא דין הצלה על שאר הפתחים כשייחד פתח לטומאה לצאת, אבל היכא דליכא הצלה של פתח אחר והיינו שלא ייחד פתח לטומאה, או שלא היה פתח אחד פתוח ממש, אז כולם טמאים ואפילו היו כמה פתחים נעולים ואין דעתו להוציא הטומאה משם, דנחשב כל הפתחים הנעולים כפתוחים שהטומאה בוקעת משם, שכך דרכה של טומאה לבקוע מן הפתחים אפילו הנעולים, אלא במקום שייחד לה לטומאה מקום לצאת אז איכא דין הצלה שאר הפתחים ליתן להם דין סתום⁽¹⁾.

— הוספות —

(1) ועי' היטב בתוס' (ביצה י' ע"א ד"ה ב"ש) שכתבו וי"ל שעשאו פתח חדש א"נ בנשאר המת במקומו וכו' עיי"ש, דמשמע דאף אם אין סופו לצאת טמא, ובמקום אחר נבאר יותר בזה בס"ד. ובזה יבואר היטב הא דאמרין דהיכי דלא ידעינן בהי מינייהו מוציא הטומאה כולם טמאים, משמע שכולם טמאים בתורת ודאי, דלכאורה יקשה הא באמת לא יוציאנו אלא מאחד, וא"כ רק אחד מהם טמא והשאר טהורים אלא לא ידעינן הי מינייהו הוא (ועי' ביצה י' ע"א), אלא משום דבאמת כל הפתחים הנעולים כולם טמאים אפילו לא יוציא הטומאה ממנו לעולם, אלא דהיכא דאיכא פתח המיוחד להוצאה הרי זה מציל על השאר, וכל עוד שאין מציל כולם טמאים ודאי, ודו"ק. והנה בביצה (י' ע"א ול"ח ע"א) איתא דמאן דאית ליה ברירה, אם נפתח אחד מהם הרי השאר טהורים למפריע, אין הכוונה דטהורים משום שנתברר למפריע שלא עמדה הטומאה לצאת מאותן הפתחים, אלא מפני שנתברר דמעיקרא היה עומד הטומאה לצאת מפתח מסוים, אבל מה שנתברר שאין הטומאה יוצאת משם אינו סיבה להפקיע דין טומאה מינייהו, וכן מבואר שם להדיא בתוס' הנ"ל (דף י') עיי"ש.

סימן צו

בדין קבר שסתמו ולא פרץ פצימיו

סתום לומר דגם קבר ממש דינא הכי היא שסתום ולא פרץ פצימיו מפקיע מדין קבר סתום, דיש לומר דדוקא בבית העשוי לדירה או שהוא ראוי לדירה, בזה דייקא אמרינן כל שלא פרץ את פצימיו נחשב עדיין כפתוח משום דדעתיה לפתחו ולהוציאו, אבל בקבר שאינו ראוי לדירה ואין דעתו לפתחו, לא יועיל פתח שלא פרץ את פצימיו להחשיבו כפתוח אם סתמו. ואע"פ שבדברי הרמב"ם משמע שדין בית סתום שפרץ את פצימיו כדין קבר סתום ממש ולא מחלקינן בזה בין בית הראוי לדירה או סתם קבר, מ"מ אין ללמוד מזה גם לענין בית סתום ולא פרץ את פצימיו להשוות בית וקבר כחדא מילתא. אמנם בדברי הרשב"א הנ"ל מבואר דמאן דס"ל דפצימין מפקיע מדין קבר סתום אין חילוק בזה בין בית לקבר, מדכתב להדיא "שאם יש לקבר פתח וסתמו ולא פרץ את פצימיו אם נוגע בכתלי הקבר אינו פתח אע"פ שסתמוהו אינו מטמא כל סביביו דגזירת הכתוב הוא בקבר סתום אבל לא בפתוח", עכ"ל^(א). וכיון דמצינו

נתבאר (בסי' צ"ו) דעת הרמב"ם שדין סתום ולא פרץ את פצימיו אמור גם לענין להפקיע דין קבר סתום, כי נחשב פתוח. והנה, כדעת הרמב"ם (הסוכר דסתום ולא פרץ פצימיו מפקיע מדין קבר), כ"ה גם דעת רש"י (ב"ב יב. ד"ה פרץ) וכמו שפירשו שם בתוס' בתירוץ השני בדעת רש"י. וכ"ה דעת התוס' ב"ב (ק: ד"ה ורומן), כדמוכח ממה שהקשו על דין בית סתום שלא פרץ את פצימיו שטהור לגמרי למה לא גזרו בזה טומאה מדרבנן כמו בארונות שיש להם טפח ופתוח, דכי היכי דבית סתום יש לו דין קבר סתום ה"נ פתוח יש לו דין קבר פתוח, הרי מבואר דסתום ולא פרץ את פצימיו דינו כפתוח ומפקיע דין קבר. וכ"ה בשו"ת הרשב"א (בשם י"ג) שגם בקבר דינא הכי הוא, דסתום ולא פרץ פצימיו כפתוח נחשב, וז"ל בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' קל"ו וסי' תתכ"ב) שאם יש לקבר פתח וסתמו ולא פרץ את פצימיו אם נוגע בכתלי הקבר אינו טמא שהקבר שיש לו פתח אע"פ שסתמוהו אינו מטמא כל סביביו דגזירת הכתוב הוא בקבר סתום אבל לא בפתוח, עכ"ל.

אך לכאור' אין להביא ראיה מדין בית

— הוספות —

(א) וידידי הג"ר נחום פרידמאן שליט"א הוכיח כן בדברי הרשב"א מדברי התוס' (ב"ב ק: ד"ה ורומן) שהקשו על דין בית סתום שלא פרץ את פצימיו שטהור לגמרי למה לא גזרו בזה טומאה מדרבנן כמו בארונות שיש להם טפח ופתוח, דכי היכי דבית סתום יש לו דין קבר סתום ה"נ פתוח יש לו דין קבר פתוח, ותירצו התוס' ד"ל דבקבר גזרו יש בארון פו"ט אטו אין בו וכו' אבל בית אין בית שלא יהא פותח טפח ע"כ, והשתא אי נימא דחלוק דין בית סתום מדין קבר סתום, אין כאן קושיא כלל, דיש לחלק דשאני בית הואיל ואינו ממש כקבר שדעתו לפנותו

חזקת

סימן צח

טהרה

קעא

דעתו להוציאו משם אין לו דין קבר סתום, וצ"ע לדידי' בבית סתום שלא פרץ את פצימיו ואין דעתו להוציאו משם אם כהאי גווני נחשב כק"ס, ושלא כדברי הרשב"א, ולא נתפרש להדיא בדבריו.

להרשב"א בהדיא דאין חילוק בזה שוב אין לנו להמציא חילוק מעצמינו^(ב). איברא דמצינו כשיטה מקובצת (ב"כ יב ע"א ד"ה אינו) שיטת רבינו יהונתן דס"ל דבית סתום ופרץ את פצימיו אם

סימן צח

עוד בענין הנ"ל

ויאהילו ולא אדעתייהו. והר"ש מקוצי בתוס' שם פירש שמטמא מכל סביביו משום סוטל"צ^(א).

וצ"ב למה לא פירש רש"י והר"ש כפשוטו דטומאת כל סביביו היינו שהכותלים טמא מדין קבר כמו שפירש הרמב"ם. והיה אפשר לומר שדעתם שבית סתום אפילו פרץ את פצימיו אין דינו כקבר ולפיכך לא רצו לפרש שהוא מטעם טומאת קבר. וכן היא שיטת רבי' יונתן

בגמ' ב"ב (יב.) איתא, שבית סתום שלא פרץ פצימיו אינו מטמא כל סביביו, ואם פרץ פצימיו מטמא כל סביביו. ונחלקו הראשונים, מאי האי טומאת כל סביביו, דתוס' שם (בת"י השני) והרמב"ם (פ"ז ה"א) מפרשי "דסביביו" היינו כותלי הבית מבחוץ, דהבית טמא מדין קבר סתום שקבר סתום טמא גם מן הצד^(א). אבל רש"י שם פירש דטומאת כל סביביו, היינו דחכמים טמאו את סביבות הקבר ד' אמות כדי שלא יקרבו עושי טהרות עד הקבר

— הוספות —

משם, משא"כ קבר הרי דעתו שיהיה שם לעולם, אלא ודאי משמע שאין חילוק כלל בין בית לקבר בזה. וע"ע להלן סי' ק' בהוספות.

(ב) ויובן זה היטב על פי מה שנתבאר (סי' צו) בדעת הרמב"ם שטומאת פתחים הנעולים אינו משום סוף טומאה לצאת אלא משום שדרך טומאה לצאת מן הפתחים, ולא תלוי טומאת פתחים בסוף טומאה לצאת, ולדעתו לא אמור סוטל"צ אלא להציל אשאר הפתחים, ומשוה"ב גם בקבר ממש אעפ"י שאין סוף הטומאה לצאת משם מ"מ הטומאה עצמה יוצאת משם משום שכך דרכה של טומאה שבוקעת בין מן הפתחים הפתוחים ממש ובין מן הפתחים הנעולים דלגבי טומאה כל שיש פתח בין פתוח ממש בין נעול כפתוח הוא, שכך דרכה של טומאה לצאת היכן שהיא רואה פתח אפילו נעול.

(א) להרמב"ם מטמא גם באהל מן הצד, ולהתוס' רק במגע (עי' סימנים הראשונים בספר).

(ב) ומפרש דאיירי בבית שיש בו זיוין בולטין מן הבית ולענין שאסור לילך תחת הזיונים שהזיונים מביאים טומאה מדין סוף טומאה לצאת, דהיכא דפרץ פצימיו אמרינן סוף טומאה לצאת תחת כל זיו זיון משום דכל זיו איכא לספוקי שמא משם יוציאו.

ליכא טומאה בדפנות. וא"כ מוכרחים הם לאוקמי משום טומאה רצוצה דעכ"פ ליכא טומאת אהל בדפנות הקבר ולפיכך פירש הר"ש דקאי על סוטל"צ, ורש"י מוקמי לי' משום טומאת ד' אמות, אע"פ דמודו דבית סתום שפרץ פצימיו דינו כקבר גמור. והכי מוכרח מפירש"י דפירש דכל סביביו בא לומר דין בקבר דחכמים טמאו את סביבות הקבר ד' אמות כדי שלא יקרבו עושי טהרות עד הקבר ויאהילו ולא אדעתייהו, הרי חזינן דפשיטא לי' רש"י דיש לו דין קבר, ומ"מ מוקמי טומאת כל סביביו לד' אמות, והיינו נמי משום דס"ל דקבר אינו מטמא מן הצד, לפיכך הוצרך לפרש דטומאת כל סביביו קאי על ד"א מן הקבר^(א).

ומעתה בית סתום ופרץ את פצימיו יש לומר דגם להר"ש דין קבר סתום עלה, אלא לדעת הרמב"ם מתפרש דכל סביביו בא לומר שצדדי הקבר טמא (במגע ובאהל), וכן לתוס' מתפרש דצדדי הקבר טמא (במגע) ולהר"ש ורש"י אין קבר טמא אלא למעלה מדין טומאה רצוצה, ומתפרש טמא מכל סביביו אי משום סוטל"צ אי משום סביבות הקבר ד"א. [ומאלו הסוברים דליכא אפילו טומאת מגע בכותלי הקבר, אית דמפרשי ד"כל סביביו" לא קאי אכותלים, אלא אסביבות המת

בשימ"ק (בבא בתרא שם). אבל ברש"י הרי מפורש שבית סתום דינו כקבר סתום, והדרא קושיא לדוכתי.

אמנם עפ"י דברי שו"ת הרשב"א (ח"א סי' קל"ו וסי' שכ"ד וסי' תתכ"ב) וכן בדברי הראב"ד (שהובא בשיטה מקובצת בבא בתרא שם ד"ה בית סתום) עיי"ש, יש לבאר יסוד הפלוגתא, והוא, דרש"י והר"ש מקוצי ס"ל דקבר אינו טמא אלא מדין טומאה רצוצה, והיינו רק למעלה (שדרך הטומאה לבקוע רק למעלה ולמטה) אבל צדדי הקבר אינו מטמא כלל (וכ"ה דעת הרבה ראשונים, כמו שכבר נתבאר למעלה סי' ו' דהרבה ראשונים ס"ל דליכא שום טומאה בדופני הקבר, שכל טומאת קבר הוא רק דין טומאה רצוצה, ודין טומאה רצוצה אינו אלא למעלה ואינה בוקעת מן הצד. ועוד נתפרש שם דאפילו מאן דס"ל דכותלי הקבר טמא מ"מ לרובא דרובא של הראשונים, אינו טמא אלא במגע ולא באהל, חוץ לדעת הרמב"ם שהוא כמעט יחידא דס"ל דיש טומאת אהל גם בדפנות הקבר, וכן הרשב"א הנ"ל בסוף התשובה הביא בשם "יש מפרשים" דיש טומאת אהל בדפנות הקבר, ולפיכך אי אפשר לי' לפרש דכל סביביו היינו טומאת מגע, ולפיכך פירש הר"ש שטומאת סביביו של בית סתום (שפרץ את פצימיו) משום סוף טומאה לצאת הוא ולא משום טומאת קבר, משום דלדידהו אפילו בקבר ממש

— הוספות —

(ג) והנה, בתוס' שם כתבו, וז"ל, ויש לישב פי' הקונטרס דבית נמי לא מסיימי מחיצתא דאע"ג דליכא למיחש שמא יעלה על הבית מ"מ איכא למיחש שמא יגע בכתלי' דקבר מטמא במגע אפי' מן הצד. נראה פשוט דאין כוונתם לפרש שכ"ה שיטת רש"י שהרי רש"י להדיא מפרש דהחשש הוא משום אהלה ע"ג הקבר ולא משום נגיעת הקבר, אלא כוונתם דיש לפרש כרש"י שהחשש הוא משום ד' אמות אבל לא מטעמי, כך יראה פשוט [שו"מ לאחר זמן שכ"ה גם בספר משמרות כהונה בב"ב שם].

בחלל הריקן, לומר שכנגד כל החלל טמא ואפילו בחלל הריקן סביבות המת, כמו שכבר הבאנו דבריהם לעיל סי' ו'.

אבל אם לא פרץ את פצימיו, הרי לדעת הרמב"ם ותוס' ורש"י^(ד) דינו כפתוח ואין לו דין קבר סתום, אבל להר"ש לא נתפרש דין זה, ויתכן דהר"ש ס"ל דגם אם לא פרץ את פצימיו נידון כסתום לענין קבר, דלדידי' לא אמור האי דינא שאם לא פרץ את פצימיו אינו מטמא מכל סביביו אלא לענין טומאת סוטל"צ, אבל לא לענין שיהיה נחשב מקום הפתחים כפתוח.

והנה, עי' ט"ז (יו"ד סי' שעא סק"י) הביא בשם הדרישה מעשה שהורה להוציא את המת ולהניחו במרתף שתחת הבית ופתח המרתף לצד חוץ ולא היה גג על גבי [פתח] המרתף והכהנים נשארו בבית, אלא שיש להקשות אהנחת המת במרתף ודלת המרתף סגורה בפתח המרתף הא בעינן שיהיה ביציאת הקבר פו"ט וכמ"ש בסי' שע"ב דהאידינא דכולו סתום אפילו יש בו אור טפח וכו' ע"כ

מהדרישה. וכתב ע"ז רבינו הט"ז בהגהת הט"ז שם דיש לתמוה עליו דהלא מבואר בפ"ק דכבא בתרא דבבית שסגרו בדלת ולא פרץ פצימיו אין מטמא כל סביביו וה"ה על גביו. ועי' עוד בהגהו' רעק"א שם שהביא מתשו' הגרשוני ותפל"מ להקשות על הדרישה דכל שלא פרץ פצימיו אין הטומאה בוקעת ועולה^(ה).

אך לדברינו אפשר לקיים סברת הדרישה, לפי דעת הר"ש, דלדידיה י"ל דלא מועיל פצימין אלא להציל על כל סביביו שלא יטמא משום סוטל"צ אלא מקום הפתח ולא תחת שאר הזיוין, אבל לא מועיל להציל מדין קבר סתום לענין להפקיע ע"ג הבית מדין טומאה רצוצה (דקבר סתום לדידי' מטמא רק למעלה ולא מן הצדדים כדעת הרבה ראשונים וכמו שנתבאר). שוב ראיתי כן בשו"ת עבודת הגרשוני (סי' ס"ד) דלהר"ש אפשר לומר דלא סגי אם יש שם פתח נעולה להפקיע מדין קבר סתום^(ו). אלא דמסיק, אף שדינו של הר"ש הוא כן מ"מ הדין שיוצא על פי פירש"י הוא אמת אליבא דכו"ע וכו', עיי"ש.

— הוספות —

(ד) דרש"י נמי ס"ל דכל האי דינא דבית סתום ופרץ את פצימיו, לענין חלות דין קבר איירי, כמו שנתבאר.

(ה) והנה, עי' בהגהת הט"ז שם שכתב בזה"ל, נהי שחשבו כפתוח מ"מ מטמא על גבי המרתף כשיעור שיש מלמטה תוך המרתף ממקום הנחת המת עד חוץ לפתח והאיך הלכו הכהנים ע"ג כל המרתף וכו' עכ"ל, וכנראה שהט"ז הבין דבית סתום שלא פרץ את פצימיו מטמא מלמעלה כנגד המת וכנגד הדרך המוליך מן המת לפתח, וכנראה שהבין במש"כ הר"מ (פ"ז ה"א) "ואין טמא אלא כנגד הפתח" דהיינו מלמעלה ע"ג הבית הסתום טמא בחללו מן המת עד הפתח, והנה לא שמעתי ולא ראיתי מי שפירש כן, וסתמימת כל המפרשים בזה משמע דאינו טמא אלא המאהיל כנגד הפתח מפני שהטומאה יוצאת משם אבל למעלה טהור לגמרי.

(ו) והנה הגאון עבדו"ג ז"ל מפרש דברי הר"ש בבית סתום שפרץ פצימיו למה אין שם אלא סוטל"צ ולא מטמא סביביו משום מגע בקבר, דאיירי בענין שיש לבית מקום טפח על טפח

סימן צט

בדעת המהרש"ל והגר"א ברין קבר סתום שלא פרץ את פצימיו

מכל סביביו נפרצה בו פרצה אחת של ארבעה טפחים בין מלמעלה בין מלמטה אינו טמא אלא כנגד הפרצה בלבד וכו'. והנה הגר"א השמיט עד מכל סביביו וכך היא גירסתו "קבר שסתם פתחו מטמא כל סביביו נפרצה בו פרצה אחת של ארבעה טפחים בין מלמעלה בין מלמטה אינו טמא אלא כנגד הפירצה בלבד, היה לו פתח אחד לצפון ופתח לו פתח אחר לדרום טיהר דרומי את הצפוני". וממילא רוצה להוכיח שהגר"א מחק גירסא זו משום דס"ל דבקר ליכא האי דינא של פצימין רק בבית. ופשוט שאין מזה שום הוכחה דא"כ לא היה ל"י להגר"א למחוק הכל, אלא שבמקום קבר היה ל"י לגרוס בית, כמו שהוא בגמ' בבא בתרא (יב ע"א), ומדמחק גם גי' "בית" אי אפשר להוכיח כלל שיש חילוק בין קבר לבית, וטעם אחר היה ל"י בזה. ואדרבא איפכא מוכח מדבריו דגם בקבר פתח נעול חשוב כפתוח, ממה דמסיק היה לו פתח אחד לצפון ופתח לו פתח אחר לדרום טיהר דרומי את הצפוני, ועכ"ח איירי בפתחים נעולים, דאי פתוח ממש אין נטהר שום פתח, וק"ל.

בגמ' בבא בתרא (יב ע"א) יש גירסא שרש"ל מוחק זה, והוא, "קבר שפתחו סתום אינו מטמא כל סביביו פרץ את פצימיו וסתמו מטמא כל סביביו". וראיתי מי שכתב להוכיח מזה דרש"ל ס"ל שדיני פצימין לא שייך לענין טומאת קבר. אבל פשוט שאין זה אפילו סרך ראיה. שרש"ל לא הגיה כן אלא מפני שמבואר בראשונים בסוגיא פלוגתא בביאור דין זה, אי כל סביביו איירי לענין טומאת קבר או לענין סוטל"צ, ועכ"ח לא גרסין קבר, אלא בית, דאי גרסין קבר הרי לא שייך פלוגתא בזה, דבקר סתום שלא פרץ את פצימיו לא שייך סוף טומאה לצאת כיון שאינו עומד להוציאה [ואעפ"י שבקר שיש לו פתח יש לדון אי שייך בזה סוטל"צ, מ"מ כשאין לו פתח והוא סתום ואין דעתו להוציאו פשיטא דלא שייך]. ובן ראיתי מי שרוצה להוכיח מדברי הגר"א בהגהותיו על תוספתא אהלות סופט"ז דס"ל דפצימין לא מועיל להפקיע מדין קבר סתום, דהנה גירסא דידן בתוספתא כך היא (וכך הביאו הרלב"ח בסי' קמ"ב), "קבר שסתם פתחו אינו מטמא מכל סביביו פרץ את פצימיו וחזר וסתמו מטמא

— הוספות —

לצאת הטומאה משם, ואין כאן אלא משום סוף טומאה לצאת. ולו"ד יראה לפרש עפ"י תשובות הרשב"א הנ"ל משום דס"ל דטומאת קבר אין בו שום טומאה מן הצד כמו שהוא דעת הרבה מן הראשונים, וכמו שנתבאר למעלה (עי' סי' ו' באורך), ולפיכך אפי' היה סתום לגמרי אי לאו סוטל"צ היה טהור מן הצד וכמו שנתבאר בפנים.

סימן ק

דעת האחרונים בדיון קבר סתום שלא פרץ פצימיו

מפורש להדיא שאין חילוק בזה בין בית סתום לקבר^(א). אולם עי' שיטה מקובצת (ב"ב יב ע"א) בשם רבי' יהונתן, משמע קצת דכל היכא שאינו עשוי לפרוץ הפצימין אינו מועיל, וכן מוכח לכאור' מפ' ר"ח (ביצה י' ע"א).

והאחרונים לא חילקו בזה בין בית לקבר ממש, וכ"ה בפשיטות בגידולי טהרה (תשובה כ) דכל שיש פצימין לקבר ממש הרי הוא טהור, וכתב שם עוד שאפילו נגד הפתח של הקבר טהור משום דכל טומאת פתחים אינו אלא משום סוף טומאה לצאת ובקבר ליכא לדין סוף טומאה לצאת מפני שאין דעתו לפנותו עיי"ש^(ב). וכ"ה להדיא בחזו"א (אהלות ס' ה' אות ב') דכל שיש למקום פתח אפילו

והנה, בענין בית סתום שלא פרץ את פצימיו אם הוא נפקע מדין קבר סתום, בזה קיי"ל להלכה כהרמב"ם והרשב"א ורש"י, וכמו שכתב הט"ז בהגהת הט"ז (יו"ד ס' שע"א) וכ"ה בעבודת הגרשוני והביא דבריו גם בהגהו' הגרעק"א בשו"ע שם, וכ"ה בחזו"א (אהלות ס' ה' אות ב') דכל שיש למקום פתח אפילו נעול לא יהיבנן דין "קבר סתום" ואפילו סתם הפתח בבנין כל שלא פרץ את פצימיו לית לה דין קבר סתום, וכעין זה בחזו"א (שם ס"ק ה') דפתח נעול יוצא מדין ק"ס.

ולענין אם גם בקבר ממש שאינו עשוי לפרוץ הסתימה לעולם, מועיל פצימין, כבר נתבאר (ס' צ"ז) שברשב"א

— הוספות —

(א) ראיתי מאמר מת"ח אחד, שהעיר על מה שהבאנו מהרשב"א הנ"ל, וזהו הערתו, הרשב"א כתב זה בשם יש מי שגורס ויש מי שפירש אבל הרשב"א גופי' ביאר בזה לפני כן הדק היטב שהוא מדין סוטל"צ וכמו שכתב התוס' (בב"ב יב.) עכ"ל. במחכ"ת טעה בהבנת הדברים ולא טרח לעיין. דאמנם בודאי יש חולקים על הרשב"א במה שהרשב"א מפרש שדין בית סתום נאמר לענין להפקיע דין קבר סתום, וכמו שהזכיר הרשב"א עצמו דעת החולקים עליו, וכן הר"ש שהובא בתוס' ועוד סוברים דהדין אינו קאי אלא לענין סוף טומאה לצאת, בזה צודק הוא דיתכן דלדעת הר"ש וכל הסוברים דבית סתום איירי מענין סוטל"צ, יש לומר דפצימין לא יועיל לענין להפקיע טומאת קבר אפילו בבית סתום, וכמו שבארנו, וכבר מבואר זה בעבודת הגרשוני כנ"ל. אבל דברינו הם, בדעת כל אלו החולקים בשיטת הרשב"א שדין בית סתום נאמר לענין להפקיע דין קבר, דהכי קיי"ל להלכה בכל הפוסקים כמו שנתבאר, הרי בשיטה זו, ראינו להרשב"א דקבר ובית שוים אצלו, דגם קבר סתום שעשה לו פצימין נפקע מדין קבר, וגם מתוס' משמע שאין חילוק בזה כמו שכתבנו למעלה (ס' צז בהוספות א'), והבן, וכ"ז פשוט.

(ב) ויש להעיר דלפום ריהטא משמע דכל אלו הסוברים שפצימין מועיל להפקיע דין קבר אפי' בקבר ממש, הוא משום דדינו כפתוח, ואף כשאין דעתו לפנות המת יוצא הטומאה מן הפתחים, ולא נאמר דין סוף טומאה לצאת אלא לענין להציל על שאר הפתחים, כמו שנתבאר (לעיל

הט"ז שם ובחידושי הגרשוני יו"ד שם שכן מבואר בכל הראשונים וכמו שכתב גם בחזו"א סי' ה' סק"ו].

אבן ראייתי בחכמת אדם (סי' קנ"ט ס"ד) שמחלק בין קבר לבית, דדוקא בבית מועיל פצימין, אבל בקבר צריך שיהיה פתוח ממש^(ט). ויש מקור לחילוק זה בפ"י ר"ח (ביצה י') דמשמע שם דדוקא פתח העשוי להפתח הוא דנחשב כפתוח עיי"ש, וא"כ בקבר זה לא מהני לכאור'^(ה).

ויראה, דמאן דס"ל דבזמניהם היה הארון עצמו פתוח (ולא כמו שפירשו רוב

נעול לא יהיבנן דין "קבר סתום" ואפילו סתם הפתח בבנין כל שלא פרץ את פצימיו לית לה דין קבר סתום, וכעין זה בחזו"א (שם ס"ק ה') דפתח נעול יוצא מדין ק"ס^(א). וכן ראייתי עתה בספר טעם ודעת (פ"ב ס"ק קנח) שהעלה כן בפשיטות וז"ל במקום שהיה פתח לקבר וסתמו לא מקרי קבר סתום אא"כ סתם את הפתח לגמרי דהיינו שהוציא את המזוזות ובנה שם אבל אם רק בנה שם ולא פרץ את פצימיו וכ"ש אם לא בנה כלל אלא שסגר את הדלת לא מקרי קבר סתום, עכ"ל. [ונכתב בשעה"צ שם עוד, ועי' טו"ז סי' שע"א סק"י, אבל האחרונים העלו להלכה כמו שכתב בהגהת

— הוספות —

סי' צ"ו (בהערה) שכ"מ להדיא בדברי הרמב"ם ובעוד ראשונים, (וע"ע לעיל שם בהערה בשם החת"ס, דמבואר דבאמת אין הטומאה יוצאת כסתום ולא פרץ את פצימיו אלא מדרבנן ואפי"ה ליכא עלה שם קבר סתום, והיינו משום דמ"מ גזירת הכתוב הוא שלא יהיה שום פתח לקבר ואם יש לו תורת פתח גם אם אין הטומאה יוצאת מדאורייתא אין לה דין קבר, וזהו ג"כ דעת הגידור"ט כאן).

(ג) וא"ת היכא מועיל נעילת דלת על הכוך והא הדלת נעשה גולל או דופק ומטמא באהל והטומאה בוקעת ועולה, דהרי להרמב"ם דין גולל ודופק הוא גם במידי שאינו קבוע אלא ארעי (כמבואר בפ"ב). צ"ל דאין להדלת דין גולל כלל הואיל ודינו כפתח, והכי איתא להדיא ברמב"ם (פ"ז ה"א) שאפילו סתם הפתח אם לא פרץ את פצימיו טמא רק נגד הפתח, ומשמע התם דאילו על גג הבית כולו טהור אפילו נגד הסתימה שהיא בחלל כותלי הבית.

(ד) ומש"כ שם "ובזה בית עדיף מקבר דאפילו אם חור שתצא משם הטומאה אפ"ה מאחוריו טהור", צריך לומר "דאפילו אין חור" וכו'. והנה מש"כ שם, בית סתום ולא פרץ פצימיו או שנפתח בו פתח או אפילו לא פתח עדיין אלא שחשב להוציאו בפתח אחד הרי יצא מדין קבר סתום, ע"כ, והביא זה מהרמב"ם. יש בזה ערבוב דברים, וקיצר מאוד, דלענין להפקיע מדין קבר אי"צ חשב להוציאו, ורק לענין אם יש כמה פתחים ולהציל על שאר הפתחים בזה תלוי אם נפתח הפתח או חשב להוציאו, ופשוט כן ברמב"ם.

(ה) ונראה לבאר טעם החולקים מה שגם בקבר שאין הדלת עשוי להפתח לעולם נחשב כפתוח, דס"ל שדרך הטומאה לצאת מן הפתחים, היינו שדרכה של טומאה שאם מוצא מקום פרוץ לצאת היא יוצאת, וכמובן שהכל גזירות מלך [וכבר הבאתי בסי' ט"ז הוספות ב' ובעו"מ מדברי הח"ס דמשמע הטעם דגזירת מלך שקבר שיש בו פתח אפילו נעול ואפילו אין הטומאה יוצאת, יצא מכלל קבר].

הראשונים להדיא דהארון עם המת היה סגור והחלל טפח היה בין הארון והכיסוי עי' סי' צ"ה, עכ"ח ס"ל דלאו ממש פתוח, אלא דין פתוח היה, והיינו שעשו שם דלת או פצימין, וס"ל שזה מועיל אפילו בקבר. אמנם אף לאלו דס"ל דהיה החלל טפח בין הארון ובין הכיסוי מסתבר נמי

דמ"מ היה מכוסה פי הכוך, והבאנו ג"כ מדברי הריטב"א דאעפ"י דס"ל דהיה פתוח ס"ל דהיה עכ"פ כיסוי כל דהו בפי הכוך עי' לעיל בסי' צ"ה. וא"כ מוכח דסתום ולא פרץ פצימיו חשוב כסתום גם בקבר ממש כשאין דעתו לפותחו.

סימן קא

בענין סוטל"צ בבית סתום שלא פרץ פצימיו

בדבר שיטת הר"ש (בתוס' ב"ב יב.) דס"ל שבית סתום ופרץ פצימיו יש בכתלים משום סוטל"צ, הנה להלכה אין זה נפקא מינא כ"כ, כי בלאו הכי הרי לפי דעת הרמב"ם הכתלים עצמן טמא מדין קבר ומטמאין באהל, והנ"מ הוא רק לשיטת הסוברים שכתלי קבר טהור לגמרי, או אפילו למאן דס"ל דכתלי קבר מטמא במגע ולא באהל (עי' לעיל סי' ה'), לדידהו יהיה נ"מ דמ"מ אם משך גג מן כתלי הבית יהיה טמא תחתיו מדין טומאה רצוצה.

אבל לכאור' יהיה נפקא מינא להלכה לגבי הכיפין שעושין בזמנינו ע"ג קברים כדי לחצוץ הטומאה ואין עושין פתחים של ד' טפחים דכה"ג דינו כבית סתום כמו שנתבאר (סי' ל"ט), ובזה אין כתלי הכיפין טמא אע"פ שהן סתומין לפי מאי דכתבו האחרונים ובראשם הרלב"ח דבית סתום

המקיף את הקבר לא נחשב החיצון כקבר והוא טהור, דמ"מ לשיטת הר"ש יש לחוש לטומאת סוטל"צ מן הכיפין כדין בית סתום, ולמעשה לא חוששין לזה בזמנינו. ואפשר לומר דגם להר"ש לא שייך זה אלא בבית סתום שלא ייחד המת שם לעולם ועומד להוציאו, ולא בקבר, ועו"ל דבטו"ר הבוקעת לתוך הבית סתום גם להר"ש לא דיינינן לאסור הבית הסתום משום סוטל"צ מפני שאין בבית גופו של מת אלא הטומאה בוקעת לשם^(א), וא"כ בהני כיפין שמתקנין בזמנינו ככו"ע אתיא מאי דלא חיישינן משום סוטל"צ בכותלי הכיפין, ועכ"פ לשיטת הרמב"ם ועוד ראשונים דלא שייך כלל טומאת סוטל"צ כשאין פתח ודאי נוחא. ועי' עוד יד רמ"ה בב"ב שם שתמה על שיטת הר"ש דלא מצינו טומאה של סוטל"צ אלא בפתחים ולא בבית סתום עיי"ש.

סימן קב

בענין כוך הפתוח למערה ופתח המערה סתומה

ובענין מנהג בניית אהל על גבי קברי צדיקים [בהוספה]

- (א) אלו הכוכין שהיו בכותלי המערה, וכתבו התוס' וסייעתם, שהיו פתוחין, היו פתוחין לתוך המערה [המערה היא כמין חדר^(א)], ואעפ"י שנזכר בלשונות כמה פוסקים דצריך שיהיה פתוח לאויר העולם, לאו דוקא תחת כיפת השמים אלא ה"ה פתוח לבית ופשוט, וכ"ה להדיא
- בספר גידולי טהרה (שו"ת סי' כ') בתוך דבריו "פתוח לאויר או לבית".
- והנה לא נזכר להדיא אם פתח המערה היה ג"כ פתוח, אבל נראה מסתמא דפתח המערה עצמו היה פתוח או נעול בדלת [דאכתי דינו כפתוח], וכ"מ במשנה

— הוספות —

(א) יראה לומר טעם למה היו קוברין בתוך מערה דהיינו שעשו מערה ובתוך המערה או בכתליה עשו הקבר, דלכאור' צ"ב מאי כולא האי למה טרחו עצמן לחפור מערה, למה לא יחפרו בור לקבורה על פני השדה [כדרך קבורה בזמנינו] ותו לא מידי. והיה אפשר לומר בזה עפ"י מה שכתבו הראשונים דבימיהם הקפידו לקבור בטהרה היינו באופן שלא יבקע הטומאה מלמעלה, ולזאת הצריכו שיהיו הקברים פתוחים כמו שנת', ודבר זה כמעט מן הנמנע לעשותו בקברות על פני השדה, כי היו צריכים להשאיר עצם הקבר פתוח ואפשר שאין יוצאין כלל מצות קבורה אם משאירים פתוח עצם הקבר, משא"כ במערה היה דרכן לעשות הפתיחה בין הארון לתקרת הכוך והארון עצמו היה סגור כמו שנתבאר למעלה וזה קשה לעשות בחפירה בקרקע. אמנם עי' רמב"ם ריש פ"ד מהל' אבל שחושב בין מנהגי הקבורה של ישראל לקבור בתוך מערה ולא על פני השדה, משמע שקפידא זה של קבורה במערה נוגע בעצם דיני קבורה. ויראה דענין זה נוגע לכבוד המת, שכבוד המת הוא שקברו יהיה בתוך מערה, ולא שיהיה הקבר מגולה על פני השדה, וזהו כענין מה שנהגו בזמננו במקצת מן הצדיקים שעושים אהל ע"ג הקבר לכבוד הצדיק שלא יהיה קברו גלוי על פני השדה אלא בתוך חדר, כי הקבר הוא ככסותו של מת וכגופו דמיא, וכמו שאין דרך אדם לדור על פני השדה אע"פ שהוא בכסותו, אלא בתוך בית, כך כבודו של מת שיהיה קברו בתוך חדר, כך יראה לפרש יסוד המנהג, ואעפ"י שכיום לא נוהגים כן (עי' טור סי' שס"ד שכל מקום עושין כמנהגן) הואיל ועכ"פ אין זה חיובא, בצדיקים רוצים לצאת ידי קבורה במערה כמו שהיה בימי חז"ל לכן בונים עליו אהל, כך חשבתי תמיד. אלא שלאחרונה ראיתי בשו"ת דברי יואל (חיו"ד סי' ק') שהאריך בענין מה שנהגו לעשות אהל על קברי צדיקים ותמה ע"ז שהוא צריך ישוב לכאורה שהוא נגד המבואר בש"ס ופסקי הרמב"ם שאין בונים נפש לצדיקים עיי"ש, ולפי דברינו הנ"ל הרי יש מקור עשית אהל בגמ' וברמב"ם שהקברים שלהם היה בתוך מערה ולא גלוי ע"פ השדה, ועכ"ח צ"ל דאהל שע"ג הקבר אינו בכלל נפש שהנפש עשו לזכרון והצדיקים דבריהם הן זכרונם כמבואר ברמב"ם, אבל האהל הזה אינו אלא לכבוד המת כדי שיהיה הקבר בתוך חדר מקורה ולא גלוי כנ"ל, איברא דמצינו הרבה קברות צדיקים שאין עליהם אהל כבר בארנו שזה תלוי במנהג.

אהלות (פט"ו מ"ח), ובסוטה (מד ע"א) וברמב"ם (פ"ו ה"ט) (ב).

ויש לעיין לפי שיטת התוס' וסייעתם דס"ל דהיה טהרת הכוכין תלוי במה שהיו הכוכין פתוחין לתוך המערה, מה יהיה הדין אם נסתם פתח המערה [מצוי במערות ישנות שבארץ ישראל שפתחי המערה סתומים, שמרוב השנים נתכסה הפתח בעפר], האם מעתה לא יועיל הכוכין הפתוחין להציל הטומאה מעל גבן, כי גם המערה צריכה להיות פתוח, או דילמא אפילו פתח המערה נסתם לא יורד דין קבר על הכוך, שעדיין פתח הקבר פתוח למערה ותורת דין קבר פתוח עליו, דהגם שפתח המערה סתום ואין להמערה גופא פתח, אבל מ"מ הא הקבר עצמו יש לו פתח פתוח, מה לי פתחו יוצא לאויר כיפת השמים מה לי פתח פתוח לאויר המערה.

ועיקר השאלה תלוי על פי היסוד שהנחנו לעיל (עי' סי' כג-מג) עפ"י דעת גדולי האחרונים, שאהל סתום ע"ג קבר סתום אין להחיצוני דין קבר סתום, אלא אהל חוצץ הוא, אעפ"י שיש באהל החיצון התפשטות טומאה מן הקבר, אבל אין עליו דין קבר הואיל ואין החיצון מקום המת ממש, דאין נקרא קבר אלא אותו המקום שבו המת שוכן, אע"פ שיש בהחיצון התפשטות טומאה מצד שהוא אהל על

הקבר, א"כ המערה גופה אין בה דין קבר, וא"כ גם הכוך י"ל דאין לו דין קבר משום שהוא פתוח לחוץ למקומו.

ותחילה יש לדון האם מקום הכוך ומקום המערה הן כשני מקומות וכשני חדרים, ונימא שהכוך בלבד הוא הקבר, והמערה היא מקום בפני עצמה חלוק מן הקבר, וא"כ הו"ל הכוך כקבר פתוח לחוץ למקומו, או יש לומר דהכוך והמערה כוליה מקום אחד הוא וקבר אריכתא היא הואיל והכוך פתוח למערה, ונמצא שגם המערה היא מקומה של המת, דנחשב הכוך עם המערה כאילו הכל כוך אחד, ולפי צד זה פשיטא שאם נסתם פתח המערה הרי זה קבר סתום כדין אם נסתם פתח הכוך.

ולעיל (סי' צ"ה) נתבאר דמה שכתבו שהיו הכוכין פתוחין לאו למימר שלא היו מכסין פי הכוך כלל, לא מיבעיא למאן דמפרש דהארון היה גבוה ז' טפחים דלדידיה היה הארון עצמו פתוח פשיטא שהיו מכסין פי הכוך, אלא היה ל"י דין פתוח, אלא אפילו היה הארון גבוה ו' טפחים מ"מ ג"כ מבואר בריטב"א להדיא שהיה הכוך מכוסה, ומסתבר דלכו"ע היה מכוסה כמו שנתבאר לעיל שם אלא דמ"מ דין פתוח היה לו דלא כל כיסוי נחשב כסתומה.

— הוספות —

(ב) דהתם מבואר דיש טומאה בפתחי המערות. אך י"ל דהתם איירי במערה שעדיין משמש לקבורה שלא נתמלא כל מקומות הקבורה שם, אבל אחרי שנתמלא הקברות וכבר אין קוברים שם סתמו פתחי המערות, וכ"מ קצת מדלא רואים לפנינו בזמנינו המערות הרבות, שלפי החשבון היו צריכים לראות הרבה מערות, ורובא דרובא סתומים ואין ניכר.

והנה, יש להביא ראיה מדברי התוס' שאין חשוב קבר אלא הכוך עצמו עד פתח הכוך, אבל המערה גופה נחשבת כמקום בפני עצמה ואינה מכלל הקבר, ואע"פ שהכוכין היו פתוחין להמערה מ"מ לא נחשבת המערה כחלק מן הכוך אלא כשני מקומות הן, ויש לכל אחד דין אחר. דהנה, כתבו התוס' (ב"ב ק' ע"ב ד"ה ורומן) דלא היה מועיל פותח טפח מן הצד, אלא לענין טומאה דאורייתא, אבל מדרבנן מיהא טמא העובר עליהן, כדאמר דגזרו עליהן וכו'. וכתבו שם עוד התוס' וא"ת כיון שגזרו בקבר אפילו יש שם פו"ט [ר"ל אפילו פתוחין מן הצד] א"כ גם בבית אפילו לא פרץ פצימיו "יטמא סביביו", כי היכי דבית סתום יש לו דין קבר סתום ה"נ בית פתוח יש לו דין קבר פתוח וי"ל וכו'. מתבאר מדברי התוס' דטומאת ארונות שגזרו בה רבנן דמיא לקבר ממש שטמא מכל סביביו ולא רק כנגד המת^(ג).

והנה מתבאר בתוס' (קא. ד"ה ותו) דאע"פ שכנגד חלל הכוך טמא מדרבנן מ"מ

אינו טמא אלא העובר ע"ג הכוכין עצמן ולא על גבי חלל המערה, וכ"מ בהראשונים (בסוגיא דכוכין) דדוקא כנגד הכוכין טמא (מדרבנן) ולא כנגד כל המערה, וקשה דלכאור' כיון דהכוכין היה פתוח למערה א"כ הלא הכוכין עם המערה נחשב כמו בית גדול אחד, ולמה אינו טמא כנגד כל המערה, שהרי מבואר בתוס' הנ"ל דגזרו בארון שטמא אפילו שלא כנגד הטומאה. אלא עכ"ח צ"ל דהכוכין עם המערה נחשבים כב' מקומות, ואין נותנים דין ארון אלא הכוכין עצמן שהן מיוחדים ומוקצאים למקום המת, אבל מקום המערה נחשבת כבית בפני עצמה ואינה נטפלת למקום הקבר, שהמערה אינה מוקצאת למת כלל אלא עשויה לחיים לקוברי המת וכדו', והכוך מובדל ממנה, דעכ"פ היה פתח הכוך מכוסה, וכמ"ש הריטב"א (ב"ב ק': ד"ה והכוכין) שהיו עושין סתימה לפתחו של כוך^(ד), והוי ליה מקום בפני עצמו. וגם אי נימא דטפח היה פתוח ממש, מ"מ כל שלשה כלבוד דמי ועדיין נחשב הכוך כמקום סתום בפני עצמו, לענין שלא נחשוב המערה כמקומו

— הוספות —

(ג) בהגהו' הרש"ש (ב"ב ק': ד"ה ורומן) נראה לו פשוט דלא גזרו טומאה ביש בו חלל טפח אלא כנגד הטומאה בלבד אבל לא כנגד הריקן משום דלא גזרו אלא אטו אין בו פותח טפח ושם אינו בוקע אלא כנגדו, ועיי"ש ברש"ש שמחק דברי התוס', וכתב שהוא ט"ס, וצ"ל יטמא כנגדו, ור"ל דמבואר בכ"מ דמת בבית העליה טהורה, [ור"ל שמהגמ' לא פרץ את פצימיו אינו קשה, דנימא דאיה"נ דלמעלה טמא והגמ' לא איירי מזה, ולפיכך כתב שהקושיא ממקום אחר]. וכל זה דוחק גדול שעוקר כל דברי התוס', וגם הרמב"ן הקשה מהגמ' דלא פרץ את פצימיו דמבואר מזה דבארין גזרו אבל צדידיו. וכבר כתבנו למעלה (סי' פ"ב) דגם ברמב"ם מפורש דגזרו שיהיה דין הארון "כקבר" לענין המהלך ע"ג הארון דהיינו שטמא אפילו נגד הריקן.

(ד) אע"פ שהריטב"א כתב שם שהי' הכוך פתוח מ"מ ס"ל דסתימה כל דהו מיהא הוה עיי"ש.

של המת^(טז). וע"ע ש"ך סי' שע"ב (ס"ק ב' וס"ק ג'), דמשמע שם שפתח של טפח בין חדר לחדר לא עושה שני המקומות למקום אחד, וכ"מ להדיא בשו"ע (סי' שע"א ובש"ך ס"ק ר')^(נ).

ובן יש להוכיח קצת שאין נחשב המערה מגוף הקבר ממה שכ' הרמב"ם (פי"ד מהל' אבל) שאין קוברין ב' מתים כאחד, והשתא אם המערה היא קבר אחד עם הכוך, האין קברו בזמניהם לתוך מערה אחת כמה מתים והכוכים היו פתוחים, ונמצא כאילו כל המתים כקבורים בקבר אחד, אלא ודאי הדבר פשוט שכל כוך וכוך

נחשב לקבר בפני עצמו, ואין דנין כאילו כל המתים קבורים בקבר אחד אע"פ שהיו כל הכוכין פתוחין. הרי מבואר דפשיטא דאין נחשב הקבר אלא הכוך עצמו אע"פ שהכוך פתוח למערה, ולא אמרינן שהכוך והמערה כולן קבר אחד הוא.

(ב) והנה אחר שנתבאר דהמערה גופה אין לה דין כוך והיא כמקום בפנ"ע, פשיטא לן שאם סתם פתח המערה [ועדיין הכוך פתוח למערה], אין דין קבר סתום על חלל המערה^(נ), לפי מאי דקיי"ל שאהל חיצוני אשר על קבר סתום אין החיצוני קבר משום שאין בהחיצוני עצם המת אלא

— הוספות —

(ה) ויראה לפי"ז בהא דכתב הרמב"ם (פ"ד מטומאת המת ה"ז) שדרה שנגרדו רוב חליות שלה אע"פ ששלדה קיימת אינה מטמאה באהל, ובזמן שהיא בתוך הקבר אפילו משוברת ואפילו מכותת מטמאה באהל מפני שהקבר מצרפה, ע"כ. שאם היה מקצתה בארון הסתום שבכוך, ומקצתה במערה פשיטא דאינו מצטרף דהוי כשני מקומות ולא חשבינן ליה כקבר אחד.

(ו) והנה עי' ראב"ד בהשגות (סופ"ז) שכתב שאם היה קבר פתוח לסוכה והסוכה סתומה אז נעשית הסוכה כגולל לקבר, לכאוי' יש ללמוד מזה לנידון דידן שהיה הקבר פתוח למערה והמערה סתומה אז עכ"פ נעשה המערה כגולל לקבר דהמערה הסתומה כסוכה הסתומה היא. אבל האמת בדין עכ"פ עשו גולל על פתח הכוך עי' לעיל סי' צ"ה דאי אפשר לומר שהיה הקבר ממש פתוח עד שלא יצאו ידי חובת קבורה, וכ"כ להדיא הריטב"א (ב"ב ק: ד"ה והכוכין) דהיו סותמים גם מקום הפתח בסתימה [רק שהשאירו פתוח טפח], וכל שהיה הקבר פתוח רק טפח אע"פ שיצא מדין קבר סתום, מ"מ חל תורת גולל על המכסה אותו, דכל גולל אפילו פתוח טפח הוי גולל עד שיהיה פתוח ד' טפחים כמבואר ברמב"ם פ"ו (ה"ו), וכיון דקיי"ל דאין גולל אחר גולל, כמבואר ברמב"ם (פ"ו ה"ז), דאין דין גולל אלא מה שהוא צרכו של קבר, והכא עכ"ח אין סתימת המערה צרכו של קבר דהא מאיליו נסתם ודרכם היה להשאיר המערה פתוח ועכ"ח אין זה צרכו של קבר, וכמו שכתב החזו"א (סי' כ' ס"ק י"ד בשם הר"ש, ועי' לעיל סי' מ"ח) דאהל חיצון שאינו צרכו של קבר לא נחשב קבר, וכ"כ במרכבת המשנה (פ"ז ה"ז), וז"ל, דקבר סתום שיש בו חלל טפח אינו מטמא באהל אם עשה אהל ע"ג קבר סתום ואין האהל נוגע בקבר הרי האהל השני טהור לגמרי, דיש גולל למת ואין גולל לקבר ר"ל דאין גולל ע"ג גולל, עכ"ל. והכי נמי אפי' מאן דס"ל שהיה הכוכים שלהם פתוח טפח, מ"מ תורת גולל היה שם שהגולל הוא ממצות הקבורה, ולא שייך שוב גולל אחר גולל, ודברי הראב"ד דסוכה סתומה על קבר פתוח נחשב הסוכה כגולל, אינו אלא בשהיה הקבר פתוח ד' טפחים, והסוכה היא הגולל, ופשוט (וע"ע לעיל סי' כ"ט).

(ז) ר"ל אפילו לא היה המערה קרקע עולם אלא בנין.

התפשטות טומאה כמו שנתבאר, וגם מועיל לחצוץ אפילו היה האהל סתום, ה"ה שחלל המערה אשר בצדו יש קבר אין המערה גופא בדין קבר. אך יש מקום להסתפק אם עי"ז שנסתם פתח המערה, אם יורד דין קבר סתום על הכוץ עצמו, מפני דהואיל ופתחו למקום סתום נחשיבו כקבר סתום, או שמא לא שנה פתוח לאויר כיפת השמים או פתוח לאויר מקום אחר, כל שפתוח הוא למקום שחוץ מקברו דין פתוח עלי'.

ולבאורה הדין נותן שלא יחול שם קבר על כוץ זה הפתוח, כי חלל המערה ודאי אינה קבר מפני שאין בה גוף המת אלא התפשטות טומאה היוצאת דרך פתח הכוץ לחדר החיצונה, והרי נתבאר לעיל שבית סתום שאין בו עצמו של מת אלא התפשטות טומאה אין לו דין קבר (והכי קי"ל למעשה כמו שהארכנו בזה לעיל). והכוץ נמי אינו קבר שהרי יש לטומאה שבו פתח לצאת, לחוץ ממקומו, וקבר פתוח אינו קבר כמו שנתבאר למעלה, ומהיכן יחול כאן תורת קבר.

ובבר נתבאר (כמה פעמים בחיבור זה) בשם הרשב"א, ש"גזירת הכתוב" היא שקבר שיש לו פתח [היינו שיש לו דרך להוציא הטומאה לחוץ ממקומו] דינו

כאהל, ואהל אינו קבר ואינו מטמא אלא דרך פתחו בלבד, והדין שקבר פתוח אינו נידון כקבר נלמד מדין כל הבא אל האהל דרך פתחו מטמא וכמוש"כ גם הרמב"ן בב"ב ועוד ראשונים כנוצר למעלה, וא"כ מסתברא דגם אם הקבר פתוח למקום סתום אינו קבר, הואיל ושם פתח עלי' ובכלל קבר פתוח הוא, דמנא לן להמציא חידושים ב"גזירת כתוב" זה דבעינן פתח פתוח למקום פתוח, ומסתמא כל פתוח לאויר העולם פתוח הוא וגם האויר שבתוך בית סתום אויר העולם מקרי^(ח), א"כ הדין נותן כיון שיש פתח פתוח לכוץ זה אינו קבר ואין טומאתו בוקע למעלה הואיל ויש לה לטומאה דרך שתצא מן הפתח.

אכן אולי יש צד לומר שכל פתח שהוא פתוח למקום סתום אין שמו פתח, וא"כ כיון שהכוץ פתוח לחדר סתום בטל שם פתח ממנו, והוי ליה כאילו אינו פתח, וקם דין הבית הפנימי כקבר סתום שאין לו פתח. אך נראה דאי אפשר לחדש מושגים בלי ראיות, לומר שפתח שבין ב' חדרים (ואין להם פתיחה מבחוץ) אין לו דין פתח, דהרי לענין יציאת הטומאה מן הכוץ אל המערה לא יעלה על הדעת לומר שאויר המערה אין בו התפשטות טומאה מן הכוץ דאין הפתח נקרא פתח, לענין

— הוספות —

(ח) וראיתי משיגים על דברינו, מלשונות האחרונים שכתבו דצריך שיהיה פתוח לאויר העולם, לא ידעתי מאי דיוק הוא זה, וכי יעלה על הדעת שצריך שיהיה פתוח תחת כיפת השמים דוקא, והרי כל כוץ היה פתוח לתוך מערה, ולהדיא הבאתי למעלה מגידו"ט שכתב דאין חילוק בין פתוח לאויר או פתוח לבית, העיקר שיהיה פתוח למקום אחר לחוץ ממקומו, ואפילו היה פתוח ע"י צינור שראשו השני פתוח לתוך עומק הים הגדול נמי דינא הכי הוא, ואין כאן ענין של כיפת השמים דייקא.

טומאה הנמצאת ביניהם שלא יכנס ביניהם טומאה דרך הפתחים, דלענין יציאת הטומאה, די לנו מה שהוא פתח המשמש לטומאה לצאת. וגם נראה דקשה לחדש זה אפילו לענין שאר מילי, כגון לענין מה דקיי"ל צורת הפתח מפסיק בשדה כלאים, קשה לחדש שאם יהיה בית סתום ויהיה באמצעו צורת פתח שלא יחול שם פתח על הצו"פ מפני שהוא נמצא במקום סתום. ואולי יש לדון עוד, לומר סברא אחרת, למה לא יועיל הפתח של הכוך למנוע הבקיעה מע"ג הכוך, דהרי יסוד דין פתח שהוא מציל מן הבקיעה הוא משום דיש מקום לטומאה לצאת, ונימא דלא אמור האי דינא דדרך הטומאה לצאת מפתח אלא א"כ הפתח יוצא למקום פתוח, אבל אם הפתח יוצא למקום סתום כיון שאין לה מקום לצאת מן החדר הסתום שוב אינה מתחלת לצאת כלל מן הפתח^(ט). אבל כמובן שאין לנו כח לחדש יסודות והגדרות בדבר שהוא גזירת הכתוב, ומהיכי תיתי נבוא לחדש דפתח הפתוח לחדר שני והחדר השני סתום אין הטומאה יוצאת ממנו דרך הפתח. אלא בפשטות הרי הטומאה יוצאת מן הכוך למערה כל רגע ורגע, ומן המערה אינה בוקעת למעלה שזה כבר נתבאר דהתפשטות הטומאה שבמקום סתום אינה בוקעת למעלה, ויותר מזה אפילו מקום שיש בו

המת עצמו וחסר לו תנאי קבר (כגון בית סתום ולא פרץ פצימיו, או ארון שאין לו תורת קבר) אע"פ שהם סתומים אין הטומאה בוקעת ועולה.

ולכא' היה אפשר לבעל דברים לטעון דזיל בתר טעמא דהרי כתבו הראשונים (בסוגיא דכוכין ובעו"מ) לבאר הא דבעלמא קבר סתום הטומאה בוקעת ועולה, משום שכיון שאין לטומאה מקום לצאת בוקעת ועולה, א"כ נימא גם בגווי שיש מקום לטומאה לצאת לחדר השני מ"מ הרי אחרי שכבר יצאה הטומאה ונתמלאה חדר הפנימי שוב אין מקום לטומאה שבחדר הפנימי לצאת לחיצוני, שכבר הבית החיצון מלא טומאה. אמנם דברים הללו אינן דברים, דכל הדברים הללו שכיון שאין מקום לטומאה לצאת בוקעת ועולה אינן אלא גזירות מלך, שאין הטומאה דבר גשמי, וסוף הדבר הוא שקבר סתום גזרה תורה שתהא הטומאה שבקבר בוקעת ועולה מפני שאין לה מקום לצאת, אבל כשיש לה מקום לצאת לחוץ מן הקבר שוב אינה קבר, ויש מקום לחדר החיצוני לקבל כל הטומאה היוצא מן הפנימי שאין הטומאה דבר גשמי שמוגבל בקבלת הטומאה, וממילא כיון שהטומאה יוצא ממקום המת שוב אינו קבר. והחיצון פשוט שאינו קבר שאין שם אלא התפשטות הטומאה וכנ"ל.

— הוספות —

(ט) ונחדש חידוש בעין שיטת הגר"א (א"ר אהלות פ"ד מ"א) בדין טומאה רצוצה, דס"ל דכל טומאה רצוצה שהיא תחת אהל אינו בוקעת כלל, דכיון דסופו של טומאה להתפשט תחת האהל אינו מתחיל כלל לבקוע, ה"נ נחדש מעצמינו דין כזה לענין פתחים שכל שסוף הטומאה אין לה מקום לצאת שוב אינה מתחלת לצאת כלל מן הפתח ועומדת במקומה ודינה כאילו אין לה פתח.

טומאה אין לו דין קבר (והכי נוהגים למעשה כמו שהארכנו בזה לעיל), וכך הפנימי נמי אינו קבר שהרי יש לטומאה שבו פתח לצאת, לחוץ ממקומו, וקבר פתוח אינו קבר כמו שנתבאר למעלה, ומהיכן יחול כאן תורת קבר.

וגם נתבאר דאין להטוען לטעון דברים ולומר דהמערה אינה אהל נפרד מן המת דהכך והמערה כחד אהל הוא, מאחר שהפתח פתוח לצד המערה א"כ נחשוב המערה והכך ככך אריכתא ויהיה הכל טמא גם הכך והמערה. זה אינו דהרי כבר הבאנו מסוגיא דכוכין בהא דכתבו הראשונים דאע"פ שיש פו"ט בין הארון והכך, מדרבנן טמא למעלה ע"ג הכך מדין גזירת ארונות, ומשמע מדבריהם דדוקא כנגד הכוכין טמא ולא כנגד חלל המערה, וכן מבואר להדיא בתוס' (דף קא. ד"ה ותו), הרי מבואר דפשיטא דאין נחשב הקבר אלא הכך עצמו עד הפתח של הכך, ולא אמרינן שהכך והמערה קבר פתוח אריכתא היא. והנה לא מיבעיא לרובא מן הראשונים שפירשו שהיה מנהגם להכניס הארון בכך, והארון עצמו היה סגור, וגם מפורש בריטב"א (ב"ב ק:) שהיו סותמין הכך עכ"פ בסתימה כל שהוא, ולא נשאר פתוח ממש מן הכך (אלא אפשר שטפח אחד למעלה כן נשאר), והרי כל שלשה כלבוד דמי וככך סגור דמיא (לענין שיהיה נחשב שהמת מונח במקום נבדל), ודאי הדין נותן דאי אפשר להחשיב הכך עם המערה ככך אריכתא הואיל ויש דופן מבדיל בין הכך והמערה, והרי המערה אהל שני היא ואין דינו כאהל המת

ועיין בתשו' חת"ס (יו"ד סי' ש"מ ד"ה ע"כ) שכתב דקבר סתום שפתוח טפח אע"פ שאין הטומאה יוצאת ממנו [משום דהוא חור שחרורה שרצים דשיעורו להוצאת טומאה הוא כמלוא אגרוף] מציל מדין קבר סתום. הרי חזינן דפשיטא לי' דענין הפתיחה אינו תלוי כלל אם הטומאה יוצאת או לא, אלא דהפתיחה מבטל תורת קבר, וזהו כענין שכתב שם עוד (סי' ש"מ ד"ה שוב עיינתי וז"ל) "דכל אהל שאינו קבר והוא סתום בלי חור ויש בו חלל טפח חוצץ מפני הטומאה בין למעלה בין מן הצדדין" עכ"ל. [ועו"ש בתשובה שכתב לענין בית סתום שלא פרץ פצימיו דמדאורייתא אינו מוציא טומאה כלל דטומאת פתחים נעולים הוא רק מדרבנן, ואפי"ה מפקיע מדין קבר סתום]. ואם דבעיקר דבריו שכתב כל שאין עליו תורת קבר אפילו הוא סתום חוצץ, הוא דבר פשוט ויש לזה הרבה ראיות (כמו שכתבנו למעלה מסי' כ"א ואילך). אך מש"כ דפתח שאינו מוציא טומאה סגי להפקיע דין קבר הוא קצת חידוש. אבל בכל אופן לענין פתח הפתוח למערה והמערה סתומה ודאי יש להוכיח מדברי הח"ס דאין כאן תורת קבר.

אשר לפי"ז, גם אם נסתם פתח המערה ואין מקום לטומאה לצאת מן המערה, הדין נותן שלא יחול שם קבר על כן הפתוח, דממ"נ אינו קבר, המערה עצמה ודאי אינו קבר מפני שאין בהחיצונה גוף המת אלא התפשטות טומאה היוצאת דרך הפתח הפנימי לחדר החיצונה, והרי נתבאר לעיל שבית סתום שאין בו עצמו של מת אלא התפשטות

כמבואר בש"ך (יו"ד סי' שע"ב ס"ק ב' וס"ק ג')⁽¹⁾. ואף לפי מה דהמהר"ם מלובלין פירש בכוונת התוס', שהי' הארון עצמו פתוח, מ"מ נתבאר שאי אפשר לפרש שהיה פתוח ממש אלא דין פתוח היה, ובודאי נתנו עליו או דלת או אבן באופן שאינו מבטל דין פתוח שלו^(א).

בהא נחתינן דכפי הנראה דמעירות של ימיהם, נשאר בחזקת טהרה גם אם במשך השנים נסתם פתח המערה ונחלל המערה לא נתמלא והרי הוא בחזקתו, והכוך נשאר בחזקת פתוח למערה, גם לפי התוס' וסייעתם הסוברים דהחזק"ט של המעירות תלוי במה שהקבר היה פתוח, ומטעם שנתבאר^(ב).

ג) **ובדי** להשקיט האוון השומעת שלפי השקפה ראשונה, נראין הדברים כדבר מוזר ותמוה (לומר שקבר

פתוח למערה סתומה דינו פתוח), אציין, שבזמנו (לפני יותר מעשר שנים כשהוצאתי לאור הקונטרס במהו"ק) והגיע הקונטרס לידי"נ הכהן הרב הגאון ר' בנציון הכהן קוק שליט"א (מגדולי תלמידי הגאון זצ"ל"ה), והביא הקונטרס לידי הגאון הגרי"ש (שליט"א) [זצ"ל"ה] והקריא לפניו עקרי הדברים. ודיבר עמו גם על פרט זה המבואר כאן שגם אם המערה סתומה עדיין נשארים הכוכים דינם כקבר פתוח, ואמר הגרי"ש שליט"א שזהו אמת ונכון, ואישר הדברים בפה מלא וביד חזקה.

ובעת זכיתי לקבל מכתב מנכדו של הגרי"ש (שליט"א) [זצ"ל"ה], הגר"מ ישראלזון שליט"א בענין זה והריני מעתיקו אות באות כפי שקבלתי, וז"ל המכתב: אל מעלת כבוד הגאון רבי יוסף

— הוספות —

(י) הש"ך שם חידש דדוקא כהן הנמצא בתוך אהל המת ממש טמא מדאורייתא, אבל בתים הסמוכים לבית שהמת בתוכו אע"פ שהן ג"כ טמאים אין זה אלא מדרבנן כיון שאין זה אהל המת ממש. והנה להלכה לא קי"ל כן שהרי בהדיא כתב הרמב"ם פ"ג (ה"ג) "אם נכנס לאהל טמא שנכנסה לו הטומאה לוקה אע"פ שעצמה של טומאה בבית אחר" ע"כ, וכמ"ש המג"א (סי' שמ"ג ס"ק ב'), ועי' בפ"ת ביו"ד שם שהביא הרבה מן הפוסקים שפירשו שגם הש"ך לא נתכוין אלא לטומאה של סטל"צ. אבל עכ"פ למדנו מדברי כולם ראייה, שאם המת נמצא בבית בפני עצמו אע"פ שיש פתח ממש לטומאה לצאת ממנו, אין נקרא הבית השני אהל אחד עם המת, ולא אמרינן אהל אחד אריכתא היא, דאל"כ עדיפא דיו להם לכל המשיגים להשיג על הש"ך על גופא דדינא ולטעון דכיון שיש פתח לטומאה לצאת הוי לי' אהל אחד עם המת, אלא ודאי בהא כו"ע מודו דאהל המשכה לאו אהל המת נקרא, אלא דס"ל דגם אהל המשכה מדאורייתא היא וכמבואר ברמב"ם, והבן.

(יא) דהיינו למאן דס"ל דישור של הפתח דינו כפצימין א"כ הרי נשאר פצימין, או דנימא דעשו שם דלת, או פצימין ממש, כמו שנתבאר לעיל.

(יב) וכ"ש לפי הרמב"ם וסייעתו הסוברים דקרקע עולם אינו קבר אפילו היה סתום, וכ"ש נמי לפי שיטת הראב"ד וסייעתו הסוברים דאפילו קבר בנין סתום אם יש חלל טפח אין טומאת אהל, וכ"ש נמי אי נימא דהכוין היה כצורת תוס' רי"ד שהיה הקבר בתוך כוך (ולא שהכוך עצמו היה הקבר), דאז ודאי לא איכפת לן מה שהמערה סתומה, וכמו שכבר נתבאר כ"ז.

קדיש ברנדסדורפר של"ט"א בעמח"ס "אורה ושמחה" על הרמב"ם ורב ומו"ץ בשכונת "בית ישראל" פעה"ק. ברכה ושלום רב. הנני למסור להדר"ג נ"י את אשר זכיתי לשמוע מפ"ק אא"ז מרן הגרי"ש אלישיב של"ט"א ביום ה' פר' תצוה ו' אדר ראשון תשע"א. וזה אשר שאלתי אותו: קבר שיש בו פתח למערה (ריקה) הסמוכה לה, והמערה היא סתומה לגמרי מחלל העולם. האם הקבר נחשב קבר סתום מכיון שאינו פתוח לאויר העולם? והשיבני מרן של"ט"א: ודאי "אין" הקבר נחשב קבר סתום, כיון שהוא פתוח למקום אחר, ואין צריך שיהיה פתוח לאויר העולם, עכ"ד. והנני חותם בברכת התורה אדר א' תשע"א. משה ישראלזון. ע"כ לשון המכתב היקר.

ובתקופה הנ"ל, שאלתי גם את פי הגאון הירושלמי רבי אברהם אטיק של"ט"א, כמסיח לפי תומי, ר"ל שלא הקדמתי לו שום הקדמות, אלא טענתי לפניו כהאי לישנא (בערך), לפי מש"כ התוס' והראשונים שהטעם מה שהמערות הקדמוניות בחזקת טהורות (מה"ת) למעלה, מפני שהקבר פתוח, וכיום שפתחי המערות סתומות הרי אולא חזקה זו, אז תוכ"ד אמר בפשיטות ובתקיפות, שאין סתימת פתח המערה מגרע כלום, דגם אם פתח המערה סתומה עדיין יש על הקבר דין פתוח. וגם כעת [לאחר כעשר שנים] שאלתי אותו פעם שניה ע"ז והיה חזק בזה בדעתו. וגם דברתי אז בשעתו בענין זה עם כמה מגדולי הלומדים שבעיה"ק ירושלים והסכימו לזה⁽¹⁾.

סימן קג

אם יש טומאה דרבנן מעל הכוכין

(א) איתא בתוס' בסוגיא דכוכין בב"ב (ק:) ובברכות (יט:), וכן סייעת הראשונים (שם) ההולכים בשיטת התוס' כתבו כן בחידושיהם הטהורים, שהתיקון שעשו לטהרה לא מועיל אלא לענין לאצולי מטומאה דאורייתא אבל מדרבנן מיהת טמא מגזירת ארונות שגזרו יש בו

פו"ט אטו אין בו פו"ט. אמנם כבר כתבנו למעלה (סימן פח) שדעת הרמב"ם והראב"ד דלא גזרו אלא בארונות סתומים אבל לא בקבר פתוח וכ"כ בספר סדרי טהרות, וכבר קדמו בתשו' חת"ס ביו"ד (סי' ש"מ) בדעת הראב"ד, וכתב דשיטה זו מחוורת, דלתוס' קשיא מ"ט עשו כוכין רומן שבעה

— הוספות —

(יג) ראוי לציין שבו בפרק הצעתי שאלה זו קדם אאמו"ר הגאון זצ"ל, ושמע ממני את הצדדים (לומר שגם אם פתח המערה סתום הרי המערה בחזקת טהרה), אמנם לא אמר לי לא הן ולא לאו [וכמדומה שאמר לי אז שאינו כעת בענינים אלו ואינו יכול להכריע בזה]. ולאחר זמן כששמעתי שהגרי"ש אלישיב של"ט"א [זצ"ל] הסכים בדברינו סיפרתי לו ונהנה.

כיון דעכ"פ איכא טומאה מדרבנן כמ"ש תוס' בב"ב (ק' ע"ב) בעצמן א"כ לא יעלו עליהם כהנים וא"כ טפח יתירה למה לי ודוחק אם עבר ודילג עליהן כהן שלא יתחייב מלקות זהו דוחק וכו' (א). ומלבד זה נתבאר למעלה (סי' פט) מה שנראה דעת הרמב"ם דגם בקבר שהוא קרקע עולם לא גזור, דעיקר הגזירה אינה אלא בארונות המיוחדים למת ולא בשאר אהלים, וקרקע עולם אינו מתייחס למת (דמהאי טעמא לא שייך בקרקע עולם דין קבר לדידי') ונחשב כאהל סתמא.

ודע עוד דאותן הכוכין העשוין כתואר שתיאר בתוס' רי"ד דהיינו שהקבר בתוך הכוך או בתוך המערה ולא שהכוך עצמו הוא הקבר (ב), כה"ג לכו"ע ליכא מעל הכוך מלמעלה אפילו טומאה דרבנן, כ"כ הגאון ר' דוד שמידל שליט"א

במכתבו הנדפס בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' קכ"ז ד"ה וג"א) שאהל החוצץ על הקבר אין מלמעלה מעל האהל גזירת ארונות (א), וכן נוהגים ומטעם זה אנו מטהרין על הכיפין העושים בזמנינו אפילו מטומאה דרבנן.

יוצא מזה לענין המערות הישנות הסתומות, שאין אנו יודעים באיזה אופן בנוי המערה, אבל אנו יודעים עכ"פ שעשו חלל טפח (ד), הרי מלבד דעת הראב"ד וסייעתו (הסובר דקבר סתום שיש בו חלל טפח מציל מטומאת אהל, ואין שם אלא טומאת מגע ואין הכהנים מזהירים עליו), נוסף במערות גם דעת הרמב"ם וסייעתו הסוברים דקבר שהוא קרקע עולם אין לו דין קבר סתום, ונוסף לזה במערות העשויות כדעת תור"ד דס"ל דהקברים היו בתוך כוך (ולא שהכוך בעצמו היה הקבר),

— הוספות —

(א) אמנם מלשון הריטב"א ב"ב (ק. ד"ה הגי תרי כוכין) שכתב "לתקוני כל מאי דאפשר" וכו' משמע קצת שמפרש דעשו כן להצילו מאיסור דאורייתא.

(ב) ר"ל שעשו כפי מה שאנו רואין בהרבה כוכין שבתקופת המשנה הנמצאין בא"י שהיה הקבר בצד המערה, שחוקקים בגוף הכותל שבמערה כמין בית קטן, ושם בונים קבר, ובין הקבר לתקרת הכוך היה טפח או כמה טפחים, וצורה זו היא כעין צורת הכוכין שבתוספות רי"ד (בבא בתרא ק' ע"ב) שביאר שהי' חופר הכוך כקומת אדם וחופר עד שמגיע שוה לקרקע המערה ואח"כ מעמיק בארץ ז' טפחים וברוחב ששה, ונמצא שיש על הקבר חלל גדול (עי' לעיל סי' ע"ז). ובהא פשיטא שאפילו אם נסתם פתח המערה אין טמא מלמעלה כלל, לפי מה שנתבאר לעיל מדברי הרלב"ח והפוסקים.

(ג) והנה, עי' מהרש"א (ב"ב ק: על תוד"ה ורומן) שהביא ראיה מן הגמ' (קא.) דהכוכין טמאין מדרבנן, ומיהו לפי מה שפירשו המאירי והריטב"א בתני' השני והחזו"א בתני' השני אין ראיה לזה, יבואר להלן (סי' ק"ד).

(ד) כדאמרינן רוב ארונות יש להן טפח, ולפי הרבה ראשונים עשו כן בקפידא כדי להציל מטומאה, וזה גם דעת כל אלו דס"ל דעשו גם פתוח מן הצד, דודאי היה זה לקפידא להציל מטומאה, וכמו שכתבו מפורש שעשו כן לטהרות, ועכ"פ לכו"ע רוב כוכין יש בהן חלל טפח אף לאלו שלא פירשו שעשו כן מחמת קפידא, כמו שנתבאר לעיל סי' ע"ד.

ונמצא על כל קבר שבמערה יש כוץ חוצץ, שהיה בין הקבר להכוץ חלל, כה"ג מעל המערה טהור מדין אהל סתום על גבי קבר סתום דמועיל (לפי דעת האחרונים שנתבאר). ולהרמב"ם והראב"ד והרי"ד אין בהם אפילו טומאה דרבנן. וגם לדעת התוס' וסייעתם דפירשו דהכוץ עצמו היה הקבר (ולא כתוס' רי"ד), והיו פתוח, כה"ג כבר כתבנו דגם אם פתח המערה סתום נשאר בחזקתו בטהרה, ומ"מ מדרבנן מיהא טמא ולא הותר אלא לצורך מצוה. ויתכן שגם התוס' מודה דיש הרבה כוכין שעשוי כצורת תורי"ד (כפי שרואים במציאות), אלא שאותן הקברים הסטנדרטיות המדובר בבבא בתרא שם עשו כאופן שפירשו^(ט). א"כ לכאור' סתם מערה אין בהן אלא ספק ספיקא בטומאה דרבנן, (דטורי"ד ודאי אין שם מכח חזקה דמעיקרא שעשו בהן חלל טפח כדינא, כ"א לפי שיטתו, וכמו שיבואר מדברי הראשונים דלא חיישינן שמא נהרס החלל), דספק שמא מערה עשויה כתוס' רי"ד דאז לכו"ע אין שם אפילו טומאה דרבנן (כמבואר למעלה מתשו' מנח"י הנ"ל ושכן נוהגים להלכה למעשה בזמננו), ואף אם תאמר שעשו

כצורת התוס' אזי ספק שמא הלכה כהרמב"ם והראב"ד דליכא אפילו טומאה דרבנן, וק"ל.

(ב) יש להעיר בעיקר דברי התוס' וסייעתם, שכתבו שהכוכין (מלבד החלל טפח) היו פתוחין טפח לצד המערה, [כמבואר בתוס', וברמב"ן ור"ן וריטב"א וכו'], וקשה והרי דעת הרבה ראשונים ובכללם הרמב"ם והר"ש והרא"ש דלא סגי בפתוח טפח להפקיע מדין קבר סתום, וצריך ד' טפחים, וכן פסקו להלכה הפוסקים האחרונים כנזכר למעלה (סי' כ'), א"כ כיון דאנן נוקטים להלכה כדעת הראשונים המצריכים ד' טפחים, א"כ שוב אי אפשר לנו לנקוט כדעת התוס' שהיה הטהרה תלוי בפתוח טפח מן הצד, ואין לנו לנקוט אלא או כדעת הראב"ד, או כהרמב"ם בקרקע עולם, או כתורי"ד שעשו הקברים בתוך כוץ (ולא שהיה הכוץ עצמו קבר). ומיהו י"ל דכיון שהיה החלל טפח פתוח במילואו סגי לכו"ע בטפח, עי' לעיל (סי' י"ח).

סימן קד

בענין אם יש לחוש שמא נתמעט החלל טפח

(א) במשנה ב"ב (קא.) איתא פלוגתא כמה כוכין עושין בכל מערה. ואיתא התם דלר' שמעון עושין הכוכין בארבע רוחותיה של המערה, והיינו שגם באותו כותל שבו פתח המערה היה ב' כוכין, אחד מימין הפתח ואחד משמאל. והקשו בגמ' לר"ש הני תרי להיכא שדי להו, אי לבראי הא קמתדשו להו, ותו הא

— הוספות —

(ה) עי' לעיל (סי' עז) מהמאירי, וע"ע סי' ע"ח.

תנן חצר הקבר העומד בתוכו טהור, ע"כ. וביאורו, שהש"ס מקשה אליבא דר"ש דליכא למימר שהיו הכוכין יוצאין מתחת קרקע החצר דא"כ אמאי תנן חצר הקבר טהור והא העומד בחצר מיטמא מהכוכין שמתחת החצר.

וחקשו הראשונים מאי קושיא היא, והא הכוכין נעשו באופן שלא יטמא מלמעלה [כמו שביארו בסוגיא שם לפני זה שכן היה מנהגם], וא"כ גם אם הכוכין יוצאין ונכנסים מתחת קרקע החצר אכתי טהור בחצר. ותירצו דתיקון זה לא היה מועיל אלא מדאורייתא אבל מדרבנן עדיין טמא מדין גזירת ארונות, וטהור של חצר הקבר דמתני' משמע שטהור אפילו מדרבנן (הריטב"א שם, והרמב"ן ד"ה העומד בתוכו, והר"ן סוף ד"ה ורומן). וכתירוצו זה תירץ גם במהרש"א (דף ק' ע"ב תוד"ה רומן ז') ובמהר"ם לובלין שם (קא. ד"ה ותו^(א)), והביא תירוצו זה גם בחזו"א (אהלות סי' כ"ב ס"ק ז'^(ב)).

(ב) והנה המאירי תירץ קושיא הנ"ל באופן אחר, וכתב דדוקא שאר הכוכין שבכתלי המערה אפשר לעשות בו חלל

טפת, אבל הני תרי כוכין לדעת ר"ש אם יוצאין הן מתחת שטח החצר, כיון שהחצר נמוך ושפל אין הדבר מצוי להעמיק עד שיהא שם חלל טפת, ולפיכך שפיר מקשי דהעומד שם טמא, ור"ל דדוקא הכוכין האלו דר"ש הנמשכין לחצר בהא העומד עליהם טמא [לפי ההו"א שעשו הכוכין מתחת שטח החצר], אבל שאר הכוכין שעשו בכתלי המערה טהור.

והנה גם מרן החזו"א ז"ל (אהלות סי' כ"ב ס"ק ז') תירץ מדעת עצמו (על הקושיא הנ"ל מאי קשה להו בגמ' על ר' שמעון מהא דתנן חצר הקבר טהור), כעין תירוצו המאירי. תחילה הביא התירוצו הנ"ל דמדרבנן מיהא טמא. אח"כ כתב לתרץ עוד, דקושיא ותו הא תנן הוא חדי מילי עם מה דמקשו תחילה הא מתדשי להו, ומפרש דדוקא לר"ש יש לחוש בהני כוכין דבחדא שמא יפלו ויתקלקלו מפני שהם כוכין חלשים [החזו"א עשה שם חשבון שהם חלשים מאד עיי"ש], אבל כוכין שבשאר כתלים אין לחוש להם למידי דודאי טהורים ואינן נהרסים, עיי"ש ס"ק ז'. וזהו כעין תירוצו המאירי^(א).

— הוספות —

(א) האחרונים הללו לא הביאו דבר זה בשם הראשונים הנ"ל, ומדעת עצמם כוונו לכך. ועי' באגרות משה (יו"ד סי' רל"ד) שכתב על תירוצו של מהר"ם שהוא דחוק מדלא הזכיר זה הרשב"ם, אמנם הרי באמת הזכירו זה הרמב"ן הר"ן והריטב"א והמהרש"א.

(ב) החזו"א הביא תירוצו זה בשם רש"ל, ואולי צ"ל מהר"ם או מהרש"א במקום רש"ל.

(ג) והנה גם הר"י מיגאש פירש הא דמקשו הש"ס אי לבראי הא קמתדשו להו ותו הא תנן וכו', דחדא קושיא הוא "כלומר הני תרתי כוכין דרבי שמעון להיכא שדי להו אי לחצר הא קמתדשי בחצר ונמצא העומד בחצר טמא מחמתן ואנן תנן חצר הקבר העומד בתוכה טהור". ואפשר נמי דכוונתו כעין פשט המאירי והחזו"א, שפירשו נמי דחדא מילי הוא, דהקושיא של קמיתדשי והקושיא מהא דתנן חצר הקבר טהור הוא דייקא לר' שמעון הוא, לפי מאי דסליק

"אלו", ועוד למה עשינו כן שיהיה חלל טפח ומה זה מועיל^(ט), [ואף לזמן מועט לא יועיל דמנא ידע העובר מתי עשו הכוכין, ובפרט דאורך זמן זה דקאמר הריטב"א אין פירושו מאה שנים וכדו' אלא איירי כשעדיין המערה משמש לקבורה עיי"ש, וסתם מערה יש בו לר"ש י"ג כוכין, וא"כ זמן שימוש מערה אחת הוא רק כמה שנים בלבד, דו"ק].

והנה מלבד מה דמוכח להדיא בדברי הריטב"א דאליבא דר"ש קאמר לה, דהרי עסיק שם בשיטת ר"ש, ועלי' קאמר רוב כוכין "אלו", הרי יש עוד הכרח אחר בדבריו לפרש כן, מצד דהרי הריטב"א אמר ועוד "לדידן" רוב כוכין "אלו" באורך הזמן מתמעט וכו', האי "לדידן" דקאמר הריטב"א כוונתו "לדידן" שצריך גם פו"ט ליציאה (כמו שמפורש שם בריטב"א לעיל מינה "לדידן" שצריך לעשות חלל טפח וגם פותח טפח ביציאה עיי"ש), ולאפוקי מדעת הרשב"ם שהביא שם, ור"ל דדוקא לדידן שייך חשש לומר שמתמעט החלל ולא להרשב"ם דס"ל שאין צריך טפח ביציאה, וכוונה זו מוכרח בריטב"א, וקשה טובא למה לפי הרשב"ם ניחא ורק לדידן קשה,

ונראה דכתירוצ' המאירי והחזו"א צריכים לתרץ גם לפי שיטת הרמב"ם^(ט) והראב"ד, דלדידהו הרי היו הכוכין בחזקת טהור אפילו מדרבנן כדאמרינן לעיל, וצ"ל דאליבא דר"ש מקשו, דעכ"ח כוכין הללו דר"ש מתקלקלים, הואיל והן מתחת החצר, ואינן עמוקים כ"כ כמו השאר שהם בכתלים, ותקרת הכוך שלהם דק ונהרסים.

ג) ובריטב"א ב"ב שם אחרי שתירץ בתירוצ' הראשון כתירוצ' הרמב"ן והר"ן הנ"ל דמדרבנן מיהא טמא, תירץ עוד תירוצ', וז"ל, ועוד "לדידן" רוב כוכין אלו באורך הזמן מתמעט החלל או הפותח טפח ואיכא טומאה דאורייתא, עכ"ל. ויראה פשוט דכוונת הריטב"א לתרץ כעין תירוצ' המאירי והחזו"א (כתירוצ' השני), ואליבא דרבי שמעון דוקא, קאמר, שהכוכין "האלו" אם היו תחת הקרקע ולא בכתלים כשאר הכוכין, הרי הם דוקא באורך הזמן מתמעט, וזה מפורש במה שאומר הריטב"א רוב כוכין "אלו", דהיינו אלו הכוכין דעסקינן בהו עכשיו [והיינו הכוכין דר"ש], דתיבת "אלו" אין לו שום פירוש אחר, דאי כוונתו דכל הכוכין בכלל אין מועיל להם החלל טפח א"כ למה כתב

— הוספות —

אדעתא לומר אליבא דר"ש דמשליך ב' הכוכין לחצר, והלא קרקע החצר שוה לקרקע המערה [עי' תוס' קא. ד"ה ועושה], וצריך להעמיק הרבה וזה אינו מצוי, משא"כ שאר הכוכין לא קשה מידי מפני שהם חזקים ואינן מתדרשים ומתקלקלין.

ד) הרמב"ם לא גילה דעתו להדיא שהיו מקפידים לעשות הכוכין באופן טהרה, אלא שהביא דין המשנה שרומן שבעה, והסכמת רובן ככולן של הראשונים דעשו כן משום שיהיה טהור מלמעלה, ומסתמא כך דעת הרמב"ם דל"ל לחפש טעמים אחרים, כמו שכתבנו למעלה (סי' ע"ח).

ה) והרי בכמה שורות לפני שכתב זה, ביאר שהיה בזה דין לעשות חלל טפח להציל מטומאה, ואיך תוכ"ד כתב שאין החלל טפח מועיל.

והרי גם להרשב"ם עכ"פ צריך שיהיה חלל טפח וניחוש שיהיה.

אמנם ביאור דבריו, דבא לבאר הטעם למה הכוכין דר"ש לא מועיל בהן חלל טפח, דהמאירי כתב הטעם מפני שאין מצוי שיעמיק כ"כ אלו הכוכין שתחת החצר, והחזו"א כתב הטעם מפני שהן כוכין חלשים עיי"ש חשבוננו. אבל הריטב"א הכריח כן מטעם אחר, והיינו דלדידן דס"ל דהיה צריך שיהיה החלל טפח פתוח לצד המערה, א"כ הלא בהכרח היה צריך להיות פתוח כמין בור בקרקע המערה, דכוכין אלו עשויין מתחת כותל המערה, ופתח החלל טפח של כוכין אלו לא בכתלים היה שהרי היה חופר הכוכין מתחת קו קרקע המערה, וכיון שהפתח הוא בקרקע המערה, א"כ היה מתמלא הפתח הפתוח בעפר מצד הנכנסים שברגליהם מזיזים עפר ואבק, וגם מצד הגשמים שנכנסים למערה ומביאים עפר עם השטפון, ובמשך הזמן מתמעט החלל טפח או הפו"ט⁽¹⁾. א"נ כוונת הריטב"א להוסיף הכרח לטענת המאירי דאי אפשר להעמיק "לדידן", כיון דצריך פתח טפח ביציאה, והכוח הוא תחת כותל המערה, והאיך ישאיר חלל טפח ביציאה אם יעמיק הרבה, וממילא אי אפשר להעמיק הרבה, ולכן עכ"ח צריך שיהיה עובי הכוכין

שבחצר דק מאד, ונמצא נהרסים לאחר הזמן, משא"כ להרשב"ם אם שאין הדבר מצוי שיעמיק מ"מ יכול הוא להעמיק אם ירצה שאינו צריך שישאיר פתח פתוח.

והשתא אי נימא בכוונת הריטב"א דבכל הכוכין אמרינן דמתמעט החלל, למה לפי הרשב"ם ליכא חשש זה, רק לדידן, מאי קשור חשש זה לדידן או לדידהו, אלא כוונתו כמו המאירי והחזו"א וכמו שנתפרש דאליבא דר' שמעון קאמר.

ועוד הכרח לפרש בריטב"א שסתם כוכין אין בהן חשש של קריסת החלל טפח או סתימת הפתח, דהרי מפורש בריטב"א (בשבועות יז.) דלא חיישינן שמא נתקלקל החלל הטפח גם לאורך זמן, דהריטב"א הביא דברי הרמב"ם בסוף פ"ב מהל' אבל שכתב כהן שמת לו מת צריך להזהר ולקברו בסוף בית הקברות כדי שלא יכנס לבית הקברות ולא יתטמא בקברות אחרים כשיקבור מתו, ותמה ע"ז הריטב"א וא"ת והלא התיירו ללכת לבית הקברות לדבר מצוה אפילו לצאת לקראת מלכים משום דרוב ארונות יש בהם פו"ט כ"ש במצוה של תורה, ומתרץ דהתם לפי מנהגם שהיו מניחין בקבר פו"ט וכדברירנא בפרק המוכר פירות ע"כ, והשתא אי ס"ל להריטב"א דאין לסמוך על

— הוספות —

(1) ולפי האמור יתפרש מה דאמר הריטב"א שהחלל או הפו"ט מתמעט אין הכוונה שנהרס, אלא שיתמלא החלל בעפר, דהניחא שאר הכוכים שהם בכתלים הרי הפו"ט שלהם הוא בגובה הכותל ואין מצוי שיתמלא הפו"ט בעפר, אבל אותן כוכין דר"ש הרי שקועין הן עמוק מתחת קרקע החצר והפו"ט שלהם יהיה על רצפת קרקע המערה ממש הרי איכא חששא שתתמלא עפר מצד הנכנסים שם או מצד הגשם שנכנס במערה.

הפוט"ט לאורך זמן מאי קשיא על דברי הרמב"ם, אלא ודאי כמו שנתברר^(ז).

(ד) בספר טעם ודעת (פ"ו ס"ק ע"ו) כתב בהאי לישנא [לענין לסמוך בזמנינו על רוב ארונות באלו הארונות שהן מזמן חז"ל], "ובלאו הכי נמי" לדידן רוב כוכין הישנים באורך הזמן מתמעט החלל או הפותח טפח והרי המאהיל על גביהן טמא מדאורייתא, עכ"ל. ומקורו מדברי הריטב"א הנ"ל אלא שינה בלשון הריטב"א, שהריטב"א כתב רוב כוכין "אלו" והוא השמיטם, ולפי הבנתו צדק במה שהשמיטו, שהוא ס"ל בדברי הריטב"א כאילו שהריטב"א מדבר על סתם כוכין, ומשום הכי מיותר תיבת "אלו", אבל האמת שהריטב"א מדבר שם רק לפי ההוה אמינא בגמרא לר' שמעון ועל כוכין "אלו" דוקא הוא מדבר וכמו שנתבאר. גם מש"כ כוכין "ישנים" זה הוספת המעתיק וזה אינו נכון, כי הריטב"א מדבר שם במערה בת י"ג כוכין שלא נתמלא עוד והקברנים עוד משתמשים בה. אלא האמת שהריטב"א לא כתבו אלא אליבא דרבי שמעון לפי ההו"א, וכמו המאירי והחזו"א, כמו דברירנא.

ומלבד זה תמוה מאוד דברי הטו"ד, במה שהעתיק וסתם כדברי הריטב"א

בתירוץ השני. דאפילו לו יהא שהפירוש בריטב"א הוא כמו שחשב הוא, שבכל הכוכין חוששין שמא נסתם או נהרס, תימא גדולה עליו איך סתם כדברי הריטב"א לפי מה שחשב בדעת הריטב"א, אחרי שרוב הראשונים כתבו להדיא בהיפך עי' רמב"ן (בשבועות יז.) והרשב"א שם, והריטב"א עצמו בשבועות (שכתבו אחרי שכתב הריטב"א של בבא בתרא כמפורש שם בריטב"א), והרשב"א בתשו' סי' שכ"ד, והרמב"ן בתורת האדם (ענין הכהנים) והטור (יו"ד סי' שע"ב), שכולם כתבו מפורש שבזמנם היה מותר לכהנים ליכנס לבית הקברות לצורך מצוה ולסמוך על הפוט"ט, הרי שלא חששו על קלקול הפוט"ט, וכן נמי הרמב"ן והר"ן בבבא בתרא, והמהרש"א והמהר"ם והחזו"א שם, לא תירצו כתירוץ בתרא של הריטב"א אלא כתירוץ קמא, למה שבק כל אלו לפסוק כיחידאה, ועוד הא בסוגיא דמדלגין היינו ע"ג ארונות שפירשו רובא דרובא מהראשונים שהכוונה על כוכין, מפורש דאין חוששין שמא נתמעט, ועוד עיי' בראשונים בבבא מציעא (קיד.) וביבמות (סא.) דסומכין על רוב ארונות, איך שביק לכו"ע ועשה כיחידאה בו בזמן שגם דעת הריטב"א עצמו בשבועות כתב להדיא דאין חוששין^(ח). ועכ"פ להלכה פשוט

— הוספות —

(ז) ודבריו בחידושי שבועות כתב אחרי שכתב חידושי בבא בתרא כמבואר להדיא שם.

(ח) וכן פסק להדיא בשו"ת מהר"ם בן חביב (סי' ק"ל) שגם בזמנינו יש להם חזקה הראשונה, וכ"מ בתשו' זית רענן (חיו"ד סי' כ"ו אות ד') דלא חיישינן על הריסת כוכים של אבנים [אלא ארונות של עץ שדרכן להקריב]. וכן בשו"ת בתי כהונה שהובא בפ"ת (סי' שע"ב ס"ק א') דחייש לרקבון לא איירי אלא בארונות של עץ דאיכא רקבון, ולא בכוכין באבן. וכאן המקום לעורר דגם מש"כ בבתי כהונה שלא לסמוך על רוב ארונות מטעם שמא לא קברו אותן בטפח פנוי,

וברור שאין חוששין לקלקול הפו"ט כמבואר בכלל הני פוסקים דפריטנא, וזהו נמי דעת הריטב"א עיין.

(ה) והנה, כתב בחי' הרמב"ן (שבועות יז ע"א) בשם הרמב"ם (פ"ב מהל' אבל הט"ו), לפיכך כהן שמת לו מת צריך להזהר ולקברו בסוף בית הקברות כדי שלא יכנס לבית הקברות ולא יטמא בקברות אחרים, וא"ת והלא רוב ארונות יש בהן פותח טפח ומפני כבוד הבריות מותר כדאמרינן במסכת ברכות (י"ט ב') מדלגין היינו על גבי ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל שגדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה דרבנן, יש להשיב בבית הקברות אי אפשר שלא יהא שם קבר שנדש ואי אפשר שלא יהא שם עצם כשעורה ונמצאת טומאה דאורייתא, וכו'. ועוד דכי אמרינן רוב ארונות יש בהן פותח טפח ואינה טומאה רצוצה הני מילי בקבר פתוח אבל לא בקבר סתום וכן עיקר. וכבר כתבתי דבר זה בפ' המוכר פירות בראיות גמורות בסייעתא דשמיא, עכ"ל.

ולכא' יש לפרש, מה שאמר הרמב"ן "בבית הקברות אי אפשר שלא יהא שם קבר שנידש", כוונתו שנידש ונהרס החלל טפח והוי טומאה רצוצה. ולפי"ז הרי משמע דבבית הקברות אמרינן דודאי איכא קבר שנפחת הפו"ט, אך לפי"ז צ"ע בהא דמדלגין היינו וכו', דחזינן דלא חיישינן לזה. לכן יראה דכוונת הרמב"ן לחלק בין כוכין לבית הקברות דכוכין בודאי לא צריכים לחוש לכך (כדמוכח בגמ' בבא בתרא ק' ע"א הא מתדשי להו דו"ק שם), וזהו דין מדלגין היינו ע"ג ארונות, אבל בית הקברות שאני וכמו שכתב ביבמות (סא.) וז"ל, שבבית הקברות הנשים קוברות נפליהן ואין מעמיקין אותן והן מתגלים בדריסת הרגל ואי אפשר שלא יפגע בעצם כשעורה, עכ"ל^(ט).

ובעין דברי הרמב"ן תירץ שם הרשב"א, וז"ל ד"א אי אפשר שלא יהיה שם אחד שאין בו פותח טפח או עצם כשעורה^(י). ונראה מדברי הרשב"א דלא חשש שמא נפחת הפו"ט, אלא דמעיקרא

— הוספות —

הרי איתא להדיא בסוגיא דכוכין ובמשנה דחצר הקבר, וכל הראשונים דהקפידו לקבור בפותח טפח, גם מש"כ שיש לחוש לרקבון העץ, זה לא שייך כשקברו בכוכין, דאז אפילו יהיה הארון נרקב אבל הכוך לא שולט בו רקבון, ועיינתי בשעתו בגוף הספר בתי כהונה ויש לי הרושם שהתשובה שלו נכתב לכהני חו"ל ולא דיבר לענין קברות התנאין והאמוראים שבארץ ישראל. [ומטעם זה גם תשובת זית רענן הנ"ל לענין קבר רחל אינו נוגע לגבי קברות תנאים ואמוראים עיי"ש היטב].

(ט) ועוד, בבית הקברות העומד תדיר לקבורה, והוא מקום שקברנים ובעלי מלאכות עם כלי מחרישתם עובדים שם כסדר, משא"כ מערות היו מסודרין רק בכתלים ואין רבים דורכים שם.

(י) בעיקר דברי הרמב"ן והרשב"א שכתבו דכיון דאי אפשר שיהיה ביניהם אחד טמא הר"ז אוסר בכולו, צ"ב דלפי"ז איך מותר לחלוב חלב מן הפרה שברפת שיש שם מאתיים או שלש מאות בהמות, ונימא שבתוך שלש מאות בהמות אי אפשר שלא תהיה חד טריפה. ואפשר שלענין בהמות אין הדבר מוכרח, דשפיר אפשר שיהיו אפילו אלף בהמות ברפת והכל כשר, וצ"ב, א"נ

פותח טפח טומאה בוקעת מהן ועולה, עכ"ל. הרי נראה להדיא דבתורת האדם מתיר לכהן ליכנס בביה"ק של זמניהם ולא חש לתירוץ ראשון דאי אפשר שלא יהיה אחד מהם טמא בטומאה דאורייתא.

ובן הרשב"א בתשובות (סי' שכ"ד) כתב וז"ל, ומשום כבוד הבריות לא גזרו בה רבנן אלמא מותר להלך בבית הקברות ולדלג על גבי ארונות ולא גזרינן משום שאין בהם פותח טפח משום כבודו של מלך, ועם כל זה יש מרבתי ז"ל שאסרו לפי שבימי הראשונים היו נוהגין על דרך הרוב בארונות שיש בהן פותח טפח, ויש ביציאתן פותח טפח שאין טומאה בוקעת מהן ועולה וכדאיתא התם. אבל עכשיו שהקבר סתום מכל צדדיו הא קיימא לן דקבר סתום מטמא כל סביביו ומדאורייתא, עכ"ל. הרי דבשני הספרים שהן להלכה לא חששו לתירוץ קמא דאי אפשר שלא יהיה בהם פו"ט, ומשמע מדבריהם דבקברים הקדמונים שייך היתר לכהנים ליכנס לביה"ק ולא חיישינן למידי. וכן הריטב"א בשבועות לא העתיק אלא התירוץ השני ולא התירוץ קמא.

ונראה דס"ל לעיקר כתירוץ השני ולא כתירוץ הראשון, ועי' ברמב"ן בחי' שכתב על תירוץ השני שזהו עיקר^(א).

לא עשו שם חלל טפח, וכמו שכתבנו בשם הרמב"ן דבבית הקברות קוברין גם נפלים וכדו' ובבית הקברות לא טורחים כ"כ לעשות בהם חלל טפח, או אפילו עושים יש לפעמים שהוא רעוע ונידוש מהר.

אלא דצ"ע בין על הרמב"ן ובין על הרשב"א, דבתורת האדם כתב הרמב"ן (שער הסוף ענין הכהנים) וז"ל, וכבר היו מתירין כניסת כהנים לבית הקברות מפני זה שאמרו שם בגמ' בפ' מי שמתו (יט ב') מדלגין היינו ע"ג ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל, משום דרוב ארונות יש בהן פותח טפח ומיעוט אין בהם וגזרו על שיש בהן אטו אין בהן ומשום כבוד הבריות לא גזרו רבנן, וזה הטעם מתיר להם כניסת כהנים לבית הקברות לכבוד מתי מצוה שלהם דאיסור של דבריהם הוא ונדחה מפני כבוד הבריות, ולזו הדעת אף כהנים אחרים יכנסו עמו כענין שאמרו בא בטומאה באין עמו בטומאה בבית הפרס דרבנן משום כבודו, וזה ההיתר אפשר היה לפי מה שהיו רבותינו ז"ל נוהגין בדרכי קבורה שהיו עושין ארונות שיש בהן חלל טפח ויש ביציאתן פותח טפח ולא היתה טומאה בוקעת ועולה, אבל עכשיו לפי מה שנוהגין דורות הללו לעשות קברים סתומים אפי' יש בהן חלל טפח כיון שאין ביציאתן

— הוספות —

דבהמה בחייה הוי כאילו אי אפשר לברר ובטל, ואף דבעלי חיים אינו בטל זהו רק מדרבנן וכה"ג לא גזרו. ועד"ז יש לתרץ נמי בפירות שמגיע בבתי חרושת וכדו' שמגיע טונות של פירות ואי אפשר שלא יהיה אחד מהם עם תולעים ואפי"ה אינו צריך בדיקה, ועדיין צ"ב הגדרת הדבר.

(יא) אם דלכא' דלשון זה היה אפשר לפרש דהתירוץ השני אינו חולק על התירוץ הראשון רק מוסיף תירוץ אחר שהוא תירוץ פשוט יותר, שבזמנינו כיון שאין נוהגים בחלל טפח ופותח

חזקת

סימן קה

טהרה

קצה

ומילתא רבה אגב אורחא למדנו מדברי הרמב"ן הרשב"א והריטב"א דכל קבר שעשו לו פו"ט מתחילתו הר"ז בחזקתו לעולם ולא חיישינן שמא נהרס או נתמלא החלל עפר, דאי לאו הכי ליכא התחלת קושיא למה כהנים אין להם ליכנס וכו', וגם קשה מה שתירצו דכהנים מותרים ליכנס שם לצורך מצוה.

ברם יש להעיר, דהנה, בשדה שנאבד בה קבר אסרינן כל השדה מחשש שמא נידוש, הרי חזינן דלא מעמידים הקבר אחזקתיה, צ"ל דהיינו דוקא מפני שנאבד הקבר גזרו בזה אף שלא מן הדין כיון דבלאו הכי נאסר כל השדה, ע"י להלן (סי' קי"ח) משא"כ בהקברים הידועים והנראין לא גזרו לחוש למידי.

סימן קה

הערות בספר טעם ודעת בענין קברים שבמערות

(עיקרי הדברים נתבאר באורך בסימנים דלעיל)

כתב בספר טעם ודעת (פ"ו ס"ק ע"ו) ולפי כל המבואר בהלכה זו עולה שקברים שבכוכים נכשיר בהם טפח על טפח^(א) ופתחם מן הצד, והניח שם אבן לגולל הכל מודים דאין טמא כל כנגד הקבר אלא כנגד האבן, והנוגע בדפנות טהור דדפנות קרקע עולם אינם נעשים לא קבר ולא גולל וכנ"ל, וגם המאהיל כנגד כל חלל הקבר עד לרקיע טהור ולא אמרינן דהחלל עצמו נעשה קבר כיון שהוא פתוח וממילא תקרת הקבר נעשית אהל לחצוץ, ויהוסיף שם בשעה צ"ס"ק צ"ז] דגם מש"כ התוס' ושאר דרך אם

השאירו את הקבר פתוח אינו מטמא למעלה נראה כוונתם פתוח היינו אפילו אם הניחו שם אבן לגולל כל שלא סתמו דרך בנין (דזה מקרי פרץ את פצימיו ע"י פ"ז ה"א), וכל זה אם יש לקבר פתח ויש עליו גולל אבל אם נתכסה לגמרי בקרקע עולם טומאת חלל הקבר בוקעת ועולה בוקעת ויורדת, דכיון שאין לה שום פתח חוזר חלל הקבר עצמו ומטמא משום קבר אע"פ שאין לדפנות דין קבר, עכ"ל.

הנה, מש"כ שאם הניח אבן לגולל על פי הכוך, הכל מודים דאין טמא כל

— הוספות —

טפח משום הכי שפיר כתב הרמב"ם איסור לכהן ליכנס דכל הקברות בטומאה דאורייתא קאי, אבל תירוץ הראשון אבתי קיים, דאף בזמניהם היה מקום לאסור משום דאי אפשר שלא יהא נידוש. ומה שכתב הרמב"ן וכן עיקר לאו על התירוץ קאי, אלא אדינא דבעינן קבר פתוח ולא סגי בחלל טפח שכן הוא עיקר לאפוקי ממאן דס"ל דסגי בחלל טפח בלבד, ושני התירוצים אמת ומיהו מדבריהם במקום אחר מוכח כמו שכתבנו.

(א) כבר הוכחנו שדעת הראשונים ז"ל, וכן מוכרח מן המשנה בבבא בתרא בסוגיא דכוכין ובמשנה דאהלות פט"ו מ"ח בדין חצר המערה שסתם כוכין הרי הן בחזקת שיש להן טפח פנוי.

כנגד הקבר אלא כנגד האבן וכו', וגם המאהיל כנגד כל חלל הקבר עד לרקיע טהור ולא אמרינן דהחלל עצמו נעשה קבר כיון שהוא פתוח וממילא תקרת הקבר נעשית אהל לחצוץ, וכו'.

לענ"ד איני מבין כל דבריו בזה, דכל כה"ג שיש לכוח דין פתוח אין על האבן דין גולל שקבר פתוח וגולל הן תרתי דסתרי לרוב רובא דראשונים [מלבד לדעת הרא"ש פ"ב דאהלות מ"ד]. אבל עיקר הדברים כך הן לענ"ד שאם הניח אבן על פי הכוח מן הצד, והיה האבן שוכב על פתח הכוח ומכסה את פצימי הכוכין, כה"ג דינו כבור שהניח אבן על חללה שהוא גולל גמור כמבואר פ"ו (ה"ז)^(ב), וכה"ג אינו נידון כקבר פתוח^(א), והאבן מטמא רק משום גולל לדעת הרמב"ם הואיל שלא היה האבן בנוי^(ד). אמנם לדעת שא"ר לא מצאתי חילוק בין היה האבן בנוי ללא בנוי, ומשמע דעתם שכל שסתם באבן דינו ככל קבר, שכל חילוק זה בין בנוי ללא בנוי לא נתפרש אלא בדברי הרמב"ם, אבל שאר ראשונים

חילקו בין גולל לקבר בענין אחר (וכמ"ש הרב טו"ד עצמו בפ"ו ס"ק קנט^(ט)), משמע דלא סבירא להו חילוק זה. וממילא צע"ג על הטעם ודעת מה שהרכיב כאן שיטת הרמב"ם עם שיטת שאר ראשונים. וא"כ לפי שאר ראשונים דס"ל שבקבר הרי טומאה המתפשטת בכל חללה בוקעת ועולה כנגד כל חללה, יהיה הדין כן גם בכוח שנתן אבן על פיה שמן הצד. אלא שלדעת הרמב"ם (דס"ל דטומאת קבר היא טומאה עצמית ולא טומאה של בקיעה) יהיה חילוק בזה בין קרקע עולם לכוח בנוי, דבקרקע עולם יהיה טהור כל צדדיו בין הצדדים ובין מעל המת, דבקרקע עולם לא מיתפס לא טומאת קבר ולא טומאת גולל לכו"ע [נדגם המטמאים בקבר קרקע עולם אינו אלא טומאה של בקיעה ולא טומאה עצמית], ובקבר בנוי יהיה כל צדדיו דין קבר סתום מדברי סופרים כדין גולל המכסה בנין בנוי, והבן^(י).

אמנם, זה נראה, שאם נתן האבן בתוך חלל הכוח (ולא על פתח הכוח), כה"ג שעדיין יש לו דין פתוח מפני

— הוספות —

(ב) ומבואר בכס"מ (פ"ו ה"ח) בשם הפיה"מ דכוח מן הצד דינו כבור, ולא מסתבר שיהיה בזה פלוגתא.

(ג) ואפי"ה כל הדפנות בין אלו שמן הצד בין מה שמעל המת טהור לגמרי כדלהלן, משום שהוא קרקע עולם.

(ד) ולדעת הרמב"ם (פ"ב ה"ז) גולל טמא רק מד"ס ולא דאורייתא ממש.

(ה) ועיי"ש בדבריו מה שהביא קושיית הראשונים למאי נפקא מינא בהא שהתחדש דין גולל תיפוק ל' משום דהוא קבר, הרי מבואר דלשאר הראשונים דין קבר עלה.

(ו) ובאמת לא ברור לי בדין קבר בנין שרק הכיסוי אינו בנוי, אם רק הכיסוי טמא מדין גולל, ושאר הבנין יהיה טהור או טמא, שיש לומר ששאר הצדדין אין להם לא דין קבר סתום ולא דין דופק שהרי בנין הוא, ורק הגולל יהיה טמא, וצ"ע ולא נתפרש.

שהפצימין ניכרין^(ז), בזה לא יהיה שום חילוק בין קרקע עולם לקבר בנין, שאפילו היה כל הקבר קבר בנין ולא דוקא קרקע עולם אינו כקבר לכו"ע לא למעלה ולא מן הצד [זולת למאן דס"ל שפתח נעול הוה קבר אפילו יש פצימין ולעיל (סי' צ"ח) כתבנו דאפשר שכ"ה דעת כמה ראשונים].

ובמה תמוהין דברי הטעם ודעת שכתב שקבר פתוח של קרקע עולם אין מטמא הדפנות, מאי שייטא דקרקע עולם כאן, והרי כל פתוח אינו טמא אפילו קבר בנין.

ומש"ב הטו"ד עוד דכל זה אם יש לקבר פתח ויש עליו גולל אבל אם נתכסה לגמרי בקרקע עולם טומאת חלל הקבר בוקעת ועולה בוקעת ויורדת, דכיון שאין לה שום פתח חוזר חלל הקבר עצמו ומטמא משום קבר אע"פ שאין לדפנות דין קבר" עכ"ל. כל זה אינו אלא לשאר הראשונים דס"ל דהטומאה שבחלל הקבר הוא משום טו"ר והיא בוקעת ועולה, ולדידהו אין חילוק בזה בין קבר בנין לקבר ק"ע, דטומאה רצוצה שייך אפילו בקרקע עולם, אבל להרמב"ם וסייעתו הרי

בקרקע עולם לא שייך טומאת קבר סתום כלל, משום דלדידהו אין טומאת קבר לעולם מצד הטומאה שבחלל הבוקעת ועולה, אלא מצד עצמית הדפנות שנעשו כגופו של מת, ולא חל טומאה על דפנות קרקע עולם ולא על גגו, וכמו שביאר כל זה החזו"א בכתב מפורש בסי' ז' ס"ק א' וס"ק ג', וכבר הארכנו בזה למעלה (מסי' ס"ג ואילך).

והנה קבר סתום העשוי דרך בנין הרי לרובא דרובא דראשונים הדפנות טהורין ואין טמא אלא למעלה כנגד החלל משום טו"ר, ומקצת ראשונים ס"ל דדפנות יש בהן רק טומאת מגע, אבל לדעת הרמב"ם שוה הדפנות והגג שהן מטמאין גם באהל^(ח), לכן לדידהו קבר בנין מטמא גם באהל בין הגג ובין הדפנות, אבל בקבר קרקע עולם אפילו היה סתום הרי לשיטת הרמב"ם טהור הכל בין הדפנות ובין הגג, ולדעת החזו"א (סי' ז' ס"ק ג') כ"ה דעת כל מפרשי המשנה בפ"ט (מט"ו) דטהור אף כנגד כל החלל^(ט), וכ"ה דעת רבינו הגר"א [והחזו"א בסי' ז' ס"ק ב' וס"ק ג' מפרש בדעת הגר"א שכנגד הטומאה טמא אף

— הוספות —

(ז) עי' רמב"ם (פ"ו ה"ו) שאבן על הקבר נחשב כגולל, ועו"ש ה"ח, משמע שגם אם האבן אינו בנוי אין דינו כפתוח, דהיינו שהוא פתוח ליכא דין גולל להרמב"ם עי' ריש פ"ז, ומשום הכי כתבנו דדוקא כשהאבן בתוך חלל וניכר הפצימין יש להחשיבו כפתוח.

(ח) וכבר נתבאר כ"ז לעיל בכמה סימנים בתחילת הספר באופן ברור בס"ד.

(ט) ושגה בזה בטעם ודעת, שכתב דמאן דמתיר קבר קרקע עולם כנגד כל החלל אינו אלא בפתוח, דז"א שהרי אם מיירי בפתוח הרי גם בקבר בנין דינא הכי היא וכמ"ש להדיא החזו"א כמ"ש הוא עצמו בפ"ב ס"ק קנ"ח, אבל דין קרקע עולם הוא אפילו בקבר סתום ממש, עיי"ש בחזו"א סי' ז' ס"ק ג' בדין כותל שונית שהיה קבר סתום, ועי' שם גם ס"ק ב' מש"כ החזו"א בדין המובא בסוכה ממקומו היה משלשל וממלא מפני קבר התהום וכו', דכל זה מפורש דדין קרקע עולם איירי בקבר סתום ממש, וכל זה פשוט, וזה תמיה עצומה עליו לכל הרואה דברי

ולשאר הראשונים רק טומאת גולל הוא טומאה עצמית, ובזה מודו דלא שיין בקרקע עולם, והבן, וקצתי כאן מאוד.

עוד כתב בטעם ודעת, וז"ל, כתבו הראשונים דגזרו טומאה כנגד כל החלל אע"פ שהוא קרקע עולם ופתוח מן הצד, (וכתב שם עוד), לדעת רש"י והראב"ד בסוגיא דברכות אין מקור לזה. וכבר כתבנו לעיל (סי' פ"ט) שגם לדעת הרמב"ם לא גזרו בזה בקרקע עולם.

ויש להעיר דמש"כ שגזרו טומאה כנגד כל החלל, עי' מש"כ לעיל (סי' פ"ב) שכ"מ בתוס' וברמב"ם, אבל ברש"ש כתב רק כנגד הטומאה.

בקרקע עולם, וכבר כתבנו בזה לעיל סי' ע"א מה שיש לנו בזה].

גם מש"כ בטעם ודעת דלכו"ע אין דין גולל בקרקע עולם, לכאורה לא מפורש זה בשאר ראשונים, אבל מוכרח הדבר, מפני שטומאת גולל לכו"ע הוא טומאה עצמית, ובטומאה עצמית מסתמא הכל מודים להרמב"ם, כי יסוד הפלוגתא בקבר קרקע עולם אם הוא טמא או לא, תלוי אם טומאת קבר הוא טומאה עצמית או טומאה רצוצה כדמוכח כל זה בדברי החזו"א ריש סי' ז', והרי לדעת הרמב"ם טומאת קבר וגולל הוא רק טומאה עצמית משום הכי שוה קבר לגולל קרקע עולם,

סימן קו

בענין טומאת ארונות לדבר מצוה בדבר תדיר

מלכי ישראל ואפילו מלכי עכו"ם כדי להבחין בינם לבין מלכי ישראל כשיחזור כבודן למקומן, וכן כל כיוצא בזה, וכן מיטמא בטומאה של דבריהם לדון עם העכו"ם ולערער עמהן, מפני שהוא מציל מידם, וכן כל כיוצא בזה, עכ"ל.

ובפתחי תשובה (יו"ד סי' שע"ב) בשם שו"ת בתי כהונה, כתב דלהשתטח על קברי צדיקים לא מצינו בזה

ענין רמב"ם סופ"ג מהל' אבל וז"ל, מותר לכהן להתטמא בבית הפרס או בחוצה לארץ לדבר מצוה בזמן שאין שם דרך אלא היא, כגון שהלך לישא אשה או ללמוד תורה, אע"פ שיש שם מי שילמדנו בארץ ישראל לא מן הכל אדם זוכה ללמוד, וכן מיטמא בטומאה מדבריהם לכבוד הבריות, כיצד אבל שהלך בבית הפרס הכל הולכין אחריהם שם לנחמו, וכן מדלגין על גבי ארונות של מתים לקראת

— הוספות —

החזו"א שכתב מפורש ולכל הפירושים נתבאר שאין דין "קבר סתום" ולא דין גולל בקרקע עולם, האין עלה על הטר"ד לפרש דאיירי בקבר פתוח, ומה שהיה קשה לי' כאילו החזו"א סותר עצמו הכל כבר מבואר בדברינו לעיל (מסי' ס"ג וכו').

מצוה ידועה. אולם יש מהאחרונים שכתבו דגם לילך לקראת מלכי עכו"ם אינה מצוה ידועה, ואפי"ה סגי בקצת מצוה, והכי נמי השתטחות על קברי צדיקים נזכר הרבה במדרשות חז"ל ולא גרע מראיית מלכים (עי' סוף סימן זה).

והנה כתב בספר טעם ודעת (פ"ו שעה"צ ס"ק ק"ב) וז"ל וע"ע בריטב"א שם [ב"ב ק:]: דאפילו מה שהקילו במקום מצוה היינו רק אם המצוה שם לפרקים אבל אם המצוה שם בקביעות לא הקילו אפילו במקום מצוה, ולפי"ז לכאורה נפל בבירא מה שרצו כמה אחרונים לצדד במקום מצוה של תפילה על קברן של צדיקים להתיר טומאה דרבנן דהרי עולה שעל קבר זה לצורך תפילה לעולם מותר, ויש לחלק, עכ"ל^(א).

ונקדים תחילה לבאר כוונת הריטב"א במש"כ, וז"ל, י"ל דכי לא גזרו בדבר שאינו תדיר אלא לזמן רחוק כההיא דהתם [במס' ברכות מדלגין היינו וכו'], אבל בדבר תדיר כזה גזרו דאל"כ בטלה גזירתם עכ"ל. וצ"ב למה היא מצוה תדירית, הניחא אלו האנשים המיוחדים לקבורת המתים דהיינו מה שקורין "חברא

קדישא", שיך לומר אצליהם שהכניסה לחצר הוא אצלם דבר תדיר, אבל פשיטא שאין מדברים כאן מאנשי החברא קדישא שהרי הם נטמאים למת ממש בדרך עיסוקם, אלא מדברים על המלוים הם אנשי המשפחה והקרובים, א"כ צ"ב למה נקרא זה דבר תדיר, שהרי זה שעומד היום אינו זה שעומד למחר, ועוד וכי בכל יום יש לויות רח"ל. וצ"ל שכוונתו דכיון דרוב פעמים לא יתטמאו אלו ההולכים לשם, אע"פ דאלו אנשים ההולכים לשם אינם הולכים שם תדיר, כי בכל פעם מתחלף אנשים אחרים, זה נקרא דבר תדיר, ולכן הואיל ותשמיש החצר הוא תמיד לצורך מצוה נמצא שנעקר הטומאה מן המקום בתדירות, כל פעם ע"י אחר, אבל לא מדברים כאן שהעומדים שם הם הולכים שם תדיר.

והנה יראה דהריטב"א עצמו במס' שבועות (בשבועות יז:) תברא לגזיזה, דכתב שם דכהן נכנס לביה"ק מדרבנן לצורך מצות קבורה (היינו בארונות בקברים הקדמונים), א"כ הרי הוא עצמו תברא לגזיזה, דהרי התם בבית הקברות הוה ג"כ מצוה תדירית כמו חצר בית

— הוספות —

(א) עיי"ש בריטב"א דנראה דעתו דכל לצורך מצוה לא נטמא וכבר דברנו מזה לעיל (סי' צ"א). והנה, עיקר תמיהת הריטב"א שם צ"ב מאי מקשי דמצות קבורה מצוה גדולה היא, דילמא איה"נ דלצורך מצוה מותר ואינו נטמא, וכי הגמ' איירי בעומד בחצר לצורך מצות קבורה, דין בעלמא תנן חצר הקבר טהור וכו', ומאן יימר דאיירי נמי בעומד במצות קבורה. ואולי י"ל כנראה דהיה לו להריטב"א צד הכרח לפרש כן בגמ', מהא דבגמ' מקשי על ההו"א דיש כוכין תחת החצר, אמאי העומד בחצר הקבר טהור גם מדרבנן, עד שהוצרך הש"ס לומר שאין כוכין תחת החצר, ומדלא תירץ הגמ' דהמשנה איירי בעומד בחצר לצורך קבורה, שהרי רוב הנמצאים בחצר משום מצוה נמצאים שם, מוכח דגם כשהעומד עומד שם למצוה נטמא. ועדיין צ"ע.

הקברות ולא ס"ל דבמצוה תדירית כן גזרו, וכ"כ הרמב"ן והרשב"א והטור, ועוד, וזו שבשבועות כתב הריטב"א אחרי זו שבבא בתרא, וכפי הנראה שדבריו בשבועות סותרין דבריו בבבא בתרא, דבבא בתרא כתב שאין נדחה הטומאה בשביל מצות קבורה ולא כבשבועות, וזו שבשבועות הן גם דברי הרמב"ן והרשב"א והטור. ולפיכך יראה דלענין הלכה ודאי נקטינן דברי הריטב"א שבשבועות, שחזר בו ממה שכתב בבבא בתרא וזו דעת כל הראשונים דגם מצוה תדירה נדחית.

וביותר מזה מבואר בתשב"ץ (ח"ג סי' א') דיותר לבנות בית הכנסת על גבי טומאת ארונות שהיא דבר מצוה [אם ליכא בית כנסת אחר], הרי מפורש דאף במצוה תדירה ממש מתירים, וחזינן נמי בשו"ת המהרי"ל (סי' ק"ג) בפשיטות שהליכה על קברי צדיקים נחשב כמצוה ודוחה טומאה דרבנן, וכ"כ בפשוט בשו"ת אמרי יושר (סי' ל"ד) ודוחה דברי הבתי כהונה שמפקפק בזה, וכן נראה דעת הזית רענן (י"ד סי' כ"ו) שנחשב כמצוה.

סימן קו

בענין מערת קבורה שאין אנו יודעים עד היכן נמשכת מתחת הקרקע

שדה שאבד קבר בתוכה עפרה מטמא במגע ובמשא וכו' וכל השדה כולה המאהיל עליה נטמא (רמב"ם פ"ח ה"א). ופשוט דסתם שדה שאבד בה קבר היינו בכגון שהיה הקבר מצויין מתחילה ונהרס הציון או נמחה הציון במשך הזמן עד שנשכח מקומה המדויק.

ודעת שמערת קבורה שפתחה סתום ואין אנו יודעין מקום המערה והכוך הרי כל מקום הספק נחשב כשדה שאבד בה קבר, וראויין לאמרם גם אם אין לזה מקור, דדבר פשוט הוא שכל מקום שהוחזק בו קבר ואין ידוע מקומו המדויק אסור ליכנס בו לכהן בכל המקום שראוי להסתפק בו.

וראיתי בספר טעם ודעת (פ"ח ס"ק א') שפי' שדה שאבד בה קבר כגון וכו' שהיתה מערה שחופרין כוכין בצידה ואינם ניכרים ע"פ הארץ ונסתמה המערה, ואין יודעין עד היכן המערה והכוכין (תוספתא פ"ז ה"ב כפי' הר"ש בפ"ח מ"ה), עכ"ל.

ואמנם יראה דכל זה דוקא אם ידוע לו שאין חלל טפח בהכוכין, אבל לפי מה שהעלו הראשונים בסוגיא דכוכין (בבא בתרא ק' ע"ב) וכ"ה (בברכות יט.) שדרכם היה לעשות הכוכין באופן שיהיה חלל טפח פנוי מעל הטומאה שבתוכו כדי שלא יהא הטומאה רצוצה ע"ג הכוכין, והקפידו בזה, לפי"ז ליכא ע"ג סתם מערה וכוכין דין קבר, לא מיבעיא לדעת

והנה אע"פ שיש לפקפק בציון מקורו מפ"י הר"ש כמו שיבואר (סי' ק"ח), מ"מ הדברים מצד עצמן יש בהם טעם

הרמב"ם הסובר דבקרקע עולם לא מיתפס שם קבר אפילו היה קבר סתום ונכמובן כשיש חלל טפח בין המת להכוך], אלא אפילו מאן דס"ל דגם כוכין שהן קרקע עולם יש בהן דין טומאה רצוצה כקבר אם הכוכין סתומין, מ"מ הלא דעת הראשונים שהיו נזהרין בימיהם שיהיו הכוכין פתוחין להמערה, א"כ ליכא ע"ג סתם כוכין דין טומאה (עכ"פ מדאורייתא), וגם אם פתח המערה סתום כל עוד שהכוכין פתוחין למערה נידון כקבר פתוח כמו שכתבנו למעלה (סי' קב). ואיכא ראשונים דס"ל דלעולם כל קבר סתום שיש בו חלל טפח ליכא טומאה רצוצה למעלה, ולדידהו כל הכוכין שלהם לא היה עליהן איסור לא

לכהנים ולא לטהרות אפילו בלא שיהיו הכוכין פתוחין^(א), וכן לתוס' רי"ד היה מעל המערות והכוכין טהור אפילו לא היה הכוכין פתוחין מטעם אחר שנתבאר למעלה (סי' עז). עכ"פ דברי הטעם ודעת אין להם מקום אלא במערה שאין בהכוכין שלהן חלל טפח, אבל סתם מערה שבימיהם הוא בחזקת שיש בהם חלל טפח ובחזקת טהרה מלמעלה, ולא שייך כה"ג שאם אינו יודע מקום המערה והכוכין שיהיה נידון כשדה שאבד בו קבר, וק"ל^(ב).

אמנם גם אם ידוע לן שאין בכוכין שבמערה חלל טפח פנוי, ואין

— הוספות —

(א) דהגם דבקבר בנין, לשיטה זו, יש טומאת מגע [ואין הכהנים מוזהרים עליו], אבל בקרקע עולם לא שייך טומאה עצמית כלל לכו"ע, עי' סי' צ"ד אות ב'.

(ב) והנני מעתיק מה שרשמתי אצלי במקום אחר: לענין המערות הישנות שבתקופת התלמוד כבר העלינו (בארוכה בסימנים דלעיל בספר) דבעיקרא דמילתא הרי לפי מה שביארו הראשונים ז"ל יש עליהם חזקת טהרה שכן היה מנהגם שלא יהיה בכוכין דין קבר להיות הטומאה בוקעת ועולה (עכ"פ מדאורייתא, ויש הרבה מערות דליכא מעליהם אפילו טומאה דרבנן תלוי איך שעשו המערה והכוכין), ולפיכך גם אם לא נסמוך לכתחילה על האי חזקה מכת חומרא, עכ"פ מידי ספק לא יצא, א"כ יש מקום לצדד דבמערות אלו אם אינו יודע גודל המערה, מותר לכהנים לילך סמוך להמערה במקום הספק, [והיינו אחר שירחיק כשיעור סתם מערה בחז"ל שהוא בערך שש על חמש מטר], מטעם ס"ס, שספק מתחתיו מערה ספק אין תחתיו מערה, ואפילו תחתיו מערה הרי עכ"פ שמא טהור גם כנגד הכוכין, דהמערה עצמה יש הרבה צדדים לומר שאין על גבה טומאה כלל, והוה ס"ס ספק שמא דורך על כוך שמא אינו דורך על כוך, ואפילו את"ל שדורך על כוך ספק שמא הכוך עשוי כמנהגן בפו"ט וכו', שמא אינו עשוי, וזהו ס"ס המהתפך שגם אם יתחיל הפוך, ספק שמא הכוך עשוי כמנהג חז"ל בפו"ט וכו' שמא אינו עשוי, אפילו את"ל אינו עשוי שמא אינו דורך על הכוך וכו'. [מה שכתבנו על המערות שהוא בגדר ספק יש להם טפח, אע"פ שמפורש בראשונים שמערוטיהם הן בחזקת יש להם טפח, וגם נתבאר למעלה מדברי הראשונים שאפילו לאחר זמן הרבה נשאר בחזקתם ואין צריך לחוש שנהרס במשך הימים כמו שהארכנו בזה למעלה (סי' ק"ד) לבאר כן מדברי הראשונים, מ"מ היות שלא נמצא בפוסקים דין זה מפורש לא נוכל לקבוע בזה מסמרות לענין מעשה להחזיקו בחזקת היתר ממש, אבל עכ"פ הא ודאי שאין כאן יותר מספק עכ"פ].

יודעים עד היכן המערה והכוכין נמשכין, אבל יודעים המקום של קטע מן המערה היכן הוא, כגון שחפרו בקרקע ופגשו במערה ולא בדקו היכן התחלתה וסופה. בזה יש מקום לדון שאין לחוש אלא על רוחב י"ב אמה על עשר אם ידוע מקום המערה, שסתם מערה (כחכמים בב"ב ק:): היא י' על י"ב אמות.

אך אין זה ברור אצלי דיש לומר דאין לנו חזקת רוב על גודל של סתם מערה, דאפשר שכל מערה ומערה הוא בגודל אחר, שכל אחד ואחד עשה כפי צורך משפחתו, וכפי רצונו, כמו שכתב המאירי (בסוגיא בבבא בתרא ובסוטה מד.) בהא דאמרינן התם סתם מערה היא כך וכך, היינו לענין השוכר קבלן לחפור מערה, או מוכר מקום למערה, היכא דלא פירש יש בזה שיעור מסויים, אבל לא כל המערות הוא על שיעור מסויים שזה תלוי כל אחד כפי גודל משפחתו וכדו', [ובאמת המציאות מוכיח במערות ישנות מה שמוצאים במקומות עתיקים, שכמעט שאין מוצאים מערה אחת שוה לחברתה כי כל מערה ומערה הוא בגודל אחר ובצורות שונות].

ויראה דעכ"פ היכא ידיעין מקצת הכוכין שבמערה היכן מקומן רק דלא ידיעין גודל המערה ועד כמה היא נמשכת, ואף גם ידיעין שאין בהכוכין חלל טפח, מ"מ כה"ג אין שאלה זו נוגע לכאן לדין שדה שאבד בו קבר, הואיל וידוע מקום המערה אלא לא יודעים עד היכן נמשכת, וזה דומה יותר לשאלת שכונת קברות הנזכר במשנה, שהדין הוא שאם מצאו ג' קברים צמודים במרחק מסויים זה מזה צריכים לבדוק עד היכן נמשך הבית הקברות, אשר בזה כבר כתבו האחרונים, שאין לזה שייכות לשדה שאב"ק דשדה שאב"ק הרי ידוע שהקבר בשדה זו ולא ידיעין היכן, אבל חזקה דשכונת קברות לא אתחזיק בהני עשרים אמה כלום (משנה אחרונה פט"ז מ"ד) וכעין זה מבואר בחזו"א (סי' כ"ב ס"ק ט"ז), וכשידיעין מקום המערה אלא לא ידיעין עד היכן נמשכת, לא גרע זה מהחששא דשכונת קברות, דאין זה נקרא איסור קבוע^(א), ואין לחוש לכל היותר אלא לכ' אמה.

— הוספות —

(ג) הנה לפני כמה שנים היה מעשה במקום מסויים שנמצא מערה סמוך לבנין אחד, וע"י בדיקות והשערות שונות הכשירו מרבני אתרא קדישא בשעתו הכניסה להבנין (שעמד קצת רחוק מפתח המערה). לפי מה שיצא להם מן הבדיקות וההשערה שאין המערה נמשכת תחת הבנין. ולאחרונה יצא חכם אחד ופקפק על הבדיקה שאין זו בדיקה טובה. וגשאלתי ע"ז מאחד העסקנים, אמרתי לו כי גם אם לפי דעתו מעשה הבדיקה שעשו אינה מבוררת בבירור גמור, אין צריך להרעיש ע"ז [אחרי שנבדק ע"י אחד מרבני אתרא קדישא]. כי עכ"פ יש כאן ספק ספיקא כנ"ל ספק שמא המערה נמשכת ואפילו נמשכת ספק אם יש טומאה רצוצה מן הקברים מעל המערה לפי מה שכתבו הראשונים שנהירו במערות שלא תהיה טומאה רצוצה. [ועוד יש ספק שמא פינו כמ"ש החת"ס בסי' של"ז שדרכן של גוים לפנות, ובא"י היה הרבה מאות שנים ריק מיהודים ושועלים הלכו בו ועשו שם כאות נפשם. ובפרט בסיביות אותו מקום שנמצא המערה ידוע בבירור גמור ששלטו שם גוים וערלים ופינו הרבה מערות].

סימן קח

עוד בענין הנ"ל (המשך)

מחילות ופעמים שחופרין אותן לתוך השדה כמה אמות, נחשב השדה כשדה שאבד קבר בתוכה והיינו דקתני הכא כל שחופר בארץ ומבליע את הכוכין לצדדין דהיינו המערה שחופר בארץ ומבליע בכתלים את הכוכין ופעמים שמבליעים הרבה כי אמות וכעשרים או יותר, עכ"ל.

לבא' כוונת הר"ש לומר דהיות שפעמים עושין כוכין של י' אמות או עשרים אמות ויותר, לכן נחשב השדה אפילו יותר מעשרים אמות מן המערה כשדה שאב"ק.

אמנם כבר תמה החזו"א (סי' כ"ד ס"ק י"ד ד"ה שם היא שדה) על פי' הר"ש מש"כ פעמים שמבליעים הרבה כי אמות או כעשרים כו' צ"ע איך יתכן זה ולמה עושין כן אם מכניסים הרבה מתים בכך אחד הלא אין ראוי לעשות כן וכן במתני' לעיל פט"ז מ"ג לא מצינו למיבדק יותר מד' אמות וצ"ע. ולבסוף מסיק ועי' לעיל סק"ו, ע"כ, ונראה דר"ל דשם הביא פי' התוס' והגר"א דשדה כוכין אינו מקום קבורה אלא מקום שמשמרים בו מתים, ועד"ז אפשר לפרש כוונת הר"ש.

ולפי"ז כוונת הר"ש כמו שאר המפרשים, דשדה כוכין הוא דמיון בית הליות של זמנינו שמשמרים שם המתים בבית קירור שלא יבאישו ולא יסריחו, הכי נמי שדה כוכין הוא מקום ששומרין בו המתים מחמת חום שלא יסריחו עד

במשנה אהלות פי"ח (מ"ד), איתא שדה כוכין לא נטעת ולא נזרעת ועפרה טהור, ופי' הר"ש שם שדה כוכים מפרש במו"ק (ה' ע"ב) שדה שמפטירין בה מתים, והוא מקום רחוק מן הקברות מזומן להושיב שם המטה ומתוועדים וכוכין שם ואומרים עליו צידוק הדין, ולשון מפטירין שייך ביה כדאשכחן בירושלמי וכו' [דהתם חזינן דהפסוקים שמספידים ואומרים על המת נקרא הפטרה] עכ"ל, וכוונת הר"ש מבוררת ואי"צ ביאור, דשדה כוכין ענינו כעין מה שנקרא בזמנינו בית הליות או בית ההספד וכדו'.

על משנה זו הוסיף הר"ש עוד הלכה מתוספתא (פי"ז הי"ב) שדה שאבד קבר בתוכה היא שדה כוכין שדה כוכין היא שדה שאבד קבר לתוכה, ואי זו היא שדה כוכין כל שחופר בארץ ומבליע את הכוכין לצדדין, ע"כ לשון התוספתא כפי גירסת הר"ש שם. והכי מפרש לה הר"ש, שדה כוכין דמתני' טהור, והכא [שדה כוכין] טמא דדינו כשדה שאבד קבר בתוכה, דמתני' גרסינן "כוכין" לשון בכי' וה"ג "כוכין" כי הנהו דתנן בפרק המוכר פירות המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר עושה תוכה של מערה ארבע אמות על ו' ופותח לתוכה שמונה כוכין והכוכין ארכן ארבע אמות ורומן שבעה ואותן כוכין בכותלי המערה כעין חורין שבכותל ומכניסין לתוכן המת ואין החפירה ניכרת כלל ע"פ הארץ שהכוכין עשויין כעין

ארוכים כאלו, שהרי אין קוברין שני מתים בכוח אחד, אלא כוונתו לומר דפעמים עושין המערה ארוכה היינו מערה תוך מערה עד עשר אמות ועשרים ויותר [כדחזינן במקצת מקומות מערות גדולות עם חדר לפני מחדר ומערה בתוך מערה].

אך לפי זה יקשה דלמה זהו שדה שאבד בה קבר, והלא אין זה אלא שכונת קברות הנזכר במשנה בפרק ט"ז, דהיינו כל שאינו יודע גודל הבית הקברות דינו שייך בדיני שכונת קברות. [הניחא לפי פי' התוס' והגר"א שפיר שייך לדיני שדה שאבד"ק, דנתנו לכוכין אלו דין נאבד בו טומאה משום דשכיח דנאבד שם אברים וכדו'].

ומלבד זה לפי מש"כ הראשונים דהכוכין בימיהן [היינו הקברים] היה עליהן חזקת טהרה מן התורה עכ"פ, לא שייך כלל שיהיה דין שדה שאבד בה קבר אם אינו יודע גבולות המערה, דהרי הר"ש כתב לפני זה דשדה שאבד"ק הוא ספיקא דאורייתא וזה לא שייך בכוכין בימיהן, [אלא א"כ נפרש דהר"ש לא ס"ל שהיו בחזק"ט, ודוחק לפרש כן, דלא מצינו מן הראשונים שיחלוק ע"ז להדיא, והם הוציאו דין זה מן הש"ס וכמו שכבר נתבאר כל זה באריכות].

שיבואו הקברנים להתעסק בו, והיה דרכן להכניסן לתוך כוכין, שכך היה הדרך [טרם המצאת מקרר] שהיו שומרים בשר וכדו' בתוך בורות ששם שולט קרירות, וכדתנן (שבת קמ"ו:) נותנין תבשיל לתוך הבור ופירש"י לתוך בור שאין בו מים שיהא התבשיל שמור שלא יסריח מחמת החום, עכ"ל. ובאמת בפי' התוספתא זר זהב ומנחת ביכורים פשיטא לי' כוונת הר"ש כתוס' והגר"א, דשדה בוכין ושדה כוכין ענין אחד להם שאינו מקום קבורה אלא מקום רחוק מבית הקברות, אלא ששדה בוכין הוא בית שמושיבין בו המת במקום גלוי, ושדה כוכין הוא שמכניסין את המת לכוכין, ועי' תוס' (נדה נז.) שדה כוכין שדה שיש בה כוכין ומניחים המת שם לפי שעה עד שיהיו פנויים להוליכו לבית הקברות ופעמים שנשכח שם המת וכו' עיי"ש. וכ"פ הגר"א בא"ר אהלות מ"ד וכ"פ עוד בפי' הגר"א הנקרא זר זהב על תוספתא הנ"ל. ונראה שכוונתם נמי שמכניסים אותן לכוכין לשמרו מן החום שלא יסריח^(א).

אמנם יש לפרש בדוחק פי' הר"ש דשדה כוכין איירי בקברות ממש, ונצילו מתמיהת החזו"א, דנימא דאין כוונת הר"ש לומר דפעמים עושין הכוכין אורך י' אמות או כ' אמות, דזה בודאי אין עושין קברים

— הוספות —

(א) ובהכי ניחא מה דכתב הר"ש שפעמים מבליעים הרבה כי' אמות וכעשרים או יותר, דאם נפרש דמערות כוכין הן, הרי מלבד מה שקשה למה עושין כך כמו שהקשה החזו"א, קשה לאיזה צורך כתבו הר"ש מאי הרויח בזה שפעמים מבליעין הרבה, דגם בלא זה כל שאין החפירה ניכרת ואין ידוע הרי היא שדה שנאבד בה קבר, אבל לפי פירושם דאיירי בכוכין ששומרים בו מתים, ניחא, דצריך לי' להטעים עיקר האיסור בזה שהוא מטעם שנשכחים שם מתים ואברים, ולזה קאמר שהכוכין הם עמוקים שאין שולטים שם כדבעי, והבן.

סימן קט

בענין שדה שנאבד בה קבר למה אינו בטל ברוב קרקע

(א) שדה שאבד בה קבר כל השדה כולה המאהיל עליה נטמא וכו'. יראה מדברי הרוקח דקבר שנאבד יש לו דין קבוע ולפיכך לא שייך ביה ביטול ברוב של השדה דכל קבוע כמחצה על מחצה, דעי' רוקח (איסור והיתר סי' תס"ז) דפירש בהא דמדלגין היינו ע"ג ארונות משום רוב ארונות יש להן טפח, והעיר ע"ז למה לא אמרינן כל קבוע כמחצה על מחצה שהרי מיעוט אין בהן חלל טפח, ותירץ משום דשמא באותן הארונות שהיו מדלגין היו כולן פו"ט א"כ אין כאן קבוע^(א), עכ"ל, משמע דבשדה שאב"ק דודאי איכא קמן טומאה דינו כקבוע ואינו בטל.

ולכא' צ"ל הטעם דהקבר שנאבד נקרא קבוע משום דאפשר לברר האיסור [שהרי אפשר לחפור עד שימצאנו], שאם אי אפשר לברר האיסור הרי זה כלא ניכר האיסור והרי זה בטל ואין כאן איסור קבוע כדעת הרבה ראשונים (דס"ל דכל שאין האיסור ניכר לא הוי

קבוע). או י"ל דאע"פ שאי אפשר לברר האיסור לא בטל, משום דלא מקרי תערובות דהאי לחודי' קאי והאי לחודי' קאי, עי' בשו"ת שבשו"ע הגר"ז (סוף ח"ו סי' י"ח) שהביא שיטת הרבה ראשונים דאף שאין האיסור ניכר כיון שאין כל ההיתר והאיסור מעורב יחד לא מקרי תערובות ולא בטיל, עיי"ש, וכ"כ בבית אדם (שער הקבוע סי' ד') דלא שייך ביטול ברוב אלא רק כשכל החתיכות מונחות במקום אחד (וכתב שם עוד בסי' ה' שהגאון הבית מאיר הסכים עמו), עפי"ד י"ל שבקרקע לא שייך תערובות דכל אחד עומד בפני עצמו והאי לחודי' קאי, וכיון דאין כאן תערובות הרי הוא קבוע משום דכל שאין האיסור מתבטל קבוע הוא^(ב), וכ"נ שהוא דעת החו"ד (סי' קי סק"ג) דכתב שם לפרש דמשה"כ שדה שאב"ק מטמא מדאורייתא משום דלא שייך ביטול בקרקע עיי"ש.

ועי' במשנה אחרונה אהלות (פי"ח מ"ג), כתב שני המהלכים הנ"ל למה לא

— הוספות —

(א) וצ"ע דעכ"פ הא איכא בעולם ארונות שאין להם פו"ט, ואי"ה להלן (סי' ק"ך) נדבר מזה. ועי' חזו"א אהלות (סי' כ"ג ס"ק ד' ד"ה ומיהו) שהקשה קושיית הרוקח מעצמו ותירץ דלא שייך קבוע בארונות דאפשר דאין קבר בעולם שאין בו פו"ט ואף אם יש אינן קמן לראותו, רצ"ב דאי אפשר לומר דליכא בעולם קבר שאין בו פו"ט, דמשמע דחזקה גמורה היא דאיכא מיעוטא שאין בה פו"ט, דכשם דידעינן דרוב ארונות יש להן טפח ידעינן נמי דמיעוטן אין בהן טפח. ונראה עיקר התירוץ הוא זה שאמר שאינן קמן לראותו, ונראה דר"ל דאי אפשר לברר האיסור והוי כאין ניכר האיסור ולפיכך בטל ברוב.

(ב) ואעפ"י דדעת רוב רבותינו האחרונים הוא דאפילו החתיכות נמצאים בשניים וג' מקומות מתבטלים, מ"מ בקרקע שאי אפשר להתערב לעולם ואינו יכול לבוא לידי תערובות י"ל דכו"ע מודו בזה דלא מקרי תערובות.

בטל הקבר בקרקע, היינו או משום דכיון דאפשר לברר האיסור. או משום דקרקע אינו בטל מדרבנן [אפילו לא ניכר האיסור, והיינו דלא חשיב זה תערובות כמו שנת'], אבל מה"ת ס"ל דבטל [ולדעת השו"ע הרב הנ"ל והבינת אדם אפשר שגם מה"ת אינו בטל].

ועי' שו"ת זית רענן (א' יו"ד ב' ס"ו) דשדה שאב"ק אין הנידון על הקרקע רק על המת ולא שייך שיתבטל המת בקרקע, וכ"כ שו"ת אמרי משה (סי' י"ט ד"ה ולענ"ד יראה), וצ"ב למה לא שייך, ונראה כוונתם לומר דהוה כמין באינו מינו שכל אחת מין בפנ"ע וכסברת הדגול מרבבה (עי' ש"ך יו"ד סי' ק"ט ס"ק ח' ובדגול מרבבה שם) ודו"ק.

והנה הר"ש אהלות (פי"ה מ"ג) כתב דמסתברא דשדה שאבד בו ברשות היחיד דאורייתא, וזה ניחא לפי מה שאמרנו בדעת שו"ע הרב דכל דחסר ביה תנאי תערובות הוה ל' כקבוע וכמחצה על מחצה, אבל במשנה אחרונה שהזכרנו כתב דקרקע אינו בטל ומדרבנן הוא כנזכר, וצ"ע מפ"י הר"ש דכתב דזהו דאורייתא. צ"ל לדידי' דהר"ש איירי בגווני דלא חל ביה ביטול מה"ת כגון שאפשר לבררו בקל, ובודאי יש אופנים שהקבר האבוד חסר בו התנאים של ביטול מדאורייתא, ודו"ק.

ונ"מ בין הטעמים, לענין מה שיש אומרים דכל היכא שהוא טירחא גדול לברר האיסור מקרי אי אפשר לברר האיסור, א"כ לטעם שקבר לא בטל מפני שאפשר

לבררו, כה"ג הר"ז בטל, וכן י"א דבזמנינו כיון דאנן לא בקיאינן בבדיקה זו כמ"ש בשו"ת מנח"י (ח"ח סי' קכ"ב) מקרי אי אפשר לברר, והרי זה בטל, אבל לטעם הב' דקרקע בקרקע לא מיבטל (משום דהאי לחודיה קאי והאי לחודי' קאי), או מטעם דלא שייך שיתבטל המת בקרקע, א"כ דיין קבוע עלי' אע"פ שאין ניכר האיסור, (כמו כל דבר דלא מתבטל שנקרא קבוע, עי' מזה באורך בספר בית מאיר תחילת דיני קבוע ובספר יד יהודה מליחה סי' ע' ס"ק יא ד"ה ומעתה אבאר לך).

ב) והנה מבואר ברמב"ם (פ"ח ה"א) דבשדה שאבד בה קבר נאסר כל עפר השדה מטעם חשש עצם כשעורה בתוך עפר, וכן אסרו בית הפרס מטעם תערובות עצם כשעורה. וצ"ב למה לא בטל השעורה בתוך העפר, והתם קשה לומר הטעם משום דלא חל ביטול בקרקע דבשלמא קבר הוא כמקום קבוע בפני עצמו, אבל עצמות בעפר לכאור' שייך ביה תערובות גמור, ועי' מש"כ הרמב"ם בפ"א מהל' אבות הטומאה (הי"ז) בדין נבילה שנתערבה בשחוטה אם רוב מן השחוטה בטלה הנבילה לענין שאינו מטמא במגע. וצ"ל דהטעם הוא כנ"ל משום דיכול להכיר האיסור עי' פרק י' מהל' טומאת מת (הל' י') דהתם מבואר דשייך לבדוק העפר ולטהרו.

וע"ע בחי' הרמב"ן (שבועות יז עמ' א') ובחי' הרשב"א (שם), אשר מדבריהם למדנו דאסור לכהן ליכנס לבית הקברות אע"פ שלא ידרוך על הקברים, וירחיק עצמו מהם, מחשש עצם כשעורה

תערוכות) י"ל דהוה ככל ספיקא דאורייתא וכדעת הר"ש. ובגווי דמה"ת יש בו ביטול מ"מ נשאר עלי' איסור דרבנן אי כדעת המשנה אחרונה אי כדעת הפנים מאירות דטומאת מת לא בטל.

והנה, הרמב"ן ועוד ראשונים בבחי' שבועות הנ"ל, אסרו לכהן ליכנס לביה"ק אף לצורך מצוה מחשש תערוכות עצם כשעורה, י"ל משום דאינו בטל מה"ת דאפשר לבררו, אך גם י"ל דאף במקום שאי אפשר לבררו ובטל מה"ת ורק מדרבנן לא בטל ג"כ אסור אף לצורך מצוה, ואעפ"י דבית הפרס דהוה דרבנן הותר לצורך מצוה, שדה שנאבד בה טומאה חמור טפי, דבית הפרס חיישינן שמא ע"י החרישה נתפזר עצמות הקבר בכל השדה, והוא חששא רחוקה, אבל שדה שאבד בה דהוא ספק גמור הוא על כל אמה ואמה וחמור טפי. ועי' ש"ך (יו"ד סי' שע"ב ס"ק א') משמע דדוקא שדה שנחרש בה קבר הותר לצורך מצוה ולא שדה שאבד בה קבר, [ושמא איירי הש"ך בשדה שאבד בה קבר כשאין לו ביטול מדאורייתא, וכהר"ש, אבל בגווי שבטל מדאורייתא, ומדרבנן אין לו ביטול, אין ראייה מהש"ך], וצעב"ז.

דאיכא חשש בכל שטח הבית הקברות (הובא לעיל בדברינו סי' ק"ד), וצ"ל כנ"ל דמשום שאפשר לברר האיסור אינו בטל.

ואולי יש לומר עוד טעם למה לא נתבטל הטומאה (הן בששאב"ק והן בחשש עצם כשעורה), דהוא זה משום דבדין שדה שאבד בה קבר נתחדש שטומאת מת אינו בטל, וכן עצם כשעורה שנאבד בשדה דינו כשדה שאבד בו קבר ואינו בטל, דאע"פ דבשאר איסורים כה"ג או אפילו טומאת נבילה כה"ג היה בטל, מת הוא מן הדברים שאינו בטל, וכעבודה זרה דמיא שתערוכות עבודה זרה אינו בטל. ואח"כ מצאתי מפורש כן בשו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' י"ד ד"ה הנה מה שכתב עכשיו) דבקבר הנאבד לא שייך שום ביטול ואף בשאר איסורים אם נתערב מין בשאינו מינו ואינו ניכר בטל ברוב, והכא לא מהני כל העפר הקרקע לבטל, עכ"ל^(ג).

ונראה דאף אם נכון הדבר דטומאת מת אין לו ביטול וכדין ע"ז, אין זה אלא מדרבנן. ולפי"ז יוצא כך דשדה שאבד בה קבר בגווי דלא שייך ביה ביטול (אי משום דאפשר לבררו או מטעם דהאי לחודי' קאי והאי לחודי' קאי ואינו

— הוספות —

(ג) אולי יש להביא קצת ראייה לזה מפ"ד מהל' טו"מ (ה"י) דאיתא התם מלא חפניים רקב שנתפזר בתוך הבית טמא, ומסתמא איירי אפילו לא ה' הבית מרוצף והרי מעורב בעפר ואינו ניכר כלל ואי אפשר להכיר האיסור ואפי"ה טמא, ועי' ריטב"א (נדה כ"ז ע"ב) דפירש דקמ"ל דאע"פ שנתפזר לא אמרינן דבטל לגבי הבית ונטהר עיי"ש.

סימן קי

בדין נכנס לשדה שאבד בה קבר למה לא נטהר אותו מדין ניזל בתר רובא

דכל מה דאמרינן דניכר האיסור אינו בטל אינו אלא לענין להיתר האיסור, אבל כאן דאנו רוצים לתלות שלא הלך לאיסור אלא להיתר משום שהרוב היתר מה גורע לן אם ניכר האיסור או לא.

אלא נראה עיקר הדבר משום דהוה קבוע, דכיון שאין בו דין ביטול זהו קבוע ממש, שכל איסור שלא נתבטל בתוך התערובות ולא פירש מן התערובות מקרי שהאיסור קבוע ודינו כמחצה על מחצה, וזהו דין הקבוע דאין הולכים בתר רוב אלא בפירש מן הקבוע. וכדחזינן דכל מילתא דאינו בטל מדרבנן כגון דבר חשוב או ברי' או בעלי חיים נקרא "קבוע דרבנן" בלשון התוס' והראשונים והפוסקים, דגדר קבוע הוא שהאיסור לא בטל והוא קבוע בתוך התערובות ולא נפרש מן התערובות, שאם האיסור מתבטל אין כאן קבוע דהוה כאילו ליכא כאן איסור, וכבר האריך בזה בספר בית מאיר (ליו"ד סי' ק"י בדיני קבוע) ובספר יד יהודה (סי' ע' סק"א) בראיות ברורות^(א).

(א) בחזו"א (סי' כ"ג ס"ק ד') כתב דיש לעיין במש"כ ר"ש (פי"ח מ"ג) דשדה שאבד בה קבר ברה"ר טהורה מן הדין [אלא החמירו מדרבנן] וברה"י טמאה מן הדין, ניזל בתר רובא כגון שיש בשדה ד"א מקום טומאה וח' אמות טהורות כשהלך בד' אמות של שדה נימא דהני ד' אמות שהלך הן הטהורות כמו בט' צפרדעים ושרץ אחד ביניהם (כתובות ט"ו ע"א) דאי לאו דהוי קבוע הוי אזלינן בתר רובא וטהור אף ברה"י. וי"ל דה"נ חשיב קבוע כיון שהטומאה ניכרת במקומה [כלומר אם יחפור ימצאנה]. ואף אי לא חשיב קבוע מ"מ כיון דאין כאן דין ביטול כיון שניכר לא אזלינן בתר רובא, עכ"ל.

ולא זכיתי להבין מה דמסיק דאף אי לא חשיב קבוע מ"מ כיון דאין כאן דין ביטול כיון שניכר לא אזלינן בתר רובא, דאכתי קשה אי לאו משום איסור קבוע למה לא ניזל בתר רובא, דמה איכפת לן מה שניכר האיסור שלא נוכל לתלות ולומר דברובא הלך ולא הלך לאיסור,

— הוספות —

(א) ועוד הקשה החזו"א שם, יש לעי' למה לי דין קבוע [בט' צפרדעים ושרץ אחד ביניהם] הא זה שניכר אינו בטל קים לן מסברא וכיון דאינו בטל לא אזלינן בתר רובא, ועי' מה שתיירץ לבאר דלענין הספק במי נגע כולן מסופקין בנגיעה ושפיר י"ל דמיעוט בטל ברוב עיי"ש. ועיקר תמיהתו צריך ביאור דנהי דדבר הניכר אינו בטל להיותו מותר כיון שניכר אין כאן תערובות וכל אחד נידון בפני עצמו, אבל לענין אם נגע באחד מהן וא"י במי נגע מאי סברא איכא דכיון דאינו בטל לא ניזל בתר רובא לומר דברובא נגע, שהרי כמו דאמרינן כל דפריש מרובא פריש גם בשניכר האיסור בתוך התערובות, נוכל גם לומר כל שהלך לרובא הלך, אלא עכ"כ משום דין כל קבוע דנתחדש דלא אמרינן הלך אחרי הרוב היכא דקבוע האיסור רק בשפריש מן הקבוע, וצ"ב.

ולפי מה שנתבאר דשדה שאבד בו קבר בגווני דאינו בטל יש לו דין קבוע כמחצה על מחצה, יש בו קולא לענין טומאה ברה"ר (דספקו טהור מעיקרא דדינא, ומדרבנן החמירו בזה גם ברה"ר כנ"ל), דשדה שרובה קברות ומיעוטה טהור ואין ידוע מקום הקבורה אם הוא ברה"ר הנכנס בה טהור מה"ת (חזו"א סי' כ"ג ס"ק ד').

(ב) יש לעיין, הניחא לענין נכנס לשדה זו שפיר לא שייך לטהרו מדין רוב, משום דהוי קבוע וכמחצה על מחצה כנ"ל, אבל לענין עפרה של שדה זו, אם פירש עפר ממקצת השדה לחוץ אמאי עפרה טמא.

והנה בדין בית הפרס מבואר ברמב"ם (פ"י ה"ז) שאם שטפו גשמים מעפר בית הפרס לשדה טהורה, הרי העפר שנשטף טהור דלא גזרו אלא גוש כברייתו, ומשמע התם דהיכא דשטף

הגשם גוש כברייתו העפר באיסורו עומד עיי"ש, התם ניחא דלא שייך להתיר משום פירש מן הרוב, דבבית הפרס הרי גזרו שתהא כל חתיכה וחתיכה של השדה כולה כמעורב שם עצם כשעורה, אבל לגבי עפרה של שדה שאבד בה קבר, לא גזרו אלא על עפר מקום הקבר שיהיה נידון כמעורב שם שעורה, והא דאסרינן כל השדה אינו אלא מפני דחיישינן על כל עפר שלקח מן השדה שמא עפר שלקח ממקום הקבר הוא וכמו שיבואר זה בס"ד. וא"כ בפירש מן הקבוע היה מקום לומר דניזל בתר רוב מן הדין דכל דפריש מרובא פריש. ואיה"נ אם לקח מן הקבוע אינו בדין פירש, אבל אם פירש העפר ע"י גוי או שטף הנהר או הגשמים מן העפר לחוץ מן השדה לכאן נימא כל דפריש מרובא פריש, והרי רובא עפר טהור הוא. ואולי חומרא דטומאת מת הוא שלא מן הדין דהעפר טמא אפילו פירש (עי' לעיל סי' ק"ט), וצ"ע.

סימן קיא

מאהיל על כל השדה בשדה שאבד בה

נראה דגם לפי מאי דנימא דשדה שאבד בה קבר שייך בו ביטול [בגווני דאי אפשר לברר האיסור וכדו'], והשדה טהורה (דלא נאסר שדה שאב"ק אלא בכה"ג דאינו בטל). מ"מ לענין אם האהיל על כל פני השדה יראה דמדאורייתא טמא

טומאה ודאית, דטומאה בעיניה איתא, ודמא למש"כ הרמב"ם בפ"א מהל' אבות הטומאה (ה"ז) בדין נבילה שנתערבה בשחוטה אם רוב מן השחוטה בטלה הנבילה לענין שאינו מטמא במגע, אבל אם נשא הכל נטמא, וצ"ע.

סימן קיב

שיטת הרמב"ם בטומאת שדה שאבד בה קבר וטומאת בית הפרס אם הטומאה מתורת ודאי או מספק

דהגזירה היתה שתהיה דין כל השדה כאילו יש בה עצמות ועשו כל השדה כולה כודאי טומאה, והיינו דקאמר "דגזרו טומאה בכל השדה". אבל בשדה שאבד בה קבר לא הזכיר "שגזרו טומאה בכל השדה", והיינו משום דבאמת אין כל השדה טמא, אלא שיש שם עפר טמא ועפר טהור ומספיקא אסרינן כל עפרה, ואפשר נמי בשדה שאבד בה שיהיה כל עפרה טהור ולא נידוש הקבר כלל, רק מספיקא חיישינן שמא נידוש הקבר.

ויתבן נמי לפרש דהחשש של שמא נדוש בשדה שאבד"ק הוא חששא רק על מקום הקבר, כלומר דחיישינן שמא נתדקדק הקבר "במקומו" ולא חיישינן שנתפרסו העצמות על פני כל השדה, והא דגם בשדה שאבד בה קבר מטמא במגע ובמשא כל עפרה של כל השדה, הוא משום שעל כל חלק וחלק מן השדה חיישינן שמא מקום הקבר הוא ושמא נדושו שם עצמות, משא"כ בבית הפרס הרי גזרינן שהעצמות מפוזרים בכל השדה. אמנם לשון הרמב"ם מורה דהחשש הוא שמא יש עצמות גם מחוץ למקום הקבר. מ"מ אין נפקא מינא בזה, דאיך שיהיה הוא רק ספק שמא נידוש ושמא לא נידוש,

כתב הרמב"ם (פ"ח ה"א מהל' טומאת מת) שדה שאבד קבר בתוכה עפרה מטמא במגע ובמשא בבית הפרס^(א) שמא נידוש הקבר בה ויהיו עצמות כשעורה בתוך עפרה, ע"כ. ובענין בית הפרס ריש פ"י כתב, שבית הפרס זה המקום שנחרש בו קבר שהרי נתדקדקו עצמות המת בתוך העפר ונתפרסו בכל השדה וגזרו טומאה על כל השדה שנחרש בה הקבר, עכ"ל.

והרואה ירגיש השינויים שכתב הרמב"ם בשדה שאבד בה ובשדה שנחרש, דבשדה שנחרש כתב שהעצמות נתפרסו בכל השדה וגזרו טומאה על כל השדה, אבל בשדה שאבד בה קבר לא כתב שנתפרסו בכל השדה בלשון ודאות אלא שמא נידוש, וגם לא כתב שגזרו טומאה על כל השדה.

ולבן נראה בדבריו, דחלוק הגזירה בשדה שנאבד בה קבר, מהגזירה של שדה שנחרש בה קבר שהוא בית הפרס, דבשדה שנאבד בה קבר הוא רק חשש "שמא" נידוש, משא"כ בשדה שנחרש (היינו בית הפרס) עשאוה חכמים כודאי נתפרסו מדרבנן, ובזה ניחא מה שבבית הפרס כתב "דגזרו טומאה על כל השדה", משום

— הוספות —

(א) כלומר אם יצא עפר משדה זו לחוץ, עפרה מטמא, אבל אם הלך בתוך השדה או נגע בהעפר שבתוך השדה בלאו הכי טמא משום שמא הוא מאהיל על הקבר.

ואם נידוש שמא הוא רק במקום הקבר או במקום אחר, וזה לא מעלה ומוריד.

ובהמשך דברי הרמב"ם כתב שם עוד לענין העמיד אהל בשדה זו שנאבד בה קבר שכל תחת האהל טמא "שמא האהל שהעמיד באותה שדה על הקבר הוא מאהיל" ע"כ. והיינו למימר לא שגזרו טומאת אהלה בכל השדה כולה, אלא חיישינן שמא האהל עומד במקום הקבר. ולפי האמור שזה טומאת עפרה כטומאת אהלה דכשם שטומאת אהלה בכל השדה אינו אלא מפני דחיישינן שמא באותו מקום שהאהיל הוא מקום הקבר, ה"נ טומאת עפרה חיישינן שמא לקח עפר ממקום הקבר או ממקום שנתפזר שם עצם, וטומאתו מדרבנן רק מספק^(ב).

ולאמור צריכים לפרש מש"כ הרמב"ם שעפרה (של שדה שאב"ק) מטמא

"כבית הפרס", לאו למימר דחומרת הטומאה הוא כמו בית הפרס, דביה"פ גזרו טומאה ודאית על השדה משא"כ בששאב"ק, ולא נתכוין אלא לומר שטומאת עפרה היא מדרבנן כבית הפרס, אבל בגדרי האיסור חלוק מבית הפרס^(א).

אבל ראיתי בספר טעם ודעת (בה"ל ריש פ"ח) שפי' בדעת הרמב"ם, דחלוק טומאת עפרה של שדה שאבד בה קבר מטומאת אהלה, דטומאת עפרה הוא מדין גזירת בית הפרס, ובכלל בית הפרס הוא, וממילא טומאתה ודאית מדרבנן, משא"כ טומאת אהלה שבשדה זו אינו שייך לגזירת בית הפרס אלא הוא מדין כל ספיקא דאורייתא שבכל התורה כולה. אך, נ"ל יותר כמו שביארנו בס"ד.

והנה עי' רמב"ם פ"ח מהל' אבוה"ט דספק טומאה ברה"ר טהור^(ד). והנה

— הוספות —

(ב) ועפ"י יש לפרש דברי הרמב"ם (פ"ג מהל' אבל) בדין כהן שנטמא בטומאה של דבריהם כגון נכנס לבית הפרס, דמכין אותו מכת מרדות, ולא הזכיר ביניהם גם דין שדה שנאבד בה קבר, ולהאמור יובן דמשו"ה לא הזכירו משום דשדה שנאבד בה קבר אינה טומאה ודאית, אלא טומאה בספק הוא ועל הספקות אין מכין מרדות (כ"כ בס"מ פ"ט מכלאים ה"ו, אבל צ"ע בזה, עיין מה שכתבנו או"ש פ"ב ממאכלות אסורות ס"ק ס"א). ולא מצאתי ברמב"ם ששדה שאבד בה קבר אסורה לכהן, ואולי אין זה אלא לענין טומאה וטהרה, אבל לגבי כהן אפשר דאוקמוה אדינא דאורייתא דבטל (לפי דעת כמה מפרשים סי' ק"ט). ומיהו בגמ' שבת בעובדא דרשב"י (ל"ד ע"א) מוכח לכאור' דשדה שאב"ק אמור גם לגבי איסור כהונה. מ"מ טומאת עפרה במגע ובמשא צ"ע אם זה נוגע גם לטומאת כהנים.

(ג) שאם היה דין עפרה של שדה שאבד מדין בית הפרס, היה לו להרמב"ם להקדים תחילה דיני בית הפרס ואח"כ דין שדה שאבד בה קבר שהוא מכלל, והרי הרמב"ם הקדים תחילה בפ"ח דין שדה שאבד בה קבר, ורק בפ"י חידש דין בית הפרס. ועכ"ח הא דכתב הרמב"ם שנטמא עפרה במגע ובמשא כבית הפרס לאו למימר שהוא גדר של בית הפרס, אלא דינו כבית הפרס לענין טומאת עפרה, ולא בגדרי האיסור.

(ד) היינו שאם נכנס שם לא נטמא, ולענין אם מותר לכתחילה ליכנס בס"ט ברה"ר נדבר להלן בס"ד.

פשוט דלהרמב"ם בית הפרס מטמא אף ברה"ר, שהרי בית הפרס אינו ספק טומאה, אלא טומאה ודאית (מדרבנן) היא, ולא שייך לומר ביה ספק טומאה ברה"ר, כיון דגזרו בה ודאי טומאה, אבל שדה שאבד בה קבר שכאמור הוא רק ספק טומאה, יש לעיין בדעת הרמב"ם אם הוא טהור ברה"ר כדין ספק טומאה ברה"ר. ובספר טעם ודעת (שם) כתב בדעת הרמב"ם דאהלה בשדה שאבד בה דינו ככל ספק טומאה וברה"ר טהור, אבל עפרה הוא כמו

בית הפרס דטומאתו ודאית מדרבנן, ולפי מה שכתבנו הרי כמבואר בדעת הרמב"ם דגם עפרה הוי רק ספק, ושוה דין עפרה כאהלה, לפיכך אם יש לטהר ברה"ר לפי הרמב"ם אהלה בשדה שאבד בה, ה"נ גם עפרה, דתרווייהו אינן אלא ספק טומאה^(ה).

ודע דיש מהראשונים דס"ל דגם טומאת בית הפרס הוא גדר של טומאה מספק ואינה טומאה ודאית, ושלא כדברי הרמב"ם, עי' בס"י הבא.

סימן קיג

בענין טומאת שדה שאבד בה קבר ובית הפרס ברה"ר

והנה הרמב"ם לא גילה דעתו להדיא דין שדה שאבד בה קבר אם ברה"ר טהור, כדין ספק טומאה ברה"ר. ובתוס' כתובות (כ"ח ע"ב ד"ה בית הפרס) כתבו דלא כל הספיקות התיירו ברה"ר, ויש לעיין אם דעת הרמב"ם כתוס'.

וז"ל התוס' [לענין בית הפרס] אע"ג דבעלמא טיהרו חכמים ספק טומאה ברה"ר היינו היכא שהטומאה מבוררת ולא נולד הספק אלא באקראי ופעם אחרת לא יטמא כיון שמקום הטומאה ידוע אבל הכא שלעולם השדה בספק לא רצו לטהר אע"ג דמדאורייתא טהור ע"כ עיי"ש בתוס'. והנה תוס' ס"ל דבית הפרס אינו

אלא בגדר ספק ולא טומאה ודאית מדרבנן, והיה קשה להם מכח מה דהוכיחו דטומאת בית הפרס נוהג גם ברה"ר, ולפי שיטתם דביה"פ ספק הוא הצריכו לחילוק זה, משא"כ להרמב"ם מעיקרא לא קשיא, דלהרמב"ם הרי טומאת בית הפרס גזירה ודאית היא מדרבנן, וא"כ אינו בגדר ספק כלל, ולא שייך לטהר בית הפרס ברה"ר הואיל וטומאה ודאית היא מדרבנן, וא"כ להרמב"ם אין הכרח לחלק בין ספק באקראי לספק דלעולם.

ועי' בר"ש (אהלות פ"ח מ"ג) שדן ביחוד על שדה שאבד בה קבר אם הוא טהור ברה"ר, וכתב להדיא דאפילו היתה

— הוספות —

(ה) ועי' ח"ס (יו"ד סי' של"ז) דמשמע דשדה שאבד בה מותר ברה"ר מטעם ספק עיי"ש, ומוזה ראי' שגם עפרה דין ספק הוא דאל"כ הרי שדה שאבד בה טמא בתורת ודאי מדרבנן במגע ובמשא.

שאבד בה קבר, וראיית הר"ש אינו ראייה אליבא דהרמב"ם.

והנה איתא בגמ' שבת (לג: לד.) בעובדא דרשב"י, איכא דוכתא דאית ביה ספק טומאה ואית להו צערא לכהנים לאפוקי וכו', ופי' רש"י שהיה אותו שוק שהספק בו מקום מעבר העיר לרבים והכהנים לא יכולין ליכנס שם מפני טומאה וצריך להקיף דרך אחר ארוך. לכאור' מזה ראייה למה שכתבו התוס' והר"ש בדמקום שאין הטומאה ידועה לא אמרינן ס"ט ברה"ר טהור. אמנם אי"ז ראי' אלא א"כ נימא דספק טומאה ברה"ר מותר לכתחילה, אבל לפי מה שאמרו כמה אחרונים (עי' בסמוך סי' קי"ד ב') דנהי דספק טומאה ברה"ר טהור היינו רק בדיעבד שאם נכנס אינו טמא, אבל לכתחילה אסור לכהנים ליכנס בו, אין מזה ראייה, וק"ל.

השדה רה"ר, אעפ"י דבעלמא קיי"ל ספק טומאה ברה"ר טהור, הכא החמירו בו, דבעלמא כשהתירו ספק טומאה ברה"ר הטומאה ידועה במקומה וליכא ספיקא [בגוף הטומאה אלא הספק אם נגע או לא נגע] אבל אבד קבר הספיקא לכל אדם^(א). וראיית הר"ש הוא מדתניא בתוספתא (רפי"ח) חומר בארץ העמים שאין בבית הפרס ובבית הפרס שאין בארץ העמים וכו', ולא חשיב חילוק של רה"ר ורה"י מה שאין כן בארץ העמים, ואע"ג דאיירי התם בשדה שנחרש משמע הכא דאין חילוק בין נחרש לאבד אלא לענין אהל עיי"ש, והנה לפי הר"ש מוכח דס"ל כתוס' דבית הפרס (שדה שנחרש) אינו טומאה ודאית אלא ספיקא, ולפי זה אין ראייתו ראייה להרמב"ם דמוכח ברמב"ם דבית הפרס טומאתו ודאית, א"כ שפיר יש לחלק בין בית הפרס לשדה

סימן קיד

בענין ספק תמידית ברה"ר. וברין ספק טומאה דלא איתחזק לן

והואיל וכן דכל עיקר הדין דמטמאין ס"ט ברה"ר כשהטומאה אינה מבוררת הוא גזירה דרבנן. נראה דאין להחמיר בס"ט ברה"ר כשהטומאה אינה מבוררת, אלא דוקא בספקות הדומים לספק בית הפרס וספק שדה שנאבד בה קבר, כלומר דוקא היכא דאיתחזק טומאה

(א) הנה, מבואר בדברי התוס' והר"ש (הנ"ל) דהא דמטמאים בספק טומאה ברה"ר במקום שהטומאה אינה מבוררת, אין זה מעיקר הדין, אלא גזירה דרבנן היא דלא רצו לטהר כה"ג, אבל מעיקר הדין אין חילוק בין טומאה מבוררת או אינה מבוררת.

— הוספות —

(א) לכאור' כונת הר"ש כתוס', כלומר דמשום שהטומאה ידועה א"כ הספק רק באקראי, אבל כשהספק לכל אדם משום שאינה ידועה הוה ספק תמידית.

ודאית באותה שדה, דבכה"ג איירי התוס' והר"ש ובהא כתבו דהחמירו, אבל ספק כה"ג שאין הטומאה קבוע ולא איתחזק בה טומאה ודאית, כיון דלא מצינו דבכה"ג נמי גזרו בספק טומאה ברה"ר אין בכוחינו לדמות ולאסור, והרי כלל גדול הוא דאין מדמין גזירה לגזירה.

ולבן נראה דמקום שהוא ספק טומאה ולא איתחזק שם הטומאה [כגון אבן העומד על הדרך וספק קבר, ספק אינו קבר, ולא ידוע לן שהי' שם איזה קבר, וכ"ש שדה שספק לו אם נאבד בו קבר]. כה"ג פשוט שדין ספק זה ככל ספק טומאה ברה"ר דמקילין בה, אע"פ דהספיקא ספק לכל אדם ואי אפשר לבררו, הואיל ולא איתחזק בשדה זו טומאה ודאית, כך נראה פשוט.

ועוד היה אפשר להקל בספק טומאה דאורייתא היכא דלא איתחזק טומאה באותו מקום, גם לא מטעם ס"ט ברה"ר, וגם ברה"י, עפ"י מש"כ הח"ס (ביו"ד סי' של"ז) דכל קרקע יש לו חזקת טהרה עיי"ש, א"כ מספיקא לא מפקינן מחזקתה, וצ"ע, שו"מ שכ"מ במהרש"א (שבת טו: בד"ה על ספק) עיי"ש דהיכא דלא איתחזק לן טומאה לא הוי ספיקא דאורייתא אפילו ליטמא דאית לן למיזל בתר רובא דעלמא יעו"ש. וע"ע שו"ת הרשב"א (ח"א סי' שנ"ט) "דלא אמרי' ספק טומאה ברשות היחיד ספקו טמא אלא דומיא דסוטה דישנה לטומאה ודאי דהיינו בועל שנכנס עמה למקום הסתר אלא דמספקא לן אם נגע בה אם לאו, אף אנו נאמר בכל מקום שהיה שם טומאה ודאית אלא שאנו מסופקין אי נגע או לא ברשות

היחיד ספקו טמא. אבל היכא דלא ידעינן אי הות טומאה זו ברשות היחיד בשעה שהיו שם הטהרות וכו' ודאי לא מטמאין מדינא במקום ספק דהא סוטה דכותה טהורה" עכ"ל, וע"ע כע"ז שם בתשובה ח"א סי' פ"ג.

עוד נראה דאם נאבד טומאה דדבריהם בשדה, כגון שנאבד קבר מאלו קברי ארונות שטמאים רק מדבריהם ומדלגין עליהן לצורך מצוה (עי' ברכות יט: ורמב"ם פ"ג מהל' אבל הי"ד), כה"ג אין נידון ככל ספק טומאה ברה"ר שבספק תמידית טמא, שהרי לא מצינו שגזרו חכמים להחמיר בספק תדירית אלא בנאבד טומאה דאורייתא, אבל בטומאה דדבריהם לא מצינו שגזרו בה מידי ברה"ר, וכבר ביארנו דאין מדמין גזירה לגזירה, והיכא דגזרו גזרו והיכא דלא גזרו לא גזרו. [ומיהו בלאו טעמא דס"ט ברה"ר טהור, יש לומר דטומאה דדבריהם שנאבד בשדה אסור לכהנים לילך על פני השדה, ואינו כדיון כל ספק דרבנן מותר, הואיל ואיתחזק איסורא עי' ש"ך סי' ק"י ס"ק כ' וכ"א].

(ב) במנ"ח (מצוה רס"ג) מסתפק בהא דקיי"ל ס"ט ברה"ר טהור אם היינו רק דבדיעבד אם נכנס לא מטמאין לי' מספיקא, אבל לענין כהן הרי זה כשאר איסורים דספיקא דאורייתא לחומרא ואסור להתטמאות מן הספק, או דילמא נימא דמותר לטמא עצמו לכתחילה בספק מת ברה"ר. ונראה מסקנתו דגבי כהנים הואיל והוציאה התורה הלאו בלשון "לא יטמא", לפי זה ברשות הרבים מותר לכתחילה כי הוא טהור, וגם כתב בדרך אפשר לדייק

מתחילת המקרא לנפש לא יטמא לנפש ודאי לא יטמא אבל ספק אינו בכלל^(א). וע"ע בספר טעם ודעת (פ"י ה"א בביאורי הלכה) דהביא כמה ראשונים דמוכח מדבריהם דגם לכתחילה מותר לכהן להתטמאות בספק טומאה ברה"ר, וע"ע בדבריו (סוף פ"ד) ושם הביא דעת כמה אחרונים להחמיר בזה לכתחילה עיי"ש. וע"ע שו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' ל') שהוכיח מדברי התוס' והר"ש דכהן מותר ליכנס לכתחילה לס"ט ברה"ר, וע"ע בשו"ת אבן ישראל (ח"ט סי' קכד) דמסיק להלכה למעשה דשפיר יכולים כהני זמנינו ליכנס במקום ספק טומאה ברה"ר. שוב מצאתי להדיא מוכח בתשו' הרשב"א (ח"א סי' פ"ג) דס"ט ברה"ר מותר לכתחילה. וכיון דהראשונים פשיטא להו כן מסתבר דלא נצטרך לחוש לספיקם של האחרונים בזה^(ב).

ונראה דאף אם תמצוי לומר דיש מקום להחמיר בספק טומאה ברה"ר לענין לכתחילה, לחוש לדעת הפוסקים שלא הותר ס"ט לכתחילה, מ"מ בספק טומאה של דבריהם ברה"ר פשיטא דבודאי מותר לכתחילה לכהנים ליכנס, מאחר שדעת הרבה פוסקים שספק טומאה ברה"ר הוא מותר לכתחילה, ומסייע להו כמה ראשונים שמוכח להדיא דאפילו בספק דאורייתא גמור מותר לכהנים לכתחילה כמו שכתב במנח"י ובס' טעם ודעת הנ"ל, לפיכך בטומאה דרבנן פשיטא דיש להקל לכתחילה בס"ט, דהרי קיי"ל דבמילתא דרבנן אזלינן לקולא, ולפיכך שדה שאבד בה קבר שיש בו רק טומאה דרבנן (כגון שיש שם ארונות שמדלגין עלי' לצורך מצוה ואין ידוע מקומן), פשוט דברה"ר מותר לכתחילה.

סימן קטו

בענין ספק טומאה ברה"י

כתב הרמב"ם פ"ח מהל' אבוה"ט (ה"א) וז"ל כל שאתה יכול לרבות ספיקות וספק ספיקות ברה"ר טהור וברה"י טמא, עכ"ל. והנה, במ"ב (סי' שמ"ג ס"ק ג') כתב אשת כהן מעוברת שקרבו ימיה ללדת מותרת ליכנס לכתחילה באהל המת דאף

שנראה לנו שודאי תלד שם שמא יהיה זכר ויטמא שם אפי"ה מותר דס"ס היא שמא יהיה נקיבה ושמא יהיה נפל, עכ"ל. ולכאור' צ"ב דמשמע מדבריו שאפילו האהל המת הזה הוא רה"י נמי מותר משום ס"ס, והא קיי"ל ס"ט ברה"י אפילו ספק ספיקא אסור.

— הוספות —

- (א) הרמב"ם ס"ל כן דכל ספק דאורייתא מותר מדאורייתא מה"ט, אבל עכ"פ מדרבנן אסור.
(ב) וממה דהחמירו לענין טהרות בס"ט ברה"ר שאם יש לפנינו מקוה שיטבול (עי' רמב"ם אבות הטומאה פט"ו ה"ט), אין להוכיח דלכתחילה אין להתטמא, די"ל דהיינו רק משום חומרא דטהרות, ומצינו בהרבה מקומות דלגבי טהרות החמירו טפי.

אמנם באמת כאן אין אנו רוצים לטהר הולד מכח ס"ס, אלא אנו רוצים להתיר לאדם שהוא ס"ס של כהן ליכנס למקום טומאה, ובזה דינו ככל התורה כולה, שאפילו ברה"י מותר, ולא אסרינן ס"ס של רה"י אלא בשדבר המתטמא הוא ודאי והספק ספיקא הוא אם נטמא או לא. ולפי"ז דבר מאכל שיש בו ס"ס אם הוא מקבל טומאה, דהיינו הכניס אוכל לאהל המת ספק אם כבר הוכשר לקבל טומאה או לא הוכשר, וספק אם יש בו כשיעור לקבל טומאה או לא, יהיה טהור גם ברה"י, דהספק הוא על הדבר המתטמא ולא על הדבר הנטמא.

ובבבן פשיטא שאי אפשר להוכיח מדברי המ"ב להתיר ס"ס של טומאה לכהן. אמנם, ראיתי בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' שסו), שהביא ממנחת חינוך (מצוה רס"ג) שצידד דלענין איסור טומאת כהנים דין ס"ס כשאר איסורין, ותדע שהרי המל"מ

ודג"מ צדדו להתיר מכח ס"ס ולא חלקו בין רה"י לרה"ר ובע"כ דס"ל דבס"ס שרי בכל גווני, עיי"ש, וע"ע בשו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' י"ד) שכתב בפשיטות דספק ספיקא בטומאת מת מותר כגון שדה שנאבד בו קבר עכו"ם, דקבר עכו"ם הויא פלוגתא דקמאי אם מטמא באהל א"כ הוה ליה ס"ס, עיי"ש.

אמנם נראה לכאור' דלפי מה שהקילו הפוסקים לגבי ספק טומאה ברה"ר גם לכהנים, וס"ל דכל שאינו נטמא מספק הותר לכתחילה גם לכהנים, צ"ל דה"ה איפכא לגבי חומרא דספק טומאה ברה"י דבס"ס הטמא, כיון דנטמא מוזהר גם הכהן, וא"כ לשיטה זו לא נוכל לטהר ס"ס ברה"י לכהן. מ"מ אינו מוכרח דיש לומר דאין הכהנים מוזהרים על טומאה זו שהוא מחומרת רה"י, דטומאה קלישא היא ומעיקרא לא גזרו טומאה זו אלא לענין טהרות, ולא לענין איסור כהונה^(א).

סימן קמז

בענין חשש שמא נידוש

וחמיר דינו טפי דבבית הפרס חיישינן שנתפרסו העצמות בכל השדה וגם גזרו בה טומאה ודאית כמו שנתבאר לעיל. ונראה דענין חשש נדוש היינו ע"י רגלי בני אדם, א"נ אפילו אינו מקום הילוך

הנה מש"כ הרמב"ם (ריש פ"ח) באבד קבר בשדה דחיישינן שמא נידוש הקבר, מבואר דאע"פ שלא נחרש השדה נמי חיישינן לזה [וחלוק מבית הפרס דהוא שדה ידיעין בה שנחרש קבר בתוכה

— הוספות —

(א) ועי' שו"ת הרשב"א (ח"א סי' פ"ג) בענין מש"כ בס"ט ברה"י דמשמע דדין ס"ט ברה"י נוגע נמי לענין איסור כהונה. ומ"מ ליכא להוכיח מיני' דבס"ס ברה"י יהיה אסור לכהן, עיי"ש ודו"ק.

חיישינן שמא נידוש ע"י הגשמים וכו', וצ"ע.

לשמא נידוש כמו באבד הקבר דמאי שנא נאבד לו מקום הקבר ומאי שנא ידוע לו מקום הקבר לענין החשש של שמא נידוש.

משו"ה צ"ל דעיקר הטעם למה חוששין לנידוש, דכיון שאין הקבר מצויין חיישינן שנדרס שם ע"י הילוך בני אדם, דאם הקבר ידוע לא חיישינן לכך משום דרגל אדם מודרת משם וליכא למיחש לנידוש. אבל יראה דגם לפי טעם זה לא נשתנה דין שדה שאבד בה קבר בין מקום שיש שם הילוך לרבים למקום שאין שם הילוך כגון במדבר שאין אדם הולך לשם, משום לא פלוג, כך יראה פשוט.

א"נ יש לומר דלאו משום חשש הילוך בני אדם באנו לחשש שמא נידוש, אלא מחמת מקרה הזמן כגשמים וכדומה, והא דלא חיישינן בזה בכל הקברים, משום דתולין הקלקלה במקולקלת, דכל זמן דאין לנו חשש על שאר השדה מפני שידוע מקום הקבר, לא חיישינן לזה ולא מחזיקין ריעותא, אבל כיון שכבר נאסר השדה בהילוך וכבר נתקלקל השדה חיישינן נמי בשאר השדה לחשש נידוש לאסור עפרה.

והנה ע"י תוס' נדה (נו א') דמבואר מדבריהם דמשום הא גופא שנאבד בה קבר יש לה כל דיני בית הפרס ולא משום חשש שמא נידוש, משמע שנתנו עליו דין בית הפרס גם בעפרה משום לא פלוג. וזה שלא כדברי הרמב"ם.

ויש לעיין בעיקר חשש שמא נידוש (דלכאורה יש לחוש אפילו אם השדה אינו הילוך לרבים), הניחא אי איירי בשהיה על הקבר מתחילה בנין בולט כמין מצבה, או אפילו לא היה עליו מצבה אלא שהיה מצויין ע"י אבנים או סיד, ואח"כ נעלם הסימון, ניחא דמשום הכי חיישינן שמא נידוש משום דרעותא קמן, כלומר עינינו רואות איזה שינוי במצב הקבר, אבל היכא דליכא לפנינו ריעותא בקבר וכגון שגם מעיקרא לא היה ניכר הקבר אלא ע"י סימנים חיצוניים, כגון שהיה לו סימן שהקבר נמצא במרחק מאתיים אמות מאילן פלוני ונעקר האילן וממילא נאבד מקום הקבר, לכאורה בכה"ג לא נחוש לשמא נידוש, דמהיכי תיתי לחוש לכך, דא"כ הרי כל קבר שאינה מצויינת אלא שידוע בסימנים חיצוניים שהוא בפאת שדה פלונית נמי ניחוש לשמא נידוש שיהיה עפרה טמא, והתם לא שמענו דחיישינן לשמא נידוש כיון דליכא ריעותא קמן.

אמנם גם אם נאמר דאיירי שהיה הקבר מתחילה מצויין ונאבד הציון נמי קשה, כי יראה פשוט דקבר שהיה מצויין בבנין ונהרס הבנין במשך הזמן עד שאינו ניכר שם קבר, אבל ידוע לך מקום הקבר ע"י סימנים אחרים כגון שידוע שהקבר רחוק כך וכך אמות מאילן פלוני וכדומה, לכאורה פשוט דלא דיינינן כה"ג מקום הקבר בחשש נידוש, וצ"ע למה לא נחוש

סימן קיז

בענין חשש נידוש בקבר שתחת סלע

דמשום הא גופא שנאבד בה קבר יש לה כל דיני בית הפרס ולא משום חשש שמא נידוש, עד"ז נימא גם לפי הרמב"ם דאע"פ דס"ל דהחשש בעפרה של שדה שנאבד בה קבר הוא משום שמא נידוש ולא מחמת דין פרס אתינן עלה, מ"מ מודה דגם היכא דלא שייך החשש שמא נידוש אסרינן ליה כבית הפרס משום לא פלוג, וצ"ע.

יש להסתפק היכא שהיה הקבר תחת סלע ונאבד מקומו אם כה"ג נמי מטמאין כל עפר השדה במגע ובמשא מחשש שמא הקבר נידוש, דלכאורה יש לומר דאעפ"י שלא שייך החשש בכה"ג, מ"מ לא פליג חז"ל בגזירותיהם ואסרו כל שדה שנעלם בו קבר גם היכא דליכא למיחש לשמא נידוש. ובתוס' נדה (נו א') מבואר מדבריהם

סימן קיח

בענין חשש נידוש בשדה שנאבד בה קבר שמהור מלמעלה

וע"ע שו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' י"ד) שכתב בפשיטות דספק ספיקא בשדה שנאבד בה קבר מותר כגון שדה שנאבד בו קבר עכו"ם, דקבר עכו"ם הויא פלוגתא דקמאי אם מטמא באהל א"כ הוה ליה ס"ס, עיי"ש.

ומיהו יש לשדות נרגא בכל היתר זה, שהרי גזרו בשדה שנאבד בה קבר לחוש שמא נידוש הקבר, וא"כ גם לפי הצד שהמערות שלהם היה להם חלל טפח, מ"מ כיון שנאבד צריך לחוש לשמא נדוש ושוב אין כאן חלל טפח, ונשאר דינו ככל שדה שנאבד בו קבר, וגם עפרה מטמא במגע ובמשא, דלחששא דשמא נידוש לא מועיל ספק ספקא, שהרי לעולם כל חששא דשמא נדוש אינו רק ספק ספיקא, שהרי ספק הוא שמא נידוש שמא

הנה יש לדון מה שנוגע לדינא, במקום שידוע שהיה שם הרבה מערות קבורה מתקופת בית ראשון או שני, וכעת לא ידוע מקומם, ולכאור' הרי דין אותן המקומות כשדה שנאבד בה קבר שאסור לילך לשם. ואלא שכתבנו (להלן סי' ק"כ) טעם מה שנהגו בזה היתר בארץ ישראל, משום דהוי ספק ספיקא, ספק דורך על מקום מערה ספק אינו דורך על מערה, ואף את"ל שדורך על מערה ספק שמא גגות המערות טהור כי רוב מערותיהן בימיהן קברו בה באופן שלא יהיה טומאה מעל הגג מבחוץ (כמבואר בארוכה בסימנים הקודמים בספר זה), דהוי ספק ספיקא גמור והוא גם ס"ס המתהפך, שאפשר להתחיל הספק גם איפכא, ספק שמא אין טמא גג המערות, ואף את"ל שגג המערות טמא, שמא במקום שדורך אין שם מערה כלל,

לא נידוש, ואף אם נידוש שמא עפר זה אין בו עצמות, ואפילו הכי גזרו לחוש [וכמו שנתבאר לעיל דהחשש של שמא נידוש הוא רק ספק]. וכבר כתבנו דנראה דגם קבר שהיה תחת הסלע ונאבד מקומו חיישינן לשמא נדוש משום לא פלוג.

ומיהו יש לומר דלא גזרו חשש שמא נדוש אלא לצד שיש טומאה

ודאית בשדה זו, ובזה הוסיפו לאסור גם עפרה, אבל לצד שאין טומאה כלל גם במקום הקבר ככל שדה זו משום שהקבר הוא קבר טהור, לא גזרו ביה מידי, וכך מוכרחים לומר מדלא חששו לאסור עפרה אלא במקום שאסור לילך לשם מצד חשש שדה שאבד בה, אבל מחוץ למקום הספק מותר לילך ולא חיישינן שנתפור העצם עוד, ודו"ק.

סימן קיט

בענין חשש נידוש בבית הקברות

כתב בחי' הרמב"ן (שבועות יז ע"א) בשם הרמב"ם (פ"ב מהל' אבל ה"ט^ו), לפיכך כהן שמת לו מת צריך להזהר ולקברו בסוף בית הקברות כדי שלא יכנס לבית הקברות ולא יטמא בקברות אחרים. וא"ת והלא רוב ארונות יש בהן פותח טפח ומפני כבוד הבריות מותר כדאמרינן במסכת ברכות (י"ט ב') מדלגין היינו על גבי ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל שגדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה דרבנן, יש להשיב בבית הקברות אי

אפשר שלא יהא שם קבר שנדש ואי אפשר שלא יהא שם עצם כשעורה ונמצאת טומאה דאורייתא, וכו', עכ"ל. וכעין זה כתב הרשב"א והריטב"א. ויראה לכאור' לפי מסקנת הראשונים הנ"ל דאי אפשר שלא יהא מפוזר עצם כשעורה אף שלא במקום הקבר, משהו"כ אסור לכהן להיכנס שם אפילו בין הקברים^(א). אעפ"י דבתחילת הנידון יראה דהמדובר רק בענין הליכה ע"ג הקברים ממש בבית הקברות.

— הוספות —

(א) וא"ת דאבתי תשתרי כניסת כהנים לביה"ק לדבר מצוה, מטעם דעכ"פ ספיקא היא, דגם לפי מש"כ הרמב"ן דאי אפשר שלא יהיה אחד שאין בו פותח טפח מ"מ הרי לא כל השדה טמא, וספק טומאה ברה"ר מותר, ואם נפרש דלא אמרינן ס"ט ברה"ר טהור, אלא לענין שלא נטמא אבל לא שיהיה מותר לכתחילה להכנס לבית הספק, ניחא. אך י"ל דס"ל להרמב"ן דעת הראשונים דבשדה שאבד בה קבר גזרו אפילו ברה"ר כמו שנתבאר למעלה (סי' קי"ג), ואע"פ דמדרבנן הוא לא הותר אף לצורך מצוה וחמיר טפי מבית הפרס שהתירוה לצורך מצוה. אמנם לגופא, יראה, דסתם ביה"ק דינו כרה"י דלא עדיף מבקעה בימות הגשמים (עי' פ"כ מהל' אבות הטומאה).

למדנו מדבריהם דאסור לכהן ליכנס לבית הקברות אע"פ שלא ידרוך על הקברים, וירחיק עצמו מהם, מחשש עצם כשעורה דאיכא חשש בכל שטח הבית הקברות.

אבל צ"ב בעיקר תמיהת הרמב"ן והרשב"א על הרמב"ם, דהנה חזקת טומאה בבית הקברות נלמד ממשניות מפורשות פ"ח דאהלות, ואיתא גם ברמב"ם פ"ח (הל' ג-ד), והתם איתא דאף הדרך המוליך לבית הקברות בחזקת טומאה משום נפלים ואברים ואף שדה בוכים שהוא המקום הקרוב לבית הקברות גזרו בו שלא להרגיל רגל אדם לשם מפני שהוא קרוב לבית הקברות א"כ ק"ו בנו של ק"ו בית הקברות עצמו, וא"כ מאי קשיא להו על הרמב"ם למה אוסר לכהן ליכנס לבית הקברות, כיון שהדין הוא משנה. וגם למה לא תירצו מן המשנה אלא שחידשו תירוצ' מעצמן, ועוד שאח"כ

תירצו תירוצ' אחר (הובא לעיל סי' ק"ד) שלפי תירוצ' השני מותר לכהן ליכנס בבית הקברות אם עשו שם פו"ט, וצ"ב.

וי"ל, דדינים הללו שבמשנה דהיינו תלויות ודרך הסמוך לבית הקברות ושדה בוכים וכדו', הכל לאו לטומאת כהנים איתמר אלא לטהרות, אבל לטומאת כהנים הכל בחזקת טהור ואי"צ לחוש למידי, אבל הרמב"ן איירי לטומאת כהנים, והבן.

ועב"פ לפי דברי הרמב"ן יוצא שאין לכהנים ליכנס לביה"ק אפילו שלא ע"ג קברים ואפילו בהרחקת ד' אמות מצד חשש עצם כשעורה, וצ"ע. גם צ"ע מה הוא גדר ביה"ק עד היכן הגבול, ואולי בהרחקת ד' אמות כבר יצא מחשש זה, וצ"ע. וביותר צריך להזהר בבתי קברות ישנים שהרבה מהם נהרסים ונשטפים מן הגשמים יש להזהר שלא לילך בקרבם ולהרחיק מחשש עצם כשעורה.

סימן קב

למה לא נחשב ארץ ישראל בזמן הגלות כדין שדה שנאבד בה קבר

שמצוי הרבה מאוד קברי ישראל מפוזרים בכל ארץ ישראל, מאלו שהיו בו בזמן שהיה א"י מיושב, שנאבדו זכרם ומקומם והם מכוסים מתחת פני הקרקע, וזה דבר ידוע לא רק מצד העובדא דרבו כמו רבו מקומות בארץ ישראל כשחופרים מוצאים תחת הקרקע קברים עתיקים מתקופת בית ראשון ושני וכו', אלא גם מצד מנהגו של

הנה, פשוט שבדין שדה שנאבד קבר בתוכה, לא שנא לן מה גודל השדה, בין קטנה בין גדולה, כל שהספק בכולה נאסר כולה.

ויש לעיין א"כ יש לאסור בזמנינו את כל ארץ ישראל משום שדה שנאבד בה קבר, דהלא ידוע בידיעה שלימה וגמורה,

עולם ידענין לי, דהרי במשך תקופת בית ראשון ושני הלא היה כל ארץ ישראל מיושב ברבי רבבות (מליונים ומיליארדים) ישראלים, ואי אפשר לומר שאותן בני ארץ ישראל כולם עלו בשמים חיים, אלא ודאי שמתו ונקברו שם כמצות התורה וכדרך העולם. וכיום אין ידוע קברים עתיקים אלא טיפה מן הים ביחס למה שצריך להיות לפי החשבון, ועל כרחינו צריך לומר שנתכסו בעפר עד שאין ניכר (עי' שו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תרל"ט שכן דרך העולם ברבות השנים עליונים למטה ע"י חורבנות ושטפונות וכדו'). ולא עוד הרי בזמניהם היו מצינין קברות ע"י סיד וצבע והיו הגשמים ממחין אותן והיה צריך לחדש הציון כל חצי שנה כמבואר ברמב"ם (טומאת מת פ"ח ה"ט), ובודאי שאחרי כ"כ הרבה שנות גלות בעוה"ר לא נשאר שום זכר של ציון וכבר היה אלף פעמים אפשריות של מיחוי הסיד. א"כ יהיה כל ארץ ישראל בדין חזקת שדה שאבד בו קבר שאסור לילך שם כהנים, והאיך מצאנו ידינו ורגלנו. ואף את"ל שכל הקברים עדיין הן מיעוט הוא כנגד שאר הקרקעות שבארץ ישראל הטהורה ואכתי רוב ארץ ישראל בחזקת טהרה, הלא לענין אבד בה קבר אין נפקא מינא בין מיעוט לרוב, דהוי קבוע, שאפילו קבר אחד אוסר את כל השדה אעפ"י שהוא מיעוט בכל השדה, שאין כאן פירש מן הקבוע, ולכן מצד הדין היה מקום לומר שיהיה דומה כל ארץ ישראל כאבטיח גדול שנאבד בו

תולעים שאסור לאכלו בלי בדיקה אע"פ שכל התולעים הם מיעוטא דמיעוטא כנגד כל האבטיח, ה"נ לא יהיה מותר לכהן לילך לשם עד שיבדוק המקומות שדורך עליהם.

והנה אף שבאמת גם משום קבר אחד שנאבד בכל ארץ ישראל אולי היה מקום לדון לאסור הכל, אך לגבי ארץ ישראל הרי המדובר באבידות של מליוני קברים, לפי מה דאיתא בחז"ל במדרש איכה (פר' א' ב') שבתקופת בית ראשון היה בירושלים בלבד קרוב לעשרת אלפים מיליארד אנשים^(א), וחשבון זה הוא רק מתקופה מסויימת בלבד, ובירושלים בלבד. ועוד איתא בגמ' גיטין (נז.) שבתקופת בית שני היה בהר המלך (מקום ביהודה שבא"י) שלש מאות ושישים מיליארד אנשים ועוד שלש מליון. ומבואר עוד שם דששים רבוא עיירות היה בהר המלך, ולפי זה בואו חשבון, הרי לפי הסברא לכל עיירה יש לפחות בית הקברות אחד, א"כ היה לכל הפחות ששים רבוא בתי קברות רק באזור אחד היינו בהר המלך שבא"י, וכיום לא נודע מקומם ונאבד זכרם. ובודאי כמו כן לכל כפר ולכל עיר שהיה בשאר המקומות בארץ ישראל היה לכל הפחות בית הקברות אחד, וא"כ הרי פשיטא שאלפי רבבות בתי קברות קדמוניות פזורות בארץ ישראל, שנאבדו זכרם בימי הגלות הארוכה שעברה (וכעת קרובה לבוא ישועת ישראל ב"ב),

— הוספות —

(א) ט' אלפים ותקנ"ה מיליארד, ומאה ארבעים ושמונה מליון, ות"ת אלף!.

ומי יוכל לשער מספרם והמה פזורים לארכה ולרחבה של ארץ ישראל.

ובגמ' סנהדרין (דף צ"ו ע"ב) מבואר דבסביבות ירושלים יש מערות

רבות של קברים עד שהיה בהם די לאכסן בתוכם כל חיל של נבוכדנצר [ומסתבר שחיל נבוכדנצר היה עד אין מספר], ואעפ"כ לא ראינו ולא שמענו מרבותינו שייאסרו סביבות ירושלים לכהנים, אע"פ שכיום נאבד זכרם ואין ידוע מקומם^(ב).

[ועי' בתשו' וישב משה ח"א סי' ט' הביא מקורות מספרים שבני חו"ל המשיכו להביא מתייהם לא"י גם אחר החורבן לאלפים ולרבבות], וצ"ע דלכאור' הרי מדינא יש לדון על כל ארץ ישראל כשדה גדול שנאבד בה אלפי אלפים של קברים, דהרי היום לא ידוע בכל ארץ ישראל אלא מעט קברות ישנים, והיכן הם שאר המיליונים, וכאמור בפרט סביבות ירושלים שהרי שם בנוסף הסברא הפשוטה שהיו קבורים שם כל המיליארדים שחיו בירושלים בתקופת הישוב הקדמון, גם מפורש כן בחז"ל, וכנ"ל.

וכבר תמה כעין זה הגאון רבינו דוד אופנהיים זצ"ל בתשובה הנדפסת בסוף שו"ת חוות יאיר, שהקשה מגמ' זבחים (ק"ג) דאיכא למ"ד דכל ארץ ישראל אינה בדוקה ממתי מכול ומתי נבוכדנצר א"כ האין הולך שום כהן בארץ

ישראל דהא אינה בדוקה, ותירץ דמשום זה אין למנוע מלילך כהנים דאי אפשר לעמוד עליהם עיי"ש, אך לא ביאר. עכ"פ שאלה דידן חמור טפי.

ובעין זה תמה גם החת"ס בתשובה (י"ד סי' של"ז, ונזכר תוכן דבריו בפתחי תשובה יו"ד שס"ט ס"ק ד') והובא תשובה זו במנחת יצחק (ח"ח סי' קכ"ב), וז"ל, ובלא"ה צריכין להבין הא עכ"ח איכא שום דוכתא שהיו שם קברות ישראל קודם גירושין מארצות אלו [היינו בחז"ל], וכיון שכן הכל בספק קבוע וכמחצה על מחצה דמי ואין מצאו הכהנים רגליהם, וכה"ג הקשה הר"ש מקינון וכו' ועכ"ח צ"ל משום ספק טומאה ברה"ר נגעו בה עכ"ל הח"ס, והוסיף עוד הח"ס דלפי"ז ברה"י יש משום ס"ט ברה"י ואסור מדאורייתא לכהנים לטמאות ומה"ט ל"ה לכהנים לכונוס לשום בית ואין יכנסו לרה"י וכו' אלא י"ל דכאנוסים חשיבי ואיזה בית אשר תבנה להם ואיזה מקום מנוחתם עכ"ל.

והח"ס הנ"ל מדבר שם גם מארץ ישראל שאחר החורבן הבית הרבה חללים נפלו שם ולמה הכהנים מותרים לילך לשם, ועיי"ש דמצרף ספקות שמא נרקבו ושמה נתפנו ע"י גוים. עכ"פ מצד הקברים שבכל ארץ ישראל גרוע הרבה אלף פעמים ככה מהנידון דהחת"ס.

— הוספות —

(ב) ותו"ד הגמ', [המוסגר מפירש"י] עמון ומואב שלחו לנבוכדנצר פוק ותא [צא ממקומך ובא אל ארץ ישראל ותכבשנה] וכו' שלח להו אי אתינא לית לי דוכתא דיתיבנא [לא יהיה לי מקום סביב לירושלים שנוכל אני וחיילי לישב במקום מכוסה מפני הגשמים] שלחו ליה קברות שלהן מעולין מפלטירין שלך [מערות שלהן סביב לירושלים ובהן אתה וחיילותך יכולים לישב].

ובמנח"י שם טרח מאוד ליישב קושיית החת"ס ורצה לתרץ עפ"י דברי המשנה אחרונה (עי' לעיל סי' ק"ט) שקבר שאבד איסורו רק דרבנן דמה"ת בטל ואין כאן קבוע דאורייתא, אלא דין קבוע מדרבנן, הואיל ולבדוק כל העולם אינו במציאות א"כ הו"ל כאינו יכול להכיר האיסור, ובטל מה"ת. ושוב הביא גם מספר ויואל משה דבזמנינו אין אנו בקיאים בבדיקה א"כ לפי"ז בזה"ז הוי בכלל א"א להכיר האיסור. והאריך בזה הרבה עיי"ש. ועיין בשו"ת וישב משה ח"א (סי' ט') האריך בשאלה זו, ואחרי כל התירושים, נשאר בצ"ע. [וע"ע חזו"א אהלות סי' כ"ג ס"ק ד' ד"ה מיהו קשה].

והנה תירוצו של המנח"י אינו עולה שפיר אלא למאן דס"ל דקבוע שאינו ניכר בטל, אבל למאן דס"ל דגם קבוע שאינו ניכר אינו בטל לא נחא תי' (ועי' לעיל סי' ק"ט).

ונראה ליישב דאליבא דכו"ע אתיא שפיר המנהג שלא ראינו כהנים מונעים עצמן מלהסתובב בארץ ישראל, ואנו מחזיקין את כל ארץ בחזקת טהורה גם בזה"ז. דהנה הפוסקים הביאו קושיית הר"ש מקינון בספר כריתות שהוכיח דקבוע שאינו ניכר לא קרוי קבוע דאל"כ ייאסרו כל השדות בזריעה מפני תערובות נחל איתן ולית בהו ביטול דה"ל קבוע. ואף דבאמת ראיה זו יש עליו קצת תשובה וכמו שהעיר עליו הפלתי (סי' ק"י סק"ב) וכי ברור לן שיש בתערובות נחל איתן עד שנקרא שם קבוע עליו, ושוב כתב דמסתמא במשך זמן שהיו ישראל על

אדמתן הביאו עגלה ערופה וכו'. ועי' מש"כ בספר נחל איתן (סי' ט"ז ס"ז סק"א א') להוכיח מן הגמ' דהיה נחל איתן בא"י. ועי' עוד בספר הנ"ל (סי' יא ס"ק ד') שהקשה דהרי באמת אין לאסור מספק אלא נחל והוא בקעה וצריך להיות דוקא בין הרים ודוקא מקום שאינו ראוי לזריעה, ובודאי נחל איתן לא יכול לאסור את כל העולם שהרי רוב העולם אינו נכנס בספק, וא"כ מנ"ל באמת דאין אוסרין אותן מקומות מועטין שנכנסים לספק זה.

אבל באמת גם לולא הראיה של הר"ש מקינון מנחל איתן, הרי חזינו לכאורה דבקבוע שאינו ניכר אזלינן בתר רובא, אף בלא פירש, מהא דאוקמינן בהבמות שלפנינו בחזקת כשרות משום דאזלינן בתר רוב בהמות שבעולם שהן כשרות, וזה אינו מדין כל דפריש מרובא פריש, שהרי אפילו אם יאסוף כל הבהמות שבעולם במקום אחד, נמי מכשירים את הכל מדין רוב, אע"פ דבודאי איכא ביניהם טריפות מצד דחזקה גמורה היא דאיכא במיעוטן טריפות, ואמאי, והלא בעלי חיים אינן בטלים והוי קבוע דרבנן, וקיי"ל דטריפה שנתערבה אפילו באלף אינו בטל, ופשיטא דבכל רוב המקובצים ברפת יש בו ודאי טריפה, משום דמכח מנהגו של עולם אנו יודעים בבירור שבתוך אלף בהמות יש ביניהן ודאי טריפה, ואין לומר דחזקה של מיעוט טריפות אינו דבר ודאית, דזה אינו דהא סוקלין ושורפין על החזקות, וכשם דמכח חזקה דרובן כשרות מתירים את הרוב, הכי נמי איכא חזקה דמיעוטן טריפות, וא"כ יחול דין איסור

קבוע ברוב המקובצים. והנה, מעשים בכל יום שלוקחים חֶלֶב מן הפרות שברפת אפילו מרפת שיש שם כמה מאות ואלפים פרות, אע"פ דחזקה גמורה איכא שיש ביניהם מיעוט טריפות, ואילו היה מתערב חד טריפה ודאית בתוך הרפת היו אוסרים הַחֶלֶב מכולן משום קבוע דרבנן, א"כ יהיה כן הדין נמי היכא דידעינן בתורת חזקה שיש שם טריפה וייאסרו כולם, מה לי נתערב טריפה שנודע לן והכרנוהו ועכשיו לא נודע, ומה לי נתערב טריפה שלא הכרנוהו אבל ידענא ל"י מכח חזקה.

ובמו"כ נמי קיי"ל דמעיקר הדין היה מותר לאכול פרי בלי בדיקה מתולעים אפילו אם יש מיעוט המצוי של תולעים [אלא מצד חומרא דרבנן בעינן בדיקה במיעוט המצוי], אע"פ שאם הכרנו פרי שיש בו תולעת ונפל הפרי עם התולעת בתוך אלף לא היה בטל שבריה אינה בטל, וא"כ גם אם לא ראה שיש פרי אחד עם תולעת אלא שידוע מכח החזקה דאיכא בפרדס זה מיעוט של תולעים איך סומכין על הרוב והרי אין לתולעת דין ביטול, ואין לומר מצד דין כל דפריש מתירין, דאפילו אם יאסוף אלפי קילו של פירות שמצד החזקה אי אפשר שלא יהיה ביניהם חד בלי תולעת ג"כ הכל מותר, אפילו יקח מן הפירות ולא יהיה פריש. וכמו כן הוא בכל מילי דסמכין אחזקת רוב אפילו במידי דלא שייך ביה ביטול מתירין מדין רוב אע"פ שיש מיעוט פסלות.

וקשה לכאורה על אלו החולקים על הר"ש וס"ל דקבוע שאינו ניכר הוה בכלל קבוע, ממעשים שבכל יום ויום.

והנראה בזה בס"ד, דהנה מצינו ג' משפטים בהלך אחר הרוב בדיני איסור והיתר וכדו'. (א) דין ביטול ברוב. (ב) כל דפריש מרובא פריש. (ג) הלך אחר הרוב, ומשפט כל אחד מהן משונה מחבירו, ונבאר הג' הדברים הללו. בתערובות, היינו כשנתערב איסור לתוך היתר (ולא היה כאן פריש מן התערובות), אז אי אפשר להתיר את האיסור רק מדין ביטול ברוב, אבל לא יועיל להתיר שום דבר מן התערובות בלא דין ביטול, ולפיכך באופן שלא חל דין ביטול על התערובות [כגון כשניכר האיסור, או כשנתערב דברים שאין בהם דין ביטול מפני שהן דברים חשובים או בריה וכדו'] ולקח אחד מן התערובות, ואינו יודע אם מה שבידו הוא מהרוב או מן מן המיעוט, אין מתירין אותו מכח חזקה דכל שלקח מן הרוב לקח, דכל שלא נתבטל לא מועיל הרוב לתלות שלקח מן הרוב, וזהו יסוד דין תשע חנויות ותשע ציבורין מצה וכדו' דלא מועיל הרוב לומר דכל שלקח מרובא לקח, ומה שמועיל להתיר בתערובות זהו רק ע"י דין ביטול, ובאופן שלא חל דין ביטול כגון כשניכר האיסור או כשיש על האיסור דין קבוע וכדו' אי אפשר להתיר מה שלקח מדין הלך אחר הרוב ואמור שמה שבידו לקח מן הרוב ההיתר, דכל מה שמועיל להתירו הוא רק ע"י שיחול דין ביטול.

אמנם אם פירש מן הרוב ואותו הפירש כבר יצא מן התערובות בזה אמרינן כל דפריש מרובא פריש ולא בעינן בזה כלל דין ביטול, דהרי אפילו בתשע חנויות שכל חנות וחנות ניכר לעצמו ואינן

מקודם שנתערב, דאיסור שכבר נודע האיסור וכבר נקבע בו האיסור ונתערב אז אי אפשר להתיר האיסור אלא מדין ביטול, כגון בשר טריפה שנתערב בבשר כשר, ובגווי דלא שייך ביה ביטול אז כל התערובות נאסר, ואפי' לקח אחת מן התערובות אי אפשר לתלות דמה דלקח מן הרוב לקח, משא"כ היכי שלא הוכר האיסור מעולם ולא נקבע, כגון המיעוט של הבהמות הטריפות והמיעוט של הפירות מתולעים המעורבים, אז אע"פ דלא שייך בהו דין ביטול משום דלא מקרי תערובות [כגון בע"ח או ברי' וכדו'], מ"מ כה"ג אמרינן על כל אחת שהוא מן הרוב ואין צריכים בזה לדין ביטול.

וישורש החילוק הוא, דאיסור שהוקבע איסורו אין הנידון אם יש כאן איסור או לא, שהרי כבר נקבע האיסור, ובזה לא יועיל שום דבר להתירו אלא מדין ביטול ברוב, וממילא בדליכא דין ביטול הרי נשאר האיסור קבוע אף שאינו ניכר, וכמו שהאריך בבית מאיר בזה דכל שלא מתבטל הרי האיסור איתא וקבוע הוא. אבל היכא דלא הוכר האיסור מעולם, ואלא שאנו רוצים לקבוע בו איסור משום המיעוט, בזה נאמרה ההלכתא הלך אחר הרוב ולא חוששים למיעוטא וכאילו ליתא למיעוטא. ואף גם אם יאסוף לפניו כל הבהמות שבעולם נתיר הכל, וכאילו לא נקבע כלל שיש כאן מיעוט איסור כדי שנצריך לבטלו.

אשר לפי"ז נראה דיש ליתן טעם על מה שהכנהים הולכים בכל מקום בארץ ישראל ולא חוששים משום שדה שאבד

בטלין זה בזה, אם פירש מהם חתיכת בשר תלינן שהוא מהרוב גם בלא ביטול. והיינו דשאני לן דין כל דפריש מדין כל דלקח, דכל דפריש מרובא פריש אמרינן, אבל כל דלקח מרובא לקח לא אמרינן.

ומ"מ מצינו בכמה אופנים דמעמידין כל התערובות כולו בחזקת כשרות מדין רוב, ואין צריך לדין ביטול, דהיינו למשל סתם בהמה בחזקת כשרות עומדת מדין רוב, והתם אי"צ להתירו מדין ביטול ברוב, דהרי אפילו יש לפניו תערובות של אלפי אלפים בקר ברפת אחד, ויודע בודאי מכח חזקה דיש מיעוט טריפות מצוי בכל רוב [דזה נקרא ידיעה ודאית דאיכא טריפה, וכקושיית הר"ש מקינון דס"ל דנחל איתן בא"י הוא גדר של ודאי, כ"ש כל מיעוט המצוי או אפילו מיעוט שאינו מצוי שהוא גדר חזקה גמורה נקרא ודאי, ופשוט הוא], והרי בעלי חיים אינן בטלים, אפי"ה מתירין לו כל הבהמות משום הלך אחר הרוב ואי"צ לא לדין ביטול ולא לדין כל דפריש.

וצ"ב מה ההבדל בין נתערב טריפה ברפת דאי אפשר להתיר אלא או ע"י תערובות (ובבע"ח הרי ליכא דין תערובות ונחשב קבוע) או מדין כל דפריש, ולמה כשיש ברפת טריפות מכח דין חזקה שיש בו מיעוט טריפות מתירין מטעם הלך אחר הרוב ותלינן לומר על כל אחת שהיא מן הרוב.

והנראה מוכרח מזה דחלוק היכי דנתערב גוף שלא היה ידוע וניכר בו איסור מעולם, מאם נתערב גוף איסור שהאיסור מוחלט בו והיה ניכר וידוע

בה קבר, די"ל דכל שכבר נשתקע הקברים מרוב הגליות ואין בעולם מי שזוכרו, הוה ליה כטומאה שאינו ידועה (עי' פ"ו מהל' נזירות הל' טז-יט), א"כ דין כל קרקע שבא"י דינו כמו סתם בהמות שבעולם דהגם ידיעין שיש גם טריפות בעולם אבל זה לא חשוב נקבע איסורו מעולם כיון דלא ידיעין ל"י אלא מכח מנהגו של עולם דאיכא מיעוט טריפות ובזה אזלינן בתר רוב, והכי נמי בקרקע ארץ ישראל הרי לא ידיעין בו מכח ידיעה שיש שם קברים אלא מכח טבע ומנהג וסדר העולם, ובזה אזלינן בתר רוב, ולא דמי לשדה שאבד בה קבר דהקבר היה ידוע אלא שנאבד בין שאר הקרקעות, אבל מה שאנו יודעים כיום שיש קברים בארץ ישראל אינו מצד שזוכרים האיסור אלא מצד חזקה שיש מיעוט קברים, ודומה ממש כמו בהמות ופירות מתולעים וכל כיו"ב, כך יש לתרץ^(ג).

ובזה יש ליישב הקושיא דהבאנו לעיל (סי' ק"ט) מן הרוקח למה מדלגין ע"ג ארונות מדין דרוב ארונות דעלמא יש בהן פו"ט ומיעוט דעלמא אין בהן, והא כל קבוע כמחצה על מחצה. ולדברינו ניחא, דהמיעוט לא הוברר מעולם ולא היה ניכר

ודמאי כמו דאזלינן בבהמות בתר רוב כשרות אע"פ שהבהמות כקבועין הן דבע"ח דינן כקבוע.

והנה, עוד יש ליישב טעם מה נוהגים חזקת טהרה בארץ ישראל בזמן הזה, דלעיל הבאנו דברי הרוקח שביאר למה מדלגין ע"ג ארונות מדין דרוב ארונות דעלמא יש בהן פו"ט ומיעוט דעלמא אין בהן שמא בארונות שהיו מדלגין היה בכולן פותח טפח וכו' עכ"ל, כפי הנראה דרצה לומר דאע"פ שיש בעולם מיעוט עכ"פ באותן ארונות שהיו מדלגין לא הוחזק שם שיש בו אין פותח טפח וכה"ג לא מקרי קבוע. וא"כ נראה דעתו דלא אסרינן כל העולם כולו משום דאיכא בעולם קבוע, אלא דנין על מה דלקמן שאם לפנינו יש איסור קבוע אוסרים כל השטח שנכנס בספק, אבל אין אוסרים שטחים גדולים משום שקבוע שם איסור דעכ"פ בשטח הזה שהוא הולך שם יתכן שאין שם כלל קבוע, וצ"ע, אם זה כוונתו, וא"כ צ"ב מהו ההגדרה בזה שהרי בכל שדה שאבד בו קבר, ורוצה לילך רק בחציה נימא דבאותו החצי שהולך אין שם קבוע דשמא הוא בהחצי השני.

— הוספות —

(ג) אלא דאכתי צ"ע קצת מדברי הרמב"ן שהובא לעיל (סי' קי"ט) דכתב דכהן אסור לו ליכנס בבית הקברות, גם בבית הקברות שעשו שם פו"ט דאי אפשר שלא יהיה אחד ביניהם קבר הנידש שאין בו פו"ט או עצם כשעורה. דלפי המבואר כל דלא ידיעין ליה אלא מכח מצד טבע דאיכא מיעוט לא מחשב קבוע, ומה"ט מתירין ליטול חֶלֶב מרפת בקר שיש שם אלף בהמות ואי אפשר שלא יהיה שם חד טריפה ודאית, וצ"ב.

סימן קכא

בענין מיעוט המצוי של קברים בארץ ישראל

על אף שביארנו (בסי' הקודם) די"ל דכל הקברים הישנים הבלתי ידועים שבארץ ישראל, דינם כמיעוט בהמות טריפות דאזלינן בתר רובא, ואין להם דין קבוע. מ"מ צ"ב למה לא נצטרך לבדוק כל הקרקעות כדין מיעוט המצוי, דאע"פ שרוב בהמות כשרות מ"מ במיעוט המצוי הצריכו בדיקה, דמסתבר מאוד שהקברים שבא"י לא גרע מכל מיעוט המצוי, ובפרט לפי מה שהעלו האחרונים דגדר מיעוט המצוי לא תלוי באחוזים אלא גדרו שבכל רוב מתלוה איסור, ובנידון קרקעות בא"י לפי החשבון הרי צריך שיהיו מפוזרים מאוד (עי' בסי' הקודם).

וי"ל הרי קיי"ל דלא מצריכים בדיקה במיעוט המצוי רק כשאפשר, דבכל דבר שהבדיקה אינו מעיקרא דדינא אלא חומרא (כגון בדיקה מפני דין מיעוט המצוי), אי"צ לבדוק כשאי אפשר לברר, דאע"פ שמצריכים בדיקה היינו רק לכתחילה מ"מ היכא דאי אפשר לברורי מותר גם בלא בדיקה, עי' בתשו' ח"ס (יו"ד סי' ע"ז) שהביא ראיה לזה מדין בדיקת יום הוסת באשה שיש לה מכה במקור. ומעשים בכל יום אע"פ דחיישינן לכתחילה על כל בשר בהמה שמא היא טריפה בריאה, ואסור לאכול הבשר בלי בדיקה וצריך בדיקת ריאה להתיר את בשרה, אבל חָלַב שלה מחייה אנו שותים ואין אנו מצריכים

קודם שתיית החלב לשחוט הבהמה ולבודקה, אע"פ שחָלַב בהמה טריפה אסור מן התורה, משום דהוה כאי אפשר לברר. ובשו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' י"ד) כתב דכל היכא דהוי טירחא גדול לבדוק סביב הקבר הוה כאי אפשר לבדוק יעו"ש, וכעין זה גם בשו"ת נפש חיה (יו"ד סי' צ"ה). כ"ש בבדיקה שאין לנו בקיאות. וכתב בספר ויואל משה (מאמר ישוב א"י אות צ"ה) שמזה הטעם מקילין היום בזמנינו במדור עכו"ם בא"י אע"פ שמדינא אסור לכהן ליכנס במדור עכו"ם, משום דקלקלתינו תקנתנו דאין אנו בקיאים בבדיקה, עיי"ש. ובשו"ת מנח"י (ח"ח סי' קכ"ב) רצה מטעם זה ליישב המנהג מה שמקילים כיום בשאלות של שדה שאבד בו קבר יעו"ש, א"כ כ"ש בבדיקה של מיעוט המצוי שאינו אלא גדר של חומרא. ומשום הכי אין מצריכין לבדוק הבהמות קודם ששותים החָלַב אע"פ שחלב טריפה אסור מן התורה, אבל הבשר שלה אחרי שחיטה אין לאכול בלא בדיקה, משום שענין בדיקת הבהמה בחייה מקרי אי אפשר [אע"פ שיוכל לשחטה], ה"נ אי אפשר לבדוק כל העולם כולו מן הקברים, ועוד שאין אנו בקיאים בבדיקה כמבואר בשו"ת מנח"י הנ"ל. ופשיטא שאין לחייב לעשות כיפין על גבי כיפין בכל ארץ ישראל משום זה, וכך המנהג למעשה.

סימן קכב

באיסור הליכת כהנים במקומות המקובל שהוא בית הקברות

האיסור ולא חשוב קבוע, והכי נמי הקברים הישנים שאין אדם זוכרן ולא ידעין אותן אלא מכח ידיעין להן מצד מנהגו של עולם שדרך לקבור אנשים וגם אז קברו מחמת זה לא נעשה קבוע ואזלינן בתר רובא, כמו שנתבאר, משא"כ במקמות המקובל ששם נמצאו קברים, ולא ידעין ליה מכח ידיעה של אומדנא [אף שהאומדנא אמת ויציב בלי ספק כמו האומדנא דכל מיעוט המצוי שהוא אמת], יש להחמיר.

אמנם יש להקשות הלא מבואר בגמ' בסנהדרין (צ"ו ע"ב) דסביבות

ירושלים מוחזקת בהרבה מערות קבורה כמו שהבאנו לעיל (ס' ק"כ)^(א). והרי בזמנינו לא ידוע סביבות ירושלים כ"כ הרבה מערות, הגם שנמצאו מערות קבורה סביבותיה אבל לא בשיעור הראוי לאכסן את כל חיל נבוכדנצר התקיף, וא"כ יהיה נידון כל סביבות ירושלים כשדה שאבד בו קבר, ואעפ"כ לא ראינו מי שיאסור הליכת כהנים בסביבות ירושלים, ומאי שנא הר

בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' קכ"ב) נשאל על דבר הליכת כהנים על הר מסויים בגליל שמקובל שיש שם הרבה קברים, ומסיק שם, דכיון דאין כאן ספק רק מקובל לודאית שהיה בודאי קברים אין לכהן לילך לשם עיי"ש באורך. וכעין זה יש גם בשו"ת מנחת שלמה תנינא (ב-ג סי' צ"ח) שהתמרמר איך כהנים ת"ח ויראי ה' הולכים בכל השטח ההוא (היינו במקום מסויים שלא נתפרש שם איה) דעל שטח זה העידו האר"י ז"ל ועוד שהוא מלא קברים של תנאים ואמוראים עיי"ש.

וחנה צ"ב דהא כל ארץ ישראל מוחזק בקברים עתיקים לפי האומדנא דמוכח כנ"ל (ס' ק"כ) ולמה לא קשה להם הליכת כהנים בארץ ישראל בכלל. ולכאור' צריכים לחלק כמו שנתבאר למעלה דמה שאנו יודעים מכח האומדנא דאיכא הרבה קברים פזורים בארץ ישראל לא גרע ממה שאנו יודעים דאיכא הרבה טריפות בבהמות ומותר מה"ת משום דלא הוכר

— הוספות —

(א) ומסתבר שמדובר באלפי אלפים מערות קבורה, שהרי האוכלסין בירושלים היה אז אלפי מיליארדים כמבואר בחז"ל, ראה במדרש איכה (פר' א' ב'), שבתקופת בית ראשון היה בירושלים בלבד קרוב לעשרת אלפים מיליארד אנשים [ט' אלפים ותקנ"ה מילארד, ומאה ארבעים ושמונה מליון, ות"ת אלף!]. בדור אחד בלבד, ובירושלים בלבד, ואי אפשר לומר שאותן בני ארץ ישראל כולם עלו בשמים חיים, אלא ודאי שמתו ונקברו כדרך העולם סביבות ירושלים. וגם מסתבר שחיל נבוכדנצר שהיו אמורים לבוא על ירושלים היו צריכים להיות רבבות רבות עד מאוד של אנשי צבא כחול הים, וכל אלו היה להם מספיק מקום לשכון במערות הקברות שסביבות ירושלים כמבואר בגמ' שם

המקובל במערות וכוּכִין מהאריז"ל ומה לי
מזמן הגמ' ויותר^(ב).

ואמנם למעשה נראה ליישב המנהג
שמתירים כל סביבות ירושלים
מכל צד (היינו בכל מקום דאין אנו רואים שם
מערות וכוּכִין) מטעם דהוה ספק ספיקא,
ספק שמא דורך על מערה, ואת"ל דורך
על מערה הרי מערותיהן היה בהן טפח
חלל, ולפי"ז אין טומאה למעלה (כמו
שהארכנו דהמערות יש להן חזקת טהרה, ואף
את"ל דעכ"פ ספק טומאה איכא ע"ג מערות מ"מ
ספק ספיקא מותר):

עוד יש לעיין על צפון ירושלים העתיקה
בפרט מפני העדיות הרבות המעידים
שצפון ירושלים העתיקה הוא מקום קברות
מזמן הקדמון, ראה בספר "טוב
ירושלים"^(א) והנני מעתיק דבריו (בפרק י"ח
אות ד'), וז"ל [החצאי הסוגרים הוספת
המעתיק], כל השטח שאצל המערה הזאת
[מערת סנהדרי גדולה בירושלים הסמוכה
לשכונת פאג"י ועזרת תורה] עד סמוך
להעיר הקדושה [העיר העתיקה] נקרא
כהיום "סנהדריה" על שם שני המערות
של סנהדרין שנמצאים שם [היינו מערת

סנהדרי קטנה ע"י ציון שמעון הצדיק,
ומערת סנהדרי גדולה הידועה בשכונת
סנהדריה, עיי"ש אות ו'] ויש בנבול הזה
מערות הרבה אין מספר וכו', אין באים
בחשבון כלל ואין מבקרים אותן ונסתמים
והולכים מיום ליום ע"י עפר וצרורות וזבלים
שמשליכים שם שביניהם הדרים שם ואין מי
שישגיח עליהן, עכ"ל. והמחבר הזה כשראה
מצב זה הביא ע"ז הגמ' דסנהדרין דף צ"ו
הנ"ל, כאומר שבעיניו ראה שם מעין מה
שמבואר בגמ' סנהדרין.

ובסגנון זה יש לנו עדות מהגאון
המפורסם ר' יחיאל מיכל
טוקיציןסקי זצ"ל בעל הלוח ארץ ישראל
ועוד ספרים, שכתב בספרו עיר הקודש
והמקדש ח"ב (פי"ב סי' ג' אות ג'), וז"ל בזמן
בית שני היו רוב הנקברים בצפון העיר וכו'
קבר שמעון הצדיק בקרבתו מערת קברים
נקראת בפי ההמון קברי סנהדרי קטנה,
ולהלן למערבית צפונית מערות רבות ובהן
כוּכִין עד למערה הגדולה הנקראת מערת
סנהדרי גדולה, וגם לחלואה לצד דרום בכל
מקום שחופרים מוצאים שם מערות וכוּכִים
[צד דרום של מערת סנהדרי גדולה הוא
שכונת מחניים - גוש שמונים], עכ"ל.

— הוספות —

(ב) ותמיה גדולה אשר לאחרונה נתעורר מאן דהו לאסור את כל סביבות מירון באשר יש
הדפסה של תייר אחד (מיוחס לתלמיד האוה"ח"ק) שמתוך רשימותיו משמע שבסביבות מירון
יש אלפים מערות [וכיום אינן ידועות]. ועכ"פ אגרת הנ"ל אינו יכול לעשות ספק כי אין זה עדות
ברורה (כמו שיבואר להלן סי' קמ"ה שאלה א'), אבל התימה הגדול על סביבות ירושלים דהתם
יש לנו גמרא מפורשת שיש שם אלפי מערות.

(ג) מחברו הרה"ג אשר אנשיל גרינוואלד זצ"ל (מחה"ס המפורסמים "מטה אשר" על שמ"ח,
"זוכר הברית" "קיצור נחלת שבעה") שבו חורט הרב המחבר עלי ספר רשמי ביקורו שביקר בא"י
בקיץ ה'תרפ"ג.

ובסגנון הזה כתב בספר מסעות משה^(ד) וז"ל (בפרק קברי הצדיקים), רחוק מסנהדרי קטנה כמו חצי שעה מצפון ירושלים יש מערה של סנהדרי גדולה האדם צריך להשגיח שמה כי יש שם הרבה מערות ובקושי מצאתי את שאהבה נפשי, עכ"ל.

ויש עוד ספרים שכותבים עדיות שונות על השטחים הללו אבל הבאתי שלשה עדים מרבנים מפורסמים מה שראו, והגאון בעל הוישב משה שליט"א כבר העיד בשו"ת שלו (ח"א סי' ט') וז"ל ובשנים האחרונות נתפשט השמועה כי כמעט על כל הרי צפון ירושלים היה בית הקברות בזמנים שונים עכ"ל, ולפי המבואר אין זו שמועה בעלמא שיש כבר עדיות על סביבות ירושלים בכלל מדברי הש"ס, ועל צפון ירושלים בפרט כנ"ל. והנה יסוד השמועה שכתב בעל "וישב משה" שליט"א בנוי על סמך שבאזורים אלו צפון ירושלים מוצאים בחפירה בהרבה מקומות מערות קבורות, וכמ"ש בתשובה וז"ל והרי אנו רואים בהרבה מקומות אצלינו שאם אין חופרים בעומק אין מוצאים המתים ואחר שהיה שדה כמה שנים כשבונים עליה מוצאים בעת חפירת היסודות גלגולת ועצמות וכו' עיי"ש, וזה כתב בשנת תשל"ח, ומאז כבר יותר משלושים

שנה ובמשך אלו השנים נחפרו עוד הרבה בנינים שם ונתגלו באזור המדובר עוד הרבה מערות קבורה. ומיהו בזה נדבר להלן אם מה שמצאו קברים אם זהו סיבה להחזיק בטומאה בשאר מקומות, אבל עיקר השאלה הוא בירושלים אינו מחמת מציאות המערות הרבות באזורים מסויימים, אלא מחמת דין שדה שאבד בה קבר שיש לנו עדיות מפי חז"ל ומפי רושמי הקורות הקרובים לדור הזה שמעידים שהיה שם בית הקברות^(ה).

והנה כבר כתבתי טעם הקולא על סביבות ירושלים דהוה ס"ס, כמו כן יש לומר גם לגבי אזור צפון ירושלים, שהמדובר בקברות ישנות מזמן חז"ל שאז הקפידו על חלל טפח וכו' וכה"ג כבר הארכנו הרבה בזה למעלה דעדיין חזקתה הראשונה קיימת מכמה טעמים. ממילא לא יוכל להיות על גבי מערות יותר מספק טומאה, וכיון שכך ס"ס מותר דהרי איכא ספק בכלל אם הוא דורך על גבי מערה. והנה עי' בח"ס יו"ד (סי' של"ז) שמצרף גם ספק שמא פינו, והגם דלענין הנידון ידי' נראה קצת חידוש לתלות בפינו, אמנם לגבי הקברות הישנות בארץ ישראל נראה דהוא ספק גמור, אשר לפי המציאות רואים איך שהגוים שדדו ובזזו הקברות העתיקות בהרבה מקומות, ועי' סנהדרין

— הוספות —

(ד) אבד"ק מילדאסעפשי והגלילות, נכדו של הגאון בעל נהרי אפרסמון והגאון בעל נטע שורק, תלמיד הבאר שומאל והערוגות הבושם, נרפס בהסכמותיהם של הגרי"ח זאננפעלד, הגאון ר' שאול בראך והגאון מהר"ש ענגיל זצ"ל שבו הוא מספר רשמי ביקורו בארץ ישראל בשנת ה'תרפ"ד.

(ה) והרי גם המציאות מסייע על העדיות הנ"ל, ממעשים קרובים שמתגלים בחפירות שם מערות קבורה.

(צח ע"א ע"ב) בשעת פטירתו אמר [ר' יוסי בן קיסמא] להן [לתלמידיו] העמיקו לי ארוני וכו' ואין לך כל ארון וארון שבארץ ישראל שאין סוס מדי אוכל בו, [ומיהו לפי מה דפירש"י שם דהאי במלחמת גוג

ומגוג איירי, אין ראייה מזה]. ועי' עוד יבמות (סג:) בעון חיים מתים מתחטטים וכו' עיי"ש. אמנם כאמור דלגבי המעוות שארץ ישראל אין צריך לזה, דבלאו הכי איכא ס"ס.

סימן קכג

בענין להחזיק טומאה עפ"י עד אחד או עפ"י שמועות שאינן ברורות

כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' קכ"ב) על דבר שכתוב באיזה ספר "ושמעתי" "ואומרים" דכה"ג ברור מללו של הח"ס (חיו"ד סי' של"ז) שפשוט דדבריו לא מעלין ולא מורידין וכו' אפילו היה ישראל אומר כן, ועוד אין עד אחד נאמן להוציא דבר מחזקת טהרה וכו' וזה פשוט ומבואר בודאי לא עדיף מ"ש בספר ושמעתי ואומרים ממשי"כ הח"ס דאפילו היה ישראל מעיד בפנינו כן שמקובל מאבותיו שהיה שם קברות כיון דאין אומר דבר ברור שבזה המקום ממש היה הקבר דבריו לא מעלה ולא מוריד, דאם אפילו אם היו האומרים לא רק עד אחד אלא ב' עדים כשרים אין להוציא הדבר מחזקת טהרה ומכל שכן אם היה רק עד אחד דאין עד אחד נאמן להוציא דבר מחזקת טהרה כנ"ל, והאומר שמעתי בודאי לא עדיף מע"א דעלמא, דשמא היה רק הברה בעלמא, ומכ"ש שאין אומר כן בתורת עדות ובעל פה רק כתב בספר דאין ע"ז עפ"י הלכה תורת עדות, וא"כ איך לומר עפ"י הדברים הנ"ל דהוי בית הקברות וטומאה ודאית דאורייתא כנ"ל.

והנה, צ"ע בנידון המבואר שם בח"ס ומנח"י, דחשבוהו כעד אחד במקום חזקה, דלפי המבואר שם היה מקום זה בגדר חזקת טהרה דמעיקרא, אבל לא שהיה מוחזק בטהרה ע"י הליכת כהנים לשם, כלומר לא נודע עד עכשיו שהוא מקום קברים ובא זה והעיד על המקום שזה מקום קבורה, למה נקרא עד אחד במקום חזקה, מאי שנא מהא דפט"ז מהל' סנהדרין (ה"ו) אמר עד אחד חלב כליות הוא זה, כלאי הכרם הם פירות אלו, גרושה או זונה היא אשה היא, דמאי שנא עדות גרושה או זונה מעדות על מקום מסויים שהוא בית הקברות, וצ"ע. ועכ"פ במקום שהוחזק בטהרה ר"ל שהיה זה דרך מפורסם שכהנים הולכים שם, זה נקרא ודאי עדות במקום חזקה, דמה שמוחזק בהיתר זה גופא הוי הכחשה על העדות, חוץ אם העד יעיד שאתמול נעשה האיסור, אבל לא כשאומר שהאיסור היה תדיר ונהגו בזה היתר בטעות, בזה פשיטא דהוי עדות כנגד החזקה.

ועיי"ש עוד במנח"י דדן שעדיין יש לדון אם מה שכתוב בספר אף מגברא

רבא "וראיתי" דלא הוי יותר מעד אחד, דאף אם האומר כן גברא רבא, אבל להלכה אין עד אחד נאמן להוציא מחזקת טהרה ומכ"ש דלא העיד לפנינו בע"פ בתורת עדות. ומסיק שם דמ"מ אם גברא רבה אמר "דראה בעצמו" דאסור היכא שמאמין בלבו אף דהוי רק עד אחד והיינו עכ"פ כשאומר דבר ברור, עיי"ש.

והנה יראה פשוט דמכ"ש מה שנמצא כתוב בספרי תיירים שונים גם אם הם ספרים עתיקים, אין לסמוך עליהם מן הדין, אפילו שלא נגד שום חזקה, דלא נקרא בכלל עדות, כי ידוע שהרבה מהסופרים הגזימו בדברים כדי להשביח מקחם כדי שיקפצו הקונים לקנות החיבור שלהם, כי כל כמה שיהיה הכתבן כזבן, מזדבן טפי, וההגזמות שוטפות ומשטיפות הראש כנחל שוטף, למען יהיה הספר רבת המכר. וחזק מזה רובן של המעשיות שלהן אפילו אם באמת שמעו אותן, מ"מ מקורם מאנשי המקום מישמעלים או ישמעאליות תושבי המקום, דמלבד שגוי אין לו שום נאמנות, הרי בגווני דא אפילו ישראלים מבני אותו מקום ששם מבקרים תיירים מחו"ל, אין להם שום נאמנות לספר מה

שנוגע למקומם, בסיפורים שיש בהם כדי למשוך תיירים לאתר זה, כי זה דרכם להמציא אתרים מעניינים להרבות מבקרים ולהתפית הכיס, ולצורך זה מנפחים מעשיות זרות ומשונות וכל המרבה הר"ז משובח. ורובן של הסיפורים שלהם אינן אלא לפי הצורך, כי הרבה מהם היה כונתם למכור סחורה והמטרה הזה גרם לכל מיני מעשיות הזויות וד"ל. ובפרט בעניני קברים כבר כתב בספר הלכות קטנות למהר"ם חגיז (יו"ד סי' קע"ז) וז"ל קבר אין לו טהרה עולמית אלא שהרבה נאבדו "והרבה משקרים" זולת בידועים מקדם יש לנהוג בהם קדושה, עכ"ל, ומה לנו להוסיף על דבריו, שבקוצר דבריו כבר אמר הכל, וכבר העיר בזה גם בשו"ת וישב משה הנ"ל, והדברים ברורים.

ומה"ט אין מקום לדון בכל הסיפורים מלהוציא דבר מחזקת טהרה ואף לא לעשות מזה ס"ס של איסור, והדברים בהירים ונהירים לכל בעלי תורה, ושפת יתר הוא ולא היה צריך אפילו להיאמר, לולא מה שראיתי אנשים מביאים ראיות לאיסור ולהיתר מדברים כאלו.

סימן קבר

עוד מענין הנ"ל

מכמה רבנים בזמנם, על מקום מסויים שאסור לכהנים לילך לשם. וגופא דעובדא, שהמציא אחד מן הגניזה בארכיון הלאומי שבירושלים, פתק

עוד אעתיק כאן מענין להוציא מקום מחזקתו, מעשה שראיתי אשתקד, שבא אחד ומצא בארכיון הלאומי של ירושלים, נוסח מודעה שבו כתוב וחתום

ישן שנדפס לפני כשמונים וחמש שנים, אזהרה לכהנים במקום מסויים, בו נאמר שהמקום ההוא דינו כשדה שנאבד בו קבר, ועליו חתומים שלשה רבנים. עד כה לא נמצא איש שזוכר או ששמע שהיה פעם שאלה על המקום ההוא, וגם לא נמצא זכרון דבר זה בשום ספר, ומאידך גיסא המקום מוחזק בטהרה שאלפי אלפים אנשים דורכים כל השנים. יש לדון מה דין פתק אזהרה זו שנתגלה אם יש בכוחו להחזיק טומאה באותו מקום המוחזק בטהרה.

והננו מעתיקים נוסח ההודעה שנמצא במחסני הארכיון [אנו משמיטים חלק דברים שנכתב שם שאינו נוגע לנו כאן].

ו"ל: "אזהרה שמענו" [כותרת באותיות גדולות]. היות וידוע שמסביב לחצר בית הזוהר התנא הרשב"י זיע"א היו איזה קברים ידועים מבני ישראל, והיו מסומנים שלא ידרכו שמה הכהנים, ובזמן האחרון נאבדו, ובפרט עכשיו שעשו מגרש גדול סביב החצר הנז' וחפרו ומצאו שם עצמות. ומהצד השני שהיו ג"כ קברים אחדים מבני מלאו עפר ע"ג בכדי להשוות את ככר המגרש, ולא ניכר עוד מקומם וכו'. הנה יש לזה דין שדה שאבד בה קבר וכו'. ובאשתקד חשו להחמיר בנסיעת הכהנים ע"ד הכביש באוטומוביל בשביל שנתגלו קברים אחדים סמוך לכפר, שיש בזה ספיקות להקל וכו' שבאמת ע"ז

נאמר בירושלמי לא ביש לו דאמרת על טהור טמא, אלא סופך דאמרת על טמא טהור. וכל מי שיודה על האמת, יראה שהדברים כנים ונכונים, ויזהירו הכהנים שלא יטמאו וכו'. [באו על החתום] נחום אתרוג הראב"ד דעיה"ק צפ"ת, דוד חי אדרעי, הצעיר רפאל מנשה ענתבי ס"ט.

לא נזכר תאריך זמן כתיבת ההודעה זו. אפשר ללמוד ממה שנזכר בו "אשתקד חשו להחמיר בנסיעת הכהנים וכו'" דזה היה בשנות תרפ"ד תרפ"ה, והדברים ידועים שהמדובר בכביש ע"י שבין צפת למירון ע"י האידרא. לכן לפי הנראה תאריך כתיבת ההודעה הנ"ל לא היה לפני שנת תרפ"ה.

ויראה פשוט דאין פתק כזה שנמצא בארכיון בכוחו להוציא מחזקת טהרה, מכמה טעמים, אשר בכל טעם וטעם בפני עצמו סגי שלא להוציא המקום מחזקתו, וכ"ש בהצטרף הכל.

דהנה הידיעה הנ"ל שמקורו מארכיון [שהוא מקום שבו נמצאים כל מיני אסופות שנאספו גם מאשפות או מגניזות וכדו'], לא עדיף כלל משטר הנמצא באשפה או בין הגרוטאות, דהואיל ולא נודע מה טיבו של שטר זה אין לו שום תוקף, דמאן מסהיד עלי' דאכן פירסמו בשעתו הודעה זו אולי רק חשבו לפרסמו ואח"כ חזרו בהם וגנוזו כתב זה מפני שנודע להם שהטעו אותן וכדו' (א).

— הוספות —

(א) ראה להלן סי' קמ"ה שאלה ז', שהבאנו מכתב חשוב שנתפרסם לאחרונה שבו מפורש שבאמת הכי הוה עובדא, וברוך ה' שהנחני בדרך אמת.

כתב זה סותר החזקה שמוחזקת המקום בטהרה גמורה כיום, שהרי כתב הזה לא בא לומר אלא מה היה בשעתו, אבל אינו אומר לן המשך הדברים מה היה הלאה, ואינו אומר לן כלום שעכשיו הוא גם אסור, דאדרבא אם באמת היו דברים כהווייתן כפי שמצטייר מן האזהרה הנ"ל שיש שם איסור ואזהרה לכהנים, א"כ מסתמא עשו הרבנים והמון יראי ה' שהלכו לשם, התיקון הנדרש, ומסתמא אזהרה זו עשתה פירות ונתעוררו אז אנשי ההקדש וחז"ר צפת ותקנו המכשול דהיינו ששוב חפרו ובדקו והוציאו הטומאה ממקומם ופינו אותן במקום אחר, או שמא בדקו וחקרו ומצאו שאין חשש. מאין לן לחשוד בכשרים ובגאונים וצדיקים שלא שמו על לבם להזהר על דברים חמורים כאלו, וכי דורינו זה יפה מדור הקודם, וכי היראת שמים שלנו גדול משלהם. א"כ אי אפשר להוציא חזקת טהרה שבידינו מכתב הזה שאינו סותר החזקה שבידינו עכשיו, עד שיביאו ראיה שגם עכשיו עדיין הספק קיים.

והנ' גם אם נימא דאכן הרבנים החתומים על ה"אזהרה שמענו" הדפיסום ופירסמו אותם ומעולם לא חזרו בהם, מאן יאמר לן דשאר הרבנים הגדולים והבית דין הקבוע בעיר צפת [שהי' בראשות הרב זילברמאן, כי ב"ד זה של הרב אתרוג היה בית דין פרטי], הסכימו אתם, כי באמת כשתדקדק בנוסח המכתב תראה מתוך הדברים שלא הודו להם שאר חכמים והוא מתמרמר עליהם, ויתכן כי שאר הרבנים ידעו את האמת שלא דובים ולא יער, לא מצאו עצמות ולא כיסו קברים, ושקר

או אולי כל כתב זה מעיקרא שטר מזוייף הוא ולא נעשה על ידי החתומים נכי כל הכתב מעשה דפוס הוא. וידוע שהרבה "בעלים" או "מוחזקים" היה בחצר הנ"ל וכתות מריבות זו בזו, ומה שזה בונה זה סותר וכדו' וכל אחד חיפש להשמיץ את השני והמב"י. וכבר הבאנו (בסי' קכ"ג) שמבואר בארוכה בשו"ת מנחת יצחק דאי אפשר להחזיק טומאה אלא בעדות ברורה, ושם המדובר היה להחזיק טומאה בהר שמם שלא היה הולכים שם כ"כ, מכ"ש להחזיק טומאה במקום שאלפי אלפי אנשים עולים שם והוא מקום מפורסם ומוחזק לרבים. וכ"כ בשו"ת מעשה איש (יו"ד סי' י"ח בסופו) וכתב זה לדבר פשוט שאי אפשר להחזיק טומאה אלא בעדות ברורה, יעו"ש. וע"ע שו"ת דברי מלכיאלי (יו"ד סי' פ"א) שמקום שמוחזק שכהנים הולכים לשם הרי הדבר בחזקת טהרה ואין חוששין על מה שיש אחדים שמחמירים בזה [ועיי"ש בעובדא דילי' וכ"ש וכ"ש בעובדא דילן שלא היה עד עכשיו אפילו אחד שידע או שמע, ולא נמצא אדם בעולם שחשש לזה].

ועי' חזו"א (קובץ אגרות ח"א לב) שכתב להעיר על דבר שנמצא בגניזה "מאן לימא לן שלא היה ידוע לבלתי מדוקדק", ועוד כתב שם, "וכמעט שלא ראיתי תועלת להגיע אל האמת ע"י גירסאות שנחפשים מהגניזות".

והב' אכן אפילו אם יהיה לנו עדים שהכתב הנ"ל נכתב ונתפרסם ע"י הרבנים הנ"ל ואמת היה הדבר כפי מה שמשמע מתוך הכתב, מ"מ פשוט שאין

העידו לפני הרבנים הללו, נכמו היום שממציאים כל מיני סיפורים שלא היה ולא נברא במירון, ויש לשקר הרבה קונים ועוד מוסיפים והולכים כיד הדמיון הפורח, כי השקר אינו מוגבל ויש להרחיבו עד אין קץ ותכלית, ומחמת זה כל הכהנים הולכים לשם וגם אנשי הדור ההוא כולם הלכו לשם ולא נתפשט האזהרה בכלל.

ואין לטעון דעכ"פ מידי ספיקא לא נפקא ויש לחוש עכ"פ לשמועה זו, דהרי עכ"פ הדבר ברור שמקום זה, קודם שנמצא המכתב עמד בחזקת טהרה, [והדברים כבר נתבררו שאין איש בדור הזה ולא בני הדור הקודם ששמעו מאבותיהם מהסיפור המבואר בכתב הנ"ל], ועכ"פ כל השנים הולכים לשם תמיד גם הכהנים, והוא חזקה גמורה, וממילא אין ספק מוציא מידי החזקה, ופשוט, והרוצה להוציא מחזקתו הוא זה שצריך להביא ראיה "ברורה" נגד המוחזק, וראיה שאינה ברורה אין בכוחו אפילו לעשות ספק או אפילו ריעותא כל דהו במקום חזקה, והדבר ברור.

ומשל למה הדבר דומה לראובן שמוחק ויושב בבית שהוא לו ירושה

מאבותיו עד ר' אברהם הזקן, ובא שמעון בשמחה גדולה לב"ד ובידו פתק בת מאה שנה שמצא בבית האשפות, ובו מפורש שלפני מאה שנה מכר ר' אברהם הזקן בית זה לר' יצחק הסבא של שמעון. ועתה שמעון הנכד היורש של ר' יצחק תובע בדין שיעזוב ראובן את הבית עם כל כלי הבית עמו ויחפש לו בית אחר כי הלא ר' שמעון הוא נכד ויורש של ר' יצחק. ופשיטא שכל בית דין צדק בישראל שיגיע הדיון אצלם יאמרו לו לשמעון לך לחיים ולשלום, הפתק שמצאת חספא בעלמא הוא [ואולי הוא שוה כסף כמו כל "עתיקות"], כי אין מוציאין דבר מחזקתו בדבר שאינו עדות ברורה, דהרי אפשר שאכן ר' אברהם מכרו לשמעון אז ואחר כמה שנים חזר ר' אברהם וקנאו ממנו, או אפשר שאברהם הכין שטר מכירה ולבסופו של דבר לא מכרו, או אפשר שבשעתו כבר הי' סכסוך בין ר' אברהם ור' שמעון בדירה זו והגיעו לדי"ת וכבר פסקו ב"ד ששטר מזויף הוא ופסלו השטר, ושערי ציורים אין ננעלים, אבל פשוט שאין מוציאין הבית מחזקתו ואין מחזיקין שום דבר ממכתבים ישנים שנמצא באשפה או במקום שהוא כמו אשפה שאין אתה יודע המשך גלגול הדברים.

סימן קכה

בדין מצא מערת קבורה ואינו יודע אם יש שם ג' קברים מד' ועד ח' לענין שכונת קברות

וקובריה הר"ז חושש שמא בית הקברות הוא זה וצריך לבדוק מן האחרון עשרים אמה שהן כשתי מערות וחצר שביניהן.

ברמב"ם פ"ט מהל' טומאת מת (ה"ג), מצא ג' מתים כל אחד מהן מוטל כדרך הנקברים, אם יש בין זה לזה מד' אמות ועד ח' כמלוא מטה

והנה יש לעיין, מה דין חפר ומצא מערת קבורה ולא נכנס לפנים, ואינו יודע כמה קברים יש שם, אם מסתמא מחזיקים שיש שם ג' קברים בשיעור מד' ועד ח', דסתם מערה יש בו יותר מג' קברים כדמוכח לכאורה מסדר המערות שבסוגיא דכוּכין (בבא בתרא ק:), או דילמא מסתמא לא אמרינן שיש שם שכונת קברות, ומטעם שכתב המאירי (בסוגיא בבבא בתרא ובסוטה מד.) דהא דאמרינן התם סדר מערה היא כך וכך, היינו לענין השוכר קבלן לחפור מערה או מוכר מקום למערה, היכא דלא פירש יש בזה מנהג מסויים, אבל בודאי לא כל המערות הוא על שיעור מסויים שזה תלוי כל אחד עושה כפי גודל

משפחתו וכדו', [ובאמת המציאות מוכיח מתוך מה שמוצאים בחפירות במקומות בא"י מערות רבות וכמעט שאין מוצאים מערה אחת שוה לחברתה כי כל מערה ומערה היא בגודל אחר ובצורות שונות], וצ"ע להלכה.

אחר זמן ראיתי בחוברת טהרת מירון (עמ' כד) שהביא מאמר מהגר"ד שמידל שליט"א ושם כתב מה שנהגו בירושלים אם מוצאים מערות ואין יכולים לראות בפנים כיון שלא ראו שם ג' מתים מושכבים כדרך לא חושש לשכונת קברות, עיי"ש, והיינו מה דספקינא ביה פשיטא לי'.

סימן קבו

בדין מצא מערה ואינו יודע מה טיבה

עוד איכא לעיונא את"ל שסתם מערת קבורה הר"ז בחזקת שיש בה ג' קברים לפחות, איך הדין אם מצא מערה (שלא נכנס לפנים לבדקה מה טיבה) ואינו יודע אם זוהי מערת קבורה או מערה שעשו אותה למטרות אחרות, אם מסתמא מוקמינן לה בחזקת מערה של קבורה ובחזקת ג' כוכין לפחות, וחיישינן לשכונת קברות, או דילמא כל עוד שלא הוחזק למערת קבורה אין צריך לבדוק כ' אמה.

ואפשר דלענין ליכנס כהן למערה ראוי לחוש אפילו לא בדק המערה ואינו יודע אם זהו מערה של קבר, אבל לענין להחיל עליה תורת שכונה לחיוב בדיקת כ' אמה, נראה דאין מקום להחמיר בזה אלא ביודע בבירור גמור שזוהי מערת קבורה^(א). וכדמוכח פשטות דברי הרמב"ם שלא הצריכו בדיקה משום שכונת קברות אלא בודאי ולא בספק, וכ"ש שיש ס"ס שמא אינה מקום קבורה, ושמא אין שם ג' ושמא גוים^(ב) (ובגוים ליכא שכונה).

— הוספות —

(א) שמעתי מהרה"ג ר' זלמן קורן שליט"א, שמתוך החפירות הרבות בא"י מתגלה המון מערות ששימשו למטרות אחרות ואין ידוע אם יש כלל כזה שרוב מערות משמשין לקבורה.

(ב) עי' להלן בסמוך סוף סימן קכ"ז.

סימן קבו

בענין לא בדק הקברים אם הם מושכבים כדרך

גוי והיה בעיר זה רוב עכו"ם "כל כי האי גוונא לעולם ספיקו טהור אפי' ברה"י שלא אמרו רה"י ורה"ר אלא בדאיתחזק איסורא וכו' א"נ בדאיכא רגליים לדבר וכו', ואי נמי אע"ג דלא איתחזק^(א) והוא דליכא למימר דפריש מרובא, אבל כאן אין הדבר תלוי אלא ברוב דכל דפריש מרובא פריש ורובא דאורייתא בין לקולא בין לחומרא אע"ג דקרוב לביתו של ישראל וכו', וא"ת והלא אנשי העיר כקבועין חשבינן להו וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, וכדאמרינן בקדושין ובכתובות פרק ראשון, לא היא דהתם בדאזלא איהי לגבייהו ונבעלה לאחד מהם נמצא שהיא קבלה מן הקבוע והו"ל כתשע חנויות ולקח מאחד מהם, אבל כאן שאנו דנים על המת הזה שהפרישוהו והביאוהו כאן וקברוהו בודאי בא מן הרוב חשבינן ליה "עכ"ל, א"כ לעניננו י"ל דלא הוי בכלל קבוע דכל קבר כשאנו דנים אם הוא גוי או ישראל דינו כפריש, ותליא ברוב ישראל או רוב עכו"ם.

ולכא' נראה שגם אם נמצא המערות בארץ ישראל באתר שידוע שהיה שם ישוב ישראל וגם ניכר לפי צורת המערה שהיא קבורה של ישראל, אפילו הכי אם לא פתח הקברים ולא ראה שהם מושכבים כדרכם, ג"כ יש להסתפק דלא

עוד יש לעיין בגווני שחפר (בארץ ישראל) ומצא מערה ונכנס בפנים המערה ובדק ומצא ג' כוכין ויותר, אבל לא בדק הקברים לראות אם הם מושכבים כדרך כדרך שקוברים קברי ישראל [כי דין שכונת קברות הוא בשמצא ג' מתים כל אחד מוטל כדרך הנקברים], ויש לעיין אם לא בדק, אם מסתמא מחזיקין אותן כמושכבין כדרך ולא חוששין שמא עכו"ם הם, או דילמא כל עוד שלא נתברר לו שהם מושכבים כדרך אי"צ לחוש לשכונה, שהרי ברוב הזמנים היה ארץ ישראל ביד עכו"ם בעוה"ר, אמנם יש לומר דאף שיש רוב עכו"ם בזמן, שרוב השנים היה ארץ ישראל ביד עכו"ם, מ"מ רוב המתים שבארץ ישראל הם רוב ישראל, לפי מה שמבואר בחז"ל בכמה מקומות שהיה האוכלוסיא של ישראל בארץ ישראל באותן הזמנים שהיו שרויין על אדמתן הרבה מאוד כחול הים, א"כ גם אם בערך הזמן היה ארץ ישראל רוב השנים ביד עכו"ם, מ"מ לפי כמות האוכלוסיא של ישראל היה ישראל רוב כנגד כל העכו"ם מכל הדורות, וצ"ע.

ועי' בשו"ת הרשב"א ז"ל בתשו' פ"ג (הובא בקיצור בב"י סוף סי' שע"ב) כתב על קבר שנמצא בשכונת ישראל סמוך לביתו של יהודי ולא נודע אם ישראל אם

— הוספות —

(א) אולי צ"ל אע"ג דאיתחזק, דהא כתב לעיל דבלא איתחזק לא אסרינן מספיקא, או אפשר שכונתו לומר אע"ג דלא איתחזק אלא דרגליים לדבר, וצ"ע.

ניזל כאן בתר רובא, מפני דהואיל ומפני חטאינו גלינו מארצנו ונתיישבו שם גוים במשך הזמן, ודרכם של גוים לחטט שכבי כמו שכתב הח"ס בשו"ת (יו"ד סי' של"ז), עדיין יש לומר שהגוים פינוי קברי ישראל משם ושפחה תירש גבירתה והניחו נבליהם שם, ועי' סנהדרין (צח ע"א ע"ב)

בשעת פטירתו אמר [ר' יוסי בן קיסמא] להן [לתלמידיו] העמיקו לי ארוני וכו' ואין לך כל ארון וארון שבארץ ישראל שאין סוס מדי אוכל בו, ועי' עוד יבמות (גס:) בעון חיים מתים מתחטטים וכו', וממילא אין שום ראייה מהצורה החיצונית של המערה.

סימן קבח

אין לחוש לשכונת קברות "בחששות" של מערות

המורם מן האמור (בג' הסימנים דלעיל), דיש להסתפק בסתם מערות קבורה שבא"י אם מחזקין להו בישראל או דעכ"פ ספק הוא, וכן מערה שלא בדקנוה ולא ידוע לן אם יש שם ג' קברים אם מסתמא מחזיקים לה בג' קברים לפחות. וכן מערה שנמצאת ולא פתוחה לראות אם זהו מערת קבורה או מערה לצורך דבר אחר, יש לומר שאי"צ לבדוק מסביב המערה כלום הואיל ולא הוחזק לפנינו שכונת קברות עדיין ומספיקא אינו בודק כמו שהעלו האחרונים.^(א)

והנה לפני שנה נמצא ע"י ציון הרשב"י בשטח הנקרא אהל משה, בור גדול סמוך לאיזה קבר, ולפי הבדיקה לפום ריהטא לא נראה בבור הזה שום סימנים

וכוכין וקברים [ויתכן שבור זה היה בור מאגר למים עבור העולים הבאים לציון הרשב"י, כמו שהיה נהוג בזמן הקודם שבכל שכונה עשו בורות מים לצרכי השכונה^(ב)], אלא דמ"מ היה מי שחשש שמא מערת קבורה היא לענין שלא לילך כהנים על הבור, שמא הבדיקה לא היה בדיקה ברורה כי לא ירדו לבור אלא הסתכלו דרך חור מלמעלה], ולכן תקנו שם כיפה להחזיר ההליכה לכהנים שם.

אבל פשיטא דאין "חשש" זה מצריך בדיקה בכל השטחים מסביב ולאסור הכהנים מלילך לשם, כיון שלא נראה שהוא מערת כוכין לא הוחזק כאן שכונה ואי"צ שום בדיקה מדין שכונת קברות.

— הוספות —

(א) אחר זמן ראיתי בחוברת טהרת מירון (עמ' כד) שהביא מאמר מהגר"ד שמידל שליט"א ושם כתב מה שנהגו בירושלים אם מוצאים מערות ואין יכולים לראות בפנים כיון שלא ראו שם ג' מתים מושכבים כדרכן לא חושש לשכונת קברות, עיי"ש, והיינו מה דספקינא ביה פשיטא לי.

(ב) אחר זמן רב שכתבתי זה ראיתי בספר מירון (ליוסף גלילי) שיש שם הרבה בורות מים להבאים שם וכתב שם שהוא עצמו עוד השתמש עם אחת הבורות.

וה"ה כל מיני "חששות" מערה וכו' במקומות מסויימים, אף אי יהיבנא דמחמת חששות אלו אסור לכהנים לדרוך במקום שנראה להם חשש^(א), מ"מ פשוט דשאר השטחים לא נאסר בשביל זה, הואיל ולא הוחזק קמן שכונת קברות, ומדין

שכונת קברות אין כאן חיוב בדיקה, וזה פשוט, ועי' מש"כ החזו"א (ס"ב כ"ב ס"ק י"ד ד"ה ס"ה ב') דאם נמצא כוכין ריקים צריך בדיקה, מ"מ כתב שמערה בלבד אי"צ בדיקה, עיי"ש, ולא אמרינן היה כאן התחלת מערה ומסתמא כל המקום הוא ב"ק וכדו'.

סימן קכט

בדיקת כ' אמה במצא שכונה אם היא מדין בדיקה שבכל התורה כולה

יש לחקור אם יסוד בדיקת כ' אמה במצא שכונה אינו דין מחודש אלא הוא מגדר של בירור ספיקות שבכל התורה כולה, כמו שאר בדיקות שבתורה כגון בדיקת פירות מתולעים, או בדיקת טריפות הריאה, או בדיקת חמץ, או בדיקת הנדה והזבה וכדומה, דכל הני בדיקות יסודם מדיני בירור ספיקות, שכל מקום דאיתרע חזקת היתר שלהם חייבוהו בירור ובדיקה, או שמא י"ל דמדין חיוב בדיקה שבכל התורה אין לחייב בדיקה כלל, דאין זה נכנס בגדר ספק, ורק הלכה היא שנאמרה בשכונה שצריכה בדיקה, וגדרה הלכה מיוחדת האמור לגבי מצא שכונת קברות.

ונחזי אנן בסוגיא בנזיר (דף סה.), דאיתא התם מצא שלושה האחד ידוע

ושניים תחילה או אחד תחילה ושניים ידועים אין בהן שכונת קברות, ופירש הרשב"ם הובא שם בתוס' משמו דכל עיקר דין שכונת קברות הוא הלכה למשה מסיני^(ב), ועפ"ז ביארו הא דאיתא בגמ' שם [לפי גירסתם וגירסתינו בגמ'] שלשה ידועים הוה שכונת קברות שלשה אינן ידועים נמי הוי שכונת קברות, אבל ידוע ואינו ידוע אינו מצטרף לג', ולכאורה אין בזה שום טעם וסברא למה לא יצטרפו הידועים עם השאינם ידועים, לפיכך פירשו דהוה הלכה למשה מסיני. הרי מבואר לפי זה שכל עיקר הבדיקה דשכונת קברות אינו מדין בירור ספקות שבכל התורה כולה, אלא היא הלכה מיוחדת שנאמרה במצא שכונה, דאי דינה מדין בירור ספקות אין מקום לחלק בין אחד ידוע וב' אינם

— הוספות —

(ג) וגם לענין זה צריכים לחכם לומר מה נקרא חשש ומה אין נקרא חשש, ואין להוציא שום דבר מחזקת טהרה על פי חששות שמקורן מאנשים שאינן בעלי תורה.

(א) ועי' רשב"ם בב"ב שם ובפי' הרא"ש דלא כתבו שהוא הל' למשה מסיני אלא כתבו "גמירי", וצ"ע דהא לשון "גמירי" אינו דוקא הלכה למשה מסיני ממש כמו שהאריכו בזה בספרי הכללים, עי' סוכה (דף מז ע"א) גמירי דמאפר אתו.

ידועים. ועוד למה לן הלכה למשה מסיני לזה, והא דין כללי הוא בכל התורה כולה דיש לנו לבדוק את הספקות כגון חיוב לבדוק פירות מתולעים וכדו', בדיקת חמץ ואין צריך להלכה למשה מסיני, א"כ משמע שאינו מגדר בירור ספק, נאפשר שטעם ההלכה יסודו מגדרי הרחקה מן האיסור כענין והזרתם את בני ישראל מטומאתם שחששה ההלכה בדבר זה כשנמצא שכונה דייקא].

והנה הגם שבתוס' שם נראה דהר"י חולק על הרשב"ם ולא ס"ל שהיא הלכה למשה מסיני, ויש בזה קצת טעם, מ"מ גם אם אין זה הלכה למשה מסיני מ"מ נראה דלכו"ע אין בדיקה זו מתורת בירור הספקות דבכל התורה, דבכל התורה כולה תלוי חיוב בדיקה על מציאות וסברות קרובות הבנויים על היקש השכל, משא"כ בדיקת כ' אמה העמידו יסוד דין הבדיקה על חוקים ושיעורים ודינים והלכות, כדוגמת הלכות עגלה ערופה וכדו' שהן כמו גזירת הכתוב, ולפיכך יש בדיני שכונת קברות מה שאין בשאר בדיקות של תורה, לדוגמא ע' בגמ' (נזיר סה:): בדק ופנה בדק ופנה בדק ואשכח כיון שנתנה רשות לפנות מפנה, ועיי"ש בתוס' שהוא נמי מדין צירוף דכיון דהני תרי דמצא כבר פינה אותן שוב הוי ליה רק אחד ובאחד לא נתקן שכונת קברות, עיי"ש, ומכל זה מוכח דאין הבדיקה מדין בירור ספקות שבכל התורה אלא דין מיוחד שנאמר דוקא במצא שכונה, דמצד בירור ספקות שבכל התורה אין לחלק בין בדק ופנה ללא פנה, כגון בנמצא ג' תולעים בתבשיל שדינו שע"י זה מחזיקים התבשיל

בתולעים, לא יעלה על הדעת לומר שאם מצא תולעת וזרקו, ושוב מצא תולעת וזרקו ושוב מצא תולעת אינן מצטרפין, ואלא הכא מצד שחיוב בדיקה זו אינה מדין בירור ספקות אלא בגדר הלכה למשה מסיני או כעין הלכה למשה מסיני, כה"ג תלוי בדיני צירוף, ודו"ק. וכעין זה איתא בחי' המאירי שביאר שם בדעת הרמב"ם שכל בדיקת כ' אמה שיעורן וצירופן הכל מדרך הקבלה, ור"ל שכל יסוד הדין העמידו על חוקים של "שיעורים" (מד' ועד ח' לא פחות ולא יותר) ודינים (מת שחסר אבר אין לו שכונה, וכן הרוג וכו') דאע"פ שאינו הלכה למשה מסיני אבל העמידו הדינים כתורת הלכה למשה מסיני, שיש בהם דינין ושיעורים מצומצמים, כדיני עגלה ערופה, ועיר הנידחת וכהנה, ולא מצינו גדרים כאלו בשאר דיני בדיקות שהמה בנויות על היקש השכל.

ונראה בזה (למה באמת נצרך לן בשכונת קברות הלכות מיוחדות ולא נכלל בשאר תורת בדיקה שבכל התורה כולה), משום דמדיני ספקות שבכל התורה כולה אין לחוש כלל לעוד קברים אפילו כשמצא שכונה, דכל קרקע יש לה חזקת טהרה מתחילת ברייתה ולא מחזיקין טומאה ממקום למקום, ומה שמצא קברים אינו ריעותא לקרקע הסמוך לה, נוי"ל בזה עוד דהוי ס"ס שאפילו תאמר שקברו על ידו עוד שמא פינו או שמא נרקב או שמא נסחף מן הגשמים או מן השרצים או נדרס או נעקר כמו שהזכיר קצת מזה בתשו' חת"ס יו"ד סי' של"ז, ולפיכך מעיקר דין ספקות אין מקום להצריך בדיקה אפילו בשכונה אחרי שיש

לה חזקת טהרה דמעיקרא, וכל עיקר חיוב בדיקה בשכונת קברות הוא רק חידוש שנתחדש באופנים מסויימים ואין לך אלא חידוש.

ויסוד זה מפורש במשנה אחרונה (פרק ט"ז) שכתב דמעיקר הדין אפילו במצא שכונה אין מחזיקין ריעותא, ורק חומרא דרבנן הוא, ומשום הכי כתב שם במשנה אחרונה שכל עיקר הבדיקה הוא רק לטהרות ולא לכהונה. ובתפא"י שם כתב בשם התוספתא דהבדיקה היא "זהירות יתירה", והחזו"א באהלות (סי' כ"ב ס"ק ט"ז וס"ק כ"ו ד"ה ועוד) כתב להדיא דשכונת קברות לא מחזיקין ליה לספק גמור, וכל זמן שלא בדק מחזיקין ליה בטהור גמור. וכ"מ עוד מדברי הרמב"ם ממה דס"ל דבדיקת כ' אמה הוא רק לצד אחד ולא בכל ד' רוחות, מבואר דאין כאן בדיקה גמורה ולא ספק גמור, שאם היה זה ספק גמור היה צריך לבדוק בכל ד' רוחות [כמו שהוא דעת שאר ראשונים].

וחנה, בתשובה של הגר"ד אופנהיים זצ"ל (שנדפס בסוף שו"ת חוות יאיר) כתב לענין קברים של זמן הזה שנמצא בית הקברות ואין בה שיעור של שכונת קברות

(שהוא מד' ועד ח'), מסיק בזה דנהי דבקברים עתיקים תליא מילתא בשיעור מד' ועד ח' אמות, הני מילי בזמניהם דקברו במערות, אבל בזמנינו שאין קוברים במערות יש לחוש לשכונת קברות אפילו במרוחקין יותר מן השיעור. אבל בשו"ת בית שלמה (יו"ד סי' רי"ט) ובשו"ת משיבת נפש (יו"ד סוס"י כ"ה) חולקים עליו וס"ל דגם בזמנינו אין לחייב בדיקה בנמצאו יותר משיעור האמור בחז"ל עיי"ש מילתא בטעמא משום דכיון דאין לנו סדר מדוייק א"כ ליכא הוכחה דאיכא עוד, דבשלמא בזמניהם שהיה דרך לקבור במערות וסתם מערה הוא שכונה של כ' אמה יש לנו לחשוש, אבל כשאין לנו הוכחת מנהג שיש עוד אין לנו לבדוק [וע"ע חזו"א סי' כ"ב ס"ק כ"ד ד"ה והנה מוכח דמסתפק ל"י בדין זה]^(א).

ולכא"ו צ"ל לפי הצד שנתבאר דיסוד חיוב בדיקה הוא הלכה ודברי קבלה [אפילו נימא דאינה הלכה למשה מסיני ממש מ"מ העמידו הדין על "שכונה" שהוא בשיעור מסויים], ואינו מדין בירור ספקות שבכל התורה, א"כ גם בזמן הזה אי"צ לבדוק אם אין ביניהם השיעור, ואם

— הוספות —

(ב) ועי' עוד בשו"ת רבי יצחק מפוזנא (סי' ע"ה) נזכר שאלה, גופא דעובדא הוה שחפרו בארות חומר [טיט] וכן חפרו לתקן בית והיה הערל החופר מצא גולגולת וגם מצאו בהעפר שכבר השליכו חוץ לגומא ומצאו בתוך העפר כמו צלעות וחוליות ועצמות יד ורגל וניכר שהיה כאן קבר, והיה השאלה אודות פניו, ועוד שאלו אם יש לחפור יותר דילמא נקברו מתים אחרים מאחר שעל פי השמועה שמענו שקודם [העיפוש] [ר"ל הדבר] ר"ל היה דר קברן אחד שלא הוחזק כ"כ בכשרות ופן קבר כאן מתים רבים. והשיב לו רבי יצחק מפוזנא בתשובתו (סי' עו) דאין צריך בדיקה, מפני שאי"צ בדיקה אלא כשמוצא ג' מתים ומוטלים כדרך הנקברים ויש בין זה לזה מד' אמות ועד שמונה דאז צריך לבדוק, משמע דס"ל דגם בזה"ל תלוי השיעור במד' ועד ח'.

בדיקה אינו מגדר בירור ספקות, ולפיכך תנאיה מוגבלים מאוד.

ויוצא מדברינו גם חומרא דהיכא דאיכא קמן ספיקות בקברים מצד היקש השכל שיוצא בה בשאר איסורי תורה היה מחייב בדיקה, בזה אינו תלוי בדיני שכונה, וכל מה שחשוב בגדר ספק או חששא קרובה שבשאר דיני תורה מחייב בדיקה, ה"נ לענין חשש טומאת כהנים, ואינו תלוי בג' קברים או קבר אחד בכ' אמה או מאה אמה, וכדברים האלו שמעתי בקיצור וברמז מהגאון ר' דוד שמידל שליט"א, ומצאתי יסוד לזה גם מהגאון ר' שלמה זלמן זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (חלק ב-ג סי' צ"ח), ויבואר להלן (סי' קל"ט) בס"ד.

ועפ"י נבין מאי דמצינו בספרי שו"ת שאלות שונות אודות מציאות עצמות בחפירות, וחששו לבדוק אע"פ שלא היה שם תנאים של מציאת שכונת קברות, משום דהמדובר היה במקום שלא היה מוחזק בטהרה והיה רגליים לדבר שיש עוד, וצריך לדון בכל מקרה ומקרה לפי הענין.

יש השיעור חייב לבדוק כ' אמה ולא יותר ולא פחות, דמסתבר דדין שכונת קברות הוא כמו שאר דיני התורה שנתלה בשיעורים שאינו מתחלף עם הזמנים (כגון שיעור כרם, דאיתמר, דלא חשוב כרם לענין שיעור הרחקה מזרעים אלא כשיש שלשה גפנים ובין כל גפן וגפן מד' עד ח', ועי' גמ' ב"ב סוף פרק שישי דף קב ע"ב דמדמינן דין כרם לשכונת קברות. וכמו כן איתמר נמי לענין המוכר אילנות דבעינן בין כל אילן ואילן מד' ועד ט"ז אמות, דבודאי לא נשתנה השיעורים בזמן מן הזמנים, וכן שיעור אכילת פרס וכדו' לא ישתנה לעולם).

ואמנם גם הגרד"א כתב מפורש לענין זמן הזה שאם בדק ופינה בדק ופינה, הואיל והדין נותן שאין בהם דין שכונה אינו חושש גם בזה"ז עיי"ש. הרי מבואר דגם לפי הגרד"א תליא מילתא בשיעור שכונה, וכל דליכא שיעור צירוף שכונה אין חיוב בדיקה, אלא צ"ל דס"ל דהשיעור מתחלף במשך הדורות ולגבי זמן הזה צריך שיעור אחר, וצ"ע.

עב"פ הלכה היוצא מדברינו לכאור', דיסוד דין מצא שכונת קברות דצריך

סימן קל

ביאור שיעור מד' ועד ח'

וצריך לבדוק מן האחרון עשרים אמה, ע"כ.

והנה שיעור מד' ועד ח' פירש הרשב"ם במס' ב"ב (קב. ד"ה מצא שלשה) דהיינו "אם יש בין הראשון לשלישי קרוב

ז"ל הרמב"ם (פ"ט ה"ג), היה חופר ומצא וכו' ג' מתים כל אחד מהן מוטל כדרך הנקברין, אם יש בין זה לזה מד' אמות ועד ח' כמלוא מטה וקובריה הרי זה חושש שמא בית הקברות הוא זה

לד' אמות או קרוב לח' אמות" הרי זו שכונת קברות^(א). וע"ע חי' הרשב"א ושימ"ק בשם הראב"ד בב"ב שם דפירושו נמי שהשיעור מד' ועד ח' הוא בין הראשון לשלישי וכהרשב"ם.

אבל מדברי הרמב"ם מוכח דשיעור מד' עד ח' הוא בין קבר ראשון לשני, וכן בין שני לשלישי, ולא סגי אם שלשתן הן בתוך ד' עד ח', כ"מ בפיה"מ נזיר (פ"ט) דכתב "ובין כל אחד ואחד ארבע אמות או יותר מד' אמות פחות משמונה", וכן ביאר המאירי (נזיר סה ע"א) דעת הרמב"ם, וז"ל, וגדולי המחברים כתבו משנה זו כפשוטה לבדיקת עשרים "ולהיות בין מת לחבירו מארבע אמות" ר"ל יתר מארבע ופחות משמנה כמלוא המטה וקובריה וכו', עכ"ל. ועוד פירש כן המאירי בדעת הרמב"ם בסוגיא בבבא בתרא.

וב"פ הגר"א בא"ר פט"ז (מ"ג), וז"ל, "מצא ג' אם יש בין זה לזה בין מת אחד לחבירו בין ראשון לשני בין שני לשלישי מד"א ועד שמנה הר"ז שכונת קברות וכו'" יעו"ש. וע"ע במפרש לנזיר דף ס"ה (בגירסא דקמן) דמפרש נמי בין ראשון לשני^(ב).

וחתם כר כשיטת הרמב"ם הוא, דלא חייבו בדיקה אלא כשנמצאו ג' קברים

ויש לכל אחד מהג' חצר דבכה"ג נקרא "שכונה", ומשום הכי צריך שיהיה כל קבר וקבר מן השלשה רחוק זה מזה לפחות ד' אמות, דכי מצא השלשה קברים מרוחקים זה מזה מד' אמות עד שמונה, הרי קמן ג' קברים ולכל אחד חצר, אבל אם מצא ג' קברים קרובים זה לזה בתוך ד' אמות לא נקרא "שכונת" קברות (אלא כולהו כמקום אחד של קברות נחשב), ולא מצריכנן בדיקה, וכעין זה ביאר הגר"א בא"ר (פט"ז מ"ג), וז"ל, "כיון שהניח בין מת לחבירו כשיעור חצר הקבר [היינו לפחות ד' אמות] חיישינן לשכונת קברות שעשה כאן "שכונה" לעשות "קברות הרבה במערות רבות", דכל פחות מד' אמות לא עביד חצר הקבר דליכא כמלוא המטה אפילו בלא קובריה וכל יתר משמונה לא עביד חצר הקבר דהא בשמונה איכא כמלא המטה וקובריה ברויח וכו' הלכך מד"א ועד שמנה דעביד כה"ג חצר הקבר חיישינן לשכונת קברות ובודק מסוף המת השלישי ולהלן עשרים אמה משום דדילמא הכא שכונה למערות רבות וכי קבר המת הראשון עשה חצר והדר קבר המת השני ועשה חצר, והמת השלישי הניח בתחילת המערה וכו', עיי"ש. הרי מבואר דלא הצריכו בדיקה אלא כשמצא הג' מרוחקות זה מזה בחצר ביניהם ולא סגי במה שמצאו ג' קברים בלא שיהיה ביניהם חצר.

— הוספות —

(א) וקצת משמע מלשונו שאם היו ג' בתוך ה' אמות או ו' אמות או ז' אמות אינו שכונת קברות, כי בדוקא צריך או קרוב לד' או קרוב לח', וע"ע.

(ב) ודע דמדברי הרמב"ם משמע דכל שיש הפסק בין קבר לקבר יותר מד' כגון שהיה ג' קברים ובין כל אחד ואחד ה' או ו' או ז' נמי מקרי שכונה.

בדיקה ובעי דוקא שיהיה שם היכר חצר. ומאידך גיסא לאלו הראשונים החולקים מה שהם מונחים ג' בהפסק מד' ועד ח' בין כל אחד ואחד אינו מצריך בדיקה, משא"כ להרמב"ם.

ומיהו יראה לענ"ד דגם להרמב"ם אם נמצאו ג' כמין סגול כסדר שקבורים במערה, היינו אחד לדרום ואחד לצפון ואחד למזרח והיה בין הדרומי לצפוני רויח מד' ועד ח' נחשב כשכונה, דאע"פ שאין כאן אלא חצר אחד, מ"מ הואיל והחצר משמש לשלשתן הרי זה שכונה, וגם צורה כזו נכלל בלשון הרמב"ם שכתב "אם יש בין זה לזה מד' ועד ח' כמלוא מטה וקובריה" דהיינו שבין הדרומי והצפוני ובין המזרחי להשאר יש רויח מד' ועד ח' שהוא שיעור חצר, ולא הוצרך הרמב"ם (בפיה"מ) שיהיה בין כל אחד ואחד רויח אלא כשלשתן מונחים בשורה אחת (כזה^(ג)). וגם נראה דאין נפקא מינא אם שלשתן מונחים אורך כנגד אורך או רוחב כנגד רוחב (כזה^(ד)), וק"ל.

היוצא להלכה דאם מצא קבורה של מערה שהקברים מונחים בצדדי המערה, אע"פ שאין בין דופן קבר לקבר ד' אמות, מ"מ נחשב שכונה גם להרמב"ם הואיל ויש רויח כשיעור חצר של ד' אמות ויותר ביניהם, והיינו שהשטח הפנוי במערה עצמה היא החצר, וכמו שנתבאר.

והנה, לדעת הראשונים ז"ל דס"ל דשיעור מד' ועד ח' האמור, הוא בין הראשון והשלישי, לדעתם שיעור זה מבוסס על סדר הקבורה שהיה נהוג בימיהם במערה, שהיו קבורים בכותלי המערה ג' בתוך ד' אמות של רוחב המערה, או ג' בתוך ח' אמות באורך המערה ע"י כסוגיא כבכא בתרא בפ"י רשב"ם ועוד [ויש בזה אריכות גדול ושאלות גדולות בביאור החשבונות, ע"י תפארת ישראל במשנה זו בפרק ט"ז אריכות גדול בענין זה]. ולפי דבריהם טעם דין ד' וח' הוא דהואיל ומצא ג' קברים כסדר שהם קבורים בכותלי מערה, בזה קם דינא שחוששים שמא אלו הג' קברים שמצא הוא מערה, וממילא חיישינן שמא יש המשך למערה זו ושמא יש עוד מערה שניה על ידה שכן דרכן היה במערות שעשו שכונה מד' מערות שתיים ממזרח ומערב, ושתיים מצפון לדרום וחצר ביניהם, ואורך ורוחב כל השכונה [שהן שתי מערות עם החצר ביניהן] כמו כ' אמה בערך, ולכן תקנו בדיקת כ' אמה. אבל אם לא נמצאו הג' קברים לפי סדר האמור, לא חיישינן שהיה כאן מערה, וממילא לא חיישינן נמי להמשך מערה ואמרינן מה שמצא זה מה שיש, ושאר השדה בחזקת טהרה.

משא"כ להרמב"ם מה שנמצאו מונחים כמו בכותלי מערה אינו מצריך

והנה, בזמננו לא נהגו בדיקת שכונת קברות כשמוצאים מערה, ויבואר קל"ג קל"ה).

סימן קלא

נמצא מערה שלימה שלא נהרסה אם יש בזה חוב בדיקת כ' אמה

שאם היה הג' בשורה אחת אע"פ שהן כמו שמונחים בכותל מערה כה"ג להרמב"ם אין דנין בהו דין שכונה כמו שנתבאר משום דבעינן ניכר צורה של חצר (ביניהם או לפנייהם).

והנה הראשונים אוקמי דין שכונת קברות בנמצא מערה שנתמוטטה וכו"ל, ויש להסתפק, מה יהיה הדין אם מצא דרך חפירה מערה שלימה כשהיא עומדת על תילה, או אפילו כמה מערות קבורה שלימות שהיו מכוסות בעפר ונמצאו המערות בשלימותן ובתוכן הקברות, דלפי מה שנקטו הראשונים דעל גבי המערות מבחוץ איכא חזקת טהרה בימיהן, עכ"פ מן התורה (וי"א גם מדרכנן טהור), משום דהקפידו לקבור במערה באופן שלא יהיה טמא מלמעלה וכמו שנתבאר זה בדברינו באורך, אולי כה"ג לא שייך כלל חיוב בדיקת כ' אמה, הואיל ועכ"פ רוב המערות שבימיהן אינו מטמא למעלה, ולמה נבדוק

ע"י בסוגיא בב"ב (קב.) ובנזיר (סד:) בדין שכונת קברות, דאוקמוה הראשונים דאיירי במצא ג' קברים כסדר שהם מונחים בכותלי המערה וחוששים שהיה כאן מערה ונתמוטטה ונהרסה. אבל במאירי (נזיר סה.) כתב בדעת הרמב"ם [בלשונו "גדולי המחברים"] "דמשנתינו אינה מתפרשת במערה אלא בשדה שנקברו בשטחו ובדיקת העשרים מדרך הקבלה ולא מטעם חשבון מדת קברות שבמערה"^(א), עכ"ל. ויראה לפי מה שנתבאר לעיל (בסי' הקודם) בשיטת הר"מ, דאמנם נכון דהוא מפרש דמשנתינו אינו מיירי דוקא בשהיה הקברים במערה אלא אפילו ניכר מעיקרא שהיו על פני השטח בלא מערה והיה בין קבר לקבר מד' ועד ח' (אע"פ שצורה זו אינה כקבורת מערה). מ"מ גם הרמב"ם מודה שאם נמצא הג' כמו שהן מונחין מב' כותלי המערה וביניהם (היינו לפנייהם) פנוי מד' ועד ח' נמי הוי בכלל שכונת קברות כמו שנתבאר, אלא

— הוספות —

(א) ומש"כ המאירי בדעת הרמב"ם "ובדיקת העשרים מדרך הקבלה ולא מטעם חשבון מדת קברות שבמערה", כוונתו לומר דטעם שחוששים לעוד קברים אינו דוקא מפני שחוששין שהיה כאן מערה ונתמוטטה, דגם אם נקברו בצורה המעיד שלא היה כאן מערה נמי דינא הכי היא, אבל מ"מ גם להרמב"ם השיעורים של מד' ועד ח' לקוחים ממדת מערה, ור"ל שקבעו שיעור שבין קברים (שאינה במערה) בשיעור ד' ועד ח' מפני שכך דרך קבורה במערה, שהמערה היא כמין חצר לפני כל הכוכין שבכותליה, ולכן גם אם אינו מערה נתנו שיעור זה בכל הקברים, כצ"ל (דהא בהדיא מוכח בגמ' בב"ב קב. דהשיעורים לקוחים ממדת המערה).

שמה יש עוד מערה, דאפילו לו יהא שם עוד מערה שלימה אינו טמא למעלה, ועכ"פ אין מלמעלה טומאה ודאית, ובכחאי גווני שמה לא חייבו בדיקה [נדאף לצד אולי אין שם פו"ט מידי ספיקא לא נפקא, והוה ס"ס, ספק שמה איכא עוד מערה, ואף את"ל דאיכא עוד מערה שמה טהור מלמעלה]. ואולי משום זה פירשו הראשונים דאיירי במערה שנתמוטטה, דר"ל שכבר אין שם חלל טפח, דכה"ג דייקא חיישינן.

והנה, אמרינן בבדיקת כ' אמה שהוא בודק עד שהוא מגיע לסלע או לבתולה (וכמו שביאר הר"מ שם פ"ט ה"ו), והקשה בזה החזו"א (אהלות ס"י כ"ב ס"ק ט"ו), יש לעיין מאי ראייה מבתולה [ר"ל דקיי"ל כיון שהגיע לבתולה שוב אינו בודק], דלמא בתולה שעל גבי הכוך הוא דלעולם כשחופרין כוך בכותל המערה נשאר למעלה מן הכוך קרקע בתולה, ומתרץ החזו"א דע"כ צ"ל דהולך ובודק אם הבתולה נמשכת ע"פ מקום המערה, עכ"ל. והנה תירוצו דחוק לכאור' דלא מיסתברא דיצטרך לילך ולבדוק אם הבתולה נמשכת ע"פ מקום המערה, והרי אמרו שאינו בודק וחופר אלא אמה על אמה בלבד דמשמע דתו לא מידי.

אמנם לפי הראשונים דמפרשי דאיירי שמצא מערה שנתמוטטה, לא קשה קושיית החזו"א, דר"ל דמשום הכי כיון

שהגיע לבתולה לא חושש מידי, דאפילו לו יהא דיש שם עוד כוך הרי הוא לא נהרס דהא בתולה הוא, ומסתמא גם המערה לא נהרסה, וא"כ הכוכין שבמערות בחזקת טהורין מלמעלה (עכ"פ מה"ת), לפי מה שכתבו הראשונים דהכוכין שלהן היו להן חלל טפח, ופירשו דהיינו שהיה מכניסין ארון בתוך הכוך והיה רויח בין הארון ותקרת הכוך, וא"כ ממ"נ מועיל הבדיקה, שאם נתמוטטה עכ"ח אינו בתולה ומגיע לקבר, ואם לא נתמוטטה לא איכפת לן מידי כיון דאיכא טפח והוא טהור מלמעלה אם המערה שלימה כמו שנתבאר [לא מיבעיא לשיטת הראשונים דס"ל דחלל טפח סגי, אלא אפילו לפי מש"כ ראשונים אחרים דצריך שיהיה הכוך פתוח לצד המערה, מ"מ הרי לשיטתם היה פתוח למערה וכל שפתוח למערה דינה כפתוח (אפילו אם המערה סתום) כמו שנתבאר למעלה (ס"י קב), ועוד דלהרמב"ם ועוד ראשונים, אעפ"י דס"ל דקבר סתום צריך שיהיה פתוח מ"מ קרקע עולם סגי בחלל טפח כדי לאצולי טומאה על גבו ואי"צ שיהיה פתוח כמו שנתבאר ס"י ס"ג ואילך]. וכיון שכן כל שהגיע לקרקע בתולה שוב אינו חושש, דעכ"פ הוא סימן שלא נהרס שם מערה, וממילא אף לו יהא שיש שם עוד מערה שלא קרסה הרי דרכן היה לקבור בפתח טפח, וק"ל^(ב).

אלא דמ"מ י"ל דגם בדליכא חשש שנהרסו המערות, צריך בדיקה, אעפ"י דע"ג

— הוספות —

(ב) עוד הקשה החזו"א שם מהא דתניא עומקו של מערה ד' אמות, ולפי"ז הדין נותן דאין לבדוק יותר מד' אמות, אבל לא עד קרקע בתולה. ולדעת הרמב"ם כפי שביאר דבריו במאירי דאיירי בקברים שנקברו על פני השדה נוחא.

המערות עצמן בחזקת טהרה על גביהן כמו שכתבו הראשונים מ"מ חיישינן שמא נקברו בסביבותו גם מחוץ למערה קברים שאין בהם פו"ט, כמו דחזינן בבית הקברות דגזרו טומאה אפילו בדרכים המוליכים לביה"ק, אלא דא"כ קשה האיך היו מדלגין ע"ג המערות [כמו שפירשו הראשונים ההוא דמדלגין היינו בברכות דהיינו שדלגו ע"ג המערות והא עכ"פ יש לחוש מסביב על קברים של נפלים וכדו'], ואם נפרש בדדיקת שכונת קברות הוא רק חומרא מדרבנן ולטהרות נחא, וצ"ב.

וראיתי בקונטרס אחד שהביא בשם הגרד"ש שליט"א, וז"ל, בדיקת כ' אמה אינו שייך אלא במערה שנתמוטטה ונתפוררה עד שנתגלו המתים תחת אויר העולם ומצאם מושכבים כדרכם ועתה נפל הספק שמא הם חלק ממערה ומה שלא נראה לפנינו צורת המערה דשמא נתמוטטה כליל ובוה חייבו חכמים בדיקת כ' אמה מחמת חשש שמא יש כאן המשך המערה, אשר לא כן אלו הנמצאים במערות החצובות בסלע וגבולותיה נראין ברורות לא שייך כאן בדיקה של כ' אמה כיון דכל המערה בשלימותה לפנינו, ונראה כי לכן לא נהגו לבדוק כ' אמה במערה החצובה בסלע, עכ"ל^(א).

ואין הדברים הללו מובנים לכאן, דמאי ארויחא במאי שנראין גבולות

המערה, מהיכי תיתי דלא נחשוש לעוד מערות סמוכות, כיון דכבר איתחזק שכונת קברות במקום זה. הניחא אם מצא ד' מערות וחצר בינתיים בהא שייך לומר דלא מצריכים בדיקה כיון דחזינן כבר כל הד' מערות והחצר ביניהם וכשיטת הראב"ד בהשגות פ"ט דמוכח מדבריו דלא חיישינן ליתר מד' מערות עיי"ש, אבל מה זה שייך לנמצא מערה אחת חצובה בסלע ולא בדק עוד סביביה, וגם אפילו אם נמצא כל הד' מערות עם החצר הרי איכא ראשונים שחוששים לעוד מערות ולא כהראב"ד, וכמבואר בחזו"א סי' כ"ב ס"ק י"א גם דעת הרמב"ם מוכח כן]. וע"ע חזו"א (סי' כ"ב ס"ק ט"ו ד"ה אהלות) שכתב שאם מצא מערה ריקה אינו בודק אבל מערה עם כוכין בודק, הרי מבואר אפילו היה מערה שלימה חושש, ועיי"ש עוד (ד"ה שם עד) דשפיר יש להסתפק למערה אחרת [או קברות אחרות מחוץ למערה] אפילו בנמצא מערה שלימה, וצ"ע, על טעמו.

גם יש להקשות על סברא זו מדברי הרמב"ם בפ"ט (ה"ו) שכתב שאם מצא כוך ונקיע ומערה הרי זו שכונת קברות, הרי משמע לכאורה דגם במצא מערה שלימה חוששין לכאורה להמשך המערה, מדמצרפין מערה עם כוך, דאי נימא שאם מצא מערה שלימה אין חוששין

— הוספות —

(ג) גם לפי טעם זה עדיין לא נתיישב למה לא נהגו לבדוק גם כשלא נכנסו בפנים המערה ולא בדקו אותה כלום, ועי' מש"כ לעיל דיש לומר דמערה שלא פתחנו אותו ולא ראינו אם יש שם ג' כוכין מושכבין כדרכן וכו' מסתמא לא חיישינן לשכונה אעפ"י שאפשר שהוא שכונה, דלא נתחייב בדיקה אלא כשברור לו שנמצא שכונה, ואולי זהו הטעם. שו"ר בתוך דבריו שם בהמשך שכתב זה מפורש שכל שלא ראינו שהוא שכונה אין חוששים מסתמא (ועי' לעיל סי' קכה-קכז).

המערה, אבל מסתמא אם לא ראה אלא מערה אחת אין צריכים לחשוש לחוץ מן המערה כלום. אבל כל זה הוא בנין ללא יסוד מוכרח. ואי"ה בהמשך יבואר טעמים שנראה לנו יותר ליישב המנהג [מלבד הטעם מה שיש לומר דהיכא דלא נתמוטטה אין לחוש משום דהמערות שלהם בחזקת טהרה למעלה עכ"פ מה"ת].

להמשך המערה, אי אפשר לצרף המערה עם הכוך כמו שאי אפשר לצרף קבר ידוע עם אינו ידוע, וכן שאר קברים שאין בהם חשש אין מצרפין לקברים שיש בהם חשש. אלא דיש לו לחלק דאם מצא מערה גדולה שלימה ומחוץ למערה מצא עוד ב' קברים, מצרפין שכונת המערה עם הקברים הואיל וראינו המשך למערה זו לחוץ מן

סימן קלב

בענין מצא עשרה ואין ביניהם מד' ועד ח'

קברות ורכבנן (בגמ') דלא אמרינן בשכונה רואין כאילו אינן, וצ"ע.

ועב"פ משתיקת הרמב"ם בזה צריכים לומר דהרמב"ם פוסק כרבנן דר' שמעון דבשכונת קברות אין אומרינן רואין, מדלא הביא הדין דרואין מוכח סתמו כפירוש דלא קיי"ל כן, ויש חילוק בין כרם לקברים, וכדמסיק בבבא בתרא בסוף הפרק שם (קב:), דקבר אין דרכו לפנותו משום דהפינוי הוא ניוול למת, וממילא אי אפשר לראות את האמצעיות כאילו אינן, דעל דעת לקיימא קברן שם, משא"כ כרם נטעי אינשי אדעתא ליעקר מימר אמר הי מיניהו דשפיר שפיר ודלא שפיר להוי לציבי [לעצים]^(א).

ולפי"ז הרי אפילו ימצא עשר קברים ויותר ולא יהיה ביניהם מד' ועד ח' לא יהיה בזה דין שכונה.

בבבא בתרא (קב ע"א) איתא מצאן רצופין ואין ביניהם מד' אמות ועד ח' אין להם שכונת קברות ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר' שמעון רואין את האמצעיים כאילו אינן והשאר מצטרפין. ונתבאר זה יותר בתוספתא (אהלות פט"ז ה"ב), וז"ל, מצא עשרה ואין ביניהם מארבע אמות ועד שמונה אין להם שכונת קברות דברי ר"ש וחכ"א רואה את האמצעיים כאילו אינן והחיצונים מצטרפין מארבע אמות ועד שמונה, ע"כ. ועוד שם בגמ' ב"ב (קב ע"ב) כרם הנטוע על פחות מד' אמות ר"ש אומר אינו כרם וחכמים אומרים הרי זה כרם ורואין את האמצעיים כאילו אינן.

והנה גבי כרם פסק הרמב"ם (כלאים פ"ז ה"ג) דרואין את האמצעיות כאילו אינן, אבל לענין שכונת קברות שתק, וצ"ע, שהיה לו להביא דין זה גם בשכונת

— הוספות —

(א) והנה התם בגמ' איתא, הכא כיון דמינוול לא מקרי קבר התם מימר אמר הי מיניהו דשפיר שפיר ודלא שפיר להוי ציבי, והרשב"ם פירש דקבר [אם לא יפנהו] מיתנוול ודעתו לפנותו

סימן קלג

אם שכונת קברות הוה חזקה גמורה לטומאה או חששא בעלמא,
ודין שכונת קברות בזה"ז

גדר של איכא לברורי, דאע"פ דהצריכו בדיקה בשכונת קברות היינו רק לכתחילה אבל בדיעבד אם נכנס שם כהן אינו נטמא, ודבר זה נלמד ממה דהרמב"ם כתב שם: המוציא עפר זה של בדיקה טהור אלא א"כ מצא טומאה במקום שחפר אבל קודם שימצא אוכל בתרומה והמפקח בגל אינו אוכל בתרומה שהרי יודע ודאי שהמתים שם תחת הגל אלא שאינו מכיר מקומן, עכ"ל, משמע הא הבודק בשכונת קברות שאינו יודע ודאי שיש שם עוד מתים אוכל בתרומה^(א). וכ"כ להדיא בפ"י הר"ש שם דלכתחילה לא יבדקו כהנים דהוזהרו על הטומאה מ"מ אי איתרמי מילתא לא מחזקינן ביה טומאה.

ולפ"ז רוצה החזו"א שם (ס"ק כ"ה) לחדש דבחול"ל אין מקום לבדיקה זו של

הנה ברמב"ם פ"ט (ה"ג) מצא ג' מתים וכו' הרי זה חושש שמא בית הקברות הוא זה. מבואר מלשון "חושש" דחשש בעלמא הוא ואין כאן חזקה גמורה, וכ"כ במשנה אחרונה (פט"ז) דחששא מדרבנן הוא ומה"ת אין כאן חזקה שאין מחזיקין מגוף אחד לגוף אחר וכל מקום ומקום כגוף אחר חשוב, וכ"מ בתפארת ישראל במשנה הנ"ל שאינו אלא חומרא מדרבנן והביא דמתוספתא משמע דאינה אלא זהירות.

ומרן החזו"א אהלות (בסי' כ"ב ס"ק טז ובס"ק כ"ה ובעוד מקומות בסי' הנ"ל) נקט בדעת הרמב"ם שאפילו נכנס למקום שצריך בדיקה אינו נטמא שהוא בחזקת טהרה, ובס"ק כ"ו שם מבאר דלא מחזקינן שכונת קברות לספק גמור, ומבואר שם עוד שכל הבדיקה הוא רק

— הוספות —

[ולפיכך רואין אותו כאילו אינן], ואי אפשר לפרש כן לפי מה דס"ל להרמב"ם דשיעור מד' ועד ח' הוא בין קבר לקבר, וא"כ הרי איירי התם בשאין בין קבר ד' אמות, אבל פחות מד' אמות הרי איכא, ומאי מינוול הוא כיון דבאמת רחוק מקבר לקבר יותר מאמה אחת והרי כך דרך קבורה לכתחילה לקבור ברויח אמה כמבואר ברמב"ם פ"ט (ה"ז), לפיכך פירשתי דברמב"ם צריכים לפרש כיון דמינוול, כלומר אם יפנה הרי זה ניוול, ולא מצי שיקבור ארעי, ולפיכך לא אומרים רואים כאילו אינן, דו"ק. ושמחתי כי מצאתי אח"כ בשיטה מקובצת בבבא בתרא בשם הראב"ד דמפרש להדיא כן, גם מצאתי בר"י מיגא"ש שגרס לא מקרו וקברי, לא כפי גירסתינו לא מקרי קבר, וזה מוכח כפירוש הנ"ל.

(א) ולהלן (סי' קל"ד) אבאר דלא תקשי עליו ממה דהר"מ בפיה"מ מפרש הא דתנן [לגבי בדיקת שכונת קברות] המוציא את העפר ממקום טומאה אוכל בדמעו ובלבד שלא יכנס במקום טומאה, דמשמע דאם נכנס במקום טומאה אינו אוכל בתרומה.

שכונת קברות שהרי אמרו דהבודק עד שלא מצא אוכל בדמעו אלמא דלא מחזיקין ל' לספק גמור, ואילו ארץ העמים גזרו עלי' טומאה, וא"כ י"ל דלא הצריכו בדיקה כיון דבלא"ה טמא משום ארץ העמים, ומ"מ אין זה מוכרח דכל דאיכא לברורי מבררין, ולא שרינן להו לכהנים ליכנס לשם ולא להצריך בדיקה, עכ"ל. ועי' במשנה אחרונה במשנה (פט"ז מ"ג) דכל בדיקה זו אינה אלא לטהרות ולא לכהונה, ובתפארת ישראל שם (ס"ק מ"ז) כתב דגם לכהן בעלמא אינו אלא זהירות בעלמא מליכנס לשם. וע"ע בתשו' הגר"ד אופנהיים זצ"ל שבסוף ספר חוות יאיר דכתב דכל עיקר בדיקה זו אינו אלא מדרבנן וספקו לקולא.

ובחבי נבין דברי הרמב"ם שלדבריו הקילו בבדיקה זו לבדוק רק צד אחד, ובדוק רק אמה על אמה ומשאר רויח אמה וכדלהלן, וגם לא החמירו בבדיקה זו אלא בשנמצא בשיעור מד' ועד ח' ועוד קולות גדולות, והכל הוא דמעיקרא דדינא אין מחזיקין טומאה בקרקע מספיקא וכשמוצאים עילה לטהר מטהרים, עיין בנזיר (סה:) ובכתובות (כ:).

ועב"פ מכל הדברים הנ"ל יש ליישב מה שבזמננו לא עושים עסק מענין בדיקת כ' אמה במציאת מערות, ומעשים שבכל יום שמוצאים מערה או מערות, ואין חוששין מחוץ למערה למידי (וכמוש"כ כן הגר"ש שליט"א, הובא בקו' ט"מ), ועיקר הדבר בזה דאחר שי"א שאין

הבדיקה אלא ענין של לכתחילה וזהירות בעלמא ורק לטהרות, סומכין על זה הואיל וכל עיקר בדיקת שכו"ק הוא חומרא מדרבנן כמו שכתבו כמה פוסקים, ובפרט לפי מה שכתב החזו"א שכל ענין הבדיקה הוא רק גדר של איכא לברורי, והרי בזמננו זהו בגדר דליכא לברורי דאין אנו בקיאים בבדיקה זו כמו שיבואר (סי' קל"ה). ועוד י"ל בזה שקלקלתו תקנתו, דאנן בארץ ישראל בזמן הזה שכל ארץ ישראל מוחזקת באלפי אלפים מערות וקבורה מזמן הקדום, שנאבד זכרם מרוב השנים והגלויות, ודמיא עלן כל גוש הארץ כאבטיח גדול מלא תולעים, ואעפ"כ אנו מקילין בה לכהנים מכמה טעמים (עי' לעיל סי' קך), ולא חיישינן למיעוט המצוי (עיין לעיל סי' קכ"א), ממילא לא שייך כלל לחייב בדיקה משום שכונת קברות, שכבר בלאו הכי הוא בחשש טומאה ולא יוסיף שום טומאה על טומאתו וכמו שכתב הח"ס (ביו"ד סי' של"ז) לענין מקום שהוא ספק בית הקברות מותר לכהן ליכנס בו בחו"ל, למאן דאית ליה (תוס' נזיר נ"ד ע"ב) דטומאת ארץ העמים משום מתי מבול והרוגי גולה, דאינם מוסיפין טומאה באלו הקברים הישנים דמאי שנא האי אתר מכל אתר ואתר דלעולם איכא ספיקא (עיי"ש ד"ה לומר, ד"ה והנה בשו"ע, וד"ה הדין לדין). וכמו דמקילין כיום במדור עכו"ם בארץ ישראל מטעם שהבאנו למעלה (סי' קכ) מדברי המנחת יצחק בזה, ה"נ יש לומר בשכונת קברות.

סימן קלד

ביאור הרמב"ם במשנה המוציא את העפר ממקום טומאה אוכל בדמעו

שדה שאבד בו קבר דעפרה טמא, קמ"ל דלא גזרו אלא בשדה שאבד בה קבר דהיינו שהיה ידוע שם קבר ונאבד, אבל העפר משדה שנחשף בה קברים אין שום טומאה בעפרה. וכהצד הזה נראה כוונת הרמב"ם בפיה"מ.

אמנם ברמב"ם בחיבורו (פ"ט ה"ט) פירש שהמשנה איירי שמוציא העפר קודם שנמצא הטומאה, ולפי"ז אין צריך לפרש בתנאי שלא יכנס למקום זה, אלא איירי אפילו הוא עצמו חופר, כיון דלא הוחזק שם טומאה טהור, וכמו שפירש כן הר"ש במשנה להדיא, ויש הכרח לפרש כן בחיבורו, ממה דמסיים בחיבורו "והמפקח בגל אינו אוכל בתרומה שהרי יודע ודאי שהמתים שם תחת הגל אלא שאינו מכיר מקומן", ומדנתן טעם זה, משמע דהיכא שאינו יודע ודאי שיש שם מת טהור, כגון בתוך עשרים אמה של השכונה דאיירי לעיל מיני'.

ולפי האמור יוצא שהרמב"ם חזר בו בחיבורו בפשט המשנה ממה שפירש בפיה"מ. אך כל זה רק לענין פשט המשנה, אבל לדינא אין שום נפקא מינא בין מה שפירש בחיבורו למה שפירש בפיה"מ, דגם לפי פירושו בפיה"מ שכתב "שלא יכנס למקום הטומאה" אינו אלא בשנמצא כבר שם מת, ובחיבורו מפרש באופן שעדיין לא נמצא בו מת, והבן. ובזה יובן דברי החזו"א (שהובא בסימן

לשון המשנה (אהלות פט"ז מ"ד) הבודק בודק אמה על אמה ומניח אמה עד שהוא מגיע לסלע או לבתולה, המוציא את העפר ממקום טומאה אוכל בדמעו, ע"כ. וכתב שם הרמב"ם בפיה"מ "ובתנאי שלא יכנס למקום הטומאה אלא יוציאו לו את העפר וישליכנו" עכ"ל. והנה לא פירש בפיה"מ האי "מקום הטומאה" מהו, אם כוונתו שהעשרים אמה הללו אפילו קודם שמצא הטומאה נקרא "מקום הטומאה", ואם נכנס לשם אסור לאכול בתרומה, או שמא הרמב"ם מפרש דהאי מקום הטומאה דמתני' היינו דאיירי בשכבר חפר ונמצא שם מת, וכפשטות לשון המשנה דאמר "מקום הטומאה" משמע טומאה ודאית, ומשום הכי הצריך הרמב"ם לפרש דאיירי שלא נכנס למקום הטומאה רק הוציאו לו העפר. ולפי"ז קודם שמצא אינו טמא אם נכנס לשם וכדמוכח מסיפא דמתני' דהמפקח בגל אינו אוכל בדמעו ומפרש שם בפיה"מ דאיירי בגל שיש שם ספק חי ספק מת ואינו יודע אם עומד במקום הטומאה עד שיחשוף את המקום ועכ"ז אינו אוכל בתרומה, משמע דוקא בגל דינא הכי דמטמאין ל' קודם שמצא.

ולפי צד הזה האחרון שהרמב"ם בפיה"מ סבור דמקום הטומאה הוא המקום שנמצא שם ודאי טומאה, א"כ עיקר החידוש במתני' הוא שהעפר טהור אם לא נכנס לשם, דסד"א דיהיה העפר טמא כדין

הקודם) מה דנקט פשוט בדעת הרמב"ם שאם נכנס קודם שבדק השכונה הרי הוא טהור, והבין.

קודם שהוחזק שכונת קברות, וחפר ומצא קבר לא מצינו שגזרו טומאה בעפר שחפר מתחילה].

אלא דצריך ביאור בלשונו בחיבור שכתב המוציא עפר זה של בדיקה טהור אלא א"כ מצא טומאה במקום שחפר, דל"ל למימר אא"כ מצא טומאה במקום שחפר דפשיטא הוא שאם נכנס במקום טומאה טמא, ולא הול"ל אלא המוציא עפר זה של בדיקה קודם שימצא טהור ואוכל בתרומה, דפשיטא שמצא טומאה טמא. ואולי נאמר שהרמב"ם נתכוין לומר שאם מצא טומאה טמא גם משום העפר עצמו שיש לו דין עפר של שדה שנאבד בה קבר, דלמד הרמב"ם מתוך לשון המשנה שאמר "המוציא עפר" שאם מצא טומאה הוא טמא גם מצד העפר ששכונת קברות אחר שנמצא בו טומאה חזר דינו כעפר שדה שאב"ק שעפרה טמא [אבל

אנב, נעיר עוד בלשון הרמב"ם שם, ברישא כתב המוציא עפר וכו' הר"ז טהור, ושוב כתב שנית אבל קודם שימצא אוכל בתרומה, וצ"ב מאי מוסיף אבל וכו', הא כבר אמר שהוא טהור, וצ"ל דקמ"ל דגם לתרומה טהור, ולא החמירו לתרומה, אעפ"י דחזינן בכמה דינים דאעפ"י שהוא טהור החמירו לטהרות קמ"ל. לפי"ז יש לומר דמאי דמסיק במפקח את הגל שאינו אוכל בתרומה בדוקא קאמר תרומה, אבל מדינא הוא טהור דלא מטמאנין לי' מספק. א"נ י"ל דהואיל וברישא קאמר שאוכל בתרומה מסיק בסיפא שאינו אוכל בתרומה, ולעולם לאו דוקא לתרומה אינו טהור אלא ה"ה לשאר דברים.

סימן קלה

אם בזה"ז אנו בקיאים בבדיקה זו של עשרים אמה

כתבו הפוסקים דבזמנינו זה אין אנו בקיאים בבדיקה זו של כ' אמה כמ"ש בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' קכ"ב) בשם ספר ויואל משה, וז"ל הויאל משה (מאמר ישוב ארץ ישראל סי' צ"ה) נראה שבכל דבר שצריך בדיקה מדינא אין אנו בקיאים בבדיקה וכו' ובדיקה זו של קבורת המת היא בדיקה קשה כמו שרואין במשנה פרק ט"ז דאהלות עכ"ל, ופרק ט"ז דאהלות איירי מבדיקת שכונת קברות. גם הגר"ד

אופנהיים בתשו' הנודעת (הנדפסה סוף שו"ת חוות יאיר) כתב להדיא שאין אנו יודעים לעמוד על מהותו של קרקע בתולה (ועי' נדה סא.). וזו בדיקה קשה. וכ"ה בשו"ת ערך השולחן (במאמר עצמות אדם) למילתא דפשיטא שאין אנו בקיאים בבדיקה זו.

והאמת עד לעצמו, כי כל מי שיש לו מוח בקדקדו מבין בעצמו שאין אנו בקיאים בבדיקת שכונת קברות, דרבו כמו

רבו הספקות בזה, איך משערים מד' ועד ח', ואיך מודדין הכ' אמה והד' צדדים, ומי זה פתי יאמין שהוא בקי להכיר קרקע בתולה, ועוד עי' חזו"א (סי' כ"ב ס"ק ט"ו) דהקשה מאי ראי' מבתולה דילמא בתולה שע"ג הכוך הוא דלעולם כשחופרין כוך במערה נשאר למעלה מן הכוך קרקע בתולה והצריך לילך על פני כל אורך המערה עי"ש. ועוד המעיין בסוגיא זו של שכונת קברות יראה כמה ספיקות איכא במשנה זו והראשונים האריכו בזה מאד מאד הן בבא בתרא והן בנזיר, ועיין מש"כ בתפארת ישראל (פט"ז בועז ס"ק ז') כשבא לפרש משנה דבדיקת שכונת קברות הקדים בנועם שיר להביע קושי הלכה זו ובתוך דבריו כתב "צר ומצוק מצאוני בעמקי מצולות תהום רבה וזחלתי ואירא מחוות דיעה וכו' ולא מצאה היונה הצולעה מנוח לכף רגלה להבין דברי המשנה הקדושה הזאת ועמה תעלומות חכמה וכו' ולכן מה נורא המקום הזה, עי"ש אריכות גדול בדרך שיר ופיוט. והאריך שם, ואחרי כל האריכות מסיים שלא יצא מידי הדחק בשיטה החמורה וטמורה גמורה עי"ש. ובשו"ע והאחרונים לא ביארו לנו שום דבר בזה, ואיך נדע מה נעשה, [וכמדומה שבדורות הללו לא היה עוד אפילו מקרה אחד לטהר קרקע ע"י בדיקת שכונת קברות מפני קושי הבדיקה].

ועפ"ז יראה דגם זה חזי לאיצטרופי ליישב המנהג שנהגו שלא לבדוק בזמנינו בדיקות כ' אמה, מפני חסרון בקיאות, שאין יודעים מאומה, א"כ הו"ל כדבר שאי אפשר לבררו שאין צריך לבדוק, וכמו שכתב החזו"א הנ"ל (סי' כ"ב

ס"ק כ"ה), וכדקיי"ל בכל דבר שהבדיקה אינו מעיקרא דדינא אלא חומרא (כגון בדיקה מפני דין מיעוט המצוי), אי"צ לבדוק כשאי אפשר לברר, דאע"פ שמצריכים בדיקה לכתחילה מ"מ היכא דאי אפשר לברורי מותר גם בלא בדיקה, עי' בתשו' ח"ס (יו"ד סי' ע"ז) שהביא ראייה לזה מדין בדיקת יום הוסת באשה שיש לה מכה במקור, ומעשים בכל יום אע"פ דחיישינן לכתחילה על כל בשר בהמה שמא היא טריפה בריאה, ואסור לאכול הבשר בלי בדיקה וצריך בדיקת ריאה להתיר את בשרה, אבל חלבה מחייה אנו שותים ואין אנו מצריכים קודם שתית החלב לשחוט הבהמה ולבודקה, אע"פ שחלב בהמה טריפה אסור מן התורה, משום דהוה כאי אפשר לברר, ובשו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' י"ד) כתב דכל היכא דהוי טירחא גדול לבדוק סביב הקבר הוי כאי אפשר לבדוק יעו"ש, וכעין זה גם בשו"ת נפש חיה (יו"ד סי' צ"ה), כ"ש בדבר שאין לנו בקיאות. וכתב בספר ויואל משה (מאמר ישוב ארץ ישראל אות צ"ה) שמזה הטעם מקילין היום בזמנינו במדור עכו"ם בא"י אע"פ שמדינא אסור לכהן ליכנס במדור עכו"ם, משום דקלקלתינו תקנתנו דאין אנו בקיין בבדיקה, עי"ש. ובשו"ת מנח"י (ח"ח סי' קכ"ב) רצה מטעם זה ליישב המנהג מה שמקילים כיום בשאלות של שדה שאבד בו קבר יעו"ש, א"כ כ"ש בבדיקה של שכונת קברות שאינו אלא גדר של חומרא כמו שנתבאר לעיל.

רק שיש לכאור' לסתור, דכיון שיש שכונת קברות לפנינו הרי זה כריעותא, והיכא שיש כבר ריעותא לא מתירין בלי בדיקה

ואם אי אפשר לבדוק אסרינן (עי' שו"ת קנה בושם ח"א סי' מ"ח ד"ה ובודאי, וסי' מט ד"ה אלא), ובשלמא היכי דכאנוסים אנחנו ואיזה בית תבנו לי שנצטרך לאסור כל העולם כולו ניחא, אבל שכונת קברות לא נצטרך לאסור אלא כ' אמה [וי"א ששכונת קברות אם לא בדק נאסר כל הבקעה, עי' להלן בסמוך סי' קל"ו]. אך

עכ"פ בדברי החזו"א וש"פ הנזכר למעלה משמע ששכונת קברות אינו בגדר ריעותא אלא גדר של היכא דאפשר לברורי מבררין. וכ"ז חזי לאיצטרופי ליישב המנהג, מכ"ש בנידון דידן די"א דאין הכהן מוזהר על טומאת שכונת קברות וכולה היא דין הנוגע רק לטהרות כמו שנזכר לעיל.

סימן קלו

בדין לא בדק כ' אמה מה דין אחר כ' אמה

מצינו ב' טעמים בשיעור כ' אמה, למה כ' אמה לא פחות לא יותר. שיטת הרבה מן הראשונים בסוגיא (ב"ב ונזיר שם) ושיטת הראב"ד בהשגות פ"ט, דכשמוצאים ג' קברים שצורת קברות שלהם הוא כעין צורת קברים של מערה, אנו חוששים שמא היה כאן מערה ונהרסה, וכיון שכן חוששים שהיתה מערה זו כגדולה שבמערות שהיא שתי מערות וחצר ביניהם, שכן היה דרכן לעשות שכונה אורך עד ב' מערות וחצר ביניהם, ובודקין כ' אמה מן הקבר הראשון שמצא. ולפי טעם זה יוצא שלא גזרו לחשוש שמא הבית הקברות נמשך יותר משיעור של ב' מערות, וממילא אם לא בדק כ' אמה, אע"פ שהכ' אמה שלא נבדק יש לו ריעותא, מ"מ מחוץ לכ' אמה הר"ז בחזקת טהרה.

דגם בקבורה שאינה במערה אלא ע"פ השדה חוששים נמי להמשך הבית הקברות כמו שנתבאר לעיל, והא דחושש לבדוק כ' אמה לאו משום שחושש שמה שמצא הוא חלק מן המערה, דהרי ס"ל להרמב"ם שבודק כ' אמה מאחרון שמצא [ולא כשא"ר שבודק מתחילת המערה], אלא חיישינן שמא יש עוד קברות סמוך לה. והא דהעמידו שיעור הבדיקה על כ' אמה אינו אלא מפני שזהו שיעור של סתם שכונה גדולה, וסמכו השיעור על שיעור אורך של שתי מערות וחצר ביניהן, וכמבואר במאירי (נזיר סה ע"א) הנ"ל בביאור שיטת הרמב"ם, וז"ל וגדולי המחברים כתבו משנה זו כפשוטה לבדיקת עשרים ולהיות בין מת לחברו מארבע אמות ר"ל יתר מארבע ופחות משמנה כמלוא המטה וקובריה כאלו משנתנו אינה מתפרשת במערה אלא בשדה שנקברו בשטחו ובדיקת העשרים מדרך קבלה ולא מטעם חשבון מדת קברות שבמערה, עכ"ל [וכבר ביארנו דבריו לעיל סי' ק"ל].

אבל להרמב"ם ז"ל וסייעתי [דס"ל דשיעור ד' אמור בין קבר לקבר, וכן שיעור ח' הוא בין קבר לקבר], מבואר

ולכאנ' איכא כמה נפקותות בין שתי השיטות, לענין אם מצא ג' קברים שניכר להדיא שאינן קבורה של מערה אלא קברים על פני השטח, דלשיטת רוב הראשונים אפשר שאי"צ לבדוק הואיל ואין כאן ספק שמא היה כאן מערה, משא"כ לשיטת הרמב"ם אין חילוק בזה (כבר נתבאר לעיל). עוד נפקא מינא אם מצא ג' קברים באופן שמחייב לבדוק כ' אמה, אם לא בדקו כ' אמה, הרי לכאנ' לשיטת רוב הראשונים אין שום חשש מחוץ לכ' אמה, דאין מחזיקין ריעותא אלא לעוד חצר ומערה ולא יותר, משא"כ לשיטת הרמב"ם יש לומר שאם לא בדק כ' אמה הרי כל השדה כולה בחשש בית הקברות עד שיבדוק כ' אמה וימצא שאין שם קברים ואז כיון שבדק כ' אמה הותר כל השדה ותו לא חיישינן על כל השדה כולה וגם אותן הכ' אמה טהורות.

וראיתי בתפארת ישראל (פרק ט"ז ס"ק ל"ח)

שכתב להדיא בפשיטות "שאסור להכניס טהרות בכל הבקעה עד שיבדוק", ולפי מה שכתבנו יש מקום לזה רק לשיטת הרמב"ם ולא לשאר הראשונים.

וראיתי בקונטרס אחד דברים בשם הגרד"ש שליט"א דנקט לדבר פשוט שאם לא בדקו כ' אמה אין חשש רק על אותן הכ' אמה הסמוכות אבל לא יותר, ולדברינו זהו לשיטת שאר ראשונים אבל לשיטת הרמב"ם צ"ע.

ומיהו נראה דשפיר אפשר לפרש גם בדעת הרמב"ם דבדוק רק כ' אמה משום דמעיקרא אין מחזיקין טומאה ביותר מכ' אמה, ולא מצד שבדיקת כ' אמה מוציא הריעותא מכל השדה, וק"ל. וא"כ להלכה למעשה נראה שיש לנקוט כדעת שא"ר שכמעט מפורש בדבריהם שגם בלא בדיקה לא מחזיקין ריעותא יותר מכ' אמה מכל הצדדין וכמו דפשוט לי' להגרד"ש שליט"א (ולא חוששים לדברי התפארת ישראל).

סימן קלז

בענין קבר הידוע אם עושה שכונה ומהו גדר ידוע

עושה שכונה למה לא יצטרפו שניהם. ובתוס' כתבו בדרך אחד שהלכה בלי טעם הוא, ושוב כתבו שגם יש לבאר בזה טעם עיי"ש.

אמנם גירסת הרמב"ם וכן גירסת הגר"א בגמ' (וכ"ה באליה רבא פט"ז) שג' קברים ידועין אינו עושה שכונה, רק ג' אינן ידועין עושה שכונה. לגירסא זו פשוט מאוד למה אין מצרפין קבר הידוע אם

בענין קבר ידוע יש ב' גירסאות בגמ' נזיר (סה.), הגירסא בגמ' דידן הוא, שג' קברים ידועין עושה שכונת קברות, וכן נמי ג' שאינן ידועין (היינו שמצאן בתחילה דרך חפירה, ולא היו ידועין ולא ניכרים קודם שנחפרו) עושה שכונת קברות. רק ידועין עם אינן ידועין לא מצטרפין לשלשה. לגירסא זו נתקשו בתוס' בבבא בתרא ובנזיר איזה טעם איכא בדבר, שאם ג' ידועין עושה שכונה וג' שאינן ידועין נמי

האינו ידוע כיון שהידוע אינו עושה שכונה לא שייך לצרפו לב' קברים השאינן ידועין, וזה פשוט.

ודע, שאלו שסוברים שג' ידועין מצריך בדיקה, עכ"ח צ"ל דאין זה אלא בשאין אנו יודעים אם היה שם עוד קברות או לא, כגון שיש שלשה קברים ידועים וניכרים על פני השדה במקום שהיה שם ישוב לפני מאות שנים, והשתא אין ידוע אם מקום זה היה שם בית הקברות והקברים הידועים הוא חלק מבית הקברות, או שמא לא היה שם מעולם קברות חוץ מאלו הידועין, אבל אם רואה קברים אפילו אלף ויותר, בעיר מיושב עם יהודים, ומוחזק לן גבולי הבית הקברות, לכו"ע אי"צ לחוש לעוד קברים חוץ מגבול הבה"ק המוחזק לן, וזה פשוט. וכל הנידון אם קברים ידועים צריך בדיקה או לא אין זה רק מסתמא היינו כשאין אנו יודעים אם היה שם בית הקברות או לא אז חוששים. וענין זה מבואר בחזו"א אהלות (סי' כ"ב ס"ק ט' ד"ה והנה גי') וז"ל "דלענין חיוב לבדוק כ' אמה לעולם אי"צ לבדוק בידועין כיון שידענו דבזמן שנקבר לא היה מוחזק לבית הקברות", עכ"ל. והדבר מוכרח דאל"כ הרי לעולם נצטרך לבדוק כל בתי הקברות הידועים אפילו אנו יודעים גבול הבית הקברות, אלא עכ"ח איירי בשאין לנו חזקה אם מקום זה היה בית הקברות או לא.

ולפי"ז אלו דחולקים וס"ל שבג' קברים

ידועין אינו חושש לבית הקברות, עכ"ח איירי אפילו מסתמא בשאין ידוע לן אם היה שם עוד קברות או לא, דהרי בתוספתא (פט"ז דאהלות) פליגי אם בג' קברים ידועים חושש או לא, עכ"ח כל הפלוגתא הוא בסתמא שאין ידוע אם היה שם בית הקברות, דהיכא דאיחזק שאין שם קברים אלא הן לכו"ע אינו חושש, כנזכר לעיל בשם החזו"א, ופשוט. וזהו מה דמסיק החזו"א שם, וז"ל, ואפשר לפי"ז [ר"ל לשיטת הסוברים דג' ידועים אינו חושש לבית הקברות] דשלשה ידועים מותר לפנות^(א) דאע"ג שהן ג' כיון "שאין כאן בית הקברות ולא שמענו שיחדו כאן בית הקברות" אין נפקותא בין ב' וג' וכו', ואף את"ל דאסור לפנותן יש לפרש פרט למצוי דבשביל ג' מצויין אין צריך בדיקה, עכ"ל. הרי מבואר דמאן דס"ל דג' ידועים אי"צ בדיקה איירי באופן דלא שמענו שהיה שם בית הקברות, אע"פ דגם לא שמענו שלא היה שם בית הקברות, וכל זה פשוט.

ומעמם של הסוברים שג' ידועים אינן מצריכים בדיקה, הוא כמו שכתב בקרן אורה נזיר שם, דמדהני ידועים אי איתא דאיכא עוד גם הם היו צריכים להיות ידועים, והא גופא מה שאין ידוע לן רק הידועין הוכחה היא דליכא עוד.

והנה, גדר קבר ידוע הוא שהקבר נמצא גלוי ונראה לכל עובר ולא שנמצאו

— הוספות —

(א) פי', החזו"א נוטה לומר דג' ידועין מותר אפילו לפנותן ולא רק שלא יצטרכו לבדוק.

ע"י חפירה, וזה מבואר נמי בדברי הרמב"ם פ"ט (ה"ג) ממה שכתב "היה חופר" וכו' מצא ג' מתים וכו' הר"ז חושש שמא בית הקברות הוא זה, עכ"ל. ולשון "היה חופר" מבואר עוד בפרק ההוא כמה פעמים. הרי שהרמב"ם מדייק טובא בכל פרק זה דאיירי שמצא הקברים בחפירה ר"ל שהיו הקברים מתחילה בלתי ידועים ובלתי ניכרים מבחוץ, ונמצאו דרך חפירה^(ב), אבל קברים הידועים מתחלה אין להם דין שכונת קברות, ולא ניחוש מסתמא דילמא איכא עוד קברים. ופשוט שקבר ידוע ונראה לכל עובר, גם אם לא עברו שם מאיזה סיבה ולא ידעם, הוא ג"כ בכלל הידוע, כל שאילו היה עובר רואהו, ופשוט.

ולענין הלכה קיי"ל כהרמב"ם דקברים ידועים אינן בדין שכונת קברות, כמו שהעלה החזו"א שם שזהו עיקר הגירסא, וכדעת הגר"א. ועפ"י יראה פשוט דמעירות הצדיקים הידועים, גם אם יש בתוכם ג' קברים ידועים, וגם אם נימא דקברים שבמערה יש דין שכונה, פשוט שאי"צ בדיקת כ' אמה, וכן באמת נהגו מאז ועד עתה.

ונוהגים כן מאז ומתמיד שמפוזר בערי ארץ ישראל קברים ידועים ולא חששו מעולם לעוד קברים, אע"פ שיתכן שהיה שם פעם קברים אחרים ובמשך הזמן נתכסו וכדו', דמצד דין שכונת קברות אין מקום להחמיר בזה כיון דקברים ידועים אינו עושה חששא^(ג).

סימן קלח

עוד בענין הנ"ל

ויש להעיר תמיהה גדולה על ספר החשוב טעם ודעת (פ"ט ס"ק ס"ו וס"ק ס"ז), שעל דברי הרמב"ם (פ"ט ה"ו) מצא שנים ואחד ידוע אין להם שכונת קברות, פירש, דמיירי שידועים שבשעה שנקבר]זה

הידוע] לא היה מקום זה מוחזק לבית הקברות, ואח"כ נמצאו עוד שנים, שא"א לומר דזה שנקבר בזמן הידוע נקבר כאן מפני שהוא שכונת קברות, דכי היכי דאנן לא ידענו בזמן ההוא שמקום זה שכונת

— הוספות —

(ב) יראה, ג' קברים והן מצויינים בשדה ולא היו מכוסים בעפר, אבל היו מכוסים בדבר אחר כגון שנמצאו בשדה מלאה קוצים במקום שלא הגיע שם דריסת רגלי אדם, ונודמן לו להסתובב שם בין הקוצים ורואה אותן, כה"ג נמי חושש שמא איכא עוד בין הקוצים, ויצטרך לחפש בין הקוצים בכל השדה כולו, או כ' אמה, אם הג' קברים היו בתנאי של שכונת קברות.

(ג) אמנם כאמור למעלה דנוהגים כן גם לגבי מערות שנמצאו דרך חפירה ולא היו ידועים שמתירים מחוץ למקומן בלא בדיקה. מ"מ קברים ידועים ודאי שאין חוששים למידי מעיקר הדין.

קברות ה"נ לא ידע הקובר וע"כ אינן מצטרפין לג', עכ"ל. ודבריו לקוחים מדברי החזו"א שכתבם לבאר שיטת הסוברים דג' ידועין מצטרפין, אבל פשיטא דאין להם שום שייכות לדברי הרמב"ם, דלהרמב"ם דפוסק דג' ידועין אינו עושה שכונה, איירי אפילו אין ידוע אם בשעת קבורה היה מקום זה בית הקברות או לא, כמפורש בדברי החזו"א שם להלן, ולדידיה אין מצרפין הידוע אם האינו ידוע אפילו אם הידוע לא היה ידוע שאינו בבית הקברות, ולא כתב החזו"א לפרש דהידוע איירי שהוא מוחזק לן שלא היה בית הקברות, אלא מאן דס"ל דג' ידועין צריך בדיקה והיינו בשלא ידוע לן אם היה בית הקברות או לא לדידהו צריכים לפרש דזה מה שאין מצרפין הידוע אם האינו ידוע איירי שהידוע היה מוחזק שאינו בית הקברות^(א).

ובן מש"כ עוד שם (בטעם ודעם ודעת ס"ק ס"ז) אם היה קבר אחד ידוע אבל לא ידענו מאימתי נמצא כאן ונמצאו עוד ב' קברים הרי זה עושה שכונה דהא אפשר שנקברו ביחד, כל זה אינו אלא לשיטה דס"ל דג' ידועין עושה שכונה, והיינו שהיו ידועין אבל לא ידוע אם היה מוחזק לבית הקברות, אבל לשיטת הרמב"ם שאפילו ג' קברים ידועים, ואין ידוע אם היה מוחזק לבית הקברות אינו עושה שכונה לענין בדיקה, ליכא כל זה, וזה פשוט.

תבנא לדינא: דשדה שיש שם קברים ידועים וניכרים, הרי שאר השדה בחזקת טהרה, בין שהיו הקברים "שכונה" [היינו ג' קברים בשיעור מד' ועד ח' אמות כמו שיבואר], בין שהיו מפוזרין, ולעולם אין חוששים שמא יש עוד קברים שם ונאבדו או נתכסו או נידושו במשך הזמן.

— הוספות —

(א) הנה, החזו"א שם מפרש שיטת הרשב"ם דהוא אויל בגירסא דג' ידועין עושה שכונה, ולדידי' בעי טעמא למה אין מצרפין הידועין עם השאינן ידועין, כיון דבין ג' ידועין ובין ג' אינן ידועין מצטרפין למה לא יצטרף ידוע עם הא"י, ולכן כתב שם החזו"א דאיירי: אם אחד ידוע זמן שנקבר שם וידועין דבזמן שנקבר שם לא היה מקום זה מוחזק לשכונת קברות ואח"כ נמצאו שניים אינן מצטרפין לג', שא"א לומר דזה שנקבר בזמן הידוע נקבר כאן מפני שהוא שכונת קברות דכי היכא דאנן לא ידענו בזמן ההוא שמקום זה שכונת קברות ה"נ לא ידע הקובר וכו' עכ"ל. והיינו שהחזו"א מפרש דאותה השיטה דס"ל דג' ידועין עושה שכונת קברות, צריכים לפרש דמה שאין מצרפין הידוע אם האינו ידוע הוא רק בגוויי דידועין שלא היה מוחזק שם שכונת קברות, דכה"ג אפילו ג' ידועין אין עושה שכונת קברות. אבל להג"י דג' ידועין אינו עושה שכונה, ואפילו אינו ידוע שלא היה מוחזק לבית הקברות, לדידהו פשיטא דידוע ואינו ידוע איירי אפילו בגוויי שאין יודעים שלא היה שם חזקת קברות, דבזה לא בעינן טעם שאין מצטרפין מפני דמיירי שיוודעים שבשעה שנקבר לא היה מקום זה מוחזק לבית הקברות, דאי"צ לזה, דאפילו מסתמא אין מצטרפין כיון דג' ידועין אין מצטרפין ואינו עושה שכונה אפילו בג', דו"ק.

סימן קלט

בענין מצא קבר יחידי שלא היה ידוע. ואם יש חילוק בין זמניהם לזה"ז

וטמונים בארץ וכשחפרו בה מעט נתגלו ואמרו חכמים אע"פ שבשלש מקומות וארבע נמצאת הטומאה לא פסיק עוד טומאה^(א) אלא מלקט אותם עצם מכאן ועצם מכאן והשאר הכל טהור, יעו"ש.

ברם דין זה שכתבנו דאפילו לא חפר עוד אינו חושש שמא הוא ביה"ק, צ"ב, דהנה עי' משנה אחרונה (פט"ז מ"ג) דביאר למה המוצא מת יחידי מותר לפנותו משום דמסתמא שלא לשם קבורה הוא מדלא קברו בבית הקברות עי"ש, וכעין זה כתב החזו"א (סי' כ"ב ס"ק כ"ב) שאין דרך לקבור בשדה מת אחד בלא יחוד השדה לבית הקברות. ולכאן צ"ב דאדרכא טעם זה שאין דרך לקבור מת יחידי ביער, היא הנותנת לחוש בנמצא קבר יחידי כשאינו ידוע שזהו יחידי, שבית הקברות היא זה, דנימא דהואיל ורוב הקברים קבורים בבית הקברות ואין דרך לקבור אדם ביער יחידי, הרי קבר זה בחזקת שהוא קבור בבית הקברות, עד שיבדוק ויראה שהוא יחידי^(ב). וא"כ היה לכאן לחשוש אפילו במצא קבר אחד שמא שכונה הוא, דאע"פ דשכיח מת מצוה וכדו' אבל רוב הנקברין אינן מת מצוה, ומאי פסקת דלאו בית הקברות הוא, הניחא אם בדק ומצא שאין

הנה, מי שחפר בשדה או בהר או בבקעה ומצא בה קבר יחידי או שניים, הרי שאר השדה בחזקת טהרה כמו שהיתה, ואינו צריך לחשוש שמא יש עוד קברים כמפורש ברמב"ם פ"ט.

ויראה פשוט מתוך הסוגיות, דמצא קבר יחידי אין הכוונה שאחר שמצא הקבר חפר מסביב ונתברר לו שהוא יחידי, אלא איירי אפילו אחר שמצא הקבר פסק מלחפור ולא חפר לבדוק אם יש עוד, ואפי"ה אינו חושש לחפור סמוך לו לחשוש אולי ימצא סמוך לו עוד קבר ויש כאן שכונה, והטעם הוא דכל קרקע יש לו חזקת טהרה ואין מחזיקין טומאה ממקום למקום, וכל עוד שלא נתברר לו שיש כאן שכונה אינו חושש למידי.

ובן איתא להדיא במשנה דעדיות (פ"ח מ"ה) העיד ר' יהושע על עצמות שנמצאו בדירת העצים שהם טמאים אמרו חכמים מלקט עצם ועצם והכל טהור, וכתב שם הרמב"ם "ולא חפרו בארץ ג"כ כדי שיראו אם יש שם קבר" אלא לקטו מה שמצאו בלבד דהעמידוהו בחזקת טהרה כמו שאר ארץ ישראל כמו שנתבאר בגמ' בפרק אחרון מזבחים (דף ק"ג). ובפי' הראב"ד שם כתב שמצאו אותם מפוזרים

— הוספות —

(א) מלשון פסק הלכה, כלומר לא פסקנו וגמרנו שיש כאן עוד טומאה.

(ב) דפשוט דרוב העולם קבורים בשכונה, ומראש צורים אראנו בתורה בקבורת אבות במערת המכפלה, ואע"פ שרחל אמנו ע"ה נקברה בבית לחם יחידי שם היה על פי הדיבור כפירש"י שם.

עוד אחד מלבד זה שמצא, אבל מתני' הלא איירי אפילו לא בדק כלל לראות אם באמת יחידי הוא.

והנה, מכח תמיה זו לולא דמסתפינא הייתי אומר, דכל האי דינא דמצא קבר אחד או שניים שאין חוששין להן לבית הקברות ומותר גם לפנותו, לא אמור אלא בזמן שהיה ארץ ישראל בחזקת טהרה, כשהיו ישראל שרויין על אדמתה, דאז היו נוהגין מאוד בטהרה, והיו מקומות הטומאה ידועין ומפורסמין ואית להו קלא, וב"ד היו שוקדים לציין כל טומאה ולפרסמה (כדאיתא ברמב"ם פ"ז מהל' יו"ט ה"א), ולפיכך סתם שאר קרקעות שבא"י יש לה חזקת טהרה דמעיקרא, ובנמצא קבר אחד מחזיקים שהוא אכן יחידי ותולין אותו במת מצוה וכדו', משא"כ בזמננו אחר שגלינו מארצינו ונאבד מקומות הטומאה וזכר בתי הקברות הרבים שהיו בארץ ישראל (עי' לעיל סי' קכ), כה"ג חוששין אפילו מצא קבר אחד לומר שכאן היה בית הקברות, שאין תולין לומר שקבר זה יחידי הוא אלא בזמינהם, אבל בזמנינו דנאבד חזקת טהרה, יש סברא דכשנמצא קבר אחד מזמן הקדמון תולין שקבר זה לאו יחידי הוא אלא כרוב קברים, ורוב קברות הרי שוכנים בבתי קברות, וכן נמי הדין האמור בזבחים שמצאו עצמות בלשכת הדירים ולקטו העצמות שמצאו ולא חטטו לחפש אולי יש שם קבר דוקא במקדש שהיה שם

חזקת טהרה ולא כן בזמנינו זה נוכל לומר דאחרי שמצאו אפילו עצם אחד ניוחש שכאן היה קבר, אחרי שהחזקת לן דכל קברי ישראל מזמן הקדום נאבד זכרם.

ומצאתי כעין זה בשו"ת "מנחת שלמה" (חלק ב-ג סי' צ"ח) שכתב שסברא הוא דקבר הנמצא או אפילו קבר סתם דמין הב"י מתיר לפנותו הוא רק בכה"ג שתחילה לא הוחזק המקום לספק בית הקברות ולכן אם נמצא שפיר מותר לפנותו משא"כ בשטח מסויים שמוחזק וידוע מכמה שנים לספק בית הקברות של ישראל חושבני דאף קבר אחד אסור לפנותו עיי"ש, והנה הוא מיירי ממקום דלפי המבואר בספר שער הגלגולים ובעוד ספרים מוחזק כל השטח לקברות של קדושים, ולדברינו שייך דברים אלו בכל ארץ ישראל שהיה מיושב רובו או כולו, וכולו כשדה גדולה שנאבד בו אלפי קברים כמו שנתבאר, דצריך שיהיה הדין כן. וכ"ש בסביבות ירושלים ומכ"ש בצפון ירושלים וכנ"ל (עי' לעיל סי' קכ).

והנה לענין פינוי אפשר שבאמת כן הדין בכל ארץ ישראל שאם מוצאים קבר יחידי מזמן הקדמון אסור לפנותו [אא"כ נבדק כל סביביו ונמצא שהוא יחידי]^(ג), אבל לענין טומאה אין נוהגים כן ומעשים שבכל יום שמוצאים קברים ואין חוששים לאסור מסביב אפילו בלא בדיקה, וצריך לומר דהואיל ובלאו הכי בזמנינו מקילים הכהנים לדור בארץ ישראל אע"פ שנאבד

— הוספות —

(ג) עי' בשו"ע ביו"ד סי' שס"ד בינוי פינוי, והדינים שם מקוצרים מאוד, ועי' פתחי תשובה שם באורך.

חדשה שלא נשמעה מעולם מאבותינו וזקנינו, לגבי הליכת כהנים סביב קבר הרשב"י במירון, וטענתם בפיהם "ר' שמעון ליגט נישט אין אַ וואלד" כלומר שבודאי הוא מונח בבית קברות גדול, ומכח זה באו להמציא שיש להחזיק כל המקום לבית הקברות. הגם דבאמת אין שם שאלה של שכונת קברות כיון דהקברים ידועים וניכרים תמיד ולא נמצאו דרך חפירה ועוד טעמים^(ד), אלא דמ"מ אולי היה מקום לחדש סברא לומר דלא שיך להתיר בדליכא התנאים של שכונת קברות אלא בזמן שארץ ישראל היה מיושב ברצף דאז כיון דלא איחזק קמן אלא אלו הקברים הידועים אין חוששים למידי, ולא כן בזמנינו שמאות שנים לא היו שם ישראל שם והארץ שוממה יש לחוש שבמשך השנים נתכסו שאר הקברים שם [וכמו שהבאנו לעיל סי' ק"כ מתשרי הרדב"ז דשכיח שנינויים בקרקע ברוב השנים יעו"ש]. אבל האמת שאין בטענה זו ממש לגבי מירון, [מלבד משום דהא גופא דחזוין דעד השתא לא חששו לסברא זו קדמונו, הרי באמת גם סברא ליכא] דאדרבא הרי ידוע שם בסביבות הרשב"י עוד כמה קברות ר"א בנו ור' יצחק ור' יוסי ועוד, א"כ הרי באמת נכון הוא שר' שמעון אינו יחידי שם ואינו ביער, ומה הוא ההכרח לחשוש שר' שמעון מונח בבית הקברות גדול כמו הר הזיתים וכדו'. ואם היו רוצים לומר כן לגבי שמעון הצדיק הקבור בצפון ירושלים העתיקה

כל הקברים הישנים שהיו בה, מטעמים שנתבאר לעיל, א"כ לא מוסיף שום טומאה במה שהולך בשדה שנמצא בו קבר, דמציאות הקבר לא מעלה ולא מוריד דבין כך ובין כך השדה ספיקא הוא, וכמו שכתבנו לעיל בשם החת"ס, ועדיין צ"ע.

ומיהו נראה דדוקא במצא קבר יחידי ולא בדק לראות אם באמת יחידי הוא כהא שיך לחדש מסברא דבזמנינו יש לחוש שמא איכא עוד מטעם שכתבנו [הגם דלא נוהגים כן בזמנינו], אבל היכי דמצא מערה יחידית ובה כמה קברים, ולא בדק אם יש עוד, בזה ליכא שום "הכרח" לחשוש שיש עוד מערות במקום הזה, גם בזמן הזה [אלא א"כ יש בהן תנאים של שכונת קברות], דדוקא כשמצא קבר אחד בזה הסברא נותנת דהואיל ואין דרך קבר להיות קבור יחידי, מסתמא בית הקברות היה כאן ואיכא עוד, אבל כשמצא מערה הרי היא כבר בית הקברות ואינו יחידי, ולא מצינו שהיה דרכם לעשות בתי קברות גדולים דוקא, עד שנאמר סברא ואומדנא דאיכא כאן בית קברות גדול, אדרבא מוכח מכמה מקומות שבזמניהם היו בתי הקברות קטנים, ובודאי היה ביניהם אלפי אלפים בתי קברות בגודל של מערה אחת בלבד ואין כאן שום הכרח "סברא" דיש עוד, וק"ל.

ולכן לא הבנתי מה שראיתי באיזה קונטרס טענה לאסור את מה שהיה עד עכשיו מוחזק בהיתר והיא טענה

— הוספות —

(ד) וכמו שכתב כן להדיא גם הגאון רד"ש שליט"א (במאמר שנתפרסם משמו) דאין שם שאלה של שכונת קברות.

וכדו' עוד היה אפשר לעכל טענה זו מפני שירושלים ידענו שהיה עיר גדולה ואנשיה אלפי רבבות א"כ היה מקום לסכרא שהיה שם או קרוב לשם בית קברות גדול, אבל במירון מהיכי תיתי לחוש שיש עוד יותר ממה שלפנינו, אולי לא היה שם אלא ישוב קטן ואלו הקברים שידועים שם הן הן קברי הכפר, ותו לא מידי, ואין כאן הוכחה לחשוש לעוד. וכן היה באמת ההלכה למעשה ומעולם לא שמענו לכהנים שלא ילכו בסביבות קבר הרשב"י מחמת טענה זו.

ושמעתי פעם מידידי הרב הגאון ר' ישראל מרדכי ווארפמאן שליט"א דומ"ץ במאנשעסטער שאמר לי מה ששמע מרבינו הגאון בעל מנחת יצחק זצ"ל אודות המתחדשים, אלו שבאו עם סברות חדשות לפקפק על מה שנהגו מעולם, וכה אמר, "מען דארף וויסן אז מיר זענען נישט געבארן אין א וואלד", עכ"ל. וא"כ נגד הטענה שר' שמעון אינו טמון ביער יש טענה גם אנחנו לא נולדנו ביער, וצאו לך בעקבי הצאן [ומסתבר כי כל מה שמייחסים שמועה זו בשם אדם גדול וקדוש לא נאמר לטומאת כהנים, ויש בזה הרבה ראיות].

ואנב נכתוב אודות עוד טענה ששמענו, דבמקום שקבור איזה צדיק תנא או

אמורא יש מקום לחוש שכל סביביו הוא בית קברות גדול, כי מסתמא מחמת חשיבות להיות קבור אצל צדיק קברו שם קברות רבים. אם כי באמת לא נראה כלל טענה זו מפני ב' טעמים, חדא שאם יש ממש בטענה זו למה לא שמענו מרבתינו חשש זה, ולא ראינו מי שחשש לזה אע"פ שיש הרבה קברי תנאים ואמוראים מפורזים בארץ ישראל, ולא נשמע מעולם שום איסור סביבותיהם, ממילא פשיטא שאין לנו לבדות חששות שהקדמונים לא חששו. ועוד, דעצם טענה זו כשלעצמו אינה טענה אלא א"כ יוכיח איזה ראייה לטענתו שכך היה מנהגם שיהיה קפידא להרבות הרבה שכנים ע"י כל תנא ואמורא, ואדברא ראי' איפכא יש ממה שראיתי בתשובה לאאמו"ר הגאון זצ"ל בשו"ת קנה בושם (ח"ג סי' צ"ו אות טז) שכתב "הדבר פשוט דכל מערה ומערה נחשבת לבית קברות נפרדת לגמרי, ואעפ"י דבאותה המערה אין לקבור רשע אצל הצדיק וכו' משא"כ המערה האחרת שבצדה היא נחשבת לבית קברות אחרת לגמרי ואין שום איסור לקבור צדיק במערה זו, ורשע או נכרי בהמערה האחרת שבצדה, דכיון דאין למערה זו שום קשר ושייכות להמערה שבצדו, א"כ לשתי בתי קברות שהן נפרדות לגמרי הן נחשבין וכו' ואין שום שייכות וקשר ממערה זו למערה זו, עכ"ל אאמו"ר הגאון ז"ל.

סימן קמ

יסוד חיוב בדיקה באיסור שנתחזק ג"פ ובמיעוט המצוי

טריפות הריאה, ובדיקת פירות מתולעים). ומצינו נמי חובת בדיקה הבא מחמת דאיתחזק

מצוינו חובת בדיקה הבא מחמת שיש במינו "מיעוט המצוי" (כגון בדיקות

הרוב, כגון מה דאמרינן רוב המצויים אצל שחיטה מומחין הן, גם אם נמצא ג' שוחטים שאינם מומחים אין זה מגרע מן החזקה לגבי השאר, אבל לגבי להוציא גוף אחד מחזקתו אז בג' פעמים החזקה, כגון טבח שהוציא ג' פעמים טריפה מתחת ידו הוא עצמו יצא מכלל הרוב, אבל לא כל הטבחים אפילו ימצאו שלשה טבחים שאינם מוחזקים בכשרות.

וקדירה שנמצאו בו ג' תולעים דנו הפוסקים את הקדירה כגוף אחד ודינה כטבח שהוציא ג' טריפה מתח"י, וזה מחזיק אותה הקדירה בלבד ולא שאר הקדירות, וכן ספר תורה שנמצא בו ג' טעויות זה מחזיק איסור רק בספר תורה זו, אבל לא נחזיק איסורא מחמת זה בכל ספרי תורה אפילו נמצאו ג' ספרי תורות פסולים, וז"פ.

והנה, לענין שדה שהיתה לה חזקת טהרה (כמו שאר הקרקעות), וחפר ומצא קברים בשדה זו, הג' מחזיק ריעותא רק לקרקע זו בלבד, ותלו חכמינו ז"ל הדין בשיעור מצא שלשה קברים כדין כל גוף שע"י שנמצא בה ריעותא ג' פ' יוצא מחזקתה, ודוקא בשהיה כל השלשה בשיעור מד' ועד ח', אבל אם היו השלשה בפחות מד' או יותר מח' אינו מחזיק, והיינו טעמא, מפני שאם היו רחוקים זה מזה יותר מן השיעור האמור נעשה כל חלק מן השדה כמו גופין מחולקין, ואין ג' מחזיק אלא כשנמצאו שלשתן בגוף אחד ולא בהרכבה גופים, למשל אם מצא ג' טעויות בספר תורה, אינו מחזיק שום איסור אלא לספר שנמצא בו הטעויות אבל

האיסור בג"פ, כהא דמבואר בשו"ע יו"ד (סי' פ"ד ס"ט) בנמצא ג' תולעים בתבשיל אסור לאכול התבשיל בלי בדיקה, או ס"ת שנמצא בו ג' טעויות אסור לקרות בו עד שיגיהנה (יו"ד סי' רע"ט). ושורש דין ג' הוא מדין חזקה, והתם לא תלוי הדבר במיעוט המצוי אלא אפילו ג' בלבד כבר מחזיק איסורא אע"פ שלא ראינו אלא מיעוטא דמיעוטא.

ומאידך גיסא יש שאפילו נמצא ג' פעמים ויותר איסור אינו חייב לבדוק. כגון איסור שאינו בגדר מיעוט המצוי אלא לפרקים נמצא בהן איסור לא נתחייב לבדוק אע"פ שנמצאו במינו כבר יותר מג' פעמים. וגם אפילו באיסור שהוא בגדר מיעוט המצוי אע"פ דשכיח הדבר יותר מג' פעמים אין חיוב בדיקה שלו מצד דאיתחזק ג' פ' אלא מצד מיעוט המצוי [וחיוב בדיקה מכח מיעוט המצוי קיל טפי מחיוב בדיקה מכח דאיתחזק בו איסור].

וחביאור, דהא דמציינו שג' פעמים מחזיק, זה אינו אלא לגוף זה בלבד, אבל אין ג' מחזיק איסורא לכל המין כולו, דלענין להחזיק איסור על כל המין כולו לא סגי בג"פ אלא צריך רוב במין זה מדאורייתא, ומדברנן בעינן שיהיה רובא דרובא כשר ולא יהיה בו מיעוט המצוי, ומשום הכי אם נמצא ברפת של בהמות ג' בהמות שיש בהם טריפות שאינן מצויות אין זה מחזיק איסור בשאר אפי' באלו שברפת זו, דג' אינו מחזיק אלא על גוף זה שנמצא בו, ועל דרך זה הוא בשאר כל הדברים דאזלינן בתר רוב אין חוששים אפילו אם נמצא ג' ויותר שאינן ממין

לא לשאר ספרי תורות, וכ"ש אם מצא בג' ספרים טעות אחת אין אלו הג' מחזיק פסלות אפילו על עצמן מפני שלא נמצא כל השלשה בגוף אחד, וכן נמי מצא תולעים בג' קדרות אין זה מחזיק תולעים, לא מיבעיא על כל הקדירות שבעולם אינו מחזיק אלא אפילו על עצמן אינו מחזיק, ולא אמור הדין דג' מחזיק רק בשהיה כל הג' בגוף אחד, ומשוה"כ בעי שיעור מסויים עד כמה יהיו מרוחקים, דהא פשיטא דהמוצא קבר יחידי בשדה אינו מחזיק איסור משום

שלא איקבע במקום זה ג' קברים, וכן נמי פשיטא שאם מצא קבר אחד בעיר זה וקבר שני בעיר אחרת וקבר שלישי בעיר שלישית אי"ז מחייב בדיקה, וטעמא דמילתא משום דאין כאן צירוף שלשה דהאי לחודא קאי והאי לחודא קאי והו"ל כמצא ג"פ קבר יחידי ולא חשבינן ליה כמצא ג' קברים, כמו"כ נמי אם מצא ג' קברים במרחק יותר מח' אמות הרי מבחינת חכמינו ז"ל דינו שוה כמצא ג' קברים אחד בירושלים ואחד בחיפה ואחד במירון, ופשוט.

סימן קמא

באופן שג' קברים אינו מחזיק ריעותא אין חילוק בין ג' ליותר מג'

פשוט שאם נמצא בחפירה ג' קברים מרוחקים זה מזה יותר משיעור מד' ועד ח' באופן שאין בהם דין חזקה ואין חוששין לכולם מחמתן, [או שהיו הקברים ידועים באופן שאין עושים חזקה ואי"צ לחוש], יהיה כן הדין אפילו נמצאו עשרה ואפילו מאה ואפילו אלף, שכל שרחוקים זה מזה משיעור האמור בחז"ל אין בהם צירוף, ושוב אין נפקא מינא בין היו רק ג' או מאה או אלף, ולעולם אין חוששים שמא יש עוד. וכן הדין בהר שיש

בו עשרות קברים כל שהדין נותן שאין בהן דין שכונה אין נפקא מינא בין ג' קברים לעשרה ומאה וכו'.

כי בכל מקום שמצינו שג' אינו מחזיק, לא מצינו שיהיה חילוק בין ג' ליותר מג', שבכל התורה כולה הרי ג' פעמים הוא כמאה פעמים ולא מצינו בשום מקום שג"פ לא מחזיק ועשרה פעמים או מאה פעמים כן מחזיק^(א). דהנה למשל גבי קביעות וסת קיי"ל דבג"פ נקבע, ובעינן ג'

— הוספות —

(א) ועי' דרכי תשובה (סי' פ"ד סי' קכ"ט) בשם המנחת יעקב בדין נפל ג' תולעים בתבשיל דהכל לפי ריבוי המאכל, ולפי ריבוי התבשיל צריך להיות ריבוי התולעים ובתבשיל מועט איתחזק בג' אבל בתבשיל מרובה צריך ד', התם הטעם מפני שבקדירה גדולה אין מצטרפין כל השלושה להיות כאחד משום דהוו רחוקים זה מזה והרי זה כנמצאו ב' תולעים בקדירה זו ואחד בקדירה אחרת, וק"ל.

ראיות רצופין, ופשיטא דאי אפשר להעלות על הדעת לחלק בין ג' ליותר מג' ולומר דהא דמבואר דבעינן רצופין אינו אלא בראתה ג"פ ויותר מעט, אבל ראתה מאה פעמים ביום קבוע תקבע אפילו לא היו רצופין. וכן לא נוכל לומר דהא דמבואר דוסת נעקר בג"פ הני מילי דייקא אם נקבע הוסת בג"פ או עשר פעמים אבל וסת שנקבע בריבוי פעמים כמו מאה פעמים וכ"ש אלף פעמים אינו נעקר בג"פ, ודרך שחוק אפילו לדון לדון בכך. וכן נמי בהא דקיי"ל דאין אשה קובעת וסת קבוע בימי מניקתה, אין שום סברא וטעם לומר דהני מילי אם נקבע הוסת ג"פ אבל אם נקבע עשרה או עשרים פעמים חוששת לוסת קבוע גם בימים שאינה קובעת וסת.

גם לא נמצא מי שיבוא לדון ולומר בהא דקיי"ל דלא חשוב כרם (לענין שיעור הרחקה מזרעים) אלא אם יש לכה"פ שלשה גפנים ובין כל גפן וגפן מד' עד ח' אמות. ויאמר דהני מילי דוקא אם היה ג' גפנים אבל אם היה ריבוי גפנים בהא לא קפדינן אשיעורא מד' ועד ח', הלא מי שיאמר כן יהיה בזה חוכא וטלולא (ועי' ב"ב ק"ב ע"ב דמדמינן דין ד' ועד ח' בקברים ודין ד' ועד ח' בכרם).

והנה, מלבד מה שלא מצינו בכל התורה שיהיה נפקא מינא בין ג' ועשר ויותר, הרי גם מוכח כן ברמב"ם בפ"ט (ה"א) דכל קברים שאין בהן דין שכונה שוב אין חילוק בין היו ג' ליותר מג', דהכי מוכח בדין מצא הרוגים וכו' "דשאר השדה בחזקת טהרה כשהיתה קודם שימצא", אשר מבואר בזה שאפילו חפר

ומצא "ריבוי" של קברי הרוגי מלחמה מפורזים על פני השדה, אינו חושש שמא איכא עוד, והטעם מפורש בסוגיא משום דליכא דין שכונה בהרוגים, ולא מחלקינן לומר דיהיה חילוק בין מצא ג' וד' או מצא מאה. והאחרונים הביאו ממס' שמחות דה"ה מצא מתי דבר וכיו"ב אפילו יש בהם שיעור מד' ועד ח' כיון שאין בהם דין שכונה אין חוששים אפילו מצא הרבה. ועי' עוד תוספתא פט"ז (ה"ב) משמע להדיא דאפילו מצא עשרה קברים באופן שאין בהם צירוף לשכונה אינו צריך בדיקה, הרי מפורש שאין חילוק בין ג' ועשרה, ופשוט דה"ה בין ג' למאה. וכ"כ בפשיטות בתשו' הגרד"א זצ"ל (שבסוף שו"ת חוות יאיר), ששם היה המעשה שנמצא בית הקברות ממש עם ריבוי קברים, ומבואר שם להדיא דאילו היה אלו קברים שנמצאו בקבורת מערות כנהוג בזמן הקדום, לא היה צריך בדיקה מפני שאין בהם שיעור שכונה.

ועוד מבואר שם כן בלשון הגרד"א הנ"ל שכתב בתוך התשובה "דאם היה נודע לבעל השדה שיש מאה קברים מ"מ אין לו מן הצורך לומר לאחרים ולהודיע להם שהם שכונת קברות רק שיאמר שהם ג' קברים וכו' בענין פינוי ובדיקה וכל החומרות", עיי"ש, הרי מבואר להדיא דכשאנו אומרים ג' קברים הרי פירושו גם מאה דאין שום חילוק בין ג' למאה, ולעולם אם יש ביניהם יותר מח' אמות שוה דין אלף כדין מאה ודין מאה כדין ג'.

לפי האמור יוצא שמוקצה מן הדעת היא לומר שאם יש בשדה מסויים ריבוי

קברים צריכים לחוש אע"פ שאלו הקברים אין בהם התנאים המפורשים בחז"ל, דכאמור דכל שג' קברים אינו מחזיק אלא בתנאים מסויימים שוב אין חילוק בין היו ג' לעשר ומאה ואלף.

ומלבר מה שהדברים ברורים שאין שום יסוד בהלכה לחלק בין ג' ליותר מג', הרי גם קשה על זה שבא מכח הסברה והיקש השכל לחלק בכך, דהרי באמת גם סברא ושכל לא חזינן, ואדרבא יותר סברא איכא שלא להצריך בדיקה במצא ריבוי קברים ביתר משיעור ד' ועד ח' ממצא רק ג', כי כל כמה שהקברים שמצא מרובים, כך הולך ופוחת החשש בלב החושש, משל למה הדבר דומה לאורח שנכנס לבקר בהיכל הישיבה ומצא שם רק ג' תלמידים מיד שואל היכן שאר התלמידים אע"פ שלא סיפרו לו שחסר כאן תלמידים, דלפי מיעוט התלמידים מבין שחסר כאן, אבל כשבא ומוצא היכל הישיבה מלא, אינו חושש שמא חסר כאן מאן דהוא ואינו שואל עליהם, ה"נ כשמצא רק ג' קברים הרי "הסברא" נותן לחשוד היכן הן שאר הקברים הלא בית הקברות צריך להיות מלא יותר, אבל כשמצא כבר הרבה, יותר עולה על הדעת שזה מה שמצא הוא הבית הקברות ואינו חושש לעוד [שהרי סתם בית הקברות של ימיהם לא היה כמו הר הזיתים של רבבות קברים, אלא כל כפר או עירה היה להם שטח של בית הקברות, ופשוט, הניחא אילו היינו יודעים שסתם בית הקברות צריך שיהיה בו מאה קברים אז אם מצאנו רק תשעים יש סיבה לחשוד שחסר עוד עשר, אבל כאן מי גילה לנו רז זה או

סברא זו שבית הקברות זה היה בו עוד יותר קברים עד שנחפש אותם. לכל היותר יש לו לומר "אולי" יש עוד אבל לא שיש איזה הוכחה שיש עוד, ומצד אולי יש עוד ליכא חיוב בדיקה].

והנה עוד אמינא דמהתוספתא הנ"ל (פט"ז ה"ב) דמבואר להדיא דאפילו מצא עשרה קברים מפוזר בשטח אם אין בהם דין שכונה אינו צריך בדיקה, מזה ראייה מכרחת נגד הסברא לחייב בדיקה במצא ריבוי קברים. דהנה פשוט שריבוי ומועט אינו נמדד אלא ביחס לפי השטח, כי מיעוט קברים במיעוט שטח, שזה כמו ריבוי קברים בריבוי שטח, למשל אם יחליט דחמישים קברים המפוזרים בשטח של שלש מאות מטר על שלש מאות מטר, זה נקרא ריבוי קברים שמחייב בדיקה בכל השטח, אשר לפי חשבון שכל קבר הוא אמה על ד' אמות, יוצא כל קבר מטר מרובע של טומאה, א"כ לפי חשבון זה גם עשרה קברים שמפוזרים על שטח של חמישים על חמישים נקרא ריבוי, ואדרבא שטח של חמישים על חמישים שיש בו עשר קברים, הרי הריבוי של הקברים ביחס לשטח זה, הרבה יותר מריבוי של חמישים קברים על שטח של שלש מאות על שלש מאות, כי חמישים קברים על שטח של ג' מאות על ג' מאות הוא 0.055 אחוז טומאה מן הקרקע, ואילו עשרה קברים על שטח של חמישים על חמישים הוא 0.4 אחוז [ואפילו עשרה קברים על שטח של מאה על מאה הוא יותר ריבוי מחמישים על ג' מאות, דעשרה בתוך שטח של מאה על מאה הוא 0.1 אחוז], וא"כ אם יבוא להצריך בדיקה בנמצא חמישים קברים על

דביני וביני ביחס למה שאנו מחליטים מה נקרא ריבוי, וק"ל, ולא נמצא בשום מקום שריבוי יהיה נמדד לפי הכמות, ולא לפי השטח, ואין לך דבר מצחיק מלומר שחמישים באלף נקרא ריבוי וחמשה בעשרה נקרא מיעוט^(ב).

ועי' בשו"ע (או"ח סי' תקע"ו ס"ב) לענין תענית על הדבר רח"ל דשיעורו ג' מתים מתוך חמש מאות בג' ימים [והוא 0.6 אחוז], ואם היו אלף הרי הולכים לפי חשבון זה [היינו 0.6 אחוז מתוך אלף והוא שש אנשים בג' ימים], ואם היו אלף וחמש מאות הרי שיעורו לפי חשבון זה [היינו 0.6 אחוז מאלף וחמש מאות שהוא תשע אנשים בג' ימים]. ומתוך עיר של עשרים אלף נחשב חמישים מועט, ואפילו מאה נחשב מועט [דמאה מתוך עשרים אלף הוא 0.5 אחוז]^(ג).

ולבן כיון דג' כוכין המפוזר בשטח קטן אינו אוסר שום שטח מה דביני וביני ואפילו שטח קטן, א"כ פשיטא דכן הוא גם כשהקברים מפוזרין בשטח גדול אינו יכול לאסור, דריבוי קברים על ריבוי שטח אינו מגדיל הסברא לאסור כל השטח יותר ממיעוט קברים בשטח קטן, ודא ודא אחת הוא, וזה פשוט.

שטח של שלוש מאות כ"ש שיצטרך בדיקה בנמצא עשר בשטח של חמישים, וכן היה לו לאסור אפילו ג' קברים בשטח של חמישים על חמישים מטר מצד ריבוי, שיחס הריבוי של ג' קברים בשטח של חמישים על חמישים הוא הרבה יותר ריבוי מחמישים קברים בשטח של ג' מאות על ג' מאות [דג' קברים בחמישים על חמישים הוא 0.12 אחוז. וחמישים על שטח ג' מאות על ג' מאות הוא 0.055 אחוז, וזהו הרבה פחות].

ובן הדבר ברור, למשל אם יחליט שאם מצא ארבעים גרעיני חמץ מתוך אלף חטים של איסור אין השאר צריך בדיקה, אבל אם ימצא חמישים של איסור בתוך אלף נקרא ריבוי שאוסר וצריך השאר בדיקה, הרי יוכרח מזה מכ"ש שעשרה גרעינים בחמישים נקרא ריבוי ביחס, שעשרה בחמישים הוא עשרים אחוז, וחמישים באלף הוא רק חמשה אחוז.

והשתא אם פשיטא לן דעשרה קברים אינו אוסר השטח שבו הקברים מפוזרים כשהוא מפוזר במאה על מאה מטר, א"כ כ"ש דחמישים קברים בשטח של ג' מאות על ג' מאות אינו יכול לאסור, ואם יהיה הדין דריבוי קברים אוסר, הרי כל ג' קברים לפחות צריך לאסור השטח

— הוספות —

(ב) ר"ל מלבד מה שאמרנו לעיל דמאה גופא דחזינן שאין חילוק בין ג' לעשר שוב פשיטא שאין חילוק בין עשר למאה.

(ג) ויראה דכ"ש עיר שיש בו שלוש מאות שיעורו בג' מתים בג' ימים [והוא אחוז אחד], ולא נקט ג' מתוך חמש מאות אלא לרבותא, דא"צ אחוז אחד מן המנין, וכ"ש ג' מג' מאות [שהוא יותר משיעור ג' מחמש מאות], דפחות מחמש מאות אי אפשר שיהיה סגי ב-0.6 אחוז דלא סגי בפחות מג' מתים, וק"ל.

ובן הוא תמיד מושג של רוב שבכל התורה כולה, נמדד תמיד באופן יחסי, כלומר כשנפל חָלָב בבשר אין אנו דנין כמה ליטר חלב נפל עד שיהיה נפקא מינא אם נפל טיפה או נפל בקבוק שלם, שאין כמות הנפילה קובע, אלא כמות שטח הנפילה קובע, ולכן שוה דין קערה קטנה של בשר שנפל לתוכה טיפה של חָלָב, לקדירה גדולה בשר שנפל שמה שלשה בקבוקים חלב, דלעולם אם ההיתר יש בו ששים כנגד האיסור הוא מותר.

ולפיכך פשוט שריבוי שטח עם הרבה מערות שוה כמיעוט קברות במיעוט שטח, שריבוי שטח אינו מגדיל השאלה.

ולפיכך אם יעלה על הדעת לאסור הר גדול פלוני מחמת חמישים או ששים קברים המפוזרים שם אע"פ שאין

שם שאלה של שכונת קברות, הרי כן צריך להיות גם שעשרה קברים המפוזר על הר קטן יאסור הר קטן, וג' קברים המפוזר על גבעה קטנה ג"כ יאסור כל השטחים דביני וביני לפי אותו יחס שאוסרים ההר הגדול בחמישים מערות, שאם למשל חמישים קברים מפוזרים אוסרים שטח של ק"מ על ק"מ יהיה כן הדין שג' קברים יאסור לפחות מאתיים על מאתיים מטר, כי ג' קברים שיש במאתיים מטר הוא יותר ריבוי מחמישים הנמצאים בק"מ על ק"מ כמו שנתבאר.

אמנם באמת כל זה כתבנו לרווחא דמילתא אבל עיקר הדבר פשוט דאחרי שמפורש שג' קברים מפוזרים יותר מח' אמות אינו מחזיק טומאה בשאר השדה וכן עשרה קברים אינו מחזיק שוב אין חילוק אם יהיו מאה ומאתיים ויותר.

סימן קמב

בענין מקום שיש שם ריבוי קברים אם יש בו חיוב בדיקה משום מיעוט המצוי

חיוב בדיקה גם בשטחים דביני וביני אע"פ שעדיין לא נתחזק שם קבר, ומשום דין מיעוט המצוי אתי עלה, ומדמה לה לחיוב בדיקת הריאה וחיוב בדיקת תולעים וכדו', דמשום דין מיעוט המצוי מצריך בדיקה אף במקום דאיכא בהם חזקת רוב^(א).

והנה ראיתי מי שכתב דמקום שנמצא בו ריבוי קברים גרע ממיעוט המצוי, ולכן יש לבדוק מסביב אע"פ שאין בהקברים הנמצאים דין שכונת קברות. וכן ראיתי שכתבו כן בשם תלמיד חכם אחד שליט"א לומר שריבוי הקברים שנמצאו מפוזרים בשטח מסויים יש לומר שיש

— הוספות —

(א) אם דבאמת, לא היינו צריכים להזקק לטענה זו, שהרי ההלכה ברורה הוא ברמב"ם פ"ט דכל שמצא אפילו הרבה קברים אין חוששים, כל שהקברים רחוקים זה מזה יותר מח' אמות,

אמנם באמת הדברים תמוהים עד למאוד, כי אין בנידון דידן סרך זיקה לשאלת מיעוט המצוי, ולא נגע ולא פגע כאן שאלה זו. כי דע דלא חיישינן לבדוק במיעוט המצוי, אלא כשידעינן ודאי דאיכא במין זה מיעוט המצוי של פסלות, דהיינו שאנו יודעים המציאות דרוב מין זה כשרות ומיעוט המצוי אינן כשרות וכה"ג דוקא בודק, אבל היכא דלא ידעינן דאיכא מיעוט המצוי של איסור לא חיישינן לבדוק שמא איכא מיעוט המצוי, וזה ברור. דבעלמא כשיש חיוב בדיקה מצד מיעוט המצוי כגון בדיקת הריאה ובדיקת תולעים וכדו', הרי ידעינן שיש מיעוט המצוי של פסלות במין זה, כי ידענו מכח החזקה וטבע הבריאה שיש מיעוט טריפות ופסלות בתוך רוב הכשרות, ולכן הוא חייב לבדוק, כלומר שלא חדשנו חשש לומר שמא יש מיעוט המצוי, אלא המיעוט המצוי הוא מציאות גמורה, וכה"ג בודק,

אבל במצא קברים בשדה בין מעט ובין הרבה, אי אפשר לחייב בדיקה משום מיעוט המצוי אלא א"כ יתחזק לן דאיכא מצוי עוד מלבד אלו מה שנמצא, ואז שפיר נדמה אותו לבדיקת מיעוט המצוי, אבל השתא מי הוא זה שהחזיק לן דיש עוד קברים אחרים שם, עד שנאמר דצריך לחפש אחריהם, ואיה הנביא ובעל רוח הקודש שגילה לנו את הסוד הגדול הזה שיש עוד קברים מצוי שם. ונמצא שזה הרוצה לדמות השדה שנמצא בו קברים הרבה [באופן דליכא שם דין שכונה] לשאר דיני תורה שחייב בדיקה במיעוט המצוי, צריך תחילה לבנות בנין ולחדש שמצוי שם עוד קברים וממילא יתחייב לבדוק, אבל הבנין הזה אינו בנין, דלא מצינו בכל התורה כולה מבראשית ברא עד לעיני כל ישראל וממאמתי עד גמר הש"ס דין כזה שאם יש מעט הרי זה ראייה שיש עוד, אלא לפעמים אם נמצא ג'

— הוספות —

או שהם קברים ידועים וכו', דכל שאין בהם דין שכונת קברות הרי כל השדה כולה בחזקת טהרה ואינה צריכה בדיקה, א"כ הרי מפורש הוא דאין מחזיקין טומאה בריבוי קברים אלא א"כ יש שם שכונה, ואם יש שכונה אי"צ ריבוי קברים וסגי אפילו בשלשה, ומה לנו לחדש איסור ממקום אחר כשמפורש דינו שחיוב בדיקה תלוי רק בדין שכונה ותו לא מידי. ושאלתי זאת לכבוד הגאון רד"ש שליט"א, ואמר לי להסביר טעמם של אלו שרצו לדמותו למיעוט המצוי [ובפירוש אמר לי שאין זו דעתו אלא אומר כן להסביר לי מה שאחרים סוברים לאסרו מדין מיעוט המצוי], דיש לומר דאין הכי נמי כל שהקברים רחוקים זמ"ז יותר משיעור ד' עד ח' אפילו יהיו רבוי קברים, אין בהם דין שכונה לענין חומר הבדיקה של שכונה, מ"מ אכתי יש חיוב בדיקה מצד דין מיעוט המצוי שאינו חומר כ"כ. אבל הדברים תמוהים דעיין ברמב"ם דמבואר שם דכל שאין בהם דין שכונה הרי השדה בחזקת טהרה ואי"צ לחוש שיש עוד, ודוחק לומר דעדיין יהיה חיוב בדיקה מצד מיעוט המצוי. ולענין קשה לעכל תשובה זו, כי למשל לענין בדיקת חמץ תנן אין חוששין שמא גררה חולדה ממקום שמכניסים חמץ לחמץ שאין מכניסין, הרי לדבריו יש לנו לומר דמקום שיש שם ריבוי חולדות כן חוששין מדין מיעוט המצוי, לא אדמה שיש צד לומר כן, כ"ש בנידון זה. ומ"מ גם אם נקבל דוחק זה. הרי באמת אין כאן סרך נגיעה למיעוט המצוי מטעם שמתבאר.

חוששין עוד, ואינו תלוי בריבוי ומועט, ובמקום שאמרו שאפילו ג' אינו מחזיק שוב לא מחזיקין שיש עוד אפילו מצא הרבה, וכל ההסתברות לומר שיש עוד עד שנצטרך לחפשו הוא המצאה פורחת באויר.

משל למה הדבר דומה, למצא קבר יחידי, אם יאמר שחייב לבדוק שאר השדה משום מיעוט המצוי כלומר דמסתמא יש בשאר השדה מיעוט המצוי, אף אנן נאמר לו אם תביא ראיה שאם מוצאים קבר אחד יש כאן הסתברות או חשש שיש מיעוט המצוי בשדה, אז נאמר דצריך לבדוק, כי הקבר הזה שנמצא מעיד שיש מצוי בכל השטח הזה, אבל כיון שהדין הוא שקבר אחד אינו מעורר חשש לחשוב שיש עוד, א"כ מי אמר לן שיש מיעוט מצוי שם. כמו כן נמי אפילו מצא מאה קברים מפוזרים, באופן שלפי דברי חז"ל אין הקברים הללו ריעותא לגבי שאר השדה שלא נמצא שם ריעותא, לא שייך לבדוק משום מיעוט המצוי, טרם שנדע שיש בשאר השדה מיעוט המצוי, וזה פשוט.

הלכך היכא דהדין נותן שאין מציאת ג' מחייב בדיקה [כגון] בנמצא ג' שעורים בתבשיל בפסח דאין התבשיל צריך בדיקה משום דמילתא דאתא מעלמא לא מחזיק לפי דעת המג"א ס"י תס"ז ס"ק י"ב ועיי"ש חק יעקב סקכ"ה], פשוט דאפילו מצא יותר מג' נמי אינו מחזיק כמו שנחבאר, ואי אפשר לבוא כאן בטענת מיעוט המצוי, דכיון דאינו מחזיק לא חיישינן שמצוי עוד מפני דהמיעוט שהיה בה כבר נמצא, והשתא אין שם מיעוט המצוי דהא אין מחזיקין שיש שם עוד.

ולכן גבי קברות מפוזרים (יותר משיעור ד' וח' או אפילו היו קרובים בגווי דליכא דין שכונה כגון קברים ידועים) דלכו"ע אפילו מצא ג' אין אלו מחזיקים טומאה בשאר השדה, אין בזה טעם וריח לטעון לגבי השטח שלא נבדק שיש שם מיעוט המצוי, דהא מה שכבר נמצא הרי ידעינן ליה, ובמה שלא ידעינן ליה הרי לא חיישינן לומר שמצוי בה עוד, ולא אמרו לבדוק אלא בשיש מיעוט המצוי, וכאן מי אמר לן שיש מיעוט המצוי.

ובללו של דבר, דבר שהיה מוחזק להיתר ומצא בה איסור אם הדין נותן שג' מחזיק איסור בשאר, חייב לבדוק השאר, ואם הדין נותן שג' ועשר אינן מחזיקין איסור בשאר ה"ה אפילו היה מאה אין מחזיקין איסור בשאר, ואנו אומרים מה שהיה כבר נמצא ועתה ליכא מצוי לא מועט ולא מרובה, ומה נדמהו למיעוט המצוי הואיל ולא מחזיקים שיש מיעוט המצוי כאן, וכל חיוב בדיקה במיעוט המצוי הוא דוקא במידי דמוחק שיש מיעוט המצוי.

ולכא' שורש הטעות של הטוען טענת "מיעוט המצוי", נובע מפני שרוצה לדמות דין נמצא קברים רבים בשטח, כדין נמצא עשרה טריפות במאה עופות, דגבי עופות וכדו' זהו שיטה של הוכחה לשיעור אחוזי הטריפות בשאר העופות שלא נבדקו, דהיינו כשרוצים לקנות עופות ורוצים לדעת אם הסחורה טובה וכמה אחוזי טריפות יש בלול זה, שוחטים "הדגמה" (דוגמא) של מאה עופות בערך ולפי זה קובעים אחוזי הטריפות

בערך כלול זה^(א), על דרך זה חושבים שגם לענין שטח שנמצא בכמה מקומות קברים, שיהיה מקום זה הוכחה ודוגמא שגם אם נחפור שאר השטחים נמצא סכום הקברים הללו גם בשאר המקומות.

אבל כמובן שאין שיטה זו נכון לגבי קברים, דשיטת הדגמה (היינו בירור חלקי יוכיח על השאר) טובה רק לברר מקרים הבא מכח הטבע ומנהג העולם, כגון בעופות שטבע הבריא וסדר העולם היא שצביון ואופי כל העופות (שבמקום אחד) שוים וכל המין יש לו תכונה שוה, ולפיכך כשחקרנו צביון של קבוצה קטנה מן העופות ידענו הצביון של שאר הקבוצה, ונמצא שהסיבה האמיתית שבדיקת קבוצה קטנה של עופות היא הוכחה על שאר הקבוצות ויודעים מזה צביון כל קבוצת עופות כולם, אינו מחמת שמצינו הרבה והריבוי הוא הקובע שיש עוד, אלא הוא רק מצד שבטבע קבוצה אחת מעיד על כל הקבוצה אע"פ שהקבוצה הקטנה שבדקנו היא מיעוטא דמיעוטא נגד שאר העופות,

שהרי באמת שיטת ההדגמה הנ"ל בעופות (ששוחטים מאה עופות ויודעים צביון כל העופות כולן) לא תלוי בריבוי כלל, שהרי שיטה זו של לקיחת דוגמא ממאה עופות לשאר העופות טובה בין אם יש כלול חמש מאות עופות בין אם יש בו חמש מליון עופות שהן בגדר מיעוטא מיעוטא, ואינו תלוי כלל בריבוי ומועט (עי' עוד מזה להלן סי' קמ"ה שאלה ג').

אבל בקברים אין סדר ומנהג בטבע, שיש שדה שיש שם רק חמש קברים ויש שדה שיש שם מאה קברים או פחות או יותר, יש שדה שהיה בית הקברות של כפר קטן ויש שדה שהיה בית הקברות של כפר גדול, יש שדה שהיה בית הקברות למשפחה אחת ויש שדה שהיה בית הקברות לכמה משפחות. וממילא בדיקת שטח אחד אינו מעיד על שטח אחר כלום^(א).

כלליו של דבר הקברים הידועים אינו מגלה לן אלא על מה שידוע ולא על מה שלא ידוע, ועדיין אין אנו יודעים

— הוספות —

(ב) שיטה זו אינה שיטה הנזכר בש"ס או בראשונים אבל בנויה על סברא של סטאטיסטיקה. (ג) לדוגמא במירון יש הרבה מערות ידועות שאין בהם דין שכונה מפני שהן קברים ידועים, לא יוצדק לטעון דיש כאן מיעוט המצוי קברים וצריך בדיקה, דמי גילה לך שיש מיעוט המצוי במה שלא נבדק, כי מצד המערות הקיימות אין בהם שום הוכחה דיש עוד, דמי אמר לך שבמירון היה ישוב גדול כמו ירושלים אולי כל הישוב שם היה רק של מאה משפחות ואין שם יותר קברים, ומי אמר בכלל שמערת ר"י הסנדלר הוא חלק מן הבית הקברות של הרשב"י, דהלא מרוחקים הם זה מזה יתר ממרחק של עיר, במושגים של חז"ל שבעים אמה ושיירים הוא מרחק של עיר, ולכן קברו של ר"י הסנדלר הוא בית הקברות של הכפר שלו, וקברו של הרשב"י הוא בית קברות של מירון, וקברו של ר"י בן קיסמא הוא כבר בית הקברות של כפר אחר, האם יש איזה הסתברות לומר שבמירון היה בית הקברות גדול כמו הר הזיתים והר המנוחות. ומה"ט לא שמענו לעולם מאבותינו וזקנינו מי שיעלה על דעתו להקיף עירוב מסביב למירון ויאמר שכולו בית הקברות.

שיש עוד אפילו קבר אחד מחוץ למקומות הללו וכ"ש שלא ידענו כלום שיש שם מיעוט "המצוי", וממילא לא שייך בכגון זה בדיקה מדין מיעוט המצוי, דחיוב בדיקה הוא רק כשאנו יודעים שיש מיעוט מצוי וכאן מי גילה לך רז זה.

אך באמת, אם יש שאלה של בדיקה משום מיעוט המצוי, הוא על ארץ ישראל בכללו דהתם צ"ב, למה לא נאסור את כל ארץ ישראל ונחייב בדיקה משום מיעוט המצוי, כמו שביארנו זה לעיל סי' קכ"ב. ובפרט בסביבות ירושלים (עי' גמ' סנהדרין צו: הובא לעיל). דכבר נתבאר דמה שמוצאים קברים בשטח אחד זה אינו הוכחה דאיכא עוד וממילא לא שייכא לדין מיעוט המצוי, אבל כשאנו מדברים על ארץ ישראל בכללות הרי ידעינן בבירור שהיה בה אלפי בתי קברות בזמן הקדמון כשהיה מיושב ונשכח באורך הגלות כמו שנתבאר למעלה באורך. וכשאנו מדברים על ירושלים וסביבותיה ושאר מקומות שהיה מיושב באלפי אלפים וכן שאר מקומות בא"י כגון הגליל כולו אין ספק שיש שם הרבה מערות שנאבדו, מן החשבון הפשוט שהגליל היה מיושב בזמנם עם אלפים ורובבות, ואין אנו רואים קברים אלא כטיפה מן הים ממה שהיה צריך להראות. וכבר דברנו מזה.

ומלבד כל זה עיקר החומרא לאסור הליכת כהנים ע"פ שטח משום מיעוט המצוי, זה דבר מתמיה (אף אם נימא דיש בזה משום מיעוט המצוי), דהנה הרי בדיקת הריאה מטריפות הוא בגדר מיעוט המצוי לכו"ע וחייבים לבדקה כדי להכשיר

הבשר, ואפי"ה מותר לשתות החלב שלה ואין מצריכין לשוחטה ולבודקה, אע"פ דחלב טריפה אסור מן התורה, והטעם נאמר בפוסקים דלא הטריחו חכמים כולא האי, הואיל וכל עיקר החשש במיעוט המצוי היא רק גדר היכא דאיכא לברורי מבררינן, וזה נקרא כאי אפשר לבדקה. וא"כ האיך נבוא ונאסור הדרך אף אי נימא דאיכא חשש מיעוט המצוי ונחמיר ביה טפי משתיית חלב בהמה. נדבודאי חפירה ובדיקה בקרקע וחיתוט במערות הוא דבר שאי אפשר יותר ממה שאי אפשר לשחוט בהמה ולבודקה, וכן ראיתי בשו"ת נפש חיה יו"ד סי' צ"ה ובעוד פוסקים].

ועוד בפני יהושע מס' קידושין (עג). מבואר דבמקום שספק מותר מן התורה כגון ממזר לא אסרינן מיעוט המצוי, א"כ לענין טומאה דספק טומאה ברה"ר מותר, מהיכי תיתי להחמיר ביה משום מיעוט המצוי, [ובפרט דחשש מיעוט המצוי היא רק מילתא דרבנן ומן התורה לא איתרע חזקת טהרה שלה, עי' פנ"י פסחים ב:]. אך תירוצו זה אינו טוב לגבי רה"י.

ועי' מה שכתב הח"ס בתשו' (יו"ד סי' ע"ז) בדין פירות יבשים שהוחזקו בתולעים ואין להם בדיקה כיון שמתו ואינם רוחשים עוד. ומסיק שם הח"ס דאם דלכתחילה בעי לבדוק והיינו דוקא דאפשר למיבדק אסור לאכול בלי בדיקה כיון דאפשר לעמוד עליו אבל היכי דא"א לעמוד עליו אין לאסור הפרי אך ירחצו היטב לתקן מה דאפשר וכו' עיי"ש. והדברים ק"ו בנידון דידן שהקרקע בחזקת

טהרה עומדת (כמבואר בתשו' ח"ס יו"ד סי' של"ז וכ"ה בכל הפוסקים דכל קרקע יש לה חזקת היתר), ופשיטא דאי אפשר לכל אחד ואחד לחפור ולבדוק.

ובאמור כל זה כתבנו אפילו נודה שיש שאלה של מיעוט המצוי, אבל הדבר ברור לן בס"ד דריבוי קברים בשטח אם ליכא שאלה של שכונת קברות ליכא גם חשש של מיעוט המצוי, וזה ברור.

ובן באמת ראינו כל עמא דארעא דישראל שבמירון ובגליל וגם הרבה מקומות בירושלים שמפוזר שם מערות רבות מעולם לא חששו הכהנים לילך בשדות הנמצא שם, רק נזהרים לא לילך על

הקברים והמערות ולא בשאר השטחים. ושאלתי פעם להגאון ר' דוד שמידל שליט"א אודות הר שיש שם כמה וכמה מערות צדיקים בגליל אם מותר הכהנים לילך על ההר וענה לי בפשיטות שאין בזה שום שאלה, ולכא' טעמו כנ"ל שקברים ידועים אינן מחזיקים טומאה לשאר מקומות וממילא לא שייך כלל לדין מיעוט המצוי [אלא אם נמצא ג' קברים מד' ועד ח']. וקברים ידועים אינו מחזיק אפילו הג' הם מד' ועד ח']. ולענין ארץ ישראל בכללו דיש לו דין מיעוט המצוי בקברים (עי' לעיל סי' קכ"ב), צריכים ליישב כמו שכתבנו (לעיל סי' קכ"א) דבמקום שאי אפשר אי"צ לבדוק מיעוט המצוי.

סימן קמג

בענין קברי צדיקים אין מתטמאים

כתבו התוס' (כתובות קג:) בשם רבינו חיים כהן, וז"ל, "והיה אומר אילמלי הייתי כשנפטר רבינו תם הייתי מטמא לו", ומקורו ממה דאמרו שם אותו היום שמת רבי בטלה קדושה, ומפרש דבטלה קדושת כהונה. משמע מלשונו שבאמת נטמא הכהן בזה [וצריך הז' ושבעה ימים וטבילה] אלא שנדחה איסור הטומאה, מדכתב הייתי מטמא לו, מוכח דיש כאן טומאה אלא שנדחה. ובפשטות שיטת

רבינו חיים כהן הוא כמו דברי הרמב"ם פ"ג מהל' אבל (ה"י), וז"ל, נשיא שמת הכל מתטמאין לו אפילו כהנים עשוהו כמת מצוה לכל מפני שהכל חייבין בכבודו, ע"כ, וכ"פ בשו"ע (יו"ד סי' שע"ד סי"א). שו"ר כן להדיא בהגהו' מ"י (שם) דמבואר דטעמו של ר' חיים כהן הוא מדין זה דנשיא^(א).

אולם מצינו בזה"ק (פר' וישלח קסח א') וז"ל כל מאן דאשתדל באורייתא

— הוספות —

(א) ומוכח דעת ר' חיים כהן דלאו דוקא נשיא אלא ה"ה גדול הדור, ועי' הגהו' מ"י שם שהראב"ה היה מסתפק אם גדול הדור כנשיא [ובשו"ע סי' שע"ד סעי' יא הביא הדין דנשיא, אע"פ שבזה"ז אין לנו נשיאים מוכח קצת דס"ל כר' חיים כהן]. ועיי"ש עוד בכס"מ.

סתם וכוללים כמו שאמר יתעלה הקהל חקה אחת לכם, ואמנם יכוון בהם התקנות הכוללות על הרוכ כמו שבארנו, עכל"ק.

המבואר מכאן יסוד גדול דלא משתנה שום דין מדיני תורה גם אם יזדמן מקרה שלא יהיה שייך האיסור. [וכדחזינן דת"ח וצדיק פסול לעבודה אע"פ דמבואר בגמ' דקדושת ת"ח גדול יותר מכהן. ויהושע בן נון אם היה אוכל תרומה היה מתחייב כדין זר ואילו הפחות מן הכהנים יקיים מצוה אע"פ שקדושתו של יהושע גדול טפי. וזה פשוט].

ומשום הכי גם לענין טומאה פשוט דאף דאמת ונכון הדבר שצדיקים העוסקים בתורה לשמה לא שייך בהם כלל טומאה וכמפורש בזוה"ק, ולא שייך בהם טעם האיסור, אבל מ"מ לא משתנה בהם הדינים אף שבמקרה הזה בטל טעם האיסור, ולפיכך גם למת שהוא צדיק גמור חייבים הכהנים להתנהג עמו כמו שאר המתים.

ובזה עולים דברי הזוהר והרמב"ם, דשניהם אמת, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, דמה שכתב הזוה"ק שהטעם שבטלה כהונה אצל רבי הוא מטעם דאין בהם טומאה זהו אמת ויציב והוא עומק הטעם, אבל עדיין לא סגי בטעם זה להתיר איסור המתים מפני שאין משתנה הדינים לפי המקרים, והתורה אסרה להתטמאות למת גם למת שלא שייך הטעם, ולכן עדיין אנו צרכים לטעם שעשאהו כמת מצוה, דבעינן טעם עפ"י

לשמה לאו מיתתו על ידא דיצה"ר בגין דנחש והוא מלאכא דמותא אלא מיתהון בנשיקה כו' כמה דתנינן ביום שמת רבי בטלה כהונה כלומר דאיתעסקו בי' עכ"ל. מתבאר מדברי הזוה"ק דהטעם שבטלה כהונה ביום שמת רבו משום שבאמת לא היה טומאה משום דנפטר בנשיקה. גם רבינו בחיי (בכד הקמח סוף שער אהבה) מפרש הטעם שאמרו משמת רבי בטלה כהונה, לפי שהיתה מיתתו בנשיקה ע"י שכנה שלא ע"י מה"מ. ולכא' יש כאן סתירה מדברי הזוה"ק לדברי הראשונים, דבדברי ראשונים מוכח דודאי היה שם איסור טומאה אלא שנדחת ועשאהו כמת מצוה, ואילו בזוה"ק מוכח דאין שם כלל טומאה.

ונראה לי פשוט דאין כאן שום סתירה. ונקדים כאן יסוד גדול מיסודי התורה מספר הק' מורה הנבוכים (ח"ג פל"ד), וז"ל, מה שצריך שתדעוהו גם כן, שהתורה לא תביט לדבר הזר, ולא תהיה התורה כפי הענין המועט, אמנם יכוון בו הענינים שהם על הרוכ וכו' ולפי זאת הבחינה גם כן אי אפשר שיהיו התורות נתונות לפי עניני האנשים והזמנים המתחלפים כדמות הרפואה אשר רפואת כל איש מיוחדת לפי מזגו הנמצא בשעתו, אבל צריך שתהיה ההנהגה התוריה מוחלטת כוללת לכל, ואע"פ שהיא ראויה לקצת אנשים ולאחרים אינה ראויה, כי אלו היה לפי האנשים היה נופל ההפסד בכל ונתת דברין לשיעורים ומפני זה אין ראוי שיקשרו הענינים המכוונים כונה ראשונה מן התורה לא בזמן ולא במקום, אבל יהיו החקים והמשפטים מוחלטים

הדין להתירו, ושני הטעמים אמת ואחד משלים את השני, וק"ל^(ב).

וראיתי להגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א (שנדפס בריש קונטרס "ברכת האהל" המצורף לספר טעם ודעת על הרמב"ם הל' טו"מ), שהביא לדברי הרמב"ן בריש פר' חוקת דהנפטרין בנשיקה לא יטמאו מן הדין והוא שאמרו צדיקים אינן מטמאין, עכ"ל, ומפרש הגאון ר"ח שליט"א, דהיינו מן התורה אינן מטמאין אבל מדרבנן יש טומאה בהן, ע"כ. ולענ"ד פשיטא שאין דעת הרמב"ן להתיר מן התורה לכהנים המתים הצדיקים, דגם אם אין טומאה במתים צדיקים לא נשתנה הדין, דכבר נתבאר מדברי הרמב"ם במורה נבוכים (דמסתברא דכו"ע מודו בזה) שאין חוקי התורה משתנים אף בבטל הטעם. והרמב"ן לא אמר אלא האמת שאין טומאה בצדיקים אבל זה לא נוגע כלל להתיר לכהנים, והרא"י שהרמב"ן עצמו (בתורת האדם סוף ענין הכהנים) לענין נשיא שמת ביאר שהוא מדין מת מצוה עיי"ש [ולא מטעם שאין טומאה בצדיקים]. ועד"ז נראה לפרש גם דברי החינוך בפר' אמור מש"כ שאין טומאה בצדיקים אינו נוגע לענין כהנים וכמו שנתבאר.

ונראה דכל דברינו הן הן דברי התוס' (ב"מ קיד:) דהביאו שם "וכן מצינו [באליהו הנביא] כשהיה קובר את ר"ע היה דוחה שאמר ליה וכי אינך כהן אמר לי צדיקין אין מטמאין דוחה אותו כן משום

כבודו דר"ע ועיקר טעמו היה לפי שהיה מת מצוה", ועיי"ש בתוס' שהיה ממש מת מצוה. ולפי דעת הרמב"ם ור' חיים כהן ושאר נשיא יש לו דין מת מצוה לעולם. ולפי דברינו יתבאר שפיר ששני הטעמים אמת, ר"ל דעיקר ההיתר מה שמותר להתטמאות הוא מדין מת מצוה, אם שאמת הוא שצדיקים אינן מטמאין, אבל לא סגי טעם זה להתיר לכהנים.

אח"כ הראוני בספר ישמח משה פר' שמיני (עה"פ ותצא אש) כל עיקר יסוד דברינו בזה, וברוך שכוונתי, עיי"ש. **ונראה** דאע"פ דלענין כהנים אין לנו למעשה שום קולא בצדיקים זולת מדין מת מצוה, מ"מ נפקא מינא לגבי דברים שאין בהן איסור אלא קדושה, כגון לענין מה שהובא בס' יוחסין (הובא לעיל סי' צ"א הוספות ב') דהקדושים אפי' ישראלים נזהרים שלא להתטמאות, או לענין הליכה על קברים ע"י אגרת הגר"א הידוע דמחמיר בזה עפ"י ענין, בזה נראה דבצדיקים זה לא שייך, אבל לא נוגע כלל לכהנים, וכמו שנתבאר, ולא מצינו מי הראשונים שהעלה סברא כזה להתיר לכהנים בצדיקים, אע"פ שאין בהם טומאה בשורש הדין.

ועפ"י אלו הדברים אמרנו לפרש (בדרך רמז) מה דאיתא בגמ' (ב"מ פה:) ריש לקיש הוה מציין מערתא דרבנן, ופירש"י שלא יכשלו כהנים לעבור עליהן ולהאחיל שלא תארע תקלה ע"י צדיקים

עכ"ל, ותמה בס' דברי יחזקאל (שיניווע בשו"ת שבסוף הספר סי' א') למה היה נזקק רק למערתא דרבנן ולא היה מציין גם שאר מערות כדי להסיר מכשול לכהנים, עיי"ש. ונראה לתרץ דרך רמז דשאר מערות לא היה צריך לציין כמוש"כ הרמב"ם

(פ"ח ה"ט) דאין מציינין את הוודאות שהרי הן ידועין לכל, אבל מערתא דרבנן אע"פ שהיו ידועין לכל, מ"מ כדי שלא לבוא לטעות שהותר מטעם שקברי צדיקים אינן מטמאין, ולפיכך ציינן להודיע דאעפ"כ אסור לכהנים, דלא משתנה הדין בבטל הטעם וכמו שנתבאר.

סימן קמד

ביאור ענין מנהג ארץ ישראל הקדמון בהליכת כהנים על מערת הרשב"י

הקדמה

בענין מה שנוהגים כהנים, ליכנס לציון הרשב"י במירון, נבאר בס"ד אדני היתר על פי הדין והמשפט. ואבוא כאן בקוצר אמרים ממש, משום דעקרי הדברים בנוי על כמה וכמה הקדמות ויסודות בדיני טומאת קברים ומערות, והם נתבארו בספר באריכות עם מקורותיהם בש"ס ובפוסקים הראשונים והאחרונים, והרוצה לעמוד עליהם ילמוד היטב בגוף הספר. וכאן נכתוב רק בקצרה.

מובן ופשוט שאין כוונתנו להיות כמבריע ובפוסק בהלכות החמורות הללו, אלא רק להראות באצבע שיסוד מנהג הכהנים שנהגו במירון הוא על הדין האמת, ומשום הכי נתפשט ההיתר עוד מדורות שלפנינו בדור דיעה של גאונים וצדיקים חסידים ואנשי מעשה, ונתפשט המנהג מאוד.

וראוי ונכון להביא כאן מה שכתב בזה רבינו המנח"י בתשובה (ליקוטי

תשובות סי' קכ"ט) שנשאל ע"י אחד מחו"ל ע"ד ששמע שכהנים הלכו על ציון הרשב"י במירון, ותמה השואל למה אין מוחים ע"ז אחרי שמבואר בפוסקים שטעות הוא מה שאומרים שקברי צדיקים אינם מטמאים וצריך למחות להם. והשיב הגאון רבינו בעל מנח"י זצ"ל שכבר האריכו הפוסקים להוכיח דאסור לכהנים להתטמאות אף לקברי צדיקים. אמנם בנוגע לרשב"י שמעתי מאת הגה"צ מוהר"נ כהנא (שליט"א) [זצ"ל] מבני ברק יצ"ו ששמע וכו' שמקובל שהקבר נבנה באופן שהכהנים יוכלו להכנס שם, ואמר לי שכן שמע באה"ק שמקובל כן, ועכ"ז מקובל שמרן משינאווא זי"ע קרא תגר על זה, ברם הרב הנ"ל שהוא כהן הולך להשתטח על קבר רשב"י במירון מטעם הנ"ל, אבל הרבה צדיקים נמנעים מלילך ג"כ לשם, עכ"ל. ושמעתי מגיסי האדמו"ר הגה"צ רבי יוסף יואל הכהן שליט"א אדמו"ר דקהל "מבקשי אמונה" בשם אביו כ"ק רבינו זיע"א בעל "דברי אמונה"

דאמר ע"ז כהאי לישנא: דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד.

ואמנם להיות שלא נתברר שורש ההיתר, ורבים תוהים אם בכלל שייך שיהיה דבר זה מותר, לכן ראיתי צורך לבאר הדברים בס"ד. וראיתי שרבים חשבו שההיתר בנוי על הדעת שקברי צדיקים אינן מטמאין, וא"כ קשה שבקשה לסמוך על זה, כמו שהאריכו בזה הפוסקים, [וגם אנן כתבנו בס"ד לעיל סי' קמ"ג בזה דגם הזוה"ק והרמב"ן ועוד ראשונים שאמרו שקברי צדיקים אינן מטמאין אינו נוגע לענין כהנים, ופשיטא שכהן אסור להתטמאות גם על קברי צדיקים, אע"פ שקברי צדיקים אין מתטמאין, כי דיני התורה חל אפילו במקום דלא שייך הטעם, וז"ב כאשר ביארנו בעזרת השי"ת]. אבל האמת לא מצד שק"צ אין מטמאין נוהגין בזה היתר, וכנ"ל מתשובת מנח"י, אלא מעיקר הדין הוא מוחזק בטהרה עפ"י דברי הש"ס ורבתינו הראשונים והאחרונים.

ויסודי הדברים כבר כתבתי בקונטרס בשנת תשס"א, שעיקר התמיהה בהיתר כניסת כהנים במירון הוא מטעם דפתח מערת הרשב"י סתום כיום, וא"כ לכאורה כל חלל המערה נעשה כקבר סתום לדעת הראשונים הסוברים דחלל טפח לא מועיל

אם ליכא פתח, והעומדים ע"ג גג המערה [דהוא ההיכל שמתפללים] כעומדים על חלל הקבר. אמנם נתבאר דאהל סתום על קבר סתום מועיל לכו"ע, כלומר גם לאלו הראשונים דס"ל דלא מהני חלל טפח בקבר סתום, דוקא בקבר סתום אבל לא אהל סתום שעל גבי קבר סתום. ומאז ועד עתה נתחזק אצלי ההיתר של הכהנים במירון ביותר, אחרי שראיתי שעיקר ויסוד דברינו כבר כתב הגרד"ש שליט"א ונדפס בשו"ת מנח"י (חלק ט' סי' קכ"ז), בענין הכיפין ע"ג קברים שעושין בא"י, שסומכין על הסברא שאהל סתום שעל גבי קבר חוצץ. שזהו אחד מן היסודות שהעלינו בקונטרס, (הגרד"ש שליט"א כתבו רק מסברא, ואנן העמדנו היסוד על דברי הרלב"ח ועוד פוסקים), כי הכיפין שעושים בזמנינו יש להם מעיקר הדין דין אהל סתום שע"ג קבר אע"פ שמשאירים חלון פתוח, הואיל ואין עושים חלון אלא טפח בלבד, ולדעת הרבה ראשונים וכן הכריעו רבותינו האחרונים להלכה ולמעשה שצריך חלון של ד' טפחים, ופחות מזה כסתום מחשב, ואפי"ה כל הכהנים סומכין על סברא זו. ונתחזק אצלי הענין יותר, ונתברר לי כי סומכים להלכה למעשה "לכתחילה" על אותו סברת ההיתר בכל המקומות. ואעפ"כ הנני חוזר שאין הדברים נכתבים בגדר הוראה למעשה, אלא ליישב סברת ההיתר^(א).

— הוספות —

(א) יתכן שבכלל ליכא שאלה במירון מצד שבאמת המערה פתוחה, שהרי בצד דרומית של הבנין יש חדר קטן שרואים בו פתח המערה, ואע"פ שהוא סתום הרי מ"מ הפצימין קיימין וניכר היטב הפתח וכה"ג דינו כפתוח כמו שנתבאר למעלה. אמנם היות שלא נתברר לן כל הצורך מה טיבו של מקום זה המיוחס לפתח המערה, וכמדומה שיש מפקפקים בזה, ואין הדבר ברור לי בחזקתו, לא נכנסתי לזה. ועי' להלן סי' קמ"ה הבאתי שם דרבינו בעל הדברי אמונה זי"ע כנראה החזיק את מקום פתח המערה, עיי"ש.

כאמור מאמר זה הוא כעין "ראשי פרקים", אבל לידע הדברים ולהבינם יעויין בקונטרס בפנים, באורך.

קבר הרשב"י הוא בתוך מערה תחת ההיכל קבורת רשב"י הוא בתוך מערה, דמלבד שכ"ה מסתמא, (כדרך הקברים בזמנם שהיו בתוך מערות ולא על פני השדה כבסוגיא דכוכין וכדאיתא ברמב"ם פ"ד מהל' אבל ה"ד^(ב)), הלא גם מפורש כן בגמ' (ביחוד לגבי קבר הרשב"י) בבבא מציעא (פד: פה.) בעובדא דרבי אלעזר ברבי שמעון ובעובדא דר' יוסי ב"ר אלעזר (נכד הרשב"י), דקבורת רשב"י הוא בתוך מערה, וכ"ה באידרת האזינו בזוה"ק.

וע"ע גמ' סנהדרין (דף צח.) ר' יהושע בן לוי אשכח לאליהו דהוי קיימי אפיתחא דמערתא דרבי שמעון בן יוחאי וכו', ובמהרש"א שם משמע דהאי מערתא היא מערת קבורת הרשב"י^(א).

ואופן הקבורה במערה מבואר בכמה

מקומות בש"ס ובפרט בסוגיא דכוכין בבבא בתרא (ק' ע"ב), וברמב"ם פ"ד מאבל (ה"ד), ונתבאר לעיל בקונטרס באריכות דהוא זה שחפרו מערה^(ד) והיא כמין חדר ובתוכה חפור הקבר, יש מהן שהמערה היא כיפה מעל הקבר כמו אהל מעל קבר, ויש מהן שהקבר הוא בכותל המערה ואין תקרה של מערה או כוך נוספת מעל הקבר אלא שתקרת הכוך הוא תקרת הקבר, אלא שפתח הקבר פתוח לצד המערה, וכבר נתבאר למעלה עיקרי הפרטים בזה נ"י יש כמה אופני צורות של קבורה במערה, והצד השווה ששקדו להיות מעל המערה טהור, ונבאר עוד להלן בקיצור אופן הטהרה בכל פרט ופרט].

ואכן כך ידוע שהבנין הזה דהיינו ההיכל של ציון הרשב"י הידוע שבמירון אשר בו מתפללים וכו', אין זה "המערה", כי המערה היא חפירה בקרקע עולם ולא בנין "בנוי"^(ה), אלא הבנין "עומד על המערה אשר תחתיו אך המערה עכשיו

— הוספות —

(ב) באמת בגמ' מו"ק (ח' ע"ב) מוכח דהיה בימיהם קברים גם על פני השדה בלא מערות. (ג) מיהו עי' שבת (לג:) כעין זה אליהו אשכח אפיתחא דמערתא דרשב"י, והתם איירי במערה שנחבא שם מפני הגזירה, וע"ע זוהר חדש (פר' כי תבוא) כעין זה דאליהו אשכח אפיתחא דמערתא דרשב"י והתם מפורש בתחילת הענין דאיירי מהמערה שהוחבא שם, וכן ביד רמ"ה מפרש הך דסנהדרין דהמדובר במערה שנחבא שם. אולם יש לעיין דהא לכאור' ר' יהושע בן לוי עדיין לא נולד כשרשב"י היה בהמערה, וא"כ עכ"ח מדובר במערת קבורתו, (וע"ע מדרש תהילים מזמור ל"ו).

(ד) מערה היא חפירה בקרקע עולם.

(ה) דבר פשוט שהבנין של כיום אינו המערה שעלי' דברו חז"ל, ואי"צ ע"ז ראיות, כי כל מערה שבחז"ל הוא חפירה בקרקע עולם ולא בנין. ומלבד זה ידוע הוא זמן בנייתו אחר תקופת האר"י הק' [ע"י ר"א גאלנטי זצ"ל לפי מסורת שהובא בשם הגדולים מהחיד"א מערכ' ר"א גאלנטי]. ועי' בספר עמק המלך (שער ה' פרק נ"ו) וז"ל וכן היתה מקדמת דנא בא"י, עשרה ימים קודם שבועות, ועשרה ימים קודם ראש השנה, פורסים אוהל מן קברו של רשבי ע"ה, לקברו של רבי אליעזר בנו שהוא בכפר מירון. ויושבים שם י' ימים ולילות רצופים בכל שנה, ועוסקים בספר

סתומה"⁽¹⁾, ואותה מצבת הרשב"י ור' אלעזר בנו הנראין בתוך ההיכל שבמירון, אין זו מצבה של הקבר עצמו, כי הקבר עצמו מוחבא בתוך המערה ולא שלטה בו עין, ואילו הציון הזה הוא מחוץ למערה על גג המערה⁽²⁾.

ויוצא, שזה ההיכל שמתפללים ולומדים שם כיום הוא כמו בית על גבי מרתף, שהמערה עצמה היא מתחת ההיכל, והיא קומת מרתף, ובתוך המרתף מנוחת התנ"א האלוקי ור"א בנו זיעועכי"א, ומערה זו פתחה סגורה ומסוגרת ונלאו למצוא הפתח.

מקורות שקבר הרשב"י ור"א בנו אין לו דין בית הקברות

והנה, עי' רמב"ם פ"ד מהל' אבל (ה"ג) וז"ל בתי הקברות אסורין בהנייה כיצד אין אוכלין בהן ואין שותין בהן, ולא קורין ולא שונין בהן, כללו של דבר אין ניאותין בהן ולא נוהגין בהן קלות ראש, לא ילך אדם בתוך ארבע אמות של קבר ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו ולא יתפלל שם, עכ"ל.

ויש להתעורר דלגבי היכלא דרשב"י במירון הרי הוא בידינו מנהג ישראל

קדמון עוד הרבה שנים קודם תקופת האריז"ל שאוכלין שם ושותין שם ושמחים שם וקורין בהן בספר תורה ותפילין ושונין בהן, ורבינו הק' האריז"ל חיזק ואישר את המנהג הקדוש הזה, וכדאיתא (בשער הכוונות דרושי הפסח דרוש יב) וז"ל, ענין מנהג שנהגו ישראל ללכת ביום ל"ג לעומר על קברי רשב"י ור"א בנו אשר קבורים בעיר מירון כנודע "ואוכלים ושותים ושמחים שם", אני ראיתי למוז"ל [האר"י הק'] שהלך לשם פ"א ביום ל"ג לעומר הוא וכל אנשי ביתו וישב שם שלשה ימים ראשונים של השבוע ההוא וכו', והה"ר יונתן שאגי"ש העיד לי שבשנה הא' קודם שהלכתי אני אצלו ללמוד עם מוז"ל שהוליך את בנו הקטן שם עם כל אנשי ביתו ושם גילוהו את ראשו כמנהג הידוע ועשה שם יום משתה ושמחה, גם העיד הה"ר אברהם הלוי וכו' א"ל מוז"ל כי ראה בהקיץ את רשב"י ע"ה עומד על קברו ואמר לו אמור אל האיש הזה וכו' כי למה אומר נחם ביום שמחתנו, ע"כ.

ובן מצינו למרן הב"י ז"ל שממנו יצאה הוראה לישראל, חגג חג הסוכות במירון על קבר הרשב"י והתפלל שם

— הוספות —

הזוהר, דהיינו חכם אחד מגיד, והאחרים מקשיבים לקולו, עכ"ל. הרי למדנו שקרוב לזמנו עוד לא היה הבנין. שו"ר בטעמי המנהגים עניני הילולא דרשב"י (ס"י) הביא שם מכתב קדום מיום כ"ה חשון שס"ז דשם רואים שהבנין לא היה עדיין בנוי אז. ועי' בספר מגיד מישרים להב"י (פר' אמור) "ורשב"י ובנו שמחו לקראתכם בקריתכם זוהר "על מערתם". הרי זה ג"כ בא ללמד שהציונים הללו עומדים על מערה, ופשוט.

(ו) מלשון אחד מן התיירים הרבים. וכך פשוט.

(ז) וכ"ה ברוב קברי תנאים ואמוראים שאנו רואים כעין מצבה בשדה, הוא רק סימן שיש מתחתיו מערה, אבל אין המצבה עצמו גוף הקבר, וכמו שהוא בקבר ר' יוחנן הסנדלר הסמוך

ע"כ הוא בחדר מיוחד ול"ש איסור, וכמבואר בשו"ע דכשיש מחיצה מותר, עכ"ל.

והנה כבר דברו האחרונים על מה שנוהגים להתפלל בקברי צדיקים, על מה אדניה סמוך, והרבה מהם ענו ואמרו דכיון דכל האיסור של תפילה הוא רק משום לועג לרש, כשהתפילה הוא לכבודם אין בזה לועג לרש, וע"ע להרחיד"א בשם הגדולים בערך רבי אליעזר ב"ר נתן [הראב"ן]. אמנם תירוצו זה לא יעלה ארוכה לדעת הרמב"ם דס"ל דיש בזה שני איסורים הן משום לועג לרש וזהו משום בזיון המת, והן משום והיה מחניך קדוש, דביה"ק הוי כמקום מזוהם ואין ראוי להתפלל וללמוד באותו מקום ולהניח בו תפילין וכו'. וכבר רמז כן רבינו מנוח בדעת הרמב"ם (פ"ג מקר"ש ה"ב)^(ח). ומה דאיתא בגמ' ברכות (יח) משום לועג לרש, היינו לומר שמלבד האיסור משום מחניך קדוש יש בזה איסור גם משום בזיון המתים. והמעייין בדברי הרמב"ם פ"ג מקר"ש שם, ופ"ד (הכ"ג) מהל' תפילין, ופ"י מהל' ס"ת (ה"ו), ופ"ד מהל' אבל (ה"ג), יראה ויבין דעת הרמב"ם דתירתי איכא בזה, הן משום ביזוי המצוה לעשותם במקום בית הקברות וקבר, והן משום ביזוי המתים, ואיכמ"ל. וא"כ לפי הטעם הזה שאסור להתפלל במקום טומאה משום

תפילת החג והקיף שם בד' מינים את הציונים הקדושים כמו שהעיד הוא עצמו בספרו הק' מגיד משרים פר' אמור. וכן רבינו בעל החרידים (בתחילת הקדמתו) דיבר בקדשו על המנהג הזה בימיו שנתקבצו ת"ח כמה פעמים בשנה מעת לעת ומפקידה לפקידה לעסוק שם בתורה ועבודת השי"ת, ושם כתב שההתעוררות לחבר חיבורו הקדוש היה שם במירון במקום קדשו של הרשב"י יעו"ש.

הנה מכל זה יראה דמקום הציון אין לו דין בית הקברות, מדלא נהגו בה דיני בית הקברות, וצ"ע טעמא מאי.

וי"ל הטעם משום טעם הנ"ל, הואיל והקבר הוא למטה במערה שהיא מרתף הבנין, והציון שבתוך ההיכל אינו אלא לזכר בעלמא לומר שלמטה במערה יש קבר, ממילא אין דין בית הקברות למעלה בתוך ההיכל.

וב"ב בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' נ"ג ד"ה אמנם ממילא), וז"ל, נהגו עוד משנים קדמוניות ודורות הראשונים להתפלל ולקרות בתורה בציבור בביהמ"ד דמערת רשב"י במירון [אע"פ שאסור להתפלל וללמוד על יד קבר], י"ל כיון דהבימ"ד הוא למעלה, ומערה למטה אהדריה פיה עכנאי [עכנא הדרא לה למערתא], וגם עתה סגורה ומסוגרת כנראה בב"מ [פד:]

— הוספות —

לרשב"י יש מצבה גדולה תחת כיפת השמים, המצבה עומדת על סלע, ומתחת המצבה יש מערה חלולה ובתוך החלל הקבר.

(ח) ולענ"ד יראה דהזיהום היינו הטומאה, דהטומאה דינו כמקום מזוהם ועיפוש לענין זה, ומשום"כ אעפ"י שאין ריח רע בביה"ק יש בזה משום והיה מחניך קדוש.

מחניך קדוש אין לחלק בין קבר סתם לקברי צדיקים^(ט).

ועוד אמינא, דאף אי יהיבנא דיש היתר להתפלל בקברי צדיקים, אבל מ"מ במה שנוהגים לאכול ולשתות שם ולשמוח שם דזהו כבר מדין איסור הנאה בבית הקברות כמבואר ברמב"ם פ"ד מאבל (ה"ד), בזה ודאי אין נפקא מינא בין שאר קברים לקברי צדיקים [וכדמוכח להדיא בגמ' סנהדרין מז: בעובדא דקברי דרב הוה שקליה מיני' עפרא לאישתא בת יומא, יעו"ש שמבואר שגם בק"צ יש איסור הנאה]. ומשום הכי יראה דמוכרחים לתרץ כתי' הנ"ל של המנח"א, דמירון שאני שאין דינו כבית הקברות משום שהקבר הוא במרתף היינו בתוך המערה, ולא בהיכל וכנ"ל.

וא"כ לכאורה יש להוכיח ממה שאכלו הצדיקים שם וישנו שם תמיד בהיכל הרשב"י במירון, וכן נהגו שאר העם כולו, דס"ל דאין בהיכל דין קבר כלל. קצת הוכחה שרעת האריז"ל והב"י ותלמידיהם שאין טומאת כהנים בהיכל דהרשב"י

כבר נתבאר בגוף החיבור (לעיל סי' כ"ג ואילך) באריכות שיטת הרלב"ח, שדעתו פשוט שאם יש קבר במרתף הבנין, אע"פ שהמרתף סתום לגמרי ואין לו פתח, אפי"ה ליכא שום טומאה מעל המרתף, כי

אהל סתום שע"ג קבר אינו נידון כקבר סתום אלא היא כמו כל אהל שחוצץ [וכמובן כשיש הפסק טפח בין הקבר לגג המרתף], והבאנו שכ"ה שיטת הרבה אחרונים.

ומ"מ הבאנו (לעיל סי' כ"ד) שבשו"ת תשב"ץ (ח"ג סי' ב') מבואר דלא נחית לחלק בין קבר סתום לאהל סתום ע"ג קבר ולדעתו דגם אהל סתום שע"ג קבר נחשב האהל השני כקבר ושלא כדברי הרלב"ח.

ועל פי זה כתב שם עוד בשו"ת תשב"ץ (ח"ג סי' ג') לענין קברים שהם בקומת מרתף והמרתף סתום (שאינו לו חלון פתוח ד' טפחים), ועליו היכל בית מדרש שמתפללים בו, כיון שהאהל שע"ג הקברים דינו כקבר סתום, ובקבר סתום אסור להתפלל תוך ארבע אמות וכו', א"כ המתפלל שם הוא כמתפלל בבית הקברות ודבר זה אסור הוא בלי ספק וכו', עיי"ש.

חנה מבואר מזה דאם ניתן דין קבר על האהל הסתום שע"ג הקבר, הרי האהל הזה נידון כקבר גם לענין תפילה וכדו', ולא הועיל מידי לכאן' תירוצו של המנח"א לגבי היכל מירון שכתב שכיון שהקברים למטה מותר להתפלל למעלה שהאהל חוצץ, דמאי חציצה איכא, הא האהל השני (היינו המערה) איהו גופיה קבר כמו האהל שלמטה, כמפורש בתשב"ץ.

— הוספות —

(ט) מיהו י"ל דבקברי צדיקים הא ליכא טומאה כמו שכתבו הראשונים וכן איתא בחז"ל, ונהי דלענין כהנים אסור מה"ת כמו שנתבאר לעיל דכהן אסור מה"ת להתטמא למת אפילו לא יהיה בו שום טומאה, אבל לענין תפילה י"ל דלא שייך בק"צ (עי' לעיל סי' קמ"ג).

ושאר מילי כנ"ל, נוסף לזה, ידוע ומפורסם מסורת ישנה זה הרבה דורות בידי אנשי ארץ ישראל, שאין שם דין בית הקברות גם לענין כניסת כהנים לתוך ההיכל במקום הציונים, ונזכר מסורת זו גם בשו"ת מנחת יצחק (ליקוטי תשובות סי' קכט), שבנו הבנין על אופן שלא יהיה בו טומאת כהנים^(י). והנה על פי מסורת זו נוהגים הרבה כהנים שנכנסים לתוך הבנין מקדמת דנא ואין פוצה פה.

ונזכר לבאר טעם ההיתר משום דהמעה גופא היא כמין כיפה חלולה מעל הציון ויש חלל טפח ויותר, בין הציון לגג המעה, ונסתמה האיסור במקומה, והיא חוצצת, אפילו אם אין שום פתח במעה שעל הקבר והרי המעה סתומה מכל צד, וכמפורש ברלב"ח ועוד הרבה פוסקים, שאם עשה אהל חוצץ על הקבר ויש חלל טפח בין גג הכיפה לקבר, הרי הוא טהור מלמעלה ומכל צד אע"פ שהאהל חוצץ סתום ואין בו שום פתח, דדוקא קבר הסתום טמא, אבל אהל סתום שעל הקבר אין דינו כקבר וחוצץ גם כשהוא סתום, והארכנו בזה למעלה (סי' כ"ג-מ"ב), ואע"פ שהבאנו שנראה מדברי התשב"ץ (והחינוך בית יהודה) שהוא חולק על חילוק זה, מ"מ לא קשה אם נהגו ונקטו הלכה כהרלב"ח, וכמו שנפסק להלכה למעשה כסברת הרלב"ח בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' קכ"ז)

והואיל וכן דראה ראינו לרבותינו האריז"ל והרב"י נ"ע ועוד קדושי עליון בכל הדורות, שלא נהגו שום דין בית הקברות בהיכל הביהמ"ד של ציון הרשב"י והתפללו שם ולמדו שם ואכלו ושתו שם, עכ"ח מוכרח דס"ל כדעת הרלב"ח ז"ל דאהל שני ע"ג קבר סתום לא מקרי האהל השני קבר סתום, וליכא שם שום טומאה. דאין לדחות שדוקא לענין לימוד והנאה ס"ל דאינו קבר אבל לא לענין טומאת כהנים, דהרי נראה מדברי התשב"ץ דתלוי הא בהא ואי אפשר לחלק ביניהם, שכל שאתה נותן דין קבר על האהל השני א"כ דינו כקבר לכל מילי.

ובאמת הרי גם בזמנינו נתפשט לכתחילה כדעת הרלב"ח ולא כהתשב"ץ, כמבואר בשו"ת מנח"י (ח"ט סי' קכ"ז), דלפי התשב"ץ כל הכיפין שעושים היום לא מועיל כלום כיון שלא פתוח ד' טפחים, וא"כ נעשה הכיפה שעליה כקבר עצמו כמפורש בתשב"ץ באר היטב, ולא מועיל זה אלא לדברי הרלב"ח. ולפי דברינו יש סמך לשיטת הרלב"ח ממנהג האריז"ל והב"י במירון, וכמו שנתבאר.

בירור מנהג אנשי ארץ ישראל בקבר רשב"י מלבד מה שיש לנו מסורת ברור מרבותינו שציון הרשב"י אין לו דין בית הקברות לענין איסור אכילה ושתיה ושינה

— הוספות —

(י) גם בספר תשובות והנהגות הזכיר מסורה זו. ומש"כ שם דרובא אסרוה לכהנים, לא ידעתי מנא לי' למרן זה, ואדרבא כמעט לא שמענו אחד מן הגדולים שיפצה פה וימחה בזה, ואדרבא כותבי הדורות שמזכירים הענין שהגה"ק משינוע החמיר בזה, ממה שמזכירים רק אותו משמע שיחיד היה בזה. ואולי היה תמיד יחידים שהחמירו על עצמם, אבל מ"מ לא נשמע מגדולי הדור הקודמים שירעישו ע"ז.

שהביא שם מכתבו של הגרד"ש שליט"א לגבי הכיפין שעושין ע"ג הקברים בזמנינו וז"ל, ועל כן כשעשינו אהל חוצץ נוסף [על הקבר] הרווחנו זאת, ואין צריך להשאיר שם פתח ד' טפחים על ד"ט, כי רק בקבר שהמת בתוכו נאמר דבר זה, הנצרך להוציאו מכלל קבר סתום, ולא באהל שעל הקבר, ואף כשטומאה בוקעת לתוכו, כי טמא הוא רק מטומאה שבוקעת אבל אינו קבר, וטומאה בוקעת אינה בכלל מה שאמרו במת עצמו, עכ"ל^(יא).

והנה לא ידוע לי מה הוא המסורת המדוייקת במירון, אם המסורת היא שבנו כיפה בנויה מתחת ההיכל, דהיינו שע"ג המערה בנו כיפה חלולה ועל זה בנו ההיכל. או שמא סמכו הבונים על

המערה עצמה שהיא היא הכיפה. ואין בזה ג"מ איך שיהיה, דאפשר דסמכו עצמם על כיפת המערה. ואדרבא נראה דכיפת המערה החוצץ בין קבר הרשב"י, עדיף טפי מכל הכיפין שעושין בארץ ישראל, דכל הכיפין לא מועיל לדעת התשב"ץ ועוד קצת אחרונים (כמבואר בארוכה בפנים הקונטרס), כיון שאין הכיפין פתוח ד' טפחים, וזה מועיל רק לשיטת הרלב"ח ושאר פוסקים גדולים. אבל המערה הזו של הרשב"י, ניתוסף בה עוד מעלה, שהמערה הלא היא קרקע עולם, וקרקע עולם קיל טפי, שאפילו קבר ממש אם הוא קרקע עולם, אע"פ שהוא סתום, הרי דעת הרמב"ם והחזו"א בדעת כל מפרשי המשנה בפ"ט, וכ"ה דעת הגר"א, והערוה"ש שלא חל ביה דין קבר כלל,

— הוספות —

(יא) ובקונטרס טהרת מירון בעמ' כ"א הביא בשמו של הגר"ד שליט"א שליט"א בזה"ל "דאף אם יש על גביו על גבי קבר אהל חוצץ עם חלל טפח מ"מ אם אין לטומאה לצאת דעת כמעט כל הראשונים ונפסק כן בב"י בסי' שע"ב דקיי"ל אם אין מקום לטומאה לצאת הטומאה בוקעת ועולה" עכ"ל. דברים אלו שנכתבו ע"י שומע אחד אינם מדוייקים, כי הלא הגר"ד שליט"א עצמו כתב בכתב ידו מכתב שנדפס בשו"ת מנחת יצחק (חלק ט' סי' קכ"ז) אשר בו כתב להדיא דאהל סתום המקיף את הקבר אין על האהל המקיף דין קבר, ואינו מטמא, ולא עוד אלא שחוצץ הטומאה אעפ"י שהוא סתום, ועל סברא זו סומכים להלכה למעשה פה בארץ ישראל, שכתב: כי רק בקבר שהמת בתוכו נאמר דבר זה, הנצרך להוציאו מכלל קבר סתום, ולא באהל שעל הקבר, ואף כשטומאה בוקעת לתוכו, כי טמא הוא רק מטומאה שבוקעת אבל אינו קבר, וטומאה בוקעת אינה בכלל מה שאמרו במת עצמו וכו' ובמעשה דארמון הנציב דנו בכ"ז לפני מעב"ת הגאב"ד שליט"א והסכים ועשו כך, עכ"ל. ותמצית הדברים שנתבאר שם הוא לענין מה שנהגו כשעושין כיפין מניחים רק טפח ליציאת הטומאה ולא ד' טפחים [אע"פ דהר"ש והרא"ש וכ"ה דעת הרמב"ם והתשב"ץ הגידו"ט וכן פסק החזו"א (אהלות סי' י"ז ס"ק ו') דהעיקר דבעינן ד' טפחים ופחות מד' טפחים נחשב כסתום וכ"פ שם במנח"י באורך]. מ"מ מכשירים לכתחילה הכיפין אע"פ שאין עושין פתח ד' טפחים משום אותו הסברא דאהל סתום ע"ג קבר חוצץ אפילו שהוא סתום וסגי מעיקרא דינא אפילו סתום לגמרי, ולולא סברא זו לא מועיל כלל כל הכיפין שמתקנים כיום (לפי מאי דפסקו האחרונים ובכללם מן החזו"א להלכה דבעינן פתוח ד' טפחים וכמו שנתבאר בסימנים הקודמים).

כמו שנתבאר ענין זה בארוכה בקונטרס (סי' ס"ג-ע"ב), והיינו שאפילו אם לא היה כלל כיפה חוצץ על הקבר אלא שהקבר עצמו יש בו חלל טפח כיון שהוא קרקע עולם חוצץ אפילו אם הוא סתום, לדעת כל הני רבוותא. וא"כ כ"ש כשהקבר הוא בתוך מערה והמערה היא כמין כיפה ע"ג הקבר, שיש בזה תרתי לטיבותא הן אהל חוצץ, והן שהאהל הוא קרקע עולם (דבזה אפשר גם להתשבץ מועיל) (יב).

ונראה דמה"ט, אע"פ שכתוב בשו"ע (או"ח סי' ד' סעי' יח) דההולך בין המתים [בית הקברות, מ"ב שם], צריך נטילה, וכ"ש לתפילה ולקר"ש, אין נוהגים כן במירון, כאמור מפני הכיפה החוצצת, וכבר הבאתי לעיל מהאר"י הק' ותלמידיו שחצר הרשב"י אין דינו כבית הקברות (לענין איסור תפילה וקריאה בס"ת ואכילה ושתייה ולינה), אע"פ שמבואר בתשבץ (ח"ג סי' ג') שאם היה דין טומאה בהיכל (מחמת הקברים שבמערה), היה אסור להתפלל שם אע"פ שהקברים נמצאים למטה (עי' לעיל) (יג).

בכל התורה כולה סומכין על מסורת

והנה, דבר ההלכה פשוטה היא, שמסורת של הוראה שנתפשטה באיזה מקום, סומכין על מסורת ההיתר בזה, אפילו באיסור דאורייתא, ואפילו אם אין

להדורות הבאים ראיות ועדות להוכיח מקור המסורת ועל פי איזה סמך היא, דעצם הדבר מה שנתפשט מסורת ומנהג זו הוא העדות שאין עדות יותר טוב מזה, וכמבואר ביו"ד (סי' פ"ב) דעוף שיש לו מסורת באותו מקום, הוא טהור אף בלי שום סימנים, דכל דאפשר שהראשונים בררו הדבר ומצאו שאין בו שאלה סומכין על זה, ועי' לשון או"ח (הובא בפר"ח יו"ד שם סוס"ק י') שהביא לשון הרא"ש שכתב ואלו שקבלו היתר מאבותיהם ראוי לסמוך עליהם בכל המקומות "כל זמן שלא יכולים לברר איסור", ע"כ. ועל יסוד זה מעשים בכל יום שסומכין על מנהג ומסורת אפילו באיסורי כריתות בחלב ובנדה וכל כיו"ב, והדברים פשוטים בכל הפוסקים. ולפיכך לא הבנתי מה שראיתי יש מפקפקים האין מותר לסמוך על מסורת באיסור דאורייתא. והדבר צ"ע דהא מעשים בכל יום שסומכין על מנהג במסורת באיסורי כריתות ובדאורייתא. והנה ודאי אם לא היה הדבר נהוג למעשה שהכהנים נכנסים, והיינו רוצים להתירו מכאן ואילך עפ"י סמך שמועה, היה צודק. אבל כאן המדובר שכבר נוהגים כן תמיד והוחזק כן, כה"ג פשוט שאפילו באיסור דאורייתא סומכים על המסורת, וזה דבר פשוט, ובחינם פקפקו בזה (יד).

— הוספות —

(יב) להלן אכתוב בקיצור גדול כל נקודה ונקודה מה שנוגע לאופני ההיתר, הגם שלא יבין זאת רק מי שעבר על כל הקונטרס, אבל זה יהיה כמין מפתח למי שירצה להתעמק בשורשי הדברים. (יג) וידוע לי מעשה מאדם גדול מחו"ל מגדולי הדור הקודם זצ"ל, שהגיע לא"י והיה פעם במירון בציון הרשב"י, ולא רצה לדבר בדברי תורה עד שיצא מן הציון ונטל ידיו, כנראה שלא ידע מן המסורת העתיק ומתלמידי האר"י ומרן הב"י זל"ה שאין נוהגים דין ביה"ק שם. (יד) ויש להמליץ על מי שרוצה לפקפק משום דחושב שטעם ההיתר שנתפשט הוא מטעם

ע"ג קבר אי"צ שיהיה פתוח לאויר ומועיל אפילו אהל סתום ע"ג קבר כל שיש חלל טפח בין הקבר להאהל, וכבר נתבאר שכן נהגו למעשה ונוהגים כן גם היום, ומסתמא גם החכם עצמו נוהג כן (שלא בידיעתו) שהרי כל הכיפין שעושין ע"ג הקברים שנמצאו בירושלים ובשאר מקומות בא"י דינם מעיקר הדין כאהל סתום הואיל ואין פתוח ד' טפחים, ואינן חוצצין אלא מכח הסברא הזו שאהל ע"ג קבר אין דינו כקבר וחוצץ אפילו היה סתום כנזכר לעיל^(טו).

שורש מנהג הכהנים בקבר הרשב"י מפורש בראשונים

ועל אחת כמה וכמה בנידון דידן הרי יסודו של מסורת הטהרה בקבר הרשב"י מפורש בש"ס ובדברי רבותינו הראשונים (והם הרבה מאוד והם נקובים

וכבר כתבתי למעלה להשיג על מש"כ חכם אחד שליט"א בקונטרס "תורת כהנים" (כס"י יג אות ב) וז"ל ומה ששגור בפי רבים דציון רשב"י ור"א נבנה במירון כיפין ע"ג כיפין ולכן מותר לכהנים ליכנס לתוך הבנין הוא טעות גדול שהרי פסקו התוס' דחלל טפח לא מהני אלא צריך שיהא פתוח טפח לאויר העולם, ע"כ דבריו. וכתב שם עוד דכיום כיון שאין אנו רואים שם פותח טפח נר"ל חלון לאויר העולם לא מהני מה ששגור בפי העולם לומר שהבנין בנוי באופן שיהיה מותר הכניסה לשם לכהנים, שהרי עכ"פ המערה סתומה מכל צד ומה שייך קבלה נגד המציאות שהיא היפך הקבלה. ובמחכ"ת שליט"א אין כאן לא טעות גדול וגם לא טעות קטן, דהרי רבו כמו רבו האומרים דכל האי דינא שצריך פתח פתוח הוא רק בדין קבר, אבל באהל המאהיל

— הוספות —

דסומכין על קברי צדיקין כאילו יש מי שמתיר זה לכהנים, וע"ז אין לסמוך כלל, ומצינו כבר בדורות הקודמים שפקפקו על המסורת שנתפשט בחשבם שזהו טעות וסומכים על קברי צדיקים וכו', עד שהוכיחו שלא זהו הטעם אלא הטעם הוא משום דסומכין על רוב ארונות וכו', ויבואר להלן.

(טו) ודע שלדעת הרמב"ם והראב"ד ועוד המון פוסקים [והחזו"א נקט כן לעיקר] דס"ל שכל טומאת קבר הוא רק מצד עצם הבנין ולא מצד בקיעת הטומאה, והיינו שגזרה תורה שעצמית הקבר יהיה דינו כמת בהיות שהוא משמש למת, לדידהו פשוט הוא ומוכרח הוא דינו של הרלב"ח, שכל קבר שיש עליו אהל אפילו היה אהל סתום, אין הטומאה בוקעת ממנו, דהרי לדידהו לעולם ר"ל אפילו בקבר ממש, ליכא בקיעה של טומאה אם יש חלל טפח, אפילו הוא סתום, דעצם הטומאה שבקבר הוא טומאה בעצמותו [ולראב"ד אין בזה אלא טומאת מגע], ובודאי האהל החיצוני שכבר אינו משמש לקבר, הוא טהור בכל מיני טהרות, דהואיל ואינו קבר לא שייך ביה טומאה מצד הבקיעה הואיל ויש בו חלל טפח, רק חידושו של הרלב"ח הוא אפילו למאן דס"ל דבעלמא טומאת קבר הוא מצד הבקיעה, דנתחדש דקבר סתום יש בו בקיעה של טומאה מן המת עצמו ואין החלל חוצץ, לדידהו נמי לא אמור דין בקיעה ממקום סתום אלא אם הסותם משמש לקבר, ויש על חידושו של הרלב"ח ראיות ברורות מן הראשונים כמבואר בספר זה בס"ד.

בשמותם בגוף החיבור הזה לעיל סי' ע"ד ואילך) ובכללם רבותינו הטור והב"י, שמפורש בדבריהם שהיה מנהגם "להקפיד" שיהיה ע"ג המערות טהור ושיחצוץ וכמו שנתבאר בדברינו, ונזהרו מאוד בזה שלא יהיה שום טומאה רצוצה ע"ג המערות, לפי"ז הרי פשיטא דמעיקרא בשעה שנקבר הרשב"י במירון היה למעלה ע"ג המערה טהור ונתבאר לעיל שלדעת חלק מן הראשונים היה טהור למעלה אפילו מדרבנן, ולאחרים רק מדאורייתא היה מועיל, ולכו"ע יש במציאות הרבה מערות קבורה שהיה טהור מלמעלה גם מדרבנן וזה תלוי באיזה צורה היתה המערה עשויה (עי' לעיל סי' פ"ח-צ' ולעיל סי' לז ואילך)].

ואלא מאי דיש לדון אם הטהרה הולכת ונמשכת גם לאחר זמן אחר שענינו רואות שנסתם פתח המערה, לפי מה שהרבה ראשונים ס"ל שזאת החזק"ט שע"ג הכוכין והמערות היה רק מצד שהכוכין שלהן היו פתוחין לצד המערה. מ"מ מתבאר בדברינו דאפי"ה עדיין טהור מלמעלה, לא מיבעיא לפום דעת הראב"ד ודעימי' דלדידהו לא תלוי היתר הכהנים ע"ג המערה בפתוח דייקא ולדידי' פשוט שההיתר לכהנים יש גם עתה^(טז), ואף גם לדעת הרמב"ם החולק על הראב"ד בזה ולעולם ס"ל דחלל טפח פנוי בלבד לא מועיל להציל מדין קבר סתום ובעינן נמי שגם יהיה הקבר פתוח ולא סתום וכדעת

התוס' וסייעתם, מ"מ בקבר שגגו וכותלו הוא קרקע עולם גם לדידי' מועיל חלל טפח להציל טומאה מן הגג והכותלים אע"פ שהקבר סתום, וכך הוא דעת הגר"א וכ"ה דעת החזו"א בפירוש מפרשי המשנה בפ"ט (משנה ט"ו) כמו שהארכנו (עי' מסימן ס"ג ואילך), וא"כ פשיטא דגם להרמב"ם הרי המערה בחזקתה ואין שום טומאה עליה כלל וכלל הואיל וכל הכוכין והמערה קרקע עולם הן.

ואף גם למאי דמוכח דעת בעלי התוס' ושאר דגם קבר שהוא קרקע עולם אע"פ שיש בו חלל טפח פנוי אם הוא סתום דינו כק"ס לענין שהטומאה רוצצת משם, מ"מ הלא שיטת הרלב"ח ודעימי' דלכו"ע מועיל אהל סתום שע"ג קבר לחצוץ מפני שאהל זה שע"ג קבר סתום אין דינו קבר, וא"כ הלא אפשר שקבר הרשב"י היא בתוך חלל המערה וממילא המערה עצמה המאהיל עליו חוצץ אפילו הוא סתום. ואף גם אם תאמר שקברו של הרשב"י הוא בכותל המערה בתוך כוך החצוב בכותל ולא בחלל המערה, הרי כבר נתבאר שלשיטת תורי"ד כל קבריהם שהיה בתוך כוך שבכותל היה בדרך זה שגג הכוך הוא מאהיל ע"ג קבר [היינו שהיה הכוך כמין חדר קטן גבוה הרבה ובתוכו קבר, והיה הפסק חלל טפח בין הקבר לגג הכוך, והוי כקבר בתוך חלל של מערה, וכצורה זו עשויין כל הקברים

— הוספות —

(טז) כי הראב"ד ס"ל דבכל קבר סתום אם יש חלל טפח פנוי אין הכהנים מוזהרים עליו עכ"פ מדאורייתא. והוא מפרש מאי דאמרינן בברכות רוב ארונות יש להן טפח וכו' אפילו בארונות סתומים.

במירון ובשאר מקומות בגליל כמו שרואים במציאות^(יז)].

ואף אם נחשוש שקברו של הרשב"י היה עשוי כסתם קברים וכצורה המבואר בשא"ר [דהיינו שתקרת הכוך היה הקבר, והכוך הוא תוך כותל המערה וגג הכוך הוא גג הקבר ואין אהל אחר עליו מפסיק בין גג הקבר לתקרת הכוך^(יח)], מ"מ הלא לשיטה זו היה טהור מצד שהיה הכוך פתוח למערה, וכבר ביארנו למעלה (סי' ק"ב) מה שנראה להלכה שאם הכוך פתוח למערה אע"פ שפתח המערה סתום, ג"כ נחשב הקבר כדין קבר פתוח שאינו מטמא מלמעלה, מפני שאין הכוך והמערה כקבר אריכתא אלא כשני מקומות נחשבים, והבאנו ראיה מפורשת לזה מדברי התוס', והסכימו על סברא זו גדולי ישראל. ואף אם לא נחליט החלטה גמורה על סברא זו ונחוש שמא אחרי שנסתם פתח המערה ירד דין קבר סתום על הכוך. אפי"ה אכתי אין כאן אלא ספק אם יש ס"ס של טומאה, כי

בכל אופן אין ע"ג מערת הרשב"י שום צד טומאה ודאית לכו"ע, ולהרבה ראשונים הוא בחזקת טהרה גמורה^(יט), והלא בטומאה ברה"ר סגי אפילו בספק אחד להתיר [היכא דלא איתחזק טומאה שם] ודעת הראשונים שאפילו לכתחילה אפשר לכהן ליכנס לס"ט ברה"ר, וקבר הרשב"י אפשר שדינו כרה"ר לענין טומאה, וכ"ש כאן דאיכא ספק ספיקא גמור, ולכן מדינא היה מקום להתיר הכניסה לשם לכהנים, גם בלי המסורת הידוע שנוהגים להכנס.

ואמנם דבודאי חלילה לי להתיר למעשה לדרוך על גבי מערות קדומות מכח ספיקות וס"ס, ואפילו אם לא היה בחזקת איסור אלא שלא היה בחזקת היתר נמי אין בכוחינו להתיר מכח ספיקות וס"ס [כי דיני טומאה וטהרה אין לנו פסקי הלכות ברורים, ובדבר שרבותינו לא פירשו, יפה השתיקה], ולפיכך חלילה לן להתיר לדרוך על סתם מערות קבורה שמתקופות חז"ל אע"פ דבאמת לא יכול

— הוספות —

(יז) ר"ל שכל הקברים שרואים שם הם עשויין באופן שיש קבר בכוך ועליו גובה כמה טפחים חלל עד תקרת הכוך.

(יח) ואע"פ שגם לדידהו היה המת מונח בארון בתוך הכוך, והיה חלל טפח בין גג הארון לגג הכוך, מ"מ הארון ככסותו של מת הוא ולא מחשב הכוך שעל גבי הארון כאהל שני ע"ג קבר וכמו שנתבאר זה לעיל (סי' מ"ב).

(יט) והיינו ספק כהראב"ד שחלל טפח מועיל גם בסתום, ואת"ל כדעת התוס' והרמב"ם דחלל טפח סתום בלבד לא מועיל ובעינן פתוח, מ"מ שמא כהרמב"ם ועוד פוסקים גדולים דבקרע עולם מועיל חלל טפח אפילו סתום, ואת"ל לא כהראב"ד ולא כהרמב"ם וחלל טפח סתום לא מועיל אפילו בקרע עולם, שמא הקבר בתוך חלל המערה ואז לכו"ע מועיל המערה לחצוץ (כהרלב"ח), ואת"ל שהמערה בכותל הכוך באופן דליכא אהל חוצץ ע"ג הקבר, מ"מ כיון שהוא פתוח למערה דין הקבר כפתוח גם אם פתח המערה סתום, ואת"ל שאין דינו כפתוח מ"מ שמא הוא בחלל המערה, וגם שמא כהרמב"ם בקרע עולם, וגם שמא כהראב"ד. וכה"ג הוא ספק ספיקא גמור עם כל התנאים החמורים דאיתאמר בספק ספיקא.

להיות שם כי אם ס"ס של טומאה. אך עכ"פ במקום שהוא מוחזק במסורת גמור להתיר מקדמת דנא, חלילה להורות בזה איסור בדבר שהוא מותר מעיקר הדין, דהרי סמכין על מסורת אפילו במקום דאורייתא כ"ש בנידון דידן דמצד הדין ודאי אין לאסור. ובפרט בדבר המקובל להתיר מהרבה דורות.

עוד בענין מנהג הכהנים במירון

ובאמור דזאת ההוראה להתיר שנמסר במסורת^(כ), ידוע מקדמת דנא לאלפי עמא דארעא דישראל אנשי צפת ואנשי ישוב הישן ושאר ערי הקודש, ונמסר מדור לדור לאלו שפקדו את הציון לעתות ידועים. ואם מסתמא ודאי יש הרבה מדרי ארץ ישראל שלא ידעו ושלא שמעו מזה, אין זה גורע מתוקף של מסורת, כי לא שמעתי אינו ראייה (ב"י י"ד סי' פ"ב בשם הרשב"א), דעכ"פ לא מצינו עדות מכחשת מסורת זו, דאפילו אם היו שנוהרו בזה [מפאת שלא ידעו ולא שמעו], אבל בודאי כל אלו שקבלו וידעו מסורת ומנהג בזה לא גרוע זאת מדין עוף שנאכל במסורת.

ואע"פ שמקובל שהגה"ק משינאווא זי"ע היה דעתו לאיסור, עכ"פ יחידאה

היה בדורו, וכמו שכתב בנו הגה"ק בעל דברי שמחה מציעשינוב זצ"ל (נדפס בס' פי צדיק לנכדו אבד"ק ציעשינוב) על מסע אביו מרן ז"ל משינאווא לארץ הקודש וז"ל וכאשר בא לארצינו הק' תובב"א ראה שמה שכהנים הולכים על ציון התנא הק' רשב"י זי"ע הרע לו מאוד שעפ"י דין תורתנו הק' הוא איסור גמור, וכאשר התחיל לדבר מזה אמרו לו שדבר זה הוא "מכמה דורות ולא ערער אדם בדבר כלום", והתחיל עשתונותיו נבוכים מה זאת עשה א' לי האם אנכי ארעש העולם במה שמנהג זה כמה וכו', ע"כ, הרי הדברים מעידין שזה כמה וכמה דורות ולא ערער אדם בדבר כלום.

ועוד נזכר ענין הפקפוק של הגה"ק משינאווא בספר "אוסף מכתבים", להגה"ק בעל דברי אמונה מתו"א זצ"ל^(כא) ובסופו יש שם קונטרס "זכר חיים" (כב) שם כתב וז"ל: הנה לא אמנע מלכתוב לך מה ששמעתי מכבוד זקני שליט"א [הרה"צ ר' משה דייטש זצלה"ה]^(כג) שסיפר בתוך אחד השיחים, אשר הרה"ק משינאווא זצ"ל בהיותו בצפת ו' והיה אצל זקנינו הרה"ק מוה"ר שמואל העלליר זצ"ל (כידוע שהיה שם בביתו י"ג חדשים), ופעם אחת היה

— הוספות —

(כ) גדר מסורת הוא שהכשרים שבעם נוהגים כן והוחזקו בזה, אע"פ שאין ידוע לן להדיא מבטן מי יצא ההוראה, ויסוד זה מפורש הרבה בספרי אחרונים.

(כא) הוא אוסף אגרות ומכתבי קודש חדשים שלא נדפסו בספרי "אסיפת מכתבים", סודר ונערך ע"י מכון דברי אמונה שע"י חסידי תולדות אברהם יצחק.

(כב) והוא אגרות ומכתבים מאחי רביה"ק בעל הדברי אמונה הגה"ח ר' חיים הכהן קאהן הי"ד אל אחיו רבינו זי"ע.

(כג) אבי אמו של רבינו הדברי אמונה מרת שיינדל ברכה ע"ה, והיה חתן הרה"צ רבי אברהם יצחק העליר, בנו של הגאון הצדיק רבי שמואל זצלה"ה.

ביניהם ויכוח גדול בענין אי מותר לכהנים לילך על קברי התנאים והאמוראים זי"ע שהה"ק משיניעווע זצ"ל אסר וזקנינו מוה"ר שמואל הנ"ל זצ"ל התיר, ושהה הפילפול ביניהם ב' לילות, ולבסוף סיים זקנינו הנ"ל ואמר להה"ק משיניעווע זצ"ל, אם אתם רוצים להחמיר ולאסור הרשות בידכם אבל להלכה איני יכול לקבל דבריכם בזה (באשר כן היה ג"כ המנהג בשנים הקודמים בימי החיד"א והפר"ח, ואין פוצה פה ומצפצף). כתבתי לך זאת כי אפשר יהיה לך זה תועלת ונפק"מ בהמשך הזמן לידע שיטת זקנינו הנ"ל בזה, ע"כ לשון המכתב. ושוב כתב הגה"ח ר' חיים מכתב שני לאחיו כ"ק אדמו"ר זצ"ל לבאר לו המכתב הראשון, וז"ל: ומש"כ [=ומה שכתבת] בענין הקברים לענין היתר כהנים בשם ר"ש העלליר זצ"ל^(כד), הנה כן אמר לי גם זקני שליט"א שלא התיר רק במירון וע"ז היתה הפלפול ומתחילה לא נתכוין באופן אחר, עכ"ל.

וחמו"ל (של ספר אוסף מכתבים הנ"ל) מוסיף בהערה למטה, דרבינו הדברי אמונה זי"ע, היה תמיד מעיד ואומר שכן

מקובל הוא הדבר מזקנו הגאון ר' שמואל העליר האב"ד דעיה"ק צפת"ו שפסק והורה כן הלכה למעשה, ואף כתב על זה תשובה להלכה והעלה שם להיתר גמור לכהנים להיכנס לציון הקודש של הרשב"י במירון^(כה), ורבינו הדברי אמונה זי"ע העיד כמה פעמים שראה את תשובת זקנו במו עיניו [וכן שמעתי זה מגיסי כ"ק הגה"צ ר' יוסף יואל שליט"א אדמו"ר ממבקשי אמונה ששמע מאביו בעל הדברי אמונה שהוא עצמו ראה התשובה של הגר"ש העליר זצ"ל]. וכן שמענו כו"כ פעמים מפ"ק של רבינו זי"ע סיפור המעשה הלז ששלח אליו ר' חיים וכו'. וכך היה מנהגו תמיד של רבינו הדברי אמונה זי"ע, והיה נושא שם את כפיו. וראוי לציין כי רבינו הדברי אמונה בשנת תש"ו היה במירון בל"ג בעומר יחד עם כ"ק מרן האדמו"ר מסאטמאר זצל"ה בעל היואל משה, ועשה אז חלאקע לבנו^(כז) (כ"ק אדמו"ר מתולדות אברהם יצחק שליט"א) והביא לפני הרה"ק מסאטמער את בנו, וגם הוא היה גוזז לילד החלאקע כנהוג והניח האדמו"ר מסאטמער את ידיו הק' על ראשו והאציל מהודו עליו והתברך מפיו^(כח).

— הוספות —

(כד) כפי הנראה שרבינו בעל דברי אמונה העיר לו על מכתבו הראשון, ששמע שם שהויכוח היה על כללות קברי התנאים והאמוראים, ורבינו דברי אמונה תיקנו שהויכוח לא היה רק על קבר הרשב"י ולא זולת זה, ועל זה השיב לרבינו שאכן כדבריו כן הוא.

(כה) מן המכתב דלעיל מבואר שהגר"ש העליר זצ"ל לא הוא זה שהמציא ההיתר אלא כבר היה נהוג כן מקודם אלא שאישרו.

(כו) אגב ברצוני להעיר, דראיתי בספר טעמי המנהגים (עניני ל"ג בעומר) מאמר מהרה"צ ר' שלמה אליעזר בן הגה"צ מהריא"ז מרגלית זצ"ל, מביא שם דעת הרה"ק מסאטמער זצ"ל, בנוגע לכהנים במירון, עיי"ש מש"כ בזה. ואכתוב נוסח אחר הן מה שהעידו לי כמה וכמה שהיו עם

בשעתו ראו במו עיניהם המערה עצמה, וראו להדיא צורת הקבר והמערה, דמסתבר שאלו שכנו הבנין הענק הזה (לפני יותר מד' מאות שנה) בדקו מתחילה היטב השטח קודם בניית היסודות כדרך בעלי בנין שאין בונים על חלל המערה א"כ יודעים היטב תנאי השטח, ועי' תוספתא אהלות פט"ז (ה"ב) "שכן דרך הבונה להיות בודק" וכו'.

אמנם לפי מה שמספרים (וגם הובא בכמה מקומות), היה הגה"ק משינוא זי"ע קורא תגר על הכהנים במירון, ואומרים העולם משום דסבור שהכהנים סומכין על

והנה, גופו של תשובת הגר"ש העליר בזה וטעם המנהג הקודם, מאיזה טעם החזיקו בה הכהנים להיתר, אינו ברור לי, דמה דאיתא קלא שהר"א גאלאנטי ז"ל (שלפי המסורת הוא זה שכנה הבנין על המערה כמו שנזכר בשם הגדולים להרחי"א) בנה תחילה כיפה חלולה תחת ההיכל לחציצה, לא מצאתי לה מקור ברור. ולבי נוטה יותר לומר שסמכו עצמן על המערה גופא שהיא היא הכיפה, וסמכו עצמן על המסורת של הראשונים (כמבואר לעיל סי' ע"ד) שאמרו שבימיהם הקפידו שיהיה חלל טפח בכל הקברים שבמערות. ויתכן גם שבוני הבנין

— הוספות —

הרה"ק הנ"ל במחיצתו בשעת מעשה, והן ממה שהדפיסו אחרים והביאו סיפור הדברים בסגנון אחר ממה שהובא בטעמי המנהגים שם. תחילה אעיר, דמהמעשה הנ"ל שרבינו הדברי אמונה היה עם כ"ק רבינו מסאטמער זצ"ל במירון ביחד, למדנו ב' דברים, חדא דאז לא היה ידוע כלל שדעת רבינו מסאטמער לאיסור, דאל"כ לא היה מעיז חלילה רבינו הדברי אמונה שהוא כהן, להתראות לפניו שם לפני רבו, שהקדוש מסאטמער היה רבו המובהק. ועוד ראינו שרבינו הק' מסאטמאר [אע"פ דפשיטא שידע שתלמידו הוא כהן] לא העירו כלום ולא אמר לי' ולא מידי. אמנם זה לא סתירה לדברי הגרש"א מרגלית, שהמעשה של בעל הדברי אמונה הי' בשנת תש"ו, ואילו בטעמי המנהגים הנ"ל שהביא נוסח חריף מנסיעתו של רבינו מסאטמאר היה בשנת תשט"ו, ואפשר ששינה הקדוש מסאטמער דעתו בשנת תשט"ו. אבל זה דחוק. אך אביא נוסח המעשה שהיה בשנת תשט"ו כפי ששמעתי אותן בסגנון אחד מכמה מקורות. מקור אחד מה שנדפס בספר "מסעות ישעיה" [מהאדמו"ר רבי ישעי' גראס שליט"א מקרעסטיר כעת בברוקלין נ.י.] וכותב שם [ממה שהוא היה עד ראייה], שאחד מן התלמידים שהתלווה לרבינו מסאטמער בנסיעה למירון היה כהן, והתפלל בציון הרשב"י במנין הרה"ק מסאטמער, וקודם ברכת כהנים שאל תלמידו הכהן את רבינו מסאטמער אם ישא כפיו שם במירון ענה לו רבינו מסאטמער "דאנק גאט אז איך ווארף דיר נישט ארויס פון דא, דוכנען זאלסטו נישט" [כלומר די לך שאני לא משליך אותך מכאן אבל אל תשא כפיים], ע"כ. כשראיתי נוסח זה היה תמוה לי שאין זה תואם למה שהובא בטעמי המנהגים שרבינו מסאטמער ציווה לכל הכהנים לצאת. לימים הגיע הרה"צ ר' ישעי' (המחבר של מסעות ישעי') לירושלים, שאלתי אותו בעי' מהמחבר הנ"ל סיפור המעשה היכי הוי, וסיפר לי כאותו נוסח שכתבו. לאחר שנים רבות סיפר לי ידידי הרה"ג ר' בנימין שמשון בלומענטהאל שליט"א מה ששמע מהגה"צ ר' שלום ראזנטאל זצ"ל רב בצפת שהוא ג"כ היה אז עם רבינו מסאטמער זצ"ל וסיפר לו כאותו נוסח שמספר הרה"צ ישעי' גראס הנ"ל עם כל הפרטים. גם הגיע לידי העתקה מס' "זקניך ויאמרו לך" (ח"א עמ' ל"ד) ששם רשם אותו ביקור במירון זצ"ל: ובאותו יום כאשר שהה רבינו [מסאטמער] באת"ק מירון שאל הגרי"א ז

הגר"א כמו שנתבאר, קיל טפי מן הכיפין בזמנינו כמו שנתבאר.

ומאידך גיסא הרי יש הוכחה חזקה דטעם מנהג הכהנים במירון אינו נובע מטעם שסומכין על מדרשות דקברי צדיקים אינן מטמאין, שהרי הכהנים דארעא דישראל אינם הולכים על שום קבר מקברי התנאים ואמוראים והולכים רק על ציון הרשב"י במירון, וכן מוכח מעובדא דנייתי להלן עם הגה"ק ר' חיים שאול דוויק הכהן זצ"ל שטעם המתירים אינו מטעם קברי צדיקים אינם מטמאים. וגם שמעתי ממורה חשוב מבני ברק מחכמי ספרד שאמר לי שגם אצליהם

כמה מדרשות שקברי צדיקים אינם מטמאין, ומזה הטעם מקילין ברשב"י, ועל זה היה מערער^(כז), ולפי"ז משמע דלא ס"ל שיועיל המערה לחצוץ, ואפשר שטעמו מפני דפתח המערה סתום וכה"ג היה נראה לו שלא יועיל המערה, ומצינו להתשב"ץ דגם ס"ל הכי כמו שנתבאר בספר. ואפשר נמי שלא היה ידוע לו דעת הרלב"ח בזה שמועיל אהל סתום שע"ג קבר לחצוץ. ועכ"פ אנן בזמנינו זה נוהגים לכתחילה למעשה עפ"י סברת הרלב"ח כמו שהבאנו למעלה מתשו' מנחת יצחק, וחורץ מזה הלא במירון שכל המערה היא קרקע עולם וקרקע עולם לא חל ביה שום טומאת קבר וחוצץ להרמב"ם וכ"ה דעת

— הוספות —

[הרה"צ ר' אשר זעליג מרגלית ז"ל] האם מותר לכהנים ללכת על ציון הרשב"י, רבינו זצ"ל "לא רצה לפסוק שאסור ללכת" כי העולם נהגו היתר בכך (הגם שליחידים אמר רבינו לא ללכת, אבל לא רצה לפסוק על זה), ועתה כאשר נשאל רבינו על כך ע"י הגרי"א היה כבר חבוש בתפילין לכן נענה רבינו בלה"ק, "אין לנו כאן כהן" וכאשר ראו שבתוך המערה נמצא אחד הכהנים מיהרו בני החבורה אליו שיצא משם אחר שרבינו אמר לנו אין כאן כהן, והוסיף רבינו לומר בלה"ק וידוע תשובת דברי יחזקאל וממילא אין כאן שום שאלה, עכ"ל. ושאלתי פעם את הרה"ח ר' משה יצחק לעוינגער שליט"א שהוא ג"כ היה שם עם הה"ק מסאטמער, ושאלתי אותו אם נכון מה שמספרים שהאדמו"ר מסאטמער צוה לכל הכהנים לצאת החוץ, ואמר שהוא לא ראה זאת, ע"כ. אשר לפי"ז מש"כ בטעמי המנהגים עניני הילולא דרשב"י בהערות שם, דצוה להכהנים שהיו שם עמו שיעמדו מחוץ לשני השערים סמוך להכביש, ע"כ, אפשר ליישב דברי הכותב עם מה שהעתיקתי מס' "זקניך ויאמרו לך" שבני החבורה עשו כן מדעת עצמן. ועתה תחזה שרבינו מסאטמער לא הוציא שום כהן רק הבני חבורה עשו כן מדעת עצמן, והרואה יראה הבדל גדול בין נוסח הזה שהבאתי למה שמובא בספר ט"ה הנ"ל. אגב, שמעתי עוד מעשה ממקור נאמן שהמספר הזה היה בנו של בעל העובדא, שאביו היה כהן והיה במירון עם רבינו מסאטמער, וביקש ממנו רבינו מסאטמער שלא ישא את כפיו "במנין שלו", מכל זה נראה שלא היה רוצה להורות איסור לרבים. והארכתי בזה כדי לדעת עד כמה אי אפשר לסמוך על סיפורים לקבוע בהן הלכה.

(כז) בשו"ת שלו בספר הק' דברי יחזקאל יש שם תשובה ארוכה לאיסור טומאה בקברי צדיקים, אך אותה תשובה משתעי בחו"ל ולא קאי על מירון, וכל העירעור של הגה"ק על מירון עיקרו שמועות ואין בזה דברים שבכתב ממנו בכדי שנוכל לידע בדיוק נימוקיו וטעמיו.

בסימן זה דברי רבינו המנחת יצחק דההיתר אינו משום קברי צדיקים אלא משום שנכנה באופן המותר].

וכבר היו דברים מעולם, שהיה מסורת היתר על איזה דבר ולא ידעו שורש ההיתר בביורור, ועי' לרבינו המהרי"ל (שו"ת מהרי"ל סימן קנ אות ו'), שכתב וז"ל, קברי צדיקים מטמאים באהל כדאיתא בתוספות (פרק המקבל ב"מ קיד: בתוס' הראשון) ומי לנו גדול מיוסף שנושאי ארונו נדחו לפסח שני (סוכה כה, ב) וכן מישאל ואלצפן. אולי נהגו כן ע"י שמעירותיהם יש בהן פותח טפח ושכחו הטעם ומנהג אבותיהם בידיהם וכו', ע"כ. הרי מבואר במהרי"ל שהיה ב' צדדים לבאר היתר הליכת הכהנים בקברי צדיקים, אי משום קברי צדיקים אינן מטמאין אי משום רוב ארונות וכו', וביאר המהרי"ל שההיתר שלהם נובע מצד דין חלל טפח. וכעין זה איתא בשו"ת מהר"ם חביב ז"ל (סי' קלא), שטעם מה שנוהגים בארץ ישראל לילך על

מקובל לכהנים שבארץ ישראל לילך רק למירון ולקבר רחל ולא זולת זה (כח). וגם בספר אוסף מכתבים הנ"ל אחר שהביא הכותב כל העובדא מהויכוח של זקנו הגר"ש העליר עם הרה"ק משיניווא זי"ע, הדגיש להדיא שכל הויכוח היה רק בנוגע לציון הרשב"י אבל לא לשאר קברי תנאים ואמוראים שבא"י, דבשאר קברי תנאים ואמוראים שניהם היו שוים לאיסור. א"כ הרי זה הוכחה גמורה שלא היה הויכוח בין הגה"ק משיניווא עם הגה"ק הר"ש העליר זצ"ל בזה אם לסמוך על הא דקברי צדיקים אינן מטמאין, דהא ודאי לא יעלה על לב להחשיב צדיק רק את רשב"י ולא שאר התנאים ואמוראים חלילה וחלילה חס מלהזכיר. [וגם אני הכותב מעת דהוינא טליא ונולדתי בארץ ישראל בס"ד, תמיד היה זה שיחת המלמדים והגדולים, שבמירון יש מסורת שהוא בנוי באופן שאין שאלה לכהנים, ולא שמעתי מעולם שהטעם הוא משום קברי צדיקים אינן מטמאין, וכבר הבאנו בתחילת דיבורינו

— הוספות —

(כח) כבר כתבתי למעלה מספר ציץ אליעזר מה שהביא בשם הרב הגדול ר' יצחק אלפיה זצ"ל בספרו "אהבת ה'" (בעמ' קכח) עדות שבימי אביו כשיפצו קבר רחל בנו כיפה חלולה מעל המצבה כדי שיהיה מותר לכהנים ליכנס שם, וז"ל והנני רושם לך מה שהעיד לי רב רחומאי רבי רפאל ישראל שירזלי כי בימי אביו הרב ר' יצחק והרב ר' יו"ט ישראל ועוד רב ששכחתי שמו כשבנו כותלי בית קבורת רחל אמנו והמצבה הגדולה וחזקום ותקנום היטב חששו להם אלו הרבנים הנזכרים משום כניסת הכהנים לשם וכו' ולהנצל מדין שמים ולהתיר להם כניסתם לשם בלי שום פקפוק ונדנדור מחשש עבירה עשו חלל גדול בתוך הכיפה שעל הקבר כדין וכהלכה, ועל גבי הכיפה של החלל ההוא בנו להם המצבה הגבוהה הזאת עד החלונות, ומאז ואילך כל הרבנים והחסידים שהם כהנים ומדקדקים ע"ע בכל מיני חומרא יתירה נכנסים לשם בלי שום פקפוק ובאין אומר ובאין דברים, ומזה תדע כי כל תקנות הראשונים נעשים עפ"י דין וההלכה וכו' כי הם ירדו לעומקה של ההלכה ומאתנו נעלם כל דבר ולכן רשמתי עדות זו בספר לדעת מה יעשה ישראל וכהניהם, ושלוש על כל ישראל ועל רבנן ותלמידיהון עכ"ל. ומסורת זו אינו ידוע כ"כ, ואיני יודע אם אלו שלא יודעים המסורת אפשר להם לסמוך ע"ז עי' בשו"ע יו"ד סי' פ"ב.

רבי שאול הכהן דוויך הי"ו, על מה סומכים הכהנים ליכנס למעון הקדושים של הצדיקים, והשיב שהוא היה נזהר בזה דוקא ושוב נודע לו שיש פותח טפח ומאותו זמן ואילך הוא נכנס, עכ"ל. הרי חזינן שהיה בזה עירבוביא, שאפילו הקרובים אליו חשבו עליו שטעמו הוא משום קברי צדיקים אינן מטמאין, ונתברר דלא הוא זה אלא משום פותח טפח [וכבר נתברר לעיל מספר ציץ אליעזר בשם ספר אהבת ה' שהעיד על תיקון לכהנים שעשו שם בקבר רחל, עיין לעיל].

עב"פ זה ברור שבמירון יש מסורת הוראה שנבנה באופן המותר לכהנים (וכבר הזכרנו שגם הגאון בעל מנחת יצחק הביא מסורת זו), ועפ"י דברינו בקונטרס זה י"ל שטעם הוראה זו להיות הרשב"י טמון במערה א"כ המערה גופא היא כיפה וחוצצת, וליכא שאלה. דהנה כבר נתבאר בראיות שהרשב"י נטמן בתוך מערה וקברו נמצא בקומת מרתף תחת ההיכל, וכבר נתברר אצלנו שיטת הרלב"ח [והרבה אחרונים כתבו כן מעצמן] שמערה חלולה ע"ג קבר חוצצת אפילו המערה סתומה. ואם אמנם שהבאנו שהתשב"ץ לא נחית לחלק בין קבר סתום לאהל סתום שע"ג קבר, ודעתו שאהל סתום ע"ג קבר סתום דינו כמו קבר סתום, מ"מ נהגו כהרלב"ח, ועי' בספר ארץ חיים הנ"ל שהביא דברי הרלב"ח ועפ"י זה הסביר טעם ההוראה שהולכים על מערות קברי תנאים. ועפ"י יש לומר שבזה נחלקו, דהגר"ש העליר זצ"ל איהו סביר דשורש ההיתר ברשב"י מיוסד על טעם שיש מערה החוצצת, ואפילו האהל סתום הוא חוצץ, וכמו שבאמת היה

קברי התנאים והאמוראים הוא מטעם רוב ארונות יש להם טפח ולא משום הטעם דקברי צדיקים אינם מטמאים, ומשמע שהיו שסברו דשורש ההיתר הוא משום קברי צדיקים. וכן מצינו בספר טהרת המים (הובא בשדי חמד מערכת ראש השנה), שרואים שם בעליל דהרבה חשבו שההיתר הוא מטעם קברי צדיקים ואחרים חשבו שההיתר הוא מטעם החלל טפח, וכן מבואר בספר ארץ חיים בסי' שע"ב, שמתחיל פלפול בענין קברי צדיקים אינם מטמאין ואח"כ הביא טעם אחר משום החלל טפח עיי"ש.

ויותר מזה אפילו על מנהג מקורב היה פלוגתא בטעם המנהג, כעובדא דמצינו אצל הגאון הקדוש המקובל המפורסם רבי חיים שאול דוויך הכהן (בעהמ"ס "איפה שלמה" על אוצרות חיים) שהיה הולך למירון בהיכל הרשב"י (כמבואר בס' הילולא דרשב"י דף נ"ב ע"ב שהעיד שם שהוא היה עמו שם) וכן היה נכנס לקבר רחל. ואיתא בספר ציון לנפש צבי בהקדמה שהביא מבעל מנחת אלעזר זצ"ל כשדיבר אודות המקובל הרה"ק ר' חיים שאול דוויך הכהן הפליג מאד גדולתו וכו' ואעפ"כ אמר שצר לו מאד על מה שהרה"ק הנ"ל מיקל בהליכה על קברי צדיקים וח"ו לתלמיד צעיר זעירא דמן חברי'א להיות חולק על רבותיו, עכ"ל. הרי שהגה"ק ממונקאטש היה פשיטא ליה דטעמו של הרב דוויך הוא משום קברי צדיקים אין מטמאין, ואמנם מצינו בספר ביכורי יעקב (להגר"י חי זריהן זצ"ל אבד"ק טבריה, יו"ד סי' כ') ושם כתב שהיה באהל קבר רחל אמנו ושאל שם את הרב החסיד

מקום, לא נשאר מסורת אלא במערת רשב"י, וכן בשאר מערות אולי חששו שלפי אורך הימים יש לחוש לשינויים בצורת המערה (כט) אבל במערת רשב"י היה בידם ידיעה ברורה שיש שם חלל גדול במערה ויש חלל בין הציון להמערה, ובזה נקטו להלכה דאין בזה שום חשש.

קיצור יסודי המנהג להלכה

ונשוב עכשיו לגוף הדין בענין טעם הכהנים הנוהגים היתר בהמערה. ואבאר בקיצור הענינים שנידון באריכות בקונטרס זה אשר משם יתבאר הדברים. (א) המערות שבזמן חז"ל יש להם חזקה שטהור מלמעלה. לרובא דהראשונים בסוגיא דכוכין בבבא בתרא ובעוד מקומות, מבואר שהיה בזה קפידא והנהגה ומנהג בבניית המערות לעשותן באופן שלא יהיה טמא מלמעלה, עד שכל המערות שלהם יש להם חזקה שהן טהורין מלמעלה, ולפי הרבה ראשונים מתפרש מה שאמרו בגמ' (ברכות יט ע"ב) רוב ארונות יש להן טפח דזה קאי על מערות. ולא מצינו חולק על מנהג זה. והגם שלא כל הראשונים הזכירו ענין זה שהיה "קפידא" דוקא לעשות בטהרה, אבל לכו"ע רוב הארונות שלהן והכוכין היה בהם

המנהג כן בארץ ישראל שהחזיקו כן להלכה ולמעשה, וגם כיום נוהגים כן למעשה בכל הכיפין שבונים, שאינו כשר אלא לפי הרלב"ח. אבל הגה"ק משיניווא אולי ס"ל כהתשב"ץ, ולפיכך ס"ל דשורש ההיתר נובע מפני שסמכו על עצמן על קברי צדיקים, ועל דבר זה יצא לערער שאינו כדינא, ועל פי המסופר שם באוסף מכתבים היה בזה ויכוחים של לילה שלימה וי"א שני לילות, ואפשר שהיה הויכוח בהלכתא זו של הרלב"ח והתשב"ץ, ויתכן ששניהם לא ראו לא הרלב"ח ולא התשב"ץ ומעצמן פליגי בהא, וכדחזינן דהרבה אחרונים כתבו סברת הרלב"ח מעצמן, ופסקו כן מבלי שידעו שכבר נחלקו בזה קדמאי.

אלא דעדיין צ"ב א"כ למה לא נוהגים היתר לדרוך ע"ג שאר קברי תנאים ואמוראים שהם ג"כ מונחים במערה, יש לומר דבאמת לא בכל קברי תנאים ואמוראים יש היתר זה, קודם כל אלו המערות שנכנסים לתוכן פשוט שאין בהם שום היתר, וגם בקבר רבי מאיר בעל הנס בטבריא [בהיכל האשכנזין] אין שם היתר זה מפני שפתח המערה פתוח להיכל, וכיון שאין זה מילתא דפסיקא להתיר בכל

— הוספות —

(כט) הגם דבפנים הקונטרס הבאתי ראיות מן הראשונים דאין לחוש לכך (עי' סי' ק"ד). והגרי"ש אלישיב שליט"א אמר ג"כ על כלליות המערות שיתכן שלפי אורך השנים יש לחוש שמא אירע איזה קלקול בהפוחט טפח, ונכבר הבאתי לעיל דברי הרדב"ז (בשו"ת ח"ב סי' תרל"ט) שכך דרך העולם ברבות השנים עליונים למטה ע"י חורבנות ושטפונות וכדו'. אולם לענין מירון הסכים שאין לחוש לכך, הואיל וחזינן בסביבתו הרבה מערות פתוחים מאותן תקופות שהם חיים וקיימים ולא שלט שם חורבנות ושטפונות וכיו"ב, א"כ אין לחוש מסתמא (כך אמר לי בשמו תלמידו הגאון רבי בנציון הכהן קוק שליט"א). והאחרונים חששו בארון של עץ שיש בו חלל טפח דחיישינן לרקבון, וזה לא שייך בכוכין של עפר ואבן ומערות של אבנים.

במציאות חלל טפח והראשונים ומכללם הטור והב"י הביאו כן להלכה.

עוד נתבאר בדברינו אופן בניית הכוכין בתוך המערות שיש בזה שני אופנים, אופן אחד והוא הנזכר בתורי"ד, שהיה גג המערה ככיפה החוצצת בין כיסוי הקבר ונצורה זו של קבורה נפוצה מאוד בגליל, ובמירון (כמעט) כל המערות הפתוחות שאפשר ליכנס שם ולראותם בין אלו שנתרוקנו הקברים ובין אלו שלא נתרוקנו, רואין בעליל שמעל כל ארון של אבן שהוא הקבר, יש חלל כמה טפחים בין הכיסוי לגג המערה^(ז). ואמנם גם היה מערות בארץ ישראל שהיה בנוי קצת באופן אחר, דהיינו שבתוך כותלי המערה היה כוך והכוך עצמו היה בו חלל טפח פנוי, אבל לא היה עוד חלל טפח בין גג הקבר לתקרת הכוך, אלא שתקרת הכוך עצמו הוא תקרת הקבר, אלא דאעפ"כ כתבו הראשונים שלמעלה גם מעל הכוכין היה טהור [אם מדאורייתא או מדרבנן], מצד שפתחי הכוכין היו פתוחין לצד המערות [ונתבאר ענינו היטב בפנים].

ונתבאר עוד שהמערות העשוין כבאופן הראשון שהוא קבר סתום שנמצאת במערה סתומה, טהור ע"ג המערה

אפילו פתח המערה סתום אם יש חלל טפח בין הקבר למערה. וכ"ה שיטת הרלב"ח ושכן נקטינן להלכה ולמעשה בזמנינו זה (כי רק עפ"י דברי הרלב"ח מותרים הכהנים לילך על הכיפין שעושיין היום בירושלים ובא").

והרחבנו מה שנראה (לפי שיטת הרלב"ח) שגם אם הכוך היה עשוי כצורה ב' דהיינו שהקבר עצמו יש בו חלל טפח אבל אין עוד חלל שני מעל הקבר, מ"מ כיון שפתח הכוך-הקבר היה פתוח למערה אעפ"י שפתח המערה גופא סתום, עדיין נשאר על הקבר עצמו דין קבר פתוח שאינו מטמא מלמעלה, ושמענו כן מגדולי הפוסקים [וצלל"ה] שליט"א (עי' לעיל סי' ק"ב).

גם הרחבנו בדעת הרמב"ם (ושכן הוא הגר"א והערוה"ש, והחזו"א נקט שכן הוא דעת רוב מפרשי המשנה), דלדידהו היה אפשר לעשות הכוכין בטהרה גם אם הכוך עצמו סתום, מפני דלשיטתם קבר סתום שהוא קרקע עולם לית עלה דין קבר, וממילא לפי מה שהעלו הראשונים ששקדו לעשות הכוכין בטהרה למעלה, היה אפשר לאלו הפוסקים דס"ל דקרקע עולם אינו קבר, לעשות הכוך סתום לגמרי^(ח). גם לפי צורת הכוכין שבתורי"ד (ושכן הוא המערה שבמירון ובגליל) היה המערות טהור מלמעלה גם אם

— הוספות —

(ל) ומסתמא כ"ה גם במערת הרשב"י, וקצת ראייה לזה מהקדמת הזוהר הק' (דף ד' ע"א), וז"ל, אשתתח רבי חייא בארעא ונשק לעפרא [של קברו] ובכה ואמר עפרא עפרא וכו' משמע שהשתטח על הקבר ממש, שהיה בין הקבר לגג המערה גבוה כדי שיוכלו להשתטח שם.

(לא) רק שפתח הסותם את כוך היה בולט בתוך חלל המערה באופן שאפילו אם פתח הכוך סתום, אין דין קבר בקרקע עולם, והסתימה שבמקום הפתח שאינו קרקע עולם כיון שבולט בחלל המערה בפנים אין שם טומאה למעלה.

הקבר עצמו סתום, וגם אם פתח המערה סתום, מפני דגג המערה היא אהל ע"ג קבר ואין דינו כקבר גם כשהוא סתום. בכל אופן היה הרבה דרכים האִיך לתקן המערה שלא יהיה בו שום טומאה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, גם אם פתח המערה סתום.

גם הרחבנו בדין גזירת ארונות שהיא טומאה דרבנן^(א), שאם יש קבר ועל גבה מערה הרי על גבי המערה לא שייך גזירת ארונות אם הקבר הוא מתחת חלל המערה, וכמבואר להדיא בשו"ת מנח"ם במכתבו של הגר"ש שליט"א (מכתב א' שם) (וכן נקטינן למעשה בכל הכיפין בימינו שטהור מלמעלה גם מדרבנן מהאי טעמא). ואפילו לפי הצד שהכוח של הרשב"י הוא בתוך הכותל ואין גג המערה אלא מצד הכוך, מ"מ כיון שהיה פתוח למערה לית ביה גזירת ארונות לפי דעת הרבה ראשונים הסוברים דליכא גזירת ארונות בכוכין פתוחים. וכן העלינו בקונטרס דמאן דס"ל דקרקע עולם אין לו דין קבר, לא גזרו בו נמי טומאת ארונות.

וא"כ בכל אופן במירון בציון הרשב"י לא יכול להיות אלא ספק של טומאת

ארונות, והוא ספק דרבנן, וא"כ לא מיבעיא דמותר הכניסה לשם לצורך תפילה בקברי צדיקים, כי במקום מצוה הותרה גזירת ארונות כמפורש, ותפילה בקברי צדיקים חשוב מצוה לדעת הרבה אחרונים, דלא גרע מלילך לקראת מלכי עכו"ם כמו שנתבאר (לעיל סי' ק"ו). אלא אפילו שלא לצורך מצוה יש להתיר כיון דאינו אלא ספק טומאה דרבנן מותר, וכ"ש כשהמדובר הוא בספק טומאה דרבנן ברה"ר [דלכאורה היכל הרשב"י דינו כרה"ר לטומאה^(ב)].

ועוד נתבאר ראיות ברורות מן הראשונים שאין חוששין שמא נהרס הפותח טפח במשך הימים, ושכ"ה דעת הריטב"א [והארכנו גם בדברי הריטב"א בבבא בתרא שראיתי מביאים דבריו בלי עיון כראוי כאילו הוא ס"ל דלזמן מרובה לא מועיל הפ"ט, וזה אינו כמו שפירשנו דבריו בס"ד וכמו שהבאנו מפורש מריטב"א משבועות יעויין בדברינו לעיל סי' ק"ד].

ובל' הדברים הללו נתבאר בראיות ברורות, ואין בכל הקונטרס (מה שנוגע להיתר הכניסה במירון) שום דבר מחודש אלא הכל

— הוספות —

(לב) ז"ל הרמב"ם (הלכות טומאת מת פ"ב הל' ו') ארונות של עץ שמניחין בהן את המת אינן כקבר אלא אם יש בין כסוי הארון והמת גובה טפח חוצץ והעומד על גבי הארון טהור מן התורה. ואע"פ שרוב ארונות יש בהן חלל טפח הואיל ויש שאין שם חלל טפח גזרו על כל הארונות שאינן חוצצין ושיהיה המהלך ע"ג הארון כנוגע במת או בקבר, עכ"ל. ומקור הדין הוא בברכות (יט:): מדלגין היינו ע"ג ארונות וכו'.

(לג) עיין פ"כ מהל' אבות הטומאה (ה"ג) דכל העזרה כרשות הרבים לטומאה, ולכאורה ה"ה נמי הביהמ"ד שעל ציון הרשב"י שהוא רשות לכל ופתוח תמיד ואינו מקום סתירה, אך עדיין צריך בירור.

עולם אין בו דין קבר כלל. וא"כ לא יוכל להיות במירון כי אם ספק ספק ספיקא, והרי אף ס"ס של טומאה מותר כ"ש ספק אם יש בכלל ספק ספיקא דאפשר שאין שום צד ספק, ודו"ק (לד).

ונתבאר בדברינו גם ענין ספק טומאה ברה"ר דבמקום שלא איתחזק טומאה מותר אפילו בספק תמידית. גם נתבאר ספק טומאה ברה"ר יש להקל לכתחילה לדעת הראשונים [אע"פ שהאחרונים נסתפקו בזה מ"מ הראשונים התירו לכתחילה ע"י לעיל סי' קי"ד]. וא"כ בנידון דידן דהרי ע"ג מערת הרשב"י הלא איכא חזקת טהרה מדינא דגמרא והראשונים, ואף גם אם נרצה להתעקש ולמצוא עילה לא תמצא יותר אלא מספק ס"ס, וס"ס מותר בכל התורה וכ"ש בטומאת כהנים וברה"ר כמו שפסק במ"ב סי' שמ"ג.

והנני חוזר שמאמר זה כתבתי רק ליישב המנהג והמסורת, ותו לא מיד. ולענין הלכה הבאתי כבר בתחילת דברינו דברי המנח"י בשו"ת חלק י' מה שהשיב לשואל ב' המנהגים בזה ולא רצה להכריע בזה [וגם לא נכנס שם לברר שורש ההיתר והאיסור].

מבואר בפוסקים [מלבד הסברא שכתבנו, לפי הצד שהקבר של הרשב"י הוא בתוך הכותל ופתח הקבר לצד המערה (כדוגמת הכוכין בב"ב ק' ע"ב ברשב"ם ותוס' שם) שלפ"ז היה טהרת הקבר תלוי מה שהכוח פתוח למערה, ובוזה העלינו דגם אם סתם פתח המערה אח"כ, כיון שהכוח פתוח למערה עדיין יש לו דין קבר פתוח, זה דבר מחודש מסברא אבל הסכימו עליו מגדולי הדור שליט"א. בכל אופן אפילו נפקפק על פרט זה, מ"מ אין ההיתר תלוי על זה דייקא, דאחרי דנסמך על חזקה דאיכא חלל טפח במערה, לא יוכל להיות אלא "ספק" של ספק ספיקא של איסור, דהרי רובן ככולן של המערות בגליל עשויין לפי צורת התור"ד שבוזה אי"צ לחידוש שלנו להתירו גם לפי דעת התוס', ואם תאמר שהמערה אינו כתור"ד אלא שהכוח הוא הקבר ופתוח היה, אכתי לא איכפת לן מה שהמערה סתומה כנ"ל ועדיין מועיל גם לתוס', ואת"ל שאם המערה סתומה לא מועיל לתוס' אעפ"י שהקבר פתוח למערה, הלא דילמא ההלכה כהראב"ד דחלל טפח וסתום מועיל, ודילמא ההלכה כהרמב"ם (עם הראב"ד) דחלל טפח בקרקע עולם מועיל, והגר"א נקט כן בפשיטות ועוד אחרונים דקרקע

— הוספות —

(לד) שלדעת הראב"ד והרמב"ם והגר"א הר"ז בחזק"ט דבקרקע עולם ליכא דין ק"ס. ואת"ל כדעת התוס' דק"ע כן חשוב ק"ס, מ"מ גם לדידהו היה הכוכין פתוחין למערה, ואפשר שגם אם פתח המערה סתום מועיל מה שהקבר פתוח לחוץ ממקומו אע"פ שאותו המקום סתום. ועוד שמא יש מעל הקבר עצמו חלל ממש כמו שאר המערות שבמירון וכתוס' רי"ד וכמו שנתבאר דבוזה גם לדעת התוס' אי"צ פתוח [להרלב"ח וסייעתא]. ואי אפשר בעולם שום צד טומאה ודאית על גבי המערה, ולעולם אי אפשר שיהיה יותר מספק ספק ספיקא של איסור.

סימן כמה

כמה שאלות ותשובות הנוגע למירון ולציון הרשב"י

שאלה א

פירסמו לאחרונה מה שנדפס ב"אגרת מסע" המיוחס לתלמידו של האור החיים הק', שיש עוד מערות לאלפים מלאות כוכין במירון ואין יודע אותם. האם נאסר משום זה לילך לכהן בשבילי מירון, כי כיום לא ידוע כלל מקומם וא"כ יש לחוש משום שדה שאבד בו קבר.

תשובה: עדות זה לא אוסר את מירון, משום ב' טעמים חדא, דהדברים שנכתבו באגרת הנ"ל לא קאי על מירון אלא על הר אחר מחוץ למירון, כמפורש באגרת מסע זו^(א).

ומעם השני, שאגרת מסע זה דינו כדין שמועה שלא נתבררה, כיון שאין ידוע מי הוא הכותב וזהו עדות בלי שם, כי אגרת מסע זה נדפס בפעם ראשונה

בוינא תרצ"ג והמו"ל כתב שהדפיסו מתוך כת"י, ואין ידוע שם מחברו, מי הוא זה ואיזהו. וגם מאן מסהיד עלי' דמתלמיד האוהחה"ק הוא, ואולי אין זה אלא מאדם קשי יום שחיפש פרנסה וכתבו, כידוע שבימיהם היתה זה פרנסה מכובדת להמציא מעשיות מעניינים ולמוכרם ולהתפרנס בדרך כבוד. ועי' שו"ת וישב משה (ח"א סי' ט) כתב שאין להתייחס על סיפורים מן התיירים, שכידוע שיש בהם הרבה הגזמות, ע"כ. וברוב פעמים כדי להשביח מקחם הוסיפו בתוספת מרובה על העיקר. וכבר נתבאר בדברינו (בס"י קכ"ג-קכד) שאין אוסרים שום קרקע אלא בעדות ברורה, ואפילו דברים הנדפסים בספר אין להם דין עדות ברורה. ועכ"פ גם אם באמת אגרת מסע זו הוא מגדול וצדיק וקדוש הרי אין מובן תוכנו, כי לפי מה דמשמע שם באגרת כל ענין ביקור הזה היה התגלות במראות אלוקים^(ב).

— הוספות —

(א) עיי"ש שכתב שהלכו מרבי יוחנן הסנדלר למערת הלל ושמאי, ואח"כ הלכו לראש ההר השני ועמק ונהר מגידו בין שני ההרים, ועלו לשמאי, והלכו משם לתלמידי שמאי, ומשם הלכו עוד "למערות אלפים מלאות כוכין ואין יודע אותם" והמשיכו לראש ההר לכסא של אליהו, וכו', ואח"כ כתב "וחזרנו למירון" ערב שבת ממש [ר"ל עם חשיכה] ועשינו שבת כראוי בבית הרשב"י.

(ב) הנה כתב שם "הלכנו עוד משם למערות של אלפים מלאות כוכין ואין יודע אותם", ושוב כותב "וכל המערות שאמרתיהם אחד מאלף ממה שיש אכן אינם ידועים ואשרי מי שזכה לכך", ושוב כותב "וכל זה היה יום ו' טו"ב לאדר ב' ובדאי שהאריך ה' אותו יום כדי להשתשע עם הצדיקים ויכנס תלמיד אצל רבו וראינו מה שלא ראו אבותינו ואבות אבותינו", המשתמע מכך דהיה כאן חזיונות הרגילים אצל הצדיקים, ועי' לעיל סי' פ' מתשובות הרי"ף שיש בחינת השתתחות על קברי צדיקים במראה אלוקים. שהרי כתב כמה פעמים שאין איש יודע אותם, וכתב שהאריך ה' אותו יום כדי שיכנס תלמיד אצל רבו, וגם כתב שהלכו לאלפים של מערות,

עדות ברורה וגמורה בגמרא דסנהדרין דף צו ע"ב שבסביבות ירושלים יש מערות רבות מאוד עד כדי כך שהם מספיקים להושיב שם כל חיל נבוכדנצד, ומלבד זה יש עוד עדויות רבות על כמה שטחים מפורסמים בסביבות ירושלים (עי' לעיל סי' קכ"ב) ולא ראיתי שאלו הדואגים לשלום הכהנים המגיעים פעם בשנה למירון ידאגו גם על שלום הכהנים אשר הולכים סביבות ירושלים יום יום, ולמה נתפסים באגרת עלומה שאין זהותו ברורה כלל, ועוזבים גמרא מפורשת וספרים ידועים מפורשות.

והערך הגדול שאין האגרת עושה שאלה על מירון, דאגרת זו ידוע היה זה הרבה שנים (ונדפס גם בטעמי המנהגים ענייני הילולא דהרשב"י) ולא עשו הקדמונים מזה שאלה כלל.

והראוני בזה גם צילום כת"י ממכתבו של הגר"ד שמידל שליט"א, אשר בו מבואר דאין להתחשב עם עדות זו להחזיק איסורא לכהנים במירון, ראה ההערה^(א).

אבל מה שצריך עיון באמת הוא, לענין סביבות ירושלים, אשר עלי' יש

— הוספות —

וגם זה אחד מני אלף ממה שיש, ואי אפשר ליליד אשה לבקר כ"כ הרבה מערות בכמה שעות. ובודאי אם היה זה ענין שמיימי אין זה אוסר. ועי' שם באגרת שמביא שאמרו שמערת ר' פנחס בן יאיר בצפת היא חלולה מלמטה והולכת עד מירון ששם קבור רשב"י ע"ה ובכל ער"ח עולים כל הצדיקים הקבורים שם. ופשיטא שאין אוסרים הדרך מצפת למירון מפני המערה הארוכה הזו, שכל דברים הללו לאו לאיסור כהנים איתאמרא, ופשוט. [אגב האגרת מתחיל היום יום בשורה "יום ב' ה' לאדר ב' שנת וית"ן ל"ו". צ"ל ו' לאדר ב', כי אותה שנה תק"ב היה ר"ח אדר ב', יום ד' לפי החשבון, וגם בהמשך המכתב משאר התאריכים שנזכר באגרת זו מוכרח בן דצ"ל ו' לאדר ב'].

(ג) בתחילת שנות הנוני"ן יזמו קבוצה של יזמים הקמת בית מלון חרדי בשם "הדר מירון" במורד ההר לדרום ציון הרשב"י (באזור דרך מהדריין). מדובר היה בתכנית להקים בסמוך לבנין ציון הרשב"י מלון מפואר. והננו מעתיקים שני מכתבים מהגאון רבי דוד שמידל שליט"א, בענין זה, הראשון מיום י"ב חשון תשנ"ו, שנכתב למרנן ורבנן הבדי"צ (שליט"א) [צוקלל"ה]. וז"ל: "[פלוני] הציע בפני לפני מספר שנים את תכניותיו לבנות מלון חרדי למהדריין, לצורך העולים לקודש מירונה, בקרקע סמוכה לציון הרשב"י, וביקש עצה והדרכה איך לבנות באופן שלא תהי ח"ו שום פגיעה בקברים ושום חשש לטומאת כהנים, וקיבל על עצמו לזהר בכל זה".

"בדקנו את השטח המדובר, וזכורה שם מערה אחת שנתגלתה לפני מספר שנים, וכוסתה כדי למנוע חיטוט בקברים, ויתכן שיש שם מערות נוספות, ומה עוד שבספרי תיירים יהודים קדומים כתוב שכל ההר הזה מלא קברים".

"מומחים מטעם אתר"ק יעצו לבנות כל הבנין ע"ג אוהל חוצץ (זה בתורת עצה, שמא יש קברים נוספים, וכן"ל, אבל מדינא יתכן שמספיק לעשות האהל חוצץ מעל המערה הידועה בלבד)".

"כן יעצו [=מומחים מטעם אתר"ק וכן"ל] האיך למנוע חפירה שתפגע בקברים, לפי מה שהמלצנו להמנע מחפירות ככל האפשר יתכן שקיימים קברים שלא יתגלו [=ההדגשה במקור] וכו'. עסקינו הוא להנחות במקום שבונים איך לא לקלקל בקברים ואיך לחצוץ מפני הטומאה והורשנו כמ"פ מגדולי תורה וגם ממעכ"ת הבד"צ", עכ"ל.

ולעיל בסימן קכ"ב כתבנו בארוכה ליישב למה מקילין בירושלים. וכאמור במירון אין שאלה כלל דמעולם לא שמענו והוחזק שיש עוד מערות מלבד מה שידוע, ולפיכך בכל מקום שלא ידוע שם מערה אין שום חשש.

ל"ג בעומר של שנת תש"ע, כשחפרו ומצאו קבר ברחבת אהל משה (שטח בצד צפוני של ציון הרשב"י), ועיקר הטענה, דיש לחוש שכל הר מירון הוא בית קברות גדול ויש לכהנים שלא לילך בכל מירון. האם באמת איכא שאלה בזה^(ד).

שאלה ב

בא"ש שנדפס חוברת טהרת מירון - הר המערות^(ט) ע"י מו"ל בעילום שם, והתחיל מי שהתחיל לפקפק שאסור לכהנים לילך בהדרכים במירון, הפקפק התחיל שילהי שנת תשס"ט (ובעיקר קודם

הנה, זה ידוע מאז ומתמיד שמערות רבות נמצאות במירון, ואעפ"כ מעולם לא דנו אלא על עצם הכניסה לקבר הרשב"י במירון (שהמנהג היה שהכהנים נכנסים לשם), אבל בהדרכים עצמן מסביב לא העלה אדם מעולם שום חשש, אע"פ שידועין היו מאז שיש מערות רבות מפוזרות באיזור

— הוספות —

וביום כ' חשון תשנ"ו כתב הגר"ד שליט"א עוד במכתב אחר: כמענה לשאלות בטלפון ובמכתבך מט"ז חשון אמנם כל מה שבקשת מבואר כבר במכתבים שכתבתי בשבוע שעבר וכו' ובכל זאת אכתוב שוב, לפי סדר שאלותיך.

"השטח שהמלון אמור להבנות בו הוא ככל שטח ההר שם, לא ידוע כבית הקברות. אלא שבאגרות של קדמונים כמדומה אגרת הפמליא של בעל אור החיים הק' זצ"ל (אינה כעת לפני), כתוב שיש מערות קבורה רבות במעלה ההר."

"שטח המערה הידועה הוא מחוץ לשטח שבו עומד להבנות המלון - ובכל זאת מן הנכון לעשות "אהל חוצץ" מעל שטח המערה, כדי למנוע מכשול מהעוברים שם, והדבר קל לביצוע, ובטוחני בכך שתעשו זאת." [=הוספת המעתיק, האהל חוצץ האמור הוא רק מעל המערה שנמצאה שם ולא על כל השטחים מסביב].

"עם זאת ייאמר שוב שאנחנו עוסקים רק בהגנת קברים מפגיעה ובמניעת מכשול טומאה לכהנים ומבחינה זו התוכנית משביעה רצון, וכו'". עכ"ל.

(ד) חזרנו על ספרים וחיבורים ולא מצאנו מירון בשם "הר המערות", והוא המצאה חדשה וברותא וליצנות מאתרא קדישא הדין, [וכמו שבתוך הקונטרס גופא יש בו הרבה המצאות חדשות כך שמו נאה לו].

(ה) ייאמר ברורות, שאין המדובר בשאלת מירון אם להתיר הליכת כהנים על גבי קברים, לא על קבר ודאי ולא על קבר ספק ולא על מערה, דפשיטא שכהן אסור לילך על קבר, ולא זה הנידון. וגם שאלה כזה אינו נוגע כלל בדרכי מירון כיון שהקברים אינם על הדרך אלא בצדיהם רחוק מן הדרך, ומקומותיהם נראים וידועים. הנידון הוא רק אם יש לאסור לילך אפילו באותן השטחים שלא שמענו ולא ידענו בהם מעולם שיש שם קבר, האם יש להחזיק כל המקומות של מירון כבית הקברות, אפילו וגם באותן המקומות שלא איתחזק בו איסור ואין ידוע שם קבר, והו הנידון.

מירון הנראים לכל המסתובבים באזור, וחלק מהן מפורסמים גם בספרי התיירים הרבים, וכמו שכותב שם (במבוא לקו' הר המערות שבסוף החוברת טהרת מירון) בזה הלשון "הקונטרס לא בא לחדש דבר כי המערות והקברים לא עתה נולדו, עכ"ל.

ואפילו אלו הכהנים שלא רצו להכנס בפנים (בתוך הבנין של ציון הרשב"י) מ"מ טרחו עצמן לעלות מירונה להיות עומדים מחוץ לבנין, ולא נשמע מזה כלל שאלה לעולם. ואעתיק מדברי הרה"צ המפו' ר' שלמה אליעזר מרגליות זצ"ל, בנו של המפו' הגה"צ המקובל ריא"ז זצ"ל⁽¹⁾, בספר טעמי המנהגים (עניני הילולא דרשב"י עמ' ר"ס) וז"ל, "והכהנים המדקדקים במצוות ואדיר חפצם להשתתף בשמחת רשב"י במקהלות אלפי ישראל יעלו מירונה ואל יכנסו אלא הקודש פנימה רק יעמדו בפתח האהל כלומר לפני פתח החצר החיצונה עכ"ל. ודברים אלו הדפיס עוד בחי' אביו. הרי פשוט הדבר שלא החזיקו מעולם למירון סביב הרשב"י לבית קברות. ובאמת הדיבורים בזה מיותרים שכל אחד ואחד יודע זה, אלא כתבתי זאת לדורות הבאים שלא יחשבו כי שאלת 'דרכי' מירון היא שאלה ישנה, ולא כי אלא זו שאלה שנוצרה לפני שנה שנתיים בלבד וכמו שהדפיס שם (בחוברת הנ"ל עמ' קלד) שיחה (עם אחד מעסקני אתרא קדישא) וז"ל "כל אחד יודע שמאז ומתמיד היו כהנים ובתוכם גדולי

ישראל שכן הלכו לציון ולא היתה שאלה אלא על הכניסה בתוך המערה, אבל בחוץ מעולם לא שמענו שהיה איזה ערעור על זה", עכ"ל.

וליתר שאת הנני מעתיק גם מכתב מהגאון רבי דוד שמידל שליט"א

שמירון אינו ידוע לבית קברות (מתוך מכתב אור ליום כ' חשון תשנ"ו) וז"ל השטח שהמלון אמור להכנות בו הוא ככל שטח החר שם, לא ידוע בבית הקברות, עכ"ל, [כתב זאת בנוגע התוכנית שהיה לפני קרוב לעשרים שנה, שיזמו קבוצה של יזמים הקמת בית מלון חרדי בשם "הדר מירון" במורד ההר לדרום ציון הרשב"י, עי' בהוספות לשאלה א']. ואתה תחזה שכל שטח ההר שם היה פשוט ולא פקפק בו אדם מעולם, עד שמדין ההר למד למקום אחר.

והנה הטעם שבאמת לא עשו מעולם שאלה מזה, הדברים מפורשים בהלכה, שאין מקום לעשות שאלה על מירון בכללות מצד אלו המערות שהיו ידועים תמיד, לחשוש כיון שיש הרבה מערות בהר מירון יש לנו להחזיק טומאה בכל השטחים גם באותן השטחים שלא ידוע שם קבר או מערה, ולחשוש שכולו הוא בית קברות גדול. שהרי מפורש ברמב"ם (פ"ט מהל' טו"מ ה"ו) שהקבר הידוע אינו עושה שכונה ולא אמרו אלא המוצא שלשה בתחילה [היינו דרך חפירה] הוא שצריך בדיקה עכ"ל. כלומר דלא

— הוספות —

(ו) הריא"ז היה בן בית במקום הקדוש במירון עוד לפני תשעים שנה, וכמו שכותב בספרו הילולא דרשב"י מעשה נס נפלא שראה בעיניו בהיותו במירון ביום ל"ג לעומר בשנת תרפ"ג שחל אז ל"ג בעומר ביום השישי עכ"ל, הרי שכבר בשנת תרפ"ג היה הריא"ז כבר במירון.

אמרו דצריך לחשוש במצא ג' קברים ולבדוק כ' אמה, אלא במצא שכונת קברות, וזהו דוקא אם מצא קברים בחפירה אבל קברים ידועים וניכרים אין חוששים כלום (ע"י לעיל סי' קלז-קלח). וממילא כל אותן הקברים שהיו ידועים תמיד אין חוששין מחמתם שיש עוד.

ומה שמצאו בשנת תשס"ט ע"י חפירה קבר באהל משה, ג"כ פשוט שזה לא אוסר שאר המקומות, חדא מפני שהיה רק קבר אחד ולא מצא ג' קברים, ואין מצרפין מה שאינו ידוע עם אלו הידועין, וזאת מלבד דאלו הידועין רחוקים ממה שנמצא ואינן בשיעור מד' ועד ח', ועוד שלא היה זה קבר אלא ליקוט עצמות וזה ג"כ אינו מצריך בדיקה, כמפורש הכל ברמב"ם שם, והדברים פשוטים ואין להאריך בזה.^(ז)

והנה, כמה תמוה מה שראיתי מי שכתב דכיון שנתברר למפרע שנכשלו

כהנים הרבה שנים בשטח אהל משה צריכים לאסור כל מירון. אין אנו יודעים מה הוא שח. דמעשים שבכל יום הן שמוצאים קברים במקום שנתברר שהלכו שם כהנים ואין גוזרים בשביל זה שמעתה לא יצא איש כהן ממקומו בלי בדיקת הקרקע [או שיעשה כיפין אפילו שלא במקום הקבר]. וכי מעולם לא היה מעשה, שלקחו חלב מפרה מסוימת הרבה זמן, וכשנשחטה נמצאת טריפה, האם שמענו שמעתה כיון דאירע מכשול נאסור לקחת חלב עוד משום פרה עד שנשחוט הפרה ונבדקה. וכן הרבה מעשים היה שנודע על בהמה שהיתה טריפה מן הטריפות שאינן מצויות ונכשלו בזה, וכי בשביל זה נעקור הדין ונאמר דמעתה נצטרך שלא לאכול שום בהמה עד שבדקנו אותה מכל הטריפות אפילו מטריפות שאינן מצויות.^(ח)

— הוספות —

(ז) והגם דאז כשחפרו בשטח שנמצא הקבר בסמוך לו מצאו לידו גם בור גדול, ומסתמא היה זה אחד מבורות המים לעולי מירון שהיו סביב החצר כמפורש בספר מירון (ליוסף גלילי) וכתב שם שהוא עצמו עוד השתמש עם אחת הבורות, ומשום חומרא בעלמא כשעשו כיפין על הקבר שנמצא עשו גם על הבור שמא מערת קבורה היא, כי לא נבדק אלא מקופיא מלמעלה והיה נראה ריק, ועכ"פ אפילו לצד רחוק שמא היה מערה הלא כבר כתב הגר"ש שליט"א במאמרו (הנדפס בחוברת טהרת מירון) שאם רואים מערה ולא נפתחה או לא נבדקה כיון דלא ראו ג' מתים מושכבים לא נהגו לחשוש משום שכונת קברות. כ"ש בנידון דידן דחזותו צורת בור היה.

(ח) לא היה ראוי להזדקק לטענות כאלו ולכיו"ב, כשם שאין אנו מתייחסים לעוד "טענות" כיו"ב שבקונטרס. אבל נתכוונתי רק להביא דוגמא למען דעת באיזה מין טענות הם באים לאסור את מירון. ואביא עוד טענה כיו"ב לדוגמא, ת"ח אחד דורש (בספר טהרת מירון) לאסור את כל מירון מכח "מה מצינו" שכל מירון בחזקת בית קברות גדול, מדחזינן דהלל ושמאי אע"פ שהיו מירושלים והם קבורים במירון, א"כ כשם שהלל ושמאי הירושלמיים נקברו במירון הכי נמי כל אנשי ירושלים נקברו במירון. ועוד דורש קל וחומר עפ"י דברי רש"י (בחומש פ' שלח יג, כב) אין לך טרשין בארץ ישראל יותר מחברון, לפיכך הקצוה לקברות מתים. וא"כ הרי גם מירון היא ארץ טרשים ומוכרח מזה שהיה מוקצה לבתי קברות כמו חברון. אמנם איני יודע

שאלה ג

אומרים שנתוודעו לאחרונה (שילחי שנת תשס"ט-תש"ע) כי יש ריבוי של קברים במירון וא"כ הוא כבר בגדר מיעוט המצוי ונתעורר השאלה פן בכל מקום שהולכים שם יתכן שהולכים על מקום קבורה^(ט).

(א) הנה תחילה, יש לנו לומר, דאף גם אם נימא דבריבוי קברים כבר נכנסים לשאלה של מיעוט המצוי, נאף לשיטת החושב כן] זה אינו אלא א"כ נמצא "בחפירה" ריבוי קברים תחת הקרקע, אבל אם יש ריבוי קברים בשדה זו והן ידועים וניכרים ונראין לעין [למי שעובר דרך שם], בזה פשיטא דאין כאן שאלה כלל על אותן המקומות שלא ידוע שם קבר, דמהיכי תיתי לחוש שיש גם קברים תחת הקרקע, והרי כל מה שמצא הוא רק על פני הקרקע. משל למי שמוצא ריבוי בתים בשדה דאף אם ירצה לומר דזה נכנס לדין מיעוט מצוי, וצריך לחשוש שמא יש עוד

בתים, מ"מ פשיטא דריבוי זה אינו סיבה לחשוש שמא יש גם תחת הקרקע הואיל וכל מה שנמצא הוא רק על הקרקע ולא תחת הקרקע. ובכל מיעוט המצוי לא חיישינן אלא לפי מה שידוע שמצוי ולא במה שלא ידוע שמצוי, דפשיטא שאם מצא בבהמות מיעוט שיש להם טריפות הריאה אין זה סיבה לחוש שיש מיעוט שיש להם טריפות בלב, וזה פשוט.

ולבן כל הנידון הזה של מיעוט המצוי תחת הקרקע לא שייך כלל במירון (בכל הדרכים הרגילים ובכל השטחים מסביב), דבמירון לא ידוע ולא נמצא דרך חפירה אלא קבר אחד (בשנת תשס"ט ברחבת אהל משה בצד צפוניו של הרשב"י), וחוצץ מזה לא נמצא בשום חפירה באותו אזור שום קבר יותר מזה ולא ידוע לן (לא לי ולא לאחרים) כלל על איזה קבר באזור הזה שנמצא דרך חפירה בקרקע, דכולן מלבד הקבר היחיד הנ"ל ידועין הן וניכרים הן על פני השדה^(ז). ולאפוקי בדרום דרך מהדירן

— הוספות —

מה יעשה עם הפסוק (יהושע כא) "וַיְהִי לְבָנֵי אֶהֱרֹן וכו' וַיִּתְּנוּ לָהֶם אֶת קִרְיַת אַרְבַּע אַבֵּי הָעֵנּוֹק הַיֵּאָבֶד וכו' וְלִבְנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן נָתַנוּ אֶת עִיר מְקַלֵּט הָרֹצֵחַ אֶת חֶבְרוֹן וְאֶת מִגְדָּלָה."

(ט) עקרי הדברים מה שאנו מבארים כאן נתבאר לעיל (סי' קמ-קמב) באריכות, וכאן זה חזרה בקיצור ובסגנון אחר קצת, ושניהם משלימים זא"ז.

(י) ומה שנתפרסם כתבים וכדו' על ריבוי החפירות במירון ושנמצא בחפירות מערות וקברים ועצמות, כתבו כן על פי מה ששמעו שמועות וחצאי שמועות ובבואה של שמועות, ותוקף של השמועות בהלכה כשמועות, דלאו כלום הוא (עי' לעיל סי' קכ"ג-קכ"ד). ובכר כתב בספר הלכות קטנות למהר"ם חגיז (יור"ד סי' קע"ז) וז"ל קבר אין לו טהרה עולמית אלא שהרבה נאבדו "והרבה משקרים" וזאת בידועים מקדם יש לנהוג בהם קדושה, עכ"ל. והאמת לאמיתו כמעט שלא נשתנה כלום במירון בשנת תשס"ט, דלא נמצא שם אלא קבר יחיד בחפירה בשנת תשס"ט (וגם זה הקבר היחיד לא היה לא מערה ולא קבר אלא בור של ליקוט עצמות), וכל מה שנתפרסם כאילו נתגלו בחפירות בשנת תשס"ט עוד חוץ מזה הקבר היחיד, זהו כזב והונאת דברים כדי למנוע מן הכהנים לילך לשם, אם שכוונתם בשביל מטרות קדושות. ולא ידוע לא לן ולא לכל

באזור שהיה אמור להכנות המלון שם שאלה מזה ואדרכא אתרא קדישא עמדו על נמצאו דרך חפירה (לפני עשר ועשרים שנה או זה שאין שם שאלה^(א), ועכ"פ, לגבי החלק יותר) כמה מערות, אשר בשעתו לא עשו העליון של מירון שהן הדרכים הרגילים

— הוספות —

המתעסקים במירון, אפילו על חצי עצם כשעורה שנמצאת בחפירות לא בשנת תשס"ט ולא בשנים שקודמים לה, וכבר מחו על זה הרבה רבנים על השקרים שמלעיטים ומפציצים. ומה שמספרים שבכל מקום שחופרים במירון מוצאים עצמות, נכונה בדיוק כמו שמספרים שבכל מקום שחופרים באמריקה מוצאים דולרים. (במירון נחפר בשנים האחרונות מאות מקומות, סללו כבישים, הרסו הרים וגבעות עם כלים כבדים, חפרו יסודות לבנינים, חפרו תעלות ביוב ועלקטרי ומים, ויסודות לעמודי עלקטרי, וגדרים וכו' וכו', ולא נמצא אפילו חצי עצם כשעורה). וצריכים לדעת זאת שנתפרסם לאחרונה כלפי מירון הרבה בדויות ושקרים בענין זה, וכל הוראה הכתבים מה שכתבו, וגם רואה המציאות יראה ויבין עד כמה צדקו רבותינו שגזרו אומר שלא לסמוך על שמועות ואפילו אלו הנכתבים על הספר, ואפילו היה הכותב ת"ח אם כתבו מפי השמועה. ואנן היינו שם במירון כמה פעמים ובדקנו וחקרנו בחקירות ודרישות ובראיית העין וראינו ושמענו הדברים מאלו שיודעים, ובכללם מהרב ציפער שליט"א שעליו סומכים עצמן גם מהכותבים, וכך גם אמר והראה לנו שהקבר היחיד שנמצא בחפירה הוא רק באהל משה. וראה גם בשיחה מאלפת של הרב שלמה ציפער שליט"א שנדפס בחוברת טהרת מירון, שמזכיר ג"כ רק קבר אחד ויחיד שנמצא שם והוא ברחבת אהל משה, ותו לא הזכיר כלל על עוד איזה קבר שנמצא בחפירה חוץ מזה, כי באמת לא נמצא עוד כלום בחפירה, שאר הדברים שנכתבו שם הם גילויים על עוד מערות שנשמעו מאיזה אנשים שיודעים שיש מערות, כלומר מערות עפ"י שמועות וחצאי שמועות, דעכ"פ ודאי שאין בכוחם להחזיק טומאה אפילו למקומם כ"ש לחוץ למקומם (וכמו שנתבאר לעיל). אבל מ"מ בחפירה לא נמצא שום דבר, לא בחפירה זו ולא בחפירות אחרות באזור זה, ואע"פ שהיה שם הרבה חפירות במשך השנים, ובשנים האחרונות בפרט. כתבנו כל זאת כדי להודיע לדורות הבאים שהתיאוריות המבוארים בענין מירון תשס"ט אף בספרים נדפסים, ואף גם מת"ח שכתבו ג"כ לפי השמועות, שכולן בחזקת דברי כזב. ואנן כותבים הדברים כעת, ודורשים זה ברבים (עי' פירש"י בחומש תחילת פר' דברים ד"ה לכל ישראל דו"ק), כשעדיין אפשר לברר הכל, כדי שכל מי שרוצה לפקפק על הדברים מכובד לעלות לחפש את הקברים הללו ולהראותם - כלומר להראות באצבע איה והיכן הם - אמנם אל יביא לנו קברים על סמך שמועה מזקני מירון או מזקני צפת או משאר שמות וכל חניכא דאית להון, דבכל אלו השמועות יתעסקו בהם אחרים, ואנן אין לנו עסק בזה.

(י"א) עי' שאלה א' הוספה ג'. וגם בט"ז אייר תשס"ח היה מושב ביד"צ בנידון דרך מהדרין, דהיו מי שפקפקו על דרך מהדרין, מחששות של שכונת קברות, והזמין הביד"צ את הרב ציפער (מעסקני אתרא קדישא מירון) בבי"ד, וביטל טענתם לפני ב"ד, הרב ציפער טוען אז (אנו מצטיים הלשון כפי שהוא בהפרכי-כל של הבי"ד): "אין יכול להיות שם קברות [=היינו על הכביש בדרך מהדרין] ובפרט לא שכונת קברות". והמשיכו הכהנים לילך אז (כל פרטי הדיון נמצא בלשכת הביד"צ תיק מס' 245). ולא נתחדש באתו אזור שום דבר. מ"מ בדברינו כאן אין אנו מדברים בדרך מהדרין, כיון שדרך זה אין רוב העם הולכים שם רק בל"ג בעומר. וגם אין אני יודע בבירור מה המצב שם ומה מצאו ומה לא, ועל פי שמועות אין אני אומר שום דבר.

חוששין למידי, א"כ פשיטא שג' לא דוקא אלא ה"ה אפילו מצא אלף ורבכה^(יב).

ובכלל לא ידוע לנו ולא שמיע לן בשום מקום בתורה כשאמרו ג', שיהיה חילוק בין ג' ליותר מג'^(יג), ולגבי וסתות קיי"ל דאם ראתה ליום כ"ה ג"פ רצופין קובעת ואם לא היה רצופין אינה קובעת, ולא שמענו שאם ראתה הרבה פעמים ביום כ"ה נעשה מיעוט המצוי וחוששת ליום כ"ה אע"פ שלא קבעה ג"פ רצופין. ה"נ כאן, ומנא לן להמציא חידוש דיהיה חילוק בין ג' לריבוי.

ג) והנה מלבד מה שנתבאר להדיא במשנה וברמב"ם דלגבי מציאות קברים תלוי הכל בנמצא "שכונה", ובדליכא תורת שכונה אינן אוסרים אפילו בריבוי. הרי באמת כל עצם הרעיון דיש בתורה אפילו בדינים אחרים איזה דין מושג של "ריבוי" איסור, ולריבוי איסור זה יש איזה כח בהלכה, לא שמענו, וליכא לא בש"ס ולא בפוסקים, דבכל התורה יש רק מושג של רוב, היינו רוב העולם, רוב עיר, או אפילו רובא דאיתא קמן [כגון אם היו טוענים שרוב השטחים במירון יש בו איסור], אבל ריבוי בפני עצמו [דהיינו שיש עשרה יחידות של איסור או חמישים או מאה של

הרי לא נוגע שאלה זו כלל, עד שנחפור ונמצא ריבוי קברים תחת הקרקע (גם לשיטתו), ובינתיים לא נמצאו ולא נתגלו מתחת הקרקע באותו אזור אפילו ג' קברים, וכ"ש דליכא עדיין ריבוי מציאות בחפירה, ממילא השאלה של ריבוי קברים לא נוגע ממש במירון באותן הדרכים הרגילים.

ב) ולגוף הדין נכלומר גם אם היה האמת שמצאו ריבוי קברים בחפירות], כבר כתבנו לעיל (סי' קמ"א וסי' קמ"ב) דנראה מן הסוגיות דאף בשדה שנמצא בחפירה הרבה קברים תחת הקרקע אין מוציאין השדה מחזקת טהרה אלא בנמצא ג' קברים סמוכים זה לזה בשיעור מד' ועד ח', וכדאיתא ברמב"ם (פ"ט ה"א) בדין מצא מתים רבים בגומא אחת וכו' או שמצא הרוגים וכו' דשאר השדה בחזקת טהרה כשהיתה קודם שימצא, ע"כ, הרי מבואר באר היטב שאפילו אם חפר אלף פעמים ומצא אלף הרוגים אינו חושש כלום במקום שלא חפר ולא מצא, דכיון שאין במקום זה סימני שכונת קברות (דהרוגים אינו עושה שכונה) אינו חושש בשאר השדה גם אם נמצא ריבוי. והבאנו עוד מן התוספתא פט"ז (ה"ב) מבואר להדיא דאפילו מצא יותר מג' ואין ביניהם מארבע אמות ועד שמונה אינו שכונת קברות ואין

— הוספות —

(יב) ומבואר בראשונים עוד שאפילו מצא שכונה ממש עם הרבה קברים אינו בודק אלא עד כ' מתחילת הקברים, ואם הבית קברות נמשך כ' אמה שוב אינו בודק כלום, ואף דהרמב"ם חולק וס"ל דבודק מן האחרון שמצא אבל עכ"פ יותר מכ' אמה אינו בודק אפילו מצא שכונה גדולה מאוד.

(יג) כלומר גם ללא הראיות הנ"ל שנתבאר דכל דליכא דין שכונה אין חילוק בין ג' למאה ויותר, הרי גם עצם סתימת הדברים מוכרח כן.

איסור בשטח גדול הוא שום כלום, ולא מצינו דמספיקים קובעים אלא ג' לענין חזקה, ולענין שלשה לברכת הזימון, ועשרה לענין דבר שבקדושה, או ענין ריבוי האמור ברוב עם הדרת מלך שיש כח בריבוי, או לענין הצדיקים שבסדום אם יש חמישים וגו', אבל לגבי איסורים בדיני רוב ומיעוט, הריבוי לא נמדד אלא באופן יחסי ולא לפי מספר יחידות, דגם אלף קברים נקרא מיעוט ביחס לשטח גדול, ועשר קברים נקרא ריבוי ביחס לשטח קטן.

וגם במקום דחיישינן אפילו למיעוט, מ"מ לעולם המיעוט נמדד באופן יחסי, דהיינו כגון בתערובות איסור שמשערים בששים (ויש דברים שמשערים במאה ובמאתיים), הרי הריבוי ומועט לא נמדד ביחידות, אלא משערין ששים ביחס לכל מה שנכנס לספק. ולפיכך סברת האומר שיהיה נפקא מינא בין עשר קברים בשטח קטן לחמישים קברים בשטח גדול, דומה כמי שאומר שיש חילוק אם נפל "טיפה" של חלב לתוך קדירה של בשר ויש בו שישים אז מותר כיון דליכא טעם ובטל בשישים, אבל אם נפל "בקבוק" לקדירה שזה כמה אלפים טיפות חלב בתוך שישים, זה כבר ריבוי ואסור, הנשמע כדבר הזה.

ולכן לפי המבואר בתוספתא התם שאם במצא עשר קברים מפוזרים, אם אינן בתנאי שכונה, אין מחזיקין ריעותא ואין צריך לבדוק, א"כ הרי עשר זה ריבוי קברים הוא כמו חמישים בשטח גדול, ואעפ"כ לא עושה חשש. דהרי מצא עשר

קברים מפוזרים אפילו היו מפוזרים בשטח של חמישים על חמישים מטר, אין אוסרים כלום מאלו החמישים מטר ואין אסור רק מקום הקברים עצמן, ובואו חשבון הרי העשר קברים הללו ביחס לחמישים קברים על שטח גדול הוא הרבה יותר ריבוי, דהנה קבר הוא מטר מרובע נלחשבון סתם קבר אמה רוחב, וד' אמות אורך, שהוא השיעור האמור במשנה בבא בתרא ק' ע"ב, נמצא שעשר קברים בשטח של חמישים על חמישים, הקברים הן 0.4 אחוז מן השטח, ואם זה נקרא מיעוט, הרי כל שכן שאם נמצא חמישים קברים בשטח של ג' מאות על ג' מאות אינו אסור, דהן יותר מיעוט מן העשר שבחמישים על חמישים, שהרי החמישים קברים המפוזרים בשטח של ג' מאות על ג' מאות הוא רק 0.05 אחוז מן השטח. וכ"ש לפי מה דמוכח בתוספתא דאפילו היה העשר קברים מפוזר בשטח יותר קטן כגון על עשרים בעשרים מטר דאז הקברים ביחס לשטח הוא 2.5 אחוז וזהו ריבוי גדול ואפי"ה אין אוסרין העשרים על עשרים מטר, א"כ, כ"ש שחמישים קברים על חמישים קברים בשטח גדול הוא מיעוט. והארכנו בזה לעיל (סי' קמ"ב) ועי' שם מה שהבאנו בדין עיר המוציאה ג' מתים וכו'.

ובהבטה שטחית יש מקום להתבלבל מדין מיעוט המצוי דהתם חזינן

"לכאורה" דריבוי יש לו איזה משמעות, לכן נבאר ענין רוב ומועט המצוי, מה הוא גדר קביעת רוב ומיעוט, דלא נתבאר דבר זה בפוסקים בבירור האיך קובעים בדברים דליתא קמן שהרוב מהם הוא כך והמיעוט כך, וגם איך קובעים את המיעוט אם הוא

מצוי או אינו מצוי, דהרי אי אפשר לאסוף את כל המין ולשחטן ולבדוק. ומה דמצינו בחז"ל ענין חזקת רוב, כגון רוב בהמות כשרות, ומיעוטן טריפות, או כגון רוב המצויין אצל שחיטה מומחין הן ומיעוטן אינן מומחים, רוב בעילות אחר הבעל וכו', לא נתברר בפוסקים האין קבעו חז"ל דבר זה, אבל הא פשיטא לן דאין זה מפני שקבעו כל הבהמות שבעולם ושחטו את כולם ומצאו שיש רוב ומיעוט. וכן נמי לא אספו כל הטבחים ובדקו אותן.

אבל הדבר פשוט שבדקו רק חלק מן הבהמות, ולפי מה שמצאו בחלק אחד קבעו שכן הוא נמי בשאר החלקים שבכל העולם, וכן בהטבעים הנמצאים בבני אדם עמדו על המחקר בחלק קטן מבני אדם, כמה אחוזים מהחלק הקטן הם אנשים נאמנים וישרים וכמה מהם הם עזי פנים וכדו' ולפי מה שמצאו בחלק זה שבדקו, כך קבעו שכ"ה בשאר חלקי המין שבכל המדינה או שבכל העולם [ואפשר נמי שחכמינו ז"ל לא הצריכו בדיקה בפועל ואולי ברוח הקודש או לפי סברות]. וזהו באמת באופן כללי כיום השיטה שכשרוצים לעמוד על מחקר תכונות מיני בעלי חיים ומיני צמחים, ומיני אנשים, עושים מחקרים על חלקים קטנים מן המין ולפי תוצאות הבדיקה בחלק קטן כן מחזיקים שכ"ה שאר החלקים.

והנה שיטת הבירור הזה, אינה קשור ל"ריבוי" שמצא, דהרי תראה דאפשר לקבוע עפ"י שיטה זו המצב של הרוב הגדול אפילו ע"י מועט שמצא, כגון כפר שמגדלין בו מליון עופות, אם יקח

מעשר מקומות שבכפר (על דרך משל) עשר עופות מכל לול, וישחוט אותם וימצא בכל עשר טריפה אחת, הנה הוחזק שיש עשר אחוז טריפות בכל המליון. יוצא מזה שע"י שמצא עשר טריפות מתוך מליון שהוא מיעוטא דמיעוטא הוחזק שבכל המין יש בתוכו עשר אחוז טריפה, היינו שבכל עשר מהן יש טריפה אחת. ויתכן נמי דאפשר לקבוע כמו כן אפילו אם יקח מאה עופות וימצא שם טריפה רק אחד, עפ"י זה יהיה נקבע שיש אחוז אחד בכל המליון, הרי שבמציאת טריפה אחת מחזיק שכך ימצא עוד בשאר העופות אחד ממאה. הרי למדנו בעצם שקביעת מצב המין כולו ממה שמצא בבדיקתו לא תלוי כלל בריבוי שמצא, ולא הריבוי הוא הגורם.

וביאור וטעם הדבר (האין המועט קובע על הירוב) הוא שבאמת כשאנו בודקים חלק קטן מכל המין, וקבלנו תוצאות, אז בעצם הבדיקה אינו מראה לנו אלא זה החלק שבדקנו, ומה שאנו יודעים מזה מצב שאר המין זהו רק מפני שאנו יודעים שטבע המין שכל המין שוה ולכל הקבוצות תכונה אחת. וביתר ביאור, כל ענין בירור מצב ותכונות המין ע"י בדיקת המועט, הוא דומה ממש על דרך משל, כשאדם רוצה לברר מהו טעמו של המים של טבריא (ים כנרת) האם מלוחים הן או מים מתוקים שיפה לשתות, אז יכול ליקח כוס אחד ולטעום לגימה קטנה וכבר יודע שכ"ה טעם כל המים שבכנרת. וכן קדירה גדולה של מרק אם רוצה לבדוק אם טעמו משובח, מספיק שיטעום טיפה מן המרק ויודע הטעם של כולו. ולכאורה אין באמת

יועיל הבדיקה שעשה חד פעמי ובכוס חד פעמי ובלקיקה חד פעמי וטעם מעט מים מן הכנרת הגדול ועי"ז קובע בדעתו שכל המים שבימה של טבריא טעמו כטעם הלקיקה הזה. אך התירוץ פשוט מפני שידעינן הטבע שכל מי ים כנרת שוה בטעמו וממילא סגי בבירור מקצהו לידע הטעם בכולו. ומכח זה פועל כל הבירורים שעושים מחלק אל חלק אחר, כגון בבדיקת עופות כנ"ל, אין בדיקת המועט מועיל לידע את תכונת כולן אלא אך ורק מצד דידעינן שכך הוא טבע מין העופות (שמתגדלים במקום אחד ואוכלים ושותים מין אחד) שתכונת כל העופות שוה, ומה שנמצא בבדיקה במאה עופות נמצא גם בכל קבוצה של מאה עופות מתוך אלו המליון, ולא ריבוי ולא מועט מחזיק כאן, רק בירור המציאות בקבוצה אחת, זה מגלה לנו מצב השאר, בדיוק כמו שלקיקה מים כנרת מגלה לנו הטעם של כל המים כולו.

והנה פשוט דאין שום מנין לבדיקות דהיינו כמה בדיקות צריכים לעשות כדי לברר מצב חלקי ולקבוע תכונתו, ועי"ז לדעת מצב השאר, אלא באמת זה תלוי איזה בדיקה, למשל כדי לדעת כמה אוכל צריכים בשביל מליון עופות [בתוך מליון יש כל הסוגים גדולים וקטנים וכו'], יתכן שיהיה סגי במה שיבדוק שלשה או חמשה מן התרנגולים כמה אוכלים ביום אחד, ולפי תוצאה זו ידע שכל חמשה מן המליון אוכלים כך, אבל כדי לדעת כמה טריפות יש ביניהם אפשר דלא סגי בבדיקה של חמשה, וצריך מאה, ואפשר דלא סגי אפילו במאה אלא צריך ריבוי של בדיקות עד שיתגלה לו. וכבר הבאנו

דוגמא שיש בדיקה שאפשר לבררו אפילו בפעם אחת כגון טעם הים כנרת, או טעם של משאית עם שוקלד הבא מביח"ר אחד שיכול לטעום טיפה מן השוקולד ויודע את טעם כל החפיסות. אבל אם ירצה לדעת כמה דגים יש בים כנרת הרי יצטרך לזה ריבוי של בדיקות ואז יוכל להתברר לו דבר זה כשידע טבע הים וטבע הדגים וכדו'.

ממוצא הדבר נתברר לן דליכא דין כזה דריבוי של יחידות יש לו איזה כח ואיזה משמעות, והבדיקות שמברר לן אם יש מיעוט המצוי, לא תלוי במה שנמצא ריבוי, אלא אדרבא אפילו בירור בחלק קטן מן המין ומצא מועט אפשר כבר לדעת מצב כל המין, וקובע שיש מיעוט המצוי בכולו. איברא דיש מיני בירורים דצריך לעבור ריבוי של בדיקות כדי לברר החלק המועט, ולפעמים יצטרך לבדוק חלק יותר גדול כדי לברר מצב כל המין, אבל זה לא מחמת דבעינן ריבוי כדי להחזיק בהשאר, אלא כל מין בדיקה לפי ענין הטבעים דיש מיני בדיקות שאי אפשר לברר התכונה של המועט עד שירבה בבדיקות, ואחר שכבר יודע התכונה של המועט יודע השאר לא מצד שמצא ריבוי אלא מצד שטבע כולן כטבע המועט וכמו שנתבאר, וכנ"ל, ופשוט.

ועוד למדנו מכל הדברים שכל המושג הזה שחלק אחד יקבע לנו את מצב החלק השני, אינו אלא בדבר שהטבע הוא שכל החלקים דומים זה לזה, דוגמת טעימת מרק מן הקדירה שטבע המרק שבקדירה שהטעם מתפשט בכולו שוה,

וכדוגמת בירור של מיעוט המצוי של טריפות הריאה או של תולעים בפירות, שהטבע הוא שכמצב חלק אחד כך הוא מצב שאר החלקים [אם נתגדלו במקום אחד וכדו'], אבל דבר שאין בו טבע שיהיה אי אפשר בשום אופן לקבוע מצבו על פי מה שחקר ובדק ומצא בחלק אחד, ואין מציאות כזה בתורה שביורר המציאות בחלק זה יגלה לנו המציאות בחלק השני (גם אם מצא בחלק זה מיעוט או ריבוי) אם אין שם טבע ומנהג העולם השהו בכל המין.

ומשום הכי לא הבנתי כלל המושג של ריבוי קברים במירון, למאי כוונתו, שאם כוונתו לומר דהרבה קברים יש לו כח להחזיק איסור גם במקום אחר שלא נמצא, הרי לא מצינו דין כזה בשום מקום דריבוי של מספר יהיה סיבה להחזיק שיש עוד, ומהיכן למד וראה שריבוי בעצמו יהיה סיבה לבדוק. שאם הדין נותן שקרקע שיש בו קברים הוא סיבה להחזיק גם בשאר הקרקע, ודומה חלקי השטחים במירון כמו נמצא במועט עופות כמה אחוזים של טריפות, שמחזיקים דגם בשאר העופות שלא נבדקו נמצא אחוזי טריפות כך, א"כ לא תלוי הדבר בנמצא ריבוי או מועט, וכמו שנתבאר שבעופות וכדומה לא יהיה חילוק אם נמצא עשר אחוזי טריפות או עשרים, אלא שאם נמצא עשר אחוזי יחזיק השאר בעשר אחוז ואם ימצא עשרים אחוזי יחזיק השאר בעשרים אחוז, וא"כ גם בקרקע אם הדין נותן דקצת קברים בקרקע מחזיק גם שאר הקרקע בקברים, אין נפקא מינא כמה מצא, אלא שאם מצא ארבעים קברים יחזיק השאר בארבעים, ואם מצא חמישים יחזיק השאר בחמישים.

אבל האמת דבקברים לא יועיל מבירור המצב של חלק מן השדה להחזיק ע"ז גם שאר השדה שהוא ג"כ כיוצא בו, כיון שקברים בשדה אינו בא מטבע הבריאה, שקרקע אינו מגדל קברים, ואין הטבע מחייב שאם יש מאה קברים לפנינו בחלק זה יש עוד כיוצא בו במקום אחר. ומפני זה העמידו חז"ל בקברים דתליא מילתא רק במצא ג' קברים שהיא הוכחה לבית הקברות מצד עצמו, ולא חיישינן אלא לכ' אמה [אם הקברים שנמצאו לא היו ידועים] ולא יותר, ואף גם אם מצאו בית קברות גדול לא חששו שמא יש עוד בית קברות סמוך לה, אלא חששו לבית הקברות אחד בלבד דהיינו כ' אמה, ולא חששו לומר דכשם שיש כאן בית הקברות כך יש עוד מערת בית קברות סמוך לה, דכאמור דבכל התורה כולה לא מצינו שחלק אחד יגרום לנו לחשוב גם על החלק השני שהוא כמותו אלא כשהחלק הראשון מחייב מצד הטבע שכך הוא גם בחלק השני, דומיא דהטועם חלק מן התבשיל מחזיק שכך הוא הטעם גם בחלקו השני, וכמו שנתבאר.

וממילא פשוט וברור שאין הקברים שבחלק מן הקרקע (בין רב בין מעט) מחייב שום חיוב בדיקה, ואין כאן שייכות למיעוט המצוי, דבעלמא לא מחייבין בדיקה אלא בדהוחזק לן שיש מיעוט המצוי של איסור במין זה, ולפיכך חיישינן לה, כגון בטריפות הריאה של בהמה, הרי ידעינן בודאי שיש במין זה מיעוט מצוי של טריפות [דכשם שיש חזקה שרובן כשרות יש חזקה שמיעוט המצוי טריפות], אבל בקברים הרי ע"ז אנו

דנים כאן אם בכלל הוחזק קמן דיש מיעוט המצוי באותן החלקים שלא ידוע לן, דהרי בקברים שאין כאן טבע המחייה שיהיה דומה חלק זה לחלק אחר אין הבירור החלקי מברר כלום על טיבו של החלקים האחרים, וממילא אין ידוע לן כלל שיש מיעוט המצוי בקרקע כדי שתחייב בדיקה (ט').

ומעשים בכל יום ששונים חלב מן הבהמה בלא בדיקת הריאה של הבהמה מה"ט, אע"פ דאסור לאכול הבשר בלא בדיקה, וכתבו הפוסקים בדדיקה וחפירה הוה בגדר אי אפשר נכ"ש מחלב אע"פ שאפשר לשחוט ולבדוק הפרה ולשתות החלב, זה נקרא אי אפשר משום פסידא, ופשוט (עי' לעיל סי' קכ"א, קכ"ב).

וחוץ מזה כבר כתבנו למעלה דאף לו יהא דאיכא בזה משום מיעוט המצוי הרי במקום שאי אפשר לבדוק אין בודקין,

ולחלבה פשיטא שאין שום היקש של שכל וצד סברא להחמיר יותר ממה שמבואר בש"ס דאם מצא בית

— הוספות —

(יד) הניחא אילו היינו יודעים שהיה להם מנהג קבוע בזמנם בענין עשיית מערות בהרים, אז שייך שהמיעוט שמצא יהיה הוכחה בשאר, דהיינו כגון אם היינו יודעים שהיה מנהג וסדר בזמניהם שלא היו חופרים בהר פחות מאלפיים מערות (עד"מ), והיה המנהג בזמנם שכל העיירות והכפרים מכל הסביבות היו מקבצים מתייהם במקום אחד דוקא ובהר אחד דייקא, עד שנדע שהסדר והמנהג היה בזמנם שהיו הרים מיוחדים לחפירות מערות וכל הר של מערות היה מלא מערות, כה"ג היה שייך שיהיה המערות המצויות באיזה הר עדות שיש במקום זה עוד הרבה מערות, אחרי שידענו שכך היא טבע ומנהג אנשים אז שאין עושים בית קברות פחות מאלפיים מערות על דרך משל, ואז (ר"ל אם באמת היה כן המנהג) כדי לקבוע שכול ההר הוא בית קברות גדול, באמת לא היה צריך להמצא בשדה ריבוי של קברים שאפילו היה מוצא רק מערה אחת כבר מספיק לקבוע שכולו בית הקברות, שאין הדבר תלוי בריבוי קברים ומועט, שאם ידוע לן המנהג הזה אין חמישים קברים מדברים יותר מאחת, אחרי שידענו שסדר העולם הוא שאין חופרים מערה יחידית בהר, אבל אם לא ידוע לן שהיה מנהג בזה לייחד כל המערות של המחוז בהר אחד, ושהיה עושים כל בית קברות גדול כהר הזיתים וכדו', אלא כל בית קברות שונה בגודלה ואין בזה שום סדר ומנהג בעולם כלל, ואדרבא ידענו שלא היה דרכן לעשות בית קברות גדול דוקא, דמשוה"כ אין בודקין לעולם יותר מכ' אמה אפילו מצא בית קברות, וכן לא מצינו בשום מקום שהיה קפידא לעשות כל המערות בהר מיוחד למערות, ואדרבא משמע בכמה מקומות שהיה מנהגם שכל כפר קטן עשה לו מערה אחת או שתי מערות בכפר שלהם, ולא היה אצלם מנהג וסדר לאסוף כל המתים מכל הכפרים והעיירות במקום אחד דוקא (כנהוג היום בהרבה מקומות). וממילא פשיטא דלא מהני לן מה שמצא קברים שלשה או עשר או עשרים או חמישים להוכיח שכן יש עוד, דמהיכי תיתי, וכי יש בזה טבע ומנהג. וכי מי גילה רז זה שבמירון היה ישוב של אלפי בני אדם, ושכאן בהר הזה היה הבית קברות שלהם, והקברים שאנו רואים בשדה מעיד לנו רק על מה שאנו רואים, דהיינו שיש כאן כך וכך מערות, אבל אין זה אומר כלום לגבי מה שלא ידוע לן, כל זמן שלא ידענו איזה מנהג ודרכן של בני אדם באותן הזמנים. דבדבר שאין בו מנהג וסדר ידוע אין שום הוכחה ממה שמצא על מה שלא מצא בין מצא אחד או שלשה או חמישים או מאה, ופשוט.

יותר ממירון, ועדיין מוצאים שם תמיד, וסכום כל המערות שיש אתנו היום במירון הידועים, הוא הרבה פחות מאותן המקומות בצפון ירושלים [הנני נאלץ לא לדבר על מקומות מגורים וכדו', וכבוד הסתר דבר]. על אחת כמה וכמה במירון דרובא דרובא של המערות שם הם קבר הידוע שהיה ידוע תמיד, וקבר הידוע אינו מצריך בדיקה, וכבר ביארנו שכ"ה באמת מפורש בגמ' וברמב"ם שאין בזה שום חשש. והרבה יגעתי להבין טעם המפקפק עפ"י טענת מיעוט המצוי^(טז), ולא עלתה בידי וכמו שנתבאר^(יז).

הקברות עתיק מזמן המשנה [דהיינו ג' מתים לפחות בשיעור מד' ועד ח' אמות] מחזיקים טומאה עד כ' אמה ולא יותר, ודוקא במצא דרך חפירה, ותו לא מידי^(טו).

וביותר שעד עכשיו לא שמענו מרבותינו איזה פקפוק לילך לכהנים במירון, וגדולים וצדיקים הלכו בה תמיד^(טז), אע"פ שידענו תמיד שיש שם הרבה מערות, וכן נוהגים כן אפילו בירושלים עד היום במקומות מסויימים סביבות ירושלים שידוע שם מערות, אע"פ שכבר נמצאו "בחפירה" במקומות הללו הרבה מערות

— הוספות —

(טו) עי' לעיל סי' קכ"ט בדין בתי קברות של זמנינו די"א שיש להם שיעור אחר. אך עכ"פ, במירון עסקינן בקברים מזמן הקדמון, ובזה פשיטא דאזלינן בתר השיעור האמור בש"ס.

(טז) וכבר אמרנו דאין שום וטעם לריח לחלק בין נמצא שם ארבעים וחמשה [קברי] הצדיקים לחמישים [קברי] הצדיקים, שאם ירבון חמשה התשחית בחמשה את כל העיר, בתמיה.

(יז) ויעידו ע"ז ידידי וחבירי בישיבה, שהרבה טרחתי להבין דבריהם וחפשתי כל מיני צדדים לנסות ולהבין, ופלפלתי בזה עם חבירי, כי ב"ה כך דרכינו "לשמוע" מה שאחרים אומרים ולרצות להבין, והייתי מתעסק בדבר זה זמנים טובא, ובעניי לא יכולתי לקבל שמץ של הבנה בטענת ריבוי קברים ומיעוט המצוי בענין זה, והרבה כתבתי ע"ז ומה שכתבתי כאן היא מועט דמועט.

(יח) ואף אמנם שאחר שרואים הרבה מערות יש אולי מקום בלב על הסתברות מסויימת דאיכא עוד עכ"פ, בדרך יתכן ובדרך אפשר, וקצת רגליים לחשוב לכאן יותר ממקום אחר, אבל משום זה אין חייבים בדיקה, כי מיעוט המצוי שאמרו לבדוק אינו חשש שמא איכא מיעוט המצוי, אלא מועט המצוי הוא דבר ודאית והוחזק שיש מיעוט המצוי, כגון בטרפות הריאה אין חשש שמא יש מיעוט המצוי אלא הוחזק לן בודאי ששכיח במין זה בעולם מיעוט מצוי, רק לא ידעין אם המיעוט נמצא כאן או במקום אחר, אבל מחמת חשש "שמא איכא מיעוט המצוי" לא מצינו בכל התורה חיוב בדיקה, וגם לא מצד הסתברות. ובאמת מעולם היה מקום בלב כל אחד לחשוש במירון שמא יש שם קברים, ואפי"ה לא העלו מעולם הלכה לאסור הליכת כהנים לשם, ולא מנעו הליכת הכהנים לשם, הואיל ומצד הדין כל שלא ידוע אין חוששים. וכן הוא גם בשאר ערי ישראל שלא חוששים אף שידעו שיתכן שימצאו שם. וזה הרבה שנים שאין חופרים במירון אלא עם פיקוח. עוד לפני כמה עשרות שנים [כמדומה לי שזה היה בשנת תשל"ג כפי שמונח בזכרוני שאמר לי ר' נח שטרנפלד] כשהקדש הספרדי הוסיפו אגף גדול בציון הרשב"י העמידו אז משגיח את הרב נח שטרנפלד שהוא יעמוד בחפירת היסודות שמא יתגלה משהו [ולא נתגלה כלום] [שמעתי מר' נח בעצמו]. וכך היה גם בתחילת התוכנית בהקמת המלון

ומזב לנו לסיים סימן זה בדברי קדשו של רבינו החתם סופר ז"ל (שו"ת ח"א סי' קפ"א) וז"ל, "וכך יפה לנו שלא להבעית את ישראל בחדשות שלא שיערו אבותינו, ומלתי כבר אמורה החדש אסור מן התורה בכל מקום" עכ"ל, ועוד לו דברים כדרכונות כיו"ב (בחיו"ד סי' י"ט) "אין למהר לחדש איסור כי מנהג ישראל תורה היא והכלל החדש אסור מן התורה בכל מקום והישן ומיושן משובח ממנו".

— הוספות —

בדרום דרך מהדרין, ביום י"ד תמוז תשנ"ה, התקיימה אסיפה בביתו של חבר הביד"צ הגאון רבי משה הלברשטאם זצ"ל בהשתתפות הג"ר עזריאל אויערבאך שליט"א ועוד רבנים מפורסמים גדולי תורה, עם יזמי הקמת הבית מלון, ונקבע שם ועדת רבנים לניהול עניני המלון בדרכי התורה וההלכה. יש בידינו צילום מקורי מן ההחלטות של אותה אסיפה שעליה חתומים הרבנים הנ"ל ולצידם יזמי המלון. אנו מצטטים מן המסמך משפט זה: "בניית המלון בתיאום עם אתרא קדישא בענין בדיקת השטח מחשש קברות ומקום שיש אפשרות לכניסה לכהנים ללא חשש וגם את המשך הקמתו שבכל שלב עפ"י ההלכה". שבועיים ושני ימים אחרי כן, ביום כ"ט לחודש תמוז תשנ"ה, בעקבות האסיפה הנ"ל, נתפרסם "מכתב ברכה והמלצה" מאת רבותינו הגאון הביד"צ, ה"ה הראב"ד רבינו הגרי"מ דושינסקיא, רבינו הגרי"י פיישר, ורבינו הגרא"ד הורביץ, ובהצטרפות הגאב"ד רבינו הרמ"א פריינד זצוקל"ה עם תמיכה נלהבת בבניית המלון, הביד"צ מרים את חשיבות הפרוייקט ומציינים "למרות כל ההפרעות". שוב אנו מצטטים שורה אחת מן המכתב מה שחשוב לנו כאן: "החפירות והבניה המה בהתאם עם 'אתרא קדישא'. יש אתנו עוד מכתב כת"י הגאון רבי דוד שמידל שליט"א, מיום י"ב חשון תשנ"ו, שנכתב למרן רובנן הביד"צ שליט"א [זצוקל"ה]. וז"ל: "[פלוגין] הציע בפני לפני מספר שנים את תכניתו לבנות מלון חרדי למהדרין, לצורך העולים לקודש מירונה, בקרקע סמוכה לציון הרשב"י, וביקש עצה והדרכה איך לבנות באופן שלא תהי' ח"ו שום פגיעה בקברים ושום חשש לטומאת כהנים, וקיבל על עצמו ליזהר בכל זה". מכל הנ"ל אנו רואים כאן בעליל שאתר מירון ידוע היה תמיד לאפשרות וסבירות גבוהה על מציאות של קברים ומערות שאינן ידועים, עד שעוד טרם התחילו לחפור טרם נתגלה או נמצאו משהו בחפירה, התנו תנאי קודם למעשה שהחפירות יהיה שם עם השגחה ופיקוח מאתרא קדישא, ואפילו הכי לא אסרו הליכת כהנים לא שם ולא בשאר דרכי מירון. ובאמת סבירות גבוהה לקברים מוחבאים תחת הרגלים יש בהרבה מקומות בירושלים ובבית שמש ובמודיעין ובשאר אתרים עתיקים ולא ראינו ולא שמענו מזקנינו להזהיר ע"ז הכהנים. והננו להוסיף עובדא אשר ידענא מכבוד אבא מרי הגאון זצוק"ל דלא היה נוחא ליה בתיקונים שרוצים לעשות במירון דרך חפירה בחשש שמא יפגעו בקברים, ואעפ"י לא שמענו מעולם ממנו דיהיה איזה שאלה בהליכת כהנים אע"פ שבאמת יש סבירות של קברים במירון (כמו בעוד הרבה מקומות בארץ ישראל וכולל בירושלים בשכונות הצפון בעיקר). והלום הראו לי צילום מעתון משמרת חומותינו [טבת תשי"ט] שמוחה על החפירות במירון מחשש פגיעה בקברים, וזה היה בשנת תשי"ט, הרי חזינו דהיה כל כך מושרש זה הרבה שנים שיש הסתברות לקברים שם, ואפ"ה לא אסרו הליכת כהנים עד עכשיו. ומיהו יש לציון כי בכ"ה טבת תשל"ב יצא "אזהרה נוראה" מהביד"צ ובגזירה איומה, בענין תיקונים ושיפוצים וחפירות סביב הציון במירון, אבל לא הזכירו שם מחשש פגיעה בקברים אלא מטעמים אחרים [נדפס בספר מלחמות ה'].

שאלה ד

שאלת על מה שכתוב בחוברת (טהרת מירון) בשם ת"ח אחד שליט"א, וז"ל, והדעת נותנת דאם ילך אדם שם באיזה מהלך, אזי עכ"פ בתחילת דרכו או בסוף דרכו או באמצעו ידרוך על איזה מקום קבורה שהספק חוזר על עצמו שוב ושוב בכל קבר שבדרכו והלב ההדיוט קשה לו להאמין שבכל קבר מהקברים הרבים שמסתבר שמצויים שם שוב ושוב הובילו מלאך מזלו בצד המותר ולא נכשל בהליכה זו פעם אחת ובכה"ג מחמירין בכל איסורין שבתורה, ע"כ.

איננו יודעים טענה זו מה טענה יש בה, דהניחא אם היה יודע שיש שם עוד אחד, ניחא, אבל באמת הדעת נותנת להאמין יותר למש"כ הרמב"ם פ"ט מהל' טו"מ, שאם יש מערות מפוזרות בשדה והן עומדים על תילם וניכרים, אין מחזיקים שמא יש עוד תחת הקרקע וכל השדה שאין ידוע לן בו קבר הכל בחזקת טהרה, ולא מחזיקין איסורא כלל, כי הדעת נותנת דאי הוו עוד היו ג"כ ניכרים.

ואף אם היו מוצאים מערה חדשה והיו רואים שם ג' מתים מושכבים כדרך, לא היו אוסרים אלא עד כ' אמה, ולא יותר, וכדינא. והדעת נותנת שגם אם יש מי שדעתו נותנת לו לחוש ליותר, יבטל דעתו.

והדברים ידועים דכל היכא דאזלינן בתר חזקה המפורשת, לא מתחשבין עם לב ההדיוט, והרי מעשים בכל יום שחולבין הפרות שברפת אע"פ שמצד לב

ההדיוט בודאי איכא שם טריפות [לפי הסטאטיסטיק היום אי אפשר שיהיה רפת של מאה פרות בלא שיהיו ביניהן אחוזים גבוהים של טריפות ודאיות], עד דמדינא אסור לנו לאכול מבשרה עד שנבדוק הריאה מחמת המיעוט המצוי של טריפות דאית ביה, וכי גם בזה נאמר שאסור לחלוב מן הרפת בגלל שאם יקח חלב מכמה פרות הלב ההדיוט קשה לו להאמין שבכל הטריפות המצויים ברפת שוב ושוב הובילו מלאך מזלו לפרה הכשרה ולא נכשל בחליבה פעם אחת, בתחילת דרכו או בסוף דרכו או באמצעו. וכן הוא בכל מקום דאזלינן בתר כל דפריש מרובא פריש לא מתחשבין עם טענה זו, דאפילו בקבוע שנתפזרו כולן מותר לקחת כל אחד בפני עצמו ולאכלן עד ב' האחרונים (עי' יו"ד סי' ק"י ס"ו בש"ך סקל"ז ופר"ח סקכ"ח), ולא אמרין הלב ההדיוט קשה להאמין שכל אחת ואחת בדיוק מן הכשר פריש, וחבל להאריך בדבר פשוט זה, והיכן מצא דמחמירים בכל איסורים שבתורה בכה"ג. וכ"ש בנידון דידן דמלבד דלפי דעת חז"ל אין מקום לומר שיש מיעוט מצוי קברים בכל השדה, הרי גם מצד היקש השכל אין כאן מחייב לומר שיש עוד ולא הוחזק קמן שיש עוד, וגם לב ההדיוט יודע שאין כאן ודאות שיש עוד, אלא יש לו "הסתברות" [כמו מי שמצא עשרה מטמונות בשדה אינו יודע שיש עוד אלא חושש "שמא" יש], וזה עדיף ממיעוט המצוי דעכ"פ במיעוט המצוי יש חזקה גמורה דבין רוב כשרות יש גם מיעוט טריפות [דכשם שיש חזקה דרוב בהמות כשרות הרי יש גם חזקה שמיעוטן טריפה],

ובקברים אין שום חזקה דאיכא עוד (עי')

היטב בשאלה ג').

שאלה ה

(א) כביש הירידה^(יט) לא נשמע מעולם

איזה שאלה, וכל הכהנים

הלכו שם תמיד. ולאחרונה כתב אחד, חשש "שמא" נסלל על הקברים. ואין בזה שום עדות, ולא חצי עדות, והשמועה הוא שמועה חדשה, ואדרכא אלפי אלפי ישראל עדים בדבר שכל הכהנים הלכו שם תמיד, ואין אדם בעולם ששמע פעם איזה פקפוק ע"ז. וכבר בארנו שאין מוציאין דבר שיש לו חזקת טהרה עפ"י עד אחד וכ"ש שאין כאן אפילו עד אחד, שאין אדם בעולם שהעיד שראה שם איזה קבר, וכולו רק "השערות" ברבריות^(כ).

ולמה נדאוג על לב ההדיוט הזה, כי אם נשאל ללב ההדיוט הזה הרי אפילו נמצא רק קבר אחד לא יסכים הלב ההדיוט לחשוב דאתרמי מת מצוה, הואיל ורוב הקברים אינם מת מצוה ויותר יאמין דכאן היה בית הקברות. ולב ההדיוט הזה גם לא יבין למה עד עכשיו הלכו במירון בשעה שידענו שיש שם חמישים קברים, ולא היה צריך להמתין להתרגש עד שנמצא עוד אחת בשנת תשס"ט ברחבת אהל משה.

— הוספות —

(יט) הוא הדרך הישן - המרכזי - המוליך לצינן. לפני שנים אחדות קיבל שמו 'דרך הירידה' כי נועד לכביש חד סטרי רק מן הצינן לכיוון הירידה. ע"י מוסד חסד לאברהם מתפצל הדרך הירידה, צד הצפוני (צד ימין מן הבאים מכביש הראשי) נקרא דרך עליה, כי הוא חד סטרי רק לכיוון עליה לצינן, הכביש הזה הוא כביש חדש יחסי [נסלל לפני כעשרים שנה או פחות מעט].

(כ) אם כי באמת מיותר להוכיח דבר זה, כי אדרכא זה הבא להוציא דבר מחזקתו יוכיח בראיות. אבל מצד אלו חלושי דיעה אשר מתפעלים מדברים הנדפסים אכתוב גרגיר קטן בנוגע לזה. הוא כותב שם (עמ' קל"ה) ואגב זהו המקור היחיד להגילוי החדש שהכביש נסלל על קברים: "לאחרונה סיפר לי אברך אחד ממשפחת הכהנים ברוסקי, שזקנו ז"ל [= הרה"ח ר' יעקב זאב הכהן ברוסקי זצ"ל] אף פעם לא ירד את דרך הירידה ממירון כי ידע שהיא מלאה בקברים, עד כאן הסיפור. וכאן הבן שואל, הרה"ח הנ"ל היה מאנשי מירון הוותיקים בן בית במירון, הוא היה השליח ציבור בר"ה בהקיבוץ הגדול של חסידי ברסלב במירון, ואם אף פעם לא ירד את דרך הירידה, מהיכן הגיע לצינן, בזמנו לא היה דרך אחר לא דרך עליה ולא דרך מהדירן, האם המלאך בעל הכנפיים הביא אותו. או שמא מחילה היתה לו מירושלים עד מירון. ומה נעשה שאלפי חסידי ברסלב ראו אותו בדרך הירידה אין ספור פעמים. ומה נעשה שיש גם תמונות רואים את הרה"ח הנ"ל בדרך הירידה במירון.

וכבר נתפרסם בגליון מורשה (גליון 252) י"ד אייר תש"ע מכתבו של בנו הרה"ח נחמן נתן הכהן ברוסקי שליט"א וזו נוסחה: בגליון פר' תזריע מצורע עמ' 18 הובאו דברים בשמי, אודות הנהגת אבי הרה"ח ר' יעקב זאב הכהן ברוסקי ז"ל מזקני חסידי ברסלב, בעת עלייתו להר הקודש מירון. ברצוני להעמיד דברים על דיוקם, וכך היה מעשה: כאשר נסעתי עמו למירון בהגיענו לעליה לרשב"י הוא הלך בצד ימין של הכביש לצד הקיוסק ואמר לי בזה"ל: "נחמן, אל תלך בצד שמאל כי יש שם קברים" כשהוא מראה באצבעו על בית הקברות בבקעה שרואים אותו עד היום. ולא כמו שמשתמע מהסיפור כאילו אמר שישנם קברים מתחת לכביש. וע"ז באעה"ח.

(ב) **כביש העליה** (כא), נסלל בערך לפני דבר, לא מערה ולא חצי מערה, לא קבר כעשרים שנים, ולא נמצא שם ולא חצי קבר, ולא עצם כשעורה ואף לא

— הוספות —

הנה תראה דוגמא כמה אפשר לסמוך על שמועות "עם מקור". ומזה תלמוד כמה אפשר לסמוך עם "מקורות" מפי השמועה בלי שם.

נצטט עוד מקור שמביאים כאילו יש שאלה על הדרך הראשית במירון: (שם) וז"ל: כמו כן ספרו לי בניו ונכדיו של ר' יעקב כהן ז"ל (מוכר ספרים) שלפני שנים רבות נסע למירון וכשחזר נכנס להגאון ר' דוד יונגרייז זצ"ל שהיה בן ביתו וסיפר לו שהיה במירון אמר לו הגאון ר' דוד שלא יסע יותר בגלל שהוא כהן, עכ"ל. והנה כמה מצחיק הדבר, לפחות אם היו מביאים דבר זה מרבנים של צפון אפריקה תוניס וכדו' מהרבנים אשר לא הגיעו שמע שלהן כ"כ לאנשי ירושלים הישוב הישן, אולי היה עוד מקום לחשוב בזה שמא יש אמת כל שהוא בשמועות הללו, אבל כשמביאים דבר זה בלי בושא מהראב"ד בקודש אשר שימש בירושלים ושפט את עמו עשרות בשנים, והיו לו תלמידים בארץ ישראל לאלפים. ופתאום כארבעים שנה אחר פטירתו הולידו קבלה מהגר"ד יונגרייז שיש פקפוק על הדרך במירון, מה שאין אחד מכל באי ביתו ומתלמידיו הרבים שידע או שמע דבר זה מעולם, אין לך דבר מצחיק בעולם יותר מזה.

אמנם באמת גם לפי דעת הכותב מאי ראיה הביאו לנו מסיפור זה, ר' יעקב כהן ז"ל נסע למירון [לציון הרשב"י] ואמר לו הגאון הראב"ד שלא יסע בגלל שהוא כהן. לא ר' יעקב ולא הראב"ד נתכוונו לדרכי מירון, דמעולם לא היה שאלה במירון על הדרכים כמו שהם עצמם מעידים, וכל אחד היה פשוט ליה שכוונה שלא יכנס לציון כי רוב הכהנים היו נכנסים שם כידוע, ומה זה נוגע לדרכי מירון. [ואולי גם נתכוין הגר"ד שלא יסע במירון בגלל שבין הדרך לצפת יש שם חשש קברות שנתפרסם בזה כרוז אזהרה לכהנים בשנת תרפ"ד בערך מהביד"צ דצפת הרב זילברמאן וחביריו הרבנים]. כללו של דבר גם לפי מאי שמספר בשם הרב ר' יעקב ז"ל לא דיבר כלל אודות הדרכים אלא דיבר ממירון שהכוונה ציון הרשב"י וזה פשוט.

ושם מביא עוד בענין זה: "כפי שמעיד הרה"ח ר' יודל סלאנים שליט"א בשם אביו הגה"ק הרמ"ח מסלאנים זי"ע שהר מירון הוא בית קברות גדול", ע"כ. הנה שאלתי את בנו שליט"א ואמר לי שמעולם לא אמר אביו איסור לכהנים, הוא לא אמר וגם העולם לא שאלו, מי לא היה נכנס בפנים, ע"כ. והנה כפי שהבנתי מהגה"ח ר' יהודה שליט"א, דעכ"פ היה שמע מאביו "רמז" שאין דעתו ניחא מה שהכהנים נכנסים למירון, היינו לתוך הציון, כל הרמז אינו לגבי הדרכים שבמירון שבזה לא היה שום שאלה ומעולם לא היה נידון בזה רק לגבי כניסת כהנים בפנים. [ואין אחד בכל חסידי סלאנים אדם ששמע פעם קבלה שהרמ"ח אסר לכהנים למירון אף לא מצד הרמז, וגם חתנו ונכדיו של הרמ"ח זצוק"ל שהן כהנים הלכו תמיד למירון ולא יש בכל המשפחה אחד שידע את זה שהרמ"ח אסר הכהנים לילך לשם].

סוף דבר אפשר להאריך כהנה וכהנה, אבל באמת זה מיותר, כי פשוט וברור שדרך המוחזק בטהרה כל כך הרבה שנים ומעולם לא נשמע בזה פקפוק [וכפי שהכותבים עצמם מעידים כן], ואפילו אם כבר נאמין שהיו יחידים שנוהרו מזה, כיון שהעולם לא פקפקו בזה אין בזה שאלה, וכמפורש כן בשו"ת דברי מלכיא (יו"ד סי' פ"א) שמקום שמוחזק שכהנים הולכים לשם הרי הדבר בחזקת טהרה ואין חוששין על מה שיש אחדים שמחמירים בזה, א"כ כ"ש בנידון זה דבאמת, אין בעולם נפש חי, ששמע פעם שהיה שאלה על הר זה.

(כא) עי' הוספה י"ח מה הוא כביש עליה.

כחצי שעורה. וכן היה הולכים שם תמיד מעת שנשלל, ולא פקפק בה אדם מעולם, וגם לא נשמע בו מעולם פקפוק. וכביש זה משמש כבר כשני עשורים שנים. ולכן אל תשים לב למה דמאן דהוא בעילום שם אומר גם בשם בעילום שם, שבשעת החפירה נסלל הכביש ע"ג מערות. וכל זה בדוּתא, לא דובים ולא יער, פשוט עלילה שפילה. [ומזה תבין עד כמה אמת יש גם בסיפור של סלילת דרך הירידה ע"ג קברים, דגבי הכביש הירידה המרעישים מנסים עכ"פ לומר איזה אמתלא דכיון דכבר היה זה בדור הקודם לפני כשמונים שנה נשכח, אבל כאן בדרך הירידה באים בלי בושה לומר כן גם על הכביש שכולם זוכרים סלילתו וזה ממש מקרוב עשו [כעשרים שנה או פחות או יותר מעט], וכבר הוחזק עד עכשיו כעשרים שנה שאין בו שאלה. ועי' דברי הרמב"ם פ"ג מהל' מטמאי ומשכב (ה"ח) ודון מיני' וכ"ש באתרן.

ושם בצד כביש העליה [מצד ימין העולה] יש בור פתוח [יש עליו אבן בלא טיט אפשר בקל להזיזו], והבור ריק אין בו מים ולא כוכיץ, ואין לו שום זכר למערה. זכורים אנו עוד לפני שסללו

כביש העליה, באחת מן השבתות בצהריים נעלם ילד במירוץ, כיום הילד הוא כבר אברך בעל משפחה ושמו הר"ר מ.ה. בן הרה"ח ר' ש. ה. שליט"א [חיפשוהו כמה שעות בכל השטחים שם, עד ששמעו איזה קול חלש קורא, והנה הילד בבור הזה, והוציאו משם, ויהי לנס. ובשנת תשס"ט החליט מי שהחליט, שהבור הזה "ספק" יש בו אם "אולי" הוא "חשש" של קבר "לכאורה", וכבר מופיע ברשימת הידיעות החדשות בתור קבר. גם נסמן במפה שלהם בצד הדרך הנ"ל עוד ב' מקומות בתורת ודאי שהוא "ספק" "אולי" ראוי "לחשוש" "שמא" הוא "קבר לכאורה", והאמת שאין כאן לא חשש ולא שאלה והכהן יכול להכנס לבור וליגע שם, וכל שכן בדרך עצמו אין שום שאלה, והכל כמו שהיה מוחזק והלוואי שכל דרכי ירושלים ושכונות הצפוניות [ושאר מקומות בארץ ישראל ידועים] יהיו טהרתן כל כך מבוררים כדרכים הללו.

(ג) מערת ר' ייבי (כב), אין חשש ומותר לכהן לילך בצד הבנין הקטן שעליה שאין הכוכיץ תחת הכביש (כג).

— הוספות —

(כב) ידועה היא, מקומה ע"י הכניסה הראשית לחצר הרשב"י, בין דרך עליה לדרך ירידה. (כג) בחוברת טהרת מירון הובא צילום שרטוט מדויקת של מערה זו שנעשה ע"י "קרן החקר הבריטית" בשנת 1883 למנינם, פתח המערה הוא בצד הכביש מדרום לצפון עשרים ושתיים רגל שהוא 6.82 מטר. רחבו ממזרח למערב עשרים רגל שהוא 6.2 מ'. וגם נבדק בתשע"א מבפנים ואין הכוכיץ מגיעים לכביש ובמקום אחד ספק אם יוצא כעשרים ס"מ. מ"מ בלאו הכי הכוכיץ שם ריקים בעוה"ר, אולי אלו ששרטו המערה הם ששדוהו או שמא קודם לכן. [ומדינא מותר לכהן לעמוד על הבנין, כי אפילו נאמר שמקומו טמא מדרבנן מ"מ לנגוע ולעמוד על הבנין אין שאלה כלל, ועכ"פ בכבישים הלכו שם הכהנים תמיד, והכהנים שלא רצו להכנס

שאלה ו

בענין כניסת כהנים לחצר של הרשב"י

אלו הכהנים שאין נכנסים למערת רשב"י, לכאורה אין נכנסים גם לחצר, כי בצד החצר מקובל ששם מערת ר' יצחק [נפחא?].

ומיהו ראינו להכהן הגדול כ"ק הגה"ק בעל הדברי אמונה זיעזעכ"א^(כד), בשנת תש"מ עשה שבת במירון (ככפר למטה), ובליל "שבת חזון" זה היה, אחר גמר עריכת השולחן, עלה בסילודין בהר הקודש הזה, ונכנס רבינו דרך השער להחצר החיצוני, ושוב עבר ונכנס דרך שער הפנימי להחצר הפנימית. ועמד ע"י פתח ההיכל ששם ציון הרשב"י (ולא נכנס לפניו), ויצא, וזה היה הפעם האחרונה בחייו שהיה במירון (ע"י בספר אוסף מכתבים באריכות), וצ"ב.

ויש לצדד בזה, כי באמת לא ידוע בדיוק מקום המערה של ר' יצחק, והואיל והוא ס"ל דמעיך הדין הקילו לדרוך על גבי המערה של הרשב"י ור' יצחק, דסומכים עצמן על הפוסקים דהמערה גופא אע"פ שהוא סתום מועיל לחצוץ וכמו הכיפין דנהגו בזה, כמו שהארנו

בספרינו זה. ולכן בספק דורך על המערה לא חשש כלל, כך יש ליישב (נתבאר בסי' קז ובעוד מקומות בספר).

שאלה ז

אודות מה שמצאו לפני שנה שנתיים, מכתב בארכיון הלאומי, שבו מעורר על איזה מקום במירון משום שדה שאבד בו קבר [לא ידוע היכן המקום המדובר], ע"י מה שכתבנו לעיל (סי' קכד וע"י גם בסי' קכג) שאין כח בזה להוציא דבר מחזקת טהרה, ופשוט הוא כמבואר שם בארכונה.

והנה יש להוסיף חדשות (הגם שבאמת אין ההוספה לא מעלה ולא מוריד, כי בלאו הכי הדבר פשוט שאין בזה שום כח להחזיק טומאה בדבר שהוא מוחזק בטהרה ע"י בדברינו), מה שנדפס בספר 'כבני מירון' מכתבו של הרב הגאון ר' מרדכי אייכלער שליט"א וז"ל: באתי בזה להעמיד דברים על דיוקם ולברר עובדות, אודות עליית כהנים לציון הרשב"י זיע"א, בדרך הרגילה שמול הציון הקדוש, באותו הכביש שדורות רבים הלכו בו כל שבט הכהנים, וכל גדולי ישראל ממשפחות המיוחסות בכהונה, ולא נשמע מעולם עוררין על זה כלל. זולת מה שפורסם לאחרונה מכתבו של הגאון רבי

— הוספות —

בפנים החצר עמדו שם סמוך להמערה, כי המערה הזוהי פתוח [בשנת תש"ך עדיין היה פתוח לקהל] וידעו שאין שאלה.

(כד) הנה בשילהי שנת תשט"ז כשהי' הגה"ק מסאטמער זי"ע במירון - והרה"צ הריא"ז מרגלית זצ"ל מסר לרבינו זי"ע דעת רבו הגה"ק מסאטמער דלא ניהא לי' כניסת כהנים לשם [ועי' לעיל סי' קמ"ד בהערות אות כ"ו אריכות גדול בביאור דעת הגה"ק מסאטמאר], ומכאן ואילך התחיל לחוש משום כבוד רבו, אע"פ שזקנו הגר"ש העליר זצ"ל סבור להיתרא, ומאז כמעט שלא הגיע בכלל למירון כי לא רצה לעשות נגד דעת רבו, ולא נגד אבותיו. ובשנת תשכ"ד היה מאז פעם ראשונה על הגג ולא נכנס בפנים. ומשום מעשה שהיה שוב מנע עצמו לנסוע למירון כי ראה בזה קפידת אבותיו הגה"ק ר"ש העליר זצ"ל ועי' באורך בספר אוסף מכתבים.

נחום אתרוג זצ"ל מצפת (נכתב בשנת תרפ"ו בערך) שמפקפק בהיתר הליכת כהנים במגרש באיזור ציון הרשב"י, ועד עתה לא נודעו כלל דבריו.

ואע"פ שעתה הוציאו מכתב זה מן הגניזה ופרסמוהו בודאי אין לחוש לזה כלל, ע"כ לשון הגרמ"א שליט"א. וכאמור העתקתי מכתב זה להעדפה בעלמא.

שאלה ח

הנה בידי מכתב מאת הגאון רבי אברהם ורנר זצ"ל^(כה) שכתבו ביום י"ג שבט תשט"ז לאחד מגדולי ישראל, ובתוך הדברים כתב בזה הלשון: ...אני זוכר לפני 30 שנה מחלוקת בין הגרנ"א ז"ל [=הגר"נ אתרוג] ובין הרבנות של הרא"ל זילברמן ז"ל בנוגע להליכת כהנים ע"י קבר רשב"י. והראשון [כלומר הגרנ"א] הדפים מודעות, ובמעט ללהב יצא, עד שנכנסתי והשקטתי הענין, והגרנ"א לקט חזרה את כל המודעות שהדפים (רצוף כאן אחד מהם)... עד כאן לשון מכתבו.

אודות הליכת כהנים על הגג של הבנין של הרשב"י במירון, יש לדון בזה, לאלו שאינם נכנסים בתוך ההיכל פנימה מטעם דחוששים שמא כל חלל המערה שע"ג הקבר נידון כקבר סתום, וא"כ כל החלל של המערה, יש כנגדה טומאה רצוצה (למאן דס"ל שקבר סתום טומאתו משום טומאה רצוצה), ואעפ"י שהפוסקים נקטו שמערה סתומה ע"ג קבר דינו ככיפה החוצצת ולא כקבר סתום, (כמו שנתבאר בארוכה עפ"י יסוד דברי הרלב"ח, וסומכים על סברא זו למעשה גבי כיפין בזמנינו, דהכיפין שלנו כיון דלא משאירים פתוח ד' טפחים נידון כסתום מעיקר הדין לפי הכרעת האחרונים), ומ"מ הא התשב"ץ מחמיר בזה כנ"ל.

והנה במכתבו של הגר"נ אתרוג זצ"ל מוכח בהחלט שהיו חולקים עליו בענין ההוא [ע"י בסוף מכתבו], וברור שהחולקים עליו היו הג"ר אברהם ליב זילברמן זצ"ל ובית דינו [הגרא"ל זילברמן היה רב ואב"ד עיה"ק צפת בשנים תרע"ח-תש"ח, וראש "הקדש ציון הרשב"י" במירון], ואין ידוע לנו בדיוק מה אירע אז, אלא שידוע שהגר"נ אתרוג זצ"ל בעצמו חזר בו מדעתו, ואסף את כל הכרוזים וגנזם, כעצת ידידו הגר"א ורנר, כעדותו במכתבו, ולכן לא נודע ולא חשו למכתב הגר"נ אתרוג כלל וכלל, אף באותו הדור עצמו וכל שכן בדור שלאחריו,

ויש לדון לדידהו האין עולים על הגג הא יש לחוש שמא הכותלים של הבנין כנגד חלל המערה עומדים, ואי אפשר שלא יגיע לגג אלא א"כ עובר מעל הכתלים.

ונראה ליישב גם לדידהו משום דהוה ספק ספיקא, דהרי שמא אין שום טומאה מעל חלל המערה (וכ"ה המנהג), ואת"ל להחמיר, שמא אין המערה נמשכת לתחת הכותלים כלל (ע"י לעיל סי' קז).

— הוספות —

(כה) מרן הרידב"ז זצוק"ל אב"ד סלוצק ור"מ צפת, לקחו חתן לנכדתו בשנת תר"ע. בשנים תרע"ד תרע"ח כיהן בראשות ה"כולל" בצפת יחד עם הגר"נ אתרוג זצ"ל. משנת תרפ"ו כיהן ברבנות ראש פינה, ובשנים תרצ"ו-תשל"ח רב ואב"ד נתני.

המערה מוציא טומאה, כדין פתחין נעולים
יש בו פצימין.

ובבר נתבאר אצלינו (לעיל סי' צו ואילך)
שדעת הרמב"ם ועוד ראשונים
שהפתחים מוציאים טומאה אפילו אין
סופו של טומאה לצאת משם, (אלא שאם
סופו של טומאה לצאת מאיזה פתח הוא
מציל על שאר הפתחים שהטומאה תצא
רק מפתח זה), ולפי"ז יש לומר דגם קבר
הנמצא במערה שפתחה סתום ויש שם
פצימין, יש טומאה בפתח והטומאה
יוצאת, דלגבי הטומאה נחשב פתח נעול
כפתוח. ועי' מזה בספר טעם ודעת פ"ז
(ה"ב ד"ה נטמא)^(כ). ועי' לעיל (סי' מ"ג) מה
שהבאנו תשו' השארית יהודא התם פשוט
ליה דגם בקבר יש משום סוטל"צ.

ובמדומה דיש מפקקים אם יש שם
באמת פתח למערה, אמנם
חזינן לרבינו הגה"ק הכהן הגדול בעל
הדברי אמונה זיעזעכ"א, שהחזיק מקומו,
וגופא דעובדא הכי הוה, בשבת חזון
תש"מ שהה בכפר מירון. בשבת אחרי סדר
שחרית ומוסף וקידושא רבא, לפני
הסעודה, עלה עם כל העולם ועמד אל מול
פתח מערה זו [ולא נכנס לפנים, אז היה
החדר ששם הפתח, נעול], ואמר שם
בציבור כעשרים מזמורי תהלים [כמסופר
בספר אוסף מכתבים. וגם אנו זוכרים
עיקרים מן העובדא]^(כז). לפיכך נראה לי

ומעם זה מועיל לילך בכל מקום על הגג
גם כנגד הכתלים הפנימיים, כיון
דלא ידעינן כלום עד היכן החלל [ומיהו
אולי ראוי שלא לעמוד על הגג כנגד העמוד
שע"ג הציון ממש, מפני שהוא מגיע עד
הגג ממש ואין חלל טפח בין המצבה לגג,
שם ראוי יותר לחוש (לאלו חוששים),
דאפשר שכן כוונת המצבה מעל החלל].

(ב) ואודות נגיעה בבנין של הרשב"י
מבחוץ ואין חוששין משום
דופן הקבר כקבר, אע"פ שחלק מן הבנין
דבוק בציון ומחובר אליו, עי' מה שכתבנו
בזה לעיל סי' מ"ט, ועיי"ש מילתא
בטעמא, והדברים ארוכים.

שאלה ז

יש לדון בדין כניסת כהנים למקום הנקרא
פתח המערה [לצד דרום הבנין], ואם
אסור להכנס שם, אז גם אסור להכנס בכל
החצר אשר לפניו משום שהמרפסת
מלמעלה מאהיל על המקום.

הנה במקום הנ"ל יש כמין פתח עם
פצימין, ויש מייחסים אותו שהוא
פתח המערה, הפתח עצמו סתום, אך
הפצימין ניכרים היטב. אם נכון הדבר
ששם הי' פתח המערה, או אפילו נימא
שהפתח הוא במקום אחר, רק עם השנים
נפתח שם חור למערה וחזרו וסתמו אותו
והשאירו הפצימין מ"מ עכשיו הוא פתח
גם אם לא היה מעיקרא. וא"כ הרי פתח

— הוספות —

(כו) וראיתו מרבי' גרשום, לענ"ד ליכא משם ראיה, דהתם איירי מטומאת ד' אמות של קבר
מן הפתח, הרחקה שלא יכנס לחצר ולא מצד שהטומאה יוצאת מן הפתח עיי"ש.

(כז) ובבר הבאנו דבילל שבת נתייצב אל מול פתח ההיכל שבתוך החצר הפנימית. אבל
בשחרית קבע תפילתו מול המקום הזה. הנקרא פתח המערה.

שאינן נכון מה שכמדומה יש מבטלים לגמרי את חשיבות המקום הזה הנקרא פתח המערה. ולענין כניסת כהנים לשם צריך בירור יסודי. וכן צ"ב אם כהן יכול לעמוד בחצר שלפני פתח החדר הקטן הזה כיון שיש שם אהל המאהיל ע"ג פתח החדר על כל הרחבה.

ואמנם יותר נראה דיש להחזיק מקום זה בטהרה מצד דיש כאן הרבה ספקות וספק ספקות. חדא ספק גדול יש אם המקום הזה שמוחזק בשנים האחרונות לפתח המערה אם היה שם באמת איזה פתח, כי כמדומה דלעולם לא היה מוחזק זה לדבר ודאית ותמיד היה נשמע רינונים על זה [ומה שכ"ק אדמו"ר זי"ע התפלל שם כנ"ל, אינו ראייה גמורה שהיה מוחזק אצלו זה המקום לפתח המערה, כי קאפיטל תהילים חמה מועיל בכל מקום, בין אם יש שם פתח למערה בין אם לא, ואין מכאן ראייה ברורה שהיה הדבר מוחזק אצלו לדבר וודאית]. ואת"ל שהיה שם

פעם איזה פתח למערה, מ"מ יש כאן ספק גדול אם נחשב הסתימה שסתמו הפתח לבית סתום שלא פרץ פצימיו, דאפשר שאין שם פצימין כלל, ואע"פ שניכר שם איזה שקיעה בקיר כאילו היה שם חלון פתוח, אינו מוכרח כלל שהן פצימין, ויתכן שהבונים בנו שם סתימה וציירו צורה של פצימין ואין זה הפצימין המקורית (והכי מסתבר). ואף גם אם נימא דזהו באמת פצימין, אכתי יש ספק אם סתימה במערה או בקבר נחשב כפתוח גם אם יש פצימין [עי' מזה לעיל סי' ק' מה שהבאתי מהחכמת אדם]. ועי' לעיל (סי' צ"ו). ולכן לא מיבעיא למאן דס"ל דטומאת פתחים הוא רק טומאה דרבנן בודאי יש להקל, אלא אפילו מאן דס"ל דהוא טומאה דאורייתא מ"מ יש כאן ספק ספיקא, ספק יש שם פתח מערה, ואת"ל שהיה שם פתח למערה ספק אם יש שם טומאה, דשמא דינו כסתום ולא נחשב פצימין, ולפיכך נלענ"ד דיש להחזיק המקום בחזקת טהרה. ובזה סיימתי בטהרה.

לזכרון עולם ולעילוי נשמת

חמותי הרבנית הדגולה בת קדושים

הצדקנית הצנועה והחסידה

אשת חיל עטרת בעלה

המפורסמת במעשיה הטובים והישרים

עשתה חסד לאלפים ללומדי תורה ולעניים ודלים

אשה יראת ה' קיבלה יסוריה בדומיה ובאהבה

מרת **אלטע רחל מאנדרר** ע"ה

בת הרהגה"צ המפורסם רבי **אלעזר בריזל** זצ"ל"ה

ראש ישיבת "פאר הלכה"

נלב"ע יום רביעי לסדר "ואקחה פת לכם וסעדו לבכם"

י"ב לחודש מרחשוון תשס"ה

ת. נ. צ. ב. ה.

לזכרון עולם ולעילוי נשמות

האיש היקר באדם, צנוע ומעלי ולא מחזיק טיבותיה
לנפשיה, שקבע עתותיו לתורה ולחסד,
נשא ונתן באמונה, הקפיד על דקדוק המצוות והמנהגים
בכל מצבים ותקופות

מוהר"ר רבי **יהודא** בן מוהר"ר **יוסף הערצאג** ז"ל

מבודאפעסט ווינא

תלמיד הגה"ק המהרש"ג שסמכו במורינו, והגה"ק
מהרי"א כהנא מצעהלים והגה"ק בעל ויגד יעקב מפאפא
זי"ע

נלב"ע י"ג אייר תשס"א

ולע"נ זוגתו

מרת **ריזל לאה הערצאג** ע"ה

בת מוהר"ר **שמואל בנימין שיפפער** ז"ל

שהיתה ידועה באצילות נפשה וטוב לבה וצנועתה
המופלגת, והצטיינה בחכמתה וביראתה

נלב"ע כ"ח שבט תשס"ה

ת. נ. צ. ב. ה.

שלמי תודה והוקרה

לידידי הנדיב הנכבד והנעלה
ראש וראשון לכל דבר שבקדושה לכלל ולפרט
אוהב ומוקיר תורה ורבניה
ואיהו גופיה צורבא מדרבנן
ומקהיל קהילות תורה ברבים

מוהר"ר רבי **צבי רייזמאן** שליט"א
מלאס אנג'לעס
הנודע בשערים המצויינים בהלכה בספריו
היקרים והנחמדים **"רץ כצבי"**
על עניני או"ח יו"ד ואה"ע ומועדי זמני השנה
בהלכה ובאגדה

יה"ר שיזכה לרוב נחת ויתברך מן השמים בכל מילי
דמיטב ברוחניות ובגשמיות ויתבדרי שמעתתיה בבי
מדרשא "ופרצת ימה וקדמה ונגבה וצפונה" להגדיל תורה
ולהאדירה ולנחת רוח לאבינו שבשמים.